

ORGANIZAREA
Bibliotecelor Populare

Majestății Sale Regelui României

CAROL I.

FERNIQUE, PHOT.

PARIS.

S. D. Ximopol.

ISTORIA CONTIMPURANĂ

A

POPORULUI ROMÎN

(1822—1859)

DE
A. D. XENOPOL

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IASI

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÎNE

8 - OCT. 2019

IASI

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER, Str. PRIMĂRIEI

1893

15 JUN. 1973

CARTEA IV.

ISTORIA CONTIMPURANĂ

EPOCA ROMÂNISMULUI

De la restabilirea domniilor naționale până la îndoita alegere a lui Al. Cuza.

1822—1859.

ORGANIZAREA
Bibliotecelor Populare

PRECUVÎNTARE

Istoria contimpurană a poporului român pe care o înfățișez în acest volum nu este aceea ce mi-a priceput mai puțină muncă. De și s'ar părea straniu, însă tocmai pentru această parte a istoriei, care ne atinge așa de aproape, izvoarele lipsesc în mare parte, sau sunt de acele, care pornind din pene interesate sau pline de uri personale, pot fi întrebuințate numai cu cea mai mare rezervă.

Și pentru acest volum ca și pentru celelalte am avut de luptat cu împrăștierea materialului, care de și știeam unde trebuia aflat adese, ori îmi dădea mare trudă spre adunare, de oare ce scrierile în care este conținut și mai ales acele interne lipsesc din toate colecțiunile, chiar și din cea bogată a Academiei române. Numai după multe cercetări și osteneți am ajuns a aduna ceea ce conține acest volum. Partea relativă la unire mi-a fost mult ușurată prin minunata publicație a d-lor Sturza și Ghenadie Petrescu, și mărturisesc că fără acest prețios ajutor ea nu ar fi putut îmbrăca o formă atât de plină.

Dacă însă adunarea materialului mi-a dat de lucru mai mult de cum mă așteptam, aveam de luptat pe de altă parte cu o greutate de altă natură, însă nu mai mică. Era vorba de a găsi adevărul în nămolul de păreri contrazicătoare pe care izvoarele acestei perioade le conțin asupra personajelor și a faptelor lor. Călăuzit de maxima lui Cicero că istoria

nu trebuie nici să scrie neadevărul nici să se teamă de a spune adevărul, am căutat pe cît mi-a fost cu putință, ca om ce trăesc în sinul poporului meu, să păstrez cumpăna dreptății. Totuși mărturisesc că persoanele pentru mine au fost luate în considerație numai fiind că faptele istoriei se îndeplinesc de oameni; de altmintrele acest volum caută să expună mai curînd o istorie a civilizației romîne contimpurane decît una a domniilor acestui timp. De aceea să nu mi se impute dacă am lăsat cam la o parte chestiunile de persoane, în expunerea ultimei perioade din viața poporului romîn. Nu am făcut de cît să aduc tot mai pe deplin la lumină gîndul care m-a călăuzit în întreaga mea lucrare, anume de a scrie istoria unui popor și nu un șir de biografii a stăpîniturilor săi. Încă un cuvînt. Cele șese volumuri publicate de mine apărînd regulat în restimp de un an fie care, mulți s'au mirat de repejunea cu care le-am lucrat și unii îmi bănuesc chiar această prea mare grăbire. Trebuie să se știe că atunci cînd am început a tipări în 1888, cele d'întăi patru volumuri erau scrise, al 5-lea schițat și mare parte din materialul lui adunat; al șeselea era încă neînceput. În doi ani am scris pe al 5-lea iar restul de 4 ani l'am întrebuițat la redactarea acelu ce apare astăzi. Prin urmare nu trebuie să se mire lumea despre modul cum au apărut lucrarea. Dacă ar fi ceva de admirat în țara noastră este că m'am ținut de cuvîntul dat, cînd am pus la tipar primul volum și că am scos în capăt o lucrare mai întinsă. De obicei la noi se promit 10, 20, de volumuri; esă unul sau două și restul se înfundă. În țara noastră lipsesc încă concepțiunile mari și puterea și stăruința necesară spre a le aduce la îndeplinire.

La sfîrșit se află un indice al materiilor celor șese volumuri care să înlesniască întrebuițarea lor.

ÎNTRUCERE.

În șirul lung de fapte singuraticе din care se alcătuiеște istoria unui popor, sau în deobște aceea a neamului omenesc, ochiul istoricului descoperе, după o cercetare mai adîncă, o înlănțuire complicată, dar nu mai puțin lămurită, care face ca ele să poată fi subsumate sub idei generale. De mult timp încă, sub numele de filosofie a istoriei, s'a căutat a se rezuma astfelu faptele îndeplinite de oameni. În vremile mai nouе s'au reînnoit aceleași încercări sub titlul de istorii ale civilizației, coborîndu-se tot mai mult aceste cercetări din sfera unor concepțiuni filosofice în cea științifică a ideilor generale dobîndite pe calea inducției.

Metoda filosofiei istoriei se deosebea mult de cea după care se procede astăzi în asemenea materie. Căutînd în desvoltarea omenirii găsirea unor concepțiuni filosofice, se întroduceau în ea idei străine, în calupul cărora numai cu greu întrau faptele siluite. Trebuia cu ori-ce preț să se demonstreze bună oară că antichitatea a reprezentat ideea frumosului, veacul de mijloc cea a binelui și civilizația modernă cea a adevărului, pentru a regăsi astfelu în desvoltarea omenirii cea trinitate a marelor idei proclamate de unele doctrine filosofice.

Înțelegе ori-cine cît trebuiau să se ciuntească faptele, spre a se scoate că toată antichitatea era fru-

moasă, tot veacul de mijloc bun și tot timpul modern adevărat!

Istoriile civilizațiilor, creațiunile veacului nostru, a celui cu spiritul atît de științific, procedară după o altă metodă la aflarea lineamentelor generale ale trecutului omenesc. Ele studiară faptele și căutară să-și deie seamă de ideile generale ce se desfăceau din ele. Ideile trebuiau să răsară din fapte, nu faptele să fie înghezuite în matca adese-ori strîmtă a unor păreri preconceptute. De îndată istoria căpătă o nouă viață; ea trebuia să fie cercetată, nu mai mult ca un nămol de fapte singuratice, fără o legătură superioară care să le închege în concepțiuni intelectuale, nici ca o materie din care să se aleagă dovezi trebuitoare disciplinelor filosofice, ci ca tărîmul întins al activității omenești, străbătut ca și universul de norme îndreptătoare.

Unii autori însă împingînd prea departe analogia între faptele naturei și acele omenești, vroiră să afle și în desvoltarea istoriei legi identice cu acele ce ocîrmuesc universul fizic. Ei meraseră până acolo în cît cerură chiar aplicarea metodei științelor naturale, adecă observarea și subsumarea, la studiul istoriei, și crezură că prin acest mijloc vor ajunge a descoperi ceea ce ei numiră legile istoriei. În această privire ei se înșălase; nu vedeau imensa deosebire între natura faptelor cercetate, și deci și între legile ce trebuiau să le guverne.

Sunt într'adevăr legi istorice, tot atît de fatale și de neînduplecate ca și acele ce ocîrmuiesc natura neînsuflețită. Caracterul lor este însă cu totul altul de cît acel al legilor fizice. Pe cînd acestea constată *repeșirea* unui fapt dat în niște împrejurări anumite, legile istoriei constată *mersul necesar sau desvoltarea unor evenimente*, adecă începutul, creșterea, scăderea și peirea lor. Pe cînd legile fizice constată fapte ce

se *reproduc* neconținut aceleași, acele ale istoriei stabilesc fapte pururea *schimbătoare*. Pe cînd legile naturii se pot afla prin observație și inducție în *spațiu*, acele istorice se pot descoperi numai prin cercetarea legăturii succesive în decursul *timpului*.

Metoda deci de descoperire a legilor dezvoltării va fi în totul deosebită de metoda științelor naturii, precum materia din care sunt extrase unele și altele, necugetătoarea fire și cugetătorul om vor fi totdeauna deosebiți.

În decursul celor cinci volume apărute până acum s'au pus în lumină în viața poporului român ideile generale și conducătoare ale dezvoltării sale. La începutul acestui de pe urmă, la pragul timpurilor în care trăim, este de nevoie a le aduna într'un singur mănunchiu, pentru a pune prin ele o trainică temelie înțelegerei timpurilor ce ne răpesc în vârtejul lor.

I

La originea naționalității romine întâlnim în jurul ramurei răsăritene a Carpaților, cuibul cel vecinic unde ea a trăit, două vițe de popoare, ambele de rasă arică, anume Sciții și Geto-Dacii. Cei întâi erau subîmpărțiți într'o ramură nomadă ce purta multe și varii denumiri, și alta așezată, Agatirșii, care această din urmă locuia podișul transilvănean. Dacă din Sciții nomazi vor fi rămas numai puține resturi în popoarele ce mai tîrziu ocupară țările altă dată de ei cutreerate, din Agatirși fără îndoială că o bună parte trebui să se contopească în sinul neamurilor ce se așăzară peste ei.

Aceste neamuri fură Geto-Dacii, și anume Geții mai ales în afară de cercul Carpaților, cătră marea Neagră, Dacii mai mult în centrul podișului însuși,

în vechile locuinți a le Agatirșilor. Ambele ramuri de popoare, înrudite îndestul de aproape cu acele pe care le copleșise, deveniră în curînd așăzate, după strămutarea lor la nordul Dunărei, din regiunile ocupate de ei până atunci la sudul fluviului. Lipindu-se de pămîntul nou agonisit, ele constituiră în curînd un stat puternic, care sub Boerebiste aruncă rădăcinile sale, iar sub Decebal începu să-și desvolteze frunzișul spre înflorire. Rasa acestor neamuri nou de popoare, se vede, după toate rămășițele limbei, religiei și moravurilor lor și după mărturisirile contimporanilor, a fi fost cea tracică. Hotărîtoare este împrejurarea că puținul din limba lor ce a scăpat de coasa timpului, aduce foarte de aproape cu puținele resturi din limbele și dialectele tracice ; și dacă slabele urme ce ne-au rămas sunt așa de apropiate, cu cît mai mult trebuia să fie întregul organism din care făceau parte ! Stăpînirea Dacilor în timpul celei mai mari întinderi a statului lor cuprindea tot acel imens triunghi de pămînt, mărginit de cele trei laturi curgătoare ale rîului Tisa și ale fluviilor Dunărea și Nistrul. Această întindere n'a mai ajuns-o nici una din creațiunile politice împinse din măruntăele timpurilor în regiunea Carpaților răsăriteni ; nici Dacia romană, nici statele de mai tîrziu, afară de o scurtă dar strălucitoare clipă, pe timpul lui Mihaiu Viteazul. Și cu toate acestea Dacia lui Decebal, iată visul poporului român, vis îndreptățit prin unitatea neamului ce ocupă astăzi această întinsă regiune. *Teme-
lia etnică a poporului român este deci cea rasă dintre
acele arice ce au luat numele de tracică.*

Statul dac rămase însă numai un trunchiu în dezvoltarea istoriei ; coroana lui fu rătăzată de sabia romană, care, strălucitoare și atotputernică în mîinile marelui Traian, puse o țintă prea timpurie visului de întindere a marelui rege dac. Statul dac peri, nu

însă și poporul ce-l alcătuiuse, care rămînînd sub cucerirea romană ca element supus, deprinse în curînd toate obiceiurile, limba și felul de a fi al Romanilor. În partea de căpitenie a fostului stat dac, în partea aceea ce se putea mai cu înlesnire apăra de barbarii încunjurători, se întinse o provincie romană din cele mai înfloritoare ale întregului imperiu, mai ales din pricina bogăției ei în metalul cel prețios al aurului, care făcea din Dacia, California lumei vechi. Dacia romană nu se întindea în afară de Carpați de cît în Oltenia. Muntenia prezenta numai rari stațiuni romane și lagări de legiuni, care se întîlneau și prin Moldova de a lungul valului de pămînt ce se trăgea din Carpați peste Prut până la gurile Nistrului, pentru apărarea provinciei romane de la gurile Dunărei, Scythia minor (Dobrogiia de astăzi). Cu toate acestea, de și provincia romană se oprea în Carpați, elementul ei domnitor avea o înrîurire și peste hotarările ei, asupra Dacilor, fie prin lagările de soldați romani, fie prin faptul că Dacii rămași în afară de provincie îi erau tributari.

Rezultatul domniei romane în țările din jurul Carpaților fu romanizarea mai mult sau mai puțin deplină a tuturor elementelor etnice întîlnite de ea aici, și prefacerea poporului dac în poporul daco-roman. Elementul roman fiind însă în Dacia mult mai puternic de cît în alte provincii ale imperiului, romanizarea populațiilor de sînge străin fu nu numai ca în Galia sau Spania datorită mai mult înrîuririi romane, ci avu drept pricină de căpitenie amalgamarea chiar fizică a poporului domnitor cu rasele cucerite sau așezate în Dacia după cucerire. *Pe temelia tracă a naționalității române, se altoi puternica vîlastare romană care-i dădu caracterul ei osebitor.*

Prin primirea cultului și a firei romane, poporul cel nou urzit pe dărămăturile vechi, în Dacia romană,

deveni și el un popor iubitor de lumini, de liniște și de propășire. Năvălirile barbare, ce în curînd veniră să neliniștească provincia romană, trebuiau să fie amar simțite de poporul ce o locuia. El luptă cît putu, sub proteguirea împăraților, care credeau la început că vor izbuti a stavili puhoiul cel pornit al lunei barbarilor. Aurelian însă, ne mai putînd apăra provinciile de peste Dunărea de năvălirile Goților, și avînd nevoie de legiunile din Dacia spre a scăpa unul din plămîinii împărăției, jertfi Dacia, părăsind-o în voia întîmplării.

Năvălirile barbare spăriară și alungară din Dacia, încă dinainte de Aurelian, pe toți acei ce o putură părăsi, adecă elementele bogate ale provinciei. Partea însă cea mai numeroasă, poporul de jos, rămase în Dacia sub încălcarea barbară. Fiind însă că Daco-Romanii rămași erau cu mult mai superiori în cultură decît neamurile barbare, și mai ales învățați a prețui liniștea stăpînirii romane, apoi cu cît toiușle năvălitoare deveniau mai numeroase și mai sălbatice, cu atîta populația daco-romană să retrăgea dinaintea lor în adăpostul nestrăbătut al munților și pădurilor, de care provincia romană era plină. Barbarii din potrivă, care se temeau de umbra pădurilor, și se simțiau liniștiți numai sub soarele cîmpiilor, care nu puteau urca munții cu căruțele în care și transportau familiile și avuțiile lor, nu se încumătau a urmări pe fugari în văgăunile pe care le alesese drept adăpost. *Navălirile barbarilor împinseră deci populația daco-romană în munți.*

Și cu toate acestea, de și desfăcută de restul împărăției, populația latină a foastei Dacii romane nu încetă de a sta în legătură cu acea de același feliu ce locuia de a lungul malului drept al Dunărei, în provincia Moesia. Romanii din munții Daciei primiau adese-ori adaose de element roman din dreapta flu-

vinului, care căuta alătura cu ei adăpost în munții Daciei. Acesta întări la ei doctrina creștinismului, în forma luată după Constantin cel Mare, care doctrină chiar și înaintea aceluși împărat găsisse pe pământul Daciei o adăpostire contra prigonirilor.

Din atare împrejurare se explică faptul, cel altfelu greu de înțales, cum se face că la Romîni din Dacia lui Traian să se întilnească noțiunile creștine într'o formă așa cum această religie nu o putuse primi de cît după ce creștinismul fu declarat de religie oficială a statului roman; bună oară aflarea termenului de *biserica*. De altfelu terminii cei fundamentali ai religiei creștine, fiind astăzi în limba romînă cu toții de origine latină, se dovedește prin aceștia însuși, că adoptarea ei de poporul romîn cade în epoca romană a formațiunii sale etnice, și în ori-ce caz înaintea atingerii sale cu Bulgarii, care numai schimbă forma închinărei, nu aduse însă religia însăși poporului romîn. *Prezența creștinismului la Romîni în forma lui romana și anume cea post-constantiniana se explică prin neîntreupta atingere a Romanilor din dreapta Dunărei cu acei din stînga ei, până la năvălirea slavo-bulgara.*

Din retragerea Daco-Romanilor în munți înaintea barbarilor se explică slaba înriurire pe care nenumăratele lor neamuri ce prădară sau ocupară Dacia, o avură în deobște asupra populației băștinașe. Goții nici nu stătură în Dacia. În tot timpul năvălirilor asupra împărăției romane, atit înainte cît și după părăsirea Daciei de împăratul Aurelian, și până la năvălirea Hunilor, care-i aruncă peste Dunărea, ei vin din regiunile de la gurile acestui fluviu, și nici o singură a lor incursie nu este arătată ca pornind din Dacia romană. Aproape tot așa se petrec lucrurile cu Gepizii.

Popoarele mongole, de și cele mai numeroase, reprezentate prin șapte neamuri: Hunii, Avarii, Bul-

garii, Ungurii, Peceneghii, Cumanii și Tătarii, nu avură asupra poporului român de cât o foarte slabă înrîurire etnică, cu toate că el căzu sub dominarea politică a unuia din triburile lor, Ungurii.

Dintre toate năvălirile barbare, una singură, aceea a Slavilor, exercită o puternică lucrare asupra poporului român, și anume în două rînduri și sub două forme deosebite; mai întăi sub aceea a unei înrîuriri etnice prin contopirea unor neamuri slavone care lasară în sînul lui urme însămănătoare; apoi sub aceea a unei înrîuriri culturale, începută sub forma bisericească și întinsă apoi și la alte sfere ale vieții poporului, aceea bulgaro-slavă, introdusă prin stăpînirea Bulgarilor la nordul Dunărei, în timpul întăiului imperiu bulgăresc. Bulgarii, de și de origine mongolă, dezvoltase însă o formă de viață și de gîndire slavă în statul lor de peste Dunăre.

Pentru ca Slavii să ajungă într'o atingere etnică cu poporul român cel retras în munții Daciei, se cere ca ei să fi urcat treptele lor, ceea ce se întimplă atunci cînd Avarii, căzînd peste neamurile slave din jurul Carpaților, îi siliră să caute și ei un adăpost acolo unde Românii se retrăsese dinaintea toifului părinților lor, Hunii. De aici se explică între altele una din gîcitorile cele mai grele ale geografiei țărilor romîne: aflarea de nume geografice slavone în toate țările locuite de Romîni, și anume pănă în locurile cele mai retrase, în virful munților sau în fundul codrilor. *Dintre năvălirile barbare, Germanii și Mongolii avură numai cât o slabă înrîurire asupra Romînilor. Cu atît mai puternică fu aceea a Slavilor.*

Din perioada furtunoasă a năvălirii barbare, naționalitatea romînă iesă pe deplin constituită. Toate elementele principale ale ființei sale se află încheigate și combinate în ea în chip trainic și statornic, și lucrarea secolilor a fost așa de puternică în cât nici o

altă înriurire nu o mai putu desface. Pe substratul trac se altoise puternica vlăstare romană, peste care apoi se adăogiră înriuririle neamurilor barbare, și cu deosebire acea mai puternică a Slavilor. *Naționalitatea română este o îmbinare a acestor trei elemente de căpitenie, din care acel roman este predominant și fundamental, și dă poporului nostru caracterul unei naționalități romanice.*

Hotărîtor este în această împrejurare faptul că întreaga gramatică a limbei romîne a rămas latină, atît în formele etimologice cît și în sintaxă și în particulele de relațiune între cuvinte, precum pronumele, prepozițiile, conjuncțiile, care toate, aproape fără nici o excepție, sunt latine. În formarea cuvintelor și în sufixe se întîlnesc și forme slave. Celelalte limbi au avut numai o înriurire lexicologică, și aceasta însă mult mai puțin însemnată de cît acea lăsată de înriurirea slavonă.

Efectele pe care retragerea Romînilor în munți le au asupra vieții lor, sunt multiple. Mai întăi ei perdură aproape cu totul noțiunile privitoare la viața de stat romană; apoi părăsind orașele pe care le locuise, ele se ruinară și dispărură. În aceste două împrejurări stă deosebirea cea însemnată între efectul pe care năvălirea cea mult mai violentă îl au asupra stărei poporului roman din Dacia, și acela pe care lovitura mai blîndă, dată provinciilor romane din apusul Europei, îl putu exercita asupra lor. Tot retragerea în munți explică însă și închegarea mării și minunatei unități a neamului românesc, unitate ajunsă prin fierberea și purtarea împreună a poporului romîn de a lungul munților străbătuți de ei, în viața lor semi-nomadă.

Poporul romîn de la așăzarea Avarilor în preajma Daciei, mai mult de cît în ea (care Avari, stînd și în Panonia mai bine de 200 ani, se civilizară mult din

ceea ce fusese la prima lor arătare), începuse a se coborî din munți iar cătră șes, spre a-și găsi o viață mai ușoară de cît acea a muntelui. Sub stăpînirea bulgară, care înlocui pe cea avară, după destrugerea ei de Carol cel Mare, Romîni înjghebară chiar începuturile unei vieți de stat, constituind în Transilvania și în regiunile dincolo de munții ei apuseni mai multe ducate, sub suzeranitatea mai curînd de cît supunerea directă a stăpînirii bulgare. Înfrîurirea acesteia însă se vede într'o împrejurare din cele mai însemnătoare pentru viața și cultura poporului romîn, introducerea formei ritului slav în biserica romînă, în locul celui vechiu latinesc, care rit slavon apăsă ca un munte asupra spiritului poporului romîn în decursul lung, nesfîrșit, de aproape 800 de ani, împiedcînd în el avîntul spre o dezvoltare proprie și națională.

În această stare de viață de stat începătoare, încercată de Romîni în văile și șesurile țărilor din lăuntru Carpaților, îi găsi năvălirea maghiară, care la început izbuti să se introducă în deosebitele ducate romîno-bulgare de peste munți, fără a le destruce, fără a le copleși cu desăvîrșire. Din atare slăbăciune a cuceririi maghiare de la început se explică cum se face de poporul romîn rămase pe loc și nu urcă iar îndărăpt adăpostul munților ca și la prima ciocnire a năvălirilor barbare. Ei fură înșalați a rămînea sub stăpînirea maghiară, ce se arătă la început numai împărțind puterea cu ducii lor naționali. Încetul cu încetul stăpînirea lor prinse rădăcini mai adînci, cu cît se întărea poziția lor în Panonia, și de la Sf. Stefan înainte, întemeietorul statului maghiar occidental și al regatului maghiar, stăpînirea Ungurilor se schimbă într'o apăsare din ce în ce mai grea și mai supărătoare, care îmbinată cu prigonirile religioase ale bisericii catolice, adoptată și ea de po-

porul maghiar, determină evenimentul cel mai însemnat al istoriei românești : eșirea Românilor din Transilvania, spre a întemeia în afară de Carpați cele două state libere și neatirnite ale Munteniei și Moldovei. *Apasarea Ungurilor asupra Românilor din Dacia centrala provocă întemeierea celor două state române libere.*

Urmările acestui eveniment fură determinate în mare parte prin configurația geografică a țărilor în care se întâmplă. Românii care căutase un adăpost în contra barbarilor în munții Transilvaniei, începuse de la stabilirea Avarilor în Panonia a se cobori pe laturile lor, atît pe cele din afară întoarse cătră marea Neagră, cît și mai ales cătră cele interne ale podișului foastei Dacii romane. Prin aceasta, țările numite mai tîrziu Muntenia și Moldova căpătară un început de poporație românească, iar centrul Daciei se umplu de Români coboriți din munți. Cînd apăsarea maghiaro-catolică deveni nesuferită, două grupe mari de Români părăsiră țara lor de baștină și trecură, acei din Făgăraș sub Radu Negru în Muntenia, acei din Maramureș sub Bogdan în Moldova, și întemeiară la adăpostul piscurilor puse între ei și Unguri cele două state, în care se putu desvolta viața romînească, strivită dincolo de ele prin cucerirea maghiară.

Pe cînd în Transilvania și celelalte provincii romîne din centrul Carpaților viața politică a Românilor se frînge și apoi încetează cu totul, în Muntenia și Moldova ea își ia sborul, dîndu-și silințe uriașe spre a mănține neatîrnarea dobîndită printr'un act de curaj și lepădare de sine din cele mai mari.

Istoria politică a poporului român se va desvolta de acolo încainte în afara de culmile Carpaților ; în launtrul lor va amuți.

Munții interpuși de emigrarea Românilor între ei

și prigonitorii lor, Ungurii, îi despărțiau însă și de frații lor, rămași sub stăpînirea maghiară. Pe cît în timpul furtunilor năvălirii, munții fusese un adăpost mîntuitor contra siluirilor barbare, pe atît de acuma înainte ei deveniră o piedică la desvoltarea unitară a poporului român. Interpuși între cele două mari trunchiuri romîne de dincolo și de dincoace de ei, Carpații hotărîră îndreptarea vieței românești, împingînd pe acei de la răsăritul și sudul lor tot mai mult spre Răsărit, spre popoarele, înrîuririle și primejdiile sale, pe cei rămași în lăuntru tot mai mult cătră apus, cătră care gravitau prin așazarea lor, și stăpînii sub care căzuse.

Răspîndirea naționalității romine în jurul munților Carpați, care prin această răspîndire, în loc de a-i apăra de alte neamuri, precum este în deobște rolul munților în așazările omenești, îi strătaie în corpuri deosebite, împiedecă în chipul cel mai serios întrunirea lor într'un singur corp. Eșirea poporului român din Transilvania prin două desfundături, una la nord și alta la sud, explică cum de în valea unitară a Dunărei și Nistrului se întemeiară două state romîne în loc de unul. Formate însă din același popor, expuse acelorași înrîuriri și primejdii, neîmpiedecate de nici o stavilă geografică, avînd o istorie asemănătoare, în multe părți chiar identică, ele trebuiau împinse de conștiința intereselor lor comune să sfișască prin unire, menirea lor din vechi, încă de atunci de cînd ambele pîrae porniră din creștetul Carpaților, spre a da în valea lor naștere unui rîu singur, mare și plin. Piedecile politice, ori cît erau ele de tari, putură fi învinse de voința nestrămutată a Romînilor și de ghibăcia cu care ei știură să se folosească de împrejurări. Rămîne păstrat încordărilor viitoare de ajuns o izbîndă încă și mai grea,

căci aicea pe lângă piedici politice, se mai opun și crestele Carpaților.

Carpații au fost după timpuri mai întâi ocrotitorii, mai târziu desbinătorii naționalității române.

II

Cu întemeierea Munteniei și apoi a Moldovei, poporul român încearcă a trăi un trai neatârnat. Desfăcuți de Unguri pe care îi dușmăneau, Români refugiți în Muntenia caută alianță și sprijin la popoarele creștine de dincolo de Dunărea, mai ales în Bulgaria, care urmează astfelu înainte a mănținea înrîurirea pe care o dobîndise asupra poporului român încă de pe cînd înjghebase începuturile vieții sale de stat sub ducii din Transilvania. După ce Bulgarii întemeiasă atunci supremația lor religioasă asupra Românilor și le împusese forma slujbei lor bisericesti, acuma înzestrează pe Români cu mai multe așază-minte politice, precum dregătoriile curței, sistemul contribuțiilor, organizarea justiției, a administrației și altele încă. Moldova, organizată ceva mai târziu de cît Muntenia, își trage elementele întocmirii sale din țara soră, în cît astfelu se întind în ambele țări române așezămintele împrumutate de la Bulgari.

Statele Munteniei și Moldovei își traseră deci populația domnitoare din confinele statului unguresc, iar elementele organizatoare de la Slavonii de peste Dunăre.

Și într'adevăr că descălecarea adusese în statele nou înființate o numeroasă populație română din regiunile Carpaților centrali, care era compusă mai ales din elementul nobiliar, ce exercită, de și refugit în adăposturile nou, un soi de supremație asupra poporului pe care-l affară locuind de mai înainte în țările descălecate.

Din această poziție dominantă a Românilor emi-

grați din Dacia centrală pe coastele sudice și răsăritene ale Carpaților, se explică întâi numele de Muntenia dat Valahiei, de Muntenii ce venise din părțile înalte, pe când aceeași țară purta numele de țara Românească în gura locuitorilor români ce se lăsase încă de mai înainte de plaiurile ei.

Poporația aflată de emigranți în țările în care ei se coborîră sau păstră libertatea ei neatinsă, alcătuind clasa numeroasă a moșnenilor sau razeșilor, adecă țărani liberi nesupuși la nici o îndatorire cătră domn sau cătră acei ce-l încunjurau, sau fu redusă în ascultare și supunere de cătră descălecători, luîndu-li-se satele ca domnești, din care apoi prin dăruirea domnilor cătră boieri sau mănăstiri ele deveniau boierești sau mănăstirești. Acești țărani supuși care erau în Moldova mai ales de obîrșie slavă, iar în Muntenia chiar și mulți Români (de unde mai tîrziu numele de *rumîn* dat șerbului pămîntului) nu erau la început în acea stare degradată de șărbire în care îi găsim mai tîrziu. Ei păstrase dreptul lor de proprietate aproape neatins, și numai libertatea lor era știrbită, prin îndatorirea prestărei unei cîtimi de munci proprietarului cărora ei aparțineau.

Paralel cu această poziție favorabilă a țărănimii, găsim clasa boierească constituită dintr'o nobilime ereditară, cu singura îndatorire de a lupta alătura cu domnul pe cîmpul de răsboiu, și dobîndind de la capul statului ca răsplată a vitejiei lor, întinse domenii, din nesfîrșita lățime de pămînt ce domnul posedea prin apropierea unei mari părți din teritoriul țărilor descălecate. Acești nobili, mulțamiți cu cîștigul ce le aducea împărtășirea lor la răsboai, nu umblau după dregătorii, care erau chiar în primele timpuri puțin căutate.

Astfelu întâiul stadiu al stărei sociale la Români ne arată un popor împărțit în două clase mari, ță-

ranii și boierii, între care nu întrase încă ura și înversunarea aduse mai târziu prin dorința celor de al doilea de a se întinde și îmbogăți din munca celor întâi, și țărani supuși încă păstrase pământurile lor, fiind îndatoriți numai a presta pe an o cîtîme de muncă stăpînului sub care căzuse.

Muntenia și Moldova încep cu boieri neasupritori și țărani neasupriți, de și pozițiunea înjosită a unei părți din țărănimia (ajunsă mai târziu întreaga) romîna se urcă la faptul descălecării.

În privința stărei politice, domnul era atot-puternic, mărginit numai prin spiritul răzvrătit al boierilor, iar țărani nu jucau absolut nici un rol în viața politică a aceluia timp.

Ceea ce trebuia însă să arunce nesiguranță pe tronurile țărilor romîne și să provoace dese schimbări de domni ce caracterizază desvoltarea lor cea prăpăstuită, era sistemul cel pierzător de urmare la tron, amestec nefiresc de ereditate și alegere, în care fie ce membru al familiei unui fost domn avea dreptul de a fi ales la scaunul țărilor romîne, și în puterea acestui drept se arunca orb în lupta pentru domnie, chemînd, cînd puterile îi erau neîndestulătoare, în ajutor chiar sabia străină.

Acest sistem de urmare la tron fu pricina determinătoare a ruinării domniilor romîne și cu ea a țărilor în care dînsul se încuibase. Poporul romîn este acela care a experimentat mai mult de cît ori-care altul amarul adevăr conținut în zicătoarea lui populară: «Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor». Nici un altul ca el nu a avut nevoie de a vedea odată realizată stabilitatea instituțiunii fundamentale, a statului, domnia.

Sistemul electiv ereditar a pricinuit lungul șir de nenorociri din care se alcătuește istoria romîna.

Constituirea ambelor state romîne făcîndu-se în

dauna Ungariei, regii acestei țări căutară în repetite rînduri a readuce poporația ce le întemeiasă iarăși sub a lor stăpînire. Muntenia cît și Moldova se opuseră cu bărbăție reîntoarcerii jugului de sub care căutase mîntuire, și crîncene lupte însingerară adese ori crestele Carpaților. Apărați însă prin tăria poziției lor și întăriți prin ura cea înverșunată contra foștilor lor asupritori, Romîinii răspinseră totdeauna cu izbîndă întreprinderile maghiare.

Muntenia însă, care începe ca un șir de domni puternici și valoroși, caută în ea însăși razimul împotrivirei sale. Relațiile în care ea intră cu statele slave de la sudul Dunărei nu au caracterul unor legături de vasalitate. Adese ori se văzură și Bulgarii luptînd alătura cu Romîinii în contra Ungurilor. Moldova din potrivă, ale căreia începuturi chiar sunt întovărășite de lupte și dezbinări launtrice, trebui să caute sprijin în contra Ungurilor la poporul polon, ai căruia regi mîndri și îngînați pretindeau închinarea pentru ajutorul încuviințat. Astfeliu Moldova ajunge în vasalitatea Poloniei spre a scăpa de acea a Ungariei, pe cînd Muntenia putu îndepărta tot mai deplin supremația țarei de baștină a poporației sale, și o scutură în chip desăvîrșit pe timpul lui Mircea cel Mare.

De și supremația Poloniei asupra Moldovei nu avea caracterul unei puternice stăpîniri, totuși ea făcu un rău nespus acestei țări, mai mai ales din pricina rivalității Poloniei și Ungariei de la așăzarea domnilor în scaunul ei. Am văzut cum, pe timpul urmașilor lui Alexandru cel Bun, domnesc în Moldova cîte doi, ba une ori chiar cîte trei domnitori, care împart între ei zdrențele sfășiate ale mantiei sale princiare.

Muntenia avea însă nevoie în lupta ei pentru viață de o mai puternică constituire, întru cît ea trebuia

să încapă mult mai curînd de cît sora ei într'o cumplită cumpănă, susținerea năvălirii otomane.

Presimțînd încă de mult asemenea primejdie, ea luase parte în mai multe lupte, alătura cu creștinii de dincolo de Dunărea, în contra cumpliților păgîni, precum la Cossova și Nicopoli. De și participarea lui Mircea la această de pe urmă luptă atrase asupra țării sale furia cuceritorilor otomani, chiar fără această împărțășire tot trebuia ca să simță ascuțișul sabiei păgîne. Mircea luptă ca un erou și conduse interesele Munteniei cu o ghibăcie politică în-sămnată, pentru a mănținea neatîrnarea dobîndită față cu Ungurii și a nu pierde totul față cu Turcii. La moartea lui el lasă țara lui închinată puternicilor Otomani, însă nu îngenunchiată.

Urmașii lui însă repetînd în Muntenia rivalitatea de la domnie care aruncase pe Moldova în vasalitatea ămbelor regate ale Ungurilor și Polonilor, atraseră urmări mult mai periculoase, întru cît între puterile rivale ce se amestecau în acest joc, erau și atot-puternicii Turci. Ei aduseră căderea Munteniei la o treaptă așa de joasă în cît ea trebuia să-și cumpere învoirea de a trăi nu numai cu un tribut de bani dar și cu unul de sînge, cinci sute de copii pe an în corpul Ienicerilor.

Din această prăpastie vroi să o rîdice brațul de fier al lui Vlad Țepeș, care aducea o fire neîmpăcată și o pornire crudă și sîngeroasă în slujba acestei sfinte cauze, și care izbuti chiar a bate pe cumplitul Mohamed al II-le, cînd fatala lui rivalitate cu Ștefan cel Mare al Moldovei îl aruncă din scaun.

Ștefan cel Mare, a căruia țară fusese și ea cercetată de Turci și supusă la tribut pe timpul predecessorului său, Petru Aron, nu văzu că scoțînd pe Vlad Țepeș din Muntenia lepăda el însuși cel mai de preț ajutor în contra primejdiei neînlăturabile ce trebuia

să înnece și Moldova precum înecase atâtea alte țări. Această greșală comisă de el, o ispăși în curînd prin cele mai cumplite încercări, prin luptele sale uriașe duse în contra Turcilor.

Aicea se văzu ce putea încă Moldova; că de și fusese desbinată până atunci, ba ruptă chiar în bucăți, nervul ei nu fusese atins, arcul ei încă nu plesnise și trebuise numai să se arate mîna vînjoasă care să facă a zbîrnii încă din el puternice săgeți.

Mai fericit de cît Mircea cel Mare, Ștefan lasă la moartea lui Moldova mîntuită de supremația polonă, dar și de Turci, de și știrbită (prin pierderea Chilieii și a cetății Albe), însă neatîrnată. După el se mai mănține această poziție, slăbind neconținut până la Petru Rareș, care prin a doua lui domnie aruncă și pe Moldova la picioarele Otomanilor.

Dacă ne mai amintim că alt luptător vestit în combaterea Turcilor, Ioan Corvin de Huniade, a fost și el Român, și armatele lui din Transilvania compuse mai ales din element românesc, atunci vom avea în aceste patru figuri mărețe și împunătoare: Mircea cel Mare, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare și Ioan Corvin de Huniade, patru apărători ai civilizației, pe atunci creștinătatea, contra bărbăriei musulmane, și toți împreună erau de viță romînă.

Elementul acela dar care se opuse cu mai multă energie copleșirii otomane fu elementul latin oriental, Romîni. Ei au săcătuit, prin luptele lor împotrivoare, puterea Turcilor, așa că atunci cînd supuseră Ungaria, ajunsesse la capătul izbînzilor lor.

Romîni au apărut mai ales civilizația apusana contra cuceririi turcești; aice stă în sămîntătea lor cea mare în istoria europeană.

Rivalitățile pentru domnie, care fusese, cît timp numai puterile creștine se amestecase în ele, duse mai ales pentru interesul predominării politice, ieu de în-

dată ce intervin în ele Turcii, caracterul unei specule bănești. Corupția turcească, veche ca și poporul lor, nu aștepta de cît prilejul de a eși la lumină, și de îndată ce domnii romîni se înfățișară ca doritori de a pune mîna pe scaunele Munteniei și a Moldovei, bazîndu-se pe sprijinul turcesc, de îndată statul cît și dregătorii turci căutară a trage foloase su-nătoare din asemenea daraveri. Tributul începe a fi sporit, și darurile și bacșișurile cătră toți cei ce dispuneau la Poartă de o fărîmă de influență fură pretinse ca datorii.

Ungaria fiind apoi cu totul zdrobită de Turci în bătălia de la Mohaci, 1526, și Muntenia ne mai găsind nici un sprijin la nordul ei, trebui în curînd să cază cu totul în robia degradătoare a stăpînirii otomane. Partizile ce mai înainte își disputau tronul muntenesc, Basarabii și Drăculeștii, se desfăcură: domnii nu mai interveniau pentru a obține scaunul de cît cu bani dați dregătorilor turci. Tronul ajunsese o marfă vîndută la mezat celui care dădea mai mult.

În Moldova, de și puterea potrivnică Turcilor, Polonia, nu încetase de a exista, ea slăbea mereu din pricina vicioasei sale constituții interne, și exemplul Munteniei atrase în curînd și pe Moldova în hăul cel corupt și coruptător al robiei otomane.

Stăpînirea politică a Otomanilor se schimbă în curînd într'un sistem de exploatare bănească din cele mai abuzive a țărilor romîne.

III

Apăsarea în care țările romîne intrară prin stoarcerile cărora fură expuse din partea Turcilor, unită cu istovirea pămînturilor domnești, aduseră în starea e-

conomică și socială a Românilor o schimbare din cele mai însemnate.

Ca toate fenomenele ce se petrec în sfera materială a vieții, și această schimbare se făcu foarte încet și pe nesimțite ; nu e însă mai puțin adevărat că de la o vreme efectele ei eșiră vii și puternici la lumină. Am văzut că starea primitivă socială a locuitorilor țărilor române începuse cu o clasă de boieri neapăsători și una de țărani neapasați. Proprietatea mică se mănținea lângă proprietatea mare, răzeșul lângă boier, și chiar țăranul supus încă își avea ocina lui de pământ, fiindu-i numai îngustată libertatea individuală, prin îndatorirea unei cîtimi de munci de prestat proprietarului : domn, boier sau mănăstire. Puterea militară cea de seamă a țărilor române se recruta tocmai din clasele de jos, care fiind toate împărțite la stăpînirea pămîntului, aveau interes a-l apăra. Luptele eroice ale timpurilor vechi și izbînzile lui Alexandru Basarab, Mircea cel Mare, Vlad Țepeș, Radu de la Afumați din Muntenia, Ștefan cel Mare și Petru Rareș din Moldova, se explică numai prin faptul că cugetele puternice ai acestor corifei ai neamului românesc se bazau pe o temelie largă populară și militară

Intreținerea oșteanului în răsboiu fiind însă pe sama lui, îndelungatele lupte secătuiră la mulți răstrînsul lor avut și-i siliră să-și vînză moșia pămîntescă cătră acei de la care se împrumutase, și astfel mulți răzeși ajunseră de timpuriu încă în rîndul țăranilor supuși. Această aruncare a elementului țărănesc din libertate în supunere deveni mult mai rostită de la introducerea speculației tronurilor române prin puterea otomană. Spre a putea răspunde haraciul tot mai îngreuietor și spre a se putea plăti de datoriile contractate pentru dobîndirea domniei, apoi spre a-și crea și lor un comînd pentru zilele de urgie ce ur-

mau așa de curînd acelor de înălțare, domnii țarilor romîne erau siliți să tot urce nartul dărilor și să iscodească tot altele noue, care de și apăsau asupra întregului popor, boieri și țărani, aveau efecte destrugătoare mai ales asupra celui slab în puteri, și se traduceau în lumea văzută prin dispariția tot mai îmbelșugată a proprietății mici. Boierii și mănăstirile care găsiu, unii în poziția, celelalte în sfințenia lor, mijlocul de a încunjura une ori apăsarea, se folosiu de ea spre a aduce tot mai mult rotundirea proprietăților lor în niște imense latifundii, înlocuind pe nesimțite parcelele mici ce adăposteau altădată fie-care cîte o individualitate economică și militară.

Rasboacle duse pe socoteala oșteanului, apoi apăsarea bănească a Turcilor, aruncarea tot mai mulți răzăși în starea țăranilor supuși.

Odată cu această transformare a proprietății mici în proprietate mare, se mai îndeplinea o alta în raporturile clasei boierești către domni și a țăranilor supuși către stăpînii în a căror mînă intrase.

Anume de la o vreme moșiile domnești începură a se împuțina, fiind neconținut dăruite de veacuri, și domnii nu mai aveau cu ce răsplăti slujbele făcute lor de boieri. Aceștia fură împinși a căuta cîștigul ce nu le mai putea veni prin dăruiuri de moșii în alte două direcțiuni : mai întăiu în ocuparea dregătoriilor publice, care deveniră tot mai căutate cu cît timpurile înaintau ; apoi în folosirea tot mai întinsă de munca țăranilor supuși înglobați în proprietățile lor. Le cereau o cîtime tot mai mare de lucru în folosul lor, pedepsind pe acei ce nu voiau să se supună. Țăranii obijduiți părăsiau moșiile stăpînilor răi și lacomi și-și căutau adăpostire pe ale celor cu reputație de omenie.

Stăpînii asupritori văzînd că li se desgolesc pămîn-

turile de locuitori, începură a readuce cu puterea pe cei înstrăinați la vechia lor șalășluintă. Cu timpul acest abuz ajunsese a deveni lege și trecu în obiceiul pământului, introducând astfel așăzămîntul șerbirei în sînul țărănimei romîne și prefăcînd deci pe țărănii supuși în șerbi.

Impușinarea și apoi istovirea pămînturilor domnești aduse: 1) prefacerea nobilimei militare într'o clasă de dregatori; 2) sporirea clasei șerbilor și îngreueră poziției lor.

Scăderea proprietății mici și tendința clasei boierești de a se folosi tot mai mult de munca țaranilor deveniți șerbi aduse o schimbare în constituirea armatelor romîne. Răzeșii împușinîndu-se, se micșurâ numărul călărașilor; șerbii fiind oprîți de stăpînii lor a eși în oaste, se reduse corpul dorobanților, și astfel se aduse o atingere gravă puterii militare a țărîlor romîne. Domnii întroduseră imitînd tot-odată și constituirea armatelor străine, un număr tot mai mare de lefegii în oștirile lor, mai micșurînd încă și prin modă și imitațiune numărul și așa redus al elementului național.

Ioan Vodă cel Cumplit al Moldovei fu cel de pe urmă domn care își mai cîștigă izbînzile sale cu armată de țară. Două-zeci de ani după el, Mihaiu Viteazul își bazează puterea sa mai ales pe lefegii. pentru întreținerea cărora avînd nevoie de bani, el impune moșnenilor dări peste dări, pe care aceștia neputîndu-le plăti, moșiile lor erau luate domnești. De acolo înainte puterea militară a țărîlor romîne este frîntă.

Impușinarea razeșilor, prefăcuți în țărani supuși, și reducerea acestora în șerbi, ruinează puterea de împotrivire a țărîlor romîne.

Și cu toată această slăbire a energiei lor, ambele țări mai încercară odată scăparea de sub jugul de

fier sub care întrase. Ele luptase în zădar, presimțind răul, pentru a-l înlătura. Văzînd însă că jugul le-a căzut după grumaji, se mai scutură odată puternic în ămbele țări spre a-l arunca jos. Incercarea mai grea însă de cît cea de a nu-l primi, trebuia să sfîrșască printr'o neizbîndă. Totuși silința fu făcută, în Moldova de Ioan Vodă cel Cumplit, în Muntenia de Mihaiu Viteazul. Ioan Vodă răzămîndu-se pe țărani spre a ținea în frîu pe neastîmpărații și vecinic nemulțămîții boieri, căzu jertfa trădărei lor. Mihaiu Viteazul înțelegînd pilda, căută sprijinul său în elementul boieresc, îl favoriză în toate modurile, și-i încuviință și recunoașterea formală a așăzămîntului șerbirei. Pe de altă parte el apăsa pe țărani prin nevoile bănești pricinute de oastea lui de lefegii. Politica urmată de el în Muntenia față cu clasele poporului îl sili să mîntină aceeași purtare și cînd trecu munții la cucerirea Ardealului. El respinse pe țărani romîni ce se răscolau în contra Ungurilor, îi pedepsi și înăduși răscoala lor, căutînd și aicea sprijin în elementul nobiliar. Nu putea fi aristocrat în Muntenia și democrat în Ardeal. Neavînd o temelie națională pe care să-și așăze statul creat pentru o clipă de eroica lui spadă, acesta trebui să se prăbușească, atrăgînd și pe erou în mormînt după el.

Rascoala lui Ioan cel Cumplit și a lui Mihaiu Viteazul nu mai sînt luptele poporului romîn contra copleșirei streine, ci încercările zadarnice a două naturi energice și geniale de a-l scoate din prăpastia în care căzuse.

Amestecul Turcilor în numirea domnilor romîni trebuia să aibă de rezultat destrăbălarea totală a domniei, cu atîta mai mult că pe de o parte sistemul electiv-ereditar înlesnia foarte mult corumperea așăzămîntului; pe de alta boierii, aspiranți la dregătorii, neputînd încăpea cu toții în ele, se împărțiau în partizi rivale care slujau de minune rîpitoareii politici

turcești. La început predomină principiul că nu se cuvenia domnia de cît aceluia ce era de viță domnească. Fiind însă că și fiii naturali erau puși pe aceeași treaptă cu acei legiuitori, în curînd putură aspira la tronurile romîne oameni ce numai *pretindeau* că se trag din sînge domnesc, fără deosebire dacă erau Romîni sau chiar străini. Astfeliu fură Iacob Heraclide Despotul și Ioan Sasul în Moldova. Domnia ajungînd însă din ce în ce mai mult o marfă de cumpărat, era firesc lucru ca Turcii de la o vreme să nu mai țină de loc samă împrejurarea dacă mușteriu era fiu de domn sau ba, ei să vînză domnia la cine dădea mai mult. Astfeliu se îndrumară domniile cu totul străine în țările romîne, care se întîlnesc încă înainte de epoca fanariotă (Gaspar Grațiani).

Introducerea domnilor străini în țările romîne fu datorită corumperii treptate a ideii domniei, sub influența speculărei prin Turci a scaunelor romîne.

De îndată ce se putură introduce domniile străine în țările romîne, aceștia trebuiau cu timpul să ajungă a fi recrutați din elementul grecesc, și astfeliu se îndrumă epoca fanariotă.

Rădăcinile ei sunt însă adînci în Muntenia și Moldova; anume stăpînirea turcească avea la început caracterul unei apăsări din afară, unei jăfuiri a poporului romin în baza atotputerniciei lor. În curînd însă elementul grecesc ce devenia tot mai puternic la Constantinopol, prin faptul că era singurul element inteligent din împărăția otomană, se introduse și el în țările romîne, căutînd îmbogățire sub scutul și ocrotirea turcească.

Cea întâi atingere a elementului grecesc nou cu țările romîne se făcu pe două căi spornice și mănoase în rezultate pentru el: cea comercială și cea religioasă. Neguțitori greci se întîlnesc de timpuriu în țările dunărene și călugări de același neam um-

plu în curînd sub pretext de sfinţenie mănăstirile lor. Cătră aceste două pîrtii larg deschise mai adăogîndu-se şi precumpenirea crescîndă a înrîurii politice a Grecilor în Constantinopole, care făcea ca prietenia şi favoarea lor să fie foarte cultivate de candidaţii la domnie, înrîurirea lor deveni în curînd covîrşitoare în ţările romîne.

Elementul românesc însă simţi în curînd pericolul ce izvoricia pentru poziţia lui materială din înmulţirea şi predominarea Grecilor. Cu armele în mâni se răscolă de mai multe ori, cerînd alungarea lor, încercare tot atît de zădarnică ca şi cea de a scutura stăpînirea turcească sub scutul căreia Grecii prindeau rădăcini. Vasile Lupul şi Mateiu Basarab vin la tron printr'o răscoală a partidului naţional contra elementului grecesc, şi cu toate acestea ambii sunt nevoiţi să se sprijine pe Greci pentru a păstra domnia.

Opoziţia ce nu se mai putea urca până la Turci, se întorsese acumna contra reprezentanţilor lor, Grecii din principate. La început violentă, ea scade mereu, până se apleacă capul Romînilor şi sub stăpînirea acestui element.

IV

Cu suirea lui Mateiu Basarab şi Vasile Lupu în scaunul Munteniei şi Moldovei, se începe o nouă perioadă în istoria poporului român, anume cea a predominării grecizmului, care se substituie slavonizmului ce fusese până atunci stăpîn pe cugetarea românească.

Limba slavonă se introdusese în biserica Romînilor înlocuind pe cea latină, încă din vremile de cînd Romîni din Dacia traiană fusese supuşi împărăţiei bulgăreşti. Cînd emigranţii de peste munţi veniră să întemeieze principatele Munteniei şi a Moldovei, ei

aduseră cu sine acea limbă sfântă a închinării lor, pe care o găsiră în întrebuintare și la grupurile de Români ce-i întâlneau dincoace de Carpați. Fiind limba bisericeii, deci a clerului, singura clasă știutoare de carte într'o societate începătoare, ea deveni și limba statelor ce se organizară în poalele Carpaților. Bulgarii fiind în legături de prietenie și de bună vecinătate cu Românii, călugării lor treceau Dunărea și găseau adăpostire în munții Munteniei, mai apoi și în acei a Moldovei, mai ales de la creșterea neconținută a valului otoman ce amenința să înghiță țara lor. Astfeliu se întări tot mai mult forma bulgaro-slavă a culturii românești, și aproape toate manifestările scrise nu se făceau de cît în această limbă. Ca un munte apăsa cultura bulgaro-slavă asupra minții Românilor, înădușindu-i numai gândirea, fără a zemisli în ea nici o idee roditoare, nici un gând producător.

De la o vreme predominarea slavonismului începu a slăbi; cunoscătorii de limba slavă deveniră mai rari; școalele de slavonie se desorganizară. O lipsă de dascăli destoinici și de oameni știutori de această limbă se manifestă pretutindenea, și anume nu numai în țările române, dar încă și unde nu ne-am putea aștepta, chiar în țara de baștină a elementului slavon, în Bulgaria.

Ce se întâmplase? Grecii pătrunzînd cum am spus pretutindenea unde se afla vre-un locaș de închinare mai înavușit, înlocuise aproape în tot locul pe călugării slavoni, și cu înpușinarea acestora se rărise și oamenii cunoscători de carte slavonă, se slăbise forma aceasta de gândire.

Grecismul deci săpase și răsturnase slavonismul.

Mateiu Basarab și Vasile Lupu văzînd că în țările lor, să întâlneau așa de puțini preoți care știeau slavonește, și simțînd pericolul sufletesc ce ar putea izvari pentru popor din lipsa de păstori care să răs-

pîndească cuvîntul lui Dumnezeu, luară două măsuri spre îndreptarea răului. Mai întăi ei înființară niște școli de slavonie, Mateiu Basarab în Tîrgoviștea și Vasile Lupu în mănăstirea Trei-Erarhi, care să mai rîdice nivelul învățăturilor slavone; apoi, neputînd înlocui slavonismul ce era în decădere cu grecismul ce avuse pînă atunci numai efectul negativ de a surpa forma veche a culturai, fără a putea încă să i se substituie, făcură singurul lucru ce mai putea scăpa închinarea cătră Dumnezeu, anume întroduseră limba romîna în biserică, fără însă bine înțales a renunța la slavonizm pe care-l cultivau din toate puterile lor.

Introducerea limbei romîne în biserică fu în principatele romîne o urmare a decăderii slavonizmului celui rasturnat de cultura eclesiastica în forma grecească.

În curînd însă curentul grecesc deveni covirșitor. Școalele slavonești întemeiate de Vasile Lupu și Mateiu Basarab se grecizară, limba grecească deveni organul societăței culte. Toți boierii se puneau pe întrecutele la învățat grecește; în bisericile și mănăstirile cele mari și bogate nu se mai auzia răsunînd de pe amvon de cît limba grecească; într'un cuvînt societatea romîna se greciază în păturile ei superioare, după cum mai înainte se slavonizase. În curînd stăpînirea și politică a Grecilor Fanarului era să pună coroana unui edificiu pregătît de mai înainte de istoria poporului romîn.

Epoca Fanarioșilor nu este începutul ci încununarea grecizarei țarilor romîne.

Cu toate că oficial se strecurau în mîntea poporului romîn tot forme de gîndiri străine, el nu încetase nici un moment, chiar în imensul răstimp al slavonizmului, a gîndi și cugeta românește, după cum tot romănesc rămăsese organul cugetărei sale, limba ce o vorbea. Manuscriptele cele vechi, foarte vechi, de cărți sfinte, găsite încă din vremile cînd slavo-

nizmul era în floare, ne dovedesc că pe lângă închinarea oficială în limba slavă mai era una intimă, a inimii, în limba națională. Incercări literare scrise se întîlnesc din timpuri îndestul de adînci, pe lângă poezia populară care încîntase totdeauna inimile românești.

Cînd slavonizmul slăbi, gîndirea românească putu apărea la lumină într'un chip mai puternic, și această împrejurare avu urmările cele mai însemnate asupra viitorului poporului român. Scriitori de mare valoare apărură mai ales în Moldova, care demonstrară pe de o parte latinitatea neamului românesc, pe de alta continuitatea lui de așzare și locuință în poalele Carpaților. Fețele bisericești proclamau în limba înțeleasă de toți Romîinii cu deosebire unitatea neamului, arătînd că toți acei cătră care ei vorbeau erau frați de un trup și un suflet. Se zămisliră atunci două idei mari și roditoare în sinul naționalității romîne, care aduseră mai tîrziu regenerarea neamului întreg pe temeiul originii sale latine și tendința unirei Romînilor într'un singur corp, tendință ce s'a realizat pînă acuma numai în parte, cealaltă așteptînd să o realizeze viitorul.

Izbucnirea cugetărei românești prin surparea slavonizmului de cătră cultura grecească, dădu naștere ideii române și acelei a unirei, izvoarele cele mai mînoase ale propășirei viitoare a poporului român.

Dacă slavonizmul înădușise atît de deplin cugetarea romînească, aceasta se făcuse fiind-că el căzuse peste o conștiință populară adormită care nu se trezise încă la o viață națională. De aceea slavonizmul se întinse aproape peste toată viața intelectuală scrisă a poporului român. Cu totul altfelu grecizmul. Cînd această formă de cultură se împlintă în poporul român, el gustase acum din rodul cel oprit al conștiinței naționale, și din lungul răsunset al timpurilor trecute, se

simțise ca Român, strănepot al Romanilor, și ca atare doria el să trăiască. De aceea grecizmul, de și mai puternic ca formă de cultură, se întinse într'un cerc mult mai îngust, lăsînd gîndirei românești libera ei desvălire în așternerea daraverilor private, în săvîrșirea slujbei dumnezești în bisericile mai mici și sărace, în punerea pe hîrtie a hrisoavelor domnești, și mai ales în analiza și cronicarii timpului, în care găsim reproduse pe lîngă limba românească în care ei își rostiau cugetările, și adese-ori protestări contra stăpînirii străine.

Pe cînd slavonizmul copleșise mintea romînească, ca unul ce o gasi nepregătita, grecizmul cazînd asupra ei acuma cînd ea se trezise, nu mai putu să o înădușe, ci numai opri în loc propășirea și desvoltarea ei.

V

Epoca Fanarioților este urmarea neapărată a amestecului Turcilor în domniile romîne, în cît cu predominarea Grecilor la Constantinopole și în țările romîne, ea trebuia să vină asupra poporului român ca ceva fatal și neînlăturabil, precum sunt toate faptele ce s'au întîmplat, căci de vreme ce au fost au trebuit să fie. Ea are în concepțiunea obștească a poporului român, caracterul unei epoce de urgie ne mai pomenită, în care se pretinde ca țările romîne ar fi fost *pentru întăiași dată* supuse la jafurile neomenoase ale domnilor și Turcilor, în care s'ar fi înădușit gîndirea românească, s'ar fi corupt caracterul poporului și s'ar fi coborît la cel de pe urmă grad de înjosire. Această judecată este în mare parte falsă. Jafuri au fost în țările romîne și înainte de Fanarioți, dacă nu chiar mai mari de cît în decursul acestei epoce; coruperea caracterului a venit din pricina mai adînci de cît năpustirea Grecilor Fanarului

asupra corpului națiunii române, anume din interesul de urmare la tron unit cu năzuințele la căpătuire ale boierilor. Fără îndoială că introducerea elementului străin și disolvant al Grecilor, n'a putut de cît să ducă mai departe putrejunea începută, dar nu de la ei își trage obârșia. Cît despre înădușirea gândirei românești, ea nu au avut loc în sferile acele în care am văzut că se manifestase și în care a urmat înainte a se desvolta, une-ori chiar sprijinită de domnii fanarioți.

Hula cea cumplită pe care generația noastră o aruncă asupra epocii domniei grecești vine de acolo că ea fiind cea mai apropiată de noi, rezumă în ea toate nefericirile anterioare, este reprezentanta unui trecut de urgie, plătind ea păcatele tuturor. Invinuirea putea să-i fie adresată cu atît mai ușor cu cît ea era o domnie a străinului.

In domnia Fanarioților generația noastră încorporează în regului trecut cel desperat al poporului român.

Nu este de tăgăduit că între domnii fanarioți se întîlesc personalități deosebite, oameni cu vederi și idei care caută să mai reforme starea societății. Astfeliu figuri ca acele ale lui Neculai Mavrocordat, Constantin Mavrocordat, Alexandru Ipsilanti, Grigore A. Ghica, Constantin Moruzi, Scarlat Calimah, cu toate umbrele care întunecă mai la urmă ori-ce caracter omenesc, nu se întîlesc cu toptanul în omenire. Totuși nu rămîne mai puțin adevărat că toți acești domni, atît cei puțini buni cît și cei mulți răi, erau străini și anume din acea ce vroiau să rămînă străini, ce nu tindeau să se contopească în sînul poporului român, ei își făceau din străinismul lor o fală și o mîndrie. Ei se încunjurau de elementul lor, și îl favorau în toate modurile, dîndu-și pe cît se putea silința de a-l întinde și înrădăcina. Dacă Romîni nu protestase în contra predominiei slavonismului,

aceasta se făcuse din pricină că el era o simplă formă de gândire fără ca să aibă în dosul lui o putere politică care să-și facă din el un mijloc de exploatare. Astfeliu stăteau lucrurile cu Grecii. Aceștia reprezentau tot apăsarea turcească sub o formă mai simțită încă, de oare-ce mai de aproape intra în corpul țărilor române. Precum Romîni i luptase în contra Turcilor, mai întâi pentru a-i răspinge, apoi pentru a se emancipa de sub jugul lor, așa luptau ei și în contra acestei a doua ediții a aceleiași stăpîniri, luptau întâi prin răscoale și mișcări turbulente contra elementului grecesc, și mai la urmă, după ce acesta pune stăpînire deplină pe țări, protestarea de și slăbi și începu să amortească, nu încetă nici odată a avea ființă. Apoi pe timpul predominării slavonizmului cugetarea românească nu se trezise încă, nu fusese încă înfruptată de acele năzuinți naționale peste care tocmai se lățise grecismul pentru a le înăduși.

Domnia fanariotă, chiar în cazul cînd ar fi fost bună și îngrijitoare de interesele românești, încă trebuia să reprezinte cel mai jos grad de cădere politică a poporului român.

Epoca fanariotă trebuia însă să fie fatală pentru Romîni, și în afară de perpetuarea ocîrmuirii jăfuitoare a vremilor trecute. În decursul ei țările lor ajunseră cîmpul de bataie în răsboaiele cele numeroase și pustiitoare dintre Ruși, uniți une-ori cu Austriacii, și Turci, din care cinci din cele mai mari se petrecură în acel răstimp. Suferințele poporului ajunseră în culme, expus la jaful și prădăciunea oștirilor dușmane care se luptau pe corpul său și căutau să-și procure toate cele trebuitoare răsboiului din munca și sudoarea poporului român. Dacă adăogim aceste rele ale răsboaelor pe lîngă ocîrmuirea mai în totdeauna vitrigă și jăfuitoare a domnilor fanarioti, atunci fără îndoială că nu se poate întîlni în

decursul istoriei românești o perioadă mai nenorocită. Pierderea a trei provincii din țările lor către dușmanii Porței, două către Austria (din care Oltenia fu apoi iar înapoiată) și una către Rusia, suferințele cărora poporul român fu supus din partea Austriei în timpul domniei sale în Oltenia, din aceea a Rusiei în timpul ocârmuirii provizorii introduse de Ruși în mai multe rînduri cînd cu ocupația Munteniei și a Moldovei de ei, învățară pe Romîni un lucru, anume că dacă sub Turci dusesse o viață plină de primejdii, mîntuirea existenței lor nu putea să le vină nici de la puterile creștine, în care ei la început își pusese speranțele. *Incepură a vedea că numai atunci vor putea trăi fericiți cînd vor putea duce ei însuși soarta vieții lor. Astfeliu se îndrumă pentru prima oară formarea unei partizi naționale.*

Și cu toate acestea de și Rușii urmăreau în purtarea lor față cu poporul român numai realizarea intereselor lor politice, slăbirea și zdrobirea împărăției otomane, totuși ei trebuiau. tocmai spre a ajunge la acest scop, să facă Romînilor un bine indirect, anume să-i emancipeze tot mai mult de stăpînirea ei. Nu e vorbă, Rușii căutau ca se confîște această emancipare în favoarea lor, și să se substituie ei în toate drepturile de care deposedau pe Turci în țările romîne. Imprejurarea însă că poporul român nu era încă mort îl făcu a dejuca calculele lor, și la sfîrșit Romîni se aleseră cu o adevărată emancipare, nu numai de stăpînirea turcească, dar și de epitropia rusască, și ei putură să realizeze măcar în parte programul ce și-l schițase partidul național.

Politica rusască a ajutat la emanciparea poporului român, cu toate tendinșile ei de a se substitui stăpînirii otomane.

În tot decursul epocii fanariote jafurile turcești își urmară cursul lor înainte, vînzarea tronurilor romî-

ne se făcu în aceeași măsură, apăsările și stoarcerile domnilor pentru a-și scoate banii dați, a-și plăti creditorii și a le mai rămînea și provizie de luptă, nu se deosebesc întru nimica de ceea ce se făcuse înainte de ei. În toate privirile Fanarioții continuă trecutul, și cele cîte-va tendinți spre o mai bună ocîrmuire, manifestate de unii, se zdrobesc de piedeca neînvinsă a lăcomiei otomane, care nu cerea reforme și îmbunătățiri, ci bani și numai bani. O atare stare de lucruri împinge tot mai adînc imoralitatea în popor și caracterele se degradă din ce în ce. Boierimea mai face un pas în transformarea ei, anume din dregătorii, boierii devin simple titluri procurătoare însă de însămnate foloase, pe care de la un timp fie cine putea să le cumpere pe bani. Țăranii sunt jăfuiți pe întrecutele, aruncîndu-se tot mai mult sarcina dărilor pe ei, și scutindu-se de dînsese tot mai mult clasele privilegiate, cu ajutorul cărora domnii greci căutau să se mănțină în șubredele lor scaune. Răzeșiile se îngustează din ce în ce, și numărul șerbilor sporește pe zi ce merge.

În totalitatea ei, epoca fanariotă arată în privirea politică cel puțin continuarea, dacă nu înrăutățirea stărei anterioare.

Starea economică a poporului român rămîne și în acest răstimp ceea ce fusese în toate vremile: un popor bogat, jăfuit pe întrecutele de cine avea cea mai mică putință de a o face. Bogăția țărilor consta în vite numeroase și frumoase, care găsiu piețe minunate și întinse de desfacere pe prețuri folositoare. Venitul țărilor romîne era așa de însămnat în cît jafurile, ori de cîte ori erau reînnoite, găsiu totdeauna averea pe care să fie puse în lucrare. Bejănirea la munți și la codri, care se întîmpla în timpurile de crize mai ascuțite, avea de scop tocmai apărarea a-vuției mișcătoare a poporului contra jăfuitorilor ce

se năpustiau asupra ei. Și trecerea în alte țări ale Romînilor din principate care umplu în timpul Fanarioșilor Sîrbia, Bulgaria și guvernămîntul Chersopolului, tot aici își găsește explicarea.

Dacă comerțul țărilor romîne nu lua un avînt mai mare, aceasta era datorit tot sistemului apăsător al Turcilor, care îi împiedeca de la libera strecurare a produselor lor, păstrînd o bună parte din atare produse pentru aprovizionarea împărăției turcești, pe prețuri impuse, și deci în paguba producătorilor.

Starea economică ajunsese cu atît mai rău, cu cît propășea apăsarea turcească, și aceasta își atinse culmea în epoca fanariotă. În privirea traiului său material poporul romîn nu făcu deci nici un progres în epoca fanariotă.

De și cultura grecească reprezentată prin domnia Fanarului era întru cît-va superioară celei slavone, fiind adăpată, în reprezentanții ei cei mai de samă, la izvorul elenismului antic, totuși asupra poporului romîn în deobște ea rămase fără rodire, întru cît rezultatul cel mai obștesc al răspîndirii ei în țările romîne era cunoștința, nu a limbei antice, din care se împărtășiau numai foarte puțini ci aceea a idiomului modern sarac și lipsit de idei ca și cel slavon de mai înainte. De aceea nu se vede în țările romîne ca studiile grecești să fi avut efectul pe care l'au dobîndit în Apus îndeletnicirea cu învățămîntul clasic: luminarea minței, deprinderea cu frumosul, nașterea spiritului de critică și producerea de scriitori însemnați care să imiteze antichitatea.

Cultura fanariotă lăasă, în' afară de puține excepțiuni, pe poporul romîn tot în necultura de mai înainte.

Însămnată fu altă împrejurare. Grecii răspîndeau învățătura la întregul lor neam pe care-l considerau în întregimea lui de nobil și vrednic de a se adăpa cu știința. Același sistem îl urma și față cu Ro-

mîinii, în cît în scoalele cele înalte grecești erau primite și odrasle din poporul de jos. Prin fiii preoșilor, cariera învățătorei era deschisă pînă și elementului țărănesc. Invățătura deveni deci bunul comun al întregului popor, și pe băncile scoalei se mai neutralizau acele deosebiri de clase, care despărțiau așa de adînc în afară pe oameni între ei.

Sistemul scoalelor fanariote achise democratizarea învățămîntului.

Urmarea cea mai de samă a culturai fanariote fu îndreptarea minței românești cãtră Franția, care trebuia să transforme în puțin timp întreaga fire a poporului român. Grecii rînduiți la domnie în principate erau mai totdeauna foști dragomani, care trebuise să învețe limba diplomatică a timpului, cea franțuzească. Ei veniau totdeauna în scaunele lor, însoțiți de profesori, secretari și alți agenți franceji, și exemplul lor fu în curînd imitat de boierii Munteniei și ai Moldovei, care aduceau și ei profesori pentru copii lor. Mai tîrziu începurã a-i trimite chiar în Franția, spre a dobîndi acolo învățăturile trebuitoare. Îmboldirea fiind datã, alte curente se adăugirã în decursul timpurilor, care făcurã din Franția izvorul intelectual al culturai românești.

Efectul cel mai însemnat al culturai fanariote fu îndreptarea spiritului Romînilor din principate cãtră civilizația poporului francez.

În tot decursul epocii fanariote, cu toată predominarea grecismului în sferele culte și oficiale, limba romînã care fusese deslegatã din lanțurile în care zãcea, pe la jumãtatea veacului al XVII-le, nu încetã nici un moment de a sluji de organ de rostire chiar gîndirilor mai înalte a le poporului român. În veacul al XVIII-lea se răspîndise mai cu samã prin copii scrierile cronicarilor mai vechi și se ivirã alții noi, care protestează chiar cu o energie vrednicã de

admirat contra înjosirii Romînilor sub stăpînirea străină. Cînd sună oara redeşteptărei, poporul romîn nu fu trezit din morţi, ci viu şi conştiuit de drepturile şi de năzuinţele sale, ceru cu putere învoirea de a trăi.

Cultura fanariotă nu ucise pe acea romînească, care se mîntînu în destul de puternică în tot decursul predominării ei.

Astfeliu ajunse poporul romîn la pragul vremilor în care trăim, ca o stîncă de marmură rostogolită de furia unor valuri întărtate, şi care pierduse bucăţi din a sa substanţă în goana cea prăpăstioasă, dar care rămăsese îndestul de mare, spre a scoate din ea o frumoasă statuie.

Unde în toată lumea se putea întîlni un contrast mai mare între nobleţea fiinţei şi urgia ursitei? Unde o nepotrivire mai uriaşă între starea de fapt şi năzuinţile sufletului?

Popor născut din altoirea genialei vlăstări romane pe energica rasă tracă, îmbogăţit prin înrîuririle posterioare, care de şi îi necurăţiră în parte fiinţa, totuşi adaoseră multe elemente nouă de viaţă la odrasla cea veche; inspirat prin gîndirile spornice şi roditoare ale comunităţii de origine şi neam şi ale coborîrei din marele popor roman, el stătea, cu toţi aceşti ridicători de o putere uriaşă, înăbuşit şi încătuşat, fără a-i putea întrebuiţa spre înălţarea fiinţei sale. În ţările romîne din poalele Carpaţilor mintea lui ascuţită prin îndreptarea lui cătră civilizaţia franceză şi năzuind să se scoale din morţi spre a sămăna originii din care se trăgea, deschidea pentru el o perspectivă nesfîrşită de lucrare roditoare.

Şi cu toate aceste ca un munte apăsau asupra poporului romîn formaţiunile trecutului.

Fată cu ideea unirei, naţiunea românească se înfăţoşa îmbucăţită în mai multe trupuri, mai întăi acel de dincolo şi acest de dincoace de munţi; acel din

cetatea Carpaților era el însuși sub-împărțit în partea poporului din Transilvania și acel din părțile ungurești. Dincoace de munți, Românii desbinați în două state, și din ele bucăți rupte și alipite cu violență, parte către Austria, parte către Rusia.

Mândria originii romane ce oglindă avea înaintea ei ? Destrăbălarea cea mai neauzită a ocîrmuirii ; protectoratul ruso-turc menit numai a face interesul proteguiturilor ; domniile sfîșiate prin schimbările prăpăstuite ale celor ce le ocupau ; apăsarea clasei sărace din partea celor bogăți ; averea cea mai însemnată a țărilor romîne înstrăinată ; nici o dreptate, nici o îngrijire de interesele poporului ; banii lui cheltuiți pentru mulțămirea intereselor străine ; înjosirea și lipsa de vrednicie omenească împinse până la cel de pe urmă grad : iată ce tablou întîlnea măreața idee în realitatea lucrurilor.

Pretutindenea deci lucrarea veacurilor adusese contrastul cel mai mare între năzuinți și ceea ce era. Reînvierea culturii românești era să ascuță încă aceeași contradicere, și poporul român trebuia sau să izbutească a-și realiza unele din visurile scumpe inimii lui, sau să se zdrobească în lupta întreprinsă pentru a lor realizare.

CAPUL I
ISTORIA ȚĂRILOR ROMÎNE
DE LA 1822—1848.

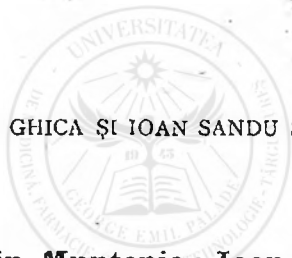

I

ISTORIA ȚĂRILOR ROMÎNE DE LA 1822-1834.

I. GRIGORIE GHICA ȘI IOAN SANDU STURZA.

Grigore Ghica în Muntenia ; Ioan Sandu Sturza în Moldova, 1822—1828. Țările române reîncăpuse după mult zbucium și multă bătaie de inimă iarăși sub ocîrmuiri naționale. Era însă numai primul pas făcut cătră a lor regenerare, și trebuia încă străbătută o lungă și anevoioasă cale până să-și vadă ele asigurate într'un chip mai trainic mersul și soarta lor. Cu expunerea acestor lupte, de astă dată nu sterpe ca cele mai multe din cele schițate până aici, ci spornice și de viață dătătoare. avem să ne îndeletnicim în paginile ce urmează, și care încheie lungul șir de împrejurări din care a răsărit, frămîntat de nenorociri, poporul român de astăzi.

Domnii nou numiți, Grigore Ghica în Muntenia și Ioan Sturza în Moldova, găsiră țările în care tre-

buiiau să domniască într'o stare prăpădită, jefuită de Eteriști, prădate de Turci ce zdrobise pe aceia, aproape toată populația mai săracă retrasă la munte sau la codri, cea bogată fugită sub alte stăpîniri, și anume din Muntenia în Transilvania, din Moldova în Bucovina și Basarabia. Neorînduelele și mulțimea de oameni răi, adunați în țările romîne sub numele de Eteriști, înmulțise tîlhăritul într'un chip cu totul afară din cale, și cea întăi îngrijire a noilor domni fu de a stîrpi rămășițele bîntuitoare ale foastelor armate grecești. Tîlharii erau cu atîta mai primejdioși că, ademenind și pe pămînteni la criminalele lor apucături, găsiu gazdă și tainuire ei¹. Urmărirea lor putea însă da loc la cumplite abuzuri, prin amestecarea oamenilor nevinovați cu tîlhari sau gazde.

Altă greutate ce apăsa asupra țărilor romîne era săcătuirea deplină a vistieriei și neputința de a încasa dările de la o populație fugită și împrăștietă. De aceea domnii recurg la împrumuturi de sumi adese ori cu totul neînsămbrate spre a duce de azi pînă mîni sarcinile ocîrnuirii². După ce poporul se mai adună, Sturza recurge pentru acoperirea lipsurilor vistieriei la un ajutor de bani peste birul obicinuit³.

Grigore Ghica era un boier patriot și religios. Cînd avea de discutat vre-o împrejurare complicată, el petrecea noaptea în închinare și rugăciuni. De și nu era un om învățat, el poseda știința timpului, limba grecească și cea franceză, învățate parte acasă, parte în școala domnească din București. Ghica se sili, de îndată ce luă frînele ocîrnuirii, să tîmădu-

1. Mai multe ordine pentru prinderea tîlharilor dintre anii 1823—1826 în *Erbiceanu*, Istoria Mitropoliei Moldovei, p. 249, 250, 254—256, 401, 417, 420, 423—425.

2. Ioan Sturza împrumută pentru nevoile vistieriei în 1823 de la banul Enacache Dimitrie 400 de lei și de la căminarul Constantin Botescu 150 de lei pe vadea de doi ani (!); idem, p. 256 și 404.

3. Hrisov din 1823 în Uricarul, V, p. 180.

iască măcar în parte rănile lăsate de revoluția grecească. Impotrivă de ceea ce făcu Sturza în Moldova, îl aflăm luînd măsuri pentru ușurarea dărilor, îndeplinind lipsurile din veniturile averilor mănăstirești luate de Turci de la călugării greci. Domnul se mai silește apoi a înfrîna pe dregătorii jăcași⁴. El vroia să readucă în țară pe boierii înstrăinați încă din vremele Eteriei, și care se aflau în Transilvania; însă ei îl dușmăneau, pretinzînd, după îndemnul consulului rusesc Pini, ce eșise și el în Brașov, că domnul nu ar fi fost ales conform tratatelor dintre ambele curți, a Turciei și a Rusiei. În realitate ei aveau alt candidat de domnie, pe învățatul boier Grigore Brancovanu, și merg atît de departe în ura lor contra lui Ghica, în cît trimit în Muntenia pe doi agenți, un Arnăut al lui Brăncovanu și un Muntenegrean, Ghiță Cuțui, însărcinați să provoace o răscoală contra domnului. Ei ieu sub dînșii pe Toma Brăteanu și pe serdarul Cristea și adunînd vre-o 600 de oameni străini sub arme, vroesc să pornească pandurimea, precum făcuse Vladimirescu; dar sunt bătuti și prinși de Magheru, omul lui Ghica, dați în judecata divanului și osîndiți la spînzurătoare, singura execuțiune ce se îndeplini în timpul domniei lui Grigore Ghica⁵. De la o vreme însă boierii din Transilvania care-și mîncase tot comîndul în pribegirea lor, văzînd că nu pot hotărî pe cei din țară, mai mulți chiar rudenii de ale lor, a trece în contra domnului⁶, se hotărăsc să revină în țară, unde Ghica îi iartă și-i numește în funcții.

Relațiile exterioare ale lui Ghica erau ușurate prin

---

4. Vezi în scrisorile lui *Ioan Ghica* c. Alexandri, București, 1884, No. 1. arestarea și aducerea la curte a clucerului Alecu Gheorghiescu.

5. *Ioan Ghica*, Scrisori, p. 93.

6. Alexandru Ghica Barbă-roșă era contra domnului; fratele său Dimitrie Ghica pentru el.

faptul că Rușii fiind pe atunci îndușmăniți cu Turcii, din pricina uciderei patriarhului grecesc, și consulii rusești lipsind din principate, Ghica era lăsat în pace de intrigile muscălești. El era însă cu totul înțrat în apele politice austriace, care pe atunci nu era defavorabilă Rusiei⁷. Negoțierile dintre Rusia și Turcia pentru reîndrumarea relațiilor diplomatice mergînd foarte greu, cu cît încordarea între ambele puteri devenia mai rostită, cu atîta și rolul lui Ghica devenia mai anevois. El se hotărăște însă fără șovăire pentru Turci și dă concurs acestora spre a aresta și a le da pe mîni pe un boier de la curtea lui, Alexandru Vilara. Acest boier era foarte bine văzut de curtea Rusiei, pentru că în timpul ocupației dintre 1806—1812 înlesnise toate nevoile Rușilor, executînd mai ales cu mare exactitate ordinele lor privitoare la nesfîrșitele cărături în interesul armatelor. Vilara luînd după cît se vede parte la revoluția grecească, ca unul ce era de obîrșie Grec, el fuge la venirea Turcilor, în Austria, reintrînd în Muntenia după amnistia proclamată de sultanul. Dar Turcii, pentru a-și răsbuna în contra lui, pun pe pașa de Silistria să'l aresteze; sub cuvînt că ar fi comis jafuri și răpiri de bani, ceea ce se îndeplinește prin patru cavaiși Turci cu concursul ascuns al ocîrmuirii⁸. Cu toate acestea Turcii urmează obiceiul lor de a nu recunoaște slujbele făcute. Anume ei fiind nevoiți, mai ales după stăruințele Austriei, a retrage armatele lor

7. Intr'o depeșă a lui *Gentz* c. *Gr. Ghica* din 6 Dechemvrie 1822 (*Comte de Prokech-Osten*, *dépêches inédites du chevalier de Gentz aux hospodars de Valachie*, II, p. 153). agentul lui Metternich, spune despre împăratul rus: „que l'empereur Alexandre n'a pas d'autre voeu que celui de voir l'ordre consolidé dans les principautés“.

8. *Gentz* c. *Ghica*. 4 Iunie 1823, *ibid.* p. 209 nota 1. Din nefericire tocmai depeșă lui *Gentz* în care se relatea pe larg chestiunea lui Vilara a fost lăsată afară, ca fără interes, de editorul depeșilor (*idem*, p. 229). *Comp. Mitrop. Dosoteiu* c. *Minciaki*, Martie 1823, *Doc. col. Hurm.* supl., IV, p. 321.

din principate, impun domnilor români ca să îndatoriască pe boieri a lua asupra lor răspunderea pentru toate primejdiile ce s'ar putea întâmpla Turcilor după retragerea trupelor de ocupație. După cât se vede dintr'o depeșă a lui Gentz, Grigore Ghica putu să împună boierilor săi subsemnarea monstruoasei îndatoriri, în puterea trecerei de care se bucura în ochii partidei naționale, pe cînd în Moldova Ioan Sturza nu putu izbuti din pricina înverșunării dintre el și boieri⁹.

În anul 1827 se formează în București din inițiativa lui Constantin Golescu, societatea literară care deveni mai târziu societatea filarmonică. Din sînul ei care număra ca membri pe însuși frații domnului: Mihalache, Alexandru și Constantin, principele avu mulțămirea a numi un comitet de reforme ale stărei de lucruri existente, care trebuia se alcătuiască regulamentul de reforme prevăzut prin convenția de la Akerman. Comitetul se compunea din banul Grigore Brancovanu, banul Grigore Băleanu, banul Alexandru Filipescu, banul Gheorghe Filipescu, vornicul Stefan Bălăceanu, avînd de secretari pe logofătul Alexandru Vilara și pe Ioan Cătuneanu. Dar acest comitet nu ajunge nici a începe lucrările sale și este suprimat la ocuparea rusască¹⁰.

Politica lui Ghica, prea plecată cătră Turci, îl făcuse rău văzut de Ruși, care în 1828, la ocuparea principatelor, dau ordin generalului Wittgenstein să-l înlătore de la domnie împreună cu Sturza al Moldovei. Ghica se reîntoarce în țară, unde trăiește ca om privat până mai târziu cînd moare.

Ghica avea pe lîngă el ca om de încredere și bo-

9. *Gentz c. Ghica* 13 Iulie 1824, *Dépêches*, II, p. 346.

10. *Helade*, Echilibrul între antiteze, p. 77.

ier sfătuitor în daraverile politice pe Costache Cîmpineanu, om învățat și deștept.

Despre înalta părere în care Cîmpineanu stătea în ochii domnului face dovada următoare povestire. Delegații turci la conferința de la Akerman în 1826 avînd a trece prin Muntenia, Ghica le trimise spre întîmpinare pe un boier. Fiind acesta cam simplu, Cîmpineanu observă domnului că de și era vorba de Turci, totuși ar trebui să se rînduiască pe lingă ei un om mai de samă. Se zice că Grigore Ghica ar fi răspuns atunci Cîmpineanului: «Nu cumva te-oi trimite pe dumnea-ta, și apoi, cînd vor veni Turcii să mă vadă pe mine, să zică: Da ce prost domn au Muntenii¹¹». Pe lingă Cîmpineanu, pentru trebile interne, Ghica lua părerea logofătului Nestor, om petrecut în afacerile juridice. Mai avea încă pe cluce-rul Trăsnea, care-i conduce toate daraverile bănești și pe unul Măciucă, baș cîhodar, adecă capul gardei palatului, Român cu mult simț, cu care se povă-țuia în multe împrejurări, avînd Măciucă obiceiul a îmbrăca sfaturile sale în forma glumeată, că el, dacă ar fi în locul domnului, ar face așa.

Ioan Sturza, cum vine în domnia Moldovei, găsind vistieria cu totul săcătuită și țara într'o stare atît de desnădăjduită că nu era cu putință a se strînge vre-o dare, după ce merge vre-o cîtva timp cu împru-muturi luate de pe unde putea, recurge la unul mai mare în formă silită de la boieri, la care contribuie cu o sumă însemnată și bancherul cel mai mare al Moldovei din acel timp, Spiru Andrei Pavlu sau Pavli, care este dăruit spre mulțămire cu titlul de căminar¹². Se mai ajută apoi ca și colegul său din Muntenia,

11. Raportată oral de D. Ioan Ghica, fost ambasador la Londra, autorul scrisorilor către V. Alexandri.

12. Arătarea lui T. Codrescu în Uricarul, XIV, p. 39.

cu veniturile mănăstirilor reluate de la Greci¹³. În privirea ocîrmuirii regulează drepturile Jidovilor, dînd foloase cu deosebire celor pămînteni înaintea celor supuși altor stăpîniri. El îi oprește însă a vinde pîne la creștini și a fabrica lumînări de ceară¹⁴. De pe atunci se vede că Evreii erau numeroși în Moldova, un document spuind despre ei că ar fi umplut tîrgurile¹⁵.

În 1827 nefăcîndu-se roadă din pricina unei secete, domnul orînduește să se dea pîne la oameni lipsiți¹⁶. Mai dispune ca toate moșiile ce s'ar afla pe percursul de la Ocnă la Sculeni să dea pășune căraușilor sărei. Regulează modul cum să se adune finul pentru caii poștelor turcești; adaoge veniturile caselor podurilor (stradelor) din Iași și a cișmelelor, precum și acele ale cutiei milelor; regulează veniturile mai multor poliții, între altele ale Bacăului; înființază un spital pentru șangăii bolnavi din Tîrgul-Ocna¹⁷; întocmește departamentul pricinilor străine pentru judecarea supușilor, care se făcea totdeauna în fața unui reprezentant al consulului puterii respective¹⁸; în sfîrșit mai hotărăște suprimarea veniturilor dregătorilor și le înlocuește cu fixe¹⁹.

Sturza își mai dă, ca și Ghica, silinți de a înfrîna abuzurile ce întrase atît de adînc în obiceiurile

13. Un raport al divanului către domn din 1825, Doc. col. *Hurm.*, supl., IV, p. 74.

14. Hrisoave din 1823 în Uricarul. III, p. 275; 1826, idem, V, p. 32; 1826, V, p. 169.

15. Hrisov din 1804, idem, I, p. 19. Se vede însă că erau săraci, de pe faptul că daraverile bănești, banca, nu era pe mîinile lor, ci pe acele ale Grecilor.

16. Idem. XIV, p. 296.

17. Hrisoave din 1823, idem, XIV, p. 288; V, p. 186, 1823, V, p. 54; 1828, III, p. 10; 1823, VI, p. 475.

18. Hrisov din 1826, idem, XIV, p. 37. Prezența consulilor la judecățile supușilor era obiceiul mai vechiu. Vezi bună oară un document din 1793, idem, XI, 313.

19. Hrisov din 1827, idem, VII, p. 97.

celor însărcinați cu treburile publice. Așa îl găsim impunând unui boier să plătească o cîtîme de făină luată în chip samavolnic de la pitarii din Bîrlad în vremea rezmeriței, și aflînd că în tăierea unor che-restele rînduite pentru menziful (poșta turcească), boierul însărcinat cu ea, ar fi pus să se taie și pentru el, trimite o cercetare care să adevereze lucrul²⁰.

Precum însă Grigore Ghica avea nemulțămiri și era împiedecat în activitatea lui reformătoare de boierii pribegiți în Brașov, astfeliu lui Sturza fi pricinuiau o mulțime de greutăți acei eșii din Moldova în Bucovina. Aceștia îi făceau o crîncenă opoziție și stăruiau din toate puterile în contra lui. Motivul nemulțămirei lor cu purtarea lui Sturza era că el căuta un sprijin în partidul parveniților, ajutat și de cîțiva boieri mai liberali, încuviințînd chiar constituția cea în 77 de articole propusă spre reorganizarea țării; *ponturile* acele de care boierii cei mari ai țării se jăluiau că le-ar fi întocmit *carvunarii*²¹. Prin organul lor cel mai autorizat, învățatul boier Mihaiu Sturza, refugiații din Bucovina se plîng la consulul rusesc Minciaki contra apucăturilor domnitorului. «Iată, zice Sturza în tînguirea lui, urmările înaintărilor prin care persoane din condiția cea mai de jos au fost rîdicate la primele vrednicii ale țării. Soarta unui popor întreg este încredințată la niște oameni lipsiți de toate cunoștințele, de toată moralitatea, care nu au nimica sfînt și a căror patimă predominantă este setea de bani. Sunt din nefericire și nobili prin-

20. Hrisoave din 1824. idem. XV, p. 360, 1827, V. p. 190.

21. A mea Istorie a Romînilor, Vol. V, p. 512. Adăoge la cele arătate acolo memoriul asupra administrației caimacamului *Vogoride*, 1824, Doc. col. *Hurm.* supl., IV, p. 55: „Les novateurs de la classe inférieure rédigèrent en 77 articles une constitution calquée sur des principes qui tendent à une entière désorganisation et subvertissent les institutions de la principauté. Ils en présentèrent à l'hospodar, aussitôt après son arrivée en Moldavie, pour qu'elle fût confirmée“.

tre ei ; dar virtuțile strămoșilor nu ar putea să îndreptățască viciile și crimele urmașilor. Capul ocîrmuirii, în loc de a înăduși atare apucături, le hrănește prin neștiință, lăcomia și destrăbălarea purtării sale. El au ocărit pe Dumitrachi Sturza, unul din deputați, de trădător și complice al boierilor emigrați, pentru că i-a întîmpinat că recunoșterea constituției ar fi protivnică așăzămintelor principatului și liniștei țării. A încununat opera lui numind pe Gheorghe Catargiu vistiernic. Mă abțin de la ori-ce cugetări asupra acestui personaj. Boierii emigrați nu pot să-și ascundă primejdia poziției lor, dacă se întorc în țară înaintea anulării parveniților ; ei se expun, opunîndu-se tendințelor lor, și vor deveni jertfele înverșunării și a nemoralității lor ; dacă ei din protivă se unesc cătră voința lor, vor fi tîriți în catastrofa care le amenință patria. În atare împrejurări nenorocite, ei se gîndesc a trimite o tînguire cătră Poartă asupra stărei de lucruri în ființă, care îi silește a întîrzia cu întoarcerea lor, până se vor nimici rangurile încuviințate parveniților și se va destitui pe domnitor, capul lor»²². Cu toate că consulul rusesc răspunde lui Sturza că boierii să mai amîne trimiterea petiției cătră sultanul iar consulul rusesc Pini, le bănuiește chiar, că ar vrea să răstoarne ei starea de lucruri creată prin tratate, boierii trimit tînguirea lor, ceea ce înfuriază pe domn în contra-le și-l împinge a arunca contribuții apăsătoare pe averile lor. De și domnul mai întărește partida constituțională făcînd încă o bogată împărțire de decrete de boierii printre oamenii de rînd²³, el nu îndrăznește să întărească

22. *M. Sturza c. Minciaki*, 10 Noemvrie 1823, Doc. col. *Hurm.*, supl., IV, p. 22.

23. Darea de samă a generalului Kisseleff despre ocîrmuirea sa în principate, *Papadopol-Calimah* în *Analele Academiei*. IX, p. 94 : „Rîndurile boierilor mici se sporiră mult sub fostul domn”. *Memoriul boierilor Moldovei c.*

constituția, fiind oprit printr'un ordin turcesc²⁴. Sturza trimite și el o petiție sultanului prin hatmanul Constantin Mavrocordat. Cîți-va boieri mai inimoși reîntre în țară și, în înțelegere cu mitropolitul, trimis, nu mai mult o nouă tînguire, ci o deputație la Constantinopole, alcătuită din postelnicul Grigore Balș, vornicul Ștefan Roseti, vornicul Gheorghe Rîșcanu și aga Alexandru Roseti, pentru a arăta din viu graiu «starea nenorocită a Moldovei și a chema milostivirea suzeranului ei în favoarea unui popor prăpădit». Ioniță Sturza, prefăcîndu-se a nu ști că deputația din țară ar fi plecat cu cunoștința și învoirea boierilor emigrați, le trimite știrea acestei împrejurări, atrăgîndu le luarea aminte asupra faptului că opoziția din țară ar pune și numele lor înainte în atari acte de dușmănie în contra lui.

Boierii însă în loc de a se intimida răspund fără încunjur principelui că și ei se unesc cu protestările celor din țară contra abuzurilor de tot felul ce se comit. «In loc de a se restabili o bună și înțeleaptă ocîrmuire, înoini fără număr au fost introduse: dări asupritoare, rechiziții nesfîrșite și o apăsare de nesuferit lovire în nenorociții locuitori. Proprietățile noastre fură supuse la contribuții sub numele de împrumuturi, în potriva privilegiilor și apărărilor de care nobleța s'a bucurat în toate timpurile»²⁵. Deputația boierilor este însă arestată de pașa de Silistria, după intervenirea domnitorului. Mihaiu Sturza, capul opoziției contra domnitorului, pentru a se garanta despre vre-o lovitură, cere prin ministrul Nes-

curtea rusască 1835, Uricarul, VIII, p. 137: „Ioan Sturza împărțise numeroase boierii la persoane ce nu erau dregători“. Memoriul asupra administrației caimacamului *Vogoride*, Doc. col. *Hurm*, supl. IV, p. 55: „Le prince (Ioan Stourza) porta à 500 le nombre des novateurs promus aux dignités du pays“.

²⁴. Scrisoare din Iași din 3 Februarie 1824, Doc. col. *Hurm.*, IV, p. 29.

²⁵. *Boierii emigrați c. Ioan Sturza* 16 Februarie 1824, idem. p. 31.

selrode supușia rusească, pe pașportul cărei puteri el să poată trece în Moldova spre a-și vedea de afaceri ²⁶. Impotrivirea boierilor era motivată în primul loc pe înălțarea în ranguri a mai multor oameni din popor de care se temeau să nu fie înădușiți, și admițându-se constituția propusă de ei, să nu-și piardă privilegiile; iar toate tînguirile lor referitoare la suferințele țării sunt numai înfloriri, care să acopere sau să întărească acest punct capital al cererilor lor. De aceia boierii caută în toate modurile să ajungă la anularea înaintărilor făcute, nu numai pe timpul lui Ioniță Sturza, dar și pe acele ale căimăcămiei lui Voghorige și a domniei ultimului Fanariot ²⁷. În petiția pe care boierii o trimisese sultanului prin deputația cea arestată la Silistria, și care suplică deci nu mai ajunse la destinația ei, boierii arătau drept culme a răului «înaintarea mai multor sutimi de oameni scoși din întunec, a căror vanitate ajunge neștiința lor, și a căror urcare a fost cu îngrijire potrivită de domnitor pentru a avea majoritatea glasurilor ²⁸. Tot așa se gîndeau boierii a stărui ca la cazul unei ocupări a țării de Ruși, să se însereze în manifestul imperial o clauzulă despre anularea promoțiunilor, precum și a tuturor actelor administrative făcute în această perioadă anormală ²⁹.

În niște cugetări asupra stărei Moldovei la începutul lui 1825, datorite după cît se vede penei eloquente și erudite a lui Mihaiu Sturza, după ce se pune toată speranța de îndreptare în punerea sub su-

---

26. *M. Sturza c. Nesselrode*. Februarie 1824, idem, p. 33: „Sa Majesté que l'Empereur et Roi à l'intervention de Votre Excellence daigna accorder ce j'osais solliciter: l'honneur d'être admis au nombre des sujets de sa Majesté me fut promis". Comp. *M. Sturza c. Alex. Sturza*, Noemvrie 1824, idem, p. 48; mai vezi și p. 58.

27. *Petițiunea boierilor c. împăratul Rusiei*, 1825 idem, p. 87.

28. *Suplica amintită, din 1824*, idem, p. 60.

29. *M. Sturza c. Alex. Sturza* Noemvrie 1824, idem, p. 47.

zeranitatea nemijlocită a unui monarh ortodox și co-religionar, se revine iarăși asupra vecinicei tînguiri a boierilor «că o mulțime de indivizi, folosindu-se de ultimele turburări, au parvenit la cele dintăi dregătorii ale țării, după ce fusese până atunci drojdia societății : acuma ei năzuiesc cu toții a governa ; fie care țintește la culmea măririlor ; fie-care se crede născut pentru stăpînire»³⁰.

Boierii deci neascultînd nici într'un chip de sfaturile și ordinele domnitorului, cerînd neconținut intervenirea Rusiei și Austriei spre a le garanta interesele, supără pe Turci, care dau lui Sturza un firman, prin care îi învoiesc pedepsirea vinovaților, cu atîta mai mult că Turcii avînd încă pe brațe revoluția grecească, nu vroiau să se mai încurce și cu alte daraveri.

Venind firmanul, domnul adună pe toți boierii ce se aflau în Iași, în spătăria cea mare, unde, după ce le cetește porunca sultanului, le ține următoarea cuvîntare amenințătoare. «Pronia rîdicîndu-mă la această treaptă, de unde eram mai mic între d-voastră, a vă stăpîni, eu n'am întrebuițat nici mărimea nici asprimea Grecilor, socotind a vă dobîndi dragostea prin blîndeță : dar n'am amăgit, și bunătatea mea v'a făcut a vă uita datoriile ce vă supun scaunului acestuia pe care șed eu astăzi. Aduceți-vă aminte că noi l'am pierdut prin intrigile noastre și prin goana unuia asupra altuia de l'au stăpînit străinii atîta ani, și Dumnezeu s'a milostivit a ni-l dărui iarăși precum l'am avut. Ce voiți acuma să mai faceți ? Să-l pierdeți, ca să ajungem mai rău poate de cum am fost, în mîinile a cine știe a cărui străin din lume ? Fanarioții

30. Considérations sur la Moldavie et la Valachie au commencement de 1825. idem. p. 85 : „Dans les assemblées du divan, auxquelles ces individus voudront participer, comme ayant atteint au premières dignités, ils l'emporteront par la pluralité des voix”.

acei ce vă plac unora din d-voastră nu mai sunt, nici pot să fie. Drept aceea vom lua măsuri domnești, în-trebuințind topuzul și sabia, semnele împărătești pe care ni lea dat sultanul, spre înfrînarea celor neîn-țălepti, și veți cunoaște de astăzi că are cine a vă stăpîni»³¹.

Și domnul avea dreptate. Luptase țara și boierii pentru răsturnarea domniei străine, și acuma, după ce dobîndise rîvnita dorință, ei nu mai erau mul-țămîți nici cu domnul de țară, ci unelteau răsturna-rea și a lui. Sturza însă nu-și dădea seamă de un lucru, care i-ar fi lămurit îndată motivul cel mai as-ecuns al opoziției boierilor. Apoi dacă ei ceruse înlă-turarea Fanarioților și restatornicirea domnilor pă-mînteni, o făcuse spre a-și deschide lor calea către domnie, *lor* adecă *tuturor*; dar scaunele nefiind de cît două și ei mulți, era învederat că neputînd încă-pea cu toții odată cu ele, trebuia totdeauna să alun-ge și să sape pe acela căruia norocul îi fusese mai plecat. *Pentru ce el și nu eu?* Iată ce nu putea înță-lege fie-care boier.

Ioniță Sturza însă nu se mulțamește numai a do-jăni pe boieri; el ie contra tuturor celor bănuți de opozanți măsuri mai aspre, arestînd pe unii la locu-ințele lor, pe alții surgunindu-i la mănăstiri sau peste Dunărea, «în cît nu mai ajungeau nici cai de poștă nici zapcii care să-i ducă la locurile unde erau des-tinați»³². După aceea domnitorul schimbă pe cei mai mulți din boierii slujbași, înlocuindu-i cu rude de ale sale, între alții pune pe fiul său Iorgu Sturza vis-tiernic³³.

31. *Manolache Drăghici*, Istoria Moldovei pe 500 de ani, II, p. 166.

32. *Manolache Drăghici*, II, p. 168. Comp. *M. Sturza c. Severini*, Mart 1834, Doc. col. *Hurm.*, supl., IV, p. 34. O listă a boierilor pedepsiți p. 37-

33. *M. Sturza c. Nesselrodt*, 13 Mai 1824, idem, p. 38. *Drăghici* I. c.

În anul 1825 boierii emigrați se hotărăsc însă a se reîntoarce în Moldova, întru cât relațiile diplomatice restabilindu-se între Ruși și Turci, și Moldova întrînd iar sub protecția legală a împărăției rusești, boierii nu se mai puteau teme de o răsbunare a domnului³⁴. Prin întoarcerea boierilor emigrați înapoi în Moldova poziția lui Ioniță Sturza se găsea slăbită; căci dacă el putuse înfrunța opoziția familiilor rămase în țară, era mai greu acum a lupta cu toți. Apoi relațiile între Poartă și Ruși fiind restabilite, înădușirea vre-unei mișcări cu concursul numai a Turcilor devenia cu neputință; trebuia și acel al Rusiei, mai mult de cât sigur cu neputință de dobîndit de un domn ce nu se bucura de loc de simpatiile rusești, ca unul ce fusese rînduit numai de Poartă la domnia Moldovei.

Aceste împrejurări făcură pe Sturza să caute a se împăca cu boierii, ceea ce se face prin întărirea vestei anaforale pentru pronomiile Moldovei din 1827, prin care domnul încuviințează boierilor niște privilegii exorbitante, precum nu le avuse nici odată în țările romîne clasa boierească.

Prin ea se încuviința nobilimei *scutirea absolută de ori-ce îndatoriri către stat*, și anume: 1) aceea de a nu-și da fii la armată; 2) de a nu plăti dări, atât personale cât și pentru casele, moșiile, dobitoacele, oile și livezile lor; 3) aceeași scutire pentru iazurile, morile, velnițele, berăriile, și fabricile de ori-ce feliu; 4) de asemenea să fie scutite de dări dijmele trase de boieri din recolta locuitorilor, apoi din orînzele și băuturile pe care singuri boierii erau în drept să le vîndă pe moșiile lor. Ei mai obțin scutiri de dări și

---

34. *Boierii c. împăratul rusesc*, 1825, idem, p. 90: „Le rétablissement des relations diplomatiques entre la Russie et la sublime Porte formellement proclamé va nous faire une loi de rentrer dans nos foyers“.

pentru crișmele din orașe, iar casele lor trebuia să fie apărate de îndatorirea de găzduire. Cu alte cuvinte boierii nu obțineau nimic mai puțin prin hrisovul lui Sturza de cât scutirea absolută de ori-ce împărțășire a lor la sarcinile statului, pe când tot ei se bucurau singuri de toate toloasele. Lucru mai straniu, boierii nu priveau atari drepturi ca ceva nou. ci susțineau cu o siguranță uimitoare că *așa ar fi fost în toate timpurile* în țările române și că «nici odată clasa boierească nu a fost supărată cu nici un feliu de dări sub ori-ce cuvânt, nume și închipuire»³⁶, neadevăr flagrant dovedit prin întreaga istorie a provinciilor dunărene.

Și Sturza, ca și Ghica, era un partizan sincer al Turcilor, și deci protivnic politicei rusești. În 1827 întorcându-se din București prin Iași un agent rus Leprandi, care fusese însărcinat a culege știrile trebuitoare Rușilor pentru trecerea armatelor lor prin țările române, domnul îi ordonă să părăsească orașul până în 24 de oare, că altteliu îl va da peste hotar. Cu toată interpunerea consulului rusesc, domnul nu se lasă înduplecat, și Leprandi este nevoit să treacă Prutul. În 1828 când armatele rusești ocupară Moldova, acelaș Leprandi veni cu avangarda în Iași, și înfășosindu-se pe neașteptate înaintea domnului, pe când tocmai acesta vorbea în salonul palatului cu mai mulți boieri despre puțința intrării oștirea rusești, Leprandi întrebă pe domn cu ironie: «Printul meu, cât număr de oameni vroți să vă las de strajă?» Sturza neîntălegind franzuțește, întrebă pe boieri ce zice acel musafir neașteptat? Tălmăcindu-i-se vorbele, Sturza răspunse cu o liniște deplină: «Spune-i dumisale că de vra să mă păzească din poroncă, să-și urmeze datoria lui cum știe; iar de vra să-mi facă țeremonie,

---

35. Hrisovul din 1827, Uricarul II, p. 196.

fi multămesec, că n'am trebuință de strajă rusească, fiind-că mă păzește Dumnezeu»³⁶. Din această purtare a lui Sturza, defavorabilă Rușilor, se explică cum de el fu disgrățiat de ei alătura cu Ghica al Munteniei, ordonând împăratul Neculai, la cuprinderea principatelor, ca ambii domni să fie înlăturați, întru cît atrăsese asupra lor nemulțămirea prea înaltă³⁷.

Motivul ce adăugise în inima lui Sturza îndepărtarea lui de Ruși era mai ales următorul: Turcii înfuriați pe Greci pentru răscoala făcută de ei, se hotărîse nu numai a înapoia domniile țărilor romîne pămîntenilor, dar încă a înlătura pe toți Grecii, chiar pe acei ce nu luase nici o parte la răscoală, de la toate funcțiunile statului³⁸. Conform cu aceste scopuri al Porței, găsim și pe Sturza spunînd în proclamația lui că: «Măria Sa sultanul a bine-voit a înlătura ori și ce înrîurire grecească de asupra acestor principate, pentru ca nici o persoană din această națiune să nu se mai poată amesteca în trebile țarei»³⁹. Urmarea unor atari nouă principii de ocîrmuire erau să o simtă în primul loc egumenii greci din mănăstirile țărilor romîne, închinatē cātră cele din Răsărit, cu atît mai mult cā și ei erau bānuți de Turci, și nu fără cuvînt, a fi luat parte la mișcările turburătoare⁴⁰. De aceea în firmanul de numire în domnie a lui Sturza din 1822, sultanul între altele ordonă ca «popii greci ce pānă acuma au fost șāzînd pe la pāmînteștile mănăstiri din care se lucra felurite rāle urmāri, toți sā se izgoneascā și sā se alunge». Tot acest firman mai dispunea ca sā se strice «temelia rāutāților,

36. *Drăghici*, Ist. Mold., II, p. 172.

37. Rescriptul împăratului *Neculai* c. *Wittgenstein*, 1828, Uricarul, IX, p. 391.

38. Nota *Porței* c. *internunciul Austriei*, 1) Iulie 1822. idem, VI, p. 57.

39. Proclamația lui *Ioan Sturza*, 29 Iulie 1822, idem, p. 55.

40. Memoar în chestiunea mănăstirilor închinatē din Moldova publicat în foiletonul *Zimbrului* p. 1855, reprodus de Uricarul, IV, p. 429.

școalele grecești»⁴¹. În conformitate cu aceste dispoziții ale Porței, Sturza în Moldova ca și Ghica în Muntenia alungă de pretutindenea pe călugării greci din mănăstirile ambelor țări, care mănăstiri se reiau sub administrația națională, rînduindu-se un comitet de boieri în fie-care țară, însărcinat a privighia repararea acareturilor și plata datoriilor acestor mănăstiri, în care ele fusese înglodate de administrația destrăbălată a călugărilor greci. La atîta numai convin ambii domni ca să se dea cîte 100,000 de lei pe an din fie-care țară mănăstirilor din Răsărit⁴².

Puțin însă trebuiau să se bucure țările romîne de reîntoarcerea uriașelor avuții reprezentate prin mănăstirile închinat, în mîinile lor. Rușii anume după moartea împăratului Alexandru și încheierea convenției de Akerman în 1826, dau pe față iarăși simpatiile pe care totdeauna le avuse cătră interesele Grecilor, și stăruesc la Turci ca să împună domnilor romîni înapoierea mănăstirilor închinat în mîinile egumenilor străini. Rușii obțin de la Turci două firme unu cătră Grigore Ghica și celalalt cătră Ioniță Sturza, în anul 1828, prin care li se ordonă a restitui mănăstirile împreună cu toate averile lor călugărilor greci și a le da samă despre veniturile încasate de ocîrmuirile muntenească și moldovenească în decursul anului 1827⁴³.

Cu toată lovitura dată intereselor țărilor prin o asemenea întoarcere a unei măsuri luate, domnii sunt nevoiți a se supune trufașilor Greci, ce veneau acum furioși pentru încercata lor deposedare să se vîre încă mai adînc în inima mănăstirilor, din care

---

41. Firmanul în Uricarul III, p. 232

42. Pentru instalarea de egumeni pămînteni pentru Muntenia vezi un firman al Porței din 1826, Uricarul, I, (ediția a II-a), p. 168; pentru Moldova anaforaua și hrisovul din acelaș an, idem, p. 372.

43. Uricarul, V. p. 30

primul vînt al reîntregirii vieții românești părăuse că vroiește să-i desrădăcineze.

De și mănăstirile fură înapoiate, se puseră oarecare stavili dispoziției abuzive pe care călugării greci ar fi putut să le iee asupra averilor lor : anume epitropia boierilor fu mîntînită ; ea avea să controleze veniturile și cheltuielile mănăstirilor, să îngrijască pentru mîntuirea lor de datorii, pentru rîdicarea și repararea acaretelor, să privegheze darea moșilor în arendă, cu un cuvînt să îndeplinească funcțiunile unei autorități de control pe lîngă egumenii străini. Se dispusese apoi ca suma cu care pînă acum contribuise mănăstirile închinată la susținerea școalelor țării romîne, să fie sporită la de cinci ori pe atîta de cît fusese pînă atunci, de la 5,000 la 25,000 de lei.

Pentru a înțelega schimbarea dispozițiilor atît a le Rușilor cît și a le Porței cătră Greci, este de trebuință a ne întoarce la schițarea raporturilor generale a le politicei orientale din acest timp.

La expunerea revoluției grecești am arătat care au fost purtarea Rușilor față cu dînsa ; și cum, cu toată adîncă simpatie de care o asemenea mișcare trebuia să se bucure la poporul rusesc, oficial ea trebuia să fie desaprobată, ca una ce lovia în principiul stabilit de sf. alianță ; aceeași contrazicere ca și în țările apusene între simțimîntele popoarelor și politica ocîrmuirilor, ca unele ce și ele și anume Franția, Prusia și Austria subscrisesse alătura cu Rusia actul sfintei alianțe.

Cît despre Anglia ea se afla acuma într'o poziție cu totul alta față cu Poarta, provenită iarăși din schimbarea daraverurilor ei comerciale, și crezu că trebuie să urmeze în afacerea Greciei o politică ceva deosebită. Anume în 1822 Rusia introdusese sistemul prohibitiv care da o lovitură de moarte comerțului englez cu această țară, ce pînă atuncea fusese atît

de înfloritor. Fiind oprit comerțul englez cu Rusia, și prin această țară cu Persia și Orientul, Anglia se vede silită a se întoarce iarăși către Turcia, și ea pune în lucrare toate mijloacele pentru a reinnoi cu această țară legăturile de prietenie, ce păreau compromise pentru totdeauna prin războaiele de mai înainte. De acum înainte Anglia începe a vîdea în Turcia, un stat necesar pentru menținerea echilibrului politic al Europei: de acum înainte integritatea împărăției otomane va deveni maxima conducătoare în politica engleză, și în curînd în acea a întregului Apus; va închide ochii acestuia asupra abuzurilor celor mai vederate a le Porței, va tolera chiar acte de barbarie în contra supușilor creștini ai sultanului, numai pentru a mîntui ideea favorită, și va sili pe Rusia, într'un mod indirect a se face apărătoarea creștinilor asupriți, favorizînd astfel însuși o politică pe care avea cel mai mare interes, a o combate din toate puterile. Temîndu-se deci Anglia ca Rusia să nu intervină singură în favoarea Grecilor, căci știea că națiunea rusască doria această intervenire, și că numai împăratul Alexandru i se împrotivise, din motive cu totul personale, propune îndată după moartea acestuia (3 Decembrie 1825), prin o convențiune încheietă în 4 April 1826, intervenirea comună în afacerea Greciei.

Rusia de și nu putea răspînge încheierea unei atari convenții, nu vroia cu toate aceste să sprijine prea pe față elementul grecesc, întru cît ținea tocmai prin purtarea ei reținută față cu cererile lui, să obțină de la Turci alte foloase politice. Nu e vorbă, Rusia protestase contra schimbării de lucruri din principate în urma înădușirii mișcării de acolo; dar aceste protestări se referiau mai ales la stăruința ocupației turcești, și nu atîta la schimbarea regimului domnesc.

și înlocuirea lui cu domnitori români, în cît protestarea Rusiei nu putea fi interpretată ca făcută în apărarea intereselor grecești. Rusia stăruia cu mare energie ca Turcii să-și retragă oștirile din principate, făcînd se atîrnie de la împlinirea acestei condiții restabilirea relațiilor diplomatice cu ei, întrerupte în urma execuției ordonate de sultan, asupra capilor bisericeii. Turcia se arată asupra acestei împrejurări, de cea mai mare îndărătnicie, vroidind să se folosească pe de o parte de prilejul ce-i dădea o mai mare autoritate asupra principatelor, pe de alta dorind se constrîngă pe Rusia la retrocedarea unor locuri de lîngă Caucaz, pe care ea le reținea în contra stipulațiilor bine lămurite a le tratatului de București. Tratatările și corespondența nesfîrșită asupra acestui punct se urmează pînă la venirea împăratului Neuculai la tronul Rusiei⁴⁵, carele hotărît a îndruma o politică mai activă față cu Poarta, somează pe aceasta prin un ultimatum din 17 Martie 1826 a îndeplini următoarele 3 puncte⁴⁶:

- 1) Restabilirea statului quo în principate.
- 2) Liberarea deputaților serbi.
- 3) Repararea ofenselor aduse Rusiei prin uciderea demnitarilor bisericești.

Nici în acest ultimatum Rușii nu se ocupă de soarta Grecilor. Și acuna ei par a fi uitați de fireasca lor proteguitoare, reprezentanta ortodoxismului, și părăsiți în voia întîmplărei. Deprinși de a întrebuița toate evenimentele numai cît ca niște mijloace a le politiceii lor, Rușii nu vedeau în amestecul lor în trebile Greciei, de cît un mijloc pentru a sili pe Poartă să cedeze asupra celorlaltor chestiuni care-i interesau. Ru-

45: *Gentz*, I c II, p. 214, 235, 255, 264, 277, 286, 305, 310, 312, 327, 345, 347, 353, 359, 369, 378, 390, 397, 431, III, p. 15, 41, 45 și 115. Comp protestarea Rusiei în *Paalsow*, I. c. p. 27.

46: *Gentz*, I. c., III, p. 115.

sia, compromisă față cu Grecia prin faptul că ea, de și o stîrnise de atîtea ori în protiva Porței, nu-i dăduse ajutor în momentul critic, nu putea vroi nici într'un mod ca această țară să scape cu totul de sub autoritatea turcească, făcîndu-se neatîrnată. Ținta la care Rusia tindea era o pacificare a Greciei, făcută sub protecția ei, obținînd de la Turci niște concesiuni care se asigure Grecilor neatîrnarea administrativă. Cu alte cuvinte ea vroia să rămîna Grecii tot sub împărăția mahometană, pentru a avea în totdeauna la îndămîna un instrument gata de a turbura și a silui purtarea Turciei față cu dînsa⁴⁶.

Turecii siliți prin acest ultimatum,—care vine tocmai atunci cînd sultanul Mahmud II, desființînd Ienicerii, stîrpiase o cauză de vecinici turburări pentru împărăție, dar totodată dăduse o lovitură de moarte putrei musulmane, nimicînd armata cea mai de frunte, înainte de a fi înființat o alta care să o înlocuiască—se pleacă vroinței Rusiei și încheie convenția de la Akerman în 7 Octomvrie 1826, prin care se stipulează: 1) Confirmarea tratatului de București; 2) o îndreptare de graniță în Besarabia; 3) cedarea punctelor de pe litoratul mării Negre, care fusese restituite Porței prin tratatul de București și pe care Rușii nu apucase a le înapoi; 4) îndatorirea Turciei de a recunoaște Sîrbilor, privilegiile stipulate prin art. 8 a tratatului de București; 5) în privința principatelor se stipulează prin un act adițional: Hospodarii se aleg dintre boierii indigeni cei mai bătrîni și mai capabili, de cîtră divan cu consimțimîntul înaltei Porți. Dacă s'ar întîmpla ca Poarta să nu poată încuviința pe cel ales și motivele ar fi găsitate temeinice de ambele curți, atunci se va permite boierilor a propune o altă persoană. Timpul domniei va fi de 7 ani și ei

---

46. Gents. I. c., II, p. 472.

Sturza

nu pot fi destituiți de cît pentru crime, despre care Sublima Poartă va informa pe ministrul Rusiei, și cînd, după cercetarea făcută de o parte și de alta, se va găsi vinovat, Hospodarul va putea fi destituit. Dacă domnul ar voi să demisioneze înainte, el va putea să o facă numai cu consimțimîntul ambelor curți. Hospodarii vor băga în samă reprezentările ministrului M. S. și acele a le consulilor făcute după ordinul său, asupra mînținerii privilegiilor principatelor. Aceste vor fi scutite de tribut pe timp de 2 ani și după acest timp tributul se va cere după hatischerivul din 1802. Hospodarii sunt datori a face cît mai curînd un regulament pentru a îndrepta starea principatelor ⁴⁷.

Cu drept cuvînt s'a spus că Rusia cîștiga prin această convenție mai mult de cît prin un răsboiu ⁴⁸; căci mai întai ea dobîndia o întindere însemnată de teritoriu; apoi dispoziția voluntară din hatihumaiumul anului 1802, schimbîndu-se acuma în obligatorie față cu Rusia, principatele romîne deveniau niște adevărate vasale ale Rusiei, căci aceasta, prin tratatul de față nu se mai mulțămia cu protecțiunea generală a creștinilor, ci lua sub garanția ei niște drepturi speciale a le principatelor, și anume acela de căpitenie, alegerea domnului. Rusia devine arbitrul între domn și suzeran și împărțește deci suzeranitatea de fapt cu Turcia; ba, prin înriurirea ei tot mai covîrșitoare la Constantinopole, ajunge a fi adevăratul suzeran, lăsînd Turciei numai cît umbra drepturilor sale. În sfîrșit, vroid să'și asigure și o înriurire directă în principate asupra purtării domnilor, stipulează acel drept a consulului rusesc de a face observațiuni, care pus în aplicare de Rusia, deprinsă a fi ascultată fără impro-

47. *Ch. de Martens et Ferd. de Cussy*, Recueil manuel et partique de traités, conventions, Leipzig, 1846, III, p. 33.

48. *G. Rosen*, Geschichte der Türkei, Leipzig 1866, I. p. 32.

tivire deveni în curînd mijlocul cel mai nimerit pentru a face să triumfe în totdeauna în principate interesul moscovit⁴⁹.

Convenția de la Akerman ca și ultimatul ce-i dăduse naștere nu conține nici o vorbă despre pacificarea Grecilor. Rusia într'adevăr vroia de o cam dată să se folosească de încurcăturile Porței pentru a dobîndi îndeplinirea propriilor sale interese, rămînînd ca să exploateze chestiunea Grecilor mai târziu, atunci cînd va putea trage mai mare folos din ea⁵⁰. Și tocmai așa se întîmplă: După ce convenția de la Akerman este încheietă, Rusia schimbă răceala ce până acuma o arătase în privirea trebilor grecești⁵¹, și începutul îl face tocmai prin stăruința pusă de ea la Turci de a li se înapoi mănăstirile închinete din principate. Anglia, care presimțise aceasta, încheiese după cum am văzut în 4 Aprilie 1826, o convențiune pentru a interveni în comun în trebile Grecilor. Cătră această convențiune alipindu-se și Franța în 6 Iulie 1827, începe împotriva Porței acea lucrare colectivă, care trebuia să-i fie atît de dăunătoare. Anglia și Franța intervenise însă în pacificarea Greciei numai cît pentru a nu lăsa Rusiei o deplină libertate de lucrare, cu atîta mai mult că prin o asemenea purtare corespundeau și cererilor opiniunii publice, care se arătase cu atîta putere în favoarea Grecilor. Aceste trei state trimit o flotă în marea Mediterană pentru a constrînge pe Poartă, la armistițiul pe baza căruia să se poată pune la cale condițiile păcii. Flota aliată, vroidnd să împedee devastarea Moreei de cătră

49. *Neigebauer*. Die Staatlichen Verhältnisse der Moldau und Walachei, Breslau, 1856, p. 58.

50. Ea îndreptăția această părăsire a cauzei grecești prin acea că în acest tratat se ocupase de interese exclusiv rusești, pe cînd cauza grecească interesă pe întreaga Europă. *Paalov*, l. c. I, p. 5. Afacerile principatelor romîne erau deci interese exclusiv rusești!

51. *Gentz*, III, p. 231.

acea turcească, se întâmplă o ciocnire între âmbele la Navarin (20 Octom. 1827), în care flota turcească este cu totul sfărâmată. Turcia furioasă pentru această lovitură primită, fără nici o declarare de războiu, închide comerțul mării Negre tuturor corăbiilor, ceea ce dă Rusiei pretextul de mult căutat de a-i declara războiu, motivînd o asemenea urmare pe împedecarea comerțului mării Negre, pe alungarea a o mulțime de supuși ruși din Turcia, pe stîrnirea Persiei contra Rusiei, în sfîrșit pe un manifest îndreptat cătră supușii Porței, în care Rusia este arătată ca autoarea tuturor nenorocirilor ce lovesc în Poarta otomană.

Rusia pornea deci acest războiu în protiva Porței în unire cu țările apusului. Politica rusască, de și mai tînără, se arăta mai ghibace de cît cea bătrînă a țărilor apusene. Aceste vroise a împedeca pe Ruși de a porni singuri în protiva Turciei,—și Rusia adusese lucrurile astfeliu în cît să declare războiu Porței sub protecția lor, apărată despre învinuirea pentru niște scopuri iubitoare de sine, prin faptul că ea lucra alătura cu națiile cele mai culte, pentru cauza civilizației ⁵².

Astfeliu isbutiră Rușii și de astă dată a masca adevărata țintă a întreprinderii lor. Tot ca apărătoare a cauzei creștine se arăta ea și acuma; numai cît creștinii de astă dată în loc de a fi Romîinii sau Serbii, erau Grecii, măduva și inima imperiului otoman.

52. *Gentz*, I. c., III, p. 437. Declarația de războiu este datată din ¹⁴/₁₇ April. Ea ajunse în Constantinopole în 12 Mai. Trupele rusești trecuseră Prutul în 6 Maiu 1828. *Comp. Rosen*, I. c., p. 56 și *Paalcoru*, *Aktenstücke der russischen Diplomatie*. Berlin 1834, II, p. 12. „Die Admirale Codrington, Rigny und Hayden vernichteten dort die türkische Flotte am 20 Octobre 1827 und erleichterten so Russland die Eröffnung der Campagne gegen die Türker“.

2. RĂSBOIUL DIN 1828—1829. PACEA DE ADRIANOPOLE.

Înainte de a începe povestirea faptelor războiului, să aruncăm o ochire asupra modului cum politica rusă își închipuia starea și relațiunile celorlaltor puteri, fiind-că aceasta ne va lămurii, cum de cabinetul de St. Petersburg îndrăznea a declara acest războiu, fără a se teme de o complicațiune europeană. Și este într'adevăr de admirat cu câtă pătrundere politica rusă judeca starea Europei, și cum prevederile ei fură pe deplin realizate prin tripla alianță, încheietă cu Anglia și Franția, sub scutul căreia Rusia putu să întreprindă noul său războiu în protiva Porței. Considerațiunile politice ce determinară pe Rusia la războiu se află expuse în o interesantă depeșă a ambasadorului rusesc din Paris, Pozzo di Borgo, către ministrul său contele de Nesselrode, din 28 Noemvrie 1825¹.

În privința Porței, Rusia nu cunoaște alt mijloc de cît violența și siluirea, întru cît ea era obiectul în contra căruia se îndreptau silințele, ea piedeca năzuințelor rusești. Fiind Poarta ținta supremă a politicii rusești, trebuia întrebuițat în contra ei mijlocul suprem, și aruncat totul în cumpăna războiului, silind'o să se plece cu ori-ce preț în favoarea Rusiei. De aceea «trebuie pregătit toate pentru a se putea

---

1. Aktenstücke der russischen Diplomatie von *Fr. Paalzow*, Berlin 1854, II, p. 32—64.

pătrunde până la capitală, și repejunea operațiunilor va micșura pericolul lor și zădărnici combinațiunile protivnicilor. Tot atât de neapărat ar fi de a atrage în partea noastră pe Sîrbi și în genere pe creștinii ce s'ar arăta cît de puțin plecați la aceasta, iar cu deosebire pe Greci, fără însă a-i recunoaște ca națiune sau a se lua în privirea lor vre-o îndatorire. Ar fi de ajuns de a le face cunoscut prin agenți neoficiali, că scăparea lor atîrnă de la hotărîrea luată de M. S. împăratul; că trebuie să se pregătiască a urma cursului împrejurărilor după sfaturile sale; că ei între aceste se vor putea apăra în contra Turcilor, cu un succes cu atât mai mare, cu cît dușmănia Rusiei cu Poarta ar împiedeca pe aceasta de a îndrepta în contra lor toate puterile. Armata noastră în Georgia trebuie iarăși ținută gata. În cazul cînd am fi nevoiți a conduce războiul contra Porței până la extrem, ar fi folositor dacă am putea face și pe Persia să iee parte la el»².

Aceasta fiind linia de purtare a Rusiei față cu Poarta, ambasadorul se întreabă care ar fi aceea a țărilor Europei în privirea Rusiei? «Dacă ar fi permis a crede în înțelepciunea lor, atunci cele trei puteri continentale ar trebui să se grăbească a declara Turcilor, că furtuna care-i amenință este produsul a înșăși nedreptăței și îndărătniciei lor, și că alt mijloc de scăpare nu ar fi, de cît ca ei să primească intervenția Rusiei, și să se înduplece a încheie cu Grecii un armistițiu pentru împăcarea neliniștei. Dar noi nu trebuie să privim lucrurile numai din acest punct de vedere»³.

Și acuma ambasadorul începe a enumera temeiurile care l'ar face să sprijine o politică răsboinică, chiar

2. L. c., p. 47.

3. L. c., p. 48.

În cazul cînd puterile Europei ar fi protivnice unei asemenea urmări.

Anglia nu ar putea declara războiul pentru a sprijini pe Turci, mai întăi din motive economice; căci rumperea cu Rusia ar neliniști creditul public pănă la un oare-care grad, ar spori căderea fondurilor publice, și făcînd banii mai scumpi, ar jigni pe toți aceia care speculau pe efinătatea lor. Dacă Englezii vor fi în contra noastră, ei ne vor bloca fără îndoială porturile; dar declarîndu-se ei pentru Turci, vor împinge pe Greci în spre noi, în protiva căroră ei vor lucra cu necesitate, și atunci noi cîștigăm pe toți creștinii Turciei europene, în favoarea noastră. Din contra dacă Anglia gîndește a se mări și ajută pentru a zice așa disolvarea imperiului otoman, ea va fi nevoită a se da după sistemul nostru... Toate aceste sunt împrejurări care vor determina pe Anglia a dori o împacare, chiar atunci cînd ar fi urmat o rumpere⁴.

Austria este de sigur în înțălegere cu Anglia asupra mijlocului de a face Rusiei rău; dar «cu toată această înțălegere, nedumeririle se vor arăta de îndată ce va fi de nevoie a se trage sabia. Se pretinde că prințul Metternich ar fi zis că el poate în totdeauna să arunce pe Anglia în protiva noastră, dacă noi am lua armele în mîni; dar Anglia va pretinde la rîndul ei ca și cabinetul din Viena să se hotărască, și atunci Austria se va expune celor mai mari primejdii, și va trebui să se pregătiască pentru jertfele cele mai însămnate. Politica noastră ne impune a păși de odată cu energie contra acestei puteri, și a o convinge prin pregătirile făcute, că dacă va întreprinde o mișcare în contra-ne, se va revărsa pe capul ei una din furtunile cele mai cumplite. De

---

4. L. c., p. 49.

aceea e probabil că prințul Metternich sau va declara Turcilor, că ei trebuie să se plece la propunerile de împăcare, și va arăta întrarea noastră în principate, ca urmarea unei hotărâri provocate de dînșii, sau se va arunca după placul său asupra altor provincii a le imperiului otoman. In cazul întâiu am fi înțăleși, în al doile ne-am înțălege. De aceea e crezut că prințul în loc de a stîrni pe Anglia la războiu, își va da osteneala a o reține și a o îndupleca la sistemul împăciuirii. El știe că dacă lucrurile se înveninează, și dacă sunt aduse la extrem, Turcii vor fi alungați din Europa, ori care ar fi certele ce s'ar naște pentru împărțirea moștenirii lor. Această întîmplare ar fi pentru curtea din Viena cea mai puțin de dorit; chiar o sporire de teritoriu încă nu ar precumpeni dauna ce ar răsări pentru dînsa din poziția cea nouă, pe care am lua-o noi prin această împrejurare»⁵.

Cabinetul francez sub conducerea d-lui de Villèle este de asemenea protivnic Rusiei; însă este în neputință de a întreprinde ceva din cauza stărei lăuntrice a Franței, care ar face ca «șese luni după declararea de războiu, atît ministrul care ar fi propus'o cît și regele care ar fi ascultat'o să se expună unei răsturnări sigure. Pentru a lucra în protiva noastră, ar trebui ca Franția să se predee în mîinile Austriei și a Angliei, ceea ce ar produce mai multă nemulțămire de cît gelozia trezită prin întreprinderile noastre. Apoi ce despăgubire ar putea oferi Franței curțile din Viena și Londra, pentru primejdiile și jerfele la care s'ar expune prin un războiu? Nu există nici un sat, nici o stîncă a căroră stăpînire i s'ar putea concede. Ea ar fi deci tratată ca un gladiator, pe care-l conduci în arenă numai pentru plăcerea de a-l videa

---

5. L. c., p. 53 și 62.

murind. În sfârșit unde și-ar alege câmpul de bătae? Flotele sale n'ar spori puterea Angliei și armatele sale, dacă ar vroi să se lovească cu noi, știu soarta ce le așteaptă. Franția deci nu se poate declara în contra noastră, pentru că poziția sa geografică, politică și morală nu-i permite a lua parte la o legătură în protiva Rusiei»⁶.

Cît despre Prusia, putere pe care am văzut'o până acuma mai totdeauna alătura cu Rusia în afacerile orientului, ambasadorul e de părere că «cabinetul prusian trebuie cîștigat prin deplina noastră încredere, și convins că rolul pe care i-l atribuim ar fi foarte potrivit pentru mănținerea relațiilor mutuale și pentru sporirea înțelegerei fericite care subsistă până acum între ămbele curți»⁷.

Pe lângă aceste Rusia mai spera că țările apusului vor fi reținute de la un războiu cu dînsa prin frica revoluțiunii, căci «răsvrătorii s'ar folosi de această împrejurare pentru a încerca noue turburări»⁸.

Cît de sănătos judeca Rusia, ne o dovedește încheierea triplei alianțe după propunerea Angliei, prin care însuși această putere înlesnia Rusiei războiul în contra Porței, numai pentru a putea fi și ea amestecată, și pentru ca Rusia să nu pășască singură în protiva acelei împărății de la existența căreia Anglia vedea, ce e drept cam tîrziu, că atîrnă în mare parte însuși fericirea și prosperitatea locuitorilor ei. Dar Anglia se înșală foarte rău în prevederile sale; căci Rusia de îndată ce se văzu asigurată din partea ei, declărâ Porței războiu deosebit și pentru motive particulare, și apoi cînd Anglia și Franția se retraseră din lupta în protiva Porței, Rusia urmâ înainte due-

6. L. c., p. 54.

7. L. c., p. 59.

8. Depeșă a contelui *Lieven*, ambasador rusesc în Londra cîtră contele *Nesselrode* din 30 Oct. 1825, în *Paalzow*, I, c., III, p. 4.

lul întreprins pentru propriul ei folos, ascunzînd scopurile sale sub masea îndeplinirii voinței europene.

Răsboiul începu ca de obicei prin ocuparea principatelor. Opt divisiuni de infanterie și patru de cavalerie în număr total de 105,000 de oameni trec Prutul în ziua de 7 Mai 1828, ocupînd de îndată Iași și peste cîte-va zile și Bucureștii, unde așăzară pe contele Pahlen, ca șef al ocîrmuirii civile și apoi înconjurînd Brăila, singura cetate otomană pe malul stîng al Dunărei, o și ieu după un asediu de o lună de zile, pe la 15 Mai. Turcia se afla în pozițiunea cea mai critică, lipsită pe de o parte de armata ei cea mai bună, prin măcelăria Ienicerilor, pe de alta de flota sa distrusă la Navarin, astfel că, pe cînd în celelalte răsboaie, Turcia dominase în totdeauna pe marea Neagră, în acesta Rusia îi luase locul, și făcînd din această mare baza operațiunilor sale, își aprovizionă oștile cu mult mai mare ușurință. Rușii trecură deci Dunărea fără a încerca nici o împotrivire, și pe la sfîrșitul lui Iulie, încunjurară cetățile Șumla, Varna și Silistria. Aice însă întimpină o rezistență așa de puternică, în cît împăratul Neculai, ce venise în persoană înaintea Varnei, găsi cu calea mai aduce altă oaste din Rusia, care urcă numărul Rușilor la 160,000 de oameni. Ori cît erau Turcii de desorganizați, ei se opun totuși Rușilor cu o mare energie, și dacă trădarea n'ar fi venit în ajutorul Rușilor, Varna poate cu greu ar fi fost luată. Campania anului 1828 trebuie însă să iee capăt cu luarea acestei cetăți (sfîrșitul lui Septemvrie), căci Șumla și Silistria rezistau cu tărie, și iarna căzînd în acel an foarte timpuriu, împedecă pe Ruși a merge mai departe.

Rușii, se înțălege că nu lipsise a ataca pe Turcii și prin Asia, pentru a reslăți puterile lor, și campania din acea parte, sub conducerea lui Pașchevici,

se arată mult mai favorabilă progresului armatelor rusești. Acestea ieu Kars, Baiazid, Ardahan și alte cetăți; dar cu toate asemenea foloase, hotărîrea războiului nu putea să atîrne de la expediția aziatică, întrucît Turcii ar fi putut pierde și mai multe din provinciile cele sărace și nepoporate a le Asiei, fără a fi puși în o poziție critică. Izbînda nu putea fi căutată de cît în Europa, pe unde se mergea drept asupra capitalei, asupra inimei împărăției. De acea și Rușii fac, în iarna anului 1828, pregătirile cele mai însemnate, și împăratul luînd comanda supremă din minile bătrînului Wittgenstein, o încredințază lui Diebici care îndreptăți în totul, prin o conducere inteligentă și energică, așteptările suveranului său. Pe la jumătatea lui April 1829 Rușii trec iarăși Dunărea și încunjură Silistria, pe cînd armata lor principală atacă pe Reșid pașa lîngă Șumla, la Kulektșe, și sfîrșimă cu totul oastea otomană (sfîrșitul lui Mai). Puține zile după aceea Silistria este luată. Dispunînd de mai multe trupe, Diebici se preface că vra să atace Șumla și face pe Reșid pașa să concentreze în jurul ei toată armata sa, pe cînd în ascuns el trimite o parte din oastea rusască, ca să treacă Balcanii, lucru în care izbîndește pe deplin, astfel că în 19 August Diebici apare pe neașteptate înaintea porților Adrianopolei, unde Rușii învingători dictează pacea Turcilor buimăciți⁹.

Ce făceau în acest timp Franția și Anglia? Cea dintăi, neavînd nici un interes diametral opus Rusiei, nevoind pe de altă parte a sluji planurile Austriei și a le Angliei, neputînd primi nici o despăgubire pentru jertfele ce ar fi chemată a face¹⁰, în sfîrșit

9. *Rosen*, Geschichte der Türkei, I, p. 67 și urm.

10. Depeșa lui *Pozzo di Borgo* către *Nesselrode* din 28 Noemvrie 1828, în *Paalow*, l. c., III, p. 18.

condusă de un rege (Carol al X-le), ce avea simpatii personale pentru țarul Neculai, se arată cu cea mai deplină bună voință cătră planurile rusești și pentru a ajuta și ea pe Greci, trimite în anul 1828 o expediție în Morea spre a alunga de acolo pe Ibrahim-pașa, generalul lui Mehmet-Ali, care amenința pe Greci cu o totală nimicire prin cruzimile sale cele ne mai pomenite. Cu toate că o asemenea urmare din partea Franței, nu era de cît consecvența tratatului din 6 Iulie 1827, Anglia își pune toate silințele pentru a zădărnici expediția Francejilor, și pentru a izbuti în aceasta, stăruiește la Mehemet-Ali ca să retragă trupele din Grecia, prin care pe de o parte se nimicește ținta expediției franceze, iar pe de alta se face Grecilor cel mai mare bine, căci scăpându-i de dușmanii lor cei mai neîmpăcați și teritoriul lor fiind liberat de jafuri și pustieri, ei încep a se organiza sub conducerea înțeleaptă a fostului ministru rusesc Capo d'Istria, și pun astfel baza statului lor viitor.

Anglia din potrivă, văzînd că prin tratatul de alianță cu Rusia, ea înlesnise acesteia planurile sale cotropitoare împotriva împărăției otomane, pe care am văzut că acuma simția cel mai mare interes a o păstra și apăra, se întoarce în curînd la o politică protivnică Rusiei, mai ales sub presiunea opiniei publice care cerea cu ori-ce preț intervenirea Angliei pentru încetarea dușmăniilor¹¹. Chiar ministrul care se legase cu Rusia prin acel nenorocit tratat își exprimă cătră ambasadorul rusesc temerile sale, «ca evenimentele să nu împingă pe împărațul peste marginile convenite și să nu se nască de acolo o sguduire generală a Europei»¹². Anglia deci care se temeă mai ales ca flotele rusești, legîndu-se cu cele fran-

11. Depeșa principelui *Lieven* cătră *Nesselrode* din 1 Iulie 1829, *Paalzow*, I c, III, p. 47.

12. *ibid.* p. 45.

ceze să nu-i rîpească stăpînirea mărilor¹³, nu putea cu nici un preț să permită o aşazăre a Ruşilor în Constantinopole. Dar pentru a se putea opune cu tărie puhoiului rusesc îi trebuia o aliată, şi întru cît am văzut că Franţa şi Prusia nu vroiau să-i steie în ajutor în asemenea împrejurare, ea se îndreptă cătră Austria, unde reuşi pe deplin.

Am văzut mai sus cum Austria era cu deosebire pornită în protiva Rusiei, şi cauza acestei schimbări de politică din ceea ce era în vechime, este uşor de înţales. Turcii încetase de a mai fi pentru Europa un izvor de spaimă şi de turburare, şi rolul lor îl îndeplinea acuma Rusia, dacă nu cu mai multă îndrăzneală, cel puţin cu o mai mare consecvenţă şi statornicie; pericolul nu mai venea de la Sud ci se întorsese din partea Nordului, şi pe cînd acel ce ameninţase cînd-va Europa nu fusese de cît produsul urei şi a fanatismului, prin urmare a simţimîntului, acel ce venea de la Ruşi se arăta ca rezultatul cugetărei reci şi a combinărei politice. Pe cînd unul avea toată pornirea şi sălbătăcia patimei, acestalalt era caracterizat prin stăruinţa şi ghibăcia ce în totdeauna însoţeşte interesul.

Precum însă Anglia nu putea învoi aşzarea Ruşilor în Constantinopole, așa Austria nu putea să se împace cu anexarea cătră Rusia a principatelor, prin care ar fi devenit pentru această împărăţie un vecin foarte ameninţător. De aceea Anglia şi Austria se întilnesc în politica lor şi pun o stavilă armatelor ruseşti, tocmai atunci cînd luînd Adrianopolea, nu mai aveau de făcut de cît un pas, pentru a pune mîna pe însuşi capitala împărăţiei Otomanilor. În asemenea împrejurări însuşi progresele cele atît de fericite a

---

13. Depeşa lui *Pozzo di Borgo* cătră *Nesselrode* din 25 Noemvrie 1828, în *Paalsow*, I. c., III, p. 28.

le Rușilor complica pozițiunea lor. Dacă nici după luarea Adrianopolei Turcii n'ar fi cedat, ce era de făcut? De mers asupra Constantinopolei? Dar aici se loviau de Engleji și Austriaci. Ce e drept, Rusia avea un sprijin puternic în Franția și Prusia; dar regele Franției era bătrîn; apoi nemulțămirea cu ocîrmuirea sa se adunau pe fie-ce zi și amenințau de a izbucni de la un moment la altul—ceea ce se și întîmplă în 1830. Dacă o nouă revoluție politică ar face din Franția dușmana Rusiei? Pe de altă parte Rusia nu putea cu nici un preț face întăile propuneri de pace, căci aceste ar fi compromis toată izbînda războiului. În mijlocul unor atari greutăți înțălegem prea ușor cum de Rusia dorea cu sinceritate încheierea unei păci, care chiar nu ar fi corespuns pe deplin năzuinților sale¹⁴. Turcii la rîndul lor, spărieți peste măsură prin luarea Adrianopolei, erau și ei dispuși a încheie pacea. În o asemenea stare de lucruri intervenirea Prusiei, care trimite pe generalul de Müffling la Constantinopole, fu foarte bine priinită din toate părțile, căci toate doreau cît mai grabnic restabilirea unei păci.

Aceasta se și face în orașul unde se opriseră pajurile rusești ($\frac{2}{14}$ Septembrie 1829), în cuprinderea următoare¹⁵.

În privirea teritorială Poarta cedează Rusiei mai multe cetăți pe litoralul asiatic și în Europa gurile Dunărei, de la vărsarea Prutului în Dunăre până la brațul Sfîntului Gheorghe, îndatorindu-se Turcia a lăsa nelocuită o întindere de pămînt, cale de două oare în jos de brațul citat al Dunărei. «Principatele Moldovei și a Valahiei, care s'au pus prin o capitulație sub suzeranitatea Inaltei Porți, și a căror pro-

14. *Rosen*, I. c., I, p. 100.

15. Acte și documente relative la renașterea României publicată de *Ghe-nadie Petrescu* episcop de Argeș, *Dimitrie A. Sturza* membru Academiei romine și *Dimitrie C. Sturza*, I, p. 318.

sperare Rusia o garantează, vor păstra privilegiile și libertățile care le sunt asigurate în deosebite timpuri fie în capitulațiile lor sau în tratatele dintre ambele imperii, fie în hațișerifele Inaltei Porți. Prin urmare se vor bucura de liberul exercițiu al cultului lor, o deplină siguranță, o ocîrmuire națională și neatîrnată și o nemărginită libertate a comerțului». (Art. 5). Sîrbia se va bucura de toate privilegiile și libertățile stipulate prin convenția de la Akerman. (Art. 6). Corăbiile rusești precum și acele ale tuturor națiunilor, ce sunt în pace cu Poarta, vor putea face negoț în toată libertatea în marea Neagră și vor putea trece prin Bosfor și Dardanele. Poarta se obligă a plăti o desdăunare de 1,800,000 galbeni olandezi neguțitorilor ruși, care au suferit nedreptățiri de la anul 1806 în coace, precum și o despăgubire de războiu ce se va hotări în urmă¹⁶, până la plata căreia, principatele romîne vor rămînea ocupate de trupele rusești. Poarta se îndatorește a adera la tratatul din 6 Iulie 1827 privitor pe Grecia, cu alte cuvinte a recunoaște neatîrnarea ei.

Cătră acest tratat se adaugă o convenție separată asupra Moldovei și Valahiei, țările acele ce se bucurau în totdeauna de o deosebită luare aminte din partea Rusiei. Aceasta conține următoarele dispozițiuni :

Poarta cedează Valahiei toate orașele și posesiunile sale de pe malul stîng al Dunărei. Se dă principatelor voia de a stabili cordoane sanitare și carantine, precum și de a întreține un număr de păzitori armați pentru paza lor; ele sunt tot-odată scutite de a da Porței zaharea în natură, pentru aprovizionarea oștilor sau a capitalei, fiind aceste toate înlocuite prin o sumă în bani adausă la tribut; de

16. Fixată mai întăi de Ruși la 10.000 000 galbeni olandezi.

asemene sunt scutite de a mai da lucrători pentru trebuințele armatelor Porței. «Pentru a da administrației acestor provincii o bază mai statornică, durata guvernului hospodarilor nu va mai fi de 7 ani, ci ei vor fi de acum înainte învestiți cu această demnitate pe viață, afară de cazurile de abdicare și de destituire din cauză de delict»¹⁷.

«Inalta Poartă, dorind să asigure în toate modurile buna stare viitoare a principatelor, se leagă în mod solemn a confirma regulamentele administrative, care în timpul ocupației celor două provincii de către armatele curței împărătești, vor fi făcute după dorința exprimată prin adunările celor mai notabili locuitori ai țării, și care vor trebui de acum înainte să slujască de bază pentru regularea lăuntrică a acelor două provincii, întru cât, bine înțales, zisele reglemente nu ar atinge întru nimic drepturile de suveranitate ale Inaltei Porți».

Pentru a judeca cât câștiga Rusia prin acest tratat, reproducem aici însuși cuvintele ministrului Nesselrode, adresate prin o depeșă din 12 Februarie 1830 către marele principe Constantin¹⁸.

«Pacea din Adrianopole au mărit preponderanța Rusiei în Orient. Ea au întărit granițele Rusiei, au despovorat comerțul său, au asigurat interesele salc. Faptul că Turcia este mărginită a exista numai cât sub protecția Rusiei, a pleca urechia sa numai la cererile Rusiei, este după părerea împăratului mai potrivit pentru interesele noastre politice și comerciale de cât ori ce altă combinație, care ne-ar fi silit sau a întinde stăpînirea noastră prin cuceriri, sau a pune în locul împărăției otomane niște state noue, care în

17. Doc. renașterii României, 1, p. 326.

18. Repreduse în *Fr. V. Hagen* Geschichte der orientalischen Frage. Frankf. a. M. 1877, p. 25.

curînd ar fi rivalizat cu noi în putere, cultură, activitate și bogăție. Fiind-că noi nu am vroit răsturnarea ocîrmuirii turcești, apoi căutăm mijloacele de a o menține în starea ei actuală. Punctul important a trecerei Bosforului au fost rezolvit într'un senz care va pune în mirare pe celelalte puteri, chiar și pe Anglia; căci pavilionul englez e departe de a fi tratat cu aceiași considerație ca al nostru. In ce privește pe Sîrbia Poarta s'a plecat cu grăbire la ascultarea cererilor noastre. Moldova și Valahia sunt înapoiate; cucerirea lor ne ar fi fost cu atîta mai puțin de folos, *ca noi acuma, fara a întreține trupe acolo, putem dispune de acele provincii după placul nostru în timp de pace ca și de războiu.* Despăgubirea va fi trebata tratărilor de împăcare, care de și nu vor împovora imperiul otoman cu o greutate prea nesuferită, totuși vor da în mîinile noastre cheia poziției, cu care putem lesne ținea împărația în șah; apoi ea va aduce pe Turci a recunoaște o datorie care va aminti ani îndelungați poziția lor față cu Rusia, și le va imprima în conștiința siguranța peirei lor în cazul cînd ar vroi să ni se opună o a doua oară».

Ne vine la întăia privire greu a crede că Rusia să nu fi dorit răsturnarea ocîrmuirii turcești, și am putea lua această depeșă drept încercarea ministrului de a îndreptăți politica urmată de el, de a arăta sub colorile avantajoase ale calculului politic oprirea necesară a armatelor rusești la Adrianopole. Noi suntem însă dispuși a admite de sincere aceste destăinuiri ale politicei rusești și a crede, împreună cu Nesselrode, că răsturnarea împărației otomane ar fi făcut, în acele timpuri și împrejurări, mai mult rău de cît bine Rusiei. Ea nu era încă pregătită pentru primirea moștenirii împărației turcești. Ea știa, de la împărțirea Poloniei, ca dacă poți da fință până și cugetelor celor mai nedrepte, singura condiție este de a nu avea

dușmani, de a-ți face chiar aliați din toți acei ce ar putea să se folosească din actul de desbrăcare, și tocmai Austria, puterea cea mai interesată la împărțirea Turciei, nu era de loc înțeleasă cu Rusia asupra modului acestei împărțiri. Apoi Rusia atât de ocupată în alte părți, nu avuse încă timpul a pregăti popoarele din peninsula Balcanului. Nefiind sigură de simțimentele lor către dînsa, ba chiar în privința Grecilor fiind până la un punct încredințată de lipsa lor de simpatie, ea nu putea să se expună a le elibera de sub stăpînirea turcească, înainte de a le fi cîștigat inima și mințile pentru primirea fără opunere a dominației rusești, temîndu-se cu drept cuvînt, să nu le arunce altfel în brațele Austriei. A purta însă un războiu și cu Austria, îi vinea cu atîta mai greu, cu cît pierderile sale în războiul cu Turcii fusese foarte însemnate; dacă nu atîta prin bătălii, apoi de sigur prin cumplita epidemie ce bîntuise armatele rusești în tot timpul războiului.

Rusia deci asigurată de preponderanța ei asupra Turciei, trebuia să se pregătească a-i da lovitura hotărîtoare, și anume în două direcțiuni: mai întăi ea trebuia să cîștige pe Austria în favoarea sa; apoi să și asigure înriurirea asupra populațiunilor din peninsula Balcanului, începînd cu Romîni, poporul acel ce-i stătea mai în cale și asupra căruia ea își punea în tot deauna politica la încercare, înainte de a se apuca de lucrări mai îndepărtate.

Urmărilor războiului și a păcei din 1829 asupra țărilor romîne, fură din cele mai însemnate. Pentru a judeca greutatea lor, să aruncăm o ochire îndărăpt de la cele dintăiu pasuri făcute de Ruși spre a pune stăpînire pe dînsele.

Tratatul de la Cuciuc-Cainargi (1774) recunoștea Rusiei, numai un drept încă foarte nehotărît, acela de a protegui țările romîne. Ambasadorul rusesc din

Constantinopole putea, cînd va cere nevoia, să vorbească în favoarea lor, și prin însuși tratatul se stipula spre folosul lor mai multe condiții prinoase.

Acest cîștig nu putea mulțami pe Ruși, întru cît era viderat mai mult în interesul principatelor de cît în acel al Rusiei. Ea căuta deci să'l întindă în orice chip, și folosindu-se de încurcăturile Porței din 1802, ea dobîndi pentru principate un hatașerif, în care Poarta recunoștea, de o cam dată din bună voia ei, dreptul Rusiei de a consimți la destituirea domnilor. Fiind însă că o asemenea dispoziție nu îndatoarea pe Poartă întru nimic, Rusia îi cere prin tratatul de la Akerman 1826, ca să se lege față cu dînsa asupra acestui punct, știind bine că prin o asemenea condiție Poarta și-ar înstrăina de fapt mai tot dreptul ei de suzeranitate asupra țărilor romîne. Impărțirea acestui drept între două state de o putere neegală nu însămnă altă ceva de cît predominarea celui mai tare.

Glasul Rusiei fiind tot-deauna cu mare greutate în Constantinopole, numai acei domni puteau fi siguri pe tronul lor în principatele romîne, și numai aceia puteau spera a fi realeși la împlinirea sorocului de 7 ani ai domniei lor, care prin purtarea lor cătră Rusia dobîndise favorurile acestei puteri¹⁹.

Tratatul de Akerman care prefăcea dreptul general de protecție în unul special de amestec la punerea în lucrare cea mai de căpitenie a autorității suzeranului—numirea domnului—dădea Rușilor pe de o parte în mîni soarta țărilor romîne, pe de alta re-

---

19. Astfeliu ambasadorul Rusiei *Ribrantierre* scrie lui *Ghica* în 9 Iulie 1827: „je place ma confiance dans votre zèle à remplir fidèlement les fonctions honorables que la Porte vous a confiées, et que la Russie voudrait sanctionner par ses suffrages. Plus l'époque approche où un changement du chef de l'administration pourra avoir lieu, plus je voudrais vous devoir de la reconnaissance pour vos soins assidus“. *Felix Colson*, De l'état présent et de l'avenir des principautés etc. Paris 1830, p. 43.

ducea mai la nimica dreptul de suzeranitate al Porței. Totuși prin schimbarea domnilor la 7 ani se renunța prea des această punere în lucrare a dreptului de suzeranitate din partea Porței. De aceea prin tratatul de Adrianopole (1829) se stipulează ca domniile să fie aleși pe viață. Aceasta s'ar părea introdus în folosul principatelor, care suferise foarte mult tocmai din pricina deselor schimbări de domnie; dar păstrarea dreptului de destituire, prin împreună învoire, dovedește într'un chip viderat că Rusia tindea numai să împiedece amestecul cel prea des al Turcilor la *numirea* domnilor, păstrându-și neatins amestecul său la *destituirea* lor, o izbândă neîndoielnică a politicii rusești.

Dar pe cât Rușii câștigau în înriuire asupra țărilor române, pe atîta ei perdeau în simpatie. Am arătat mai sus cum încă de pe vremile împărătesei Caterina, Romîniile începuse a cunoaște pe Ruși în adevarata lor fire, cum învățase a vedea în ei niște asupritori cel puțin tot atît de barbari, cruzi și neomenoși ca și Turcii. Atare purtare brutală a Rușilor în principate, se reproduse în răsboaiele din 1789 și 1806. Apoi Romîniile suferise doue pierderi de teritoriu, cea a Bucovinei în care Rușii fuseseră niște complici pasivi, și cea a Besarabiei în care ei fuseseră autorii unei despoieri vădite. Romîniile deci trebuiau să cunoască în sfîrșit cine erau Rușii și ce scopuri aveau ei asupra țărilor române; că nu iubirea și comunitatea religiunii împingea pe Ruși a se face, cu sau fără voie, apărătorii Romînilor, ci numai cît propriul lor interes și dorința lor nesățioasă de dominare, de întindere și de cucerire. Dacă mai rămăsese încă vre-o urmă de simpatie pentru Ruși în țările române, ea fu cu totul stînsă în răsboiul acesta. Purtarea Rușilor întrecu de astă dată toate închipuirile; iar necazurile poporului — sporite încă și prin o ciură

hultuită pe o foamete cumplită, care secera oamenii cu miile, și o boală de vite care reduse numărul lor la mai puțin de o pătrime—ajunseră la un grad ne mai pomenit. «Suferințele zice St. Marc de Girardin sunt mai presus de ori-ce descriere. Nici odată n'a fost o mai înspăimântătoare nimicire de ființi viețuitoare»²⁰. «Barbați și femei sunt puși la cară, avînd drept conducători niște Cazaci care nu cruțau nici bățul, nici vîrfurile lancei lor. Peste 30,000 de Romîni sunt luați de la lucrarea cîmpului pentru a sluji ca vite de tras. Cei mai fericiți fugiau în munți, unde nu aveau altă hrană de cît scoarța copacilor. Mitropolitul Valahiei, Grigore, fu surgunit în Besarabia, pentru că ceruse mila năvălitorilor; e drept că el se opusese ca clerul să nu fie smuls de la altare, pentru a merge să care munițiunile de răsboiu. Generalul Joltulin, om sălbatec și nemilos, răspunse la arătările ce i se făcuse: Nu ne pasă de a ști cine fac slujbele, oamenii sau dobitoacele; numai cît ordinele să fie executate. Desordinile, delapidările și în sfîrșit lăcustele produsură foametea; ciurma se ivi în urmă, adusă prin mizerie, prin cărăle pline de rîniți și prin înspăimîntătoarea mortalitate a boilor, grămădiți fără prevedere sau căzînd de osteneală pe drumuri, pe care le umpleau cu leșurile lor descompuse»²¹.

20. Souvenirs de voyage. I, p. 225.

21. Vezi: *Elias Regnault*, Histoire politique et sociale des principautés, p. 160. *Drăghici*, l. c., p. 177 și *Felix Colson*, De l'état présent et futur des principautés p. 451. Starea actuală a țării Românești în Portofolio, produs de Uricarul VI, p. 5—24. Cu toate aceste împăratul Neculai ordonase apărarea țărilor romîne de ori-ce abuzuri. Rescriptul lui c. Feldmaresalul Wittgenstein, 1828, Uricarul IX, p. 390.

II

OCUPAȚIA RUSASCĂ ȘI REGULAMEN- TUL ORGANIC.

1828-1834.

I. OCUPAȚIA RUSASCĂ.

Rușii ocupase principatele române în 1828 și luase în locul domnilor fugiți ocîrmuirea țărilor. Stăpîni-rea lor în ele trebuia să țină un timp destul de lung ; căci țările române erau să fie deșertate după cum s'a spus după plata întregii despăgubiri de războiu ¹. Din pricina lipsei de bani a Porței, ele rămaseră sub Ruși până la 1834.

Cu toate că Rușii urmînd politica lor tradițională, se dădeau și acuma drept liberatorii provinciilor du-nărene, ei nu încetase de a întrebuița și de astă dată puterile acestor, spre înlesnirea operațiilor războiu-

---

1. Actul adițional publicat în Acte și documente relative la istoria renaște-rei României. I, p. 329. Cf. p. 331 : „les provinces de Moldavie et de Va-lachie seront gardées en dépôt par la cour impériale de Russie jusqu'à l'en-tier acquittement de la somme”.

lui. Ei întocmiră o ocîrmuire provizorie sub comitele Pahlen, care însă neexecutînd cu toată asprimea ordinele privitoare la nevoile armatei, fu scos și înlocuit cu generalul Joltuhin, tot atît de sălbatec, aprig și neomenos, pe cît de blînd și îndurător se aratase Pahlen. Atunci începu acea hățuială a poporului român pe care am descris-o mai sus și care nu-și mai găsește asemenea ei în analele omenirii. Sfirîindu-se războiul, pe la Septemvrie 1829, Rusia se gîndi că venise timpul ca să înceteze cu exploatarea țărilor romîne, și întorcînd cruzimea în blîndeță să caute a ademeni iarăși inimile fraților creștini la o plecare cătră dînsa, restabilind astfel adevăratele ei interese în Răsărit, uitate de nevoie cît timp ținuse războiul. Gîndul ascuns al Rușilor ni-l destăinuiește darea de samă a lui Kisseleff cătră împăratul Neculai, asupra reorganizării principatelor romîne în care spune că: «așăzarea țărilor este o afacere neapărată pentru buna stare a unor regiuni megieșite cu noi și o măsură care va întări influența noastră politică asupra Orientului»²

Starea țărilor romîne era într'adevăr cu totul des-nădăjduită, adusă pe de o parte prin asupririle armatelor rusești, care ne dînd timp locuitorilor spre a-și cultiva pămîntul, pricinuiseră o foamete cumplită, peste care veni să se hultuiască o ciumă omoritoare, încoronarea neapărată a ori-cărei atingeri mai îndelun-

2. Darea de samă a generalului comite Pavăl de Kisseleff despre administrația sa în Moldova și Valachia de la 15 Noemvrie 1829 până la 1 Ianuarie 1834, publicată în Vol. I. al lucrării d-lui A. R. *Zabloțkii Desiatovskii*. Comitele Pavăl Kisseleff și epoca sa, material pentru istoria împăraților Alexandru I. Nicolai I și Alexandru II, St Petersburg 1882. 4 vol., care conține texte parte rusești, parte franceze. Darea de samă a fost tradusă în românește de d. A. Papadopol-Cătîmah, în Analele Academiei romîne, Seria II, Tom. IX, p. 114 și urm. și reprodusă de Uricarul d-lui Th. Codrescu, în vol IX și X. Locul citat se află la d. Papadopol, p. 141 și în Uricarul, X, p. 287.

gate cu molipsitele maluri ale Bosforului. Insuși administratorul țărilor române, comitele Pavăl De Kisseleff, rînduit de Ruși în atare însușire două luni după încheierea tratatului de Adrianopole, în 15 Noiembrie 1829, face despre situația țărilor române în momentul cînd el apucă ocîrmuirea lor, următorul tablou care de sigur că nu poate reproduce în abstractele idei toată grozăvia spăimîntătoarei realități: «Ciuma care se înrădăcinase în Muntenia de la 1812, la începutul răsboiului din urmă s'a răspîndit în ambele principate, și în anul 1829 bîntuia în amîndouă capitalele, 23 de orașe și 300 de sate. Trebuința măsurilor de carantină, țăpuierea orașelor și a satelor îngreuiau mijloacele de trai, împedecînd aducerea proviziilor de hrană de la un loc la altul. Răul se mărea prin boala și căderea vitelor. Numai în trei ținuturi în răstimpul de cîte-va luni, au căzut mai mult de 100,000 de capete de vită, pe calea în spre București și Dunăre. Neputința transporturilor militare aducea adesa nevoia de a se lua proviziile de la locuitori. Rechiziția pusă în lucrare în timpul verei din 1829 a provocat nemulțămiri în popor, cu atît mai mult că țăranul se vedea despoiet de avutul său tocmai în momentul cînd încheierea păcei insufla tuturor speranța în micșurarea sarcinilor. Țăranii îndeobște se găseau în o mizerie extremă. Neatîrnat de împrejurările răsboiului, recolta cea proastă, adusă mai ales prin o pustiere ne mai pomenită făcută de lăcuste, ciuma, grozava peire a vitelor, peste care se adăugea abuzurile funcționarilor administrativi, care căutau să se acopere cu pretextul cererilor rusești—toate aceste provocau nemulțămirea în contra Rușilor. Se mai adăugea și lipsa de bani, adusă prin scăderea numărului contribuabililor, reduși în Moldova de la 51,111 la 38,743. Peste 80,000 de chitanțe pentru predarea de provizie rămăsese neplătite de

cătră însuși administrația noastră³. Aceste răle ascuțite întunecau și făceau de o cam dată se fie uitate acele datorite desorganizării totale a puterilor publice, care se moștenise și se agravase din ce în ce cu cât înaintase destrabalarea ocîrmuirii, și pe care Kisseleff era să le descopere de îndată ce o stare mai puțin bîntuită era să se așaze peste țările romîne.

Kisseleff temîndu-se a lua asupra-și răspunderea unei însărcinări atît de complicate, vroi la început să o refuze; dar fu determinat a o primi prin însuși stăruințele împăratului, și alegerea acestuia căzuse asupra unui om vrednic, care se apucă de urieșa lui lucrare cu o hotărîre și o lepădare de sine într'adevăr nimitoare. Ori cîte nedreptăți am fi suferit de la Ruși, istoria nu va putea de cît să recunoască nu numai faptele, dar mai mult încă scopurile cele bune pe care Kisseleff le-au avut față cu poporul romîn.

Ocîrmuitorul trebuia să înceapă prin ceea ce era mai neapărat, stîngerea molimei omoritoare. El luă îndată măsurile igienice de curățire și desinfectare a orașelor și satelor, întrebuițînd spre a determina pe locuitori a da ajutorul cuviincios, intervenirea clerului. Nu puțin avu de luptat Kisseleff cu fatalismul cel orb al oamenilor neștiutori, care credeau că toate măsurile sunt zădarnice, și că nu poți lupta contra voinței lui Dumnezeu⁴. În cinci săptămîni să curățiră 36 de orașe și 3,496 de sate, iar la 1 Ianuarie 1830 ciuma încetase, și la 15 April nu mai rămăsese nici un bolnav. De și înlăturarea calamității fu datorită poate mai mult stîngerei ei firești, totuși nu puțin contribui lucrarea lui Kisseleff a atrage asupra măsurilor lui luarea aminte a publicului, și a-l

3. Darea de samă a lui *Kisseleff* în *Uricarul*, IX, p. 396. Comp. *Drăghici*, *Istoria Moldovei* pe 500 de ani, II, p. 189.

4. Darea de samă citată în *Uricarul* IX, p. 339. Cf. un raport al lui *Kisseleff* c. *Nesselrode*, 10 Iunie 1831, idem, VIII, p. 384.

predispune pentru primirea reformelor ce vroia să introducă.

Pentru a apăra țările române de întoarcerea boalei, el le împărți în circumscripții de observare, autoritățile administrative fiind îndatorate a raporta îndată celor superioare cazurile de bănuială.

Odată cu această îngrijire pentru înlăturarea ciumei, Kisseleff fu adus a se ocupa cu îmbunătățirea ramului medical, nefiind până atunci absolut nici o administrație medicală, sau vre-un aşăzămînt atingători de medici sau spițeri. El înființă deci comitete medicale în Iași și București, care începură a funcționa pe la 1830, și aveau drept cădere a observa feliurile bolii din țară, a cerceta diplomele înfășoșate de medici și farmaciști, a îngriji de punerea în stare a spițeriilor a da consultații gratuite celor lipsiți de mijloace. Se rînduiră medici și prin districte pe unde se putură afla. O măsură însemnată fu introducerea hultuirei, ca apărătoare în contra varsatului.

Tot în scopul apărării locuitorilor de boale molip-sitoare, comitele de Kisseleff înființă o carantină de a lungul Dunărei, numind ca inspector general a întregii linii pe generalul Mavros, ajutat de mai mulți dregători ruși.

De abia însă se mîntuise țările române de ciumă, și iată că în 1831 holera se întinde asupra lor, venind de astă dată din părțile rusești. Intr'un raport al lui Kisseleff din 10 Iunie 1831, el arată cancelarului De Nesselrode că «pustierile pe care boala le face în Iași sunt fără samăn, lucru de care se poate ori-cine convinge din lista morților de la 1—9 Iunie. Numai cu mare greutate am putut parveni a deșărta acesta oraș infect și nesătos de $\frac{2}{3}$ din populația sa. Cei 8—10 mii de locuitori rămași dau de la 150—180 victime pe zi, fără ca să se poată face între aceste vre-o deosebire în număr după clasele poporu-

lui. Bogați cât și seraci sunt tot atât de neputincioși față cu biciul ce îi lovește. Din toți medicii, unul singur se mai îngrijește de bolnavi, întru cât cei-lalți toți, parte au murit, parte au fugit. Nu este nici o umflare a zice că de la boierul cel mai bogat până la meseriașul cel mai nevoieș, toți sunt loviți de așa desnădăjduire că nici un mijloc, fie de convingere, fie de asprime, nu poate să-i îndemne la îndeplinirea datoriilor. Tribunalele au încetat din lipsă de judecători și de imprecinați»⁵.

De și o atare împropătare a nenorocirii de abia înlăturate, putea să descurajeze până la un punct pe Kisseleff, mărimea caracterului său se vede din aceea, că pe cînd toți fugeau, el stătu pe loc, hotărit a-și duce datoria până la sfîrșit, dispunînd că în caz de a lui primejduire să fie înlocuit cu generalul Dietrich.

El ie însă măsuri nu mai puțin energice spre a combate și această nouă epidemie scoțînd oamenii din orașe la cîmp în barace și împrăștiînd pretutindene instrucții asupra modului de a combate și a preveni molipsirea. În totul el constată că din 2,871,162 de locuitori ai ămbelor țări romîne, se îmbolnăviseră 33,650 și muriseră 20,218, care rezultat comparat cu mortalitatea din Ungaria se arată ca mult mai favorabil.

După ce Kisseleff contribuie la înlăturarea ciumei și a holerei, el ie măsuri pentru îndepărtarea foamei, dînd făină locuitorilor din rezervele armatei și mai aducînd alta de la Odesa. El ie tot odată o măsură mai obștească, pentru a preveni reivirea unei lipsi, înființînd coșerile de rezervă, în care țaranii trebuiau se depună în fie-ce an o parte din recolta lor,

---

5. Raportul din 10 Iunie citat în nota precedentă.

preschimbată la fie-ce săceriș, pentru a avea în cazuri de lipsă⁶.

Ocîrmuitorul după ce ajunsese se asigure existența fizică a poporului încredințat îngrijirilor lui, se apucă de reorganizat și întocmit așăzămintele lui, care se aflau cu toatele în cea mai deplină destrăbălare. Așa în privirea siguranței publice, parodia de poliție ce exista mai înainte era așa întocmită în cît în loc de a împiedeca furțișagurile, le înlesnia. Anume spatarul în Muntenia și hatmanul în Moldova aveau pentru paza obștească, sub ei, o samă de catane; dar această strajă nu era plătită, ci avea dreptul de a lua a 10-a parte din lucrurile prinse de furat. Se înțalege de la sine că ea avea interes să fie cît de mulți talhari, spre a-și spori folosul. De aceea se încheieau adevărate tovărășii între garda spătărească sau hătmănească și bandele de hoți, care nici odată nu erau prinse, de și se lăsau în aparență a fi surprinse, spre a îndreptăți împărțirea prăzei. Spatarul sau hatmanul vindea posturile de polcovnici și căpitani cu 15 — 20,000 de lei, în loc de a le plăti leafa. Aceștia la rîndul lor vindeau posturile mai mici, și catanele însăși trebuiau să *plateasca dreptul lor de a sluji* cîte cu 7 lei pe lună⁷.

Kisseleff pentru a îndrepta o astfel de stare de lucruri, întocmi mai întăi o strajă polițienească, compusă din două corpuri de dorobanți, unul în Moldova de 1,074 de oameni, altul în Muntenia din 4,470, împărțiți pe județe și plăși, spre paza liniștei publice.

6. S'a spus că coșerele fusese înființate de Kisseleff, în scopul de a crea magazii de provizii pentru trebuințele oștirilor rusești (*Elias Regnault, Histoire politique et sociale des principautés danubiennes, Paris, 1855, p. 175*). Calomnierea intențiilor lui Kisseleff se vede de pe aceea că el înființase atare magazii după ce Rușii s'fârșise războiul. Și apoi chiar azi nu se discută reinființarea lor, de și sub o altă formă?

7. Darea de samă în Uricarul, X, p. 283. Comp. raportul lui *Barbu Stîrbeiu* asupra stărei Munteniei din 1832 în *Convorbiri literare, XXII, p. 738*.

El mai luă măsura foarte nimerită de a îndatori pe locuitorii satelor a nu mai găzdui oameni necunoscuți, făcînd obștia răspunzătoare de faptele unor asemenea. Se instituie apoi un cordon de grăniceri din 79 de sate de margine, care avea de apărat hotarele țării, de trecerea oamenilor fără căpătăiu. Pentru a se putea da guvernului țării și autoritatea trebuitoare, se înființază o strajă pămîntească, compusă în Moldova din 1,096, iar în Muntenia din 4,587 de oameni, avîndu-se tot odată ca scop din partea Rusiei, de a forma în țările romîne sîmburele unei puteri militare, care ar putea fi întrebuițată în contra Turciei în viitoarele răsboaie⁹.

Această măsură dădu însă naștere la niște răscoale în Moldova, una la satele ungurești din ținutul Romanului, alta la Deleni și a treia la Herța, care trebuiră înădușite cu ajutorul oștirilor rusești. Ele fusese atîțate prin uneltirile celor ne mulțămîți cu reformele lui Kisseleff, care le rîpea mijlocul de a se mai îmbogăți prin jafuri¹⁰.

Instituirea unei poliții preventive făcînd mai puțin trebuitor elementul de spaimă în aplicarea pedepșelor, comitele de Kisseleff crezu că poate să mai îndulcească prea cruda lor asprime. El desființă tortura și pedepsele cele barbare aplicate criminalilor; ba el merse pînă acolo să înlătore de fapt chiar pedepsa morței, înlocuind-o cu munca silnică pe viață.

Nu puțin contribui la liniștita petrecere a locuitorilor Munteniei cedarea cătră ea a cetăților turcești de pe malul muntenesc, stîrpindu-se astfel cuiburile de vecinici prădăciuni din sinul chiar al țării.

Unul din neajunsurile de căpitenie ale vechiului

---

9. Depeșa din 14 Aprille a lui *Kisseleff* c. *Nesselrode*, rezumată de *Papadopol-Calimah*. I. c., p. 90.

10. *Drăghici*, Ist. Moldovei, II, p. 184.

sistem de ocîrmuire, repeta în toate ramurile ei me-teahna capitală constatată la organizarea poliției, a-nume împărțirea dregătoriilor publice la acei ce dă-deau mai mult, spre a lor dobîndire și care se mul-țămiau cu o leafă de rîs ce nu acoperea nici procen-tele capitalului dat spre obținerea funcției. Prin stoar-ceri abuzive și nedreptăți strigătoare la ceriu, cei mi-luiți cu dînsa izbuteau însă a scoate de pe spetele poporului încă un cîștig însamnat peste toate chel-tuiielele făcute. Așa bună oară zapcii (funcționari a-nalogi subprefecților de astăzi), de și aveau sub a-lor ocîrmuire plăși une ori de 10,000 de locuitori, pri-meau ca leafă lunară numai suma de 15 lei adecă $\frac{1}{2}$ de galbăn. Sameșii sau casierii de district aveau leafă cîte 100 de lei pe lună, și trebuiau să plătească ocu-parea postului lor, după înșămătatea districtului cu 5—20,000 de lei, răspunși marelui vistiernic. Să se adaogă la atare izvor de corupție și graba pe care slujbașii trebuiau să o pună în lucrare, ei fiind schim-bați la fie-ce an¹⁰.

Neexistînd nici un control, și fie-care dregător știînd că cu sfîrșitul anului înceta izvorul cîștigului său, el se silia din răsputeri să-l facă cît se poate de productiv. Mijlocul întrebuintat de ei era pe de o parte jăfuirea privaților, pe de alta apropierea bani-lor publici. Ispravnicii, zapcii, sameșii, condicarii și în deobște tot omul ce dispunea de o fărîmă cît de mică din autoritatea statului, ascundeau tot deauna ade-vărul asupra numărului contribuabililor. dînd numai o parte din sumele încasate de la ei la fondurile pu-blice și oprind restul spre propriul lor folos. Neînd

10. Raportul lui *Barbu Stirbeiu*, Conv. lit., XXY, p. 740. Darea de samă a lui *Kisseleff*, *Papadopol-Calimah*, l. c., p. 140. *Const. Radovici din Golești*, Înșămnaarea călătoriei mele în anii 1824, 25 și 26. Buda, 1826. (Bibl. Acad. și 4,706), p. 99. Mai vezi și un ordin al împ. *Neculai c. comitele Pahlen*, 1828, Doc. col. *Iurn.*, supl, IV. p. 326.

nici un mijloc de garantare a intereselor private, încăsătorii banilor publici luau apoi contribuția de două sau chiar de trei ori de la acei cu dare de mână, punând adese ori pe cei ce aveau să plătească pentru cei lipsiți. Une ori, mai ghibaci, combinau ambele moduri de despoiere, ceea ce se întâmpla mai ales la rechizițiile în natură. Așa bună oară «se cerea de la un district o sută de cară de fîn; ispravnicii le împărțiau înadins la cantoanele cele mai depărtate de locul transportului și unde atare product se făcea mai puțin; țăranii alergau îndată să roage pe ispravnici să primească bani: trei-zeci, patru-zeci sau cinci-zeci de lei de car și chiar îndoit și întreit, dacă era vreme de iarnă, numai să-i îngăduie să nu dea fînul. Ispravnicii primiau banii și urmau aceeași tactică cu toate cantoanele, până la cel din urmă, care era silit în sfârșit a da tot fînul cât trebuia»¹¹.

Dările erau împărțite asupra satelor după capriciu, mai ades după favoare, fără privire la numărul ade-vărat al contribuabililor. Un sat cu 100 de locuitori plătea adesa ori o dare mai însemnată de cât unul cu 500. Dar contribuția către stat, de și mare și îngreuietoare, reprezintă tot deauna numai o mică parte din tot ce se lua; căci toți funcționarii trebuind să-și scoată despăgubirile și câștigurile lor, aruncau asupra satelor cheltuieli înzăcitate. Pe lângă aceste lipitori statornice, se mai iveau încă și altele trecătoare, dar mult lacome, Turcii, care veniau sau treceau prin țări.

Dar apoi când se arunca vr'un impozit asupra averii văzute a locuitorilor, vite, vin, albine, oi? Implinirea unor asemenea se lăsa cu totul la bunul plac al unor oameni care își făcuse o tristă reputație de lăcomie și de nesăț, ca unii ce erau socotiți mai în stare a stoarce din impozit suma cea mai mare

---

11. Raportul lui *Barbu St'rbetu*, I c, p. 743.

cu putință. Plîngerile locuitorilor în atare împrejurări rămîneau neascultate, pentru că ori-ce îngrădire a împlinitorilor ar fi fost protivnică interesului guvernului.

Domnii însă întinzînd pînă la așa grad abuzurile, erau datori să dea oare-care foloase boierilor, ca să-i ademenească a le suporta nesuferitul despotism. Aceste foloase erau iarăși izvorul unor noue felii de fără-de-legi. Sub pretext de ajutor purtau lucrarea pămînturilor boierești, domnii încuviințau boierilor poslușnici dintre țărani, scutiți de ori-ce dare, în afară de scutelnici, care răspundeau darea boierilor în loc de a o plăti cătră vistierie.

Aceste două categorii de oameni, apărați de dări cătră stat, se urcau împreună la cifră uriașă de 100,000 de familii, a patra parte a sumei tuturor contribuabililor. Se înțalege că micșurîndu-se numărul dajnicilor, trebuia, spre a se mîntînea neatins venitul țării, să se încorde tot mai mult contribuțiile pe cei împuși¹².

În privirea comerțului el era aproape cu totul paralizat prin privilegiul ce-și luase Turcii de a se aproviziona ei întîi cu toate obiectele trebuitoare lor, pe prețuri impuse de ei și care nu despăgubiau adese ori pe producător nici de cheltuielile producerei. În ordinea judecătorească, domnul stăpîn pe toate drepturile oamenilor pe care el le hotăria, și mai mult de cît atîta, hotărîrea unui domn putînd fi revocată de altul următor, și expunînd deci averile oamenilor la toate schimbările provocate de urile de partizi sau de dușmăanii personale¹³.

În toate cele ramuri a le vieții publice precum în învățatură, lucrări de interes general, îngrijire de agricultură și industrie, o deplină părăsire și delăsare deplină a mersului lor la voia întîmplărei ; iată în

12. Darea de samă a lui *Kisseleff*, l. c., p. 140.

13. Raportul lui *Barbu Stîrbeiu*, l. c., p. 749—750.

trăsături generale, singurele pe care poate să le reproducă gândirea, icoana unei realități de o mie de ori ră și mai usturătoare.

În locul acestei stări destrăbălate se introduce reformele prevăzute prin regulamentul organic. Rusia era împinsă, după cum spune Kisseleff, «a interveni în afacerile ocîrmuirii principatelor, de interesul și îngrijirea pe care le datorește la niște provisie mărginașe. Ea trebuia să caute a stabili buna stare viitoare a locuitorilor principatelor și a da prin efectele organizației lor celei noue, popoarelor creștine din răsărit, o dovadă morală a generozității protecției sale, care trebuia să mențină influența ei asupra lor»¹⁴.

Și într'adevăr din momentul ce Rușii își pusese ca țintă cotropirea împărăției turcești, prin pornirea în contra ei a popoarelor creștine ce o locuiau, ea trebuia să atragă simpatiile acestor prin perspectiva unei stări mai bune de cît aceea în care se aflau sub apăsătoarea ocîrmuire turcească. Și dacă realitatea nu corespunse în totdeauna scopului urmărit; dacă Rușii apăsară, în timpul ocupației principatelor, pe locuitorii lor mai greu chiar de cum o făcuse Turcii, aceasta se întîmplă în totdeauna în contra voinței ocîrmuirii centrale, de către organele ei subalterne, militari mai ales, care erau împinși de nevoile momentului a uita scopul mai înalt al politicii moscovite.

De astă dată însă omul ales de împăratul spre a îndeplini ținta politicii rusești, se întîmplase pentru fericirea țărilor romîne, să fie o minte luminată și un caracter liberal și neprihănit care era să întrecă peste măsura permise de interesele politice

---

14. Memoriul lui *Kisseleff*, din 8 Martie 1832, reprodus din publicația rusească citată mai sus, (p. 84 nota 2) în *Uricarul*, IX, p. 329.

a le Rusiei îngrijirea de acele românești. Și dacă Kisseleff ar fi fost alcătuitorul întregului complex de legi care poartă numele de regulament organic, el ar fi imprimat și organizării politice acelaș spirit liberal și de dreptate care caracterizază părțile introduse de el.

Și cu toate aceste în mai multe rînduri Kisseleff era să părăsască nesfîrșită lucrarea încredințată lui. Așa mai întăi el vroiește să se retragă în Mart 1830, din pricina unui conflict cu comandantul suprem militar Diebitsch Zabalkansky. Intru cît răsboiul se sfîrșise, împăratul pentru a împaca pe Kisseleff, și a-l face să rămînă în postul unde până atunci chiar dăduse dovezi de înaltă destoinicie, îi încredințază și comanda supremă a armatei de ocupație, pe cît timp aceasta era să mai țină¹⁵. Puțin timp după aceea, în 14 April 1830, se încheie convenția adițională la tractatul de Adrianopole, în Petersburg, prin care se dispunea ca deșărtarea principatelor să se facă după plata celui întăi milion din despăgubirea de răsboiu¹⁶. Atare reducere a termenului ocupației se făcuse de Ruși, mai ales din considerație cătră Austria, în contra părerii căpitenielor rusești, dintre care mareșalul Diebitsch susținea că de aceea ceruse el termenul de zece ani ca drept de ocupațiune a principatelor de Ruși, sperînd că în acest timp Europa se va deprinde cu ideea încorporării lor în împărăția rusească¹⁷. Și Kisseleff era de părere a se prelungi pe cît se putea ocupația țărilor romîne, mai întăi pentru a păstra Rusiei poziția precumpenitoare pe Dunărea, apoi spre a putea pune regulamentul în aplicare încă sub ocîrmuirea lui, te-

15. *Papadopol Calimah*, l. c., p. 84.

16. *Idem*, p. 99. Memoriul lui *Kisseleff* din 8 Martie, *Uricarul*, IX, p. 335. Actul convențiunei de Petersburg lipsește din documentele privitoare la renașterea României.

17. *Kisseleff c. Nesselrode*, 19 Fevruarie 1832, *Uricarul*, VIII, p. 399.

mîndu-se că dacă ar fi lăsat să fie aplicat de domnii naționali, atunci toate dispozițiile privitoare la țărani, la care Kisseleff ținea foarte mult, erau să fie înlăturate prin intervenția boierilor pe lîngă domni¹⁸.

Stăruința cea prea mare a lui Kisseleff de a prelungi ocupația, pe care guvernul rusesc sub presiunea Austriei era dispus să o scurteze, îi atrage din partea ministrului Nesselrode bănuiala că ar urmări interese personale în mîntinerea ocupației principalelor. Kisseleff atunci își dă din nou dimisia în 27 Iulie 1833. De și de astă dată retragerea lui este primită, el urmează înainte a conduce ocîrmuirea până la 11 April 1834, cînd prezentînd Porței lista boierilor din care trebuiau să se aleagă domnii, el părăsește țările romîne¹⁹.

---

18. *Kisseleff c. Nesselrode*, 3 Septemvrie 1831, idem, p. 386. cf. *Papadopol Calimah*, p. 91.

19. Idem. p. 102.

2. REGULAMENTUL ORGANIC; PARTEA POLITICĂ ȘI ADMINISTRATIVĂ.

Prin tratatul de Akerman din 1826 se prevedea că «spre a se îndrepta gravele atingeri aduse ordinii în feluritele ramuri ale ocîrmuirii interne prin turburările întîmplăte în Moldova și în Muntenia, gospodarii vor fi ținuți a se ocupa fără cea mai mică întîrziere împreună cu divanurile respective de măsurile trebuitoare pentru a îmbunătăți starea principatelor, și acele măsuri vor forma obiectul unui regulament obștesc pentru fie-care provincie. fiind pus de îndată în lucrare¹.

În urma acestei convenții Poarta dă un hatîșerif, îndatorînd pe Grigore Ghica al Munteniei și pe Ioan Sturza al Moldovei ca împreună cu divanurile să alcătuiască acele legi constitutive pentru ambele țări. Domnii rînduiesc cîte o comisie; dar boierii fiind protivnici reformelor și Turcii lucrînd pe sub ascuns pentru zădărnicierea întreprinderii începute chip din ordinul lor², aceste comisii nu făc nimica și sunt de la sine desființate prin declararea războiului în 1828.

---

1. Convenția de la Akermann, reprodusă în Acte și documente privitoare la renașterea României, I, p. 317.

2. *Papadopol-Calimah*, I, c., p. 82. Comp. memoriul lui *Kisseleff* din 8 Martie 1832, *Uricarul*, IX, p. 30: „Les causes qui ont servi d'obstacle à l'exécution de cette partie de la convention d'Akerman sont connues. Le Forte n'y ayant pas franchement adéré, lui suscitait des entraves, en se servant de la classe privilégiée qui persistait dans le maintien d'un ordre de choses qu'elle exploitait à son profit“.

Guvernul rusesc, odată cu începerea dușmăniilor și ocuparea principatelor, ie el în mâni întocmirea regulamentului și trimite pe Daschkoff în țările române cu o instrucție ministerială, asupra spiritului în care trebuiau întreprinse reformele. Generalul Joltuhin, urmașul lui Pahlen în administrarea principatelor, instituiește comisiile din boieri moldoveni și munteni, care încep lucrarea lor, cum spune generalul de Kisseleff, în mijlocul vuetului războiului³. Aceste comisiuni apucând să întocmească, conform instrucțiilor rusești, capitulile cele dintâi ale regulamentului, acele privitoare la organizarea politică a principatelor, care conțineau după cât se vede ideile guvernului central, Kisseleff nu putu să le mai modifice și le primi astfel cum fusese redactate, de și ele nu corespundeau cu vederile lui⁴. Tot restul regulamentelor fu întocmit de comisiile întrunite în București ale Muntenilor și Moldovenilor, sub neîncetatul control al comitetului de Kisseleff.

Comisia din București se alcătua sub președința consilierului de stat Mințiaki, pentru Muntenia din banul Grigore Băleanu, vornicul Gheorghe Filipescu, numiți de autoritatea rusască, iar logofătul Stefan Bălăceanu și hatmanul Alexandru Vilara aleși de adunare, avînd de secretar pe vornicul Barbu Știrbeiu. Pentru Moldova figurau vistiernicul Costache Pașcanu și vornicul Mihaiu Sturza numiți de Kisseleff, iar vornicul Costache Conache și vistiernicul Iordache

3. Discursul lui Kisseleff la deschiderea adunării extraordinare de revizie a regulamentului din Muntenia, 10 Martie 1831, Uricarul, IX, p. 283. Comp. Papadopol-Calimah, p. 141.

4. Kisseleff c. Buteniess, 30 Oct. 1832, Uricarul, IX, p. 359: „Les deux premiers chapitres du réglément ont été rédigés et présentés avant moi, par mon prédécesseur“. Aiurea Kisseleff c. Orloff, anexă la depeșa lui din 27 Iulie 1883, Uricarul, p. 367, repetă că „primele capitule al regulamentului au fost redactate după instrucțiile ministeriale“. Vom vedea mai jos criticile lui Kisseleff la adresa lor.

Catargiu, aleși de obșteasca adunare, și avînd ca secretar pe Gheorghe Asaki. Un membru din adunarea obștească a Munteniei, Ioan Văcărescu, protestînd în contra preșiderii comisiei de întocmire a regulamentelor, de cătră un general rus, în contra obiceiului țarei, care cerea ca mitropolitul să fie în fruntea ei, este dat afară din adunare și surgunit imediat⁵.

În timpul cît comisia lucră în București, se iviră în țările romîne păreri deosebite asupra organizării lor, unele cu idei înaintate, sprijinind libertatea și democrația din partea urmașilor *carvunarilor* din 1821; alții cerînd o întocmire aristocratică care să mărginească numai în favoarea privilegiatilor puterea cea prea mare a domnului. Kisseleff văzînd aceste apucături care puteau să stînjinească lucrarea regulamentului, chiamă la București pe cîte-va din căpiteniile frămîntărilor și-i ține aici la gazde silite, sub privigherea poliției, până la desăvârșirea lucrării comisiei, care se îndeplinește în Aprilie 1830⁶.

Regulamentul fiind astfel alcătuit, după instrucțiunile rusești, pentru organizarea politică, și sub privigherea lui Kisseleff pentru cea administrativă, de comisia mixtă din București, este trimis la Petersburg împreună cu o deputăție de trei din membrii care-l lucrase: vornicul Mihail Sturza, logofătul Alexandru Vilara și aga Gheorghe Asaki⁷. Se întocmește la Petersburg o comisie compusă din acești boieri și doi

5. *Heliada*, Echilibrul între antiteze, București, 1859—1869, p. 61, arată că Văcărescu fusese îndemnat la atare pas prin mai mulți alți membri care nu vedeau cu ochi bun amestecul Rușilor în legislația internă a Munteniei. Aceștia erau: Grigore Brancovanu, Constantin Bălăceanu, Barbu Văcărescu, Constantin Cîmpineanu, Scarlat Grădișteanu, Grigore Cantacuzino, Ioan Filipescu și Emanoil Băleanu. Ordinul de surgun al lui Ioan Văcărescu, vezi în *Analele parlamentare ale României*, I, p. 67.

6. *Drăghici*, Ist. Mold., II, p. 181—182. Comp. procesul-verbal de deschidere a ședințelor comisiei muntene din București, 4 Iulie 1829 în *Analele parlamentare ale României*, I, p. 99.

7. *Papadopol-Calimah*, p. 90.

funcționari ruși, Catacazi și Mințiaki, sub președința secretarului de stat Daschkoff⁸, care comisie mai face câte-va modificări; apoi ambele regulamente, al Munteniei și Moldovei sunt trimise îndărăpt lui Kisseleff, spre a le da în desbaterea și votarea adunărilor extraordinare, ce trebuiau să fie întrunite spre acest scop. După ce el este desbătut, modificat și primit de adunări, apoi întărit de Poartă, este pus în lucrare și anume la Iulie 1831 în Muntenia și la Ianuarie 1832 în Moldova.

Am spus mai sus că partea organizării politice a regulamentului, fusese lucrată încă înainte de venirea lui Kisseleff, care îndeplini apoi rămășița dispozițiilor de natură administrativă. Fără îndoială, partea cea mai bună și folositoare țărilor române din legislația rusască este această din urmă, pe când organizarea politică a statelor era întocmită mai mult pentru a sluji ca instrument de dominațiune intereselor rusești.

Măsurile prevăzute de Kisseleff în regulamentul organic nu sunt de cît complectarea aceloră luate de la început chiar, de ocîrmuitorul rus, spre a introduce ordinea și a înlătura abuzurile. Așa el cuprinde pe lîngă regulamentul mai amărîntă a carantinelor, coșerelor de rezervă, poliției și străjei pămîntești, cea a ocîrmuirii orașelor și îmbunătățirii stărei lor, prin paveluirea și iluminarea stradelor, precum și prin măsurile de apărare contra focului. Se mai prevăd mijloace pentru construirea șoselelor. Regulamentul înființază pentru întâia oară în țările romî-

---

8. Idem. Din toată această expunere rezultă cu evidență că de și Rușii au luat prin instrucțiile și privigherea lor o parte însemnată la lucrarea regulamentului, el cu toate acestea nu a fost lucrat la Petersburg, după cum pretinde *Kuch*, *Moldauisch Valachische Zustände in den Jahren von 1828 bis 1843*, p. 9 și 14 și *Elias Regnault*, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, p. 168, ceea ce nici se putea face fără concursul boierilor, singurii cunoscători ai stărei țărilor.

ne o contabilitate regulată care să facă cu putință controlarea daraverilor ce încăpeau pe mâinile slujbașilor statului, regulează dreptul la pensie după niște norme fixe și nu numai după bunul plac al principelui, precum era mai înainte; organizează serviciul caselor publice, precum a Sf. Spiridon, a cutiei milelor, a învățătorei publice, a apelor, punându-le toate sub controlul statului prin epitropi instituiți la fiecare din ele; ia măsuri pentru alcătuirea unui corp de medici, înființând un comitet sanitar care se aibă îngrijirea sănătății și a igienei publice; întocmește un regulament al farmaciilor, impunând acestora păzirea tuturor regulelor pentru ca medicamentele date să fie în condiții bune și să înlăture greșelile primejdioase; regulează serviciul moașelor și acel al copiilor găsiți; prevede pentru orașe dispoziții relative la curățenia și păzirea măsurilor igienice, regule asupra îngropării morților, asupra rădicării nouelor clădiri în scopul de a păzi un sistem și a aduce înfrumusețarea târgurilor; orînduiește regimul închisorilor; instituie actele stărei civile, dînd întocmirea lor în sarcina bisericilor: în sfîrșit alcătuește o nouă organizare judecătorească, introducînd principiul inamovibilității care trebuia să fie pus în lucrare nouă ani după introducerea regulamentului, dînd împărțirea dreptății la tribunalele ținutale, un apel la divanul apelativ și pentru unele pricini în ultimă instanță la divanul domnesc, și regulînd tot mecanismul lor atît administrativ cît și judecătoresc. Pentru săteni se întocmesc judecătorii rurale, compuse din preot și trei jurați aleși care trebuiau se judece dimineată după biserică afacerile de mică însemnătate între săteni. Kisseleff introduce pentru prima oară în țările romine principiul lucrului judecat pentru pricinile hotărîte de divanul domnesc; mai instituie registrele ipotecare și acele pentru transcrierea con-

tractelor de zestre și a actelor de vânzare ; mai adaugă dispoziții asupra facerei hotărniciiilor și mănținând întocmirea comisiei epitropicești, regulează mai cu de amărunt interesele minorilor. El pune totodată se traducă în românește condica lui Calimah din Moldova, se îngrijește de desvoltarea instrucției publice în limba națională, ducînd astfel mai departe începuturile lui Grigorie Ghica și Ioan Sturza.

Toate întrebările atinse de regulament sunt tratate pe cît se poate în chip amărunt, cuprinzînd în articulele ce le regulează o sumă de dispoziții care dovedesc un spirit practic și o adîncă cunoștință în arta de a legifera.

Nu se poate tăgădui că regulamentul organic constituie un progres simțitor asupra stărei chaotice de mai înainte. El introduce regule fixe și statornice în locul chibzuirii momentane și a bunului plac ; răstrînge arbitrarul, înlocuindu-l cu norme diriguitoare ; introduce răspunderea legală în locul neresponsabilității de mai înainte. Prin regulamentul organic se pune pentru prima oară în societatea românească ideea interesului public, și anume ca ceva superior celui individual, care până atunci tot-deauna covîrșise pe celalt. Ideea statului putem zice că se naște pentru prima oară la Romîni, în concepția ei modernă, ca viața unui tot întemeiet pe norme obștești, adică pe legi. Intr'un cuvînt regulamentul organic căutase se prindă viața românească, șovăindă și plutoare în voia întîmplărei, în regulele precize, fixe și nestrămutate a le unor prevederi formulate în chip general ; era substituirea vieții legale acelei arbitrar de până atunci.

Dacă însă îndeobște vorbind și în multe din dispozițiile sale, regulamentul organic era un progres netăgăduit asupra stărei anterioare, în chip absolut el rămînea cu mult în urma unei legiuri ce ar fi fi-

nut sama de aspirațiile și nevoile omenești. El nu recunoștea principiul cel mare al libertății și mai mult încă nici pe acel al egalității proclamate de revoluția franceză, și urma înainte a trata omenirea ca și când ar fi isvorit din două soiuri de sînge deosebit, acel al nobililor și acel al țăranilor. El recunoștea boierilor privilegiul, cel de atîta timp vînat de ei, de a fi scutiți de ori-ce soi de contribuție, care erau se apese numai asupra țăranilor, pe cînd din potrivă toate foloase procurate de viața statului : legiferarea, alegerea domnului, funcțiunile, pensiile și gradele superioare în armată erau păstrate numai nobleței cu înlăturarea desăvîrșită a elementului țărănesc. Cu alte cuvinte boierii erau să tragă din noua organizare toate foloasele, iar țărăanii să-i ducă toate po-verile.

Regulamentul organic urmărea apoi pe lîngă ținta lui legiuitoare încă o alta care corumpea pe cea dintâi, anume aceea de a asigura pentru tot-deauna înrîurirea politică a Rusiei în țările romîne, și anume nu numai cum spune Kisseleff, prin crearea unei ocîrmuri model, ci prin măsuri pozitive, prin întocmirea de așa natură a jocului puterilor statului, ca el să atîrne în totdeauna de puterea proteguitoare ; ca într'însa se steie ultima rațiune a existenței lor.

Un lucru trebuie să ne lovească cînd privim la organizarea politică dată de Rusia țărilor romîne, anume împrejurarea că ea să introducă ca principiu de guvernămînt sistemul constituțional. Rusia tocmai să se facă sprijinul acestui regim, ne poate părea în destul de curios. Ea care a casă la dînsa, nu cunoaște altă vroință de cît aceea a Țarului, care îndușă ori-ce năzuință spre libertate sub cele mai grele pedepse, cum putea, fără a desaproba regimul sub care trăia, patrona în o țară vecină și supusă ei, un sistem de ocîrmuire care trebuia să fie numai de cît

o critică vie a propriului ei sistem ? Pentru a înţelege aceasta, trebuie să amintim că popoarele civilizate se deosebesc de cele neculte prin tendinţa politice lor. Pe cînd la cele d'întăi toate silinţele poporului sunt îndreptate asupra stărei lăuntrice, la cele din urmă luarea aminte principală a statului se îndreaptă în afară. Cele d'întăi fac să slujască relaţiunile lor exterioare în folosul stărei lor din lăuntru, pe cînd cele de al doile întrebuintază puterile vii ale poporului numai pentru ajungerea ţintelor exterioare. Intr'un cuvînt cele d'întăi fac o politică de pace, cele de al doile una de cucerire. Rusia, ca stat în care civilizaţia este încă înapoiată, va aţinti luarea în aminte de căpitanie asupra modului de a menţinea şi întinde influenţa ei în afară, şi ea se va ocupa puţin de contrazicerile în care ar putea să cadă relativ la politica sa internă, de îndată ce o măsură oare-care poate să-i asigure un folos de cucerire.

Şi într'adevăr că sistemul, întru cît-va reprezentativ pe care Rusia îl introducea în principate, îi asigura o influenţă din cele mai puternice asupra mersului acestora. Mai întăi prin faptul că noua organizare se înfăţoşa ca o reînoire a unor forme vechi (că adunarea mai putea trece drept obşteasca adunare sau divanul mai lărgit al vremurilor de înainte), ea trebuia să fie primită de popor cu cea mai mare uşurinţă, de vreme ce în ea tradiţiunile politice ale ţării păreau respectate ; dar sub masca formei vechi Rusia introdusese, prin mijlocirea unor modificări puţin aparente, o transformare radicală, care făcea din aşăzămintele ţărilor romîne, un instrument pentru intrigile ruseşti, şi dădea soarta lor în mîinile acestei puteri.

Mijloacele, prin care Rusia îşi asigura înriurirea ei în principate, erau tot atît de simple pe cît şi de

ghibace. Intr'un sistem constituțional puterile cele mari a le statului sunt adese ori în luptă una cu alta, și una din greutățile cele mai mari a le acestui regim este tocmai de a le pune în armonie. Rusia găsi un mijloc minunat de a îndepărta acest pericol, făcînd să atîrne impacarea între puterile statului de la arbitrajul curței proteguitoare. Articulele 56 și 57 (formulate identic în ambele regulamente, al Munteniei și Moldovei), sună. anume :

Art. 56. «In cas de nesupunere sau de desordine gravă între membrii adunării generale ordinare, hosphodarul o disolvă, și va fi ținut de îndată a face raportul său cătră Inalta Poartă și cătră curtea proteguitoare, cerînd încuviințarea de a putea convoca o altă adunare».

Art. 57. «Adunarea generală ordinară are dreptul de a expune, prin anaforele adresate principelui, nemulțămirea țarei, și chiar la vreme de nevoie a le aduce la cunoștința superioară a ămbelor curți, arătînd mijlocul cel mai potrivit pentru a lor îndreptare».

Principele deci se va putea plînge în protiva adunării la curtea proteguitoare (căci Poarta nu mai avea nici o însămnătate) și o va putea disolvi, ear adunarea va putea întrebuița acelaș mijloc pentru a scăpa de un principe, ceea ce era totdeauna cu putință, față cu dreptul de destituire. Apoi Rusia putea prea ușor, prin intrigile ei, să mijlocească denunțarea, din partea adunării, a unui principe neplăcut, pentru a nu da destituirei sale altă față, de cît aceea că era efectuată pentru interesul țarei, precum vom vedea că a și făcut-o cu Alexandru Ghica din Muntenia.

Regulamentul organic păstrează principiul guvernului electiv dar denaturează modul alegerii. Națiunea întreagă nu mai alege pe domnul ei, luîndu-l fără deosebire din toate clasele, în cît se putea întîmpla

ca până și călugării să dobîndească puterea supremă. Domnul nu poate fi ales de cît dintre cei 15 sau 20 de boieri puși în vîrfurile piramidei nobiliare și la alegerea lui se poate zice că ieu parte numai boierii, întru cît din 150 deputați numai 27 reprezintă clasele de jos, și aceștia încă numai meseriași și comercianți, pe cînd țaranii, marea masă a poporului, nu este de loc reprezentată. În adunarea ordinară apoi ieu parte numai boierii, și anume trei episcopi, 20 de boieri de clasa întâi și 19 deputați, ai celor 2,000 de boieri de clasa II și III. O adunare deci de 42 de membri reprezintă interesele a 2,000,000 de oameni, și acești 42 de membri sunt luați din singura clasă a boierilor, într'o țară în care proprietatea fonciară se bucura încă de atîtea privilegii! Plugarii, adică cele $\frac{9}{10}$ a le populației, sunt reprezentați în camera legiuitoare prin însuși oamenii aceia ce au interes a-i apăsa cît se poate mai mult, pentru a se îmbogăți din apăsarea lor⁹.

Chiar Kisseleff recunoaște nepotrivirea unei atari organizări, în care toată puterea politică se dădea în minile acelei clase ce avea interes tocmai a trăi din munca și ostenele părții de jos. El critică compunerea adunării numai din boieri, «care împresoară și silnicesc drepturile claselor de jos și care au devenit judecători în propria lor cauză», avînd totdeauna îngrijirea a arăta, că «cele două capitule din regulament (care cuprindeau organizarea politică), s'au edictat înainte de venirea lui», și cerînd de la Bute-nieff ministrul Rusiei din Constantinopole. «ca să caute a lua regulamentul din minile Turcilor, și să introducă în el oare-care îndreptări privitoare la ad-

---

9. *Heliade*, Mémoire justificatif de la Révolution roumaine, Anexe III : Requête adressée à Sa Hautesse le Sultan par la lieutenance princiale de Valachie, le 3 Août 1848, p. 52.

ministrație în folosul poporului, pe care nu-l putem lăsa în bunul plac al clasei boierești¹⁰».

Dar guvernul rusesc care apucase să întocmească capitulele privitoare la organizarea politică înainte de intrarea lui Kisseleff în ocîrmuirea țărilor romîne, și care era departe de a fi îmboldit de aceleași simțiminte generoase, hrănite încă și adăugate prin simpatia izvorită din zilnicul contact cu o populație întreagă apăsată și nenorocită, privia atare organizare din punctul de vedere al intereselor rusești, și nu din acel al poporului romîn, și este înviderat că pentru Ruși era neapărat, spre a putea face ca în totdeauna vroința lor să triumfe în principate, ca să aibă plecată cătră ei clasa boierească, singura cu importanță politică în țările romîne. De aceea și instrucțiunile guvernului rusesc, care legase chiar mîinile lui Kisseleff, favoriza în toate modurile tagma boierilor.

Aceiași tendință de dominare a Rusiei în principate se mai vedește din alte dispoziții, și într'un chip mult mai direct, bună oară la numirea inspectorului carantinelor, care trebuia să fie comun ămbelor principate și era să fie orînduit împreună de ămbii gospodari în unire cu consulul rusesc¹¹. Atare măsură îndreptățește părerea că Rușii au căutat a se folosi de întocmirea carantinelor, pentru a izola cît se poate mai mult pe Romîni de Turcia, și a priveghea ori-ce soi de corespondență a lor, putînd inspectorul să cerceteze toate scrisorile ce treceau peste Dunărea¹².

Regulamentul organic dînd alegerea domnitorului unei adunări, în care Rusia putea să facă totdeauna

10. Kisseleff c. Rutenieff din 20 Decembrie 1832, reprodusă de Papadopol-Calimah. I c, p. 97.

11. Art. 183 al regulamentului Moldovei și 188 al celui muntenesc.

12. Edouard Thouvenel, La Hongrie et la Valachie, Paris. 1840, p. 227 : „On doit voir dans les quarantaines moins encore une précaution sanitaire, qu'un but politique. La Russie a voulu séparer les principautés aussi complètement que possible de la Turquie“.

a pătrunde voința ei, apoi tractatul de Adrianopole dând curței rusești un rol precumpenitor la destituirea principilor în caz de abatere, iar dreptul conferit adunării de a se plînge contra domnitorului la curțile suzerană și proteguitoare, procurînd Rusiei, ori cînd vroia, pretextul destituirei, se înțelege de la sine cum prin asemenea măsuri prea bine și ghibaciu combinate, ea căpăta soarta întregă a țărilor romîne la dispoziția ei ¹³.

Dacă fie-care din aceste măsuri luate în parte putea părea ca introduse în folosul principatelor, este inviderat că din combinarea lor rezultă pentru Rusia o putere atît de mare, în cît vechile provincii turcești se schimbau în niște anexe a imperiului Țărilor. De aceea și viața țărilor romîne va fi, de la introducerea regulamentului organic înainte, aproape cu totul înădușită de apăsarea rusească.

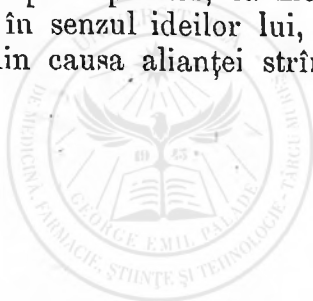
Imperiul Nordului fusese nevoit să încunjure acțiunea lui asupra principatelor de toată această rețea mascată, fiind că vroia să ascundă de ochii Europei, lovitura dată Turciei prin anexarea tăinuită a principatelor. Tot din această pricină reduce Rusia, prin convenția de Petersburg dreptul ei de ocupație a țărilor romîne până la plata celui întăi milion din contribuția de războiu, în locul plăței ei integrale, cum era prevăzut prin tratatul din 1829. Guvernul central apoi răspinge în totdeauna propunerile lui Kisseloff, care doria pe cit se putea mai mult prelungirea ocupării principatelor, ba chiar susținea părerea lui Diebitsch de a întinde această ocupare atît de mult, în cît deprinzînd pe Europa cu ideea anexării prin-

---

13. . Incă mai înainte de înființarea regulamentului, Rușii aveau așa de mare putere asupra mînșinerei domnilor, încît le dădea a înțelege că numai purtîndu-se într'un chip plăcut lor, ar putea să și păstreze scaunele. Vezi mai sus p. 79 nota 19 cele ce spunea Ribeaupierre lui Grigore Ghica al Munteniei în 1828.

cipatelor către Rusia, încorporarea lor în ea, să nu mai loviască pe nimene¹⁴.

Ministeriul rusesc se prefăcea a se teme ca ocupația principatelor să nu aducă pagube bănești, întrucât nu se știa dacă veniturile lor vor acoperi cheltuielile de administrație. El adaugă că în cugetul împăratului nu intra de loc întinderea hotarelor până la Dunărea, și mai puțin încă ar dori M. S. că prin o asemenea hotărîre se deie loc la neliniștea aliaților săi și la ocările neprietenilor¹⁵. Adevărata pricină a opririi împăratului stătea în acest de pe urmă gând, formulat cam dulce prin teama neliniștirii aliaților. Orloff și răspunde lui Kisseleff care stăruia pentru anexarea principatelor, că mergînd la Petersburg va lucra în sensul ideilor lui, «dar că se teme de neisbîndă, din cauza alianței strînse a Rusiei cu Austria»¹⁶.

14. *Kisseleff c. Orloff*, 18 Iunie 1833, *Papadopol-Calimah*, p. 101, spune: „Eu vorbesc așa pentru că privesc Dunărea ca hotarul imperiului rusesc și fără să mă uit la Nesselrode (ministrul) și la toți politicienii din Petersburg”.

15. *Papadopol*, p. 101.

16. *Idem*, p. 102.

3. REGULAMENTUL ORGANIC ; REFORMELE ECONOMICO-SOCIALE

Partea însemnată a regulamentului este cea privitoare la regularea condiției celor două clase, singurele însemnate ale poporului român, boierii și țărării, precum și a raporturilor lor mutale.

Noua legiuire începe prin o serie de desființări a vechilor așazăminte care trebuiau să fie înlocuite cu nouele întocmiri. Se desființază din Muntenia repartiția impozitelor pe *Lude*, adecă pe asociațiile de mai multe familii impuse colectiv la darea birului¹; din ambele țări române se suprimă dările indirecte, care intrau în punga principelui, numite Rusumaturi, precum dijma, tutunăritul, vinariciul, oieritul, desetina și vădrăritul precum și toate atribuțiile unor părți din aceste venituri către dregători sau case publice. Mai sunt înlăturate și alte dări indirecte foarte năpăstuitoare precum căminăritul, fumăritul, gărdăritul, soponăritul, groșeritul, harabagilicul pogonăritul, vadra stărostească, căldărăritul, cîntărăritul, cunița, spendonia și altele încă, ce ajutau la cheltuielile țării sau erau legate de deosebite dregătorii.

Se mai desființază vama internă percepută de la toate obiectele desfăcute în țară, în piețe sau bîlciuri precum și amenzile pentru vitele de pripas, care fură înlocuite cu o despăgubire hotărîtă de judecătorii comunali în caz de stricăciuni pricinuite. Să mai înlă-

---

1. Vezi vol. V. p. 418, nota 18.

tură apoi și toate prestațiunile în natură precum acele pentru popasurile ispravnicilor, zapciilor, slujitorilor, căpitanilor și trimișilor stăpînirii; de asemenea cererile de salahori de transporturi și întocmire a podurilor; nu mai puțin contribuțiile în orz și fîn pentru deosebitele trebuinți ale statului. Se mai desființă în sfîrșit scutelnicii și poslușnicii boierilor, rînduindu-se cu toții în numărul birnicilor și dîndu-se boierilor dreptul de a lua în locul lor cîte 24 de lei pe an din casa statului după numărul scutelnicilor de care se bucurau.

În locul tuturor acestor dări și contribuții desființate, regulamentul introduce o singură dare directă, de 30 de lei de cap de familie, rîdicată de la țărani sub forma cislei, și iupusă personal asupra familiilor foștilor mazili, ruptași sau rupte². Pentru neguțitori și meseriași impozitul direct este înlocuit cu o patentă proporțională cu întinderea daraverilor lor. Boierii sunt scutiți de ori-ce impozit cătră stat și pot exercita ori-ce comerț fără a fi supuși la plată de patentă. Mai sunt scutiți de dări clerul și corpul academic.

Suprimarea dărilor indirecte și mai ales cea a prestațiunilor în natură venia fără îndoială în folosul poporului de jos, mai întăi fiind-că aceste impozite erau nedrepte, împunîndu-se adesa ori numai unei părți din țară, cea unde se ivea nevoia; apoi fiind-că dădeau loc, prin nedeterminarea lor, la o sumă de abuzuri, cu prilejul împlinirii, abuzuri de care se folosiau mai ales boierii însărcinați cu atare treabă; în sfîrșit din pricină că fie-care sat cisluindu-se pentru plata salahoriilor, transporturilor a materialilor sau alte prestațiuni cerute, fruntașii acelor sate

2. Asupra mazililor. Vezi vol. III, p. 542 și V, p. 598 Ruptașii și ruptele erau birnici străini care făcuse tocmală, *ruptoare*, cu vistieria asupra dărei de plătit.

hotăriau prețurile după a lor voință, ca să iee o parte pe sama lor și printr'o cislă nedreaptă, făcută numai de dînșii, să împovoreze pe cei mai săraci cu toată greutatea

Dacă însă țărani se folosesc din suprimarea prestațiunilor în natură, acea a dărilor indirecte pe care mai înainte le plăteau și boierii aduse scutirea acestora totală de ori-ce împărțășire la sarcinile statului. Clasa boierească nefiind supusă la bir, căutase încă din vremele Fanarioților a se emancipa și de dările indirecte și am văzut cum Constantin Mavrocordat ridicase toate dările indirecte de asupra boierilor urcînd spre compensarea vistieriei birul țărănesc. Nu e vorbă domnul grec se încercase a lua de la boieri pentru această scutire de dări prea marea lor autoritate asupra țaranului. De și această de pe urmă parte din reformele lui Mavrocordat, se desființă după eșirea lui din domnie, boierii nu uitară folosul dobîndit de ei, și în tot decursul epocii fanariote, căutară prin toate mijloacele a înlătura de asupra-le sarcina dărilor indirecte. Modul cel mai obișnuit era înapoirea sumelor încasate de la ei sub formă de milă domnească. De la un timp clasa boierească începe a privi favoarea ca un drept, ceea ce se vede mai ales din anaforaua boierilor cătră domnul Moldovei Ioan Sturza din anul 1827, în care boierii au curajul să susțină că toate timpurile de la originea țările romîne clasa lor ar fi avut privilegiul de a nu fi supus la nici un feliu de dare, neadevăr flagrant dovedit prin întreaga istorie trecută a țărilor romîne³.

Dacă însă atare recunoștere a unei nedrepte uzurpări fusese mai mult zmulță de la Ioan Sturza de cît învoită de el, prin regulamentul organic ea capătă o sancțiune legală, și boierii ajung în sfîrșit după

3. Mai sus, p. 55.

multă trudă a-și videa încununăte dorințele lor. Kisseleff care apăra interesele țăranilor, vroise să introducă o dare fonciară pe moșiile tuturor, adecă și pe ale boierilor ; dar cererea lui este respinsă de comisia din București prin jurnalul său din 15 Ianuarie 1830, motivînd ast-feliu neprimirea propunerii : « a se impune proprietarului îndatoriri cătră săteni în scopul de a a-i pune în stare să-și plătească birul și a impune totodată și proprietatea fonciară, ar fi a se îndatori pe această din urmă la un impozit îndoit, fără a-i lăsa nici unul din foloasele de care se bucură aiurea » ⁴. Ar zice cine-va că proprietarii puneau gratuit pămîntul la dispoziția cultivatorilor, și că obligațiunile proprietarilor cătră țarani nu-și aveau echivalentul lor în munca prestată de aceștia !

Desființarea scutelnicilor și a poslușnicilor pare a lovi mai mult în interesele boierilor. Se știe că scutelnicii erau oameni scutiți de bir cătră stat, trebuind să-l răspundă proprietarului care prefăceau suma de bani în un adaus de muncă. Scutelnicii însă fiind tocmai din această pricină adesa ori apăsați de boieri căntau să se scuture de acest raport. Mai ales după hrisovul lui Alexandru Moruzi din 1804 după care să mărginește scutirea lor de bir numai la unul din cele 4 șferturi, scutelnicii nu mai aveau interes a rămănea și birnici pentru $\frac{3}{4}$ din contribuție și îndatoriri cătră boieri, și se lepădau mereu de scutelnicie, în cît boierii nu mai cu cea mai mare greutate îi puteau reține în slujba lor. Atare împrejurare făcuse

---

4. Uricarul, VIII, p. 112. *Kisseleff* în o scrisoare c. *Nesselrode* din 8 Martie 1832, idem, IX, p. 333, recunoaște el singur că : la masse des habitants paye à la vérité à la noblesse directement les droits seigneuriaux ; elle lui paye indirectement les pensions et les traitements puisqu'elle supporte exclusivement le poids des charges publiques ; mais elle connaît désormais le cercle de ses devoirs⁴. Slabă compensare și adese-ori numai teoretică a unei nedreptăți invaderate ?

pe mulți boieri să prefere a se lepăda de scutelnici care erau trecuți în rîndul birnicilor, fiind despăgubiți boierii cu o sumă de 24 lei pe an din vistierie ⁵.

În 1814, boierii Moldovei dobîndise de la Calimah un nou așezămînt, după care vistieria se obliga a le răspunde pe lîngă scutelnici și doi lei pe lună sau 24 pe an, din care bani boierii erau obligați să răspundă la rîndul lor darea scutelnicilor către vistierie, rămînînd aceștia apărați numai de havalele, adică de munci și prestațiuni în natură, iar din bir numai pe un singur șfert.

Cu alte cuvinte, prin hrisovul lui Calimah se reîntregea scutirea totală a scutelnicilor de bir, întru cît vistieria scădea celelalte trei șferturi ale birului scutelnicilor din cei 24 de lei încuviințați boierilor spre acest scop. Cu toate că printr'o atare măsură se dădea puțință boierilor de a se folosi de întreaga slujbă a oamenilor lor de scuteală, hrisovul din 1814 mai adăoge o altă favoare boierilor, dîndu-le alt rînd de oameni de slujbă, scutiți cu totul de dări, sub numele de slugi boierești sau poslușnici ⁶.

Înțelegem deci opoziția pe care Kisseleff o făcu în boieri, cînd fu vorba de a se desființa oamenii lor de slujbă ⁷; întru cît boierii înțălegeau să cîștige încă cît se va putea prin regulamentele noue, dar să nu piardă nici cel mai mic drept de care se bucurase înainte, preferînd mănținerea stărei existente,

5. *De Bauer*, Mémoires historiques, p. 275 : „Les skoutelniks sont exemptés du tribut, et si les boyards n'en veulent pas, ils reçoivent à toutes les capitations pour chaque skoutelnic 2 lei par mois du trésor public en dédommagement de la liberté donnée au serf“. Anaforaua din 1804. Uricarul, I, p. 18 : „Văzînd scutelnicii odihna birnicilor, de mai multe ori s'auispîit ca să se lepede de slujba lor“.

6. Anaforaua din 1814. Uricarul, I, p. 37 : „și acei cu scutelnici și breslași care va cere trebuința a se alcătui ca să-i apere și din darea birului, vor plăti birul scutelnicilor și a breslașilor dintru acei doi lei ce vor lua din vistierie pe numărul scutelnicilor“.

7. *Kisseleff c. Nesselrode*. 12 Oct. 1830, Papadopol-Calimah, p. 91.

care le aducea mari foloase tocmai prin putința abuzurilor de tot felul⁸.

O parte din populația Munteniei și a Moldovei suferise cea întâi scădere în poziția ei încă de la des-călecarea Făgărășenilor și Maramureșenilor, și întemeierea unității de domnie în țările de la baza Carpaților. De atunci se ivise clasa rumînilor din Muntenia și a vecinilor din Moldova. La început însă clasa țăranilor supuși era departe de a fi redusă în starea înjosită în care o găsim mai târziu. Ea posedă încă partea ei de pămînt în proprietate, încercînd o știrbire numai în libertatea ei, prin îndatorirea impusă a unei cîtimi de muncă în favoarea proprietarului și a dijmuirei recoltei sale. Cu încetul însă condiția țăranilor supuși se înrăutăți din ce în ce, mai ales prin înmulțirea numărului lor, căzînd tot mai mulți țărani din pricina nevoilor bănești din starea liberă în acea supusă. Puțin cîte puțin supușia primitivă se schimbă în șerbire, pierzîndu-se libertatea strămutărei.

Odată cu această înlănțuire mai strînsă a stărei lor, se petrece o prefacere în raportul lor cu pămîntul pe care îl locuiau. Invechindu-se pe moșia ce devenise boierească, multe din familiile lor stingîndu-se sau prefăcîndu-se, populația satului adăogîndu-se cu alți locuitori; într'un cuvînt timpul a-tot-cotropitor învăluind și mestecînd relațiile primitive, se pierduse cu încetul amintirea aceea ce fie-care rumîn sau vecin stăpînea cînd încăpuse în acea stare, și țăranii supuși nu mai fură priviți de cît ca niște oameni ce se hrăneau pe moșiile proprietarilor. Totuși rămăsese o urmă neștersă a vechei legături dintre pămînt și locuitor, anume că el nu putea fi vîndut singur și deslipit de

8. Raportul lui *Lucișprandi*, idem, p. 74. Comp. Memeroiul lui *Kisseleff* din 8 Martie 1832, Uricarul IX, p. 332: „La classe des privilégiés ne peut donc que vouloir le maintien plus ou moins intégral de l'ancien ordre de choses”.

moșia pe care locuia, și în aceasta stă una din deosebirile de căpitanie între șerb și robul țigan. O atare normă îndeobște respectată a obiceiului pământului, care cînd era încălcată constituia o fără de lege, nu se poate pricepe fără rădăcina din care se trăgea, foasta proprietate a țaranului supus pe moșia locuită de el. Dar atîta rămăsese din vechiul său drept; ba el fu chiar întors și interpretat în defavoarea lui, anume că dacă țaranul nu putea fi despărțit de pămîntul pe care se hrănia, nici el nu avea voie a se desface de el, de unde apoi izvorî, în timpuri de neagră nedreptate, principiul că țaranul nu mai putea părăsi moșia stăpînului⁹.

Incercările domnitorului fanariot Constantin Mavrocordat, de a emancipa pe țaran din nedreptul lanț sub care îl încuibase marea proprietate, nu avură alt efect de cît a-l supune la biruri mai grele, care rămăseră apăsînd asupra lui, cu toate că libertatea dobîndită un moment în schimb pentru acea îngreiere dispăru înaintea revoluției clasei boierești, care răsturnă pe domn împreună cu așăzămintele introduse de el¹⁰.

După această reamintire a dezvoltării condiției țaranilor supuși în vremile mai vechi, să expunem mai departe istoricul relațiilor lor cu proprietarii, de la reformele lui Constantin Mavrocordat încoace, spre a înțelega rostul dispozițiilor regulamentului organic în această privire.

La început îndatorirea țaranului supus de a face munca cîmpului pentru proprietar, nu era mărginită prin nici o stavilă. Cum spun documentele, în vremile vechi țaranii lucrau «fără soroc»¹¹.

9. Istoria țaranilor supuși vezi în vol. II, p. 33—65, 228—230, 253—254, 436—444; III, p. 402—419, 553—575 și 568; V, p. 104—119.

10. Vol. V, p. 109

11. Hrisov de la Grigore Ghica din 1773, Uricarul. IX, p. 26. Anafora divanului Moldovei din 1775. Mag. ist., II, p. 295.

Încă de pe la 1670 găsim însă pe Gheorghe Duca voevodul Moldovei, hotărînd într'o pricină dintre țărani de pe Birnova și egumenul mănăstirii, ca locuitorii satului Ciorbești să fie îndatoriți a «lucra în toate lunile cîte 2 zile călugărilor la trebile lor ; așijderea și călugării să le deie loc de fin pe hotarul satului să-și cosească»¹². Se vede deci că cu timpul, în urma plîngerilor repetate ale țărănilor, că ar fi obijduiți cu munca din partea proprietarilor, se stabilise nartul zilelor de muncă la 24 pe an. Constantin Mavrocordat nu face de cît a consfinți un obicei ce începuse a deveni obștesc, cînd prin hrisovul său pentru desrobirea vecinilor în Moldova din 1749 hotărăște, ca «slujba lor să fie mărginită la 24 de zile de om într'un an, ori la ce lucru se vor pune, și dijma se deie»¹³. Tot acel domnitor dispune ca pentru lăturași, adecă pentru acei ce nu erau vecini, munca să fie numai de 12 zile, dînd și dijma obicînită¹⁴.

Raportul dintre săteni și proprietari fiind de tot nelămurit prin fixarea cea cu totul neîndestulătoare numai a numărului zilelor de muncă, urmau între ambele clase frecări mutuale, ce dădeau loc la nemulțămiri și plîngerii vecinice. Țăranii pretindeau că li se cere prea multă muncă peste orînduiala tocmită ; iar proprietarii arătau din potrivă că sătenii numai le calcă moșiile, dar slujbă nu fac precum s'ar cădea. Grigore Ghica venind în întăia lui domnie

12. Vezi hrisovul lui Duca din acel an în Uricarul, V, p. 233.

13. Mag. ist., II, p. 291.

14. Hrisov din 1742, Uricarul, V, p. p. 400. Dispoziția aceluiași domn din hrisovul său din Muntenia dat în anul 1746, priu care reducea numărul zilelor de muncă numai la 6 se explică prin șinta specială a lui (vol. V, p. 112). Tot așa se explică și hrisovul lui Scarlat Ghica din 1768 care sîgăduiește locuitorilor înstrăinați ce vor reveni în țară, să fie datori a lucra stăpînului în anul întăiu numai 3 zile, în al 2-lea 6 și în al 3-lea 9. Mag. ist., II, p. 301. G. Neculcea în Letopisețe, II, p. 460.

în Moldova, face dreptate ămbelor părți, reducînd pe de o parte numărul zilelor de muncă numai la 12, iar pe de alta hotărînd nartul muncii ce fie-care locuitor era dator să îndeplinească în cursul unei zile.

Prin un hrisov al său din 1766 el dispune anume ca *două-spre-zece zile* să lucreze fiește-care sătean într'un an stăpînului moșiei, însă patru zile primă-vara, patru vara și patru toamna, iar cei de la satele de margine (expuși la prădăciuni) numai jumătate, adică șese zile pe an. Nartul muncii era : 60 de palme pe zi arătură ; 12 prăjini fâlcești prășit, trei clăii săcerat, jumătate de falce cosit, muncă care întrecea pe aceea ce poate să o îndeplinească un om într'o zi și care reprezintă în realitate un număr îndoit, pricina pentru care nici boierii nu se opuseră la aparenta reducere a numărului zilelor¹⁵. Boierii se răsîndiră în curînd, și la a doua domnie a lui Ghica (1774 - 1777) ei cer prin o anafora ca domnul să revie asupra dispoziției sale. Prin acea anafora, din 1775, ei expun istoricul relațiilor lor cu țărani, arătînd cum mai întăi aceștia lucrau fără soroc ; iar de la Constantin Mavrocordat înainte li s-a hotărît 24 de zile, ceea ce ar fi cu totul neîndestulător ; ei cer deci să fie sporite la din zece zile una, adică la 36 pe an, și nici măcar nu pomenesc de reducerea numărului zilelor la 12, făcută de Ghica în întăia lui domnie¹⁶. Domnul prin hrisovul său din 1776 sau 1777, de și recunoaște în principiu cererea, totuși «găsiind că starea locuitorilor nefiind într'această îndămănanare n'au lăsat a se îndeplini atare dreaptă și potrivită cerere», ci el lasă tot 12 zile într'un an, precum fusese mai înainte. Pentru a face însă dreptate măcar întru cît-va cererii boierilor, adaoage pe lîngă cele 12 zile fixate prin

15. Hrisovul din 1766 în Uricarul. II, p. 218.

16. Anaforaua din 1775 în Mag. ist., II, p. 295

hrisovul său din 1766 încă următoarele îndatoriri asupra țăranilor : să facă două clăci pe an stăpînului, să întocmească iazurile și morile, să deie ajutor la repararea acareturilor, să facă cîte-o podvodă (căratură cu îndepărtare măsurată)¹⁷.

Boierii însă își cercau norocul la fie-care domn, spre a exploata și mai deplin munca țăranului. Ei readuc cererea lor la Alexandru Moruzi în 1805 jăluindu-se că chiar acele 12 zile pe an țăranii le fac numai «numărînd zile, fără se lucreze slujba ce se cuvine unui muncitor pe o zi, izvorînd din această pricină neconținute prigoniri între stăpîni și săteni». Boierii nu mai stăruiesc asupra numărului zilelor, care era mai la urmă cu totul indiferent, și obțin de la domn un nart de muncă a țăranului de peste tot anul, anume 80 de prăjini, adecă o falce de arat și grăpat, 15 prăjini prașilă, în care se cuprinde strînsul și căratul recoltei făcute pe ele, 30 de prăjini de secere cu căratul snopilor la arie, o falce de fin cosit, adunat și clădit în stog, patru clăci, să care două cară de lemne, să dreagă morile, să facă îngrădituri țărinilor, și să-i deie încă și dijma din toate produsele sale; să nu aibă voe a vinde băuturi în sat de cît stăpînul moșiei¹⁸.

17. Hrisovul e reprodus în Uricarul IV, p. 26 cu data greșită de 1773. Întru cît în el chiar vorbește de anaforaua din 1775, prin care boierii ar cere ca „lucrul locuitorilor să fie zăciuală zilelor unui an”, arătînd totodată prin aceasta că se referă învederat la anaforaua citată în nota precedentă. Tot așa de greșit a fost cetit și reprodus numărul zilelor de muncă acordat de domn, redat de d. Codrescu cu 61 (!) în loc de 12. adecă mai mult de cît chiar ceruse boierii, 36. Apoi publicarea rusească și romînească : Alcătuirea ponturilor pentru îndatoririle dintre stăpînii moșiilor și locuitorii din oblaștia Basarabiei, 16 Maiu 1829 (Bibl. Acad. col. Sturza, No. 4107), vorbind despre anaforaua din 1775 prin care boierii cer 36 de zile și de hrisovul dat asupra ei, spune că Gr. Ghica a refuzat cererea boierilor „pînă cînd locuitorii nu vor veni la o mai bună stare, și lasă în deplină putere pomenitele de el osebite ponturi ce se numesc a vistieriei, 12 zile pe an, prin care s'au hotărît ca lucrătorii de pămînt să lucreze pomeșnicilor și dijma să deie”, (p. 8).

18. Anaforaua din 1805, Uricarul, II, p. 129—130 : „am chibzuit o măsurată îndatorire a slujbei anului”.

Sub această legiuire se afla Moldova la introducerea regulamentului¹⁹. Cum hotărăște acesta cîtime de muncă pe care trebuia să o jărtfiască țăranul în favoarea proprietarului?

În Moldova, nartul muncii fixat de regulament e următorul: țăranul era îndatorit să lucreze pe an cele 12 zile tradiționale²⁰. Cîtimea muncii pe care țăranul trebuia s'o îndeplinească în o zi era astfel: 14 prăjini arătură în moină sau 9 în țelină pentru fie-care păreche de boi; 12 prăjini prașilă, cuprinzîndu-se în ziua de prașilă, adunatul, căratul produselor la coșer și construirea acestuia în caz de lipsă; 16 prăjini secere sau 20 prăjini cosit de grîu, cuprinzînd și transportul și clăditul la arie. O falce de fîn de cosit împreună cu clăditul și îngrăditul stogului era să fie socotită drept 4 zile de lucru. În afară de atari îndatoriri, mai avea de făcut țăranul o podvoadă de îndepărtare de la 8—16 oare, și două cînd distanța era mai mică de 8 oare; să care două cară de lemne, sau cînd nu ar avea boi, să-i facă un adaos de 4 zile de muncă pe an și să deie mîna de ajutor la repararea acaretelor. În afară de aceste îndatoriri de muncă, țăranul trebuia să mai deie proprietarului și dijma din recoltele sale, pe care trebuia să o ducă la locul arătat de el.

În Muntenia, condițiile muncii erau ceva mai ușoare de cît în Moldova. De și la arătură se prevedea 10 prăjini pogonești, adecă 540 de stînjini pătrați, ceva mai mult de cît în Moldova, unde se cereau

19. Dacă ne ocupăm în acest studiu mai mult de Moldova o facem din pricină că numai asupra ei există documente publicate, care pot înlesni asimănarea măsurilor regulamentare cu starea de mai înainte. În Muntenia a fost însă aproape aceleași raporturi, de și starea de lucruri era ceva deosebită.

20. Art. 120 al regul. Munteniei și 141 al celui moldovenesc. Fusese vorba, un moment de a se urca cifra iar la 24; dar atare idee fusese părăsită de teama unei răscole. *Papadopol-Calimah*, p. 91.

numai 14 prăjini fălcești, adecă 504 stînjini pătrați ²¹, la prașilă însă în Muntenia se cerea numai $\frac{1}{5}$ pog. sau 259 $\frac{1}{5}$ st. □, iar în Moldova 12 pr. făl., sau 432 st. □. Secerișul era în Muntenia de 3 clăi cîte 26 de snopi de 4 palme de circumferență, transportul lor la arie fiind pe seama proprietarului, ceea ce corespunde la seceratul a cel mult 6 pr. pogonești sau 314 st. □, pe cînd în Moldova ziua de secere cuprindea 16 prăjini pe lingă cărat și clădit, adecă 576 de st. □. Cositul unui pogon era socotit drept o zi, iar strînsul și clăditul lui la stog drept o alta, ceea ce urca pentru Muntenia cositul și clăditul unei fălci sau a $2\frac{1}{2}$ pogoane la 5 zile pe cînd în Moldova, era socotit drept 4. De și o asemănare deplină nu poate fi stabilită între muncile agricole cerute în Muntenia și acele din Moldova, totuși reesă, din cît se poate face în atare privire, că îndatoririle impuse țăranului muntean erau mai ușoare de cît acele cerute de la cel din Moldova.

Revenind la cîtimea muncii cerute în Moldova, dacă comparăm acea cerută de legiurea din 1805, cu acea a regulamentului organic, avem reduse în zile de lucru *reale* :

6	zile	pentru	o falce de arătură,
5	«	«	prașitul a 15 prăjini cu adunatul și căratul acestora,
5	«	«	seceratul și transportul a 30 de pr.,
8	«	«	o falce de cosit și clădit,
4	«	«	patru clăci,
2	«	«	căratul lemnelor,

21. Reducem pentru asemănare măsurile în valoarea comună a stînjinelor pătrați. Falcea are 80 de prăjini în lung și 4 în lat; pogonul 24 pr. în lung și 6 în lat; prăjina în imbele țări are 3 stînjini. Prin urmare o prăjină fălcească va avea 3 st. în lung și 12 (patru pr.) în lat = 36 st. □; o prăjină pogonească va avea 3 st. lung și 18 lat = 54 st. □. O falce va avea în st. □ 2880, iar u. pogon 1296.

6	zile	pentru	meremeturile	acaretelor,
3	«	«	îngrădirea	șarinilor,
4	«	«	cele două	podvoade.

43 Totalul zilelor de muncă după legiuirea din 1805.

După regulament, munca este mai grea în realitate, deși în aparență se arată mai ușoară, căci nartul ei nu mai este hotărît ca după hrisovul din 1805 *pe an*, ci se dispune cîtă muncă omul are să îndeplinească *pe zi*, de și ea nici odată nu poate fi lucrată în decursul unei zile, ci are nevoie de 4 sau 5 zile spre a fi efectuată, în cît urmează că o zi de muncă după regulament nu corespunde unei zile efective de muncă omenească. Iată deci reduse în zile *reale* muncile regulamentului :

2	zile	pentru	14	prăjini	de	arătură,	pe	care	re-
									gulamentul
									le
									cere
									într'o
									zi,
16	«	«							prașilă
									a
									4
									zile
									regul.
									a
									12
									prăjini
									pe
									zi
									cu
									adunatul
									și
									căratul
									recoltei,
8	«	«							secerea
									a
									3
									zile
									regul.
									a
									16
									prăj.
									pe
									zi
									și
									transportul,
8	«	«							coasa
									unei
									fălci
									de
									iarbă,
									după
									reg.
									în
									4
									zile,
4	«	«							două
									podvoade,
2	«	«							căratul
									lemnelor,
4	«	«							patru
									clăci,
6	«	«							meremetul
									acareturilor,
3	«	«							îngrăditul
									șarinilor,

53 de zile de munci reale după regulament ²².

22. Asupra evaluării muncii zilelor regulamentare în zile reale, adică cît se poate lucra în o zi, am consultat pe mai mulți proprietari, între alții pe d. A. Livaditti. Dacă luăm în băgare de seamă abuzurile ce trebuiau să se comită, atunci socoteala lui Bălcescu, care socotea 56 de zile de lucru pentru Mun-

Se cercetăm acuma ce dădea proprietarul în schimb țăranului pentru munca lui, și spre a putea judeca dacă regulamentul a îmbunătățit sau înrăutățit soarta acestui din urmă, să reluăm iarăși asemănarea între starea anterioară și aceea creată prin noua legiuire²³.

După anaforaua din 1805, care consfinția pe cât se vede un vechiu obicei, proprietarii erau datori să pună la îndămina țăranului :

8	fălci	pentru	16	vite	fruntașului,	finat,
6	«	«	12	«	mijlocașului,	
3	«	«	4	«	codașului,	
1	«	«	3	«	stărei a patra ;	apoi același

număr de fălci pășune, și pentru arătură, după «gloată», adecă numărul sufletelor din casă ; în totul deci aproximativ 27 de fălci fruntașului, 15 mijlocașului, 8 fălci codașului și chiar celor mai săraci de la 2 la 3 fălci. Aceasta pentru moșiile așazate în partea cîmpului dintre Prut și Nistru, unde locul era mai larg ; pentru moșiile dintre Prut și Siret se dădea 6 în loc de 8 fălci de finat, tot atîta pășune și arătura trebuitoare, în totul deci 14—16 fălci ; de asemenea mijlocașului 4 fălci finat sau în totul vr'o 10—12 ; codașului cîte 2 fălci sau în totul 4—5 fălci ; la locurile strîmte însă spre munte, aceste din urmă cifre erau înjumătățite²⁴.

tenia și 72 pentru Moldova, nu pare exagerată. Vezi scrierea lui anonimă : *Question économique des principautés danubiennes*, Paris 1850. Asupra abuzurilor comise la prestațiunea muncilor, vezi cele ce spune *Badea*, unul din deputații țăranilor în comisia din 1848, *Aricescu*, Chestiunea proprietății desbătută de proprietari și săteni în 1848, București, 1862. p. 32 : „Lucrăm o săptămînă întreagă cu carul cu boi pentru a căra porumb la pătul și nu ni se ține în seamă de cit o zi“. Neculai Suțu, *Notions statistiques sur la Moldavie*, Jassy, 1849, p. 89, spune : „Le travail, si l'on tient compte des transports et des réparations obligatoires, ne peut être exécuté en moins de 30—40 jours réels“.

23. Comparația suntem iarăși nevoiți a o mărgini la Moldova, pentru Muntenia lipsindu-ne documentele asupra stărei înainte de regulament.

24. Hrisovul din 1805, în Uricarul, II. p. 136, *reprodus după original*.

Să vedem cât loc dă regulamentul organic muncitorului de pământ. Mai întâiu 10 prăjini fălcești pentru casă și grădină, $1\frac{1}{2}$ fălci pământ de arătură, 40 prăjini fînaț și 20 prăjini imaș independent de numărul vitelor sale; apoi pentru o păreche de boi 60 prăjini fînaț și 60 imaș, nefiind dator proprietarul a da mai mult de cât pentru patru boi și o vacă. După atare dispoziție, în cazul cel mai bun, țăranul nu putea obține mai mult de $1\frac{1}{2}$ falce arătură, 2 fălci fînaț și $1\frac{7}{8}$ imaș, împreună cu locul de case, în totul maximum $5\frac{1}{2}$ fălci de loc pentru întreaga lui gospodărie.

Dacă comparăm întinderea de pământ încuviințată țăranului prin regulament cu aceea ce o avea după hrisovul din 1805, găsim că ea a fost redusă prin noua legiuire la mai puțin de jumătate, pe cînd cîtimea de muncă curată a fost sporită, în cât și în privirea raporturilor dintre boieri și țărani, tot clasa acelor a fost folosită, și precum îndeobște regulamentul organic a fost favorabil boierilor, recunoscîndu-le niște drepturi și privilegii noue de care nici-odată ei nu

După alt urbariu, publicat după o copie de Mag. ist., II, p. 306, care conține numai ponturile, adică însemnarea îndatoririlor reciproce ale sătenilor și proprietarilor, fără anafora însoțitoare, și nu poartă dată deși se spune a fi de pe vremile lui Moruzi, se dă într'un chip deosebit numărul fălcilor puse la îndămina țăranului de proprietar, anume; frunțașului 4 fălci fînaț, 4 pășunat și 4 arătură, în totul 12; mijlocașului 9 și codașului 6 fălci, iar clasei a 4-a 3 fălci, fără a se arăta însă dacă această cîtime este pentru partea cîmpului dintre Prut și Nistru sau pentru cea dintre Prut și Siretiu. Este învederat însă că trebuie să dăm preferența originalului publicat în Uricarul. — Că țărani aveau întinderi mari de pământ la dispoziția lor după legislația veche, se vede și din arătarea deputaților țărani în desbaterile divanului ad hoc al Moldovei (Buletinul acelor desbateri, Iași, 1858, No 2, ședința din 18 Decembrie 1857), unde ei arată că, înainte de regulament săteanul avea 10, 15 și 20 de fălci, ridică vite își prindea nevoia; cu regulamentul munca s'a împovorat, iar pământurile s'au micșurat. Tot așa observă și un călător ungar Vincenz Batthyany, Reise durch einen Theil Ungarn's. Siebenbürgens, der Moldau und Bukovina im Jahre 1805, Pest 1811, p. 105: „Der moldauische Bauer ist von seinem Herrn mit Grundstücken reichlich ausgestattet, und entrichtet ihm dafür nur den Zehnten des Ertragnisses und 12 Frohntage“. Kisseloff, însuși recunoaște aceiași împrejurare. Vezi nota următoare.

se bucurase, astfeliu fu sporită tot în a lor favoare și exploatarea elementului țărănesc, dându-le asupra muncii acestuia o mai mare întindere în schimb pentru mai puțin îndatoriri din parte-le.

Atare rezultat fusese obținut de boieri printr'o crîncenă îndărătnicire și înclăștare de preținsele lor drepturi, din care Kisseleff cu toată autoritatea lui nu putu rupe nici un crîmpeiu. El arată de mai multe ori personajelor politice cu care stătea în legătură părerile sale asupra rălei întocmiri a stipulațiilor privitoare la daraverile dintre boieri și țărani. Așa într'o scrisoare a sa către Butenieff, ambasadorul Rusiei la Constantinopole, el spune că «ar trebui numai de cît să se introducă oare-care schimbări în atare dispoziții, care fiind redactate numai de boieri nu au avut în vedere de cît interesul exclusiv și rău înțăles al proprietăței; că comitetul însărcinat cu a lor redactare ar fi lăsat să se strecoare prin nebăgare de samă sau în chip precugetat așăzări ce ar putea da loc la încălcări care ar fi îngreuietore și puțin echitabile pentru țăran; că adunarea generală de revizie, compusă de asemenea numai din boieri, se grăbi poate pentru aceleași motive a investi acele clauzule cu a ei întărire. În curînd însă neajunsurile eșiră la lumină, și este neapărat a se adopta în privirea dispozițiilor de care e vorba niște amendamente, cu atita mai mult că astfeliu cum sînt concepute întocmirile actuale dau puțința principelui și adunărilor, ale căror interese de proprietar sunt identice, de a întrebuița toate mijloacele vechiului regim pentru a zdrobi clasele de jos». Pîntre dispozițiile care ar trebui schimbate sau lămurite, Kisseleff enumeră hotărîrea prețului de despăgubire pentru muncile nefăcute, lăsat la arbitru proprietarului, împrejurarea că, nu se face nici o deosebire în prestarea muncilor pentru acei țărani care din pricina îngustimei moșiilor nu ar fi

putut obține a întregul pământ propus de regulament. Mai ales însemnată este însă următoarea observație a administratorului rus, privitoare la întinderea pământului concedat țăranilor din Moldova, despre care spune că regulamentul, «deși a menținut numărul de zile de muncă fixat de vechea legislație (am văzut că chiar l-a sporit), *el nu încuviințează satenilor același spațiu de pământ, și în loc de a determina ceea ce se afla nehotărît în vechea lege, el lasă să subsiste pentru evaluarea muncii clauzule învederat îngreuietore pentru săteni, și care o devin încă și mai mult de cînd spațiul de țărîm la care aveau dreptul până acum este comparativ redus la jumătate*»²⁵.

Urmările restrîngerii pământului concedat locuitorului fu fatal pentru economia traiului său. Intreaga lui subsistență o trăgea din vite. Îngustîndu-i-se locul de fînaș și de pășune, el fu silit să restrîngă cultura lui de animale. Regulamentul, reducînd cîtimea pământului dat în chip obștesc la ceea ce mai înainte se dădea codașului, reduse pe toți țăranii în stare de codași, adecă cu maximum patru boi avuție. Mijlocușul de acum înainte nu va mai avea de cît doi boi, precum avea în vremuri vechi starea a patra, iar codașul ajunsese într'o stare aproape necunoscută timpurilor de mai înainte, adecă de a se hrăni numai din munca brațelor lui, «cu palmele» după rostirea obicinuită.

Și să nu se creadă că numai în Moldova cîtimea pământului fu redusă din ceea ce era mai din vechi. Și în Muntenia se petrecu același lucru, deși poate

25. *Kisseleff c Buteniéff*, 2 Aprilie 1832, Uricarul, IX, p. 339 și 340—342: „Elles (les clauses du réglemant moldave) n'accordent pas aux villageois le même espace de terrain et laissent subsister pour l'évaluation du travail des clauses évidemment onéreuses pour les villageois et qui le deviennent encore plus, depuis que l'espace de terrain auquel ils avaient jusqu'ici droit, est comparativement réduit de moitié”.

într'un chip mai puțin izbitor, precum se întâmplase și cu zilele de muncă, mai puține la număr în Muntenia de cît în Moldova. În acea țară anume se puse la dispoziția locuitorului, în afară de 400 stînjini pătrați pentru casă și grădină (în Moldova 10 prăjini fâlcești, adică $30 \text{ stînjini} \times 12 = 360$ de stînjini pătrați), 3 pogoane de pămînt pentru arătură, cîte $\frac{1}{2}$ pogon pentru fie-care cap de vită imasă, maximum pentru numărul de 5, și cîte un pogon de finaț; în totul deci vre-o 11 pogoane, ceea ce în fâlci, de cîte $2 \frac{1}{2}$ pogoane la falce, face mai puțin de $5 \frac{1}{2}$ fâlci, cîtimea de pămînt dată țaranului moldovan. Și însuși atare cîtime este încă redusă prin taptul că, după un amendament al adunării de revizie, locul de finaț dat țaranului se micșurează de la 5 pogoane la 3, pe motivul că țaranul ar avea «coceni, paie și mohor», și atare amendament, lucru caracteristic, trece cu aproape unanimitatea glasurilor, pe cînd la toate celelalte există o majoritate și o minoritate, anume 43 din 44 membri prezenți, și singurul ce se împotrivesc este vornicul Barbu Știrbeiu, domnul de mai tîrziu al Munteniei ²⁶.

Ne am putea aștepta cel puțin ca regulamentul organic să suprima șerbirea țaranului și să-i deie libera voie de a se strămuta unde l-ar povățui interesul. Se și proclamă principiul acesta civilizator și umanitar, dar boierii ieu măsura de a încunjura învoirea strămutării de atîtea condiții îngreuietore, încît principiul însuși rămîne o literă moartă. Anume țaranul trebuia, pentru a se putea strămuta : 1) să prevină pe ispravnic și pe proprietar cu 6 luni înainte; 2) să plătească proprietarului în bani echivalentul muncii sale și a celorlalte îndatoriri pe un an de zile (fixarea sumei se lasă la arbitriul stăpînului,

26. Analele parlamentare ale Romîniei, I, p. 562.

de oare-ce nu era indicată prin regulament); 3) să plătească la casa comunală impozitul pe un an; 4) să lese în folosul proprietății casa și plantațiile sale fără nici o despăgubire; 5) să achite capitația lui pe toți anii ce mai rămâneau până la noul recensământ, ce se făcea la 7 ani, afară de cât în cazul când visteria ar vrea să-l strămute cu cîsla în noua sa așazăre (dispoziție lăsată iarăși la placul organelor ocîrmuirii, care erau totdeauna să fie în partea proprietarului). Este învederat că nici un țaran nu ar fi fost în stare să îndeplinească ast-feliu de îndatoriri și că deci libertatea de a se strămuta era ca și necrisă²⁷. Kisseleff puse piept și aice pentru a îndulci măcar întru cîțva soarta țaranilor, dar în zadar. El serie năcăjit cătră Butenieff jăluindu-se contra «bărboșilor din Moldova, (boierii din clasa I care purtau barbă), care ar fi cei mai turburători intriganți din toți oamenii cu barbă care viermuesc sub căciula cerului. Adunarea compusă din boieri nu a făcut altă ceva de cât a încăleca drepturile claselor inferioare; fiind constituiți judecători în propria lor cauză, este lucru firesc ca să caute numai a-și spori propriile lor privilegii în dauna acelorora ce nu sunt reprezentați, nici apărați de nimenea; au mers atît de departe în cât printr'un articol viclean al clăcei au legat de pămînt pe săteni, care sunt liberi de drept, și în toate zilele tind a face din ei niște robi pentru a-i apăsa încă și mai mult»²⁸. Kisseleff merge atît de departe

27. *A. G. Golescu*, De l'abolition de servage dans les principautés danubiennes, Paris, 1856. p. 37.

28. *Kisseleff c. Butenieff*, 30 Oct. 1832. *Uricarul*, XI, p. 358: Je suis depuis 15 jours à batailler avec les barbes moldaves qui sont assurément les plus turbulents intrigailleurs de tous les hommes à barbe qui pullulent sous la calotte du ciel". Aiurea el adaoge că „poziția mea este foarte delicată și nu știu la ce rezultat voi eși; eu singur sunt nevoit să apăr pe acești oameni (țărani) contra unei oligarhii lacome și turbate". *Kisseleff c. Nesselrode*, 16 Ianuarie 1833, *Papadopol-Calimah*, p. 99.

în apărarea intereselor muncitorilor în cît el vroeste a face să se introducă niște modificări în dispozițiile privitoare la raporturile dintre boieri și țărani prin ambasadorul rusesc din Constantinopole, pe care-l roagă să iee înapoi regulamentele ce fusese înaintate sultanului, spre a introduce în ele schimbările trebuitoare. Ambasadorul se teme însă de a da urmare cererii lui Kisseleff, pentru ca nu cumva Turcii să se folosească de împrejurare, spre a trăgăna încă și mai mult recunoașterea noiei legiuri²⁹. Și cu toate aceste Kisseleff se fericeste că a putut obține în favoarea țăranilor condițiuni fără asemănare mai favorabile de cît acele conținute în instrucțiile ministeriale și că a putut reprima încercările de împotrivire ale castei nobiliare prin singurul mijloc al rațiunii, fără a recurge la măsuri constrîngătoare³⁰. Înțelegem deci din aceste vorbe a le lui Kisseleff unde stătea temelia împotrivirii boierilor contra vederilor prea liberale ale guvernatorului rusesc, anume în instrucțiile ministeriale. Pe de altă parte ni-se pare că Kisseleff vroieste a se înșăla singur asupra lucrării mai mult silite pe care o făcuse, constrîns fiind atît de instrucțiile ministeriale cît și de opoziția înversunată a boierilor, cînd înalță atît de mult în repetite rînduri bine-facerile aduse poporului de jos prin întocmirea regulamentului, pe care el însuși am văzut cît de amar îl critică tocmai în atare privire. Ast-feliu, după cele arătate mai sus privitoare la raporturile dintre boieri și țărani și care după însuși părerile lui Kisseleff erau îngreuietore pentru cei din urmă, cum poate el să arăte că «izbutise a face să se primiască de casta nobiliară, la care singură aparține reprezentarea națională, dispozițiile unei legiuri protivnice

29. *Kisseleff c. Butenieff*, 2 Aprilie 1832, *Uricarul*, IX, p. 338. *Butenieff c. Kisseleff*, 26 Ianuarie 1833, *Papadopol-Calimah*, p. 99.

30. *Kisseleff c. Orloff*, 27 Iulie 1833, *Uricarul*, IX, p. 370.

intereselor sale!»³¹. În privirea exploatarei muncii țărănești am văzut că boierii câștigase prin regulamentul, dînd țăranilor mai puțin pămînt de cît înainte pentru mai multă muncă, și aceasta tocmai acum cînd, prin deschiderea navigației pe Dunărea și Marea Neagră, proprietarii erau să se folosească mai mult din produsul muncii țărănești, recoltele pămîntului, pentru care se ofereau prețuri din ce în ce mai urcate. Dacă starea boierilor se păru că suferă o știrbire prin desființarea scutelnicilor și poslușnicilor, aceștia fură înapoiți cel puțin în parte clasei boierești, prin așa numiții slujbași volnici, oameni iarăși scutiți de dări și îndatoriți a presta slujbe boierilor, pe care aceștia aveau voie să-i aleagă din zece familii unul. Kisseleff pare că vrea să se înșale pe el însuși cînd spune că, «de și masa locuitorilor plătește direct către nobilime drepturile boierești și indirect încă lefile și pensiile ei, ea singură suportînd toată greutatea sarcinilor statului; totuși ea cunoaște de acum înainte cercul datoriilor sale și știe că în afară de ele nu mai are nici o obligație»³².

Indatoririle clasei țărănești sunt pozitive și neîndoielnice, iar foloasele sunt puse numai în perspectivă, și anume dacă s'ar fi găsit o ocîrmuire care să aplice cu sinceritate regulamentul. De aceea și Kisseleff, știind cît de mult vor atîrna, de la punerea în practică a legiuirii, urmările ei asupra soartei țăranului, se temea să încredințeze de îndată aplicarea ei domnitorilor indigeni și cerea ca începutul să se facă tot sub ocîrmuirea provizorie rusească.

În rezumat, regulamentul organic, în privirea orînduirii interne a claselor sociale, poate fi caracterizat,

31. Idem. p. 369. Mai vezi alte locuri în care *Kisseleff* își laudă opera. Idem, p. 368, și *Kisseleff* c. *Nesselrode*, 26 Septembrie 1832, p. 355.

32. Memoriul lui *Kisseleff* din 8 Martie 1832. idem, p. 333.

cum au făcut-o revoluționarii din 1848 în tînguirea lor cătră Poartă, că prin el boierii s'ar bucura de toate drepturile : scutire de dări, funcțiuni publice, legiferare, onoruri, pe zînd țăranul poartă toate sarcinile : biruri, dijme, munci și toate greutățile statului»³³.

Regulamentul organic era rău văzut de Turci, care bine înțales se împăcau greu cu ideia ca o țară supusă lor să fie regulamentată de altă putere. Ei înțălegeau apoi prea bine uriașa înrîurire pe care Rusia trebuia s'o dobîndească în principate prin organizarea cea nouă. De aceia Poarta, după ce căutase să zădărnicească lucrarea comisiei instituite conform convenției de Akerman, se silea acum, neputînd răspinge legiuirea întocmită de Ruși, cel puțin să trăgăneze pe cît va putea aprobarea ei³⁴. Opoziția Turcilor contra regulamentului era cu atîta mai firească cu cît era întefită de Austria, care se temea ca o mai bună organizare a țărilor romîne nu numai să facă a înceta emigrarea populației lor în provinciile austriace, dar chiar să provoace o eșire a poporului din aceste din urmă cătră cele dîntăiu³⁵. Austria mai era apoi nemulțămîită că regulamentul supunea la dări pe toți neguțitorii și meșterii, și pe acei supuși austriaci, ceea ce o făcea să piardă influența ce o avea mai înainte în principate, prin împrejurarea că supușia austriacă, scutind de impozite, era căutată chiar de mulți băștinași³⁶.

Ocupația rusască dintre anii 1828—1834 a făcut fără îndoială un bine țărilor romîne, întru cît le-au

33. *I. Heliade*, Mémoire justificatif de la révolution roumaine, annexe III Requête adressée a sa hauteesse le sultan par la lieutenance princière de Valachie le 3 Avril 1848, p. 52.

34. *Kisseleff c. Nesselrode*, 26 Septemvrie 1832, Uricarul, IX, p. 356.

35. *Kisseleff c. Diebitsch*, 13 Mai 1830, *Papadopol-Calimah*, p. 88. *Kisseleff c. Nesselrode*, 12 Oct. 1830, idem, p. 91—92. *Kisseleff c. Nesselrode* 8 Martie 1832, idem, p. 97.

36. *Kisseleff c. Nesselrode*, 27 Mai 1830, *Papadopol-Calimah*, p. 89.

subtras mai mult încă de cît înainte de sub corupta și corumpătoarea ocîrmuire turcească și a pus bazele unei stări mai orînduite în haosul și dărăpănarea ce exista mai înainte : a introdus ideia stabilității și a legii în locul vecinicei schimbări și a nesiguranței care mînceau măduva poporului român : statornicie în ocîrmuirea superioară prin așezarea domniei pe viață ; statornicie în dregătorii făcîndu-se numirile pe 3 ani, cu dreptul de a fi reîntărit în caz de destoinicie, în locul pierzătorului schimb anual al dregătorilor ; statornicie mai ales în așezarea dărilor, care deveniau o afacere de legislație și nu mai puteau fi impuse după bunul plac al principilor ; statornicie în justiție prin introducerea binefăcătorului principiu al lucrului judecat. Regulamentul organic deprinse pe popor cu ideia că statul este creat, nu pentru mulțămirea scopurilor private ale celor ce-l conduc, ci pentru îngrijirea intereselor publice. El a mai favorizat, precum vom vedea la locul cuvenit, cultura și dezvoltarea națională și a recunoscut pînă la un punct comunitatea de interese ale ambelor țări surori, prima realizare în practică a începutului unirii lor.

Dacă aceasta este partea cea bună a ocupației rusești a și a regulamentului organic, apoi ele avură și o alta bogată în colori negre care lua cu o mînă ceea ce dădea cu cealaltă. Autoritatea turcească nu fusese respinsă spre a lăsa loc unei libere dezvoltări, ci fusese înlocuită cu aceea rusască, care chiar de la început se arătă foarte apăsătoare. Regulamentul era un organ minunat pentru această înrîurire, care schimba țările romîne din pașalicuri turcești în guvernamente moscovite. În lăuntru, regulamentul, care începuse a introduce ideia dreptății, o necunoștea, tocmai într'un punct care, mai ales prin obștimea lui, trebuia să lovească mințile drepte și echitabile; nedreapta întocmire a raporturilor dintre țărani și proprietari.

Era firesc lucru ca emanciparea dobândită într-o parte a vieții românești să voiască a se întinde asupra întregului ei ; ca respingerea apăserei turcești să facă nesuferită instituirea acelei ce o înlocuise ; ca ideia dreptății introdusă în unele părți din organismul statelor române să caute a pătrunde în a lor întregime : iată pentru ce mișcarea începută prin regulamentul organic nu se putea opri aicea, ci trebuia să meargă mai departe spre viața deplină și demnă a unui popor liber și de sine stătător. Odată cu noua viață introdusă în țările române întâiu prin re stabilire domniilor naționale, apoi prin reformele regulamentului, se trezi în adâncul sufletului lor vechia acea năzuință după libertate și neatîrnare, pentru care se vărsase atîta sînge generos în timpul perioadei eroice a istoriei lor. Multe pericole era să înfrunte din nou poporul român, de multe ori era să-și pună în cumpună întreaga lui existență, de cît să sufere martirul de a fi «în veci smerit». Se credea doar merit, el odrasla poporului rege, spre alte destinuri de cît de a sătura pungile turcești sau a sluji drept vită de cărat la oștirile moscovite. Vroia să ajungă și el odată în rîndul popoarelor, el care simția că ființa lui constituia o puternică individualitate, că sîngele său se coboria din străbuni care fusese odată fala neamului omenesc. Iată ideile care frămîntau totdeauna a lui minte, sub domnia turcească, sub aceea a Grecilor din Fanar ca și sub aceea a Muscalilor. Ideia originii sale nu-l părăsise nici-odată și aici a stat scăparea lui ; căci ori-ce s'ar zice de împrejurările exterioare care au favorizat dezvoltarea lui, dacă nu, ar fi fost un simbur ce a putut fi favorizat, cum s'ar fi născut frumosul arbore ce se înalță astăzi ?

Cît despre întrebarea dacă suntem datori recunoștință Rusiei pentru că, ori cum ar fi, ne-a scăpat de sub stăpînirea turcească, la aceasta se poate răs-

punde că slujba ce ea ne-a făcut'o n'a fost întreprinsă în interesul nostru, ci în al ei propriu, pentru ca ea, după cum spunea însuși Kisseleff, prin protegierea noastră să-și întemeeze mai bine înrîurirea asupra popoarelor Orientului, spre a putea cu ajutorul lor dărăpăna mai bine împărăția mahomedană. Recunoștința însă este un sentiment ce nu se poate naște și nu poate fi datorit de cît pentru o faptă neinteresată. Apoi scoaterea noastră de sub apăsarea turcească nu a devenit folositoare de cît întru cît a fost urmată mai tîrziu de înlăturarea de peste capetele noastre și a celei rusești ; de altfelu dacă această din urmă ar fi putut să se împlînte în corpul țărilor romîne, până la a-dîncimea acelei desrădăcinate a poporului turcesc, ne-am fi pierdut sub ea încă mai curînd ființa noastră de cum am fi putut-o pierde sub Turci. Aceștia ne ucideau cu încetul storcîndu-ne viața materială ; Rușii vroiau să ucidă sufletul, înlocuind în corpurile noastre sufletul romînesc cu acel rusesc ; nu atacau numai forma materială ci substratul intelectual. Dacă deci trebuie să ne fericim că prin acțiunea Rusiei am scăpat de asuprirea turcească, trebuie să o facem de o mie de ori mai mult că prin aceea a Europei am scăpat de prietenia rusască. Și apoi se mai cuvine oare Rusiei să vorbească de recunoștință, ea care ș-a înfipt mîna în corpul țărilor romîne, rupînd a patra parte din întregimea lor, ca încoronarea unei izbînzi repurtate în contra acelora din asuprirea căror vroia tocmai să se mîntue !

III

DOMNIILE REGULAMENTARE. 1834—1848

I. ALEXANDRU GHICA.

Alexandru Ghica în Muntenia, 1834—1842. Cu toate că regulamentul organic dispunea ca domnii rînduiți pe viață, să fie aleși de așa. numitele adunări extraordinare, totuși Rușii temîndu-se ca domnii aleși să nu le aducă greutate la conducerea țărilor după bunul lor plac, se înțăleg cu Turcii și stipulează prin articolul 2 al tratatului de Petersburg, ca «gospodarii Valahiei și Moldovei să fie *numiți* de ambele curți prin comun consimțimînt, dar numai pentru astă dată și ca un caz cu totul particular»¹. Modul numirii era să fie așa că Rușii aveau să propună domnul pentru Muntenia, iar Turcii pe acel pentru Moldova, și Alexandru Ghica fiind recomandat de Ruși ca domn

1. Acte și documente privitoare la renașterea României, I, p. 338.

al Munteniei, Poarta îl recunoaște și-l numește în aceeași înșușire².

Astfeliu puterea care impusese Românilor legiuirea și lua atîta îngrijiri ca să o respecteze, dădea ea singură exemplul cum să o încalce. Alexandru Ghica al Munteniei mergînd în Constantinopole împreună cu Mihaiu Sturza al Moldovei, ca să-și iee investi-tura, de și fură obligați a săruta papucul sultanului, fără în deobște primii cu mult mai mare considerație de cum se obișnuia până atunci, și anume în loc de a fi tratați nu mai cu tradiționala cafea, luară parte la un prînz sărbătorese dat de vizir în onoarea lor³. Se cunoștea că sultanul nu mai învestea pe proprii lui vasali ci pe acei ai împăratului rusesc.

De și Ghica fusese desemnat de Rusia, ea nu încetă de a-l încunjura de agenți mai vevotați încă intereselor sale, și anume întâi de Greci element cătră care am văzut cum Rușii întoarseră acum toată a lor îngrijire. Astfeliu pe lîngă generalul Mavros, capul carantinelor ambelor țări, numit încă de pe timpul ocîrmuirii provizorie, Rușii mai fac să se numiască de agent al domnului în Constantinopole logofătul patriarhiei Aristarhi, care stăruise mult pentru acest post la generalul Orloff⁴. Pe lîngă acești

2. *Vaillant*, la Roumanie, II, p. 304. *Elias Regnault*, Histoire politique et sociale des principautés danubiennes, p. 176. La intrigile privitoare la numirea lui Ghica se referă depeșa lui Orloff c. *Kiseleff*, 26 Ianuar 1834. Uricarul, IX. p. 363: „La seule idée fixe qui occupe Ahmet pacha (le vizir) c'est la nomination de l'hospodar au gré de son parti. Vous savez autant que moi les détails de toute sa lutte avec Vogoridi et compagnie; au moment où votre lettre arrivera à Constantinopole il y aura une bataille générale entre les favoris et les confidents du sultan.”

3. *Drăghici*, II, p. 133.

4. *Orloff* c. *Kiseleff* (vezi nota 2): „le factotum d'Achmet pacha est le dragoman Aristarchi; c'est un homme tout à fait à nous; je m'en suis servi utilement à Constantinople; il est comme tous les Grecs du Phanar; il m'a supplié de vous le recommander; sa marotte à lui est d'être nommé homme d'affaires de l'hospodar prochain à Constantinople”. *Comp. Vaillant*, II, p. 366.

Greci, Rușii mai lasă la retragerea lor și militari din a lor armate pe lângă domnul nou numit; așa pe ofițerii superiori rînduiți în capul miliției romîne: Odobescu Solomon, Garbaschi, Banof. În sfîrșit ca episcop al domnului, fără de care acesta nu era să facă nici un pas, ei instituesc pe baronul de Rukman, consulul lor din București⁵.

Inarmat cu puterea și vaza cea nespusă a imperiului rusesc, Rukman se silește a reduce pe Ghica la o simplă unealtă a voințelor lui; îi împune chiar de la început ca miniștrii pe doi boieri dintre protivnicii personali ai domnului, anume pe Barbu Știrbeiu și Constantin Suțu⁶, și dacă Rukman putea să impună sfetnicii lui Ghica, cum nu era să-i dicteze el numirea tuturor celorlaltor dregători? Pentru a discredita pe domn și a-l îndușmăni cu toată lumea, spre a-l ținea mai bine în frâu, consulul atribuia principelui înlăturarea candidaților pe care el singur îi răspingea, în cît așa ajungea de odată un îndoit rezultat; a-și atrage lui simpatiile celor numiți și a trezi în cei neprimiți ura pentru Ghica. În anticamerile consulului rusesc se grămădiau competiții și rivalii. Acei ce sunt în funcții, acei ce așteaptă, acei ce izbutesc pe cît și stăruitorii, toți se îndreaptă către Rukman. El devine arbitrul nemulțămirilor contra principelui. Acesta spre a se apăra aleargă la același tribunal, în cît domn și boieri abdică în minile Rușilor⁷.

5. *Regnault*, p. 182. Și un articol din jurnalul Portofolio din 1836 spune că „din 5 ofițeri ai statului maior al lui Ghica numai 2 ar fi Romîni“. *Uricarul*, VI, p. 21.

6. La principauté de Valachie sous le hospodant de Bibesco par B. A. agent diplomatique dans le Levant, Bruxelles, 1848, p. 42.

7. *Regnault*, p. 184. *Vaillant*, II, p. 372—376. Portofolio în un articol scris de un Englez și datat din București, 14 Martie 1836. *Uricarul* VI, p. 2 spune: „Agentul puternicei protectoare baronul Rukman, un German, nu se mărginește a se amesteca numai în oare-care cazuri. Ar fi greu de determinat unde nu se amestecă“.

O asemenea privilegii a unei atîrnări mai mari, încă de puterea proteguitoare, de cum fusese țara sub Turci, nu putea să nu treziască o împotrivire în cugetele mai neatîrnate ce se aflau printre boierii munteni. Am văzut că încă din timpul ocîrmuirii provizorie, se găsise boieri care nu se temură de a înfrunta cumplita putere a Rusiei, și protestase contra prezidării comitetului regulamentului de un funcționar rus. Acuma sufletul opoziției să concentrâ în Ioan Cîmpineanu fiul lui Scarlat, boierul învățat de pe vremile ultimilor Fanarioți. Crescut în mijlocul unei familii adăpate la cel mai curat izvor al patriotismului, înzăstrat cu cunoștințele timpului în limba grecească, prin studiarea sub dascăli ca Vardalah și Comita, iar în limba franceză prin învățăturile unui refugiat Laurençon, care-l deprinse încă și mai mult a prețui libertatea și vrednicia omenească, și toate aceste bune săminți căzute pe pămîntul mînos, al unei naturi nobile și generoase, Cîmpineanu era omul menit cu deosebire a sprijini interesele și onoarea națională a Romînilor, într'un timp cînd lăcomia apăsătorilor lor tindea fără încetare să le lovească și se le doboare. În 1831 cînd să reînființâ oștirea românească, Cîmpineanu fu unul din cei d'intâi ce alergă sub steagurile ei, întrînd în ea cu gradul de maior conform rangului său civil de paharnic. Aici răstrîNSE el legăturile de prietenie cu Neculai Goleșcu, Ioan Voinescu, Neculai Teologu, Dîmboviceanu și alți tineri ofițeri. După aceea făcînd cunoștința lui Heliade, înființâ împreună cu el societatea filarmonică în 1833. În anul următor Cîmpineanu este ales deputat al județului Brăila, și întrînd în adunare, el se găsi aici alătura cu fostul său șef de regiment, vornicul Emanoil Băleanu și cu doi prieteni din copilărie, Iancu Ruset și Grigore Cantacuzino, cu care în tinerețe visase îmbunătățirea soartei Romă-

niei. Acești patru barbați au pus baza principiilor care trebuiau să-i conducă la reformarea regulamentului, căutînd a se folosi de dispozițiile cele bune cuprinse în el. Ei formau un grup moderat și nebagat în samă la început, dar pe lîngă care se adunară cu încetul toți acei deputați care doriau binele și înaintarea țării, în cît în mai puțin de doi ani grupul lui Cîmpineanu deveni majoritatea camerei iar tot ce era mai bun și luminat în țară îi dădea al său sprijin⁸.

Opoziția din adunare, concentrată în partidul în capul căruia era Ioan Cîmpineanu, și cătră care se adăuseră și dușmanii personali ai domnului, începu a critica actele ocîrmuirii și mai ales amestecurile corumpătoare ale consulului rusesc și plecările prea josnice ale guvernului cătră puterea proteguitoare.

Consulul Rukman împune domnului a trimite adunării o mustrare, prin care denunță pe turburători opiniei publice, învitînd adunarea a nu mai asculta de povețele lor, și cere de la președintele ei, mitropolitul Grigore ca să stîrpiască din sinul adunării acel spirit periculos, contra căruia va fi nevoit să întrebuițeze asprimea. Adunarea atinsă prin atare mustrare publică, o respinge cu energie, și în protestul ei învinuiește pe domn de trîndăvie și pe miniștrii sei de necapabili⁹.

Tocmai în anul 1837 cînd se petreceau aceste împrejurări, se sfîrșia perioada legislativă, și trebuia să se facă alegeri noue. Cu toate silințele domnului și ale consulului de a împiedeca pe membrii opoziției să pătrundă în adunare, ei sunt realeși și încă în mai mare număr de cît în cea trecută. Rușii însă nu

8. *Ioan Ghica*, Cuvînt de primire în Academia romîna rostit în 28 Martie 1881, în analele Academiei, Seria II, Tomul III, secția II, p. 48.

9. *Felix Colson*, De l'état présent et de l'avenir des principautés, p. 11, *Comp. Vaillant*, II, p. 385, *Regnault*, p. 185.

țin samă de curentul poporan ce creștea în protiva lor, și îndată după deschiderea ședințelor noiei adunări, Rukman cere prin un ofis cătră domn ca să introducă în regulament un articol nou, care dispunea că „pe viitori ori-ce modificare ulterioară pe care gospodarii ar vroi să o introducă în regulamentul organic, nu va putea avea loc nici fi pusă în lucrare de cît în urma unei autorizații speciale a sublimei Porți cu consimțimîntul curței rusești“. Consulul arată că atare articol ar fi fost desbătut de adunarea de revizuire, dar că din greșală ar fi fost lăsat afară din textul regulamentului tipărit în 1832¹⁰.

Adunarea care cuprindea în sinul ei membri din aceea care revizuisese regulamentul, era convinsă că articolul cel nou nu exista pe atunci în corpul legiurii, de și acuma el se afla în textul original al regulamentului, unde însă el nu putuse fi introdus de cît prin o falsificare. Adunarea răspunde că «regulamentul manuscript conține într'adevăr cîte-va rînduri după care ori-ce dispoziție administrativă sau schimbare ce s'ar putea face fără învoirea curței proteguitoare ar fi privită ca nulă. Acest articol însă ne fiind tipărit prin ordinul fostului guvernator, generalul Kisseleff, a trezit acuma luarea aminte a adunării în scopul de a se convinge despre adevărul unui asemenea adaus, și după ce a luat în bagare

---

10. La principauté de Valachie sous le hospodarat de Bibesco. scrisă de un partizan al politiceii rusești aduce atare versiune a consulului rusesc, p. 43 : „La baron de Rukman avait en outre insisté qu'on y rétablît la clause portant que nul changement ne pourra être fait, etc.. clause qui se trouvait dans l'acte original du réglément organique sous la signature de tous les boyards, membres de l'assemblée extraordinaire de révision, mais qui n'avait point été insérée par inadvertance dans le texte du réglément imprimé“. Că articolul a fost adaus în urmă se vede din originalul regulamentului (în arhiva camerei deputaților), fiind ultimul articol scris mai strîns de cît textul de pînă la el. Se lăsase un loc alb la sfîrșit, chip pentru a se adăogi altă ceva. care s'a pus însă pe o filă liberă a parte, întrebuițindu-se locul gol spre scrierea articolului fraudulos.

de samă toate împrejurările, a ramas convinsă că domnul general Kisseleff, după toată dreptatea nu putea face un atare articol adițional, de oare-ce se află în contradicere fățișă cu toate privilegiile acestei țări». Aici adunarea enumără toate textele tratatelor și hatiserifurilor care recunosc țarei Muntenesti dreptul legiuierei lăuntrice ¹¹.

Ce putuse motiva o atare cerere atît de nepolitică din partea Rusiei ?

Ocîrmuirea lui Alexandru Ghica fusese destul de spornică în rezultate în primii ani ai domniei lui, și cu toate că lucrările adunării legiuitoare se întinsese asupra deosebitelor ramuri ale trebuințelor țarei, nicăiri nu depășise hotarele puse de regulament, ci lucrase numai strict în limitele lui la desvoltarea așă-zămintelor Munteniei.

Așa se făcuse legi și se luase dispoziții noue asupra organizării mănăstirilor, recrutației milițiilor ; se luase măsuri mai temeinice pentru așezarea pazei hotarului Dunărei ; se regulase despăgubirile pentru scutelnici și drepturile la pensie ; se ordonase expulzarea vagabonzilor peste graniță, și ținerea în ordine alfabetică a actelor stărei civile—aceste în 1834. In anul 1835 se oprește luarea în arendă a moșiilor de cătră subocîrmuitorii plășilor, care întrebuintau autoritatea lor spre a sili pe țărani să le muncească degeaba ; se hotărește ca nimene să nu mai poată intra în slujbe de cît cu atestate din scoli. In 1836 se declară Brăila de portofranc, se strămută reședinta județului Olt din Slatina în Turnu-Măgurele pe malul Dunărei, se rînduește o comisie pentru unificarea și îndreptarea măsurilor, se pun în rînduială farmaciile întocmindu-se și o corporație a spițerilor, se regulează cursul monezilor. In sfîrșit în 1837 se oprește exploatarea

11. Reprodușă de *Vaillant*, II, p. 389—391.

și stricarea pădurilor mănăstirești și se determină noua întocmire a rangurilor boierești și a slujbelor corăspunzătoare¹².

Dacă însă Rușii nu puteau fi îngrijiți despre apucăturile domniei lui Alexandru Ghica, pe de altă parte ei nici nu aveau nevoie de introducerea aelui articol nou în regulament, întru cît stavila pe care vroiau să o pună unor încercări de reforme exista într'un alt articol (52 al Munteniei și 55 al Moldovei), acesta votat fără tagadă de adunările de revizuire, și care dispunea că «ori-ce act sau hotărîre a adunării generale și a gospodarului, care ar fi protivnic privilegiilor principatului sau tratatelor și hatișerifurilor date în favoarea lui, sau drepturilor curților suzerane sau proteguitoare, trebuie să fie privit ca nul și nefăcut». Zicem că Rusia nu avea nevoie față cu acest articol de celalalt, dacă ea înțalegea a împedeca înoirile, numai în ceea ce privea dispozițiile fundamentale adecă partea constituțională a regulamentului, ceea ce singur putea pretinde după dreptate. Dacă ea însă înțalegea prin noul adaus a rîpi țărilor romîne, dreptul chiar a legiuirei interne, în lăuntruî constituției regulamentare, atunci este invederat că ea cerea un lucru absurd, și că vroia nu mai să-și cerce puterea asupra poporului romîn, de oare-ce atunci nu pretindea nimic mai puțin de cît a lua în deplină epitropie întreaga viață a acestui popor. O atare interpretare a clauzei restrictive era însă combătută chiar de unele organe ale politicei rusești. Așa în o notă a consulului rusesc cătră Alexandru Ghica din 1834, se găsește că «ambasadorul Butenieff comunicînd regulamentul înaltei Porți, ar fi adaus o clauză că să nu se mai întroducă de acum înainte nici o schimbare în legiuirea țărilor romîne, lămurind con-

---

12. Buletinul oficial al țarei Muntenești, pe 1834, 35, 36 și 37.

sulul lui Ghica că atare oprire nu se poate referi de cît la dispozițiile fundamentale ale legiuierei, adică la drepturile și prerogativele principilor, la atribuțiile adunărilor, perceperea impozitelor, drepturile și îndatoririle clasei agricole, organizarea municipalităților, a miliției și carantinelor; dar că în afară de atare puncte principale, ar fi în ordinea naturală a lucrurilor de a prevedea că pot să fie dispoziții secundare ale regulamentului, care să aibă nevoie de a fi modificate sau complectate»¹³. Cît de adevărate erau aceste observații se vede din faptul că însuș Kisseleff, după votarea regulamentului, modificase prin legi ulterioare dispozițiile lui, silit «de nevoia de a îndrepta după arătările experienței noua legislație a țării și de a desvolta în amărunțimele lor urmările principiilor conținute în acel act»¹⁴.

Dacă luăm noul adaus cerut de Rukman în 1838. în sensul explicat de însuși el lui Ghica cu patru ani mai înainte, atunci el nefăcînd de cît se repete dispozițiile conținute în articolele 52 și 55 a regulamentelor Munteniei și Moldovei, era de prisos; dacă însă vroia să i se deie înțălesul de a împedeca absolut ori-ce autonomie legiuitoare a țărilor romîne, atunci era nedrept și periculos. În ambele casuri cererea întroducerei lui era jîgnitoare demnităței poporului romîn, amintindu-i poziția sa inferioară și atîrnată de atot puterucia imperiului rusec.

Dacă Rusia însă vroia prin atare cerere nedreaptă și jîgnitoare să-și cerce din nou puterile asupra poporului romîn, nu se poate tăgădai că măsura luată era destul de nimerită. Și într'adevăr în scurtul răs-timp care dispărția începutul ocupației rusești de anul 1838, se petrecuse în spiritul public al popo-

13. *Rukman c. A. Ghica*, 128. Iulie 1834. Doc. col. *Hurm.*, supl. IV p. 464.

14. *Kisselleff c. secretariatul de stat*. 14 Noemvrie 1832, idem, p. 411.

rului muntean o schimbare însemnată, datorită cultivării fiilor de boieri prin țări străine și a multor oameni din popor prin școlile înființate în țară, tocmai din îngrijirea lui Kisseleff; nu mai puțin dezvoltării bogăției prin deschiderea comerțului către țările apusene, în urma liberării navigației prin tratatul de Adrianopole; apoi începuturilor de cultură literară și științifică ce să manifestase pe ici, pe colea și mai ales concentrării întregii mișcări naționale în societatea filarmonică¹⁵. Era cu neputință ca atare trezire a poporului român către conștiința de sine să nu se resfrîngă și asupra vieții sale politice, și atare lucru se și întâmplă în crîncena opoziție ce se nascu în adunare, cînd se ceru recunoașterea articolului introdus prin fraudă în textul regulamentului. De aceea opoziția în contra adausului cerut de Ruși, înșămna mult mai mult de cît ceea ce părea că este: era o opoziție contra amestecului străin în afacerile lăuntrice ale țării; era prima lucire a dorului după neatîrnare ce aprindea orizontul încă atît de întunecat al vieții românești.

Cînd Rukman află despre împotivirea adunării la un *ordin împărătesc* el își pierdu cu totul cumpătul diplomatic, și prin o adresă către domn îi rostește «adîncă lui mirare asupra întîmpinărilor rădicate de adunare, în contra schimbărilor introduse în noua redactare a regulamentului; că el se aștepta ca adunarea obștească a Munteniei, pătrunsă ca aceea a Moldovei de scopurile binevoitoare ale Rusiei asupra principatelor, să fi urmat o linie de purtare asemănătoare care îi era prescrisă prin datoriile ce nici odată nu le va putea înfrînge nepededit. Protestez deci în chipul cel mai formal în protiva unui demers atît de

---

15. Aceste fapte vor fi expuse cu toate amănunțimile trebuitoare în capitolul: „Mersul culturii romîne de la 1822—1848.

neregulat și atât de contrar respectului datorit celor două înalte curți, care nu admite nici o abatere de la litera transacțiilor încheiate și a căror menținere vor ști să o impună în toată întregimea ei»¹⁶.

Și cu toate aceste opoziția din cameră avea pe deplin dreptate. Dintre membrii delegați în comisiune spre a cerceta textul regulamentului și anume Stefan Băleanu, Emanoil Băleanu, Ioan Cîmpineanu, Ioan Otetelișanu, Grigorie Cantacuzino, Iancu Ruset și Ioan Filipescu, cei doi dintâi făcuse parte din adunarea de revizuire, Stefan Bălăcaanu, fiind chiar unul din secretarii acelei adunări¹⁷. Intrebați de eolegii lor, ambii foști membri ai adunării de revizie, ei declarară că nu aveau cunoștință de atare articol. Mai mult încă: Heliade fusese însărcinată a tipări regulamentul de către generalul Kisseleff, și ediția lui din 1832 nu cuprindea articolul bănuit în cât din toate aceste reesă învederat introducerea lui prin o plastografie posterioară în textul depus în arhiva secretariatului de stat.

Cu toată dreptatea cauzei lor, boierii simțiau ce grea va fi lupta cu atot puternica Rusic, și la ce se expuneau acei ce îndrăzneau a rîdica voacea contra unei cereri, a căreia răspingere putea să aducă asupra curței rusești bănuiala comiterii unei crime de rînd. Toți boierii se înfiorau de situațiunea ce li se făcea, de și pe de altă parte simțiau peste puțință de a se pleca unei cereri atât de nedrepte și care își bătea joc așa pe față de onoarea și conștiința lor. Se hotărîră deci, ori-ce s'ar întîmpla, să se opună; dar ei vroiau să aibă în partea lor și pe domn. Ei deputară la Ghica pe Heliade care îl determină să se uniască cu boierii, sau cel puțin se nu-i aibă de rău

16. *Felix Colson*, p. 99.

17. *Analele parlamentare ale României*, I. p. 65.

pentru ținuta lor din adunare. Domnul chiar se întâlnește cu capii opoziției într-o noapte la grădina lui Scufa și se stabilește o înțelegere între ei, cerînd domnul ca să se comunice de mai înainte tot ce erau hotărîți boierii să facă în adunare, pentru ca domnul să poată lua măsurile trebuitoare față cu consulul rusesc. Heliade era să fie mijlocitorul acestor comunicări. Ministeriul lui Ghica nu fu pus însă în cunoștința acestor tratări, temîndu-se domnul a nu fi pîrît cătră Ruși, în cît Ghica se afla în strania poziție de a încuraja pe ascuns împotrivirea, pe care guvernul său, ce asculta mai mult de ordinele consulului rusesc, era să o combată. Miniștrii se și pun cu toate puterile pentru sprijinirea articolului bănuțit, arătînd originalul manuscript în care se afla. Opoziția se sprijinea pe regulamentul tipărit de Heliade, și pe cînd discuția luase o mare aprindere, se auzia de pretutindene strigăte că «nu cunoaștem acel articol; protestăm însuși în numele Rusiei ce se zice proteguitoare drepturilor patriei noastre, în contra acestei încălcări a autonomiei ce ne este garantată»¹⁸. Ministrul Barbu Știrbeiu ce-și dădea mai ales aparențele unui aprig stăruitor pentru primirea adaosului, luînd într-o cameră de alături pe Heliade și pe Cîmpineanu, le spuse că «cele ce le vorbea în adunare ca ministru erau ale slujbei, ale datoriei; aice în cameră între patru ochi, spuse el lui Heliade, te felicit de ideea ce avuși de a răspîndi regulamentul tipărit în 1832; și dacă se va pute mîntui autonomia țării, domniei tale vom fi datori pentru această isbîndă». Iată deci care erau simțimîntele adevărate chiar a acelor oameni care erau ținuți prin poziția lor oficială a sprijini interesele rusești.

Rukman însă văzînd împotrivirea adunării la ce-

18. *Heliade*, Echilibrul între antiteze, p. 96.

rerile sale, se îndreaptă, după instrucțiile guvernului său, la Constantinopole și zmulge de la slăbăciunea sultanului un firman, prin care se impunea adunării muntene primirea articolului adițional¹⁹. Manopera ruscă era ghibace, căci arunca toată urăciunea unei atari siluiri asupra Porței; nu constituia însă mai puțin o nouă vădită călcare a regulamentului organic, care prin articolul său 53 dispunea disolvarea adunării în cazuri de disordini grave și turburări în sinul ei, iar nu impunerea voinței guvernului prin ajutorul firmanelor turcești. Iată cum înțelegăeau Rușii să aplice regulamentul. Era doar acesta, în partea lui politică, mai mult un instrument de dominare de cât o întocmire legiuitoare.

Rukman nu se mulțamește cu firmanul obținut, ci prin o adresă către domn, ce trebuia comunicată adunării, amenință pe membrii din opoziție «cu o pedeapsă exemplară ce era să loviască la caz de repetare, în capi și în acei ce s'ar lua după dînșii»²⁰. Cu toate aceste baronul de Rukman regreta foarte mult «că atare necuviinți au putut să se întâmple în Muntenia în timpul ocârmuirii sale»²¹.

Actul de silnicie în contra adunării fu urmat de altele îndreptate contra membrilor ce îndrăznise să rîdice capul. Emanoil Băleanu și Ioan Cîmpineanu fură surguniți; Ioan Filipescu destituit din postul său de cap al poliției²²; Grigorie Cantacuzino, natură pornită și aprinsă, își pierde mințile și viața; Ioan

19. *Regnault*, p. 188; *Vaillant*, II, p. 393. La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco, p. 45, numește cu drept cuvînt acest act: „un coup d'état extra réglementaire“ Mai comp. asupra introducerii articolului hănuit: Les principautés danubiennes în *Revue indépendante*, VIII, 1843, p. 542 și *Neigebauer*, die Donaufürstenthümer. I, p. 6.

20. Reprodușă în întregime de *Vaillant*, II, p. 307.

21. Nota lui Rukman din 17 Iulie 1837 în *Felix Colson*, p. 105 Comp. *G. Chainoi* (Ioan Ghica), Dernière occupation des principautés danubiennes Paris, p. 41.

22. După regulament dregătorii statului puteau fi deputați.

Otetelișanu și Iancu Ruset persecutați până ce cerură iertare de la Rusia; «însă de atunci de la 1831 de și datează căderea lui Ghica, de și atîta și atîta deveniră victime, datează și declinul protectoratului exclusiv al Rusiei, atacat în fața lumii la Islaz în 1848 și desființat formal prin tratatul de Paris din 1856»²³.

Purtarea cea îndoită a lui Ghica în afacerea articolului adițional, îi strică atît față cu Rușii, cît îl discredită în ochii partizei naționale. Intr'adevăr Rușii aflînd plecarea secretă a domnului cătră partida pe care o zdrobise, nu mai puteau avea încredere în el; iar partizei naționale de ce folos puteau să-i fie simpatiile lui Ghica, cînd pe față el susținea pe Ruși și chiar cerea în interesul lor firmame de la Poartă? Partidul național se convinsese că Ghica ținea mai mult la putere de cît la popor; ea crezu că plecarea lui cătră dînsa nu fusese de cît o prefăcătorie, și de atunci se înstrăină cu totul de domn. Și cum să nu se fi lărgit mereu îndepărtarea dintre Ghica și partida națională, cînd el urmează înainte purtarea lui nesigură și șovăitoare? «Era bun însă fără curaj, omenos fără mărinimie, prieten al țării dar mai mult încă al postului său», cum îl caracterizază prea bine un contimpuran²⁴. Așa bună oară în chestia ce ținea atîta de inima tuturor, acea a redeșteptării naționale, Ghica se pleca din inimă spre atare mișcare și ar fi vrut să-i deie sprijinul său; dar era neconținut reținut și împiedecat de consulul rusesc care îl spăimînta fără încetare cu putința destituirii.

Rukman era anume cu totul de altă părere de cît Kisseleff, asupra rolului culturai naționale la poporul român. Pe cînd Kisseleff pusese legiuirile grecești pe românește, deschisese scoli romîne și învoise eșirea

23. *Heliade*, Echilibrul între antiteze, p. 98.

24. *Vaillant*, II, p. 409.

unor foi periodice în limba română, nebănuind că această mișcare cu începuturi atât de nevinovate putea să se întoarcă în contra aceluia ce o favorase, Rukman mai pătrunzător, descoperise îndată că izvorul de unde plecase opoziția în contra Rusiei era tocmai începutul dezvoltării limbei românești și prin ea adâncirea conștiinței naționale, care cereau la rîndul lor de corolar neaparat vrednicia existenței, și deci scuturarea jugului rusesc. Sprijinirea limbei românești de către Kisseleff fusese datorită opiniilor liberale ale celui ce o indrumase, ale aceluiași om care regreta că se deduse reprezentarea țării numai boierilor, și care dorea să revizuiască raporturile dintre boieri și țărani, în scopul de a favoriza mai mult pe acești din urmă. Kisseleff este însă o anomalie în sistemul rusesc, o suflare liberală în sinul despotismului. Adevărata politică rusască față cu mișcarea națională a poporului român o va reprezenta nu Kisseleff, ci Rukman, Daschkoff, Duhamel și toți ceilalți agenți devotați ai ideii absolute.

Un francez Vaillant fusese chemat încă din 1829, sub ocîrmuirea lui Kisseleff, de marele ban Gheorghe Filipescu, episcopul scoalelor, spre a organiza pe o nouă bază colegiul de la Sf. Sava. Scoala prosperase de minune, și însuși Kisseleff mărturisi că nu văzuse nici chiar în Europa un colegiu mai bine dirigit și un pedagog mai ghibaciu. De îndată însă ce Rukman înlocui pe Kisseleff, el ceru chiar în anul întâi al domniei lui Ghica, 1834, să retragă lui Vaillant direcția colegiului și catedra de literatură ce o profesase. Această primă concesiune făcută politicii întunecătoare a lui Rukman, fu urmată în curînd de altele care loviau tot mai mult în gîndirea cea mare a partidei naționale și liberale, luminarea poporului. Anume în 1835 adunarea votează în unanimitate cumpararea a 500 de exemplare din dicționarul limbei

romîne a lui Vaillant. Rukman cere însă și obține de la Ghica nesancționarea acestui vot, prin care se dădea o lovitură culturai românești și deci partizei naționale, lovindu-se tot odată și în interesele unui Francez, cu țara căruia Rusia stătea pe atunci în dușmănie, din cauza amestecului ei în revoluția lui Mehemet Ali. Pentru a răscumpara actul defavorabil, Ghica numește pe Heliade membru în epitropia scoalelor și îi ajută la imprimarea tabelelor pentru învățămîntul mutual în litere latine. Tot odată Ghica se declară de protegitorul teatrului național, pe care societatea filarmonică vroia să'l treziască la viață. După cîte-va reprezentații domnul, plecîndu-se iarăși cererilor consulului rusesc, retrage ajutorul său bănesc, și teatrul național este nevoit să înceteze reprezentațiile sale. În același timp domnul se arată darnic față cu o trupă germană²⁵.

Neîncetatele șovăiri ale domnului față cu partida națională, o înstrăinase tot mai mult de el. Văzînd ea loviturile aduse fără încetare tuturor întreprinderilor societății filarmonice, de a rîdica nivelul cultural al poporului român, se formează în sinul acesteia o altă societate politică, secretă, compuse din Heliade, Cîmpineanu, Cantacuzino, Voinescu și alți patru membri a căror nume este tăcut de Heliade, avînd de scop «a forma o stîngă în adunare, cu îndatorire a susținea guvernul în cele legale și patriotice și de a i se opune în ori-ce abaterē. Ea cuprindea în sinu-i oameni devotați sinceri ideilor ce reprezintau, din care bună oară Ioan Cîmpineanu desrobise pe Țiganiu săi încă din 1834, cu condiție ca cei liberați să nu se însoare cu de acei robi, ca să nu cadă înapoi în sclăvie²⁶.

25. *Vaillant*, II, p. 400.

26. *Heliade*, Echilibrul între antiteze, p. 85.

Cum am aratat mai sus, purtarea cu două fețe a lui Ghica, îl compromitea și față cu Rușii în cît aceeaștia nemulțămiiți cu ocîrmuirea lui se hotărîse să'l răstoarne. Organul cel mai puternic de scăpare a lui Ghica era mitropolitul Neofit, care prin repetate raporturi cătră curtea ruscă, înegrea din ce în ce mai mult pe domnitor. În unul din 31 Decemvrie 1840, el spune că după închiderea prin firman a adunării din 1837, o putere discreționară fu încuviințată autorității princiare; dar domnul nu întrebuiță puterea lui cea nemărginită în interesul țării, zugrăvind după aceea în colorile cele mai negre efectele ocîrmuirii lui Ghica asupra stărei locuitorilor²⁷. Rukman vroia să se folosească de ămbele curente opoziționiste, acel național și acel personal reprezentat mai ales prin mitropolitul Neofit, spre a răsturna pe Ghica, așa că surparea lui să nu pară a fi opera Rușilor, ci rezultatul nemulțumirii țării cu domnia lui.

Tocmai atunci însă Rukman din pricina unui scandal amoros provocat de el în București, este înlocuit cu Titoff, diplomat mult mai ghibaciu de cît prea înfocatul său predecesor. Pe cînd afacerile Munteniei încăpeau pe mînele acestui meșter din partea Rusiei, puterea cea mai protivnică ei, Franția, trimitea în București un agent, nu mai puțin iscusit și purtat prin trebile Orientului, Adolf Billecoq, în 1839. Aceasta «ajunse în București în timpul luptei celei mai încordate între Ghică și cele două opoziții. Nu-i trebu mult spre a se convinge că partidul național greșia calea, și slujia fără se vrie scopurile consulului rusc. Cîte-va luni de petrecere în Muntenia și un studiu adîncit al faptelor fi descoperise toate pri-

27. Doc. col. *Hurm.*, supl., IV, p. 500. Rusia însă nu uitase nici opoziția boierilor și în răspunsul lui *Nesselrode c. mitropolit*, idem, p. 505. nu uită să-i amintească și de purtarea lor.

28. *Begnault*, p. 107.

mejdiiile protectoratului. Trecutul său diplomatic îi atrăsese și până atunci luarea aminte; dar nici odată el nu văzuse desvoltându-se cu atîta metoadă și unitate savantele întrigi din Sf Petersburg și cuceririle pline de amenințări pentru viitor ce se îndepliniau la umbra cancelariilor. De la malurile Nevei până la munții Epirului, de la golful Finlandei până la capătul Adriaticei, el videa aceiași lucrare mișcătoare, neobosită, ascunsă, înlănțuind în mrejele sale Austria și Turcia, făcîndu-și creaturi în ămbele imperii, aici revoluționară și făcînd apel la naționalități, dincolo mistică și învocînd ideea religioasă, cînd umilită și desmierdătoare, cînd mîndră și poroncitoare. În principate țarul predomia prin consulii săi, în Grecia și Bulgaria prin eteriști, în Sîrbia și Bosnia prin misionari, în Constantinopole chiar prin aurul și amenințările sale. Absolutismul trăgea în tăcere un cerc imens în jurul Apusului, apropiindu-se pe zi ce merge de Mediterana, de unde trebuia să se arunce în inima Europei»²⁸.

Billecoq pentru a combate covârșitoarea influență a Rusiei, se hotărî să deschidă ochii principelui asupra deosebirei celei mari de tendinți ale celor două opoziții, din care Rusia vroia să-și facă o armă combinată spre a răsturna pe domnitor. El vroia se arunce pe principe în brațele partizei naționale și în protiva Rusiei, a căreia scopuri cotropitoare se manifestau pe fie-ce zi. Consulul rusesc Daschoff ce înlocuise pe Titoff, înaintat ca ambasador la Constantinopole, se silia din protivă a întări învrăjbirea dintre Ghica și partida națională, pentru a îndepărta cît mai mult elementele a căror apropiere puteau să devină pri-mejdioase politicei rusești. El spicula mai ales pe două însușiri a le domnului, care puteau lăsa să prindă

---

28. *Regnault*, p 107.

mai bine intrigile lui : moliciunea caracterului său și teama lui de răsturnare.

Opinia publică era pe atunci foarte întărită prin persecuțiile cărora fusese expus maiorul Ioan Cîmpineanu. Marele boier patriot, văzînd îngenuncherea la care Rușii vroiau să aducă țara, se hotărî, după ce firmanul impusese adunării introducerea articolului adițional în regulament, să meargă la Poartă pe cît și la curțile Franței și Angliei, pentru a protesta contra silniciei făcute țarei sale, luînd cu sine ca secretar pe un francez ce fusese în aceeași însușire la consulul francez din București, Chateaugiron, anume pe Felix Colson. Poporul român fiind pe atunci cu totul necunoscut în Europa, protestarea lui Cîmpineanu nu eși la nici un rezultat. Pentru el însă avu urmări foarte grele. Domnul sub presiunea Rușilor cere de la Poartă un firman de arestare contra lui Cîmpineanu, încă de pe cînd era la Paris. Cu toate că el află despre această măsură luată în contra lui, pleacă înapoi spre Muntenia ; dar este prins în Caransebeș, arestat de autoritățile austriace și trimis la București, unde este închis, întâi în mănăstirea Mărgineanu. Mare mișcare se făcu în București la vestea arestării lui Cîmpineanu, și poporul în deobșteie cu tinerimea scoalelor în frunte se hotărîră să'l elibereze cu puterea²⁹. Domnul îngrijit, îl transferă de la Mărgineni într'o mănăstire mai apropiată de București, la Plumbuita.

Lucrurile încordîndu-se mereu între domn și opoziție care sporia fără încetare rîndurile ei și simțîndu-se de toți că disgrăția în care Ghica căzuse la Ruși

---

29. Pe atunci se cîntau viersurile următoare :

Aideți frați la Mărgineanu
Să scăpăm pe Cîmpineanu.

Vezi *Vaillant*, II, p. 403. Comp. *Ioan Ghica*, scrisori c. Vasile Alexandri, p. 144. Cîmpineanu scapă din închisoare tocmai în 1841. *idem*, p. 149. Vezi și cuvîntarea de primire a d-lui Ioan Ghica în Academie, *Analele acad.* ; (mai sus, p. 138, nota 8).

trebuia să-i aducă răsturnarea, mai mulți boieri între care Cîmpineanu, Vilara și Filipescu Vulpe însărcinează pe Ioan Ghica în 1841, să ducă o scrisoare lui Mihaiu Sturza, domnul Moldovei, prin care îi propuneau domnia și a Munteniei, la caz de cădere a lui Alexandru Ghica. Ioan Ghica, prezentat domnului de Mihaiu Cogălniceanu, primește ca răspuns că atare combinație nu ar fi bine văzută de Rusia, și deci nu o poate primi. Ioan Ghica răspunde domnului că principiul unirei e înscris în regulamentul organic, luînd îndrăzneala a adăugi: «audaces fortuna juvat», cuvinte la care domnul întîmpină că «acel care răspunde înaintea lui D-zeu și a oamenilor de soarta unui popor trebuie să fie prudent»³⁰.

În curînd însă alte pașuri al domnului Munteniei, provocate prin intrigi rusești, trebuiau să'l îndepărteze încă și mai mult de popor și de partida națională, reprezentanta aspirațiilor sale.

Anume pe la 1841 începe o agitație foarte mare între Sîrbi și Bulgari, care după cît se spunea, trebuia să fie combinată cu o mișcare în Muntenia ce avea de scop răsturnarea lui Ghica. Domnul ie din dată măsuri foarte energice pentru a-și apăra tronul și a-restează pe mai multe persoane bătute de amestec în complot: Filipescu, Marin, Bălcescu, Sotir, profesorul de filosofie Murgu, Cesar Bcliac. Vaillant complicat și el în afacere, scapă numai prin protecția consulului francez, care îl trece în Moldova³¹.

Fîind-că Heliade, unul din membrii cei mai influenți ai partizei naționale, putea să devină prin stăruințele lui Billcocq legătura de unire între 'ea și

30. *Ioan Ghica*, scrisori, p. 149 și 185. *Vaillant*, II, p. 405: „les boyards valaques désirent la réunion des deux principautés sous la souveraineté de Michel Stourza”. Cunoștința făcută de d. Ioan Ghica cu domnul Moldovei îi procură în 1842 cadetra de geologie de la Academia Mihaileană.

31. *Vaillant*, II, 405. *Regnault*, p. 204.

domn, apoi consulul rusesc se hotărăște a se folosi de complotul bulgăresc, spre a pune între domn și Heliade, o zizanie, care să-i îndepărteze pentru totdeauna unul de altul. Prin mijlocirea unui Francez sărman, doctorul Tavernier, Daschkoff denunță pe Heliade lui Ghica că ar fi amestecat în răscoala bulgară, și domnul care credea că atare uneltire este îndreptată în contra scaunului său, ordonă arestarea și punerea sub judecată a lui Heliade. De și acesta izbutește a se curăți de învinuire, nu rămîne mai puțin îndușmănit cu domnul. Daschkoff se silește însă tot prin asemenea uneltiri a introduce desbinarea și în sinul însuș al partidului național, potrivit lucrurile astfel în cît să se creadă că intrigile ar veni de la domn, și prin așa chip să mai sporească desbinarea între domn și partida națională. Consulul rusesc întrebuițază tot pe doctorul Tavernier spre a aduce la îndeplinire și atare intrigă în sinul societății filarmonice, care alimenta mai ales năzuințele naționale. Anume Tavernier declară într'o zi în sinul societății, că fusese cercat de a fi cumpărat de unul din membri, pentru a-i da otravă spre a ucide pe un pictor polon refugiat în București, același membru care cu cîte-va zile mai înainte provocase la duel pe Aristias, pentru o critică pe care acesta o făcuse asupra unei piese de teatru scrise de el. Atari scandaluri îndepărtează pe oamenii de treabă din o societate a căror membri se abăteau la fapte degradatoare. Bănuind ei că asemenea intrigi le veniau tot de acolo de unde pornise acuzarea lui Heliade, anume de la domn unit cu consulul rusesc, își aprind și mai mult pornirile contra lui Ghica³².

Domnul însă, care nu avea nici un soi de principiu conducător, și care șovăia necontentit între aple-

32. *Regnault*, p. 208. *Heliade*, Echilibrul între antiteze, p. 86.

careea inimei lui cătră partida națională și a favoritorului ei consulul francez, și teama de Ruși ca să nu-și peardă șubredul scaun, cu prilejul răscoalei Bulgarilor, comite un act învederat dușman politicei moscovite, probabil după indemnul consulului francez, anume pune să prindă și să aresteze bandele de Bulgari, Greci și Albaneji ce vroiau să treacă pe la Galați și Brăila peste Dunăre. Sabia de onoare trimise de sultan lui Ghica și mulțămirile strălucite date ofițerilor ce luase parte la împrăștierea bandelor, semu înviderat că Ghica lucrase în interesul Porței, trebuiau se taie și ultimele fire ce rețineau altă sabie, aceasta atîrnată asupra tronului lui Ghica din partea Rușilor. Aducîndu-și ei aminte și de purtarea îndoioasă a lui Ghica cu prilejul întroducerii articolului adițional, ei vroiau să se mîntuie de un domnitor care mai mult încurca de cît sprijinia interesele lor, Rușii se hotărîră să facă întrebuițare de articolul din regulament, care învoia adunărilor a se tîngui contra domnului la înaltele curți, mijloc cu atît mai ușor de pus în lucrare cu cît relațiile dintre Ghica și adunare erau din cele mai rele. Incordarea dintre aceste două puteri, hrănită tot deauna de Ruși, fusese dusă la culme în 1841 prin următoarea împrejurare: regulamentul organic nu dispusese nimic în privirea acelor țărani, ce în loc de animale de plug posedau oi sau cai, precum nu regulase modul alcătuirilor între țărani și proprietari, pentru pămîntul luat de cei dintăi peste măsura regulamentară, prin învoieli de bună voie. Proprietarii găsise chipul de a face din atari alcătuiiri un mijloc cumplit de apăsare a țaranului, prefăcînd învoielile de bună voie în de acele silite. Alexandru Ghica în îngrijirea lui pentru cultivatori, încunoștiințază pe adunare despre starea în care țaranii sunt aduși prin asemenea acte, cerîndu-i a hotărî maximul prestațiunilor la care puteau fi obligați sătenii.

Adunarea refuză a statua ceva asupra adresei principelui. Toceai atunci expira mandatul ei, și trebuiau să se facă noue alegeri. În timpul până la efectuarea lor, Ghica dă un ordin ispravnicilor a nu executa convențiile pentru adaus de pământ de cît în măsura în care ele erau încheiete și de arendașii statului. Aici însă el întîmpină protestarea consulului rusesc, contra măsurii drepte și bine-făcătoare luate de el. cel întăi act de opoziție fătîșă a reprezentantului Rusiei contra lui Ghica³³.

Opoziția susținută de consulul rusesc se prezintă înaintea alegătorilor, și cu toate silințele domnului care erau cu totul paralizate prin dușmănia consulului, izbutește a pătrunde în noua adunare în mare majoritate. Ca raportori al răspunsului la adresa tronului, sunt aleși protivnicii cei mai neîmpăcați ai lui Ghica. Alexandru Vilara și Gheorghe Bibescu, și răspunsul adunării nu este de cît un lung șir de învinuiri la adresa domnului, multe din ele justificate, întru cît anii de pe urmă ai domniei lui Ghica fusese întrebuintați în lupte seci în loc de o spornică lucrare.

Răspunsul adunării sfîrșește prin cuvintele : «numai atunci principe, cînd totul va fi reîntrat în legalitate, cînd toate abaterile vor fi încetat, cînd încrederea destrusă prin crude desamăgiri va fi restabilită, cînd fie-care va începe să înțaleagă că afară de lege nu poate fi nici o scapare, că guvernul drept și nepărtinitor veghează asupra tuturor totdeauna gata a mulțami și pedepsi în chip legal ; numai atunci se va putea aduce o judecată sigură și asupra lezei care

33. La principauté de Valache sous le hospodorat de Bibesco, p. 51. Apare atunci o broșură în Paris intitulată : Paul Kisseleff et les principautés de Moldavie et de Valachie par un habitant de la Valachie, 1842, în care se laudă mult ocîrmuirea rusască, defătîmîndu-se pe acea a lui Ghica.

regulează proprietatea, lege a căreia încercare nici nu a fost încă făcută»³⁴.

Această anafora fiind comunicată ămbelor curți, suzerană și proteguitoare, conform articolului respectiv din regulamentul organic, care de astă dată nu avea trebuință de a fi calcat, întru cât dădea puțința politicei rusești de a-și ajunge ținta prin a lui mijlocire, Rusia cere rînduirea unei anchete la care Poarta consimte, uitînd sub presiunea cererilor rusești, și purtarea lui Ghica favorabilă ei în afacerea complotului bulgăresc, și sabia de onoare cu care îl cinstise. Se rînduiesc în anchetă delegatul rusesc Duhamel și acel turcesc Chechib Effendi, care urmînd tot sistemul cel vechiu turcesc, de a pleca urechea cătră cel ce dădea mai mult, fără a răspinge însă nici sumele oferite de partea cealaltă, ie de la Ghica 4,000 de galbeni; dar rivali domnului dîndu-i 15,000, Turcul se unește în totul cu părerile lui Duhamel, care conchidea la destituirea domnului. În urma raportului comisiunei de anchetă, Alexandru Ghica este depus în 7 Octomvrie 1841³⁵.

34. Adresa reprodușă în multe scrieri, între altele și în *Vaillant*, II, p. 412—428. Daschkoff complimentează cu toate aceste pe Bibescu pentru spiritul de moderație arătat de el în redactarea adresei. La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco, p. 99.

35. *Regnault*, p. 219 și 229. De aceea Turcia stă la gînduri mai tirziu cînd era să numiască pe Alexandru Ghica caimacam în 1856: „La Porte a jugé que l'ayant destitué de son rang d'hospodar, il ne serait pas de sa dignité, en le choisissant pour caïmacann, d'avouer qu'elle avait eu autrefois la main forcée”. *Thouvenel c. Walewsky*, 6 Iulie 1856. Doc. Renașterii României, III, p. 607;

2. GHEORGHE BIBESCU

Gheorghe Bibescu în Muntenia, 1842—1848.
Domnul cel nou fusese ales conform dispozițiilor regulamentului organic după cum predecesorul seu fusese destituit prin aplicarea acelorasi norme. Dacă Rusia își încercase de două ori puterile pe calea extra-legală, și anume la așăzarea în scaun a primilor domni și la supunerea împotrivirei adunării prin firmanul sultanului, ea păstră o ținută în destul de nepăsătoare la alegerea noului principe, știind bine că va putea totdeauna să-i îndoae voința după cerințele intereselor sale, mai ales după exemplul fulgerător pe care-l dăduse în persoana lui Ghica.

Intr'adevăr, pîntre cei 37 candidați care se înscriesese la început pentru tronul Munteniei, numai Știrbeiu și Cîmpineanu ar fi putut susține o luptă serioasă cu Gheorghe Bibescu în privirea științei și a vazei dobîndite. Dar Cîmpineanu fusese scos din numărul candidaților, fiind rău văzut de Ruși pentru cerbi-coasa lui împotrivire cînd cu desbaterea articolului de adaus regulamentului organic, pe cuvînt că ar fi fost surgunit prin un firman al Porței, care deci nici odată nu l'ar putea întări. Știrbeiu era frate cu Bibescu, care remase deci ca singur candidat avînd sorti de izbîndă. Iată pentru ce el obține în sinul adunării extra-ordinare o majoritate atît de împunătoare.

Din cei 37 de candidați la tronul Munteniei, 16 lepădîndu-se de voia lor, mai rămăneau încă 21, nu-

măr îndestul de respectabil. Pentru a introduce o rînduală în lucrările alegerei și tot odată a le prescurta, candidații fură împărțiți în 4 serii dintre care 3 de 5 candidați fie care, iar cea de pe urmă de 6. În fie-care serie, voturile erau date de toți alegătorii pentru fie-care candidat în deosebi, punînd în urna fie căruia o bilă albă—pentru—sau una neagră, contra. În seria întâi banul Gheorghe Filipescu căpătă cele mai multe glasuri pentru alegere anume 84; în a doua logofătul Barbu Stirbeiu precumpeni cu 91 de bile albe, a treia serie încuviință cele mai multe voturi logofătului Emanoil Băleanu în număr de 79; în cea de urmă însă Gheorghe Bibescu cîștigă izbînda asupra tuturor, cu 131 de voturi și fu proclamat¹.

Cabinetul rusesc se arată foarte mulțumit de rezultatul obținut și ministrul de Nesselrode scrie consulului Daschkoff că «alegerea tînărului Gheorghe Bibescu au răspuns în totul dorinței noastre. Noi vă rugăm de a rosti domnului cele mai călduroase ale noastre felicitări pentru a lui alegere. Îi veți împărtași instrucțiunile noastre și îi veți face cunoscut în același timp tot ce noi așteptăm de la a lui ocîrmuire. El va ști, nu ne îndoim, a aduce la împlinire speranțele noastre și a se face astfel vrednic de înaltă idee pe care împăratul a dobîndit-o despre principiile, caracterul și talentele sale deosebite»².

Bibescu fusese născut în 1804 în Oltenia. Tatul său, marele vornic Dimitrie Bibescu îl trimise la Paris

1. După registrul original păstrat în arhivele camerei deputaților. Scrutinelul fu deci nominal, și fie-care candidat a fost supus unei încercări în parte. Arătările făcute de protivnicii principelui Bibescu, că ar fi fost astfel potrivit candidații în serii, ca să se împărtaşcă voturile între ei, pe cînd în seria lui Bibescu concurenții lui erau cu toții personaje fără însămnătate (*Regnault*, Histoire politique et sociale des principautés, p. 231), ar avea înțeles, numai în cazul cînd votul s'ar fi făcut prin bilete scrise pentru toți candidații din o serie de odată, lucru ce nu se întîmplă. Alegerea lui Bibescu a fost deci rostirea voinței adunării.

2) *Regnault*, l. c., p. 235.

la 1817 unde petrecu 7 ani, îndeletnicindu-se cu deosebite studii, și reintră în țară în 1825. După ocuparea țării de Ruși în 1828, Gheorghe Bibescu fu numit membru în comisiunea de alcătuire a regulamentului organic, pregătind deosebite proiecte de legi, mai ales de acelea ce priveau la partea judecătorească. Kisseleff îi încredință postul de director la departamentul dreptății. Pe cînd se afla în atare însușire, se introduce în proiectul regulamentului organic, așa cum fusese întocmit de comisia din București, niște schimbări de cătră o comisie ruso-turcă întrunită în Constantinopole, în care între alte se adaozea la articolul 205 al regulamentului, care prevedea pedeapsa la ocnă pe viață pentru acei ce s'ar introduce pe teritoriul muntean fără a face carantină, alineatul că străinii care ar contraveni la acel articol rămîneau să fie judecați de autoritatea competentă. Bibescu se opune la atare modificare, arătînd că «ori-ce crimă săvârșită pe teritoriul muntean nu a fost judecată până acuma de cît de judecătorii țării ori-care ar fi fost caracterul naționalității vinovatului; schimbările din Constantinopole ar fi deci o atingere gravă în protiva unui drept pe care țara l'a pus totdeauna în lucrare și care ar putea avea de rezultat de a zădărnici întocmirea carantinelor». În urma acestor observații deosebirea între străini și naționali în privirea pedepsirii pentru contravenții la regulamentul carantinelor este înlăturată și art. 205 este formulat în chip obștesc pentru ori-ce încălcători³.

Bibescu trecu mai tîrziu la ministeriul afacerilor

3. Analele parlamentare ale României, I, p. 279. Comp. Questions relatives à le refonte du régime organique soumises par le prince G. Bibesco, alors qu'il était secrétaire d'Etat au Département de la justice à S. Ex. le général Kisseleff. Documentul va fi publicat în lucrarea pe care principele Gh. Bibesco o pregătește asupra domniei părintelui său.

străine, din care se retrase puțin timp după suirea în scaun a lui Alexandru Ghica⁴.

Gheorghe Bibescu era deci un om luminat, partizan al progresului și cu toate că încă tânăr (nu împlinise patruzeci de ani), deprins cu trebile și cu ocîrmuirea oamenilor. Alegerea lui, care ca ori ce act de acest felu, nu putuse fi cu totul subtrasă înrîuirilor ascunse, nu rămînea mai puțin un eveniment de o mare însemnătate în viața poporului român, întoarcerea lui la autonomie după vieacuri întregi de o viață înlănțuită. De și alegerea lui fu salutată ca o fericită izbîndă de către cabinetul din Petersburg, Bibescu care nu putea uita că era român și nu putea înăbuși simțimentele sale naționale, făcu în ziua chiar a întronării sale un pas ce nu prea convenia programului rusesc. Wroind ca înălțarea lui să dobîndească în spiritul poporului toată însemnătatea ce o avea, și a arăta că vechile vremuri de demnitate și autonomie revenise cu el, Bibescu apăru în ziua încoronării sale îmbrăcat în costumul lui Mihaiu Viteazul⁵. O atare amintire, invietoare a gloriei trecute a poporului român, nu prea putea fi în totul pe placul Rusiei, care răsturnase pe Alexandru Ghica tocmai pentru prea marea lui plecare către partidul național, și revenise cu grăbire de la visurile politice ale lui Kisseleff la practica temeinică și reală a lucrurilor.

Bibescu se suise în tron hotărit a lucra la desvol-

4. Quelques mots sur la Valachie. Paris, 1856, p. 10. note și în apendice scrisoarea principelui G. Bibescu c. fiul său *Neculai* din 15 Noembrie 1851. p. 99.

5. *Regnault*, p. 236. La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco par A(dolph) B(iillegog). Bruxelles, 1848, p. 122, spune fără cuvînt că principele ar fi ridicat un monument lui Mihaiu Viteazul. În anul următor Bibescu ducîndu se la mănăstirea Dealul Ingenunche și sărută peatra mormîntului eroului muntean. Un anonim (*Heliade*?) publică asupra acestei împrejurări o poezie plină de foc; un altul scrie în proză o meditație asupra țărinei lui Mihaiu: „o țărînă sfințită, odor prea scump Romînilor; tu ai fost mai cu deosebire podoaba și fala Romîniei”. Foaia pentru mînte, 1844.

tarea țării. Adunarea convocată în 18 Februarie 1843 se arată foarte bine dispusă către noul domn, și o atare înțelegere între puterile statului dădea putința îndeplinirii a numeroase reforme, de care țara avea mare nevoie, cu toate acele îndeplinite sub ocîrmuirea, și ea luminată, a generalului Kisseleff.

Mai multe proiecte de legi trimise de guvern în sinul adunării fură votate fără opoziție. Se institui un președinte al sfatului administrativ extra-ordinar; se verificară socotelile anului 1840; contribuabilii atribuiți ocîrmuirii temniților fură trecuți sub acea a capilor de ținuturi, aducîndu-se prin aceasta o economie de 47.000 de lei, bani ce fură întrebunțați la răscumpărarea de Țigani de la fețele particulare⁶; trei escadroane de cavalerie fură desființate, sporindu-se numărul infanteriei cu 1,440 de oameni, spre a întări paza pichetelor Dunărei; casa pensiunelor și a scutelicilor fu reorganizată și prețul răscumpărării în bani a zilelor de clacă, datorite de țaran, fu redus în a lui favoare de la 2 lei 11 parale pentru muncitorii cu brațele, la 1 leu 20 de parale; pentru acei cu 2 boi de la 4 lei 30 de parale, la 2 lei 10, și pentru acei cu 4 boi de la 8 lei 20 parale, la 3 lei și 10. Socotelile anilor 1836 și 1841 fură apoi verificate și se adause la venitul orașelor taxa pe cărțile de joc. Domnul propuse în semn de recunoștință din partea țării către generalul Kisseleff ca să-i se rîdice un monument, pentru care adunarea votează suma de

6. Ideea emancipării Țiganilor s'a copt întâi în Muntenia. În 1835 esă aici o disertație asupra robiei pe care cenzura o împiedecă a se răspîndi. În 1836 acelaș autor, a căruia nume nu se cunoaște, scrie maiorului *Voinescu* o scrisoare pe care acesta o comunică lui *Costache Negruzzi*, pe atunci deputat în adunarea Moldovei. *Negruzzi* răspunde autorului: „am cetit scrisoarea d-tale vrednică de un om ce simte că a venit vremea a ne îndrepta. Am și făcut un proiect pe care să-l supun adunării, și dacă s'ar încuviința măcar în parte, voi avea mulțumirea a zice că este fapta d-tale“. Cel întâiu boier care au desrobii Țiganii fu *Ioan Cîmpineanu*. Foaia pentru minte, 1884, p. 316.

15,000 de galbeni; dar generalul refuzînd a primi o atare onoare, cît timp încă era în viață, banii fură în-trebuințați mai tîrziu la lucrări de folos public. Poliția orașului Brăila este organizată; leafa reprezentantului din Constantinopole sporită; dreptul de embatic este restrîns numai la orașe și orașele, și forma în care el putea fi constituit este regulamentată. Se întroduc încă mai multe dispoziții judecătorești și se impune sătenilor o clacă de 6 zile pe an pentru punerea în stare a drumurilor și podurilor. În sfîrșit se hotăresc condițiile arendărei moșiilor mitropoliei și a episcopiiilor⁷. Până acuma cuvintele rostite de Bibescu la deschiderea adunării nu fusese date degreș, «că el spera a fi tot atît de bine văzut ca domn precum fusese ca coleg al reprezentanților țării»⁸.

Atare armonie trebuia însă curînd să fie zdruncinată prin neînțelegerea ce izbucni între domn și adunare de la o nouă reformă proiectată de Bibescu, privitoare la regimul dotal. După codul Caragea, care avea putere în acel timp în Muntenia, «zestrea ce se făgăduia se protimisia a se plăti mai întăi decît cei ce au împrumutat pe făgăduitorul în urma făgăduielei zestrei, adecă întăi aceea ce se înzăstrează ie zestrea ce i s'a făgăduit ei, și apoi se răfuesc împrumutătorii celui ce s'a făgăduit»⁹. Atare dispoziție devenia periculoasă în sistemul legii vechi, care primia în ori ce procese dovada prin marturi, de oare ce de îndată ce un debitor avea o fată măritată, el iscodea o făgăduință de zestre, pentru a-și putea mîncă creditorii. Iată pentru ce se vād așa de des în publi-

7. Condicta No. 92 a tuturor dispozițiilor legiuitoare pe anul 1843, în arhiva camerei deputaților.

8. Cuvîntul de deschidere a adunării din 1843. În Buletinul oficial, pe acel an.

9. Pentru zestrea § 17. *Bujurcanu*, Colecțiune de legiurile vechi și nouă, București, 1873, p. 462.

cațiile timpului reclamațiile dotale¹⁰, care împiedecau cu toiu desvoltarea creditului public. Principele Bibescu vroind să îndrepte atare stare de lucruri, propune prin proiectul său, că dacă femeia întrebata de judecător va răspunde sub a ei subsemnătură că nu are pretenții privitoare la zestrea ei, ea nu va mai avea dreptul a invoca privilegiul ei dotal asupra creditorilor ipotecari, și chiar în cazul când atare privilegiu ar putea fi invocat, aceasta nu se va mai face decât din ziua legalizării actului dotal, conform dispozițiilor regulamentului organic, și în sfârșit el supunea și simplele făgăduieli de zestre formalității inscripțiunii, întocmai ca și constituirile desăvârșite. Principele propunea încă de a se înlătura ca protivnică principiului civilizației pierderea în folosul barbatului a jumătății din zestrea femeii necredincioase, precum și învoirea înstrăinării zestreii pentru a face ca barbatul să se urce în rangurile boieriei¹¹.

Dispozițiile proiectului lui Bibescu erau pe deplin îndreptățite înaintea rațiunii și a echității, și dacă ele întâlniră în adunare o împotrivire aproape într'un glas, ea nu-și poate găsi altă explicație decât în interesul privat al deputaților, a familiilor sau prietenilor lor, care vroiau să măntină în legiuirea țării regulele despoietoare pe care principele doria să le înlătore. Proiectul este răspins, întâiul semn al luptei ca era să se încingă între domn și organul legiuitor al țării¹².

10. A se vedea Buletinul oficial de la 1833 prima lui eșire până la anul 1843.

11. Registrul No. 92 al adunării deputaților. Legea va fi reprodusă în Intregime în publicația principelui Bibescu, Vol. II

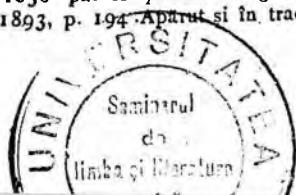
12. Ponegriții principelui Bibescu care scriseră mai târziu asupra domniei lui, se slujiră mai ales de legea asupra regimului dotal pentru a-l ataca. Ei îl învinuiră că ar fi vrut prin acest proiect „să încuviințeze barbatului dreptul de a ipoteca averea femeii lui”. (*Regnault* p. 238 ; *Le principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco par Adolph Billecoq*, p. 129). Proiectul lui Bibescu nu conține nici un cuvânt asupra unui drept atât de anormal, și scriitorii cari atribuie lui Bibescu atare iscodire sunt sau neștiutori

Bibescu, fire ceva prea vioaie, luâ respingerea unei legi bine făcătoare ca o ocară personală. El se grăbi de a închide adunarea, cu atîta mai mult că se pregătea a merge la Constantinopole spre a-și lua investitura. În timpul lipsei sale, vroind să încredințeze frînele ocîrmuirii în mâini sigure, el se gîndește a numi pe fratele său Barbu Știrbeiu de cap al departamentului trebilor din lăuntru. Înainte însă de a lua atare măsură care era să jigniască mult pe ceilalți boieri, principele cere sfat prin o scrisoare de la generalul Kisseleff care prin răspunsul lui îi spune că: «de și el nu ar pune de loc în paralelă pe Știrbeiu cu Mihalache Ghica (fratele lui Alexandru Ghica celui destituit, care și el nemulțămise pe boieri prin numirea fraților săi în înșămbrate locuri), totuși văd în el pe fratele gospodarului și prin urmare o plecare firească a încuviința actele vornicului, care este în Muntenia axa în jurul căreia se învîrte toată ocîrmuirea. Nu e vorbă că dacă stăruiți pentru numirea lui, cabinetul imperial nu poate să v'o refuze»¹³. În urma acestei încuviințări a guvernului rusesc, Bibescu și numește pe Știrbeiu la ministeriul internelor. Apoi pleacă la Constantinopole, unde este primit cu cinste și bună-vroință, și legăturile în care el întră cu deosebiții mari demnitari ai Porței îi ușurară mai tîr-

---

sau de ră credință. Ei pun însă această pretinsă dispoziție în legătură cu afacerile particulare ale domnului. Soția lui, Zoe Brancovanu, fiind cătră acel timp atînsă de nebulie, Bibescu vroia să se despărță de ea, această boală fiind pe atunci un motiv de despărțenie. Se impută principelui că ar fi avut de scop a-și ruina soția, înainte de a o lepăda. Găsim din protivă pe principe, imediat după constatarea legală a nebuliei femeii lui, lepădîndu-se de avere ea ei foarte înșămbrate, și instituind asupra ei o epitropie, care se îngrijăscă de interesul copiilor comuni, epitropie compusă din episcopul de Buzeu, marele ban Filipescu, logofătul Băleanu, logofătul Vilara și paharnicul Opranu. Buletinul oficial, 1844. N-ro 140, p. 557. Iată cum se scria istoria în acel timp de oarbă deslănțuire a patimilor?

13. *Kisseleff c Bibescu*, 14 Iunie 1843, în „Régne de Bibesco, correspondance et documents 1843—1856 par le prince Georges Bibesco, correspondant de l'Institut, I, Paris 1893, p. 194. Aparut și în traducere română, București.

ziu negocîiările mai multor afaceri, mai ales acea de o mare însemnătate a vămilor țării.

În timpul lipsei sale, partidul protivnic caută a înjgheba un nou complot bulgăresc la Brăila în fe-liul acelaia care compromisese pe Alexandru Ghica, sperînd să aducă căderea Bibescu. Complotul însă descoperit, fu înădușit de ocîrmuire, cu toate că Rușii și de astă dată nu-l văzuse cu neplăcere, fiind în-dreptat contra celor mai de moarte dușmani ai lor, Turcii ¹⁴. Înalta opinie pe care Rușii o aveau despre Bibescu îi învoiește a îndeplini un act ce era mai curînd favorabil Porței otomane, și pentru care a-ceasta îi aduce sincerele sale mulțămiri ¹⁵.

Reîntreat în țară, principele Bibescu rechiamă adu-narea în 12 Ianuarie 1844, căutînd prin cuvîntul său de deschidere a pune un frâu opoziției, zicînd «că ar nădăjdui că cinstita adunare va păstra în toate des-baterile sale liniștea și vrednicia» ¹⁶. Mai multe proiecte de legi și sunt votate, și se părea că înverșunarea tre-cută fusese cu totul uitată, cînd o altă chestiune, mult mai gravă de cît legea asupra regimului dotal, vine să arunce din nou desbinare între cele două puteri ale statului.

Această chestiune se referea la concesiia unei exploa-tări a minelor cerute de un supus rus, Alexandru Trandafiloff.

Articolele 178 și 179 din regulamentul orga-nic conțineau asupra exploatării minelor, următoarele prescrieri. Art. 178: «Cînd se va descoperi niscai-va

14. Gazeta de Transilvania, 1843, p. 306, observă că „acest complot ar fi fost încurajat de o mare țară, bine cunoscută principatelor“.

15. *Rifaat-pașa c. Bibescu*, 1 Decembrie 1843, complimentează pe Bibescu „asupra rîvnei ce puse în a face să cadă uneltirile vinovate a unor în-chipuitori de turburări“. Règne de Bibesco, p. 211. Actele citate după publi-cația principelui Bibesco, a fost utilizate de mine în original. În timpul tipă-ririi volumului acestuia au apărut și publicația principelui.

16. Buletin oficial pe 1844, p. 9.

mine în pământul vre unui particular, acesta slobod va fi să le lucreze singur ori să le închirieze altuia, după voința lui, dând stăpînirii a zecea parte în natură sau plătind visteriei a zecea parte din cîștig, scoțînd mai întîi la amîndouă întîmplările toate cheltuielile lucrării.» Art. 179. «Iar de se va dovedi că stăpînul moșiei unde s'au găsit aceste mine, după sorocul de opt-spre-zece luni ce-i va da domnul, nu va avea mijloc de a le lucra singur, nici va voi a le închiria altuia, atunci domnul împreună cu obicnuita obștească adunare vor chibzui de vor găsi cu cale, mijloacele spre a lucra acele mine, dînd stăpînului moșiei a zecea parte din cîștig, după ce se vor scoate toate cheltuielile lucrării, și pe lîngă aceasta despăgubindu-se după cuviință pentru stricăciunea ce vor fi pricinuit moșiei sale săpatul și lucrarea minelor»¹⁷

Intemeiet pe aceste dispoziții ale regulamentului, Alexandru Trandafiloff, ce se dădea ca reprezentantul unei societăți miniere, aduce la cunoștința domnului prin o cerere din anul 1843 dorința societății sale de a întreprinde o cercetare a minelor Munteniei, și cere învoirea de a trimite pe cîți-va mineralogi în Carpați spre a face explorările trebuitoare. El adaugela cererea lui rugămîntea că «dacă proprietarii în pământul cărora se vor găsi metalurile, în curgerea de 18 luni legiuite prin regulament, nu vor avea mijloace a le lucra singuri sau nu se vor întocmi pentru lucrarea acelor mine cu societatea prin contracturi legiuite, la o asemenea întîmplare, societatea să fie încredințată despre partea stăpînirii, că dreptul ei însămnat prin art. 179 din regulament va rămînea pe sama societății nu mai puțin de 12 ani, după întocmirea ce se va face în vreme după sus arătatul soroc, care

---

17. Analele parlamentare ale României, I, p. 264.

se va începe din ziua slobozirei poruncilor, pentru care societatea roagă acum pe Înălțimea Voastră»¹⁸.

Să însămnăm de pe acum că cererea lui Trandafiloff cuprindea un punct protivnic dispoziției art. 179 pe care tocmai se sprijinea, anume fixarea epocii de la care trebuia să înceapă a curge punerea în întârziere a proprietarilor pentru a-și exploata minele lor. Trandafiloff cerea de la domn ca sorocul de 18 luni să fie socotit de la data ordinelor principelui, cu alte cuvinte, de la data autorizării date geologilor săi de a percurge munții țării, pe când regulamentul organic înțălegea ca să înceapă acel soroc *pentru fie care proprietar si particular* din momentul în care mina fiind descoperită pe pământul său, el ar fi fost pus în întârziere de principe de a se apuca de a ei extragere.

Principele Bibescu, în dorința lui de a împinge țara înainte în toate direcțiile, de a deschide toate comorile bogățiilor sale ascunse, nu văzu în propunerea lui Trandafiloff decît partea industrială și folositoare țării și se hotări a-i primi cererea, care era în acelaș timp călduros sprijinită de consulul rusesc. El o recomandă deci sfatului administrativ extraordinar, care prin încheierea lui din 19 August 1843 «dă voie ca mineralogii d-lui Trandafiloff să se preumbe pretutindeni prin munții țării ; să urmeze veri-ce încercări pentru descoperiri de mine, ca Trandafiloff să se poată tocmi și învoi cu proprietarii acelor moșii unde se vor găsi mine, dînd stăpînirii o listă anume atît de proprietarii ce vor primi a se învoi, cît și de cei ce nu ar primi a se tocmi ; pentru cei d'întăi spre a fi cunoscuți stăpînirii îndată și a urma exploatația, iar pentru cei de al doile să se pună la cale guvernul asemănat dispozițiilor art. 178 și 179 al regulamentului organic ; în fine

18. *Dimitrie A. Sturza*, Chestiunea Trandafiloff în Revista Nouă, I, p. 242.

*ca sorocul de 12 ani să se socotiască pentru fie-care mine în parte din ziua în care se va da această voie»*¹⁹.

Părerea sfatului se mărginea strîns în limitele legii; el nu încuviința dintre cererile lui Trandafiloff decît învoirea de a explora munții, care nu lega întru nimic; nu se opunea la tocmelile de bună voie între proprietari și societate, tocmeli învoite prin art. 178 al regulamentului; admitea termenul de 12 ani, întru cît o exploatare de atare natură nu se putea gîndi fără un termen oare care; dar, în contra cererei Rusului, dispunea ca acel soroc să curgă *pentru fie-care mină în parte* de la data punerii în întîrziere, și prevedea în deobște pentru proprietarii ce nu ar primi a se tocmi, aplicarea dispozițiilor regulamentului, art. 179, adecă punerea în întîrziere, și după trecerea de 18 luni, luarea măsurilor din partea domnului, împreună cu adunarea, pentru exploatarea silită a minelor. Ordinul principelui cătră departamentul din lăuntru prin care îi împărtășeste părerea sfatului, ordin datat din 21 Octomvrie 1843, întărește acea părere, repetînd a-nume că dă voie lui Trandafiloff *să exploateze prin buna tocmală și învoială cu proprietarii veri-ce metal ar putea afla»*²⁰.

Până acuma nu se putea găsi nici cu cea mai mică călcare a legii din partea organelor ocîrmuirii. Singura chestiune delicată, aceea a concesiunei impuse proprietarilor care nu ar fi în stare a exploata minele lor, era păstrată în întregimea ei aplicării ulterioare a dispozițiilor art. 179 care prevedea concursul adunării.

Cum să se explice atunci furtuna ce se rîdică în sinul adunării în protiva acestor măsuri începătornice luate de domn?

19. Idem, p. 243.

20. Idem, p. 243.

Trandafiloff văzîndu-se în posesiunea încuviințării sfatului și a întăririi domnești, împrăstie în toată țara o publicație care în temeiul încuviințării obținute propunea particularilor ce ar fi dispuși a conceda minele lor de bună voie, un model de contract, prin care aceștia dădeau companiei dreptul de a circula pe toate moșiile lor, în scopul de a descoperi mine și dacă s'ar găsi, acela de a începe lucrările de exploatare. Contractul păstra proprietarilor facultatea de a trimite un delegat din parte-le pentru a controla cîtîmea venitului, din care trebuiau să primească a zecea parte. Această publicație nu se raporta prin nici unul din articolele sale la concesiunea care trebuia să fie impusă de guvern acelor dintre particulari ce ar refuza a se înțălege cu compania²¹. Unită însă cu actele anterioare, fără ca nici unul din ele să fie preciz cunoscute, ci mai mult de pe spuse, proclamația lui Trandafiloff răspîndi în toată țara îngrijirea cea mai mare. Proprietarii împinși de instinctul de conservare, se spărieră cu toții de drepturile concesdate companiei, văzînd în ea o atingere a proprietăților lor. Amestecînd închirierea de bună voie a minelor ce s'ar găsi pe moșiile lor cu exploatarea silită prevăzută de art. 179 al regulamentului, și știînd că termenul de 18 luni fusese cerut prin petiția înductivă a lui Trandafiloff a fi numărat de la eșirea poroncilor domnești, proprietarii priviau publicația lui Trandafiloff ca o punere în întîrziere pentru exploatarea minelor lor, care nici macar erau descoperite și se așteptau ca societatea întemeiată pe încuviințarea ocîrmuirii să înceapă a săpa și desfunda moșiile lor și a întreprinde lucrări pe ele, fără deosebire de proprietarii învoiți sau neînvoiți. Ei se mai temeau ca lucrările minelor să nu detragă pe muncitori de la lucrul pămîntului, pre-

---

21. Idem, p. 243.

cum și de conflictele în care ar putea să între cu societatea rusască, care fiind atât de puternică, era totdeauna să fie sprijinită de ocîrmuire pe cît și de justiție. Apoi ce garanții se dădea oare proprietarilor că la săvîrșirea sorocului de 12 ani, ei ar fi mîntuiți de amestecul primejdios al societății pe pămînturile lor? Era chiar firesc lucru a se aștepta ca ea să ceară o prelungire a concesiiei, cu atât mai mult cu cît ar fi băgat capitaluri, ridicat clădiri și executat lucrări. Nu era vorbă de nimic mai puțin, așa gîndiau proprietarii, decît de o desmădulare a dreptului proprietății din partea unei companii susținute de un puternic imperiu, contra căreia ori ce luptă ar fi zădarnică, ori care ar fi fost încălcările ei, care ar fi putut crește până la deposedarea aproape deplină a proprietarilor de moșiile lor.

De și atare întîmpinări nu aveau până atunci nici un temei, ele își aveau pricina mai adîncă în teama pe care totdeauna poporul român o arătase pentru protecția rusască, teama ce se mai arătase odată, cînd întrase pentru întăia oară în relații cu Rusia pe timpul lui Cantemir, stipulînd în tratatul lor cu Petru cel Mare că Rușii să nu aibă dreptul de a se însura în țară nici de a cumpăra moșii în ea ²². Și atunci fusese vorba numai de a împiedeca pe Ruși de a deveni supărăcioși vecini; acuma ei vroiau să se stabilească pe însuși moșiile proprietarilor!

Atari temeri erau poate închipuite; dar ele existau în mințile oamenilor și trebuia ținut samă de ele. Adunarea însă care se făcu echoul neliniștei publice, în loc de a pune chestiunea pe adevăratul ei tărîm, și a arăta domnului motivul îngrijirei lumei, cu toate că ea avea actele în mîna și putea judeca în deplină cunoștință de cauză cele ce se făcuse, ie în contra

---

22. Vol. IV, p. 514, articolul al 9-le.

guvernului o poziție dușmană și confundînd, ca și neluminata părere publică, concesiunea încuviințată lui Trandafiloff de a se înțălege cu proprietarii prin bune tocmeli conform art. 178 din regulament, cu chestia concesiunii silită prevăzută de art. 179, adunarea, zicem, roștește temerea «ca nu cumva și compania ce s'au aratat cu dorință de a descoperi și a exploata mine răzămata cu încredințare pe împuternicirea ce dobîndește în temeiul prezisului întărit jurnal, nu va primi a asculta nici o propunere cît de dreaptă și prăvilnică, puind înainte după trecerea de 18 luni expirația acestui soroc, diu ziua însămnată în publicatele exemplare, sub vre o propoziție că s'ar fi păzit legiuita formă, în vreme ce aceasta se cuvine să se îndeplinască în parte cătră fie care proprietar lăsat în a sa voință slobodă, ca să încheie contract de închiriere cu cine ar putea găsi și precum folosul l'ar povățui.» Adunarea în puterea acestor argumente, care erau toate fără obiect, întru cît concesiunea principelui nu se raporta decît la tocmelile de bună voie, și de loc la exploatarea silită prevăzută de art. 179, nu cere de la domn, în afară de desființarea publicației lui Trandafiloff, nimic mai puțin decît aceea a jurnalului sfatului administrativ investit cu aprobarea lui însuș²³.

Principele care avea pentru el dreptul și legalitatea, adînc rănit prin atare cerere necuviincioasă, nu vede în pretenția adunării decît reînvierea spiritului de răsvrătiri, de care mai dăduse odată dovezi, la proiectul asupra zestrei, și vroind să arăte lumii că nedrepte erau împutările ce i-se aduceau din partea adunării, și că corecte erau lucrările sale, este adus prin însuș atare ținută a susținea mai departe concesiunea încuviințată,

---

23. Reprodușă adresa adunării în întregime de *Dim. Sturza* în *Revista nouă* citată, p. 245.

acăreia pericole poate îndestul de reale însuș domnul le ar fi întrevăzut, dacă adunarea ar fi luminat pe principele în loc de al ofensa. Și că Bibescu se convinsese în curînd că temerile publicului nu erau cutotul neîntemeiate, se vede din aceea că la sfîrșit, cu toată închiderea adunării, el respinge concesiunea Trandafiloff. Acum era însă de desbătut o chestiune de legalitate, pe care domnul o avea pe partea lui, și ideea dreptății trebuia înainte de toate să iasă triumfătoare.

Domnul deci răspunde adunării, «că nu numai ar fi eșit din hotarele întru care se mărginește prin a sale atribuții, dar a și calcat toate regulile bunei cuviinți și a căzutului respect cătră înalta oblăduire, cerînd prin al său raport desființarea unui jurnal ce s'au întărit de cătră noi, fără a lua măcar osteneala de a se pătrunde de a lui cuprinderă ; ca el nu a făcut decît ceea ce datoria îl povățuia să facă cătră ori ce altă companie s'ar fi înfătoșat cu asemenc cerere : a-i da adecă voie de a se preumbla prin munți spre descoperire de mine, consfințind drepturile proprietarului pentru ceea ce se atinge de particularniciele învoeieli și supunînd ori ce altă lucrare din partea acei companii la dispozițiile articolelor 178 și 189 din regulamentul organic». Domnul poruncește tot odată ca toate actele acestei afaceri, atît cererea lui Trandafiloff, rezoluția principelui ce o recomandă sfatului, părerea acestuia și întărirea domnească să fie de îndată tipărite, pentru ca publicul să poată judeca prin el însuș că guvernul nu fusese inspirat în toată această afacere decît de dorința de a face binele țarei²⁴.

Cu toate că adunarea, după o mai coaptă chibzuire se convinsese că se încurcase, cerînd domnului anulara unui jurnal al sfatului care nu contravenia prin

---

²⁴. Două ofse a le principelui *Bibescu*, din 14 Fevruarie, unul cătră sfatul administrativ și al doile cătră adunare, idem, p. 246.

nimic dispozițiilor legale, totuși nevroind să recunoască că ar fi greșit, ea mănținea în noua ei adresă către principe chipul ei de a vîdea, schimbînd însă observațiile sale pe care le raporta acuma la termenul, de 12 ani, «care soroc pentru ca să se dee, de s'ar fi judecat folositor, trebuia, ca o adăugire la pravilă, să se așeze după formele legiuite de art. 55 al regulamentului»²⁵, adecă cu concursul adunării. În 4 Martie 1844 Bibescu răspunde la această nouă adresă, pronunțînd închiderea adunării. Intețit însă de Ruși, care fusese adînc jîgîniți prin opoziția ce omul lor întîlnise în reprezentafia țării, el nu se oprește numai la această măsură internă, dar cere de la Poartă, îndemnat de Rusia, a dobîndi un firman pentru suspendarea acelei adunări pe timpul cît trebuia să mai țină.

Improtivirea adunării fu o a doua oară înădușită prin o procedare ce nu era de loc prevăzută de regulamentul organic, întervenirea unui firman al Porței, ca și pe timpul lui Alexandru Ghica, cînd Rusia vroia să introducă articolul adițional la legea fundamentală a țării. Și trebuie înșămnat că în ambele cazuri era în joc tot un interes rusesc; acăruia apărător Poarta avea slăbăciunea a se constitui, luînd asupra-și urăciunea măsurilor constrîngătoare²⁵.

Chestiunea aceasta a concesiunei miniere cerută de Trandafiloff desvălește caracterul domniei Bibescului. Domnul, doritor de a împinge țara lui în calea progresului și crezînd că a găsit în societatea rusască un mijloc de a realiza vederile sale, vroia prin o strictă aplicare a legii să facă ca Muntenia să se folosiască din lucrarea minelor ei. Adunarea în loc, de a des-

25. A doua adresă a adunării din 29 Fevruarie. idem, p. 248.

25. Interesul guvernului rusesc în chestiunea Trandafiloff este dovedit prin o depeșă a împăratului *Neculai* c. consulul *Daschkoff*, în care îi rostește indignarea lui contra mitropolitului care se pusese în capul opoziției în afacerea concesiunei. La principauté de Valachie sous le hospodorat de Bibesco, p. 137.

tăinui domnului ceea ce se credea a fi primejdios în concesiunea cerută, îi făcu o opoziție sistematică, împătîndu-i cu tot atît de puțin tact cît și temeiu, că'ar fi încălcat legea, ceea ce el nu făcuse întru nimic. Principele iritat cu drept cuvînt, vrea să dovedească lumii că el nu depășise nici de cît regulamentul și că imputările adunării erau făcute fără cunoștința de cauză, sau din un scop rău voitor. În acest chip o dezbateră care interesa viitorul țării fu împinsă pe un tărîm personal, unde amorul propriu rănît întuneca tot mai mult perceperea limpede și liniștită a chestiunii însăși, și acest amor propriu din partea principelui era pe deplin îndreptățit; nu era vorbă de nimic mai puțin decît de prestigiul lui de cap al statului. Astfeliu fu el împiedecat de a lua în băgare de samă temerile rostite de opinia publică și care nu erau lipsite de ori ce temeiu, iar Bibescu, prin sprijinirea din ambiție a concesiei Trandafiloff, risca de a-și pierde simpatiile supușilor săi, care credeau că principele o susținea numai fiind că venia din partea unui Rus.

Totuși se văzu în curînd că mîntea trează a lui Bibescu fusese atînsă de temerea obștească, și de îndată ce nu fu turburat și întetît prin opoziția fără înțales a adunării, el nu întîrzie a vedea mai limpede în afacerea concesiei și dădu pe deplin dreptate opiniei publice, răspingînd cererea lui Trandafiloff cu toate că adunarea fusese închisă și apoi suspendată, după cît se vedea, în scopul de a se trece concesiunea. În deosebire de ceea ce s'întîmplase sub Alexandru Ghica, cînd suspendarea adunării fu însoțită de impunerea primirei articolului cerut a fi adaos de Ruși la regulament, acuma, cu toate că adunarea este din nou suspendată, atare măsură nu mai este însoțită de impunerea primirei concesiunii. Rusul văzîndu-se lăsat în îngăimală, părăsește pe proprietarii privați și se abate asupra moșilor bisericilor și a mănăstirilor;

dar de astă dată însuș principele și cu sfatul său resping propunerea societății rusești.

În tot timpul cât ținu lupta pentru chestiunea minelor, Bibescu fu în vecinică corespondență cu autoritățile rusești și mai ales cu comitele de Kisseleff. Acesta se arăta îngrijit de împotrivirea pe care domnul o întâlna în adunare. El amintea lui Bibescu că «atunci când comisia regulamentară desbătuse drepturile gospodarului, se căuta a i se lua puțința de a reveni la abaterile Fanarioților și se avea în vedere de a se întări pe cât se putea intervenirea aristocrației în afacerile guvernului»²⁶. Fostul ocîrmuitor al țării române sfătuia pe Bibescu să și modereze purtarea, a nu înfrunta așa de mult opoziția și a căuta mai mult să o săpe. În o scrisoare curioasă el îi zise că «în o țară ca a voastră unde desmoralizarea este băștinașă de două veacuri, vederile drepte și folositoare nu sunt îndestulătoare pentru a înriuri o adunare legiuitoare. Trebuia înainte de toate căutat un sprijin în oamenii cei mai cinștiți, și chiar în acei ce sunt mai puțin corupți. Trebuia cu ori ce preț să se formeze o majoritate în adunare pentru a o avea în public; trebuie cîștigată precum se obține iubirea copiilor prin jucării de tot soiul pe care oamenii voștri de tot teliul, cu sau fără barbă, doresc a le avea, și pe care trebuie să le dai ori cîtă rîspingere ai simți a o face»²⁷. Kisseleff se îndreptă chiar el însuș cătră mai mulți boieri influenți între alții cătră Constantin Cantacuzino, rugîndu-i să părăsască opoziția contra domnului și a-i da sprijinul lor în lucrările sale²⁸. În timp ce agentul de căpitanie al politicei rusești în principate dădea sfaturi lui Bibescu asupra

26. *Kiseleff c. Bibescu*, 1 Mai 1884, Règne de Bibesco, p. 232.

27. *Idem*, 14 Aprilie 1844, *idem*, p. 221.

28. *Kiseleff c. Cantacuzino*, 14 Aprilie 1844, *idem*, p. 228.

modului cum trebuia să înțaleagă aplicarea regimului așa zis constituțional cu care Rușii înzestraseră țările române, guvernul lor răspingea toate plîngerile trimise lui de boieri contra principelui prin organul mitropolitului²⁹. Dar atare luptă fu sfîrșită precum am văzut prin intervenirea unui firman al Porței eliberat lui Bibescu tot prin mijlocirea cabinetului rusesc. Ministrul de Nesselrode scrie în această privire lui Bibescu: «dacă concursul Porței otomane s'ar întîmpla a fi cerut din parte-vă, pentru a pune în orînduială măsurile ulterioare acăror lucrare vi s'ar putea părea neapărată în interesul Munteniei, rog pe Înălțimea Voastră a se înțalege în atare privire cu dl. de Daskoff, și a pune cu el la cale demersurile ce ar fi de făcut direct la Constantinopole pentru a obține de la marele senior puterile de care ați crede a avea trebuință. Consulul nostru general este însărcinat a se face mijlocitorul cererilor voastre pe lîngă dl. de Titoff și acela la rîndul său le va sprijini la Poartă»³⁰.

Bibescu mîntuit prin suspendarea adunării de grijele ce-i aducea, se pune din nou pe lucru, pentru a-și înzestra țara cu așăzăminte folositoare. În primul loc se ocupă de căile de comunicație care lipsiau aproape cu totul. Cu ajutorul legii de prestațiuni de 6 zile pe an de clacă pentru drumuri din partea țăranilor, principele întreprinde construirea mai multor șosele, din care una mergea de la Cladova la Orșova, trecînd prin niște locuri muntoase ce trebuiră străbătute prin mai multe lucrări de artă. O alta pleca de la riul Vădului, spre a eși la Kineni din spre Rîmnic. O a treia între Tomoș și Cîmpina. El

29. Mai multe plîngeri ale mitropolitului cătră cabinetul din St. Petersburg în decursul anului 1844, în Doc. col. *Lurm.*, supl., IV, p. 526—542.

30. *Nesselrode c Bibescu 2 Mai 1844*, Règne de Bibesco, p. 238.

începu și așăzarea marei arterii a țării care trebuia să lege Bucureștii cu Ploiești și Buzeul pe de o parte, de alta cu Pitești și Craiova. În acelaș timp el face să se rîdice un mare pod peste Olt, a căror valuri iuți nu fusesc încă supuse prin lucrări omenești. Apoi orașul Brăila fu înzestrat cu un cheu și acel al Giurgului cu lucrări de protecție în protiva înneacărilor Dunărei. În București principele face să se usce mlăștinile Cișmegiului, și Kiseleff refuzînd să primiască ridicarea monumentului ce vroia să i se închine de adunare, Bibescu întrebuițază cei 15,000 de galbeni votați în acest scop, la înfrumusețarea șoselei ce primi numele de șoseaua lui Kiseleff³¹. Un mare pojar mistuind partea cea mai înpoporată a capitaliei, Bibescu vine el însuși pe locul nenorocirei, pentru a încuraja prin prezența lui lupta în contra elementului deslăntuit, și după ce focul se stînge, el face să se împărtaşcă între jărtfele lui o sumă înșămnată luată din casa statului și a diverselor așăzăminte, la care adaoge și el 200,000 de lei din propria lui avere.

O chestiune care preocupa mult pe principele Bibescu era acea a vămilor. Turcia, prin tratate nou încheiete cu deosebitele puteri, ridicase dreptul de înțrare asupra mărfurilor străine de la 3 % la 5 %; dar stipulasă în acelaș timp, mai ales după stăruințele Austriei, ca nartul să nu fie schimbat în privirea principatelor romîne, în care mărfurile ar urma înaintea a nu fi supuse de cît taxei de 3 %. Atare stipulație lovia țările romîne cu o îndoită nedreptate: întăi jignind autonomia lor, prin împiedecarea de a regula ele înșile interesele lor comerciale; apoi împunîndu-le o pierdere materială, nefăcîndu-le să se fo-

---

31. Scrisoarea prin care Kiseleff refuză monumentul, 7 Iunie 1843, Règne de Bibesco, p. 192. Asupra întrebuițării celor 15,000 de galbeni, Buletinul oficial 1843, p. 293.

Iosască de urcarea taxei din împărăția ce-și luase dreptul a trăta pentru ele; în cât violarea dreptului de autonomie se făcea încă și în dauna lor. Bibescu desvoltă, în scopul de a feri pe țara lui de această îndoită lovitură, o activitate înșămnată, care este la sfârșit încununată de o deplină izbândă, puterile primind sporirea dreptului de intrare și pentru Muntenia. Principele dădu dovezi de o mare ghibăcie diplomatică, în negocierile cu cele trei puteri interesate: Turcia, Austria și Rusia, procedînd cu fie-care din ele într'un chip deosebit, potrivit cu situația și cu interesele lor. Cătră Ruși el protestează în puterea dreptului de protecție pe care l'ar avea asupra țării, scriînd ambasadorului lor din Constantinopole că «vămile Valahiei au fost totdeauna cu totul neafirmate de acele ale Turciei, care nici nu are interes a se amesteca în ele, de oare-ce toate taxele sunt încasate în folosul vistieriei muntene. Nu știu cu toate aceste prin ce fatalitate a trebuit totdeauna să fim supuși sistemului vamal primit de Poartă și să suportăm toate urmările lui, ori-cît ar fi fost ele de ruinatoare pentru noi. Cît timp 3 % a fost măsura tuturor drepturilor de importăție în imperiul otoman, am fost siliți a ne supune și a primi produsele cu care străinătatea ne înneacă numai cu această taxă de rîs, pe cînd ale noastre sunt supuse taxelor celor mai neauzite». În virtutea acestor considerații principele cere lui Titoff, «că dacă nu este cu putință să se obțină libertatea de a regula noi înșine relațiile noastre comerciale, ceea ce nu ar fi de cît urmarea firească a poziției politice ce ne este recunoscută și garantată de tratate, cel puțin să nu fie permis a se stipula pentru principate clauzele excepționale în scopul de a ruina aproape de tot comerțul lor»³². Pe cînd

---

32. *Bibescu c. Titoff*, 11 Ianuarie 1845. Règne de Bibesco, p. 165.

Bibescu cerea astfelu intervenirea Rusiei în favoarea intereselor țării lui, căută pe de altă parte a determina pe Austria să cedeze stăruințelor lui, prin argumente de cu totul altă natură. În o scrisoare adresată principelui de Metternich, el «regretă faptul că Austria să fi neîngrijit până atunci de a-și alipi prin legăturile interesului pe un popor care se găsește la porțile ei, și a căruia stare înfloritoare și civilizată, departe de a o jigni, nu ar putea avea de cât rezultate tot atât de folositoare ămbelor țări care se învecinează, și a căror apropiere mai intimă atîrnă numai de inițiativa celui mai tare»³³. Bibescu atîngea aici cu ghibăcie coarda cea mai răsunătoare a politicei austriace, care constă în a reține prin interese economice comune apărute în afară, membrele de altfelu rășchirate ale monarhiei sale.

Ajutat și prin bunele relații în care se afla cu oamenii cei mai de samă ai Turciei³⁴, domnul ajunge după multe silinți a vedea modificat întăi tratatul Turciei cu Austria, apoi cu celelalte state, cari primesc cu toatele sporirea taxei de import, și pentru Muntenia, de la 3 la 5 %. Bibescu mai izbutește tot prin aceleași rapoarte cu demnitarii Porței și în urma unei scrisori personale cătră sultanul³⁵, a face ca Muntenia să fie scutită de vamă în Turcia pentru obiectele de primă necesitate și să nu plătească, ca și națiile prietine ei, decît 5% pentru celelalte.

Prin stăruințele principelui Bibescu se obținuse două foloase însămnate; întăi sporirea taxelor de import a mărfurilor care trebuia să deie un adaos de venituri; al doile și ceea ce era mai însămnat de cât

33. *Bibescu c. Metternich* reprodușă în *Quelques mots sur la Valachie*, p. 35.

34. A se vedea în atare privire *Reschid-pașă c. Bibescu* 21 Mai 1848, *Régne de Bibesco*, p. 323.

35. Din 1813, *Idem*, p. 157.

câștigul material, recunoașterea dreptului țărilor române de a spune și ele cuvântul lor, când era vorba de a lor interese, drept ce fusese îngropat de atîta timp prin despotismul Turcilor, și după aceea înghițit de protectoratul rusesc.

Dacă principele Bibescu stăruise pentru a izbuti în afacerea drepturilor de vamă externă în ambele scopuri arătate, el își propuse pe de altă parte a înălătura vămile ce existau între ambele principate și a aduce astfel între ele o uniune vamală, prin care interesele lor comune să fie mai puternic închiegate. El vroia chiar pentru a împiedeca concurența pe care Moldova și cu Muntenia și o făceau în vânzarea sărei, să uniască împreună arendarea salinilor celor două țări; dar neputînd izbuti în acest de pe urmă țel, el căută cel puțin să organizeze într'un chip mai sistematic exploatarea ocnelor, aducînd din străinătate oameni speciali întru aceasta.

Principele mai ie măsuri energice pentru stîrpirea ciumei vitelor, care decima turmele, aplicînd și mai îmbunătățînd încă măsurile prevăzute de regulament. Siguranța publică creștea pe fie ce zi, cu toate că pedeapsa cu moarte era părăsită în fapt. În afară de complotul bulgăresc care fu grabnic înădușit, după cum arătat'o mai sus, nici o altă mișcare turburătoare nu neliniști domnia Bibescului, până la acea din 1848, care-i puse capăt. El își mai dă silinți pentru a înfrîna fără de legile dregătorilor, moștenirea cea mai tristă a timpurilor și cea mai greu de desrădăcinat. Chiar în ziua întronării sale el amenințase pe dregătorii cei lacomi și necinstiți, că vor fi atinși de asprimea legilor³⁶. Dar silințele sale nu

---

36. Ordinul domnului către sfatul administrativ, 30 Ianuarie 1843, Bul. Sic., p. 29. În cuvîntul rostit la încoronarea lui, în 14 Fevruarie 1843, idem, p. 46, el zice: „a sosit vremea a scapa patria noastră de rălele deprinderi care s'au introdus în sinul ei”.

izbutiră de cît a micșura răul și nu a-l tămădui, atît de înrădăcinată era deprinderea de a se îmbogăți pe sama publicului.

Principele mai desființază adaosele de contribuții ce se obicinuiau a se percepe pentru deosebite nevoi ; tocmelele satelor cu recruții care se oferiau a face slujba armată, pentru a descărca de ea pe restul populației, îndatorind satele de a contribui, odată pentru totdeauna, cu 300 de lei pentru procurarea tuturor lucrurilor trebuitoare recrutului ; cheltuielile pentru ridicarea pichetelor de strajă de a lungul Dunărei, ușurînd prin atare scutiri populația cîmpenească, și descărcînd casele comunale de cheltuieli abuzive. În urma acestor măsuri, numitele case înfătoșau la sfîrșitul lui 1846, o rezervă de 3,000,000 de lei. Domnul mai ie inițiativa de înfrîna abuzurile pe care sătenii le suferiau din partea arendașilor, atît în ceea ce privea lucrul clăcei cît și asupra prisosului de pămînt care era dat de arendașii acelor dintre țărani care vroiau să întreprindă o cultură mai întinsă, și pentru care în loc de a se determina prețul prin o alcătuire voluntară, după cum o prevedea regulamentul organic, acesta era impus de arendaș sub o formă foarte apăsătoare. El face apoi să funcționeze în chip regulat coșerele de rezervă, construiește cazărmi la București, Craiova și Ocna precum și 290 de pichete noue pe Dunărea, începînd de la Orșova până la Siretiu. În sfîrșit organizează corpul pompierilor, înzăstrîndu-l cu toate uneltele trebuitoare, și îndeamnă pretutindene municipalitățile orașelor a îngriji de îmbunătățirea și înfrumusețarea lor, împodobindu-le cu grădini în feliul Cișmegeiului din București, precum se face între altele la Turnu-Severinului cu frumoasa grădină de pe malul Dunărei.

În privirea finanțelor, Bibescu ajunge a echilibra

veniturile cu cheltuielile, cu tot sporul acestora, motivat de numeroasele lucrări de folos public întreprinse de el. În anul 1846 toate datoriile erau plătite și casa centrală dispunea de o rezervă de 4,000,000 de lei. Principele mai sporește și cifra armatei, îi dă o nouă organizare și îi procură câte-va tunuri. El mai obține ca să fie primiți cîți-va tineri Romîni în scoala cadetilor din Petersburg. El îmbunătățește măcar în parte starea mizerabilă a închisorilor, ridicînd clădiri mai potrivite atît la Ocele mari cît și în mai multe districte. El mai ia măsuri pentru repararea mănăstirilor indigene care cădeau în ruină «căci în afară de datoria care ne privește, spune el în cuvîntarea lui cătră adunarea din anul 1846, pentru scopul cel sfînt al acestor așăzăminte, se mai adaogea un altul numai puțin sacru pentru noi, anume că pe zidurile lor sunt scrise o mare parte din analele istoriei noastre, și sub boltele lor sunt pastrate amintiri scumpe inimilor noastre»³⁷.

O împrejurare care dădu multă batae de cap principelui Bibescu, fu aceea a mănăstirilor închinete cătră acele din Răsărit. Romîni renăscînd la viața națională, suportau după înlăturarea Fanarioților cu o văzută neplăcere și silă rămășițele domniei lor, în călugării greci, care umpleau cele mai frumoase din mănăstirile lor, cu atît mai mult că ei sperau, în timpurile ce urmau imediat după revoluție, să fie mîntuiți și de acest rest uricios al stăpînirii străine³⁸. Dar Rușii simțînd în curînd nevoia de a sprijini din nou elementul grecesc, îl împuseseră cel puțin în forma egumenilor mănăstirești, ei acuma țărilor romîne. Știîndu-se sprijiniți de marea împărăție, sumeția lor nu

---

37. Cuvîntul de deschidere al adunării din 1 Decem. 1846 în broșura: Prințul Bibescu înaintea opiniei publice, București, 1858, p. 65. În ediția franceză a aceleiași lucrări, *Quelques mots sur la Valachie*, la p. 75.

38. Mai sus, p. 56.

mai cunoștea nici o margine. Numai cu cea mai mare greutate se înduplecă ei a primi cele trei puncte următoare care să mai mărginească a tot puternicia lor. Anume consimțiau ca moșiile mănăstirești să fie arendate la mezat public, însă acesta să fie supravegheat de consulatul rusesc și nu de autoritățile române: se mai îndatoriau apoi a sfârși reparațiile acaretelor în cel mai scurt timp și în ori-ce caz până în termenul de nouă ani; dar și aici fără a fi supuși controlului organelor țarilor române. Se mai legau în sfârșit a vărsa pe fie-ce an în casele așăzămintelor de bine-facere și de folos public o contribuție de un milion de lei, cu condiția de a fi scutiți de toate celelalte îndatoriri impuse de ctitorii mănăstirilor.

Iată deci la ce concesiuni *se coborîu* atot puternicii egumeni greci, și aceasta încă față cu Rusia și nu cu țările române, de care în trufașa lor mândrie nici vroiau să știe, ca și când nu din așăzămintele lor și-ar fi tras ei urieșele lor folosinți!

Răspunsul făcut de principele Bibescu ministeriului rusesc, care-i transmise propunerile Grecilor, este vrednic de amintit. El îi spune fără încunjur că a vroi să se hotărască chestiunea locașurilor sfinte după bazele propuse ar fi a se atinge adinc simțimîntul național, și a se da o desmințire la toate antecedentele politice imperiale, care încuviințînd protecția ei apărătoare celor două țări, au urmat până acuma ca principiu nestrămutat, de a înlătura tot ce ar putea da naștere la temeri despre mănținerea celui mai mic al lor privilegiu³⁹. Tot pe atunci prinzînd principele pe doi egumeni greci cu oare-care abateri, ordonă a fi izgoniți din mănăstirile lor, și chiar dați

---

39. Memoire de S. A. A. S. le prince Bibesco sur les monastères des principautés de Valachie et de Moldavie dédiés aux Saints-Lieux, 20 Septembre 1843, Règne de Bibesco, p. 101.

afară din țară peste hotar, arătându-le astfel că tot aveau oare-care putere autoritățile țării ale căror amestec în daraverile lor călugării străini îl răspingeau cu atîta mîndrie⁴⁰.

De și silințele lui Bibescu în privirea mînaștilor închinată izbuti numai a le desființa eforia lor specială nu este mai puțin adevărat că și el a fost unul din acei ce au luat parte la o luptă pe care timpuri mai fericite trebuiau s'o ducă la deplina izbîndă. După toate aceste măsuri menite a ridica buna stare a Munteniei, nu se poate tăgădui lui Bibescu pe de o parte dorința de a face bine țării lui, pe de alta o destoinicie puțin obișnuită în mînuirea afacerilor atît administrative cît și diplomatice. Și dacă ne amintim îngustimea mijloacelor ce le avea la îndămină în o țară unde aproape de o treime din teritoriu era stăpînit de străini care absorbiau veniturile lui, și unde contribuțiile erau plătite numai de clasa cea mai saracă a cetățenilor, nu vom sta la îndoială de a recunoaște că Bibescu a fost unul din agenții cei mai puternici ai progresului în țările romîne. De o mare înșămînatate este mai ales înlăturarea hotarului vamal între Muntenia și Moldova, cea întăi măsură practică care unifică interesele poporului romînu din ambele țări, îndrumînd astfel în întregime înțocuirea lor.

Scopurile principelui Bibescu în privirea țării lui sunt documentate mai întăi prin rostirile sale publice la deosebite împrejurări. Am raportat mai sus locul din cuvîntul său de deschidere a adunării din 1846 în care vorbește de mînaștiri ca de paștrătoarele a-

---

40. Instructions de S. A. S. le prince Bibesco à Aristarchi Bey, 1815, idem, p. 134. Amărănșimele asupra luptei înverșunate susținută de Bibescu, cu obrazniciei călugării greci ce erau încă sprijiniți de Ruși și de Turci, vezi în capitolul respectiv: La Question des Saints Lieux din publicația principelui G. Bibesco, p. 59 - 144.

nalelor țării⁴¹. În aceeași cuvîntare el spune ; «am dat țării mele tot ce puterile mele mi-au învoit până acum, regretînd neconținut de a nu fi putut face mai mult. Se poate ca în urma acelei slăbăciuni obștești legate de firea omenească, une ori să mă fi înșălat rîvna ; dar cercetînd bine veți găsi chiar în fundul greșelilor iubirea cea mai arzătoare a binelui public». Că aceasta era în adevăr cugetarea lui, și că nu era fățărîtă numai de nevoia vieții publice, se vede din regăsirea ei în scrisori private, ce nu erau menite a fi obșteite. În o scrisoare către comitele Nesselrode el spune : «vă vor mărturisi fără încunjur că îmi iubesc țărișoara mea cît și pe d-voastră marea voastră patrie, și că dacă n'ar atîrna decît de la mine de a-i crea înalte destinuri, nu aș sta la îndoială a vărsa pentru dînsa pînă la cea de pe urmă picătură a singelui meu. Dar o atare iubire, ori cît ar fi de vie, nu mă orbește asupra hotarelor putinciosului. Înăuntru acestui hotar deci voi face tot ce va atîrna de mine pentru fericirea ei, avînd deplină încredere că mergînd pe această cale, voi avea sprijinul guvernului imperial»⁴².

Bibescu lasă adunarea suspendată pentru tot restul perioadei legiuitoare pînă în anul 1846 cînd sfîrșindu-se mandatul ei, țara trebuia să proceadă la noue alegeri. Principele își aduce atunci aminte de sfaturile date de Kisseleff, că ar trebui să se silească a obține o majoritate în adunare. În loc însă de a în-

41. Dorința lui Bibescu de a vedea răstrînse legăturile care uniau ambele principate se arată încă cu prilejul stăruințelor făcute pe lingă autoritățile moldovenești, pentru extradarea indivizilor implicați în complotul bulgăresc, care se refugiase la Galați. În scrisoarea lui *Bibescu* c. *M. Sturza* din 9 Ianuarie 1814, *Uricarul* lui *T. Codrescu*, p. 300, el îi zice că : „Les autorités moldo-valaques devraient se pénétrer de la solidarité qui existe entre les deux pays et entre les chefs de leur gouvernement, pour se prêter en pareille circonstance un appui mutuel. qu'on ne se refuse même entre gouvernements non liés par une telle communauté d'intérêts“.

42. 20 Mai 1843, Règne de Bibesco, p. 86.

trebuința mijloacele corumpătoare îndegetate lui de Kisseleff, el ajunge la acelaș rezultat pe calea legală, aplicînd strict dispozițiile electorale conținute în regulament, și care-i dădeau puțința a răstringe din reprezentarea țării numărul boierilor mari, care se înregimenta așa de ușor în opoziția sistematică. Până atunci adunarea se alcătuisse mai în totul din boieri mari, care de și stăteau cu locuința în București, avînd moșiile prin districte, își puneau candidaturile acolo pe unde aveau proprietățile lor, în protiva articolului 46 al regulamentului organic, care dispunea «că cei 18 deputați ai județelor precum și acel al orașului Craiova vor fi aleși printre boierii cei mai de samă sau fiii de boieri *care locuiesc în părțile unde trebuie să se faca alegerea*»⁴³. Bibescu dispune prin convocarea pentru alegeri ca aplicarea legii de astă dată ar trebui să aibă loc și că boierii domiciliați în București nu vor mai avea dreptul a-și pune candidatura în ținuturi⁴⁴. Această măsură la care boierii nu se așteptase și care le veni ca un trăsnet pe cap, provoacă în sinul lor o mișcare ne mai pomenită și protestări tot atît de vii pe cît și de neîntemeiate la Poartă și la cabinetul de St. Petersburg⁴⁵. Textul însă cel neîndoelnic al legii care nu dădea loc nici unei interpretări, lasă izbînda pe partea domnului. Prin atare măsură principele se aproprie de partidul democratic, în senzul de atunci, toate elementele altele de cît boierii cei mari ; de o cam dată cel puțin de boierii cei mici, care putură și ei să între în adunarea cea cu totul închisă de regulament tuturor celor ce nu erau boieri.

---

43. Analele parlamentare, I, p. 121.

44. Ordinul lui Bibescu asupra modului cum era să fie făcute alegerile, Buletinul oficial, 1846, p. 233.

45. Plîngerea *mitropolitului c Kisseleff*, 27 Mărtie 1811. Doc. col. *Hurm.*, supl., IV, p. 554.

Adunarea din 1846 se și arată mult mai plecată decât cea suspendată, acăreia opoziție fusese în toate cazurile, chiar cînd ar fi avut motive îndestulătoare, de un caracter personal și veninos. Principele putu deci să urmeze înaintea lucrările sale de reformă. După verificarea mai multor socoteli, atît ale visteriei cît și ale mitropoliei și eforiei școalelor și ale spitalelor, camera și cu guvernul ieu măsuri pentru a înlătura pierderea însamnată ce amenința statul prin scăderea venitului ocnelor⁴⁶. Contractul întreprinderii extragerii sărei se sfîrșise, și întreprinzătorii care exportase mari cîtimi de sare în Turcia, nu vroiau să mai deie acelaș preț pentru noua perioadă. Bibescu atunci îi amenințe de a întocmi exploatarea ocnelor în regie, ceea ce determină pe contraccii a compensa reducerile prețului arenzei pentru cei doi d'intăi ani cu un spor al celor trei din urmă⁴⁷. Veniturile municipalităților sunt sporite cu acele ce provineau din monopolul cărților de joc; poliția capitaliei este reorganizată și atare așazămint este întrodus și în portul Alexandriei pe Dunărea, unde era necunoscut pănă atunci, acest oraș căpătînd însămnatatea ca punct de devărsare a productelor că mergeau cătră portul Brăilei. Lucrările publice luînd o desvoltare însămnatătoare, Bibescu organizază pentru supravegherea lor un serviciu special, simburele din care se desvoltă ministerul actual al lucrărilor publice. Pentru a scurta procedura care făcea să treacă un proces prin patru instanțe, domnul desființază pe cea de a patra, curtea de revizie, dispunînd ca procesele să fie sfîrșite după hotărîrea divanului întărită de principe. El mai întroduse în acelaș timp o taxă de timbru asupra cererilor în ju-

46. Condica legilor anului 1846 în Arhiva camerei. Comp. Quelques mots sur la Valachie, p. 43.

47. Condica legilor din 1846, Arhiva camerei.

decată, pentru a crea un venit statului și tot odată a mai înfrîna prea marea ușurință a întentării proceselor. Mai face să treacă o lege asupra naturalizării mari și mici, cu dispoziții mai ușoare pentru primirea aceleia a supușilor moldoveni. Aceasta de pe urmă lege care urmăria acelaș scop ca și înlăturarea vămilor între ambele principate, acela de a apropia poporul român din țările surori, este formulată în chipul următor: «Prin excepție, întemeiată pe legăturile ce unesc principatul Moldovei de acel al Munteniei, ori cine va fi născut Moldovan, locuind și petrecînd neconținut în principatul Moldovei, dacă va dori să se așaze în acel al Munteniei, va obține naturalizarea prin simpla sa așazare aici și în urma cererii lui către domn, fără a mai fi supus la celalalte condiții conținute în articolul 379 al regulamentului»²⁷.

Unul din actele cele mai de samă ale principelui Bibescu fu emanciparea Țiganilor statului și a celorlalți așazăminte publice. El începuse desrobirea acestui nenorocit neam de oameni cu măsura amintită mai sus, de a întrebuița o economie de 47,000 mii lei la rescumpărarea Țiganilor oferii spre vînzare de particulari. În 1844 el ie măsură mai radicală de a declara desrobiți pe toți Țiganii autorităților publice, chiar și pe acei ai mănăstirilor închinat făcînd iar asupra acestora un act de autoritate și pregătind prin atare dispoziții emanciparea tuturor robilor de mai tîrziu. Productul dat de contribuția căreia erau supuși Țiganii, deveniți liberi, este întrebuițat tot la rescumpărarea celor de vîndut, și numărul celor liberi devenind tot mai înșămnat, răscumpărarea celor rămași încă sub stăpîni sporia pe. fie ce zi, încît principelul putea cu cuvînt rosti cu o dreaptă mîndrie, în discursul său de deschidere a adunării din 1848 că «de sigur fie care din domniile voastre domnilor deputați se gîndește cu fericire că în puțin timp

pământul Munteniei nu va mai hrăni decît oameni liberi»⁴⁸.

Această cuvîntare a principelui din 1 Fevruarie 1848 nu trăda nici într'un chip preocuparea lui cu frămîntările revoluției ce trebuia să'l restorne patru luni mai tîrziu. Și într'adevăr revoluția nu se făcu în contra domniei Bibescului, ci în contra protectoratului rusesc.

Indată ce scînteia plecată din Paris puse focul și în Muntenia, comitetul revoluționar compus din Constantin Roseti, Ioan Ghica, frații Goleșcu și maiorul Voinescu propuse domnului de a se pune în fruntea mișcării, cunoscîndu-i simțimentele, fără de care ar fi fost o nebunie de a destăinui capului țării o atare mișcare. Bibescu însă le răspunde că nu ar fi sosit încă timpul, și văzînd că adunările din casa lui Roseti tot urmau înainte, ordonă încetarea lor. Frații Golești mergînd la moșiile lor, propun țaranilor desființarea clăcei; guvernul însă, sub o strașnică presiune a consulului rusesc, îngrozăște pe țărani, silindu-i a refuza oferta patrioților boieri. Se formează un al doilea comitet sub Heliade, cînd tocmai sosesc din Paris frații Brătianu. Comitetele se contopiră în unul singur compus din Costache Roseti, frații Golești, Ioan Heliade, frații Brătianu Dimitrie și Ioan, maiorul Tell, Magheru, Ioan Ghica, frații Costache și Neculai Bălcescu, maiorul Voinescu, Cesar Boliac și alții încă care trimit pe Ioan Ghica la Constantinopole, pe Dimitrie Brătianu la Pesta; iar Heliade, Tell, Stefan Goleșcu și Costache Bălcescu sunt rînduiți în județe spre a începe mișcarea care la 7 Iunie era gata a izbucni. Comitetul revoluționar mai face o ultimă cercare lîngă Bibescu care rămîne însă și de astă dată nemișcat. La 9 Iunie dimineța sosește din Telega știrea că la Pra-

48. *Quelque mots sur la Valachie*, p. 88.

hova, Izlaz și peste Olt revoluția a pornit, semnul pentru capitală. Costachi Roseti, maiorul Voinescu și alții sunt arestați, iar Golescu și Ioan Brătianu se travesesc spre a scăpa. Ruptura între domn și comitetul revoluționar era deplină. Bibescu vroind să arăte nepăsarea lui despre partea mișcării, esă la preumblare în trăsură deschisă, însoțit de ministrul său Vilara. Trei tineri înarmați se aruncă în o birjă, ajung trăsură domnească, trag asupra Bibescului, dar nu-l nimeresc, zdrobindu-i numai epoleta ⁴⁹. Domnul se duce atunci la cazarmă spre a reînoi jurământul oștirii, dar fiind primit cu răceală, face să înceteze arestările și cearcă a negocia cu bărbații mișcării. Aceștia însă nu-i lasă timpul de a se gândi, căci a doua zi 11 Iunie sosind în București proclamația de la Izlaz din 9 Iunie și adresa către domn, prin care era rugat a se pune în fruntea mișcării de liberare a poporului român, capii din București urmați de o mulțime de mai bine de 10,000 de oameni merg la palat spre a înmîna acele două acte Bibescului și a-l ruga să subsemne proiectul de constituție ⁵⁰.

Bibescu nu crezu că poate să se pună în gura tunului pentru a conduce o revoluție acăreia neputință o prevedea. El nu putea pe de altă parte să păstreze tronul fără a zdrobi o parte din popor ce se pornise cu răscoală în contra Rușilor, pe lângă că sprijinul lui în armată era îndoielnic. Cu toată că subsemnase proiectul de constituție în ziua de 11 Iunie și numise un ministeriu cerut de popor din membrii partidului revoluționar și anume pe N. Golescu, N. Bălcescu, Tell, Heliade, Magheru, Stefan Golescu și Constantin Roseti, două zile mai târziu, în 14 Iunie, Bibescu

49. *Ioan Ghica*, Amintiri din pribegire după 1848, București, 1890, p. 25.

50. Expunerea luată din Pruncul român din 17 Iunie 1848, confirmată de Amintirile lui *Ioan Ghica*, p. 24 și urm. Comp. o scrisoare a lui *N. Bălcescu* c. *I Ghica*, idem, p. 39.

părăsește tronul și țara și se retrage în Transilvania. Retragerea lui Bibescu a fost datorită numai însăși hotărârii sale și nu unui ordin din partea Rușilor, ceea ce se vede din împrejurarea că consulul Kotzebue credea că Bibescu subsemnase constituția din buna lui voie și că se dăduse în partea revoluției, ceea ce l face a notifica domnului plecarea lui în ziua de 12 Iunie în o scrisoare foarte rece și conciză, în care protestă formal în contra ori cărei înnoiri introdusă cu sfișierea regulamentului organic⁵¹.

Astfeliu se sfișii domnia care au contribuit și ea, în condițiile ce-i erau impuse de împrejurări, la mișcarea de înălțare a poporului român.

51. *Kotzebue c Bibescu, 12 Iunie 1848, Doc. col. Hurm., supl. IV, p. 567*; „Dans les circonstances actuelles le consulat général de S. M. l'empereur de toutes les Russies doit nécessairement cesser ses fonctions. En annonçant son départ a S. A. le hospodar de Valachie, le soussigné prenant en considération que cet état de choses a été amené en contravention flagrante aux dispositions du réglément organique, basé sur les stipulations du traité d'Adrianopole, proteste formellement contre toutes les innovations qui viennent a'être introduites". — Scrierea principelui *G. Bibescu*, Règne de Bibesco sosindu-ne după ce se tipărise coala 10 adăugim la p. 159 următoarele asupra genealogiei lui. Tatăl său *Dimitrie Bibescu* fusese căsătorit cu *Caterina Văcărescu*, coboritoare prin femeii din Safta fata lui *Constantin Brancovanu* după cum se vede din arborele genealogic conținut la p. 550 a zisei publicații.

3. DOMNIA LUI MIHAIU STURZA

Mihaiu Sturza în Moldova, 1834—1849. Ca și Ghica și Bibescu în Muntenia, Sturza trebuia să se silească a scoate țara lui din noianul de barbarie și de neorînduială în care se afla, prin desvoltarea măsurilor așazate de regulamentul organic, și întreaga lui domnie înfătoșază în atare privire o spornică lucrare, în care videm pe domn în luptă cu apucăturile învechite și înrădăcinate, silindu-se a aduce oameni și așazăminte la o mai bună și temeinică rînduială.

El începu șirul reformelor sale prin desființarea a trei județe ale Moldovei, care erau prea mici pentru a suporta cheltuiielele unei ocîrmuiri aparte, anume Herța, pe care îl alipește de Dorohoiu, Hirăul de Botoșani și Cîrligătura de Iași¹.

Se apucă apoi domnul de regularea stărei orașelor, ce înfătoșau un haos atît în privirea ocîrmuiri lor lăuntrice cît și în cea a aspectului lor exterior. El întocmește prin sfatul administrativ niște instrucții, care aveau de scop de a regula principiile electorale prevăzute de regulamentul organic pentru alegerea membrilor eforiilor orășănești. Este curios pentru vremile noastre, în care drepturile electorale cată a fi încunjurate de atîtea garanții contra amestecului administrației, a afla că sunt acum abia 50 de ani ale-

---

1. Manualul administrativ al principatului Moldovei. Iași, 1855, I. p. 71-76.
VOL. VI.

gera consilierilor comunali se preșidea în Iași de ministrul de interne, iar în județe de prefecti (ispravnici) și că secretarii biuvourilor erau *numiți* de președinți. Înțalege ori-cine la ce se reduceau alegerile în atari împrejurări, și câtă valoare putea avea dispoziția articolului 9 al acelorași instrucții, cuprinzătoare că «fiecare alegător va scrie *tainic* numele persoanelor, pe care el de bună voie le ar socoti, fără vre-o înriurire, privire sau silă particularnică». Cerînd și supușii străini dreptul de a lua parte la alegerile municipale, Sturza îi respinge pe motivul că ei nu ar plăti patenta ca pămîntenii.

În privirea îngrijirii materiale a orașelor dispune ca fațadele zidurilor să se facă după planul arhitectului orașului, și organizează mai cu deamăruntul slujba pompierilor. Tot în scopul apărării de primejdia focului, ordonă îndepărtarea velnițelor din orașe; îndatorește pe locuitori la curățirea părților de strade ce treceau pe dinaintea caselor lor, înființază o companie de fanaragii, înmulțînd numărul fanarelor de la cele patru (!!) care luminau orașul pe timpul Fanarioșilor. Regulamentează în deosebi poliția orașelor, împărțînd capitala și orașele mai mari în despărțiri potrivite cu numărul locuitorilor; oprește jocurile de cărți și de hazard, exercițiul medicinei de către persoane neîndrituite; supune pe otelieri și hangii la îndatorirea de a înștiința poliția despre călătorii sosiți; introduce manualele servitorilor, ordonă stîrpirea cînilor vagabonzi, regulează îndatoririle birjarilor, orînduind până și modul cum trebuiau să țină rindul, cînd esă de la teatru, și cîte altele de asemenea feliu².

Supușii străini nu vroiau să sufere execuția pentru datoriile lor către locuitorii țarei. Mihaiu Sturza dispune că după trei încunoștiințări să se pășască la

2. Despre eforii, idem, I, p. 126—379.

împlinire în contra supuşilor, fără atingere de persoana lor, bine înţăles în unire cu consulatul respectiv, şi domnul hotăreşte chiar ca supuşii străini să poată fi arestaţi la caz de insolvabilitate, ceea ce nu se prea împăca cu principiul ca persoana lor să fie respectată. Se mai ieu măsuri foarte aspre spre împlinirea alcătuirii proprietarilor cu neguţitorii exportatori de grâne, «spre a nu împruţina şi strica creditul patriei, de oare-ce adese ori proprietarii luau arvonă şi apoi refuzau a-şi ţinea legăturile»³.

Locuitorii săteni sunt feriţi prin măsurile domnitorului de o mulţime de abuzuri, rămăşiţi înrădăcinate în obiceiuri şi care erau cu atîta mai greu de stîrpit. De şi aplicarea lor din atare pricină nu se va fi putut face în toată întinderea, totuşi luarea lor dovedeşte o îngrijre a ocîrmuirii de soarta poporului de jos, lucru cu desăvîrşire necunoscut până la ocîrmuirea generalului Kisseleff, pe care acea a lui Sturza căuta s'o ducă mai departe.

Aşa găsim pe Mihaiu Sturza oprind tocmele ce obiceiuiu a se face, ca ţăranii să plătească în muncă dobînda unor bani împrumutaţi, prin care se robia adese ori munca ţaranului pe vecie, el neputînd nici odată răspunde capitalul; de asemenea opreşte încercarea cu dobînzi peste acea legiuită, a tuturor împrumuturilor făcute de proprietari locuitorilor pentru hrană şi băutură; nu mai puţin bătăile şi silniciile făcute lor de către angloiaţii subalterni; de a se împlini unii ţărani pentru datoriile altora, obicei barbar şi abuziv rămas din timpurile de urgie a le vremurilor vechi; pe ispravnici, zapcii şi privighitori a nu întrebuinta munca ţaranului în folosul lor sub nici un cuvînt şi cu ameninţarea urgiei domnului, spre a pune odată un capăt unui abuz înrădăcinat, că

3. Idem I, p. 379 389.

ocîrmuitorul putea să se folosească în largul lui de munca și averea ocîrmuitului. Domnul declară tot odată prin porunca de oprire, în această privire, că învoiește satelor tînguiri prin jalobă îndreptată direct către el, prin un trimis al lor. Țăranii mai avînd obiceiul de a-și vinde munca la alte fețe, afară de aceea ce erau datori conform regulamentului organic a o presta proprietarului, Mihaiu Șturza dispune că acei care ar alcătui la muncă oameni de pe moșiile altora să rămîină păgubași de banii dați, pedepsind domnul, nu pe țăranii ce se alcătuiau, ci pe acei care îi provocau. Domnul mai oprește pe proprietarii de vii a-și vinde cu hurta rodul lor, înainte de a ști cît au eșit; pe crîșmari a da băuturi pe datorie locuitorilor, pentru cari li se lua, pînea în prețuri de nimic, sub pedepsa unei amenzi în folosul cutiei milelor; pe neguțitorii ambulanti (coropcari) a umbla cu mărfuri prin sate, înșălînd pe locuitori la cumpărături, învoindu-le numai cît a merge la iarmaroace⁴.

Pe lîngă aceste apărări date locuitorilor ca lucrători de pămînt, li se mai încuviințază și altele în însușirea lor de cărăuși. Mai întăi li se dă voie îndeobște să-și pășuneze vitele pe moșiile unde ar poposi, plătind cîte 2 bani de jug. Apoi fiind că erau expuși, la Galați din partea neguțitorilor greci cît și spre Bucovina de către comisionarii jidovi, a li se reținea o parte din chiria alcătuită, pentru motivul că ar lipsi din pînea încărcată, după facturile lor, domnul ordonă ca contractele de chirii să fie făcute înaintea poliției, însămîndu-se cîtimea încărcată, prețul alcătuit și suma primită ca arvonă, îndatorînd pe comisionari a cîntări marfa la granița Moldovei, și a plăti aici deplin cărăușilor, după care numai să se treacă în Bucovina, spre a nu expune pe cărăuși în o țară străină la capriciul comisionarilor.

4. Idem, I, p. 395—407.

Locuitorii mai erau asupriți și la munca cîmpului prin măsoare cu prăjină împovăraătoare care le adăugea lucrul peste cîtimea statornicită prin regulament. Domnul introduse și aici o măsură oficială; oprește globirea samavolnică a stricăciunilor făcute de vitele scăpate în lanuri sau țarini, orînduind a se face, numai după o prețeluire a daunei comise.

În 1844 el se hotărăște a regula prin o dispoziție legiuitoare neînțălegerile ce provineau din neputința proprietarului de a da săteanului pămîntul hotărît de regulament. Ea dispuse ca la locurile strîmte, la munte, în locul ogorului de 1 $\frac{1}{2}$ fălci arătură ce li se dădea la cîmp, să li se deie tot finaț, fără însă a avea dreptul a lua dijmă din recolta fînului, nici a le impune o muncă oare-care pentru această scutire de dijmă. Dacă proprietarul nu avea de unde îndeplini atare măsură de loc, să se poată muta săteanul; dacă proprietarul nu ar avea nevoie de munca săteanului prevăzută prin regulament, să primească în schimb cîte 48 de lei, iar pentru tăietul cherestelelor să urmeze învoieli între proprietar și locuitor⁵.

Agricultura iarăși primește de la domn îmboldiri spre propășire, luîndu-se măsuri pentru îmbunătățirea rasei vitelor, stîrpirea boalelor lor⁶, și dîndu-se povățuiri locuitorilor asupra modului de cultură a pămîntului⁷.

Orînduește apoi pe lîngă coșerile de rezervă, prevăzute de regulament, ca o măsură complinitoare, țarinile de rezervă, fie-care sat fiind obligat a lucra cîte de atîtea ori 8 prăjini pe cîți locuitori avea, din ogorul comun de arătură, cu precădere asupra ori cărui altui lucru, și productul acestui pămînt să'l depună prin îngrijirea privighitorului în gropile de pine sau în

5. Idem, p. 431. Vezi și nota de la acea pagină.

6. Idem, p. 446—450.

7. Idem, p. 451.

coşere⁸. Cu toate aceste nici atare măsură luată în 1843, nu fereşte pe locuitori de lipsă, dovadă despre faptul netăgăduit că de şi ocîrmuirea tindea a îndrepta rălele, ele erau prea adînc înrădăcinate pentru ca măsurile luate pe hîrtie să se introducă îndată şi în practică. Aşa în 1847 se ieu deosebite alte chibzuinţi, pentru a se asigura locuitorilor hrana de peste an; anume se opresc proprietarii, de pe moşiile unde s'ar afla ţăranii în lipsă, a vinde toţi popuşoi, îndatorindu-i a păstra «o analoghie de 3 merţe de gospodar, avînd aceasta a li se întoarce în urmă de locuitor sau în bani sau în natură»⁹. Se ieu măsuri pentru stîrpirea lăcustelor, uciderea lupilor şi se regulează timpul cînd vînatul este învoit.

Supuşii străini se apucase cu timpul şi de agricultură, care după deschiderea navigaţiei mării Negre devenia pe fie-ce zi o îndeletnicire mai productivă; ei luau în posesie moşii de a le proprietarilor, îmbrăcîndu-se cu drepturile lor faţă cu locuitorii, privitoare la muncile şi prestaţiile ce erau datori se facă. Adese ori se iscau pricini între posesori şi locuitori din asemenea daraveri. Supuşii străini alergînd la protecţia consulilor, paralizau ori-ce măsuri luate de guvern şi aduceau ccle mai mari nedreptăţi locuitorilor, fără ca aceştia să poată găsi unde-va mijlocul de a le înlătura. Mihaiu Sturza pune energice stăruinţi pe lîngă consuli, arătîndu-le că dritul de a ţinea moşii în posesie s'ar cuveni numai pămîntenilor şi că numai prin tolerare se bucurau de el şi străinii; că ei nu puteau deci fi îndrituiţi a-şi însuşi dreptăţile proprietarilor asupra locuitorilor săteni, dreptăţi pe care nu le pot ei avea de cît supunîndu-se la aceleaşi îndatoriri ca şi pămîntenii, şi ordonă ca supuşii

8. Idem, p. 455.

9. Idem, p. 400.

străini, în privirea relațiilor lor cu sătenii, să fie considerați ca pămînteni ¹⁰.

Din vremile vechi rămăsese un obicei, izvorul celor mai vajnice abuzuri, anume oamenii ce aveau vre-o pretenție, și mai ales cei mari față cu cei mici își făceau dreptate singuri; așa bună oară pentru despăgubirea de daune pricinuite țăranilor, pretenții de încălcare de hotare, precum și de acele pentru garduri, șanțuri și alte îngrădituri, dare afară din case sau de pe moșii, punînd adese ori fără drept pe partea mai slabă în nevoie de a reclama la justiție și expunîndu-o un timp îndelungat la lipsa folosinței dreptului ei și la cheltuielile unui proces. Domnitorul prin repetate ordine, care de care mai severe și mai amenințătoare pentru dregătorii ținutali, le poroncește a nu tolera asemenea act de insovolnicie, a restitui imediat pe acel scos cu puterea din o situație oare-care, fără privire dacă ar avea sau nu dreptul în partea sa, în starea în care fusese, îndreptînd pe acel ce se credea jignit cătră calea legală a judecăților ¹¹.

Mihaiu Sturza ie o serie de măsuri pentru stîrpierea făcătorilor de răle și așazarea odihnei publice. Intăi obligă pe locuitori a răspunde unul pentru altul de furii sau gazdele ce s'ar descoperi în vreun sat, îndemnînd prin atare măsuri pe săteni la o vecinică privighere și denunțare a făcătorilor de răle oploșiți în sinul lor ¹². Indatorește pe megieși a sări întru prinderea tălharilor, supunîndu-i la din protivă la răspundere. Regulează apoi poziția vagabonzilor

---

10. Idem, p. 474 și 478.

11. Idem, p. 481—485.

12. Pentru a avea o idee despre mulțimea tălharilor, reproducem cuvintele începutului unui ofis din 1835 Februar 9, idem, p. 493, „de și verdeața primăverei încă nu s'au desvălit, făcătorii de rele au izbucnit cu îndestul, de unde obraznicia lor la mai multe locuri se arată”.

celor nenumărați ce se purtau prin țară, ordonând pentru acei străini ce nu ar da garanție, să fie scoși din țară. Se prevăd pedepse foarte grave pentru gazde punându-se pe o treaptă cu făptașii, anume acea a morței¹³. În sfârșit întocmește niște reguli de păzit în descoperirea vinovaților și procedura pentru judecarea lor. Pentru a stârpi apoi alt rău, de care sufereau mai ales locuitorii săteni, furțișagurile de vite, se introduc biletele de vânzare¹⁴.

Mihaiu Sturza ia măsuri multiple pentru a îmbunătăți regimul închisorilor, prevăzând o cheltuială în bugetul statului pentru hrana, îmbrăcămintea, încălzitul și luminatul arestaților; de asemenea se îngrijește de boalele lor, dispunând ca acei suferinzi să fie căutați sub pază în spitalele orașelor; dar aici era atita de făcut în cât chiar după 16 ani de silințe a le lui Mihaiu Sturza, starea lor în 1850 era încă îngrijitoare. «Pe la unele ținuturi o singură odae și cu o gaură în pământ slujesc de închisoare la mai multe zăcimi de oameni. Cea mai mică despărțire între sexuri, între presupuși și făptași, între gradul vinei lor nu există; și pe lângă aceste apoi chiar încăperile de astăzi sunt în ruine»¹⁵.

În anul 1838 se încheie de guvernul Moldovei convenția pentru extradarea vagabonzilor și a dezertorilor în împărăția Austriei. Atare încheiere a unei convenții între statul Moldovei și împărăția vecină, în curînd repetată și față cu Muntenia, are o mare în-sămănătate. De la tratatul lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare 1711, țările romîne de tot îngenunchiate sub Turci, în timpul domniei fanafiot, pierduse cu totul vechiul lor drept de a încheie tratat cu celelalte state, înrădăcinîndu-se tot mai mult încălca-

13. Idem. p. 494.

14. Idem, p. 502.

15. Man. adm., I, p. 545.

rea turcească, care ne împunea tratatele încheiate de Poarta otomană. Cel întâi semn al reînvierii noastre internaționale este această convenție pentru extradarea dezertorilor, în care miclele principate române stipulează drepturi de o potrivă cu puternica împărăție austriacă. Era cea întâi recunoaștere a existenței juridice a statului român, prima sa reîntrare în rîndul națiunilor recunoscute¹⁶. Consulul austriac însă abia încheiesc convenția, și vroiește a-i da o interpretare în sensul unui amestec direct al Austriei în ocîrmuirea internă al Moldovei, cerînd voie a intra miliția ei din Bucovina. spre a prinde pe dezertorii ce ar fi fugit în Moldova. Sturza răspunge însă o atare cerere, ca neconformă cu glăsuirea convenției încheiate¹⁷.

Numărul Evreilor sporind fără încetare în Moldova, atrași fiind în ea cu cît se devoltă mai mult avuția publică, Mihaiu Sturza ie mai multe măsuri pentru a le regula poziția. Ordonă o catagrafie a tuturor Jidovilor atît din Iași cît și din provincie, dispunînd ca numai aceia să fie îngăduiți a rămînea în țară, care ar avea un mijloc de existență asigurat, anume o meserie sau un capital, și acestor Jidovi înscriși în o condică să li se elibereze un bilet de statornicie în țară, care să le slujască și la strămutările din loc ce le-ar întreprinde în lăuntru țării. Ordonă dregătorilor mărginași să nu îngăduie întrarea în țara a Jidovilor fără paspoarte, și la întrarea lor să li se iee pasportul, înlocuindu-l cu un bilet de liberă petrecere pe timpul pasportului, urmînd că la împlinirea termenului să fie numai de cît îndatorit a parăsi țara.

---

16. Idem. I, p. 564. Comp. *Mitilineu*. Colecțiune de tratatele și convențiunile Romîniei cu puterile străine, București, 1874, p. 74 și 80. Actul de la p. 78, declarația principelui Moldovei în favoarea comercianților austriaci din 1784, este un hrisov al lui Alex. Mavrocordat, și fără cuvînt a fost cuprins de dl. Mitilineu în culegerea lui de tratate.

17. Răspuns consulatului din 1883, Man. adm., p. 519.

Toți acei ce nu ar putea dovedi posedarea unui capital sau a unei meserii, să fie priviți ca vagabonzi, fără a se primi măcar închizășluirea învoită supușilor străini, și toți acei ce ar intra în țară fără pasport să fie priviți de asemenea ca vagabonzi și izgoniți peste hotar. Jidovii să fie opriți a ținea Duminicile și sărbătorile dughenele deschise; să nu poată lua moșii în arendă și nu poată cumpăra vii, îndatorindu-se pe acei ce aveau cumpărate a le desface¹⁸.

Evreii deci devenise, pe timpul lui Mihaiu Sturza, un element însemnat al locuitorilor țării, și vroim să aruncăm aici o ochire îndărăpt, asupra introducerii lui în sinul populației române, în care au ajuns astăzi atât de numeroși.

S'a pretins de unii scriitori evrei că neamul lor ar fi tot atât de vechiu între Români ca și colonizarea romană, întemeindu-se pe mai multe înscricțiuni care pomenesc de oameni din neamul Itureilor înmormîntați în Dacia¹⁹. Itureea era o provincie de la nord-ostul Palestinei, a căreia locuitori trăiau după felul Arabilor, în chip nomad, sub corturi sau prin peșteri. Itureii erau un popor siriac, amestecat cu elemente arabe, și *ca nu erau Evrei*, ne o dovedește religia lor închinătoare de stele, și luptele purtate în potrive Evreilor pentru păstrarea neatîrnării. Căzînd sub Romani de la organizarea Asiei prin Pompeiu, ei se întilnesc adese ori slujind în armatele romane, precum în luptele africane ale lui Cesar²⁰, și deci nu este de

¹⁸. Idem. p. 516—530, cu deosebire p. 525: „nefiind cunoscuți și pri-miți de ocîrmuire a ținea moșii în posesie“ și p. 527 „pentru oprirea de a cumpăra vii“.

¹⁹. *Akner et Müller*, Die römischen Inschriften in Dacien, Wien, 1865: N-ro 208, găsită în satul Bretia românească din comitatul Hunedoarei care pomeneste despre unul Albanus, Balvi filius decurio alae augustae Ituraeorum; N-ro 865: *augusta Ituraeorum* și 867 pe Barathues Decebalus filius eques alae augustae Ituraeorum, *domo Ituraeus*, hic situs est. Zanis Decebalus filius, Baramna, Bilabi filius et Bricbelu fratri heredes posierunt“.

²⁰. Vezi notițele din autorii vechi asupra Itureilor, cuprinse în Pauly, Real-encyclopaedie des classischen Alterthumes. Stuttgart, 1836, IV, p. 337.

mirare a întâlni o cohortă de Iturei în Dacia, unul din ei purtând chiar numele de Decebal și rudele lui iar nume dacice. Prin urmare se constată că singura dovadă a Evreilor despre autohtonismul lor în Dacia nu se lovește, întru cât este vorba de un reprezentant al Sabeismului stelar și nu de unul al Judaismului monoteist.

Cu toate aceste Evreii sunt destul de vechi în țările române de la Dunăre; anume încă pe timpul lui Stefan cel Mare am întâlnit pe un Evreu în Moldova, răscumpărînd de la Tatars pe o damă polonă²¹.

Evreii fiind un popor fără patrie, fără țară, și purtîndu-se prin lumea toată spre a-și găsi adăpostul traiului, pentru ce oare și țările române nu ar fi fost colindate de ei? Totuși până prin epoca Fanarioșilor, numărul lor pare a fi fi foarte răstrîns și numai de atunci încoace ei încep a se înmulți. Așa viceconsulul francez din Iași, Parrant, spune în raportul lui asupra stărei Moldovei din 1798 că «ar exista în această țară încă o altă clasă de oameni, acea a Evreilor, a căruia număr ar fi însemnat, dar este mai desprețuită încă de cît cei-lalți supuși. Ei sunt cu toate aceste une ori cruțați de ocîrmuire căreia procură mulți bani. Ca și pretutindene aiure acest feliu de oameni, tot deauna deosebiți, fac bandă a parte și se ocupă cu negușitoria, schimbul de bani și în deobște de tot se potrivește cu spiritul său de economie. Mai ales în Moldova trebui spus de Evrei cele ce zice de ei în Polonia un autor francez, că ucid comerțul și descurajază pe puținii negușitori cinstiți, care ar vroi să-l facă să înflorească»²².

Totuși numai comerțul mic fiind în mînele Evreilor, ei erau departe a face averi mari din el. Cel

21. Vol. II, p. 390.

22. Doc. col. *Burm.*, supl. II, p. 184. O anafora a boierilor din 5 Iulie 1805, spune că „s'au umplut tîrgurile de Jidovi”. Uricarul, I, p. 19.

mare și înșămnat, al vitelor, era purtat de Greci și mai ales de Armeni; de aceea Evreii, de și în destul de numeroși, erau săraci, și dovadă cea mai bună este că afacerile de bancă ale țarilor române nu se făceau prin mijlocirea lor, ci prin aceea a banche-rilor Greci, din care cel mai vestit era Andreiu Pavli din Iași.

Evreii începură a face stare la noi în țară abia după ce se stabili curentul Românilor către străinate, când cei mai mulți din avuții boieri își mîncară moșiile amanetîndu-le la Evrei. Odată cu acest spor de cîștig, li se deschide și un altul, acel al comerțului grînelor, care începe în țările române după deschide-rea navigației pe marea Neagră. Se înțălege de la sine că cu cît sporea liniștea și avuția Munteniei și mai ales a Moldovei, cu atîta se îngrămădeau în ele mai mulți Evrei, și ei deveniră cu deosebire nume-roși tocmai pe timpul lui M. Sturza. Inmulțirea tot mai mare a meseriașilor și neguțitorilor evrei aduse o concurență periculoasă celor pămînteni. Organizarea breslelor ar fi putut susține comerțul și industria ro-mînă dacă s'ar fi întărit, pe cînd din potrivă ea tocmai se slăbește cu cît ne coborîm către vremile noastre, așa prin impunerea starostelui din partea vistieriei, în loc de alegerea lui de breaslă și întărirea lui de autorită-țile religioase. Starostele devenind astfel omul gu-vernului, și acesta avînd interes a spori numărul ne-guțitorilor, spre a adăogi cifra contribuțiilor plătite de ei peste an, impunea corpului breslei la fie-care cer-cetare anuală a izvodului neguțitorilor, tot mai mulți partași la breaslă, pe cînd interesul ar fi fost a răstrînge concurența. De la o vreme se impune breslelor a primi pe toți acei neguțitori sau meseriași ce ar plăti darea cuvenită cutiei ei²³, iar o încheiere

---

23. Așa însă pe timpul ocîrmuirii provizorie rusești în 1833 se întocmește

a sfatului administrativ din 1848 prevede că ori-cine «fie Arman, fie Jidov, să fie dator a purta sarcinile breslei»²⁴, îndatorire purtată de ei cu cea mai mare plăcere.

Mai tirziu însă Mihaiu Sturza găsește de cuviință, a scuti pe Evrei de taxă către breasla românească, pe motivul că «ei mai plătind peste taxele către stăpînire încă o alta către spitalul lor, nu ar putea fi îndatorați a mai plăti și o deosebită zeciuală în trebuința breslelor care nu sunt de neamul lor»²⁵. De la acea dată înainte neguțitorii și meseriașii romîni, îngreueți cu dări mult mai mari de cît străinii, nu mai putură lupta cu ei și se stinseră unul după altul sau se făcură supuși.

În ceea ce privește pe Țigani, M. Sturza pusese baza emancipării lor prin legiuirea lui din 1844, prin care desrobește pe Țiganii domuești și mănăstirești.

Țiganii sunt vechi în țările romîne, unde se răspîndiră din regiunile de la sudul Dunărei, care ele însuși îi primise din Asia, peste Helespont. Așa în un hrisov al lui Stefan Dușan regele Serbiei din 1348, se pomenesc niște Țigani fierari, pe care regele îi îndatorește a da pe fie-care an mănăstirei Arhanghelilor cîte 40 de potcoave de cai²⁶. Curînd după această dată și chiar de la cea d'întăi apariție a documentelor Munteniei, îi găsim în această țară și anume în însușire de robi. Așa un document din 1387, ne arată pe Mircea cel Mare dăruind între altele mănăstirei Tismana 40 de familii *de Așigani*²⁷. În anul 1388 mănăstirea Cozia primește de la acelaș domn un dar

---

o legiuire care învoia „tuturor neguțitorilor sau meșterilor a deschide dugheană, plătind darea lor la acea breaslă”. Man. adm., II, p. 2.

24. Man. adm. II, p. 8.

25. Idem, II, p. 41—42.

26. *Hasdeu*, în *Arh. ist.*, III, p. 192.

27. Idem, p. 191—193.

de 300 de familii²⁸. În Moldova de și îi vedem apărînd pentru întâia oară în diplome de pe la 1428, cînd Alexandru cel Bun dă mănăstirei Bistrița 31 șatre de Țigani și 13 de Tatarsi, totuși ei trebuiau să fi existat de mai mult timp aice, de oare-ce poartă numiri în mare parte românești precum: Cernat, Coman, Maria, Mircea, Nicola, Toma, Vlad. Numirile scrise de Mircea și Vlad. neobicinuite în Moldova, ne arată că Țigani venise aice din țara Muntenească²⁹. Se vede că în vremile mai vechi Țigani nu erau în o stare așa de ră, după cum îi aflăm în cele mai noue, ceea ce nu este de cît prea firesc, întru cît și condiția lor trebuia să se înrăutățască paralel cu aceea a vecinilor și Rumînilor. Mulți din ei nici nu căzuse în robie, precum se vede aceasta din un document al anului 1612, prin care un Țigan Dumitru se vinde cu toate a le sale neguțitorului Stan, «care să-i fie Țigan de moșie și de strămoșie, drept un cal și drept 600 de bani, și mi-au dat hier 20 de ocă drept 200 de bani de mi-au făcut ciocane, și mi-au dat o păreche de foi drept un galbăn și am luat eu Dumitru Țiganu ughi 3 de m'am plătit de un Turc ce mi-a căzut asupra»³⁰. Întru cît acest Dumitru Țiganu se vinde atunci lui Stan ca să-i fie Țigan de moșie și de strămoșie, deci rob, este înviderat că mai înainte el era liber. Iată pentru ce și întîlnim Țigani avînd proprietăți de pămînt, lucru ce nu se încapă la rob, care este însuș proprietatea altora. Un document de la Ioan Vodă cel Cumplit din 1572 Octomvrie în 15, întărește Țiganului Nicola o treime din o cin-

28. Foaia soc. Romanismului, II, p. 30—32.

29. *Hasdeu*, *Arh. ist.*, I. I. p. 121. Comp. *Emil Picot et George Bengescu*, *Alexandre le Bon*, 1882, p. 46. Din această stabilire a lor întăi în Muntenia se explică pentru ce ei, chiar în Moldova, vorbesc limba romînă mai mult după dialectul muntean.

30. Vol. III, al acestei istorii, p. 561.

cime din satul Boloțești, cu loc de moară în apa Putnei pe care loc Țiganul îl cumpărase cu 120 de zloți tătărești în zilele lui Alexandru Lăpușneanu, de la Toma și sora lui Stana³¹.

Cu cât devenia mai deplină introducerea șărbirei între țărani cu atita se coboria tot mai jos și condiția Țiganilor, care ajunseră cu toții robi ai persoanei după cum șerbii ajunseseră robii pământului.

Documentul lui Constantin Mavrocordat din 1749 din Moldova, ne spune în ce stare se aflau robii Țigani: Ei puteau fi vânduți și împărțiți fără a se privi la legăturile de familie ce-i uniau, dați în foi de zestre, puși în casele boierești, la ori-ce feliu de slujbe, deosebindu-se tocmai de vecini, care după drept nu puteau fi impuși la atari îndatoriri³². Tratarea lor era foarte crudă; puteau fi bătuți în voia stăpînului, puși la tortură pentru cea mai mică vină, și chiar uciderea lor nu va fi fost pedepsită în timpurile de nedreptate în care ei trăiau. Sobornicescul hrisov din 1785 mai îmblinzește barbaria cea nespunsă a despărțirii familiilor, prin deosebite măsuri prevăzute la capit. 15, litera a și b»³³.

Regulamentul organic începe pentru întâia oară a vedea în Țigani niște oameni, și-i face obiectul unor dispoziții legiuitoare. Călcînd pe urmele lui, Mihaiu Sturza ie deosebite măsuri privitoare pe Țigani. De și oprește cununia între robi și slobozi, însă în cazul cînd la atare cununia s'ar fi învoit stăpînul robului, acesta se elibera de la sine împreună cu toată progenitura ce se năștea din ei. În cazul cînd se întîmpla atare cununie fără știrea stăpînului ea rămînea sfîntă și robul era dator să se răscumpere din

31. Arh. ist., I, 1, p. 111.

32. Mag. ist., p. 289 Comp. vol. V, al acestei istorii, p. 114.

33. Vezi acest hrisov în Uricarul, II, p. 72. Man. adm., p. 49.

robie, plătind un preț determinat, care la caz de ne-avere se înainta din fondul veniturilor bisericești. Copiii născuți din o căsătorie între o față slobodă și una roabă urmau, ori cum ar fi fost întocmită împreunarea, tot deauna soarta libertății. Domnul mai hotărâște că un rob, ce ar oferi stăpînului său prețul cu care el a fost cumpărat să se poată desrobi și fără voia stăpînului. Să nu se poată face vînzare de Țigani fără a lor înscrisă declarație că nu voiesc a se răscumpăra. Impiedecă reîntrarea în robie, chiar și de bună voie a Țiganilor, odată desrobiți ³⁴.

De și nu Mihaiu Sturza nu îndrăzni a dezrobi pe toți Țiganii, el făcu aceasta pentru acei ai statului și acei mănăstirești, prin o legiuire votată de obșteasca adunare din 1844, prin care declarîndu-se liberi pe acești din urmă, li se învoiește și căsătoria cu Moldovenii; apoi luînd măsuri de a-i stabili în clip statornic pe moșile boierilor, și dînd mai multe foloase celor ce s'ar statornici pe loc, spre a-i îndemna la părăsirea vieții vagabonde ³⁵.

În exploatarea sărei, Mihaiu Sturza răspinge întâi pretenția consulului austriac, care călcînd dreptul de monopol al statului moldovan; vroia să exporteze sare din țară ³⁶. Domnul pentru a spori veniturile din acest monopol obține de la Poartă învoirea transportului sărei pe Dunărea; apoi un alt drept mai mare, acel al plutirii vaselor moldovene sub *steagul lor* atît pe Dunăre, sultanul învoind atare drept «locuitorilor Moldovei ca este o proprietate a clironomilor împărăției mele» ³⁷. El caută apoi să încurajeze navigația pe Prut și pe Siretiu, spre mai lesnicioasă colaborare a grînelor la Galați.

34. Man. adm II. p. 48, 56, 58.

35. Idem, 49.

36. Idem, p. 88, 98.

37. Idem p. 107.

Tot în interesul comerciului mai înființază ocîrmuirea lui Mihaiu Sturza iarmaroace de vite de mai multe ori pe an, la Tîrgul nou și la Cornul Luncei pe granița Bucovinei, spre a nu fi expuși la «vicleșugul cumpărătorilor în țările străine, care unindu-se, fac de multe ori pe neguțitori să se desfacă de vite cu prețuri înjosite». De asemenea sporește numărul iarmaroacelor interne, spre a da loc la o mai grabnică desfacere a vitelor și deci la ieftenirea cărnei. Poștele, singurul mijloc de transport mai îndămănat a aceluși timp, fură iarăși obiectul unei îngrijiri deosebite, oprindu-se abuzurile și bătăile pe care călătorii se credeau în drept a le împărți surugiilor, silindu-i să meargă mai repede, ceea ce pricinuia adese ori vătămare sau moarte cailor, sau a se abate din drum, ca să-i ducă pe la moșiile lor, adese ori la mari îndepărtări; apoi regulîndu-se poziția surugiilor față cu antreprenorii, și determinîndu-se anume cazurile, cînd ei erau răspunzători pentru peirea animalelor³⁸.

Mare nevoie făceau lui Mihaiu Sturza deosebitele consulatate a le puterilor străine, mai ales prin încuviințarea supușiei la unele fețe pămîntene, ceea ce le aducea scutire de dări către stat, și folosul unci apărări mai puternice în interesele și încălcările lor, precum s'a văzut mai sus la acei dintre supuși ce luau moșii în arendă. Pe atunci se fugea de cetățenia romînă și în loc ca străinii să năzuiască a o dobîndi, însuși Romînii, care de care, se întreceau a se lepăda de dînsa, din pricină că statul romîn fiind slab, iar puterile europene avînd mare autoritate în lăuntru țării, era de învederat folos oamenilor a se ținea de protecția acestora. Mihaiu Sturza însă luptă cu energie pentru a micșura pe cît se putea numărul acelorora dintre supușii săi, care alergau la scutul străinului,

---

38. Idem, p. 122 și urm.
VOL. VI.

cerînd ca consulatele să dovedească însușirea de su-puși ai protegiților lor, și oprind pe acei răspiși de la o protecție, de a mai recurge la alta, ci conside-rîndu-i numai de cît de Moldoveni³⁹. Mai introduce măsura de a nu se recunoaște de agenți ai consula-telor prin districte (practori sau staroști) de cît per-soane învestite cu un exequatur din partea postel-niciei⁴⁰.

Mihaiu Sturza se îngrijește de întocmirea căilor de comunicație, după principiile cuprinse în regulamen-tul organic. In domnia lui se făcu cea întâi șosea în Moldova, care străbatea întreaga țară în lungul ei, de la Mihaileni, la granița Bucovinei, trecînd prin Dorohoiu, Botoșani, Iași, Vaslui, Bîrlad, la Galați. Se mai face apoi o altă ramură de la Tîrgul Ocnei la Bacău, care să slujască la transportul sărei. Artera de comunicație a fost croită așa, pentru a alimenta portul Galaților cu produsele întregii țări, care pu-teau răsbate până la șoseaua centrală. Intocmirea soșelei se făcu cu zilele de lucru a le țaranilor, la care erau îndatoriți prin regulament.

Mihaiu Sturza se hotărește apoi a face să înce-teze poziția cea cu totul a parte a bisericeii, care fă-cea din ea un stat în statul Moldovei, nesupus la nici un feliu de control din partea organelor ocîrmuirii, și cu toate că nu merge până a-i suprima cu totul atare poziție, ceea ce era păstrat vremurilor mai noue, totuși pune și biserica, și mai ales averile ei, sub înalta privighere a ocîrmuirii. Prin o legiuire din 1844, el constituie toate veniturile atît ale mitropo-liei cît și ale episcopiiilor într'o singură casă, cu ad-ministrația în Iași; orînduiește ca moșiile bisericilor să fie arendate prin forma mezatului dinaintea mi-

39. Idem, II, p. 163—169.

40. Idem, p. 172

mitropolitului și a episcopilor, tot deauna însă sub controlul capului departamentului bisericesc; lasă la dispoziția capilor bisericești $\frac{5}{7}$ (la episcopi $\frac{4}{7}$) din care trebuiau să îngrijască de biserică apoi de lefii personalului; la Iași și acele a le decasteriei. Cei-alte $\frac{2}{7}$ la Iași, $\frac{3}{7}$ la episcopi, erau să fie întrebuințate în repararea acareturilor, întreținerea seminariilor, faceri de bine încuviințate de domn și cheltuiala departamentului bisericesc. Banii adunați din venituri erau să steie în o ladă cu două chei, una pastrată de mitropolit, cealaltă de capul departamentului, din care erau să se elibereze de două ori pe an sumele convenite mitropolitului și episcopilor⁴². Vom vedea cum atare legiuire care umbla să se întocmească încă din 1842, aduce demisionarea mitropolitului Veniamin. De și prin ea nu se ating întru nimic averile mănăstirilor închinată, ba nici macar a le celor pămîntene, care rămîn a se ocîrmi de soborul lor, totuși se ieu dispoziții pentru apărarea de distrugere a pădurilor de pe moșiile ziselor mănăstiri. Motivele care fac pe Mihaiu Sturza să întindă legiuirea apărătoare de păduri și asupra mănăstirilor închinată, erau că «s'au văzut năzuirea din partea unor egumeni, de a tăie neîngrădit aceste păduri, și a desființa un fondos ce este de o potrivă cu acel în pămînt, ceea ce nu ar putea fi îngăduit, de oare-ce pădurile ar constitui un fondos statornic și nu anual ca celelalte producturi; că precum nu este iertat a se înstrăina prin vînzare de veci, de cît numai ca schimb o avere mănăstirească, așa nu poate fi pozvolită nici stîrpirea pădurilor»⁴³.

Mihaiu Sturza, care fusese înainte de domnie membru în epitropia învățăturilor publice, trebuise să păstreze dorința ce'l însuflețea încă de pe atunci, spre

42. Idem.

43. Idem, p. 295.

desvoltarea învățămîntului, și de aceea îl și vedem dîndu-și mari silinți, pentru a aduce la înflorire cultura minților. În hrisovul său, prin care întărește driturile scoalelor din capitalie, din 8 Noemvrie 1840, Sturza amintește «că încă de pe cînd era sinepitrop al scoalelor, nu a pregetat a pregăti viitorimea lor în parte, întroducînd în ele limba națională, ca un organ mai lesnicios al răspîndirii cunoștințelor». În anul 1835 Mihaiu Sturza deschide Academia, care purtă numele lui, spunînd în discursul său inaugural, că «ajungînd tinerimea scolastică la grad de a putea învăța științele filosofiei, Noi, în urma organicescului reglement, am porocit a se înființa Academia». Cu academia mihaileană s'au îndrumat studiul învățăturilor superioare în capitala Moldovei⁴⁴. Pe lîngă Academia se înființază un cabinet înzăstrat cu deosebite instrumente de fizică, chimie și astronomie precum și o bibliotecă. Se mai crează o școală de inginerie, o școală de frumoasele arte și un institut de arte și meșteșuguri, o școală de fete și un muzeu de istorie naturală, înființat de societatea medicilor și naturaliştilor din Iași, sub conducerea doctorilor Zotu și Cihac⁴⁵. Se organizază tot odată și seminariul de la Socola, întroducîndu-se în el și studii de teologie mai înalte, menite a forma pe membrii clerului superior. Domnul orînduește apoi și trebile scoalei armenesti, dispunînd pe lîngă altele, ca între obiectele de studii, să fie și limba romînă⁴⁶. Paralel cu atare desvoltare a învățăturilor, Sturza dispune ca nimene să nu mai poată încăpea în funcțiile statului, dacă nu va poseda

---

44. Vezi Memoriul meu asupra întroducerii învățămîntului superior în Moldova, făcut cu prilejul serbării de 50 de ani de la înființarea aceluia învățămînt în *Xenopoli* și *Erbiceanu*, Serbarea scolară de la Iași, Acte și documente, Iași, 1885, p. 142 și urm.

45. Man. adm., II, p. 301, 343 și 359. Comp. I, p. 39.

46. Idem, II, p. 381.

atestate de învățături și anume : de gradul I pentru postul de copist, de gradul al II-le până la cap de masă și gradul al III-le până la cap de secție⁴⁷.

Mihaiu Starza supuse unor regule și viața monahicească, făcînd niște așezăminte speciale pentru mănăstirile Neamțu, Săcu, Varaticul și Agapia și luă măsuri pentru înfrînarea neorîndueleur ce se comiteau în deobște la mănăstirile de călugăriți. Supune de asemenea unor regule administrative bisericile de mir, hotărînd ca epitropiile lor să nu depășescă nici odată budgetul ce ar fi fost încuviințat de departamentul bisericesc⁴⁷. Tot în îngrijirea bisericilor, dă Mihaiu Starza întocmirea actelor de naștere, a celor de cununie și de înmormîntări.

Sănătatea publică de apărarea căreia se îngrijise regulamentul organic, este de asemenea obiectul unei harnice căutări din partea ocîrmuirii domnului Moldovei; între altele se iau măsuri pentru cercetarea făinei și a cărnei, spre a nu fi stricate cînd se dădeau în consumație, și se instituiesc doctori de cfartaluri în orașe și doctori ambulanți pe la sate ; de asemenea se reglementează meșteșugul moașelor, a spițerilor și a droghiştilor ; dispune a se da doctorii gratuite săracilor. Doctorii erau pe atunci de toate națiile : «Bavareji, Prusieni, Badenji, Austrieni, Franceji»⁴⁸, numai Romîni nu, și acești deosebiți doctori prescriind rețetele fie care după o altă farmacopee, aducea pe spițeri în confuzie la pregătirea medicamentelor. Starza ie măsura a se numi o comisie de doctori și de spițeri care să alcătuiască o farmacopee moldovenească ; unifică apoi taxele medicamentelor în toată țara. Se întocmește o legiuire amărunchită asupra hultuirei ; se

---

47. Idem, I, p. 57.

47. Idem, II, p. 418.

48. Idem, II, p. 460.

fac de asemenea dispoziții amărute asupra carantinei oamenilor, cît și a vaselor, ce ar intra în porturile Dunărei, și măsuri de sănătate pentru dobitoace. În sfîrșit se mai regulează mersul epitropiei Sf. Spiridon, a orașului Galați declarat de porto-franc, și în tot timpul ocîrmuirii lui, Sturza luptă din răsputeri pentru a face pe dregători să înțaleagă spiritul nouelor legiuri, care căutau a introduce legea în locul arbitrarului și dreptatea în locul abuzului. Nu rămîne îndoială ca atare activitate, pe care cu deadinsul am schițat'o în destule amărunțimi, spre a arăta ce sarcină urieșă aveau domnii în acele timpuri, dovedește însușiri ocîrmuitoare eminente, și o îngrijire de lucrul public, care era ceva cu totul nou în țările romîne, unde până atunci domnii se îndeletnicise numai cu afacerile lor personale. Pentru prima oară începea să se simtă ocîrmuirea și prin partea ei cea bună, și nu mai apărea ca o năpaste căzută pe capul poporului.

Că roadele ei nu vor fi fost așa după cum se arată înflorirea de pe hîrtie, și că multe din dispozițiile luate nu pătrundeau în realitatea lucrurilor, cine o va putea tăgădui? Dar în ori-ce caz, o parte din numercasele măsuri tot va fi intrat în lumea ce erau menite a reforma, și nu se poate contesta că de la regulamentul organic întăi, mai mult apoi de la domniile lui A. Ghica și Gheorghe Bibescu în Muntenia și de la cea a lui Mihaiu Sturza în Moldova, datează prima transformare a societății românești, din starea chaotică a vieții orientale cătră cea orînduită a apusului civilizat.

Dar să nu se creadă că activitatea lui Sturza putea să urmeze liniștit mersul ei reformator. În tot timpul domniei lui, el avu să lupte cu greutăți politice însămnate, care ne mai rămîn de schițat spre a îndeplini tabloul acestei domnii, în ori-ce caz bogată și spornică în rezultate.

În anul 1835, abia un an după a lui întronare, se face o mișcare în contra lui Sturza din partea unor boieri nemulțămîți cu domnia lui. Pricina acestei opoziții nu era atîta în răua ocîrmuire a domnului, pe care l'am văzut silindu-se a îndrepta starea țării și care nici nu avuse măcar timpul a lăsa să iasă la lumină rălele sale însușiri, cît mai ales în invidia pentru ce soarta favorase pe Sturza și nu pe altul cu domnia, care altul, ori care ar fi fost el, de ar fi îmbrăcat el atare vrednicie, era să fi fost și el combătut, precum era combătut acuma Mihaiu Sturza. Obiceiul schimbărilor, înrădăcinate de veacuri în țările romîne, precum stîrnise îndată o opoziție contra lui Sandu Sturza și Grigorie Ghica, precum trezise una interesată și personală contra lui Alexandru Ghica și Gheorghe Bibescu, astfeliu trebuia numai de cît, chiar fără nici un motiv, să provoace o mișcare în contra lui Mihaiu Sturza. Că guvernul lui trebuia să trezască și nemulțămiri, nu era de cît prea firesc lucru, întru cît nici un guvern pe pămînt, fie el cel mai înțelept, nu poate ajunge să mulțamească pe toată lumea; dar opoziția boierilor nu țintea numai la combaterea ocîrmuirii, la schimbarea sfetnicilor domnului, ci la schimbarea însuși a lui, la înlocuirea lui cu unul din ei. Boierii anume nu puteau uita un lucru, că și «domnul se trăgea tot din rîndurile lor»⁴⁹.

Șese deputați din adunarea obștească anume: logofătul Grigore Ghica, hatmanul Constantin Balș, postelnicul Alexandru Mavrocordat, postelnicul lor-

---

49. Memoriul boierilor anexat către jăluirea trimisă împăratului Neculai în 9 Noemvrie 1835, Uricarul, VIII, p. 120—159 (p. 125). Boierii revin adese ori asupra temei favorită; așa p. 137: „Domnul de acuma uitînd că ieri încă se afla în această tagmă din care au eșit spre a fi înălțat la vrednicia șefului țării“. Prea drept observă deci *Cogălniceanu*, *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie*, Berlin, 1854, p. 411: „Tous les boyards voulaient être princes; tous étant égaux, ne voulaient par se donner un supérieur“.

dache Ghica, postelnicul Costin Catargiu și aga Alexandru Ruset, împreună cu alți boieri nedepuțați, alcătuiesc o tînguire către împăratul Rusiei, însoțită de un memoriu amăruntit în care impută domnului o sumă de călcări de lege, făcute de el mai ales în scopul de a se îmbogăți. Spun boierii în jalba lor către țar, că «nădăjduiam că ocîrnuirea domnului pămîntean va urma după exemplul cel frumos dat de acea rusască; dar opt-spre-zece luni de pătimiri înșămnate, de călcările cele mai de a dreptul și cele mai vădite în protiva duhului și a cuprinderii regulamentului, ne-au adus în nevoie Sire de a depune tînguirile noastre la picioarele tronului împărăteștei voastre măririi. O adunare abătută în principiul ei prin nenumărate nelegiuiri, dregătoriile puse la mezat, dreptatea vîndută la cel care dă mai mult; cîntea, proprietatea și toate soțialnicile închizășluri calcate fără mustrare de cuget prin jîgnirea regulamentului, a legiurilor și formelor, aceasta este Sire a noastră vrednică de tînguire stare sub ocîrnuirea domnului Mihaiu Grigore Sturza»⁵⁰.

Memoriul deslușitor al acestei tînguiri pune în socoteala lui Mihaiu Sturza o sumă de abuzuri, între altele și acele că domnul ar favora pe supușii ruși, la cumpărare la mezat a vămilor, tînguire ce putea fi foarte adevărată, dar care-și avea pricina zemislitoare nu în vroința domnului ci în atotputernicia Rușilor, și care tînguire era în ori-ce caz foarte naivă fiind făcută către împăratul Rușilor⁵¹.

Toate tînguirile însă, greu de controlat, în privirea rălei împărțiri a dreptăței din partea domnului și în deobște toată nemulțămirea boierilor cu purtarea domnului se explică în destul, dacă luăm în privire cape-

50. Uricariul, VIII, p. 123.

51. Idem, p. 134.

tele cele mai de samă ale învinuirii și care sunt : 1) «că domnitorul Sturza întorcându-se de la Constantinopole, și găsind țara în ră stare din pricina unui an de lipsă, cere de la adunare voia de a întrebuiința banii scutelnicilor ca împrumut spre a cumpăra pîne de peste hotar, pretinzînd boierii că prin atare măsură, lipsindu-i de banii scutelnicilor, se pune în sarcina proprietarilor îndatorirea de a hrăni pe acei din a lor locuitori care n'ar avea mijlocul de a-și îndestula a lor familii, însărcinînd în acest chip pe aceleași persoane cu a doua povară grea și samavolnică, pentru că cea mai mare parte a proprietarilor se alcătuește din boieri. 2) Că domnul ar fi tras șoseaua pe la Mihaileni, proprietatea lui, spre mai marele său folos. 3) Că au arestat pe un paharnic Ioan Ciorneiu la poliție, unde numai bețivi, vagabonzi și înșălători se arestau. «Prin aceasta au vroit să arăte tagmei boierești cîtă urăciune are asupra ei și cît de puțin stimarisește ale ei privileghii». 4) Că ar fi împărțit titluri la persoane ce nu se aflau în slujbe, iar altora le au dat ranguri mai înalte de cît acele potrivite cu ale lor posturi, boierind multe persoane a căror nume nu figura în foaia dregătorilor statului⁵².

Noi credem că ceea ce supărase mai rău pe boieri nu fusese atîta banii luați de Sturza din casa statului, pentru cheltuielile investitiei pe care boierii tăgăduiau a le fi făcut el în Constantinopole, nici nedreptele lui judecăți, cît mai ales lovirea în privilegiile lor, prin deturnarea banilor scutelnicilor de la a lor menire, supunerea boierilor la aceleași pedepse cu oamenii de rînd, și îngroșarea rîndurilor boierești cu persoane *nesimandicoase*. Iată adevărata cauză a nemulțămirei boierilor, și este în destul de curios de constatat că Mihaiu Sturza, care fusese organul tîngu-

---

52. Idem, p. 128, 133, 137 și 139.

rei boierilor pribegi în contra lui Ioan Sandu Sturza, pentru ridicarea claselor de jos în rîndul privilegiatilor, este nevoit să recurgă la acelaș mijloc spre a se susține în contra boierimei celei mari ⁵³.

Că justiția era neonestă, aceasta era un fapt pe cît de trist pe atît de netăgăduit, și dacă justiția se putea cumpăra, cum nu s'ar fi putut cumpăra favorurile și alte foloase? Dar aice pricina răului era cu mult mai adîncă; era moștenirea lasată de un trecut lung și uricios, plin de nedreptăți, de hrăpîri, de corupție și de nemoralitate, un trecut precum mai hîd nici un alt popor pe lume nu l'au avut îndărăptul său. De atare năpaste de moștenire nu am scapat nici astăzi, cînd încă tot apasă asupra noastră urmele lui cele atît de adînc înrădăcinate. Ce trebuia să fie, cînd de abia începea poporul român să se scuture, năzuind cătră o viață mai omenească?

Domnul aflînd despre atare tînguire care nu avea nici un rost legal, întru cît nu era expresia majorității adunării, pune pe președintele acesteia, mitropolitul să tragă la răspundere pe autorii ei. Boierii venind înaintea adunării, nu mai au curajul părerilor lor, ci susțin că subsemnăturile din petiție nu ar fi ale lor. Adunarea însă îi esclude din sinul ei conform articolului 53 din regulament ⁵⁴.

Cabinetul rusesc este mișcat de atare tînguire. Kisseleff, ce era în cele mai bune relații cu Mihaiu Sturza, a căruia însușiri eminente le cunoscuse încă de pe cînd lucrase împreună în Moldova, în timpul ocîrnuirii

53. Mai sus, p. 48.

54. Adresa adunării cătră domn din 25 April 1836, Uricarul, VIII, p. 162. La această discordie se referă un loc din articolul publicat de un Englez în Portofoliul, 1836, Uricarul, VI, p. 3. Sturza puse să se publice o întîmpinare la învinuirile aduse prin jalba boierilor. Din aceasta s'a publicat numai o parte în Uricarul, IX, p. 1 și urm. *Drăghici*, Istoria Moldovei pe 500 de ani, II, p. 202 atribue greșit opoziția boierilor ingerinței guvernului în alegeri, care nu se făcură în anul 1835—36, ci în anul următor.

provizorie, îi scrie și-l sfătuiește prietenește «de a liniști spiritele, de a readuce la el pe niște oameni pe care țara îi respectă, și din care cîți-va se văd printre subscriitorii memoriului. Ba chiar ar fi de neapărată nevoie de a înlocui pe cîți-va din oamenii săi, cu alții mai bine văzuți de opinia publică, și care prin prezența lor în sfatul principelui ar da mai multă cumpănire guvernului»⁵⁵. Cu toate că cabinetul rusesc fusese impresionat întru cît-va de tînguirea boierilor, ea nu avu nici o urmare pentru domnia lui Mihaiu Sturza.

Domnul însă luase și măsura de a provoca o contra-manifestare care aproba purtarea și lauda actele ocîrmuirii lui, manifestare subsemnată de 413 persoane încă din anul 1835⁵⁶.

Sturza îmbrătoșă însă și sistemul de împăcare recomandat lui atît de Kisseleff cît și de baronul de Rukman, consulul general al Rusiei în principate. Acesta îl sfătui să «îndepărteze din minister pe logofătul Sturza și pe vistiernicul Balș, oamenii lui Neculai Canta, de care Mihaiu Sturza ar trebui să se despărtaşcă, întru cît nu i-ar aduce de cît încurcături, și să se apropie de obștia boierilor, a căror concurs ar aduce ocîrmuirii lui putere și popularitate»⁵⁷. Mihaiu Sturza și modificase ministeriul său asupra alegerilor efectuate în 1837, și care dădură un rezultat favorabil ocîrmuirii, despre care Sturza înștiințază pe consulul rus din Iași, Besak, comunicîndu-i și lista celor aleși⁵⁸. După izbînda electorală, Sturza se gîndește însă a schimba desăvârșit sfatul său, și anume el vroia să îndepărteze din postelnicie

---

55. *Kisseleff c. Sturza*, 1 Februarie 1836. Doc. col. *Hurm.*, Supl. IV, p. 116.

56. *Idem.* p. 134.

57. *M. Sturza c. Rukman*. 21 Februarie 1838. *idem.* p. 137.

58. *M. Sturza c. Besak*, 3 Noembrie 1837, *idem.* p. 134.

pe Costin Catargiu, pe care l' numise acolo numai din pricina că tatăl său dispunea de multe voturi în alegeri, dar de care acuma, după izbîndă, vroia să se desfacă, imputîndu-i mai multe intrigi, menite a pune desbinarea între domn și vistiernicul Neculai Roznovanu, care umbla după locul lui Catargiu. Besak consulul rusesc, amestecat și el în atare intrigi, și care pusese pe un servitor al lui Roznovanu să fure hîrțile stăpînului său, spre a le aduce la consulat, nu vroia să primască cu nici un preț întrarea acestui boier, cu care se îndușmănisese prin actul arătat, în combinarea ministerială plănuită de domnitor. Altă împrejurare însă îngreuia și mai mult reconstituirea cabinetului. Am văzut că baronul de Rukman cerea îndepărtarea lui Neculai Canta și a partidei lui din afaceri. De aceeași părere era la început și consulul rusesc din Iași. După constituirea adunării, nu știm din ce motiv, Besak se întoarce a favora pe Canta și a cere mănținerea lui în treburi. Sturza se temea de o înțelegere între Canta și Catargiu, dacă ar fi excluși, care împreună cu consulul rusesc din Iași să creeze greutăți ocîrmuirei sale, și de aceea îl videm pe de o parte jăluindu-se la Rukman pentru purtarea subalternului său, pe de alta stăruind pe lîngă el ca să revină asupra antipatiei pe care i-o inspira Canta și să-i învoiască a-l numi președinte al divanului domnesc, spre a rupe astfel unirea amenințătoare de opoziție, ce s'ar plănuia între cei doi puternici boieri, Catargiu și Canta⁵⁹.

Iată o pagină fără îndoială interesantă a istoriei parlamentare a aceluia timp, pe care, dacă am atins'o, a fost numai în scopul de arata greutățile fenomenele cu care aveau de luptat domnii regulamentari.

---

59. Aceste interesante amărunchimi în scrisoarea lui *M. Sturza c. Rukman* 21 Februarie 1838, idem, p. 137 - 140.

cînd pe lîngă intrigile și nemulțămirea lăuntrică, mai trebuiau să iee în băgare de samă și acele ale consulilor rusești, din care unele ori chiar acel din Iași, nu era înțales cu acel din București, și urile lor personale în contra cutărui sau cutărui boier.

Dar amestecul foarte legal al Rusiei, întru cît avea de scop controlul aplicărei regulamentului, nu se mărginea numai în afacerile politice. El mergea mai a-dînc, atingînd o parte foarte delicată a daraverilor publice, acele judecătorești. În fie-care proces mai înșămnat, de îndată ce o parte se credea jărtfa, adese ori închipuită, de la regulele statornicite, ea recurgea la intervenirea consulului rusesc, care se grăbia a cere de îndată lămuririle de la logofeția dreptăței, cereri ce constituiau o vecinică amenințare pentru toți acei ce cîștigase vre-un punct în desbaterile judecăților⁶⁰. Părțile împricinate nu se mulțâmiau însă numai cu cererea intervenirei consulare, pentru a îndrepta vre-o abatere întîmplată sau presupusă în cursul judecăței, ci chiar și după sfîrșirea unei pricini prin o hotărîre desăvîrșită, întărită de domn, acei nemulțumiți cu judecata, adecă toate fețele ce pierdeau pricinile, se îndreptau cu recurs la consulatul rusesc, care cerea revenirea asupra hotărîrilor luate. O atare ingerință era de natură a compromite cu totul mersul justiției, și Mihaiu Sturza nu lipsește a înfătoșa observații, tot atît de temeinice pe cît energic formulate, contra unui amestec care anula încrederea în justiția țarei, și mai ales atingea atît de greu autoritatea domnească, chemată a întări după cum spunea articolul 364 al regulamentului, într'un chip nerevocabil, hotărîrile judecătorești. El arăta cu drept cuvînt că amestecul

---

60. Mai multe cereri lămuritoare în procesele Stefan Catargiu cu Gheorghe Sturza, Atanasie Beker cu Arghir Alebra, răzeșii de Duceveni cu Constantin Cantacuzino, idem, p. 128—129.

consulatului în pricinile desăvârșit hotărîte va aduce o atingere primejdioasă principiilor regulamentului, de oare-ce toți acei ce vor cădea în pretențiile lor, măguliți prin speranța de a răsturna lucrul judecat, vor rîdica plîngeri la autoritatea rusască, fie și numai spre a încerca o izbîndă îndoielnică. De la suirea sa în tron se judecase însă 40,000 de pricini, și un număr tot atît de mare de părți date rămase trebuiau să fie nemulțamite cu hotărîrile rostite. Dacă se va îngădui facultatea recursului, urmările ar fi de natură a paraliza cu totul lucrarea justiției. Apoi dacă s'ar admite atare măsură, cum ar putea consulatul să verifice toate procesele? Ori cît de vărsat s'ar presupune că ar fi el în trebile țarei și în legile ei, nu ar fi cu putință ca se nu lese o atare cercetare în îngrijirea și judecata subalternilor săi. La urma urmelor deci un ampoi al consulatului imperial, va revizui și casa hotărîrile întărite de domn⁶¹. Mai invocă domnul și argumentul slăbirei autorității lui, prin deconsiderarea hotărîrilor întărite de el, și efectul cel rău pe care o atare desconsiderare l'ar avea asupra rolului său de proteguitor al celor slabi contra încălcărilor celor puternici⁶². Intimpinările lui Mihaiu Sturza produsera efect asupra curței din Petersburg, și Besak primi pe la Ianuarie 1838 ordinul de a nu se mai amesteca în afacerile judecătorești⁶³.

Rusia însă întindea, în dorința ei de a pune protectoratul în lucrare în toată deplinătatea lui, luarea ei aminte și asupra ocîrmuirii financiare. În 1837 ivindu-se un deficit în acoperirea cheltuielilor prin venituri, ocîrmuirea rusască consimți cu mare greutate a încuviința cele $\frac{2}{10}$ adiționale votate de adu-

61. Vezi două comunicări ale lui *M. Sturza* c. *Besak* din Octomvrie 1837, idem, p. 130—133.

62. *Sturza* c. *Rukman*, 21 Fevruarie 1838, idem, p. 142.

63. Idem. p. 144.

narea obștească pentru acoperirea lui, cu condiția însă anumită ca pentru anul 1838, bugetul să se echilibreze cu mijloacele obicnuite. În acest an deficitul reînnoindu-se, și anume în cifra de 478,538 de lei și neputându-se găsi nici un alt mijloc de împlinire a lui, majoritatea adunării votează iarăși $\frac{1}{10}$ adițională. Consulul rusesc protestează imediat contra unei atari dispozițiuni și unindu-se cu opoziția din adunare, anume cu logofeții Canta și Catargiu, cere de la domn a anula votul rostit. De și în fond, agentul rusesc putea să corăspundă vederilor cabinetului imperial, care nu vroia să se urce dările, totuși forma în care el cerea de la Sturza a se ajunge la atare rezultat, anume desaprobarrea votului majorității și primirea opiniei minorității, lovia în chipul cel mai grav în demnitatea domnului, care se vedea silit a răspinge părerea partizanilor și susținătorilor săi, și a primi pe aceea a protivnicilor. Besak văzînd refuzul domnului de a se supune la atare cerere, cînd mai ales exista un mijloc foarte legal de a se anula votul majorității, anume înapoirea lui cu observații din partea domnului pentru călcarea legii fundamentale, îl amenință a-i comunica cererea lui în o notă oficială cu îndatorire de a o înfățișa adunării. Sturza făcîndu-l să înțeleagă urmările periculoase ale unui atare demers, care ar arăta opoziția ca sprijinită de consulul rusesc în contra domnului, Besak atunci întrebuintază altă spărietoare, anume ruperea relațiilor sale cu ocîrmuirea principelui. Sturza văzîndu-se atît de greu amenințat, se hotărăște a tăia nodul gordian, oferînd împlinirea deficitului din propria lui avere, hotărîre pe care o comunică atît adunării cît și consulului prin o notă din 1 Martie 1838. El însă se jăluște ministrului Nesselrode, despre purtarea necorectă a consulului său⁶⁴.

64. *M. Sturza c. Nesselrode*, 4 Martie 1838, idem, p. 155. *M. Sturza c. Besak*, 1 Martie 1838, idem, p. 148.

Atare desbinare între consulul rusesc și domnitorul Moldovei trebuia să sporească încă în loc de a se liniști. Anume Besak aflînd de tînguirile domnitorului în contra lui, se aruncă tot mai mult în partea opoziției, încunjurîndu-se cu capii ei: logofătul Gheorghe Catargiu, fiul său Costin, Neculai și Ioan Canta și Gheorghe Cantacuzino, care uneltiau compromiteria ocîrmuirii lui Sturza, spre a-l putea răsturna. În curînd o nouă intrigă trebuia să ascută și mai mult incordarea între domnitor și consulul rusesc. Doi membri din adunare demisionînd, se făcură în Iași alegeri suplimentare. Pentru a acoperi probabil ingerințele electorale comise de administrație, se hotărîră cîți-va partizani de ai principului, a-i face un act de mulțămire pentru rînduiala cea deplină cu care alegerile fusese făcute. Aflînd Sturza că o asemenea mărturie a boierilor ar fi rău văzută de consulul rusesc, el ordonă să se distrugă actul, cînd abia purta pe el vre-o două subsemnături. Besak însă nu vroi să scape prilejul de a lovi în domnitor; el chiamă la consulat pe promotorul ideii, logofătul Constantin Sturza, pe care-l încarcă cu muștrări în fața altor persoane, slujindu-se față cu el de vorbe ocărîtoare, amenințîndu-l cu toată asprimea pentru că îndrăznise a subsemna mărturisiri favorabile pentru domn, după ce mai înainte tot el dăduse altele protivnice. Mai chiamă pe vornicul Stefan Catargiu însărcinat provizoriu cu agia orașului și pe ispravnicul de Iași, muștrîndu-i cu asprime pentru a fi subsemnat actul arătat și înștiințîndu-i că-și vor pierde locurile. Sturza este nevoit față cu presiunea consulului a schimba pe acești doi dregători; dar se jăluiește contra purtării lui Besak la consulul general din București, baronul de Rukman ⁶⁵.

---

65. *Sturza c. Rukman*, 22 Martie 1838, idem, p. 162.

Sturza însă care fusese nevoit, din pricina consulului, să jărtfească pe doi prieteni, lovește în el, înlocuind pe Costin Catargiu omul consulatului, în postelnicie, cu principele Neculai Suțu. Atare măsură aduce la culme încordarea dintre consul și domn, și Sturza într'o scrisoare către Rukman, îl previne despre rălele urmări ce ar putea să le aibă reîntegrarea lui Costin Catargiu, și loviturile nemotivate ce-i sunt date în fie-ce zi prin apucăturile neexplicabile a le d-lui Besak⁶⁶. Cu toate aceste e nevoit a primi pe Catargiu ca membru extraordinar în sfat. Pentru a pune însă odată un capăt acestei opoziții sistematice a consulului rusesc, Mihaiu Sturza se îndreaptă de astă dată către ministrul Nesselrode, arătându-i cum Besak se făcuse organul tuturor intrigilor urzite în contra lui, cerînd o anchetă, din care să se poată vedea dacă răptele domnitorului meritase o asemenea purtare din partea consulatului. El protestă contra scopurilor ce i se puneau în socoteală, arătînd că «devotamentul său la vederile binefăcătoare a le puterei proteguitoare este de moștenire în neamul lui; relațiile lui de familie îl leagă prin multe părți cu pămîntul Rusiei; fiii lui crescuți la Berlin, după dorința ministeriului împărătesc, se pregătesc a sluji pe augustul protector al patriei și părintelui lor; proprietățile sale de moștenire și cele dobîndite sunt împărțite între teritoriul Besarabiei și acel al Moldovei»; toate aceste împrejurări ar dovedi în destul ministrului, pe partea cui stă dreptatea și adevărul în lupta lui cu consulul rusesc. Nesselrode dă îndată ascultare cererilor lui Sturza, și revocînd pe Besak, numește în locul lui în Iași de consul pe Kotzebue⁶⁷.

---

66. *Sturza c. Rukman*. 1 Aprilie 1838, idem, p. 173.

67. *Tinguirea lui Sturza c. Nesselrode* este din 9 April, din aceeași zi cu ordinul de înlocuire al lui Besak. Se vede că ea fusese hotărîtă încă înainte de primirea tinguirii lui Sturza de către Nesselrode, idem, p. 175 și 177.

De abia însă sosit în Moldova, și Kotzebue apucă pe urmele lui Besak. Și anume neînțelegerile se ivesc iarăși de la vecinicile întrigi ale boierilor spre a se suplanta unul pe altul în dregătoriile statului. Și cum să nu se întâmple frecări și nemulțămiri, cînd consulul rusesc putea să se amestece în toate daraverile statului, cînd atît domnitorul cît și toate instanțele judecătorești și administrative, nu puteau face un pas fără a nu fi controlate, dojănite și silite a reveni asupra hotărîrilor lor prin ordinile primite de la consulat? Așa Kotzebue cîștigat chiar de la venirea lui, de Ioan și Neculai Canta, capii opoziției contra domnului, promite celui d'întăi a-i dobîndi sau rangul de logofăt sau președința divanului Moldovei de sus, lucruri ce neputînd fi încuviințate de Sturza, zizania se vîră între domn și noul consul. În curînd acesta îndreaptă contra lui Sturza mai multe lovituri care aduceau în discredit și desconsiderare autoritatea lui. Pe atunci tocmai construindu-se șoseaua care eșia prin bariera Socolei, la care se întrebuițase oameni din județele prin care trecea, Iași și Vaslui, un ampoiât de la consulatul rusesc Samson, pus fără îndoială de boierii protivnici domnului, denunță consulului că s'ar comite o mulțime de abuzuri la lucrarea acelei șosele și mai ales acela că principele întrebuițea 200 din acei oameni la lucrările propriei sale grădini de pe acea șosea. Sturza răspunzînd învinuirilor aduse, consulul nu se mulțamește cu răspunsul dat, și cere rînduirea unei anchete mixte, compuse din delegații domnitorului și ai consulului rusesc, care se cerceteze denunțarea adusă. Sturza rînduiește pe principele Neculai Suțu și pe boierul Stoianovici, care împreună cu dragomanul consulatului cercetează împrejurările, din care reiesă că îndatoririle impuse țaranilor se întemeiau pe dispozițiile regulamentului⁶⁸.

68. *Kotzebue c. Sturza*, 15 August 1838; răspunsul lui *Sturza* din 18| August;

Hatmanul Grigore Ghica recomandînd domnului pe unul Iftimie Stamati, spre a fi boierit cu rangul de caminar, se dovedește în urmă că însușirile lui Stamati nu-i dădeau drept la atare favoare, și consulul rusesc cere de la Sturza revocarea decretului, spunîndu-i fără încungiur că «publicul ar ști că acest rang a fost plătit; că de și nu învinuește ocîrmuirea de o atare faptă vrednică de despreț, totuși nu va atrage mai puțin asupra ei bănuială că ar spicula cu cinurile de boierie». Și cu toate aceste acelaș consul care se scandalizase de numirea lui Stamati în rangul de căminar, ceruse tot contra legei numirea lui Canta în postul de logofăt. În zadar Sturza roagă pe consulul rusesc, și la refuzul acestuia pe baronul de Rukman, ca să treacă cu viderea greșala în care domnitorul fusese indus, arătînd că ființa unui caminar mai mult nu ar putea produce nici un rău, pe cînd retragerea unui decret public ar aduce asupra domnului rușine și deconsiderare⁶⁹. Kotzebue apoi reînnoiește iarăși amestecurile în daraverile judecătorești, primind un protest al căminarului Spiru contra unei hotărîri definitive, și un altul al vechilului casei Gadella, muștrînd pe președintele divanului, care în un proces al unui supus rus, după ce primise la debateri pe dragomanul consulatului, îl exclusese din ședință la rostirea hotărîrii, cu toate că președintele nu făcuse de cît să aplice dispozițiile articolului 327 din regulament. Consulul cere în urma acestui incident ca logofeția să prescrie divanului modul de procedare ce ar avea de urmat în afaceri de atare natură, ceea ce iarăși era o măsură lovitoare în neatinerea instanțelor judecătorești, consfințită de art. 318 al regulamentului.

⁶⁹ Kotzebue c. Sturza 19 August; Sturza c. Rukmann, 23 Sept. Alta din 7 Oct. idem, p. 192, 193, 197, 204 și 216.

69. Kotzebue c. Sturza, 14 Sept. 1838; Răspunsul lui Sturza, 30 Sept.

Ori cît de plecat era Sturza a nu jigni pe Ruși, atare amestecuri neîndreptățite și mai ales lovitoare în vaza și poziția lui de domn îl aduc a se plînge și în contra lui Kotzebue, după cum făcuse în contra lui Besak, cu toate că reînnoirea unor atari tînguiri putea să pună în o lumină falsă ocîrmuirea domnitorului. Totuși Sturza nu stă la gînduri a arăta pe Kotzebue, ca pe organul opoziției în contra domnitorului, ceca ce face prin un memoriu adresat ministrului Nesselrode pe la sfîrșitul anului 1838 ⁷⁰.

Capul opoziției contra lui Mihaiu Sturza era logofătul Neculai Canta, boier de sistemul vechiu și care dușmănia pe domn din motive personale. Sturza îi întoarcea învinuirile, spunînd că ar trage foloase nedrepte din poziția lui, și că de aceea el s'ar opune în tot deauna la regularea ocîrmuirii averilor bisericesti, ademenind și pe mitropolitul la împrotivire asupra acestui punct. Mihaiu Sturza pentru a elimina atare element periculos, din trebile statului, cere de la Rukman, ca sau să surguniască pe Canta la moșia lui sau să împună consulului din Iași a cere îndepărtarea lui din adunarea țarei ⁷¹. Văzînd însă că era greu de a obține înlăturarea lui, din pricină mai ales a favoarei de care logofătul se bucura pe lîngă consulul rusec, Sturza se hotărăște a împăca pe boierul răsvrător și 'i dă logofeția dreptăței. Lucru curios însă, domnitorul primește atunci observații de la Titoff consul rusec din București, înlocuitorul lui Rukman; consulul general arată părerea sa de rău lui Sturza asupra numirii; dar «lucrul fiind făcut, nu'mi rămîne astăzi de cît a reînnoi cu stăruință pe lîngă altetă voastră, rugămintea de a da atît domnului Canta cît

Apelul lui *Kotzebue*. 1 Oct., idem, p. 202, 209 și 214. Mai vezi *Sturza c. Rukman*. 7 Oct., idem, p. 218.

⁷⁰. Idem, p. 220.

⁷¹. *Sturza c. Rukman*, 24 Ianuarie 1839, idem. p. 222.

și moșului său, mitropolitului Moldovei, serioaze prevestiri cerute de împrejurări; căci dacă purtarea lui Canta în noua sa dregătorie ar da prilej la noue bănuieli, rezultatul neînălăturabil ar fi îndepărtarea lui din ea și închiderea pentru totdeauna a putinței de a reîntra vre odată în afaceri»⁷¹. Apoi dacă era grea conducerea ocîrmuirii față cu amestecul neîncetat al autorității rusești, cu cît mai mult trebuia ca dînsa să se complice, cînd întîlnim între reprezentanții puterii proteguitoare neînțelegeri asupra purtării de urmat și păreri contrazicătoare! Nu se poate tăgădui că trebuia o mare ghibăcie în mînuirea puterii, spre a o mîntînea în atare împrejurări.

Impăcarea lui Canta mai stîmpără puțin mișcarea opoziționistă, și Sturza conduce trebile cu destulă liniște până la 1842, așa că în acest an domnitorul crezu că poate chiar să părăsască țara pentru cît-va timp, spre a-și căuta de sănătate la băile de la Karlsbad și a face o călătorie prin Europa. În acest an făcîndu-se nouele alegeri pentru obșteasca adunare, ca totdeauna se pune iarăși o desbinare mai ascuțită între domn și cîți-va din boieri, care nici odată nu se întorsese cătră el cu toată inima. Se spunea chiar că Costachi Conachi, Grigore Cuza, Rîșcanu, Mihaiu Pășcanu, Sandu Miclescu, Costin Catargiu și Alexandru Roznovanu vroiau să protesteze contra alegerilor, dar că fusese întorși de la gîndul lor de logofătul Constantin Sturza. Întîmplîndu-se însă tot atunci să vină în București trimișii Porței și a Rusiei, spre a cerceta învinuirile aduse lui Alexandru Ghica, cîți-va dintre opozanți și anume frații Roznovanu, Mihaiu Pășcanu și Costache Conache își propun a face și ei o tînguire contra ocîrmuirii lui Sturza. Kotzebue însă, care de la reîntirarea lui Neculai Canta în slujbă

---

72. *Titoff c. Sturza*, Sept. 1839, idem, p. 225.

nu mai dușmănia pe Mihaiu Sturza, se pare că le-au dat sfatul a nu întreprinde un atare demers, care nu ar avea nici un sort de a fi primit, întru cât nu ar porni ca în Muntenia de la autoritatea în drept, majoritatea adunării⁷³. De și Kotzebue denunțase în mai multe rînduri abuzurile pe care el crezuse a le descoperi în ocîrmuirea domnitorului, cabinetul rusesc nu dăduse crezare pîrilor sale, și modul cum Mihaiu Sturza conducea trebile era aprobat atît de curtea ruscă și de cea turcească, care se pregătia chiar a felicita pe Sturza pentru înțălepciunea purtării sale⁷⁴.

Anul care aduce asupra domniei Bibescuului greua complicație a chestiunii Trandafiroff, este și pentru acea a lui Sturza plin de încercări, prin un eveniment tot atît de încurcător, demisia mitropolitului Veniamin.

Anume în 1843 Ianuar în 26 mitropolitul Veniamin se retrage din arhipăstoria Moldovei, împrejurare care puse în o mare mișcare pe toată poporația Iașului, deprinsă a vedea în vrednicul mitropolit un adevărat părinte sufletesc al norodului: «Luarea de ziua bună a mitropolitului Veniamin de la popor după abdicare, a fost o scenă din cele mai jalnice care se pot închipui. Toată mitropolia era un iarmaroc plîngător, în care nu se văzu alta o zi și o noapte de cît plîngeri și suspin. Bătrînul cu ușele deschise primea pe fiște care în mijlocul salonului, îl îmbrățoșa și plîngea, cerîndu-și iertăciune de ori-ce ar fi greșit el

73. Două scrisori ale logofătului *C. Sturza c. Mihaiu Sturza* din 1 și 8 Ianuar 1842, idem, p. 231 și 232 Comp. *Kotzebue c. Sturza*, 13 Iulie 1842, idem, p. 239.

74. *C. Sturza c. domn*, 15 Iunie 1842, idem, p. 234: „dans un entretien que j'avais eu avec Mr. de Kotzebue au sujet de l'approbation de votre administration, il paraissait s'étonner que le cabinet général n'avait pas pris en considération ses rapports; ceci me fait croire qu'il soutiendrait le même opinion envers le général Duhamel. *T. Balș c. domn*, 25 Iunie 1842, idem, p. 235. Vezi un memoriu a lui *Sturza* contra lui *Kotzebue*, 1842, idem, p. 254.

norodului cît a șazut în scaun, zicînd ; iertați-mă oameni buni, iertați-mă fiii mei ; iertați creștinilor pre smeritul și săracul monah Veniamin, care nu duce astăzi nimic cu sine din această slavă ce au avut, de cît păcatele ce le-au făcut în lume». Pentru a preîntîmpina o turburare, domnul îngriji ca mitropolitul să plece noaptea din oraș, spre mănăstirea Slatina, unde după patru ani era să-i fie și sfîrșitul zilelor.

Asupra pricinei demisionărei mitropolitului Veniamin, se vorbeau multe în acele vremuri. Boierii opozanți spuneau că fusese silit la atare pas de cătră domnitor, care doria să pună în locu-i o altă persoană. Atare versiune însă nu merită crezare, întru cît vom vedea că alegerea noului mitropolit dădu destul de lucru, nu numai domnului, ci chiar țarei întregi, prin combaterea unui candidat susținut de Ruși, și deci nu este de crezut că Mihaiu Sturza să'și fi adus el singur o greutate așa de mare pe cap, ca acea de a fi nevoit să se opună puterei proteguitoare, tocmai în o chestie de religiune. Mai de primit este părerea sprijinită și de ultimul cronicar al Moldovei, Manolache Drăghici, care atribuie retragerea lui Veniamin dărei administrației moșiilor mitropoliei în sama departamentului bisericesc. Prin atare legiuire votată în 1844, dar propusă încă din 1842, și pe care mitropolitul Veniamin nu vroi să o aștepte, se înființa un control asupra administrației mitropolitului.

Se vede că arhipăstorul, care dispusese în tot timpul lungei sale demnități de toată averea mitropoliei după deplina lui voie, întrebunțînd'o nu e vorbă în chipul cel mai desinteresat, nu putu îngădui atare punere a lui sub epitropie, și se retrase din scaunul arhipăstoresc ⁷⁵.

---

75. Legiuirea publicată în Manualul adm., II, p. 261. Comp. *Manolache Drăghici*, Ist. Mold., II, p. 203 și urm. Atare legiuire fusese votată întâi în Muatenia, încă din 1840. În timpul vacanției scaunului mitropolitan. Vezi regulamentul publicat în Doc. col. *Hurm*, supl. IV, p. 486.

Retragerea mitropolitului Veniamin dădu Rusiei prilejul de încerca se se amestece în biserica moldovenească, anume ea patrona de candidat la scaunul arhipăstoresc al Moldovei pe egumenul unei mănăstiri, care făgăduise Rusiei unirea bisericei moldovene cu cea rusască. Agenții ruși începură a cutriera satele, cu liste de subscriere în acest scop, și obținură consimțimântul a o mulțime de preoți săraci și neștiutori. Membrii clerului înalt care se temeau însă ca atare contopire să nu-i lipsască de posturile lor, se opuseră la uneltirile Rusiei, și sprijiniți de domn în ascuns, aleseră de mitropolit pe Meletie Brandaburul, episcopul de Roman ⁷⁶.

Mihaiu Sturza care era neconținut combătut de boierii cei mari, căută să le micșureze influența, ridicând neconținut la rangul de boieri mari de acei ce până la el fusese în clasa a II-a. De altfel el nu combătea boierimea în sine. Dar întru cât sistemul regulamentului organic era bazat pe boierime, și încuviința acestora singuri rolul politic în țară, Mihaiu Sturza trebui să caute a slăbi împotrivirea lor, înmulțindu-le numărul cu de acei nou creați devotați lui. Astfel pe când la începutul domniei lui, se găsea numai cifra de 853 boieri, la eșirea lui Sturza din țară, în 1849 se aflau 3750 de privilegiați; între aceștia, boieri mari erau 381 și anume: 18 logofeți, 60 vornici, 3 hatmani, 3 vistiernici, 52 postelnici, 102 agi și 143 spatari ⁷⁷.

Purtarea lui Mihaiu Sturza, foarte înțeleaptă dacă o considerăm din punctul de vedere al situației sale

76. *Faillant*, La Roumanie, II, p. 432. *Drăghici*, II, p. 206.

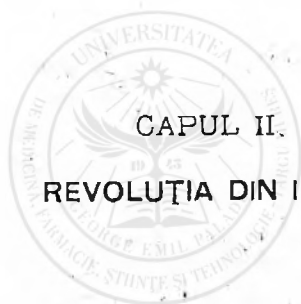
77. *N. Soutzo*, Notions statistiques sur la Moldavie. Jassy, 1849, p. 57 și 61. Lista boierilor Moldovei după acele ale secretariatului de stat din 1851. *Bibl. acad.* col. Sturza. No. 3596), dă următoarele cifre cam deosebite, explicabile prin deosebirea de timp: 18 logofeți, 61 vornici, 3 hatmani, 1 vistiernic, 48 postelnici, 108 agi, 132 spatari.

față cu cei doi suzerani ai Moldovei, trebuia să treziască în țară însăși o opoziție din ce în ce mai energetică. Purtarea lui care tindea pe de o parte la exacta îndeplinire a prescrierilor regulamentare, pe de alta însă, în cadrul tras de ele, a introduce în țară ordinea, progresul și civilizația, trebuia să nemulțamească ambele partizi în care se despărțise boierimea Moldovei. O parte din boieri, anume acei tineri, adaptați la civilizația apusului prin creșterea lor în țările străine, nu se puteau împăca cu așă-zămintele consfințite prin regulament, anume cu robia Țiganilor, șarbirea țăranilor și instituția boierescului, cu privilegiile nobililor mai ales ca acel fără absolut nici un temei al scutirii de dări și câte alte rămășiți păstrate de regulament, pentru a nu lovi în pozițiile câștigate. Ei cereau deci reforme în sensul mai larg al cuvântului, pe care însă Mihaiu Sturza, chiar dacă ar fi vroit a le introduce, precum dovedește începutul emancipării Țiganilor, nu o putea face fără a lovi în regulamentul organic, temelia pe care se înalță toată viața de stat a țării sale, și aceea care-i dăduse lui chiar domnia în ea. Tinerii însă ce reprezentau atari idei înaintate, pleiadă condusă de Mihail Cogălniceanu, ne putînd înțelege aceste motive a le domnului, îl combăteau din principiu, și pentru a ajunge la scopul lor, răsturnarea lui, se adăogiau cătră cealaltă opoziție formată în contra-i, însă care avea cu totul alte motive, apararea intereselor lor individuale, lovite tocmai și amenințate prin prea liberalele măsuri ale lui Sturza. Intr'acești boieri, drept capi ai opoziției putem număra pe Costache Conache, Ioan și Neculai Canta, N. Roznovanu, Lupu Balș, Dimitrie Ghica tatăl lui Nicu Ghica, care acest din urmă făcea parte din opoziția de principii, fiind om tînăr. Acești boieri nu puteau suferi reformele lui Sturza, și mai ales erau jigniți prin oprirea banilor

scutelnicilor și celelalte măsuri pe care le-am văzut criticate cu amărăciune în tînguiria boierilor cătră Rusia din 1836; nu mai puțin prin prea deasa înalțare a boierilor de rangul al II-le în acel întăi, precum se face cu Petrache Carp, Veisa, Burchi și alții, precum și întregul sistem de ocîrmuire al lui Sturza, care căuta să pună dreptul și legea în locul bunului plac și al arbitrarului.

Domniile regulamentare pusesese în lumina cea mai vie, contrazicerea între dorințele și năzuințele Romînilor și starea de fapt sub care erau încujbați. Dacă ei suferise mai înainte apăsarea turcească, atît directă cît și prin mijlocirea Grecilor Fanarului, acuma li se substituise pe cap o alta nu mai puțin amenințătoare, aceea a Rușilor. Dar poporul romîn se trezise la viață, în mare parte prin sprijinul Rușilor, care căutau acuma să confisce în favoarea lor toate puterile lui. Trebuia deci numai de cît, dacă Romîni aveau să trăiască, să scuture și acest nou jug apăsător pe grumajii lor, de o mină ce se dădea de prietinoasă, dar sub care ei simțiau, ca treziți la conștiința de sine, o durere încă mai vie, de cît aceea ce o resimțiau cînd, mai puțin treji, gemeau sub călcăiul Otomanilor. Trebuia deci încercată o silință de a se mîntui și de acest nou amestec al străinului în trebile lor. Trebuia odată să se poată ajunge visul traiului neatîrnat, după care se zbătea de atîta timp. Atare vis, dorința după libertate și starea de sine, explică revoluția din 1848, pe care însă pentru a o înțalege pe deplin trebuie să aruncăm întăi o ochire asupra desvoltărei propriie a inteligenței romîne, în decursul epocii ce desparte cele două mari mișcări naționale, care dădură o formă nouă vieței poporului romîn.

CAPUL II.
REVOLUȚIA DIN 1848.

I

MERSUL CULTUREI ROMÎNE DE LA 1822-1848.

1. PROPĂȘIREA INTELECTUALĂ DE LA 1822-1834.

Pretutindene în expunerea desfășurării evenimentelor petrecute de la reintroducerea domniilor naționale până la marea mișcare din anul 1848, se simte că în dosul lor fierbe o putere ascunsă, care împinge pe unele din ele la suprafață, pe altele le colorează într'un chip deosebit. Un puls dătător de viață începe a bate în corpurile până acum lincezite a le țărilor romîne; o voință proprie începe a se manifesta în poporul lor ce până acuma nu cunoscuse de cît palidul reflex al voințelor străine. Curentul național, ce se afundase tot mai adînc sub pămînt în decursul domniei străine, apărea iar la lumină, atrăgînd în sclipitoarele lui unde soarele civilizației. Renașterea Romînilor spre o viață proprie, pipăită un moment în veacul al XVII-le și după care el năzuise în tot decursul celui al XVIII-le, putea în sfîrșit să 'și iee zborul în lume.

Limba lui, desprețuită până acuma de lumea oficială, ba chiar de o bună parte din clasa cea înaltă, cultivată numai pe apucatele de cătră un suflet generos și o inimă patriotică, revenia iar la onoare; ideea originii înalte, din care se coboria poporul român, se înălța iarăși ca un soare strălucitor pe orizontul întunecat până atunci de noul străinismului. Într'un cuvânt o viață nouă pătrundea în sinul poporului român, și de astă dată o viață adevărată, nu o galvanizare a unui corp mort, o viață ce corespundea propriului feliu al ființei ce era să însuflețască. După ce am expus urmarea faptelor exterioare a le istoriei sale din acest răstimp, să pătrundem cu mintea în rețeaua gândirilor ce'l mișcau, în mobilele sufletești care determinau lucrările corpului.

Care era starea minții românești în momentul când revoluția din 1821 curățea Muntenia și Moldova de domnia străină? Am văzut că în afară de dorința de a scăpa de stăpînirea elementului fanariot, cugetarea românească își făcuse vînt prin mai multe manifestări, și că deci doria să ajungă la lumină. Seminarul de la Socola, scoalele de inginerie în limba română de la Iași și București, încercarea de reprezentare teatrală organizată de Asachi în 1817 în capitala Moldovei, testamentul literar al lui Ienache Văcărescu, care lăsa ca moștenire neamului sau creșterea limbei românești și a patriei iubire, inspirația lui Gheorghe Asachi, resimțită pe ruinele coloseului din Roma în care el cîntă:

Un Român al Daciei vine la strămoși ca să sărute
Țărina de pe a lor morminte și să 'nvețe a lor virtute,

aceste și alte manifestări arătau că poporul român se săturase nu numai de predominarea politică ci și de cea culturală a străinilor, și doria să și vadă țara și

gîndirea puse sub aceeași îndreptare națională, românească.

O altă năzuință tot atît de mare și de puternică frămînta ființa lui. Atingerea mai multor personaje din neamul lui cu apusul civilizată, fie direct prin călătorii întreprinse în *lăuntru*, fie prin cetirea scrierilor franceze la care Romîinii se deprinseseră încă din vremile Fanarioșilor, trezise în ei o neastîmpărată dorință de cultură, de eșire din noianul de întuneric, neștiință și corupție în care erau cufundate țările lor. Se arăta aici un curios fenomen ereditar. După mii de ani de viață, Romîinii recunosteau că toată desvoltarea lor de până atunci fusese străină de propria lor fire, că de și aruncați de soartă în Răsăritul Europei, ei rămăsese aici tot o frîntură a Apusului, de care doriau acum să se apropie cel puțin cu mintea, dacă cu corpul trebuiau să rămînă în veci despărțiți. Fericită fu împrejurarea că cultura fanariotă trebuise să împingă pe Romîinii din principate către poporul francez, de oare-ce prin atingerea cu civilizația acelui popor se întări în el spiritul latin, amenințat a fi slăbit în țările de peste munți prin influența, atît de eterogenă de firea românească, a Nemților și Ungurilor.

Încă din vremile fanariote am întîlnit mai mulți Romîini, trimițîndu-și copiii la învățături în Europa apusană și anume în Paris și Roma. În 1824 boierul muntean Constantin Radovici din Golești, (Dinică Goleșcu), vroind să-și așaze copii la învățatură la Geneva, în Svițera, întreprinde acea pentru acele timpuri îndelungată călătorie, și publică în 1826, după întorcerea lui în țară, întipăririle ce i le lăsase lunga lui peregrinare, în care se văd, ca în o oglindă credincioasă, reproduse gîndirile ce inspirau Romîinilor, ce treceau hotarele, vederea civilizației și asemănarea ei cu starea în care trăiau. După ce Goleșcu descrie

cu mare aprindere scoalele și așazămintele Vienei, el zice că «este lucru înviderat că noi am rămas în urma tuturor neamurilor»¹. El arată păreri de rău asupra împrejurării că veniturile călugărești, care înainte de anul 1826, erau date spitalurilor de ciumați le fusese înapoite, și după ce răfuește rău pe călugări care ar «trăi răsturnați pe divan cu blănuri în spate, chiar și când e cald» roagă pe sfințiții să nu se supere, «căci ar vorbi pentru folosul patriei lui, pentru deșteptarea și luminarea, pentru înfrumusețarea și în scurt pentru fericirea ei». În tot decursul scrierei sale el compară starea Europei civilizate cu aceea a țării lui. Așa el critică portul damelor române, care ar fi stăpinite de «un groznic lux», pe când în străinătate toaletele ar fi așa de simple. Analiză apoi pricinile pentru care birnicii țării Românești «care locuiesc cu toate aceste într'un pământ atît de bogat și de frumos, sunt într'o sărăcie și ticăloșie așa de mare. Mai întâi fiind-că sunt îndatorii să deie mai mulți bani de cum pot, sub amenințarea celor mai strașnice chinuri, punînd pe cei, ce nu puteau răspunde dările, cu ochii în soare, sau cu o bîrnă peste pîntece, sau spînzurați cu capul în jos, altora dîndu-le fum. Atare chinuri i-au adus în starea aceea, de nu vede cine-va în satele lor nici biserici, nici case, nici boi, nici vaci, nici oi, nici păseri, nici pătul cu sămănături; nici măcar o căldare în care să-și facă mămăliga nu are fie-cine, ci sunt 5—6 tovarăși pe una; au numai niște bordeie cu o gaură pe după cuptior prin care se poată scăpa, fugînd, cum va simți că au venit cine-va la ușă, căci știe că nu poate fi alt fără numai un trimis spre împlinire de bani, și el neavînd să deie, ori o să'l bată, ori o

---

1. Insemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Golești făcută în anul 1824, 1825 și 1816. Buda, 1826, (Bibl. academieii, No. 4,706) p 61.

să'l lege și o să'l ducă să'l vînză pentru un an sau doi și mai mulți la vre-un boier sau la un arendaș? A doua cauză a rălei stări a poporației muncitoare o găsește Golescu în faptul că nici un boier nu'și vede vre odată țărani, ci îi văd numai acei ce merg să-i împlinească. A treia apoi, în cumplita ocîrmuire, în care toți capii deosebitelor ramuri vînd dregătoriile mai mici, «spatarul polcovniciile, căpităniile și alte asemenea iraturi (venituri din slujbe); vistiernicul sămeșiile, isprăvnicii, până și zăpcilicurile. Aceștia toți cată să stoarcă, prin despoieri de la popor, suma cu care-și cumpărase posturile lor. Apoi toate aceste dregătorii, de la cea mai mare până la cea mai mică, se schimbă pe tot anul, aducîndu-se tot sugători noi și flămînzi în locul acelora ce nici nu apucase bine a se sătura». Atare deasă schimbare a dregătorilor făcuse să se înmulțască peste măsură numărul aspiranților la ele, ațînîndu-se tot deauna cîte 10 la un post. Iraturile boierilor, adecă sumele stoarse abuziv, tăiau aproape o sumă egală cu birul țării. Nu mai puțin apăsătoare era vînzarea huzmeturilor, adecă a dărilor indirecte, precum dijmele, oieritul, vinăriciul, ocnele, tutunăritul, trecătoarea vitelor și a zaharelei, care aducea tot deauna o încărcare dublă sau triplă a dărei de încăsat, din partea antreprenorilor. Iată colorile cele triste în care se arăta minței Golescului, celei luminate de razele civilizației apusene, starea deplorabilă a propriei sale țări! Și de aceea și încheie el acel tablou îngrozitor, cu înțeleapta povață că «în locul lipsirei acestor cîștiguri, pună-se gonirea lenevirei, strădania prin acareturile fie-cărui, depărtarea luxului și îmbrătoșarea economiei, și atunci norodul peste puțini ani va ajunge negreșit întru acea stare întru care se află noroadele celeilalte Evrope». Apoi trecînd imediat la mijlocul aducerei unor atari rezultate, adecă la cultivarea minței prin organul ei

firesc de gîndire, el adaoge : «că în lumina cea cuviincioasa va ajunge, cînd va lua pildă de la alte neamuri și va înmulți veniturile scoalelor, și cînd se va hotări să se facă din fiii nobleței, ce cunosc limbi străine, o cît de mică soțietă, spre a face tălmăciri, din cărți străine folositoare, în limba națională». Golescu sfîrșește interesantele sale impresiuni, rostind speranța că «va veni negreșit vremea în care patria mea, nu zic în puțini ani, să se sămăluiască întocmai cu orașele cele mari ce am văzut, ci măcar pasul cel d'întăiu să se facă a aduce norodul ei spre fericire, care pas este curat numai unirea spre folosul obșteii ce de multe ori am cuvîntat»³.

Golescu deci vedea scăparea țării lui din haosul în care era cufundată, numai în dobîndirea luminilor, și anume prin o cultură națională, izvorită din o lucrare comună spre binele obștesc.

Această idee care însufleți pe toți acei ce puseră umărul spre a scoate pe poporul român din barbaria în care putrezia, a fost formulată pentru prima oară în memorabila scriere a lui Constantin Golescu, pe care am analizat-o.

Nu mult timp după rostirea dorinței Golescului, și aflăm o societate înființîndu-se tocmai spre îndeplinirea scopului amintit, traducerea de cărți străine în limba românească. Și într'adevăr că atare nevoie era cea mai simțită ; limba romînă se sălbătăcise cu totul prin starea înapoiată în care fusese părăsită în decursul epocii fanariote, și este însemnată în atare privire mărturisirea aceluiași Golescu, care spune că după ce începuse a scrie întipăririle sale în limba românească, fu nevoit să părăsască după cîte-va încercări, atare întreprindere și să le urmeze înainte în grecește, «căci foarte des întîmpinam vederi de lu-

3. Idem, p. 61, 71, 95, 97, 99, 100, 102 (170), 105, 237.

cruri ce nu le aveam numite în limba națională»⁴. Se vede că după ce se întoarse în țară, se puse pe muncă, și găsi rostirile trebuitoare ideilor sale, de oare ce descrierea călătoriei e scrisă în o frumoasă și sănătoasă limbă română. *Societatea* dorită de Golescu se înființă însă în Brașov de Români emigrați din Muntenia, când cu grozăviile eteriei.

Anume boierii refugiați ascultînd de îndemnurile consulului rusesc Pini, retras și el în Transilvania, nu vroesc să recunoască domnia lui Grigore Ghica, și rămîn în Brașov și după întronarea domnului pămîntean. Ei se constituiesc în o societate secretă, a căreia scop era răsturnarea lui Ghica⁵. În secretele politice erau inițiați de o cam dată numai căpiteniile mai bătrîne, precum Neculai Văcărescu, socrul său Grigore Băleanu, Constantin Cîmpineanu, episcopul Ilarion, Ioan Cîmpineanu, Emanoil Băleanu, Emanoil Florescu și bătrînul Geani. Pe lângă aceștia erau mai mulți boieri tineri reținuți pe lângă ceilalți, însărcinați cu lucrări literare, precum cu traducerea de cărți din limba elină, și cu alcătuirea unui dicționar și a unei gramatici romîne, pentru care se începuse pregătirile încă de mai înainte de cătră Gheorghe Golescu. La 1826 însă boierii din Brașov, constrînși de nevoi, se împacă cu Ghica, și se întorc în țară, unde sosește curînd după aceea și Constantin Golescu, din lunga și înșămnata lui călătorie. El face cunoștința lui Ioan Heliade Rădulescu, și ambii doritori de a împinge pe poporul romîn pe calea culturii, pun ideile lor la un loc și alcătuiesc un program de regenerare care trebuia ținut în secret, dar lucrat din răspuțeri spre a lui treptată realizare. Punctele acestui program erau :

---

4. Călătoria p. 106.

5. Vol. V, p. 510.

Să se înalțe scoala foastă a lui Lazăr la gradul de colegiu și să se creeze o alta în Craiova după modelul ei.

Să se înființeze scoli normale în capitala fie-cărui județ prin elevii eșiți din colegiu.

Să se înființeze scoli primare în fie-care sat.

Să se scoată o foaie în limba română.

Să se desființeze monopolul tipografiei.

Să se încurajeze oamenii destoinici întru aceasta, a traduce din lucrările străine în limba română, care traduceri să se tipărească.

Să se pună temelia unui teatru național.

Să se stăruiască spre a eși din regimul fanariot, prin reforme înțelepte sau reînnoirea vechilor așăzăminte ale țării.

Spre realizarea acestor ținte pe o cale legală, a căror formulare rămânea de o cam dată secretă între Heliade și Golescu, se formă o societate de față sub numele de *societate literară*, la care luară parte mai toți boierii din capitală, între care toți trei frații domnitorului Grigore Ghica: Mihail, Alexandru și Constantin. Ședințele se țineau la Constantin Golescu, și cele d'întâi lucrări ce se cetiră fură gramatica lui Heliade, tipărită în 1828 la Sibiu, și dedicată membrilor societăței și acea a lui Gheorghe Golescu, tipărită mai târziu, în 1840. Se mai cetiră apoi traduceri din Lamartine: Desperarea, Providența la om, Lacul, Ruga de sară și din Boileau Arta poetică. Atari încercări umpleau de bucurie inimele membrilor societăței, care vedeau că limba română, «condamnată până atunci a fi limba celor ziși Vlahi și mojici», era în stare a reproduce cugetări înalte.

«In sinul acestei societăți începă a se forma o opinie națională, asupra celor trebuitoare poporului român, spre a alcătui într'adevăr o nație, și sub influența acestei societăți, Grigore Ghica avu mulțămirea

a numi un comitet care să alcătuiască novele reglemente de organizare ale Munteniei, pravăzute prin convenția de Akerman».

Un elev al lui Heliade trebuind să plece la Craioava, spre a deschide scoala de acolo, anume Stanciu Capuțineanu, fu inițiat și el în secretul scopului total al mișcării întreprinse, și toți trei, Constantin Goleșcu, Heliade Rădulescu și Stanciu Capuțineanu jurară în biserica din Golești de ași da toate silințele spre îndeplinirea întregului program. Tot pe atunci, Constantin Goleșcu întemeiază o școală primară pe moșia lui Goleștii, a căreia conducere fu încredințată lui Aron Florian profesor adus de peste munți⁶. Răsboiul însă precum și moartea lui Constantin Goleșcu împrăștiară societatea literară, care învie mai târziu sub o altă formă.

Să cercetăm ce se făcuse până la acest timp în privirea școlilor? Lazăr se întorsese în Transilvania în 1821, unde puțin după aceea muri în 1823; în locul lui rămase de o cam dată Ioan Heliade Rădulescu, unul din discipulii lui, care să-i continue lucrarea. Asupra acestei dascălii a sale ne spune însuși Heliade în o scrisoare către Cost. Negruzzi din 1836: «m'am pus în mijlocul zidirilor celor dărămate de la Sf. Sava, un biet dascalăș cu 50 de lei pe lună, încunjurat de cîți-va scolari săraci, hotărîți și fanatici în hotărîrea lor, și am început lecțiile mele de la gramatică, pînă cînd am sfîrșit cu dînșii un curs de matematică și de filosofie în limba națională»⁷. Grigore Ghica ie măsuri pentru a se reorganiza școala românească, de oare-ce acea grecească fusese suprimată din ordin turcesc. Incăperile de la Sf. Sava fiind însă cu totul

6. *Heliade*, Echilibrul între antiteze, p. 77 și urm.

7. O corespondență între Heliade și C. Negruzzi de *A. D. Xenopol*. În *Convorbiri literare*, VI, p. 182. Heliade, spune aici că ar fi predat 6 ani; în echilibrul între antiteze, p. 77, arată însă că numai 2 ani ținu profesoratul său.

dărămate, cursurile cele noue se deschid în hanul lui Șarban Vodă, cu trei profesori, frații Pop și anume Ioniță predînd gramatica, Iordache aritmetica și clasa inferior, iar Alecu caligrafia. Grigore Ghica însă pune să repareze zidurile sfîntului Sava, și strămută în 1826 înapoi scoala în ele. Corpul profesoral este cu totul prefăcut și îmbunătățit prin faptul că trei tineri trimiși de mitropolitul Dionisie Lupu, în străinătate, și anume la Piza în Italia, Eufrosin Poteca, Constantin Moroiu și Simion Marcovici, întorcîndu-se în țară, inaugurară cursuri mai înalte la colegiul românesc, între altele Eufrosin Poteca acel de filosofie⁸. Cînd vin Rușii, încăperile scoalei din Sf. Sava sunt prefăcute în spital și cursurile ei încetează.

Turburările răsboiului care puseseră un capăt atît scoalei cît și societăței literare, întrerupseseră din nou mersul propășitor al culturii naționale. Dar ei își reluă în curînd firul, și anume chiar sub ocîrmuirea rusască, care îndată ce întră sub direcția lumi-

8. Vezi cele ce spune Lazăr în Povățuitorul tinereții, Buda, 1826: „și de nu era prea sînțitul mitropolit Dionisie și cu alți aleși patrioți. scoala aceea românească cu totul se dărăpăna; și de nu se trimiteau fii de ai patriei la învățatură în Austria, Germania și Franța”. *P. Poenaru*, în descrierea vieții lui Gh. Lazăr (*Analele Academiei*, IV, 1872, p. 116), dă într-o notă numele celor trimiși, arătînd că un al patru, Pandelea murind, ar fi fost înlocuit cu el, Poenaru, care învăță științele naturale la Paris. *Heliade*, *Echilibrul între antiteze*, p. 77, spune că „după plecarea lui Lazăr dădu singur lecții de gramatică, geografie și matematică. După vr'o 2 ani mai fură numiți I. Pop, pentru gramatică, Teodor Pallade de clasele începătoare. Mai în urmă se înturnară din Italia și Paris Eufrosin Poteca, C. Moroiu și S. Marcovici, cînd se mai împărțiră și mai împliniră clasele. Atunci mă trăseiu spre a-mi împlini altă misiune”. Spusele lui Heliade confirmă pe acele ale d-lui *Ioan Ghica*, ce au fost reproduse în text. Că Eufrosin Poteca era întors în 1826, se vede din amintirile de călătorie ale lui *Constantin Goleșcu*, tipărite în 1826, care spune că „acum dar cînd și domnia este încredințată M. S. Gr. Ghica, cînd și scoalele naționale s'au așezat, cînd și filosofia în limba românească a vorbi acum întăiu s'au început prin părintele ieromonahul Eufrosin Poteca, profesor de filosofie, a cărui osîrdie dă foarte bună nădejde”. (cătră cetitor). Despre trimiterea de tineri la învățatură în străinătate vorbește și *Paris Mumuleanu* în prefața *Caracterurilor* din 1825, p. 80: „Ingrijirea ce au arătat boierii patriei noastre cu trimiterea tinerilor în Europa pentru luminairea neamului, este semnul fericirii noastre”.

nată a lui Kisseleff, nu lăsă în părăsire nici interesele culturale ale poporului român.

Inceputul se făcu prin publicarea unui ziar în limba română, *Curierul românesc*, a cărui întâi număr apărură la 1 Martie 1829. Ceea ce îndemnase pe Ruși, a învoi lui Heliade scoaterea acelei foi, fusese dorința de a face cunoscut Românilor izbînzile lor răsboinice. Cu toată atare menire a ziarului, care îl împiedeca de a deveni un organ de regenerare, el era ceva înșămnat prin faptul răpedei comunicării a veștilor în limba națională; adăugindu-i-se însă curînd după a lui eșire un suplement literar, el începu a răspîndi în sinul poporului cunoștința mai multor încercări în limba românească⁸.

Este interesant de cunoscut părerile ce le avea redactorul *Curierului* asupra limbei ce se introducea pentru întâia oară, ca organ obștesc de cugetare a poporului român. Costache Negruzzi, care aflase de lucrările lui Heliade de până atunci pe tărîmul limbei românești, îi ceruse mai multe sfaturi în chipul cum trebuia să mlădieze această limbă. Răspunsul lui Heliade este înșămnat atît prin ideile sănătoase ce conține asupra căii ce trebuie apucată spre cultivarea limbei românești, cît și prin faptul că conține o critică, oare cum prevestitoare de toate rătăcirile în care poporul nostru a căzut în această prîvire, rătăcirii de care, lucru curioz, nu s'a putut apăra însuș acel ce le biciuise. «O limbă zice Heliade, cu cît se lucrează, cu atîta se cultivă, se regulează și se

---

8. Incercările mai vechi de jurnalism românesc sunt următoarele: Vestitul filosoficesc apărut în Transilvania pe la 1790 și care avea de corespondent pe Enache Văcărescu. În 1817 *Racocca*, translator românesc la Lemberg publică prospectul unei foi periodice romîne, care însă nu au apărut. În 1822 *Z. Karkaleki* în Buda cearcă pentru a doua oară întreprinderea cu tot așa de de pușină izbîndă. În 1827 *Const. Golescu*, autorul întipăririlor de călătorie, vroiește să editeze o gazetă romînă (Introducerea la Dacia literară) a lui *M. Cogălniceanu* 1840, Iași și un articol de *Bariș* în Foaia pentru minte, 1844, p. 281.

desăvârșește, legiuindu-se fie-care termin, fie-care frază cum să se zică și cum să se scrie. Când am început a scrie, fie-cine a putut să mă vadă un scriitor care începe, care nu are experiență și prin a cărui pană de abie au trecut câte-va vorbe și câte-va fraze a le limbei întregi. Scriind însă am vrut să fiu înțeles, și prin urmare am respectat vorbele și frazele cele vechi și obicinuite sub forma în care se aflau, care de și vicioasă, da însă să înțeleagă cetitorului aceea ce s'a gândit scriitorul». Principiile după care Heliade se conduce în desvoltarea și îmbogățirea limbei, sunt «dreptul cuvânt care'l povățuește să românizeze zicerile cele noue după cum le-au grexit, latinit, italianit, Grecii, Romanii și Italienii; apoi armonia care'l împinge a face scutire de pravilă, când urechea delicată trebuia să fie rinită de asprimea întimpinului celui urît, și în sfârșit energia, fără de care limba își pierde toată a ei putere, când e silită a se tîri, zăbovîndu-se de lungimea zicerilor, ca să ajungă la a sa țintă». Heliade, urmărind pe cît putea atari principii, traduse mai întâi cărți de știință, precum un curs de matematică, unul de logică, scriind tot odată și o gramatică, (acea cetită în ședințele societăței literare), în scopul de a înzăstra limba cu terminii necesari pentru rostirea ideilor din care se compun acele științi. După ce își formă limba știinților sau a duhului, el păși cătră cea a inimei sau a simțimîntului, punîndu-și și aici ca maximă conducătoare de a nu strica limba cea legiuită odată de moșii noștrii, și ținîndu-se pe cît se putea în drumul literaturii celei sfinte sau bisericești. Se apucă deci de tradus lucrări însemnate literare, vroid să vadă «pe cît se mlădie limba și cît este de destoinică să exprime acele idei atît de frumoase înalte și pline de patimă», și ca rezultat al tuturor încercărilor sale ne spune Heliade, că «limba au aflat'o destoinică, căci ea i-a fost în-

vătătorul și singură l'a povățuit cum trebuia s'o mfi; și cine o va asculta, cine nu va eși din regulele prescrise ale naturei ei, va ajunge în scurtă vreme departe, căci fără a se rătăci, merge de a dreptul fără a se abate nici odată. Vorbele-i lipsesc și frazele; urzirea sau scheletul ei este mare, elegant și nobil. Energia nu-i lipsește, armonia se simte pretutindene și când va să fie zugrav, vezi însuși natura». Tot atît de înțelept răspinge Heliade, ideea unui dicționar ca mijloc de cultivare a limbei, idee atinsă de C. Negruzzi în scrisoarea către el. «A fi început de la un dicționar, după a mea părere, nu era bine; căci erau să se adune cîți-va neîncercați în limbă, și să pună niște pravili care ceilalți să le pășască în paguba lor, iar legiuitorii după o mai lungă experiență să se căiască de ceea ce au făcut, să schimbe dicționarul după ce lumea s'a învățat o dată rău, adecă după ce a stricat pe biata tinerime, cu legiuirea lor cea eșită dintr'un cap fără judecată și experiență»⁹. Asemene idei sănătoase și înțelepte aveau o nespusă însemnătate pentru vremile acele în care limba romînă își căuta încă albia în care să curgă. Păstrînd respectul tradiției în scrierea ei, autorii care dădeau tonul în scrierile aceluși timp, îndrumară în literatura romînă o îndreptare sănătoasă, pe care nu o mai putură abate nici una din rătăcirile de mai tîrziu. Unei atari mișcări sănătoase, chiar de la început, datorește limba romînă desvoltarea ei cca grabnică și minunată, în cît din «puțină și îngustă», cum era calificată pe la sfîrșitul veacului al XVII-le¹⁰, să ajungă astăzi un organ de cugetare pe cît de mlădios pe atît și de frumos și de măestru în formele sale.

---

9. Corespondența între Heliade și Costachi Negruzzi. Conv. lit., VI, p. 178. Scrisoare din 27 Iulie 1836.

10. Vol. IV, p. 86.

Regulamentul organic prevede însă și întemeierea unui învățământ în limba națională, a căreia întrebuințare în școli se motivează nu numai pe împrejurararea că prin atare măsură «s'ar aduce înlesnirea școlărilor și desăvârșirea limbei țării, dar și pentru că toate trebile publice erau să se trateze în această limbă, care este cea întrebuințată și întru toate șujbele sfintei credinți»¹¹. Conform cu atare principiu regulamentul organic, dispune înființarea unui colegiu menit pentru învățarea a 100 de elevi, copii de ai dregătorilor publici, întreținuți în școală pe socoteala statului, precum și o casă de creștere pentru 150 fete orfane ale dregătorilor, iarăși crescute cu cheltuiala statului. Banii trebuitori la întreținerea acestor așazăminte erau să fie adunați din o rețineră de 2 parale la leu, adecă 5 % asupra lefilor. Se mai prevede și înființarea de școli primare în fie-care capitală de județ, în care trebuiau să se învețe cunoștințele elementare după metoda lancastriană. Ocîrmuirea provizorie rusască îngrijește în sfîrșit și de punerea pe românește, a condicei lui Calimah ce rămăsese netradusă.

De unde provenea oare atare silinți ale ocîrmuirii rusești, pentru desvoltarea învățătorei publice, și a limbei romîne? Trebuie să ne amintim că întîmplarea alegerei tocmai a lui Kisseleff, ca ocîrmuitor al țărilor romîne, adusese în fruntea lor un om liberal, cu idei de progres înaintate, care apoi aprinzîndu-se pentru lucrarea de regenerare a poporului romîn, întreprinsă de el, vroia să o conducă în toate privirile la un bun rezultat. Fîind însă că el cerea multe concesiuni de la boieri, era firesc lucru ca și el să le încuviințeze în schimb unele din cererile lor, și cînd întîlnim în comisia ce au lucrat regulamentul organic

---

11. Analele parlamentare a le Romîniei, I, 1890. București. p 355. Articol identic și în regulamentul Moldovei.

oameni ca Mihaiu Sturza, Barbu Stirbeiu și Gheorghe Asaki, care totdeauna luptase pentru limba românească, nu trebuie să ne mai mirăm a întâlni în articolele lui, și dispoziții care tindeau la reînvierea ei. Ba chiar în redactarea articolului reprodus mai sus, în care se motivează învățătura în limba română, noi credem a descoperi condeiul lui Asaki, care cu trei ani mai înainte formulase aceeași gândire aproape în aceleași cuvinte în anafora din 1828, prin care cerea de la Ioniță Sturza înființarea scoalei Vasiliene. În acea anafora subsemnată și de el, și provenită de sigur din concepția lui, el spune că «mai trebuitoare de cât a altor limbi este cultura acelei a neamului însuș, în care se fac sfintele rugăciuni, se tractarisesc toate pricinile, și care este cea mai puternică legătură, spre păstrarea și îmbunătățirea neamului și însuflețirea de dragoste către patrie»¹².

Măsurile pentru reînființarea scoalelor fusese luate încă din 1830, înainte de promulgarea regulamentului organic, pe cînd se lucra numai la alcătuirea lui sub privigherea ocîrmuirii provizorie rusești. Foasta școală secundară, din hanul lui Șarban Vodă, se re-deschide în acel an sub cei trei frați Pop, care propuneau aceleași cursuri ca și mai înainte, G. Ioanid care preda limba elină, ce revenise în onoare sub ocîrmuirea rusască, proteguitoarea Grecilor, Eufrosin Poteca istoria sfîntă și Simion Moscovici aritmetica

12. Anafora în Uricarul. III, p. 33. Comp. Question de l'instruction publique en Moldavie par un député du divan ad hoc. Iassy, 1858: „Le comte P. Kisseleff. plénipotentiaire du gouvernement provisoire russe, favorisa la fondation d'écoles publiques et le développement de l'esprit national”. Nu credem că inițiativa acestor măsuri să fi fost datorită lui Kisseleff, care le ar fi luat pentru motivul că ar fi vrut a-și atrage simpatiile locuitorilor, umblînd după tronul țarilor romîne, cum îl bănuiește o broșură contimpurană. Poids de la Moldovalachie dans la question d'Orient par M. O. agent diplomatique, Paris, 1838, p. 20. E drept că în Rusia chiar se credea atare lucru, și se bănuia lui Kisseleff că el dorește a se prelungi ocupația rusască în principate în propriul lui folos, bănuire de care se supără peste măsură generalul.

și franceza. În 1831 cursurile însă, de abia redeschise, se suspendă din nou din pricina holerei, ce începe a bîntui țara cu o furie aproape tot atît de mare ca molima ciumei de care abia dînsa se mîntuise. Cu prilejul redeschiderei cursurilor se întocmește de cătră eforii scoalelor, A. Filipescu, St. Bălăceanu și Barbu Stirbeiu, un regulament al scoalelor publice din principatul țării Românești, care se pune în lucrare cu începerea anului școlar 1832—33. După acest regulament cursul învățăturilor se împărția în patru ramuri: 1) clasele începătoare, 2) umanoarele, 3) învățăturile complementare, și 4) cursurile speciale care se confundă însă adese ori cu învățăturile complementare. În umanoare se făceau studii secundare pe lîngă gramatica romînă, învățîndu-se geografia, aritmetica, istoria, limba franceză, la care mai tîrziu se adăusese și cursuri de latină și de elină. Învățăturile complementare se asemănau cu cursurile actuale de liceu superioare cuprinzînd: geometria, algebra, latina și elina, istoria literaturii, logica, morala, fizica, chimia și arheologia, iar în cursurile speciale urmau să se facă studii superioare de matematică aplicată, legi și agricultura practică.

La 8 Octomvrie 1832 se împart umanoarele pe clase în număr de 4, punîndu-se în clasa a treia și a patra limbele clasice. Mai existau încă și cursurile complementare în care se propuneau retorica, geometria și algebra predate de Gheorghe Pop, și pravila civilă și criminală cu profesorul C. Moroiu. Se vede deci că, de și pravilele erau clasate ca cursuri speciale, ele se predau sub numele de cursuri complementare. În 1833 Septemvrie în 7 se face al doile examen (cel întăiu se tînuse în 1832, cinci luni după redeschiderea cursurilor). Numărul elevilor ce frecventau cursurile de umanoare și cele complementare se urca la 264. În 1833—34 se adaog încă două

clase, a V-a și a VI-a, pe lângă cele patru umanoare. În clasa a VI-a se propunea retorica prin S. Marcovici, limba franceză prin C. Aristia, sintaxul limbei latinești prin Hihl, acel al limbei elene prin Gheorghe Ioanid și complectarea aritmeticei prin Gheorghe Pop. Cursurile complementare cuprindeau în acel an în clasa I-a sintaxul limbei latine, Hihl, geometria plană, Gheorghe Pop și algebra, D. Pavlid; iar în clasa a II-a se propunea trigonometria tot prin Pavlid și dreptul comercial prin Moroiu⁴³.

Cătră această desvoltare a învățămîntului se adaoage însă în curînd o nouă îmboldire spre cultură, în o nouă întovărășire înțelecuală. Din vechea societate înființată în Brașov, rămăsese Ioan Cîmpineanu ca păstrător al statutelor ei; din acea literară a Bucureștilor rămăsese în aceeași însușire Heliade. «Ioan Cîmpineanu, ne spune Heliade, depozitarul unor statute și eu depozitarul altora, de și diverse, însă avînd acelaș scop național, ne învoiram a ne da mîna și a continua mai departe fapta»¹⁴. Adăogîndu-și acești doi și pe Constantin Aristia, Grec, însă cu iubire și devotament pentru patria lui adoptivă și care înzestrase limba romînă, cu o foarte bună traducere a unei părți din Iliada lui Omer, se constitue în 1833 pe la începutul lui Octomvrie, *societatea filarmonica*, care urmărea cu deosebire desvoltarea artistică a poporului romîn, și anume acea a muzicei și a artei dramatice. La ea luară parte, ca și la societatea literară din 1827, aproape toți boierii capitaliei, și din contribuțiile lor se deschise o școală pentru învățarea acelor arte, în care de cea dramatică deveni profesor Aristia, ce fusese trimis încă de pe timpul domniei

13. *Alexandru Vitcu*. Studii asupra învățămîntului secundar din Romănia. București. 1889, p. 17 și urm. în mare parte după arătările d-lui Orășcu, ce a fost școlar de la început în școala din sf. Sava.

14. *Heliade*, Echilibrul între antiteze, p. 79.

lui Caragea (1812—1818) de fica lui, domnița Ralu, femeie distinsă și cu apucături artistice, la Paris, spre a studia tragedia sub vestitul Talma. Profesor de muzică deveni un Italian, Bongianini, iar Heliade care era și directorul scoalei preda literatura. Scoala se deschise în 20 Ianuarie 1834¹⁵. Examenul cel întâi al elevilor, care erau 25 de băieți și 5 fete, se ținu în 29 August, după abia 7 luni de o spornică muncă. «Era să fie ținut mai curînd; dar fiind că elevii pregătise piesa Mahomed în care se atingeau credințele religioase ale Turcilor, și fiind-că tocmai pe atunci venise în Giurgiu un pașă cu treabă, examenul se amîna pînă ce acel pașă a plecat din țară»¹⁶. Și nu era lucru mic isprava adusă de societatea filarmonică, în scurtul răstimp de 7 luni, dacă ne gîndim că Ralița Mihalache care juca rolul Palmirei, cînd intrase în scoală, nu știea nici ceti, și trebui să înceapă de la slovenire¹⁷. Totul trebuia creat și actori, și repertoriu, și scenă, și decoruri, și muzică, într'un cuvînt toate elementele teatrului, și numai entuziasmul ce se aprinsese în sufletul poporului român, la flacăra redeșteptării simțimîntului național, poate explica, asemenea minuni, de altfelu neîntălese. După acea primă încercare, ce izbutise peste așteptarea tuturor, mai urmară încă alte reprezentări, precum Amfitrionul, Căsătoria silită, Violeniile lui Șcapin, Triumful amorului, Bădăranul boierit, Grădinarul și altele încă¹⁸. Vom vedea însă cum trebuia ca și aceste fericite începuturi se se cufunde iarăși în întu-

15. Vezi *T. Burada*, Cercetări asupra scoalei filarmonice din București, în *Convorbiri literare*. XXIV, p. I și urm.

16. *Burada*, l. c., p. 13, nota I, după spusele d-lui *St. Mihăileanu*, contimpuran cu întîmplarea.

17. Darea de samă asupra examenului în *Curierul român*, reproducă de *Burada*, l. c., p. 19.

18. Vezi reportorul complet în *Burada*, p. 20.

nerec și să dispară, de și ele lasară pe firmanentul ce-l luminase, urmele focului lor, vecinic nestîns.

Să videm ce urmare luase mersul culturii în țara soră, Moldova? Inceputul scoalelor românești mai înalte datează, după cum am văzut, în Moldova, încă din timpul Fanarioților, precum seminarul Veniamin pe care întemeietorul lui încercase chiar să'l înzestreze cu profesori din Transilvania, și scoala lui Asaki, care se încheie în 1819, după 5 ani de o spornică activitate ¹⁹.

Ce mai rămase din Seminarul de la Socola după vârtejul Eteriei? Nimic sau mai nimic. Cel mult o școală elementară de popi, unde se mai învăța numai cîntările bisericești. În 1828 însă venind Rușii, ei puseră niște cuptoare lângă zidirea seminariului, care aprinzîndu-se de la focul lor, arse cu desăvârșire, în cît seminarul trebui să înceteze. El se redeschise tocmai în 1834.

Puțin timp înainte de a intra Rușii în Moldova, în ultimul an al domniei lui Ioan Sturza, Asaki întorcîndu-se din Viena, aduse cu el un document de la Gheorge Stefan, domnul ce urmasse lui Vasile Lupu în scaun, din care se constata că întemeietorul scoalei din Trei-Erarhi înzăstrase creația lui cu venitul a trei moșii: Răchitenii, Tămășenii și Iuganii din județul Romanului ²⁰. Intemeiată pe descoperirea lui Asaki el fiind numit membru în epitropia scoalelor pe lângă cei de mai înainte Constantin Mavrocordat, Mihaiu Sturza și mitropolitul Veniamin, cari mai epitropisau numai două scoale ținutale, de oare ce acele din Iași fusese desființate, ²¹ epitropia după o

19. Vol. V, p. 759.

20. Reprodus în Ūricarul, III, p. 279. Hrisovul original al lui Vasile Lupu nu s'a reafiat. A fost probabil luat de călugării greci.

21. *Asaki*, Cvestia învățătorei publice în Moldova, p. 13: „In cursul desbinărilor politice între Rusia și Turcia care rețineau în îngătimeală interesele

înțelegere luată cu domnitorul, îi face o anafora în anul 1828, în care propune că «spre a nu lăsa să crească spini și pălămidă pre cîmpul cel mănăs ce poate naște îmbelșugate roade, întru cit focul din vara trecută au ars și au surpat casa scoalei domnești, am socotit că în mănăstirea Trei-Erarhi, anume în casa și pe așăzămîntul învechit al tericitului întru pomenire domnului Vasile Voevod, unde de cînd ne aducem aminte au urmat o scoală obștească, să se statornicească în acea casă o scoală normală și o gimnazie, cătră care mai în urmă să se adaugă un curs de filosofie și de pravili». Așăzarea gimnaziului în Trei-Erarhi era să fie numai vremelnică, «până i se va putea înlesni o statornică casă, cînd apoi ar urma în Trei-Erarhi numai o scoală normală»²².

De oare ce moșiile scoalei nu-i puteau fi înapoite decît prin un proces cu călugării greci²³, apoi Ioan Sturza recurge de o cam dată la alte mijloace bănești pentru întimpinarea cheltueleur scoalei ce vroia să înființeze, anume sporește darea de 5000 de lei impusă mănăstirilor închinare la 25,000 pe an, «mai ales că strămoșii noștri ctitorii acelor mănăstiri, înzestrîndu-le, prin a lor documenturi glăsuesc ca să fie a lor danie și spre ajutorul celor folositoare obștești așăzămînturi». În 1 Ianuarie 1828 să deschide scoala numită Vasiliană după numele lui Vasile Lupu. Călugării greci protestară din răspuțeri contra așăzării scoalei în încăperile mănăstirii lor; și «la cel înțai examen public la care asista și mitropolitul Veniamin, egumenul grec al mănăstirii s'au înfășoșat

țării până la convenția de Akerman în 1826, scoalele publice lipsite de toate mijloacele au rămas închise în șir de șapte ani».

. Anaforaua din 1828, Uricarul III, p. 34.

²³ *Asaki*, Cvestia învățaturii. p. 14: „Referendarul s'au investit cu plenipotenția spre a reclama prin canalul Tribunalului punerea în lucrare a actelor dănuirii”. Acest proces ține până la 1846 cînd se hotărăște în favoarea scoalei. Vezi anaforaua din acel an și Uricarul IX, p. 61.

în miezul adunării, spre a arunca asemenea în contra acestei închipuite uzurpării a drepturilor sale; dar zelul său nechibzuit i atrase îndată o fulgerătoare apoplexie»²⁴. În școala normală se învăța gramatica, catihismul, aritmetica și începătoarele învățături în timp de doi ani, toate predate în limba română, și caligrafia. În gimnaziu, acărui curs era să țină patru ani, se petreceau limba latină «maica limbei noastre»; iar în limba română: religia, filologia, biografia, logica, retorica, poezia, istoria, matematica, morala, economia pămîntească, istoria naturală și arheologia. Pe lângă aceste trebuia să se înființeze și un curs de limba elinească, îndată ce casa școalelor era să se mai ușureze de sarcina cheltueilor. Profesori erau să fie economul Constantin Fațaș, ierul Ioan Silvan Sakelarie, Vasile Fabian și Gheorghe Săulescu, sub privigherea referendarului școalelor Gheorghe Asaki. Din aceștia, Fabian era singurul din profesorii transilvaneni, aduși pentru seminarul de la Socola, care mai rămăsese în Moldova²⁵; iar Săulescu fusese trimis de mitropolitul Veniamin pe la 1820 la Hios, unde învățase științele în cea mai renumită universitate a Greciei din acel timp, care număra peste 500 studenți²⁶.

De abia se deschisese școala din Trei-Erarli, și în 7 Mai 1828 Rușii trec Prutul. Această nouă încercare de întemeiere a culturii naționale amenința deci să fie răpită de puhoiul armatelor rusești, după cum fusese nimicită reorganizarea seminarului Socolei de virtelul revoluțiunii. Rușii vroiau să prefacă localul seminarului de la Socola și acel al școalei din Trei-

24. *Asaki*, Cvestia învățaturii, p. 14.

25. Vezi *cuvîntul funeral* rostit de elevul său *V. Poprescu Scriban* la moartea lui *V. Fabian*, 7 April 1836. *Xenopol și Erbiceanu*, sărbarea școlară din Iași, p. 215.

26. *G. Chassiotis*, Instruction publique chez les Grecs depuis la prise de Constantinople jusqu'à nos jours, Paris, 1861, p. 63.

Erarhi, în spitale, precum o făcură cu localul celei din Sf. Sava în București. Prin energicele stăruinți ale mitropolitului Veniamin, ele scapară de atare pericol, și în curînd după aceea, venind ca administrator în țările romîne înțeleptul Kisseleff, el sprijini chiar și renașterea culturii în Moldova, după cum am văzut că făcu cu acea din Muntenia. Totuș localul seminaryului, fiind mistuit de flacări, precum am arătat mai sus, numai scoala Vasiliană se putu bucura de o cam dată de această sprijinire. În 1829 se face primul examen al scoalei, la care asistă mai multe autorități. În darea de samă, publicată în Curierul românesc al lui Heliade din București, acesta felicită pe Romîni *din Muntenia* pentru izbînda scoalei moldovene, cu atîta mai mult că doi din profesorii ei, Enachi Halunga și Andrei Moldovanu, fusese formați în scoala din St. Sava. ²⁷.

Sistemul propunerii obiectelor, a scrierei și a cetirei în clasul elementar, era acel laucastrian, adecă acel mutual, în care profesorul este ajutat de monitori sau de elevii cei mai înaintați, ce purtau pe atunci numele de *ședatori*. Băieții stăteau în niște bănci în fața păretelui, pe care erau atîrnate niște table cu litere sau silabe, și de care erau despărțiți prin cercuri de fier. Ședatorii făceau pe băieți luători aminte asupra formei unei litere; apoi ordonau scrierea ei, efectuată de elevi cu degetul pe niște table de năsip. Ședatorii observau cele scrise și apoi îndreptau greșelele și după aceea dădeau ordinul: «îndrepteză primare», și unul din băieți, care purta acest titlu, trăgea cu o mala (instrument de șlifuit tenuciala) peste tablele de năsip, pentru a le netezi și a se procede în urmă la scrierea altei litere ²⁸.

27. Curierul românesc și 2 din 12 Aprilie 1829.

28. Aceste și alte amirunțimi culesse de la oamenii contimpurani în *Xenopol* și *Erbiceanu*. Serbarea scolară de la Iași, p. 125.

Scăpată de pericolul desființării ei de către armatele rusești, școala Vasiliană dădu peste un altul pe care nu'l putu înlătura, epidemia ciumei din 1829 care ținu până în Aprilie 1830. În același timp Asaki, lucrînd la București în comisia prelucrării regulamentului organic, aceste două împrejurări ținură școala închisă până către sfîrșitul lui Martie acel an cînd atunci Asaki reîntorcîndu-se în Iași și epidemia stingîndu-se, cursurile putură fi din nou reîncepute; ba se adăogi chiar la învățăturile în des-tul de elementare ale școalei normale și un curs de legi, acăruiia întroducere, cam nepotrivită cu gradul de cunoștinți al elevilor, este îndreptățit de vornicul Mihailu Sturza, în cuvîntarea rostită de el la ispi-tirea (examenul) din 1831, pe motivul că «sistematica paradosire a legilor trebuind a se începe tocmai peste 6 ani, epitropia a găsit de cuviință a orîndui de o cam dată măcar un curs practic de legislație»²⁹. El fu incredințat lui Hristian Flechtenmacher, din Transilvania, «carele în curgere de 18 ani n'au încetat a da publice dovezi de cunoștința legilor, fiind asemenea și la alcătuirea condicei politicești (a lui Calimali) împreună lucrător». Cursul era să fie de doi ani și era să se predee în el dreptul roman din care fusese extrasă indirect condica civilă a Moldovei, avînd a fi urmat de «un hotărît număr de tineri din clasa boierească»³⁰.

În Februarie 1831 isbucnește însă epidemia holerei, provocînd o nouă închidere a școalei. Cu toată ivirea boalei, cursurile se ținură până la Mai, cînd devenind periculoasă, se hotări închiderea lor, după o grabnică împărțire de premii conform noatelor din semestru. La această sărbare, elevii executară și un

29. Albiņa românească, 1831, p. 73.

30. Idem, 1830, p. 141.

cor din opera Moisi de Rossini, cîntat de ei, sub conducerea renumitului Harpist Paulicec ³¹. În Februarie 1832 sub ocîrmuirea generalului Kisseleff se ținu cel întai examen regulat la scoala Vasiliană ce fusese bîntuită până atunci de atîtea pericole. Ca și la cercetarea sumară din 1831, asistară la această solemnitate toate autoritățile cele mari ale țarei; în fruntea lor mitropolitul; apoi clerul înalt, o mulțime de boieri și de popor. Obiceiul de a se face din examenul tinerimei un felu de sărbare națională, obiceiul ce se naște odată cu reînființarea învățămîntului în limba romînă, ne arată cum de și cu cugetul încă neluminat, Romîinii, odrasle ale Apusului, știeau să prețuiască înălțimea învățătorei.

Tot pe atunci întîlnim și mai multe scoli private ținute cu deosebire de Franceji. Așa în 1831 cea a lui Victor Cunin, în 1832 o alta sub direcția lui Lincourt, Chefneu și Bagarre ³², și lucru mai extraordinar, și un «pensionat de nobile demoazele fiice de boieri, ținut de sulgerul T. Burada, care dădea el însuși lecții de muzică, clavier și chitară» ³³.

Ca și în Muntenia ocîrmuirea generalului Kisseleff și opera acestuia, regulamentul organic, dădură avînt învățămîntului național. Prin acea legiuire se dispunea și în Moldova înființarea unui colegiu pentru învățătura fiilor dregătorilor statului și întocmirea de scoli primare prin județe, aceasta însă mai răs-trîns decît în Muntenia și anume nu în toate, ci numai în Roman, Huși, Galați, Focșani, Bîrlad și Botoșani. După ce în 1832 se înființază colegiul fiilor de slujbași, în anul 1833 Mihaiu Sturza.

31. *T. Buradu*, Calendar muzical pe 1877. p. 33.

32. În acest pensionat aflăm în 1832 ca premianți pe elevii *Mihaiu Cogałniceanu* și *Grigore Sturza* fiul lui Mihaiu Vornicul. Albina românească pe 1832, p. 245.

33. Albina românească pe 1831, p. 74.

în cuvîntarea rostită de el ca episcop al scoalelor, putea spune cu mîndrie, că mai mulți din tinerii ce învățase în scoala din Iași se învrednicise a fi întrebuițați ca profesori la scoalele țînutale³⁴.

Desvoltarea învățăturilor în scoala din Trei-Erarhi deșteptase în tinerit ideea națională. Ei se aflară în curînd jigniți prin împrejurarea că în mănăstirea închinată, în încăperile căreia se ținea scoala, «se slujia numai în grecește, și că nu se auzea nici un cuvînt românesc înălțat în onoarea lui Dumnezeu. Scolarii cerură deci de la egumenul grec să le învoiască a ceti măcar apostolul în limba română. Grecul le răspunse că mănăstirea fiind grecească, o atare cerere ar fi neadmisibilă. Gheorge Asaki însă izbutește a scoate de la mitropolit un ordin în sensul cererii scolarilor. Bazat pe acest ordin, un scolar se apucă în ajunul Epifaniei să cetească apostolul în românește. Egumenul infuriet îi zmuncește cartea și o aruncă la pămînt. A doua zi scolarii venind în mai mare număr și vroind să impună cu sila cetirea apostolului în limba romînă, se încinge o bătae între ei și argații egumenului amuțați de el asupra băieților. Gh. Săulescu intervenind și spunînd scolarilor să părăsască biserica, numai astfel se putu împiedeca moarte de om. Asaki însă plîngându-se la Kisseleff, acesta dădu ordin a se învoi și slujba românească, spunînd că nu poate primi ca Grecii să impună limba lor în biserica Romînilor³⁵. Tot Kisseleff pune să se traducă codul lui Calimah în limba romînă, care traducere se îndeplinește de Hristian Flechten-

34. Albina, 1833. p. 118 La p. 72 al aceluiaș an se află o călduroasă mulțămire a obștiei orașului Bîrlad către episcopia scoalelor, pentru propășirea constatată în învățătura copiilor, la examenul ținut 3 luni după deschiderea scoalei. Tot așa la p. 125, din Galați

35. Acest episod e povestit după mărturii contimpurane de d. V. A. Ureche în cuvîntul rostit la inaugurarea statuei lui Asaki în Iași în 14 Octombrie 1890, București. 1890. p. 28

macher. Damaschin Bojinca și Petrache Asaki. Pentru acelaș motiv ca și în București, el învoește eșirea Albinei românești, acăreia prim număr apare în 1 Iunie 1829, trei luni după apariția Curierului românesc în capitala Munteniei.

Avântul cultural constatat chiar pentru această perioadă îndestul de bîntuită a istoriei țărilor romîne, de la 1822—1834, căpătase însă pe lîngă mișcarea îndeplinită în ele însuși, o îmboldire însămnată de la adunarea tot mai numeroasă în sinurile lor a elementelor tinere, odrasle de boieri, ce studiasse sau călătorise prin Europa apusană. Îndreptare ce-și luase avîntul încă de pe vremile Fanarioșilor, și care se urmări înainte fără întrerupere și tot sporind mereu din an în an, până în vremile în care trăim. Așa Constantin Golescu spune în descrierea călătoriei lui, că «încă înainte de el mai mulți din nobila tinerime a patriei sale, după ce săvârșise cursul învățăturilor în Evropa cea luminată, în patrie se întorsese!»³⁶ Dintre acești tineri luminați amintim pe Ioan Văcărescu, care după cum singur arată în o scrisoare a lui din 1829, învățase la Viena de la anul 1810 până la anul 1819³⁷; apoi pe Barbu Stirbeiu, Costache Cantacuzino, Costache Filipescu, Gheorghe Bibescu, Vlădoianu, Brăiloiu, M. Margeală, Alexandru Lenț, Băleanu și D. Golescu, dintre care o parte care studia în Paris, felicitază în 1829 pe Heliade pentru scoaterea ziarului Curierul în limba romîna³⁸. Din Moldova se pare că numărul tinerilor ce umblau după învățuri pe la universitățile străine era mai răstrîns; Afară de acel Bogdan care învăța jurisprudența la Paris, încă prin 1803 și de Asaki care studiază între

³⁶. Înșămări de călătorie, către cetitor.

³⁸. Publicată în Curierul românesc din 1829

³⁹. După arătările d-lui *Ioan Ghica* fost ambasador la Londra. Comp. Albina românească, 1829, p. 182.

anii 1800—1813 la Lemberg, Viena și Roma, mai întâlnim un alt Moldovan I. M. K. Rossetti «daco-roman ascultător științelor politicești în înaltul universitet al Lipscăi», care trimite de acolo tipărită românește, un feliu de proclamație către poporul moldovenesc, datată din 15 Mai 1827 și în care spune că «tocmai acel entuziasmu mă izgoni în Saxonia, unde este Parnasul Germaniei și unde planul carele încă în Paris îl presupusesem în rod se prefăcu, (fusesse deci mai înainte în Paris), mai ales înlesnirea și desăvârșirea tipăririi cărților, fuse cea întâi și mai deosebită bagare de samă; pentru aceea am întemeiet apucările mele, care mai ales spre creșterea culturii daco-românești, prin lățimea cărților și prin întemeierea unei tipografii, care cu ajutorul d-lui Braitcopf și Ertel tipografii de aici, trebuincioasele limbei noastre le-am așăzat și prin care greutățile cele ce mai înainte tipăririi cărților daco-românești, în potrivă erau, cu totul le-am îndepărtat»⁴⁰. Și precum curentul privat al Moldovei către Apus este mai târziu de cât acel din Muntenia, astfel și trimiterea de tineri pe socoteala statului, începe mai pe urmă în ea. Pe când în Muntenia întâlnim pe Eufrosin Poteca, Simion Marcovici, C. Moroin și Pandelea, înlocuit mai apoi după moartea lui cu P. Poenaru, trimiși în Piza și Paris încă din 1820, în acest an întâlnim din Moldova, trimis numai pe Gh. Săulescu și anume la Hios în Grecia și nu în Apus⁴¹, iar cei întâi tineri trimiși din Moldova de către stat la studii, în Europa sunt tocmai din 1834: Teodor Stamate pentru matematică și fizică, Anton Vellini pentru logică și metafizică, Costache Zefirescu pentru științele tehnice, Anastase

40. Vezi această proclamație alipită la sfârșitul colecției Albinei românești pe 1871 colecția d-lui T. T. Burada.

41. Relația istorică asupra scoalelor din Moldova, Buletinul oficial. 1838, No. 35, Albina rom., 1834, p. 205.

Fătu pentru jurisprudență, Leon Filipescu pentru astronomie, Alexandru Costinescu pentru inginerie. aceștia toți la Viena, iar Dimitrie Popovici pentru literatura franceză, fu trimis în Franța la Luneville ⁴¹.

Poporul român, sătos de cultură, se aruncase asupra ei. Era firesc lucru să înceapă prin o lucrare de asemilare, care nu putea da mult prilej la proprii produceri. Inceputul încercărilor de scrieri în limba română se făcură mai ales spre a întâmpina nevoia neaparată de cărți didactice. Așa întâlnim în primul loc abecedare parte simplu românești, parte pentru învățarea limbei rusești, ce se studia în țările române în timpul ocupației moscovite, sau pentru acea a celei franceze, grecești, după reintroducerea în scoli a limbei eline. Apoi tot pentru învățatura limbei, gramatici, precum acea a lui Heliade, tipărită în 1828 și acea a lui Săulescu din 1833; un curs de retorică de Simion Marcovici tipărit în București în 1834. Pentru celelalte învățături găsim parte, manuscrise care se copiau de scolari, parte tipărite: cursuri de geografie, aritmetică și de metod de Gh. Săulescu, geografia tipărită în 1834 în tipografia mitropoliei de Vasile Fabian, un curs de mitologie 1830 de Stanciu Căpuțineanu, profesor scoalei naționale din Craiova, o prescurtare a istoriei universale tâlmăcită după limba elinească de Chir Grigorie 1826 în București, o istorie a imperiei rosiene, compusă de consilierul de stat și cavalier Ivan Candanov, tradusă de Gh. Asaki, eșită în 1832, pe timpul guvernului provizor rusesc din tipografia Albinei. Învățătura bisericească care și mai înainte se preda în limba română, urmează și acuma a da naștere la deosebite scrieri. Dintre științele matematice întâlnim afară de manuscriptul lui Săulescu, un manual tipărit pentru seminarul de la Socola, în

41. Mai sus, nota 8.

1830 de A. Teodorescu profesor, și o traducere a aritmeticei lui Francoeur pentru Sf. Sava din București, făcută de Heliade în 1832. Din filosofie aflăm o logică tâlmăcită acum întâiu pe limba patriei de Chir Grigore episcopul Argeșului 1826, o adunare de pilde filosoficești tâlmăcite de pe limba grecească de Constantin Golesecu, autorul însemnărilor de călătorie, 1826, elemente de filosofie morală traduse de acelaș, 1827, un manual de patriotism tipărit în Iași, 1829, de Iancu Nicola, și filosoful indian tâlmăcit din francezește de Iancu Buznea în Iași, 1834. Afară de aceste tipărituri, se întâlnește un curs întreg de filosofie manuscris de profesorul din Sf. Sava Eufrosin Poteca⁴².

În aceste puține manuale se încheie biblioteca scoalelor, în primele timpuri ale înființării lor, și aceste mijloace de învățatură, sunt cele mai multe nemetodice și rău alcătuite. Totuși acest material, ori cît ar fi fost el de inferior atît în fond cît și ca formă, alcătuiește temelia pe care s'au înălțat învățămîntul românesc, și ca atare merită a fi cunoscut.

---

42. Toate aceste scrieri au fost expuse în original, tipărituri sau manuscrise la expoziția didactică, ce s'au organizat cu prilejul Sărbărei de 50 de ani a înființării învățămîntului superior în Moldova. Vezi *Xenopol și Erbicenu*, Sărbărea scolară de la Iași, Catalogul expoziției, scoala română, p. 248 și urm.

2. PROPĂȘIREA INTELECTUALA DE LA 1834—1848.

Scoala din sfântul Sava exista încă din 1831, data reorganizării ei cu cursuri de învățături secundare, care se tot adăogiră pe fie-ce an, până ce în 1839 ea se găsește întocmită cu 4 clase elementare, 6 de umanoare, și două clase complementare care reprezentau învățămîntul superior, împărțite fie-care în două secții, din care în una se învățase materii științifice, precum geometria, algebra, trigonometria plană și sferică, iar în cealaltă cursuri de drept și anume acel civil roman și român și acel comercial, primul simbure al facultăților de drept și de științi din București¹.

În Moldova aflăm în anul 1834, întemeindu-se scoala centrală de fete și seminarul de la Socola este pus iarăși în puțința de a-și redeschide cursurile sale. În scoala Vasiliană erau întrunite în germene și fără dezvoltările trebuitoare, toate cursurile învățăturilor ca și în acea din Sf. Sava, ba încă într'un chip mai nedeplin încă, nefiind împărțită scoala în clase și urmînd predarea după materii. Așa în 1833 aflăm că scoala Vasiliană era organizată în chipul următor. O clasă elementară în care se învățau : citirea, scrierea, numerația și rugăciunile ; o clasă numită normală în care se învățau gramatica romînă «până la verburî», geografia Europei, cele 4 operații aritmetice, întăiele

1. *Vitzu*, p. 24, care reproduse programul scoalei pe acel an.

cunoștinți și religia; un gimnaziu în care se preda retorica, introducerea și întâia parte a elocuției, istoria universală prescurtată până la Constantin cel Mare, fracțiunile zecimale și numerele complexe, limba latină, geografia celorlaltor părți a le lumii și religia. În afară de aceste cursuri ce reprezentau clasele elementare și umanioarele din București, mai erau și lecțiuni extraordinare, care împărtășiau caracterul cursurilor complementare, și în care se învățau codul civil, limba rusască, limba elină, limba franceză, cea germană, caligrafia și desemnul.

Cătră sfârșitul anului 1834, Mihaiu Sturza, pentru a răspunde la o cerință obștească, de a înființa un curs de învățături mai înalte, în care să poate studia acei care sfârșind gimnaziul Vasilian, nu puteau merge în străinătate, se hotărăște a încununa, ca principe, lucrarea pe care o începuse ca epitrop al scoalelor. Fiind însă că localul pentru așăzarea «Academiei», nu era încă gata, apoi «spre a nu se lăsa neîntrebuințat semestrul curgător, s'a hotărât de o cam dată, până la solemna instalație a Academiei, în paradosurile gimnaziei Vasiliene, a se începe fără preget cursul anului I de filosofie, după sistemele de alte academii întrebuințate anume: logica, algebra și istoria universală rezonată»². În 1835 însă cumpărându-se o casă anumită, se deschid cursurile Academiei Mihailene în ziua de 16 Iunie. În cuvântarea sa de inaugurare, domnitorul amintește fazele prin care trecuse «metoda de a parodosi învățăturile în limba națională cu ajutorul acelor clasice, prin care în epoca noastră foarte au sporit luminarea în lume», felicitându-se împreună cu epitropii că de pe cînd era membru în epitropia scoalelor, văzuse «ostenelele lor încununute cu dorita ispravă». Adaoge principele că acum «ajungînd tine-

---

2. Albina rom, 1334, p. 374.

rimea școlastică la grad de a putea învăța științele filosofice, am poruncit a se înființa Academia»³. La început se organizază numai patru clase care mai târziu se adăoseră până ce ajunseră la șapte. Ele fură împoporate cu elevi care provineau parte din acei ce sfârșise gimnaziul vasilian, și care intrară în clasele superioare a le gimnaziului Academiei, parte cu elevi din pensionatele private ale lui Kukulli, Curius și Sachetti, care se deșărtară mai cu totul de elevii înaintați. Pensionatele erau pline mai ales de fii de boieri, care trebuind să fie primiți gratuit în internatul institutului așăzat lângă Academie, se înțălege ușor interesul boierilor de a-și pune odraslele în această școală, în loc de a plăti pentru ele în stabilimentele private. Odată cu această organizare mai deplină a gimnaziului din Academia Mihaileană, încetă acest curs la școala Vasiliană, care rămase numai cu învățăturile elementare. Profesorii ce fusese la clasele gimnaziale din școala Trei-Erarhilor, fură strămutați la Academie. Intre aceștia însămnam pe Eftimie Murgu «doctor în filosofie, mădular al universității din Pesta, diplomat cezaro-crăesc, pravilist și profesor de filosofie», care fu adus în 1834 de peste munți și însărcinat cu acel curs provizor, mai înalt înființat încă în localul școlii Vasiliene, cu 6 luni înainte de deschiderea Academiei. Programul studiilor în ambele școli ieșene cuprindea în 1837 următoarele materii: în clasele începătoare din școala Vasiliană, cetirea, scrierea, numerarea și sfintele rugăciuni. În clasele normale se învața în cea d'intăi catihismul, cele patru operații a le aritmeticei, geografia și cetirea latină; în a doua istoria biblică, fracțiunile și regula de trei, sintaxa română, elementele limbei latine și caligrafia. Academia Mihaileană cuprindea două clase gimna-

3. Idem, 1835, p. 185 și urm.

ziale, în care se învăța aritmetica până la proporții, limba latină, cronologia până la căderea imperiului roman, geografia Europei și religia. În a doua restul aritmeticii, limba latină, geografia părțile cealalte ale lumii, cronologia până la descoperirea Americii și religia. Urmasu apoi două clase de umanioare ; în cea d'întâi se învăța retorica, cronologia până la pacea de Vestfalia, sintaxa latină, algebra, geografia veche, limba elină, religia și morala, iar în a doua aplicarea retoricii, mitologia, istoria literaturii și versificăția, cronologia până în zilele noastre, geometria teoretică, poezia latină, geografia patriei, cuprinzînd sub această denumire ambele principate și sintaxa elină.

Cursurile superioare, simburele din care se desvoltă universitatea din Iași, erau reprezentate la început prin două clase : acel de filosofie în care se predau logica, metafizica, estetica, istoria națională și matematicile înalte și acele aplicate, precum și fizica ; și acel de drept, în care se preda dreptul public și acel privat al diverselor popoare. acest din urmă singur în limba franceză, ținut de un Francez C. Maisonnabe, întru cît cum spune programul, «acest curs fiind încă nou în Europa, și o culegere de codici ai deosebitelor nații, fiind tipărită numai în limba franceză, paradusul se va face în această limbă». În afară de acest curs de drept public în franțuzește, mai ținea încă Flechtenmacher două altele : de dreptul natural și de drept civil în limba română. Tot în 1837 mai deschide și doctorul Cihac, un curs de istoria naturală în Academie. În 1838 se mai crează pentru Alexandru Costinescu, o catedră de geometrie și arhitectură, și una de chimie pentru Constantin Zefirescu. În locul lui Eftimie Murgu ce trecuse în Muntenia, se adusesse tot din Transilvania, ca profesor de filosofie, pe doctorul Petru Cîmpeanu.

Aceste deosebite cursuri adânceau neconținut sfera cugetărei și lățiau cultura în sinul poporului român. Unde se mai auzise până atunci resunînd de pe catedră, cuvinte ca acele rostite de Flechtenmacher la deschiderea cursului său de drept natural, prin care spunea profesorul: «veți putea să ajutați întru întemeierea dreptăței, depărtarea abuzilor și metehuelor omenеști, (care nu sunt altele de cît despotismul judecătoresc, neștiința, nesiliința, nerăbdarea, luarea de mită și hatîrurile). și spre mîngăerea celor obijduiți». Asemene vorbe rostite dintr'un loc și de o gură autorizată, un om învățat, de care totdeauna Romîni au avut respect, trebuiră să facă în atmosfera atît de coruptă a timpului efectul unui orcan curățitor.

Pe cînd în Muntenia începea lupta politică între domn înteiț de Ruși și adunarea cea însuflețită prin aprinsa inimă a lui Cîmpineanu, care luptă trebui să lese mai în umbră îndeletnicirile culturale, în Moldova după o scurtă rocoșire a cîtor-va boieri nemulțămîți domnia cea mult mai ghibace și care știea să încunjure mai bine greutățile, a lui Mihaiu Sturza, lăsa loc mai departe pentru avîntul gîndirei.

Asaki vîzînd rezultatul strălucit al încercărilor făcute în București, pentru întemeierea unui teatru național, provoacă în Iași în anul 1836, înființarea unei societăți asemenea cu cea bucureșteană, menită a întemeia un conservator filarmonic dramatic, în care să se învețe arta jocului scenic. Acelaș răsunset îl găsește propunerea lui Asaki în Iași, pe care'l întîlnise cea a lui Heliade în București, și o subscripție bogată la care ie parte întreaga boierime, aduce la îndeplinire dorința învățatului. Elevii scoalei ieșene fac progrese tot atît de repezi ca și acei din București, și în anul următor se reprezintă pe scena teatrului de varietăți⁴ din Iași, piesele Lapeyrouse și Văduva

4. Teatrul de varietăți fusese zidit în 1832 de frații Fourreau, pe piața

vicleană, cea întâi o melodramă cu cîntice, cea de a doua o comedie. Se dau în urmă piesele Petru Rareș-Vodă și Contrabanda sau Intunecimea de lună, imitații de Gheorghe Asaki. Direcția conservatorului era încredințată logofătului Catargiu, lui Vasile Alexandri și lui Asaki. Însămnate însă au fost progresele elevilor în muzică, de oare-ce fură în stare să joace, după doi ani abia de la înființarea scoalei, anume în Februarie 1838, greaua operă Norma, cîntată pe un text românesc prelucrat tot de neobositul Asaki.

Tot cătră acest timp societatea științelor naturale din Iași, se pune în legătură cu Europa apusană. Originile ei datează încă de prin 1830, cînd doctorul Cihac începe a provoca întruniri a le medicilor din Iași, pentru ca prin cetirea revistelor străine și dezbatererea întrebărilor atingătoare de medicină, să mențină pe practicieni la înălțimea științei europene. El împreună cu doctorul Zotta alcătuesc curînd după aceea statutele unei *societăți de medici și naturaliști din Iași*, care obține aprobarea guvernului în ziua de 18 Martie 1833, șese luni înaintea întemeierii societății filarmonice din București. Doctorul Cihac prin relațiile ce le avea cu colegii săi din țările apusene, făcu ca tînăra societate ieșană să fie poftită în anul 1838 la congresul naturaliștilor din Friburg. Își poate închipui cineva mîndria și mulțămirea tuturor Romînilor cugetători, cînd văzură că poporul lor a căruia aspirații mai nimene nu le știea, a căruia așăzare geografică era chiar aproape necunoscută, era chemat să șadă la masa științei departe în Apus, alătura cu acele popoare bătrîne în cultură care purtau de

---

Primăriei pentru reprezentațiile lor. Arzînd, nu s'a mai reconstruit. Vezi T. T. Burada, Cercetări asupra conservatorului filarmonic-dramatic din Iași, Iași, 1888, p. 8, nota 2. Această scriere ne au folosit în expunerea desvoltării teatrului în Moldova.

secoli întrigi pe umerile lor chivotul civilizației. Doctorul Cihac trimis de Mihail Sturza, spre a reprezenta Moldova la congresul de la Friburg, spune în cuvântarea rostită de el, că «înainte de a tratariși de obiectul ce mai cu samă este de firea îndeletnicirilor acestei adunări, potrivit lucru va fi de a împărtași o știință despre o nație de baștină romană, de curînd întrată în cariera sistematică a civilizației prin a sa plecare de-a se lumina». Atunci pentru prima oară Europa apusană se atîngea cu țările de la Dunărea pe calea intelectuală; ba atunci pentru prima oară mulți chiar din marii învățați ai Apusului deprinseră a cunoaște numele Romînilor. Cînd cetim asemenea lucruri, ne pare că ele trebuie să se fi petrecut de foarte mult timp, și cu toate aceste abia o *jumatate de veac* ne desparte de acele vremuri, în care poporul romîn era încă așa de neînsămnat, așa de necunoscut! Societatea medicilor și naturaliștilor din Iași se bucură în curînd de o caldă îmbrășoare din partea învățaților apuseni. Mai mulți din marii fruntași ai științelor naturale își făceau o onoare de a înșira, între titlurile lor, și pe acel de membru al societății medicilor și naturaliștilor din Iași. Așa fură A. de Humboldt din Berlin, Ad. Brongniart din Paris, G. Struve din St. Petersburg, I. Berzelius din Stockholm, C. F. Oken din Zurich și alții încă ⁵.

Dacă ne întoarcem iarăși privirile la scoli, aflăm o întindere neîncetată a lor peste tot cuprinsul țării, înfîbgînd în deosebite puncte luminoasele lor facle. La Galați unde scoala se deschisese în 1832 cu 44 de scolari, în 1839 se numărau 111; la Focșani crescuse numărul lor de la 16 la 100 și la Huși de la 15 la 110 ⁶. Tot în acest an se adaoage încă o scoală

5. Albina rom., p. 1838. p. 376. Comp. *Xenopol și Erbiceanu*, Serbarea școlară de la Iași, p. 153. Istoricul societății de medici și naturaliști, făcut de d. N. Beldiceanu, în Buletinul societății, Iași, 1887, p. 3.

6. Albina rom., 1839, p. 251, 255.

ținutală la Bacău, sub profesorul Constantin Platon⁷. Un număr de 18 elevi ai seminarului celui reînființat în 1834, sfârșind în 1839 cursul învățăturilor, sunt hirotonisiți de preoți și trimiși pe la bisericile sătești, seminarul aflându-se pe atunci sub direcțiunea jurisconsultului Damaschin Bojinca. Teodor Stamati începe a face observații meteorologice și a le publica în Albina românească; cele întâi au fost inserate în numărul de la 19 Ianuarie 1839. În 8 a lunii Noiembrie 1838, fiind ziua onomastică a domnitorului, și tot odată patronul Academiei, cu prilejul sărbărei îndoită ce se face, Mihail Sturza dăruiește Academiei 600 de tomuri alese, care aveau a fi începutul pentru înființarea unei biblioteci publice, a căruia regulament se întocmește în 17 Noiembrie 1840. În acelaș an se înființază școala tehnică pentru arte și meserii, pusă sub direcția lui Carol Mihalik de Hodocin, și înzăstrată cu șese atelii sub maiștri aduși din străinătate⁸. Se aduc în acelaș an instrumente de fizică și de matematică, cu care se întocmește un cabinet care să slujască la predarea cursurilor respective. Între aceste erau și instrumente de dagherotipie, cu care Teodor Stamati scoate mai multe văzute ale Iașului⁹.

Răpit de acest vîrtej spre cultură și învățătură, hatmanul Anastasă Bașotă înființază în 1838, pe moșia lui Pomîrla, o școală pentru învățarea copiilor de țărani, cea întâi școală sătească de sistemul nou răsărită pe pămîntul Moldovei¹⁰, pe cînd am văzut că în Muntenia atare școală fusese întemeiată de Constantin Goleșcu încă cu 11 ani mai înainte. Curînd după Bașotă alți doi proprietari organizează atare școli pe moșiile lor, anume clucerul Fundățescu pe moșia

---

7. Idem, p. 319.

8. Idem, 1840, p. 212, Comp. 1841, p. 103.

9. Idem, 1840, p. 318.

10. Idem, 1838, p. 102.

Bozienii ¹¹, și logofătul Lupu Balș pe alți Bozieni proprietatea lui, care aceasta din urmă avea și un internat pentru 24 de sârmani și orfani hrăniți și educați pe cheltueala lui. Scoala lui Balș era pusă sub direcția lui Haliciu, fost elev al Seminarului de la Socola. Tot atunci arhimandritul Veniamin Rosseti egumenul mănăstirei Doljeștii, înființază o școală primară în zisa mănăstire, punînd'o sub direcția lui Ioan Costea, fost elev al școlii Vasiliene ¹². În 1841 logofătul Teodor Balș înființază o școală primară în Darabani «unde fiii sătenilor aveau a primi o învățatură potrivită cu starea lor» ¹³,

Tot în anul 1838 se face în Muntenia cel d'întăi pas spre înființarea unui învățămînt oficial sătesc. Regulamentul organic prevedea numai atîta, ca țîrcovnicii (paraclisierii) satelor, pentru leafa ce vor primi, să învețe și pe copiii sătenilor; dispoziție care punea numai o îngreuiere pe o clasă inferioară de dregători, fără a li se da nici un mijloc de a îndeplini atare îndatoriri: nici locul de școală, nici cărți, nici material didactic, pe lîngă că nu posedau nici cunoștințele trebuitoare; ea putea fi privită chiar ca nescrisă. De aceea nici nu videm luîndu-se vre-o măsură, nici de ocîrmuirea provizorie rusască, nici bunăoară de Mihaiu Sturza, în întreaga lui domnie, de a se aplica atare dispoziție a regulamentului organic și a se înființa învățămîntul sătesc. În Muntenia însă întîlnim o încercare de a se da naștere și unui atare așazămînt, care de și nu au izbutit la început, totuși au lăsat urme care au adus o izbîndă mai tîrziu.

Anume în 1838 ministrul din lăuntru al lui Alexandru Ghica, fratele său Mihalache Ghica, deșteaptă pe

11. Idem, 1839, p. 383.

12. Idem, 1840, p. 13.

13. Idem, 1841, p. 121.

eforia scoalelor ca să înființeze scoalele sătești¹⁴. De pe atunci se primise principiul că scoalele sătești să funcționeze numai iarna, rămânând ca vara copiii să se îndeletnicească cu ajutorarea părinților la munca cîmpului. Pentru a se înjgheba însă atare scoli era de trebuință mai ales două elemente ce nu se puteau improviza, anume învățători și încăperi. Pentru a forma pe cei d'întăi, se prevăzu de eforie măsura cea cu totul neîndestulătoare de a se aduna țircovnicii de prin sate pe la scoalele din capitalele județelor, spre a deprinde, în curs de două luni, învățăturile începătoare, care apoi să le predea la rîndul lor copiilor din sate în timpul iernei. Țircovnicii însă refuzau de a veni, neavînd cu ce trăi în orașe în cursul celor două luni. Eforia cere atunci de la departamentul din lăuntru să se dea cheltuiala mîncărei pentru cele două luni din cutia satului, ce era însă adese ori săcătuită de bani, din pricina deselor apeluri la mijloacele ei. Și apoi în două luni ce puteau învăța țircovnicii de la niște profesori ce și ei erau cu totul slabi în știință, mai ales cînd era vorba de a se da învățatură sătenilor fără cărți și cu ajutorul unor tabele lancastriane aduse din Paris, acăror întrebuițare cerea experiență și cunoștinți? Tot așa de rău stăteau lucrurile și în ceea ce privește încăperile. Eforia ordonase să se facă vr'o 2000 de scoli; dar nici nu dădea fondurile trebuitoare pentru atari zidiri, nici nu arăta măcar de unde să se iee; atîta se mărginise a ruga pe mănăstiri și pe proprietari să ajute la zidirea localurilor de scoale care să le fie mai ales lor spre folos! Cu toate nu-

14. Adresa din 24 Ianuarie 1838 reproduse de d. V. A. Ureche, anexa 7 și 8 a studiului său *Scoalele sătești din România, istoricul lor de la 1830—1867*, București, 1868. p. 48. Am urmat acest studiu în dezvoltările din text. Scoalele anterioare bună oară din veacul al XVIII-le ce se fatlneasc în unele sate, V. A. Ureche, *Istoria Romînilor I*, București, 1891, p. 258 erau scoli de preoție.

meroasele ordine date, cu toată nesfârșitele corespondenți urmate, scoalele sătești rămaseră tot o dorință neîmplinită. Rapoartele revizorului școlar Vasile Gorj constată încă în 1840 că în întregul district al Ilfovului, lângă capitală, chiar sub ochii ocîrmuirii, numai două școli se aflau într'o stare ceva mai bună în privirea localului; că în celelalte sate nu erau de loc case pentru școli; că se învăța în tinda învățătorului care de și fără nici o competență, se prefacea a ținea școală, spre a se folosi de cei doi lei de familie pe care sătenii erau îndatoriți a-i plăti lui. Până în 1848 starea școlilor sătești rămîne aproape neschimbată.

Dacă am atins acest punct, care au dat rezultate negative în silințele spre propășire, am făcut'o numai spre a arăta urieșile greutăți cu care avea de luptat generația aceluși timp. Totul trebuia creat din nimic; ori ce element lipsia, și totuși se încerca de toate: literatura fără limbă, teatru fără actori și fără reper-tor, școli fără profesori, fără local, fără cărți și material didactic, presă fără libertatea de a scrie. O luptă uriașă se încinsese de cîteva individualități marcante pentru a împrăștia întunecimea în care zăcea nația romînă. Izbînda a fost a lor, pentru că aveau încredere, pentru că știeau că civilizația se naște sub eforturile muncii și că ori ce pas făcut în direcția ei nu rămîne neroditor. Ori ce creație cît de mică a lor devenia simburile unui progres mai mare, asemenea bulgărului de zăpădă ce pornește, o minge de pe creștetul muntelui, și ajunge în vale un potop răsturnător. Academia din Iași se îmbogățește de la 1840 înainte cu alte cursuri noi. Se adaugă la inginerie o catedră de geometrie descriptivă cu care este însărcinat Alexandru Costinescu. Leon Filipescu, întorcîndu-se și dînsul din Viena în 1842, se crează pentru el un curs de agronomie. Domnul Ioan Ghica

din Muntenia, învățat la Paris, și care venise în Iași când adusese scrisoarea boierilor munteni prin care propuneau domnitorului Moldovei coroana ambelor principate în 1841, rămîne aice, și deschide în 1842 un curs de mineralogie și geologie¹⁵. În 1843 se adoaage ca profesor de legi pe lângă Cîmpeanu care, înlocuise pe Flechtenmacher, retras în pensie, Neculai Docan, care preda în anul al III-le dreptul roman și acel civil. Tot în acel an Noemvrie în 24 Mihaiu Cogălniceanu deschide cursul său de istorie națională la Academie, cel întâi curs deosebit ținut în țările romîne asupra materiei acesteia. Până atunci se propusese cîte-ceva din istoria țărilor romîne numai printre evenimentele istoriei universale. Cogălniceanu care se îndeletnicise mult timp cu istoria poporului român, scriind mai tîrziu istoria lui pe care o publică la Berlin unde învățase¹⁶, se înflăcărase pentru obiectul său mai mult de cum putea să o învoiască atmosfera ruso-aristocratică a timpului. El spune în cuvîntul său introductiv la cursul de istorie națională că: «inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, Stefan cel Mare, Mihaiu Viteazul; dar domnilor, nu mă rușinez a vă zice că acești barbați sunt pentru mine mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Anibal, decît Cezar; aceștia sunt eroii lumii pe cînd cei d'întăi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Răsboieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile și izbînzile de la Racova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acele de la Maraton și Salamina, pentru că sunt cîștigate de cătră Romîni. Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decît locurile cele mai clasice;

---

15. Alb. rom., 1842, p. 81 și 321.

16. *M. Kogalnitshan*, Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie, Berlin, 1854.

Suceava și Țirgoviștea sunt pentru mine mai mult decât Sparta și Atena. Baia un sat ca toate satele pentru străin, pentru Român are mai mult preț decât Corintul, pentru că în Baia, avanul rigă al Ungariei, Mateiu Corvin, viteazul vitejilor, craiul crailor cum îi zicea Sixt al IV-lea, rănit de sabia moldovană, fu pus în fugă și uită drumul patriei noastre». Dacă însă în acest loc al cuvântărei sale, Mihaiu Cogălniceanu atingea numai coarda patriotică, aiure el se alunecă pe tărîmul politic, amintind în cuvinte tot atît de adînc simțite chestia unității și deci a uni-rei neamului românesc : «Eu privesc ca patrie a mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istorie națională istoria Moldovei întregi înainte de sfișierea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania». Greu cuvînt rostise aice Cogălniceanu, și numai focul tinereței explică în gura lui atare îndrăzneală. «Inainte de sfișierea ei?» Dar prin cine fusese sfișiată Moldova? De Austriaci cu consimțimîntul său cel puțin fără împotrivirea datorită de Ruși în 1775, și de însuși aceștia în 1812. Și asemenea cuvinte se rosteau de pe catedra unei scoli publice, într'o țară acăruiia guvern nu putea să se miște nici să răsufle decât cu învoirea Rusiei! Rîpit însă de farmecul elocvenții și cu inima plină de adevărurile ce se revărsau fără voia din ea, Cogălniceanu nu se teme a lovi în față chiar constituirea societăței ai căreia fii era chemat a lumina. El spune mai departe : «că o aristocrație ignorantă, sprijinită de Poartă și de cler, pe de o parte ține în lanțuri un popor de mai mult de două milioane de oameni, iar izvoarele avuției publice se întrebuintază numai în folosul unor familii privilegiate». Această critică justă lovea însă drept în față starea de lucruri existentă, și un asemenea profesor devenia un pericol nespus pentru regimul timpului de atunci. De aceia și gu-

vernul îi mulțami, după cea d'întâi lecție chiar, de osteneala ce vroia a-și da¹⁷.

Tot în acest an 1843, se mai deschide un alt curs, acel de economie politică ținut tot de dl. Ioan Ghica alături cu acele de științi naturale și pe care-l predă până în 1845.¹⁸

Până la 1843 se înmulțise scoalele județene, mai înființându-se una în Tecuciu care numera în acest an 54 de elevi, apoi în Bîrlad erau 170, în Bacău 120, în Botoșani 124 de copii. Se crează apoi scoli primare de suburbii în Iași: la Tîrgușor, Tatarăș și Păcurari, și se înființază două scoli militare, una în Iași și alta în Galați.

Învățătura se lăția și se adîncia neconținut. Scoalele primare, fiind tot mai împoporate, trimiteau tot mai mulți elevi destoinici în Academia din Iași și în colegiul din București, care la rîndul lor produceau, bărbați distinși ce parte rămîneau în țară, parte se duceau în Apus să caute încununarea învățăturai lor. Atare desvoltare a studiilor avuse însă un rezultat însămnat, anume restrîngerea numărului privilegiaților de la funcțiile statului, și înlocuirea lor, în contra chiar a dispozițiilor regulamentului, care le păstra asemenea îndeletniciri, tot mai mult cu oameni din treapta de jos a societății. În scoalele din capitalie erau primiți însă după obiceiul rămas din epoca fanariotă nu numai fiii de boieri, ci și acei ai breslelor, precum mazilii, neguțitorii, preoții. Prin intermediul acestor din urmă însă era deschisă cariera învățăturai chiar și țărănimei, căci fiii de țărani care învățase în scoalele satești de preoție, ajungînd

17 Vezi cuvîntul introductiv la cursul de istoria națională rostit în 24 Noemvrie 1843 în Academia mihaileană, tipărit în fruntea Letopiseșilor țării Moldovei, publicate pentru întiași dată de *M. Coșbîlțeanu*, Iași 1852, p. XXIII, XXVIII, XXXIV și XXXVII.

18. Vezi lecția de deschidere a cursului din 23 Noemvrie 1843: Despre importanța economiei politice, în *Foaia științifică și literară* din 1844, p. 57.

în tagma preutească, puteau să și vadă copiii lor petrecînd tot cursul învățătorei, ba chiar să fie trimiși în țări străine, de unde să revină cu o aureolă de învățătură care să facă din ei minunea contimporanilor lor. Astfeliu fusese Teodor Stamati, Leon Filipescu și Anastasie Fătu, toți trei fii de preoți și deci din originea lor țărani; de îndată ce deveneau învățați erau dăruiți cu un cin de boierie. Așa dobîndise Vasile Popescu, Scriban și Ioan Ionescu fii de preuți, rangul de pitari și odată prima treaptă a boierii urcată ei ar fi putut să se suie mai sus, precum o făcuse Gheorghe Asaki, care și el fiu de preot ajunge la sfîrșit a avea rangul de Agă, adecă a face parte din boierimea cea mare. Învățătura deschidea deci cariera funcțiilor și fiilor poporului. În 1835 Alexandru Ghica în Muntenia și în 1842 Mihaiu Sturza în Moldova iau dispozițiuni ca nimine să nu mai poată intra în slujbele statului fără atestate de urmarea cursurilor învățăturilor, și anume pentru postul de scriitor se cerea atestatul săvîrșirii cursului primar, pentru acel de șef de biurou, atestatul de gradul al II-le, iar pentru postul de șef de secție acel al gradului al III-le¹⁹. Atare dispozițiuni, reînvierea unor vechi legiuiri²⁰, care tot deauna favorase pe știutorul de carte, trebuiau să jignească pe mare parte din boieri, anume pe acei ce se vedeau excluși de cătră capacitățile poporului de jos de la niște îndeletniciri ce fusese în toate timpurile privilegiul lor exclusiv. Se formă deci în țările romîne un partid protivnic întregii mișcări de regenerare și mai ales scoalelor, anume cursurilor mai înalte din colegiul sfîntului Sava și din Academie care dădeau propășirei îmboldirea cea mai mare.

19. Mai sus p. 141, nota 12 și p. 212.

20. Vol. V. p. 620.

Această partidă se întâlnea în gândirile sale cu agenții guvernului rusesc. Când Kisseleff dăduse un oare care avînt scoalelor naționale în timpul ocărmuirii provizorie și prevăzuse prin regulamentul organic mijloace mai însemnate pentru a lor întocmire, el era fără îndoială departe de a se gândi la efectul pe care deslănțuirea cugetărei poporului român trebuia să-l aibă asupra mersului trebilor.

El crezuse că învățătura publică va ajunge numai a forma *obșteasca bună cugetare* întemeiată pe cel mai *sănătos moral*²¹, și nu se gândise că acea bună cugetare și acel sănătos moral trebuia să țintească la răsturnarea unei stări de lucruri ce era bazat tocmai pe nedreptate și deci pe nemoralitate.

Oamenii ce reprezentau adevăratul sistem rusesc, precum baronul de Rukmann și nu idealști în politică ca Kisseleff, înțeleseseră în curînd în cotro tindeau silințele urieșe făcute de partida națională, pentru a trezi în poporul român o viață conștiută de sine. De îndată ce guvernul rusesc văzu că dezvoltarea poporului supus lor apuca pe niște căi ce nu erau acele a le propriului lor stat, se hotărî să le pună o țintă, și de atunci începu acea sistematică prigonire a tuturor creațiunilor partizei naționale, până ce ajunse la sfîrșit a pune cuțitul la os, destrugînd învățămîntul superior, făptuirea ei cea mai de samă. Cînd vom cunoaște desfășurarea acestor lupte purtate în aparență contra domnilor din scaun, dar a căror mîna era numai siluită de puterea proteguitoare, nu ne vom mai mira de pornirea unanimă a țării inteligente contra Rușilor, care culmină în revoluția din 1848. Toată viața poporului român, de la reîntemeierea domniilor naționale, era bazată pe ideea culturai

---

21, Comp. Art. 364 al regulamentului Valahiei cu Art. 418 al celui moldovenesc.

românești ; ori cine se atingea de ea lovia în cele mai scumpe visuri, și trebuia să fie privit ca cel mai înverșunat dușman. Românii se apropiase de civilizația care cu lumina ei cea vie le luase de odată ochii. Deprinzându-se însă cu ea, ei vroiră să aprindă și asupra țării lor acel soare strălucitor, și a pune și pe poporul lor în rîndul oamenilor. După ce îi lasase să guste din rodul cel oprit, acuma vroiau să-i înțărce ! Aceasta era peste putință, fără sfărmaarea sau a corpului reînsuflețit, sau a celor ce vroiau să-i rîpească din nou viața. Adevărul și dreptatea triumfară de astă dată, și ceea ce secolii întregi de vitrîgi destinuiri ne refuzase cu stăruință, puturăm îndeplini în decursul acestuia în care trăim. Pentru a izbuti trebuia însă luptat cu hotărîre și bărbăție contra unei puteri ce era un colos, și aici stă onoarea poporului român că el, mic și slab, nu pregetă a încinge atare luptă cu un urieș a cărui suflare era îndestulătoare pentru a-l zdrobi. El care mai înainte văzuse în Ruși mîntuitorii existenței sale, poporul de aceeași religie cu el, pravoslavnicii drept credincioși, acuma îndată ce ei vroiră să-i rîpească înaltul bun al culturii naționale, se întoarse în contra-le, dînd pe față țintele ascunse ale purtării lor, și arătîndu-i în ceea ce erau în adevăr, puterea ce vroia să se substitue pe capul poporului român copleșirii turcești, cu singura deosebire că pe cînd Turcii ne ruinau material, Rușii vroiau să ne păstreze corpul pentru a se sluji de el, dar aveau o țintă și mai pierzătoare, aceea de a ne ucide sufletul, și aceasta cînd ? tocmai în momentul cînd glasul redeșteptării îl trezise din mormînt !

Rușii crezuse că poți lăsa ca un popor să se deștepte pe calea culturii minții abstracte, fără ca acea cultură să reflecteze și asupra formațiilor concrete ale vieții ; că poți să-l lași să gîndească fără a-i da voie să făptuiască. Ei crezuse, orbiți prin despotis-

mul lor, că poți face și cu gândirea ceea ce lucrezi cu corpul. Nu știau că gândirea, odată deslănțuită, caută să prefacă lumea după dînsa și nu se pleacă ea la formațiile lumii; nu știau sau nu vroiau să știe că dezvoltarea națională a Romînilor nu se putea îndeplini fără libertate, și că pentru a dobîndi pe aceasta din urmă trebuia răsturnat sistemul regulamentului, organul de dominare a Rușilor în principate; că deci ori-ce avînt al culturii naționale, trebuia să conducă la opoziție contra lor. Dacă însă ei crezuse aceasta la început sau dacă poate Kisseleff, ademenit prin vederile cele liberale, se entuziasmase mai mult de creațiile sale de cît le calculase rezultatul, Rușii nu întîrziară a se convinge de adevăr. Așa chiar în anul 1834 cînd Kisseleff este înlocuit cu baronul de Rukman, acesta văzînd avîntul cel prea mare dobîndit de colegiul Sf. Sava sub direcția francezului Vaillant, ce fusese chemat la conducerea lui, la reorganizarea scoalei în 1831, și mai ales ideile liberale care reeșiau din lecțiile sale, cere de la Alexandru Ghica, ca unul din cele d'întăi acte ale ocîrmuirii lui, ca să retragă lui Vaillant direcția scoalei și catedra de literatură. Vaillant însă vînd să lucreze mai departe pentru dezvoltarea națională, alcătuieste un dicționar din care spre încurajare adunarea îi încuviințază o subscriere de 500 de exemplare, în 1839. Rukman însă cere și obține de la Ghica a nu încuviința un atare vot²².

Societatea filarmonică, care organizase teatrul național, trezi în curînd îngrijirile consulului rusc. El se hotări să o surpe. Fiînd însă vorba aice de o creațiune privată, nu putea lucra prin guvern de cît indirect la ajungerea scopului său. Mulți din membrii

---

22. *Elias Regnault*, Histoire politique et sociale des principautés danubiennes, Paris, 1855, p. 190.

ei făcînd parte și din adunare, era peste putință ca îmboldirea dată de ea curentului național, să nu pătrundă și în reprezentarea politică a țării, ceea ce se văzu bună oară în votul privitor la dicționarul lui Vaillant. Rukman învinui deci societatea cătră domn de conspiratoare și ea începu a fi rău văzută de o cîrmuire²³. Prin influința acesteia se introduce în societatea mai mulți membri îndoielnici, în privirea simțimintelor lor, care în loc de a conlucra la scopul comun, se apucă de scandaluri. Așa unul din preținșii societari se apucă de alcătuit o dramă, ce nu era de cît o caricatură, și pe care Aristia își permise a o critica. Autorul prefăcîndu-se a se simți ofensat provocă pe Aristia la duel. «Membrii societăței știind că guvernul de atunci căuta înadins pretexte pentru a acuza societatea, se siliră se împace lucrul. Un alt membru, intrat nu stim cum în societatea filarmonică, era doctorul Tavernier, un medic de contrabandă, foarte sarac și încunjurat cu o casă de copii, care căută să-și cîștige existența pe ori-ce cale. El veni într'un rînd în sinul societăței și învinui pe personajul care provocase pe Aristia că i-ar fi cerut într'o zi otravă, spre a ucide pe un pictor polon, dar că el ar fi refuzat. După cîte-va zile pictorul polon muri cu simptomele otrăvirei, și atunci, spunea Tavernier, că acel domn venise la el cu un aer triumfal, spunîndu-i că dacă nu i-a dat el, ce credea că nu va găsi aiurea? Prin urmare sfîrși doctorul Tavernier acuz pe acel domn de ucigaș. Un strigăt de indignare izbucni din pieptul tuturor oamenilor cinstiți ce vedeau ce soi de membri se furișase în sinul societăței. Voinescu se sculă și spuse că el numai poate face parte din o societate de *scelerați*, și că-și retrage

---

²³. *Barbu Catargiu* în o critică în gazeta teatrului național, No. 12. *He-liade*, Echilibrul între anteteze, p. 62.

jurământul dat. Tot așa făcură și alți membri, și astfel societatea filarmonică peri, și odată cu dînsa se desființă scoala și se închise și teatrul (1838)»²⁴. Partida națională lovită prin atare manopere, pe care le înțalegea ea de unde își trăgeau obîrșia, își răsbună în contra Rusiei, prin crîncena opoziție din cameră în potrivea întroducerii articolului fraudulos²⁵. Tot pe atunci Heliade scrie o lucrare intitulată : «Răpede aruncătura de ochiu asupra originii și limbei Romînilor», în care el sprijinea origina lor latină. Rușii se supărară atît de rău pe Heliade pentru rostirea unei atari păreri în cît vroia să'l surgunească²⁶, lucru de care scapă numai prin intervenirea domnitorului, pe care l'am văzut cum șovăia în purtarea lui între partida națională și interesele rusești. Oare pentru ce se supărau Rușii așa de tare pentru o întrebare de simplă teorie? Lor nu le plăcea afirmarea din ce în ce mai rostită a poporului romîn, că face parte din familia latină și *deci nu din aceea slava*, idee care putea înrădăcinîndu-se, să îndepărteze tot mai mult pe proteguți de proteguitori. Dacă ei la început, prin organul lui Kisseleff, îngăduise până la un punct o desvoltare națională, o făcuse tocmai fiind-că pe atunci dincoace de Carpați, ideea originii romane fiind încă latentă, și neapărînd la lumină în toată puterea ei, Rușii care poate cu bună credință credeau pe Romîni un grup de Slavi ceva deosebiți de Ruși, nu găsiu de rău de a le învoi desvoltarea lor națională. De îndată însă ce cunoscură în cotro se îndreaptă o asemenea desvoltare, anume cătră revendicarea unei origini, alta de cît aceea ce, în neștiința lor de împrejurări, le plăcea a o crede poporului ro-

24. *Heliade*, Echilibrul între anteteză, p. 84—87. Comp. asupra lui Tavernier. *Elias Regnault*, p. 209.

25. Mai sus, p. 139.

26. *Heliade*, Echilibrul între anteteză. p. 69.

mîn, ei luară toate măsurile trebuitoare pentru a stăvili o atare pornire, și de aici se explică lupta de mai târziu, atît de înverșunată a Rusiei, contra desvoltării culturale a Romînilor, ea care la început părea că le deschidea calea.

Odată însă cu lovitura adusă mișcării din Muntenia, pentru înființarea unei scene romîne, Rușii trebuiau să înădușe și pe aceea ce după exemplul ei luase naștere în Moldova cu o izbîndă cum am văzut tot atît de mare. Și aici Rusia și partida reacționară din țară se sluji de arma uneltirilor pentru a distruge în scurt timp clădirea rîdicată cu atîta trudă. Prin diferite manopere și intrigi începu a se însinua în spiritul părinților ce-și aveau copii lor în conservator, că acei scolari nu ar învăța carte, și aveau de gînd să se facă actori, ceea ce în timpurile acele era privit ca deșădător, avînd publicul pe atunci cea mai mare repulziune pentru acei ce îmbrătoșau cariera teatrală, ca fiind oameni fără căpătăiu, și dacă ei învoise întrarea lor în scoală, o făcuse fără a-și da samă de rezultatul la care ea tindea. În urma acestora, elevii începură a se retrage; guvernul împins de consulul rusesc refuză a mai da subvenția anuală de 200 de galbeni, și direcția conservatorului în asemenea grele împrejurări, se văzu nevoită a suspenda cursurile și reprezentațiile. În zădar partida națională căută să împiedece ruina strădăniilor ei, arătînd prin o cerere către direcția conservatorului «cu cîtă mîhnire se vedea obștia publică de lipsa unei petreceri atît de plăcute care adusese și cîte-va alcătuiți în limba moldovenească ce cu vreme făgăduia o propășitoare deplinire»²⁷. Apoi tocmai ceea ce îndemna pe partida

27. *Burada*, Cercetări asupra conservatorului filarmonic dramatic de Iași (1836—1838), Iași, 1888, p. 38—41 unde sunt reproduse subsemnăturile boierilor patrioți care sprijinesc teatrul. Cu toate acestea teatrul ruinat în Iași se redeschide în Botoșani unde un tînăr plin de talent dramatic, *Costachi Ca-*

națională a cere urmarea înainte a teatrului, puțința propășirii limbei românești, era pricina ascunsă a desființării lui și sprijinitorului apăsînd ei asupra acestei împrejurări, întăreau încă gîndirile protivnice.

Rușii însă văzură în curînd că nu era în destul a se lovi în teatru pentru a se stavili avîntul național. Alt focar îl întreținea într'un chip poate încă și mai puternic, anume acel al scoalelor. Aici însă ei se loviau de dispozițiile cuprinse în însuși regulamentul lor, și care prevedea înființarea de scoli naționale. De aceea și stătură ei mai mult la gînduri până a'și întinde mîna și asupra lor. Ei care dăduse în mai multe rînduri exemplul violării regulamentului pe partea relațiilor din afară, se temeau să adaugă și un altul la violarea lui pe partea din lăuntru ceea ce ar fi încurajat nerespectarea și încălcarea de cătră însuși poporul supus normelor lui. Cînd însă văzură efectele de tot primejdioase stăpînirii lor pe care scoalele îl pregăteau, ei nu mai stătură la gînduri de a răsturna propria lor creațiune, mai ales cînd, precum vor vedea-o. interesul lor era atît de strîns unit cu acel al partidei reacționare, și ea periclitată prin adunarea tot crescătoare a luminiilor în staturile poporului.

Cît căștigase noua generație din răspîndirea învățătorei chiar pentru înălțarea simțimîntului vredniciei, se poate vedea din următoarea împrejurare petrecută cu învățăceii mai înaintați al clasului de filosofie a lui Murgu din scoala Vasiliană.

La 1834 se luase dispoziția ca examenul și împărțirea premiilor la scoala de fete din Iași, să se facă în localul de la Trei-Erarhi. În ziua sărbării copilele

---

vageali, care ajutat cu 10 galbeni de Iordachi Harnav, începu aice un șir de reprezentatii, între altele: Saul de Alfieri în traducerea lui Aristias. Vezi un articol de Iordachi Harnav publicat în Foaia pentru minte din 1839.

purtînd cîte o lentă în colorile naționale, (pe atunci pentru Moldova roș și albastru), se adunară în sala cea mare a scoalei. Murgu însă dușmanul tuturor pompelor și festivităților, nu lăsă pe elevii săi să meargă să privească sârbaea, de cît după ce își sfîrși lecțiunea. Cînd băieții scăpară, ei alergară în sala cea mare, care fiind plină de lume, trebui să se îndesască pentru a-și face loc. Referendarul Asaki le spuse atunci să se retragă din sală, spre a nu stinghiri publicul. Elevii luară această îndepărtare a lor din sală, drept o insultă cumplită aduse școlarilor celor mai înaintați ai clasului de filosofie. De îndată se sfătuiră cum să-și răshune, și redactară o tînguire către referendar, care se sfîrșea prin cuvintele în-sămănătoare: «o atare rușine se spală cu sînge». Profesorul Necului Măcărescu dădu *jalba* referendarului, în momentul cînd eșia. Ea avu de efect că toți subscriitorii ei fură dați afară din școală, pentru vr'o două săptămîni.

Era greu ca în lecțiile profesorilor care propuneau diferitele materii, să nu se atingă une-ori întrebări care loveau direct sau îndirect în o stare de lucruri ce era atît de expusă la critici de tot felul. Am văzut mai sus efectul produs de cursul lui Cogălniceanu. Se petrecură și cu alte împrejurări scene nu prea plăcute pentru stăpînii zilei. Era obiceiul ca în afară de examenele parțiale ale fie-cărui clas, în care se întrebau pe toți elevii, să se deie la sfîrșit și unul general, la care luau parte numai elevii cei mai distinși, cărora apoi li se împărțiau premii. Se rostiau adese-ori, mai ales în clasul de retorică, poezii sau bucăți de proză atingătoare până la un punct de starea de lucruri existente, care trezia critica în ori-ce pană năzuia să se apropie de hîrtie. Intr'un an dl. Neculai Ionescu, (fost profesor la universitatea din Iași și eminent orator în camera romîna de un în-

delungat număr de ani), declamă cu mult foc o poezie de Gh. Asaki, intitulată : *Pe țințirîmul unui sat*. Ajuns la versurile :

Nobili plini de fantazie, mândri 'n titlul ruginit.
De ce 'n ură aveți săteanul ? cînd ai frunței lui sudoare
Au născut mărirea voastră ș'avuțiilor odoare ?
Cruță timpul vre odată dritul unui evghenist
Ori frumuseța, avuția nu trec ca al nopței vis ?

D-sa accentuă cu atîta căldură acest loc din poezie, în cît principele Mihaiu Sturza, care preșida sărbarea, îl opri de a merge mai departe.

Toate aceste și multe altele asupra cărora timpul au întins vălul uitărei, deșteptase în elementele conducătoare ideea «că prea ieu vînt mojiicii».

Se hotări deci în curînd în sinul elementelor stăpînitore ale societății românești, consulii rusești, partida retrogradă și domnul ce era prins în mrejele acestor două puteri, descăpăținarea învățămîntului românesc, prin suprimarea cursului său superior. În Moldova istoria acestei suprimări de la Academia Mihaileană înfătoșază mai multe peripecții, din care se poate cu deosebire cunoaște lupta de interese care aduse ciuntirea învățămîntului românesc. De aceea vom expune toate acele interesante amărunchimi.

Încă din 1839 după intrigile profesorului francez Maisonnabe, care vroia să-și mărească ocupațiunea și leafa, erau să se schimbe pe limba franceză cursurile de științi din Academia mihaileană ; dar protestările energice a le mitropolitului Veniamin împiedecasă atunci știrbirea învățămîntului românesc²⁸.

În 1843 mai mulți boieri, înteteți de consulul rusesc, cerură de la Mihaiu Sturza, ca să desființeze cursul superior de la Academie. Domnul recomandă

28. Gazeta Transilvaniei pe 1843, p. 202.
VOL. VI.

cererea boierilor cătră obșteasca adunare. Președintele acesteia, Alecu Ghica (tatul principelui Grigore Ghica 1849), capul partidei progresiste care forma pe atunci încă majoritatea în adunare și era sprijinită în ascuns și de Mihaiu Sturza, ordonă să i se aducă înainte în camerele adunării chiar, pe trei din cei mai buni elevi, spre a se convinge prin el însuși despre imputarea aduse limbei românești. Se înfățișară elevii Teodor Codrescu, Emanoil Morțun și Emanoil Filipescu, care aveau toți trei câte o mică lucrare, doveditoare cum se poate reproduce în limba română ori-ce știință și idee. Președintele examinând acele scrieri, dădu peste câte-va cuvinte tehnice, asupra cărora le făcu întrebare, cum de le-au introdus în scrierile lor, dacă nu cunosc derivările din limba elină? Elevii însă dovediră în chip satisfăcător nu numai că cunoșteau derivările și posedau cunoștința limbei eline; dar că se putea reproduce pe deplin în românește cugetările științifice. Dând președintele peste cuvântul *afinitate*, boierii din opoziție care se adunase din preună cu toată camera în jurul președintelui, se aninară de acest cuvânt, susținând că elevii strică limba românească, neputînd înțelegere poporul un asemenea termen, pentru care ar fi trebuit pus cuvântul de *înrudire*. După o lungă discuție, elevii ajunseră a dovedi că cuvântul *afinitate* trebuie se fie înțeles de popor, care cunoaște cuvinte de *fin*, *fină*, din care el să derivă; că acest cuvânt este mai potrivit de cît acel de *înrudire*, pentru exprimarea noțiunei științifice, întru cît poate cuprinde în el și legătura dintre animale și plante, pe cînd termenul de *înrudire* s'ar referi mai răstrîns numai la legăturile de familie ale omului. Proba eșind în favoarea elevilor și a învățămîntului românesc, glasul opoziției amuți și partida progresistă putu scăpa în acel an scoala românească de pericolul ce o amenința. Astfeliu mîn-

tuiră pentru moment acei trei destoinici elevi învățămîntul național, eșînd biruitori din o încercare pentru care mai mult le tremurase inima, de cît la toate esamenele prin care trecuse. Asaki ce urmărise cu o nespusă strîngere de suflet toate peripețiile acestei drame, răsufală din adînc, cînd văzu îndepărtîndu-se vijelia, ce amenințase cu o moarte timpurie munca și creațiunea întregii sale vieți.

Totuși numai amînată, nu înlăturată fusese zugrumarea învățămîntului național din Moldova. Opoziția în contra lui creștea pe zi ce merge, desbinîndu-se tot mai mulți din acei membrii ai partidei progresiste, care nu vroiau să se strice cu consulul rusesc. Insuși Mihaiu Sturza frămîntat neconținut de partida reacționară, și temîndu-se poate de o mișcare în contra sa, în dosul căreia știea pe consulul rusesc, se pleacă și el în partea acelor care doriau desființarea învățămîntului românesc. El uitase sub imperiul acestei temeri, scopul pentru care luptase o viață întreagă, și se hotări să pună «cuțitul la trunchiul unui arbore pe care el însuș îl cultivase și crescuse. În opoziția ce începu a se ivi contra lui Mihaiu Sturza cătră anul 1846, și pe care domnul o amenința că va «simți greutatea brațului stăpînirii», juca un mare rol și plănuita descăpăținare a învățămîntului. Aceste cuvinte rostite cu prilejul închiderii sesiunii din 1846, aveau de scop a dămoli pe cele cîte-va spirite îndărătnice, ce se opuneau la desființarea învățămîntului superior românesc, ce era să fie propusă în o sesiune extra-ordinară în cursul verei aceluiaș an.

Vestea despre măcelurile pe care țaranii revoltați din Galiția le comiteau asupra nobililor, atrase cu deosebire luarea aminte a boierilor. Incepuse ca o adiere a revoluției din 1848. Ea era presimțită de toți; neliniștea era în spirite, furtuna se apropia. Ca prin instinct ridicară privilegiații mîna spre apărare.

Cea întâi grijă a lor fu de a tăia izvorul, unde se adăpau mințile claselor de jos, și care le înălța adeseori peste nivelul atins de acele a le claselor superioare. Aristocrația inteligenței, singură îndreptățită a domni chiar de natură, se rescula în protiva pozițiilor uzurpate. Trebuia secată fântâna de unde se hrănea această inteligență; trebuia lovit învățămîntul ei.

În sfîrșit se mai adăogea la toate acestea și următoarea împrejurare. Cînd se înființase cele două clase de interni, așa numiții alumni și stipendiști în gimnaziul Vasilian, ele primise o tratare cu totul deosebită: alumnii, fii de boieri, locuiau în catul de sus al scoalei, stipendiștii în acel de jos; ei mîncau la două mese deosebite, alumnii în tacâmuri aduse de pe acasă, în blide de faianți sau de costor, cu față de masă așternută înaintea lor, cu șervete, gărafi cu apă și pahare de băut; știpeștiții pe lemnul gol, în străchini de lut și cu linguri de lemn, iar apa lor sta în o puțină din care își luau cu o ulcică. Asaki își dădu toate silințele pentru a șterge această deosebire defăimătoare, și izbuti pînă la un punct a o înlătura. În clas apoi alumnii ocupau băncile dintăi iar știpeștiții erau relegați în cele de la fund. Cu timpul însă fiind-că fii oamenilor sărmani, care simțiau că viitorul lor atîrna de la silința ce o vor pune la învățătură, dobîndeau noate mult mai bune de cît acei ai bogătașilor nobili, apoi cu încetul se întoarse așăzarea elevilor în bănci, și cei din urmă ajunseră la rîndurile dintăi, iar cei ce fusese în frunte merseră de împodobiră coada. Cînd se deschise Academia mihaileană, și se înființă institutul cel nobil prevăzut de regulament, știpeștiții rămaseră de o cam dată tot în scoala Vasiliană ca interni, suindu-se însă în catul de sus, părăsit de alumnii ce trecuse la Academie, și veniau la clas aici sub privigherea pedagogilor. Cu încetul însă fii nobililor începură a părăsi

Academia, văzîndu-se întrecuți și dați rămași de copiii poporului de jos. Internatul nobililor deșertîndu-se mereu, locurile erau umplute de stipendiști, și intrarea acestora în cetatea nobililor împingea și mai mult pe aceștia la retragere. Pe la 1846 scoala ajunsese aproape în totalitatea ei un așazămînt de folos numai pentru poporul de rînd, și atunci nobilii care își puseseră copiii lor iar în pensionatele private, de unde îi scosese la deschiderea internatului, sau îi trimisese în țări străine, găsiră că scoala românească era de prisos, întru cît le crea nu mai cît o concurență periculoasă, și era un izvor de idei răsturnătoare a fericitei stări în care se aflau²⁹.

De aceia și cea d'întăi lovitură dată scoalelor fu desființarea internatului, atît acel al stipendiștilor cît și acel al fiilor de boieri. Pretextul unei asemenea măsuri fu că s'ar afla mult mai tolositor, ca «sumele ce se cheltuiau cu ținerea unui număr mărginit de tineri, să se întrebuițeze întru informarea scoalelor reale». O dovadă inviderată că și Rusia a trebuit să fie amestecată, în această desființare a învățămîntului, se vede din aceia că ea învoiește calcarea fățișă a unei dispoziții a regulamentului, art. 421, care prevedea internatul³⁰.

Gheorghe Asaki care fără îndoială a trebuit să sufere cel mai mult, văzîndu-și astfel ruina munca

29. Și despre scoala din Sf. Sava observă un corespondent al gazetei Transilvaniei din 1843, p. 238, „căr ar fi ceva singular că între școlarii din Sf. Sava nu prea se văd nume de ale boierilor celor mai de frunte”.

30. În București se sporește în 1846 plata pentru internii solvenți de la 40 la 60 de galbeni pe an, și pentru externi se introduce o plată de 3 galbeni. Buletin gazeta oficială a Munteniei pe 1846, No. 17, p. 67. O înștiințare oficială publicată în Curierul român din 1847, p. 69, spunea: „Pensionatul din Sf. Sava, astăzi se regulează pe un picior cu totul mai înaintat și pîrînții cu mijloace de a putea plăti prețul hotărît vor avea a se feri de nouele întocmiri. Guvernul însă a prevăzut și pentru cei cu mai puține mijloace, și tot deauna onorabila Eforie a dat voie la harbași ce s'au arătat cu cereri a deschide pensionate cu prețuri mai scăzute”.

vieții sale, arată în chipul următor pricinile ce au adus această schimbare: «câte-va persoane, inriuri-toare prin a lor poziție, care deprinse a considera dreptățile aducătoare de câștig ca o clironomie privilegiată a familiilor mari, erau departe a încuviința un sistem de învățatură publică, care îndănuia fără deosebire cu toate acele cunoștinți pre cei avuți, ca și pre cei săraci, și de care își din urmă dese ori se folosiau mai mult. De aceia s'au și insuflat neîncrederea în țintirea acestui sistem, și se aflau oameni care întrebau oare-ce va face numeroasa ceată de filosofi, într'o țară atît de mărginită?»³¹.

Desființarea internatului era însă numai înainte mergătoarea loviturii desăvîrșite, pe care învățămîntul național trebuia să'l primească, prin acea a cursului său superior, ceea ce face în 1847, înlocuindu-se cu materii care trebuiau se fie predate în limbi străine, franceză, germană sau rusască, după «înlesnirea ce se va înfățișa în aflarea de potriviti profesori». Nu numai limba romînă fusese înlocuită în propunerea obiectelor, ci chiar clasele fusese reduse de la 7 la 4, îngrămădindu-se materiile care formau obiectul cursului superior, toate în acei patru ani, și aceste materii trebuiau să fie predate în limbi străine; cu alte cuvinte să desființase cursul superior al învățămîntului național, ce fusese întemeiet cu 12 ani mai înainte, dîndu-se o fatală lovire în desvălirea și propășirea învățătorei naționale³². Reducerea claselor atrase după sine pe acea a profesorilor, și epitropia scoalelor «multămește în 1848 mai multor profesor ai claselor închise pentru slujbele aduse, pă-

31. Cvestia învățătorei publice, p. 21. Într'un articol din Foaia pentru minte, inimă și literatură din 1847, p. 30, se spune că „după ce un tînăr se făcea dobă de carte, ocîrmuirea se vedea nevoită a-i da chîvernîsală în slujbele statului”. Scoalele slujiau anume pentru pregătirea funcționarilor.

32. Cvestia învățătorei publice, p. 24.

strîndu-le dreptatea de a fi protimisiți la loc de vacanție»³³.

Clasele Academiei astfel reduse se compuneau din colegiul în I și II, unde se învățau în românește o parte din materiile ce se predau mai înainte în cele 4 clase ale gimnasiului, și din clasele extraordinare, în limbi străine, a căror curs era iarăși de doi ani: clasul I și al II-le de franceză, în care se învățau și limbele germană și rusă³⁴. În acest curs ar fi trebuit să se predea în limba franceză, următoarele obiecte: limba latină și elină, retorica, istoria universală, logica și morală, istoria naturală, fizica și chimia, legile patriei cu vasilicalele, stilul diplomatic, economia politică și matematica aplicată la arta militară³⁵. Aceasta era însă numai pulbere aruncată în ochi, pentru a orbi publicul asupra întinderii dărmării pricinuite. Într'adevăr toate aceste materii erau să fie predate de un *singur profesor*, Etienne Malgouverné, special numai în limba și literatura franceză, în cât și cursul întreg să mărginea nu mai la atare studii. Cursul superior al învățăturilor Academiei fusese schimbat într'un pensionat francez.

Fără îndoială că o atare știrbire aduse unui ram de cultură națională, care se bucura de simpatiile tuturor celor cu judecata neîntunecată de interese individuale, trebuia îndreptățită. Domnul nu lipsește de a da această satisfacere opiniei publice, punînd să se editeze o broșură care conține toate actele privitoare la această întrebare. În adresa domnului către obșteașca adunare din 5 Fevruarie 1847, găsim ca motiv al măsurii luate: «că limba romînă n'ar fi

---

33. Condica rapoartelor date departamentului bisericesc pe 1850, No. 35. Raport din 22 Oct. 1849. În arhiva universității din Iași.

34. Programul examenelor din Fevruarie și Iulie 1850 în Buletinul oficial pe acel an p. 65 și 193.

35. Proiect de reorganizarea învățăturilor publice în principatul Moldovei, Iași, 1847, p. 33.

înzăstrată cu trebuincioasele cărți pentru învățăturile mai înalte; că dregătorii publice, n'ar putea fi încredințate de cât la oameni cu oare-care stare, pe cînd cealaltă parte a cetățenilor se dedă la îndeletnicirile negoțului, a meșteșugurilor și a lucrării pămîntului, de unde ar urma că dacă am da tot acea învățătură treptelor societății care se găsesc în împrejurări deosebite, ar fi tot așa precum de a supune la una și aceeași hrană deosebite soiuri de vietăți». Din aceste două motive invocate de domn, acel d'întăi, lipsa cărților era numai pretextul, iar cel al doile era cel adevărat, căci chiar dacă ar fi existat cărțile, nu rămînea mai puțin în picioare temeiul că nu se puteau hrăni cu acelaș nutreț vietăți de fire deosebită! ³⁶

Tot acest mod de argumentare este întrebuițat de Malgouverné, directorul colegiului francez înființat pe ruinele Academiei». Starea socială a țării făcînd din posturile politice și administrative unul din privilegiile aristocrației, cunoștințele speciale ce se cer de la funcționarii cei mulți formează un privilegiu în faptă, pe care guvernul trebuie să'l mulțamească, pentru a sprijini dreptul și predominarea capacității. În adevăr el se sili se facă o încercare și negreșit că întreprinderea ar fi fost coronată de succes, dacă din început puitorii în lucrare a unei voinți așa de lămurit manifestate nu s'ar fi abătut din cale, proiectînd o amestecare prea grabnică și prea omogenă a două clase de oameni, din care una se simția puțin dispozată a se înfrăți cu cealaltă»³⁷. Acest motiv, singurul care au determinat lovitura dată Academiei în 1847, de și mărturisit cu o naivitate ce și găsește

36. Proiect de reorganizarea învățăturilor publice în principatul Moldovei Iași, 1847.

37. Collèges ou évolution de l'instruction pnblique en Moldavie in L'Enseignement, revista didactică francezo-romînă din 1849, p. 15

explicarea numai cît în predominarea pe atunci a tot puternică a spiritului de castă, este totuș considerat de Malgouverné ca ne îndestulător, pentru a îndreptăți înlăturarea limbei naționale, din scoala cea mai înaltă a țarei. El îi mai caută cîte-va poprele și le găsește, în gustul familiilor pentru limbele străine; în puțina valoare ce o învățatură dată în limba romînă avea pentru multe persoane; în împrejurarea că Moldova ar trebui să se civilizeze prin limba franceză, precum se civilizase Franția prin limbile clasice; în sfîrșit în cunoscuta imputare aduse limbei romînești că ea fiind însă nedesvoltată, nu ar putea sluji de organ gîndirilor științifice. Malgouverné găsește «adevărata deslegare a problemului învățaturii publice, în unirea aristocrației talentului din copilul poporului, cu aristocrația titularnică a copilului de boier»³⁸. Cum era însă aristocrația talentului să iasă la lumină, dacă i se închidea calea manifestării sale, aceasta uită să ne o spună «sfărmătura aruncată în depărtare din vulcanica erupție a revoluțiunii franceze», cum numește Malgoaverné pe profesorii franceji, care pe la începutul veacului se adăpostise în Moldova, ca dascăli pe la casele boierești. Un partizan al reformei învățămîntului, lucru curios după cît se vede un student din Paris, care rămăsese tot în ideile ruginite ale clasei privilegiate apăra în chipul următor plănuita decapitare a Academiei³⁹: «Să nu se spună că se înmormîntează egalitatea, întru cît egalitatea nu există nici în natură, nici în societate, căci nici înțelegerea, nici munca nu este de o potrivă la toate; prin urmare cine este mai ager și cine muncește mai mult adună mai mult, de cît acel mai mărginit și mai slab; așa dar în societate trebuie să fie bogați

38. Clôture des cours aux derniers examens collegiaux, *ibid*, p. 9

39. Foaia pentru minte, inimă și literatură, 1847, p. 57 și 242.

și săraci, și învățătura unuia trebuie să fie deosebită de aceluialalt; unul are trebuință de chiverniseli, altul nu. Săracul are gratis învățătura profesională; bogatul are gratis învățătura literară», în alte cuvinte tot teoria oficială a deosebirei hranei după vietăți.

Se vede din aceste temeieri aduse de sprijinatorii reformei învățămîntului, ținta pe care o urmăreau cu realizarea ei. Era de a împiedeca pe poporul de jos a se mai urca cătră treptele superioare ale societăței, și mai ales la îmbrăcarea de funcțiuni. Ei trebuia să rămînă vecinici smeriți pe lîngă îndeletnicirile lor, iar tagma privilegiaților să nu fie expusă concurenței talentului pe care o văzuse că nu o putea susține.

Dacă însă asemenea păreri din partea celor cu idei înapoite nu pot să ne pună în mirare, cu atîta mai mult trebuie să ne loviască împrejurarea că între susținătorii reformei întîlnim și barbați ca Costache Negruzzi unul din stîlpii mișcării de regenerare. El ține o cuvîntare în adunarea obștească a Moldovei, în ziua 18 Fevruarie 1847, în care spunea că «oamenii, care își află interesul în starea scoalelor cum erau până acuma, au început a răspîndi vorba că scoalele se desființază, că limba patriei se izgonește, că scopul este de a înăduși învățătura și stînge lumina dului; vorbe deșerte scornite de interesul particular. S'a desființat ținerea elevilor în scoală, pentru că nu s'a găsit alt mijloc ca să se stîrpească demoralizația ce se încuibase în ele; și dacă s'a propus ca facultățile să se învețe în limbi străine, este ca în limba românească acum de odată asemenea științi nu se pot preda, pentru că lipsesc cu totul cărțile, dacă nu cumva și profesorii»⁴⁰. Și cine spunea aceasta? Unul

40. *România literară*, 1855, p. 213 și 216. De aceea nu prea înțelegem de unde au eșit scrisoarea dată de d. *Em. Conachi Vogoride* ca a logofătu-

din cei mai desăvârșiți meșteri în mînuirea limbei romîne. De aceeași părere era și logofătul Conachi, cu toate că era un om cult și chiar erudit. Intrebat de mitropolitul Veniamin ce ar cugeta despre sporirea învățăturilor în Moldova, Conachi îi răspunde prin o scrisoare din 13 Ianuarie 1837, că «se cuvine a îmbrătoșa alte limbi prin scoli pentru învățatura științelor, pentru că a noastră moldovenească, lipsind autorii și înscrisurile lor, lipsesc mijloacele pășirii înainte». Acesta era însă numai pretextul ce acoperea fundul gîndirei rostit tot de el în următoarele rînduri : «adevăratul început de civilizație ar fi a învăța pe norod catihisul, cum trebuie să lucreze pămîntul, să grijască vietățile și cum să se ajute în sine și gospodăria sa cu casnice lecui și oblojele, iar starea cea deasupra norodului care la noi se zice boierească, pe lîngă de aceste să învețe cum trebuie să judece și să cîrmuiască pe norod, care învățături se încheie în acele ale credinței, etichiei, matematiciei, doftoriei și administrației»⁴¹. Tot pe atunci însă Ioan Ghica susținea drepturile talentului ori în ce straturi sociale el ar răsări, combătînd atare tendinți ucigătoare de ori-ce progres.

Astfelu desființase Sturza însuș acele așazăminte, la acăror înființare luase o parte atît de activă : dăduse cu piciorul în rodul muncei căreia se dovotase cu atîta căldură încă de la 1814, de cînd intrase ca membru în epitropia scoalelor, și la care lucrase fără încetare în curs de trei zeci și trei de ani. El care altă dată rostise convingerea că «paradosirea învățăturilor în limba națională ar fi cea mai potrivită cu trebuințele acestei

---

lui Conachi bunul său. (Ediția a II-a a poeziilor lui, Iași, 1888, p. 327, în care ar spune că: „Așa dar închei că științele trebuie să se învețe în limba moldovenească“.

41. Reprodușă cuvîntarea lui Negruzzi în Gazeta Transilvaniei, 1847, p. 98.

țări», acuma se lepăda de dînsa, și nu doară fiind-că încercarea i-ar fi dovedit răutatea sistemului aplicat până atunci. N'avea de cît să-și arunce ochii în juru-i, și ar fi rămas uimit de nemăsurata propășire îndeplinită în curgere de mai puțin de 20 de ani; înmulțirea centrelor de lumină, cu profesori formați în scoala din Iași, predarea cursurilor celor mai grele în limba națională, desvoltarea și împodobirea limbei românești, toate aceste pasuri însemnate pe calea culturii, domnul cu o stersătură de condeiu le arunca iarăși în umbra din care eșise. Nici nu ne putem gîndi că Mihaiu Sturza, boierul învățat și prețuitor al învățătorei, care considera ca titlul său cel mai de mîndrie reînvierea învățămîntului național, să'l fi distrus așa din bun placul lui. Nu rămîne nici o îndoială că a trebuit să fie silit, și siluirea nu-i putea veni de cît dintr'o singură parte, din acea a Rusiei. O adevărită a părerii că Mihaiu Sturza în contra voinței sale rătezase corona învățămîntului românesc, se vede din încercarea lui, făcută cu un an mai tîrziu, de a reîntroduce gramatica limbei romîne, chiar în cursul superior francez al Academiei, pe motivul că «mulți elevi ce au urmat pe la pensionate private, sunt lipsiți de cunoștința gramaticii și stilului românesc, neapărate tinerilor». Părerea că Rusia îl împinsese atît pe el cît și pe Bibescu la descăpăținarea învățămîntului, se întărește încă și mai mult, cînd băgăm de samă că desființarea învățămîntului superior se îndeplinește de odată în ambele țări romîne, dovadă că o singură mîna tăia în acelaș timp trunchiul său în amîndouă. Nu e vorbă, Bibescu pare a fi lucrat din convingere la atare distrugere, ademenit prin ghibacele uneltiri ale consulului rusesc. El își face un titlu de laudă din așa numita reformă a învățămîntului, care ar fi avut de scop de a reține în țară o sumă de fii de boieri ce mergeau să și culeagă știința în

țările străine, deslipindu-se de familiile și de țara lor și îndepărtându-se și cu inima de ele. El scrisese unui profesor de la colegiul Louis le Grand din Paris, rugându-l ai ajuta la înființarea liceului francez, ce era să se întocmiască în București⁴². Este învederat că buna credință a domnului Munteniei a fost surprinsă de Ruși. Caracterul cel entusiast, aprins și doritor de îmbunătățire a lui Bibescu a putut fi ușor ademenit a vedea, în crearea unui bun colegiu francez, un mijloc de a împiedeca emigrarea copiilor către țările străine. Că acest motiv însă își avea rădăcini numai în mintea domnului, și că altele fusese acele ce adusesese desființarea învățămîntului superior românesc, ne o vedește fără nici o umbră de îndoială, împrejurarea că el este luat odată cu măsurile lui Mihaiu Sturza din Moldova, și pe care le-am văzut cu deamăruntul din ce îmboldiri erau motivate⁴³.

Dacă însă Rusia sprijinită de partida reacționară, izbuti a nimici începuturile de cultură, ce erau mai mult sau mai puțin în legătură cu statul, asupra direcțiunii căruia ea avea o înriurire atît de covârșitoare, ea nu putu se țină în frăul cuvenit altă manifestare culturală, care dînsa mai ales adînci în Romîni conștiința de sine, și hrăni tot mai mult în inima lor năzuința după o viață proprie, liberă și vrednică de om. Această fu mișcarea literară care luă de la 1838 în coace, un avînt din ce în ce mai puternic, și la a căreia expunere ne trage rîndul.

---

42. Scrisoarea din 14 Maiu 1847 în *Quelque mots sur la Valachie*, p. 95. Comp. Cuvîntare de deschiderea adunării din 1848, idem, p. 88. O corespondență din București, 2 Ianuarie 1848, publicată de *Organul Luminării* al lui Cipariu Blaș, 1848, No. LVII, p. 318, spune că are să se înființeze aici o Academie „à la française”, și că s’ar aștepta profesorii pariziani, dar se crede că până la primavără nu vor veni“.

43. Tot la îmboldire ruscă trebuie atribuită revenirea colegiului Sf. Sava din 1846, la ortografia cirilică, după ce adoptase accea a literei latine. *Gazeta Transilvaniei*, 1846, p. 346.

3. MIȘCAREA LITERARĂ DE LA 1822—1848.

Am studiat aiurea mersul activității literare a poporului român în decursul veacului al XVIII-le, și am constatat atunci două împrejurări îmsămnate din această parte a vieții sale: întâi faptul că avîntul dat de marii scriitori ai veacului al XVII-le și de reintroducerea limbei romîne în biserică nu se stînsese în decursul stăpînirii elementului grecesc; al doile că din împrejurări particulare Romînilor de peste munți se desvoltă în acelaș răstimp la ei o puternică mișcare literară, tocmai pe tărîmul acela acăruia cultivare era mai de lipsă poporului român, pe acel național. Ea reînviese și reîntărise încă prin cercetări mai întinse și mai adîncite ideea fundamentală a regenerării poporului român, acea a originii sale din Romani, idee pusă pentru întâia oară în curs mai cu deosebire de scriitorii moldoveni ai veacului al XVII-le, cu vlăstărele ei dătătoare de viață: îmboldirea spre cultură, pentru a se înalța iarăși acolo de unde se coborîse, stăruința Romînilor neîntreuptă pe pămîntul Daciei și unitatea neamului românesc. Atare idei, care își aveau rădăcina în realitatea lucrurilor și erau oglinda adevărului, de îndată ce pătrunseră în conștiința poporului român, nu mai putură fi înădușite și-i slujiră de pîrghie deschisă pentru a-și lumina mintea și a se civiliza, de far conducător în cotro să-și strămute mersul. Cînd limba romînă deveni organul firesc de rostire al gîndirilor, aceste idei fură cele dintăi ce pătrunsese prin ea.

Cînd în Ardeal o atingere mai de aproape cu cultura apusană împinse mintea Romînilor spre dobîndirea de lumini, cele d'întăi ce se aprinseră în ea fură tot acele idei mîntuitoare. De aceea și de acolo înainte, cu cît se împlînta mai adînc cultura apusană în sufletul națiunii romîne, cu atîta se întăriau mai mult atare cugetări. Născute întăi pe tărîmul istoric, în ambele rînduri cînd ele apărură, se întind și cuprind tot orizontul intelectual, împingîndu-l a le da ființă în toate formele sale de manifestare, în lirică pe cît și în satiră, în epopee cît și în novelă, și chiar toate celelalte strădării spre cultură și însușirea ideilor civilizate are în ultima analiză de țintă tot întărirea naționalității și desvoltarea limbei ca organul ei cel mai de samă. Ceea ce predomină în întreaga cultură a poporului romîn este nota patriotică, și era firesc lucru ca desvoltarea lui să apuce pe atare cale, întru cît el trebuia înainte de toate să-și afirme existența, tăgăduită ca o fire a parte de dușmanii ce'l încunjura; iar afirmarea existenței nu se putea face fără o răsfrîngere vecinică asupra ei a tuturor manifestărilor culturale.

Mișcarea literară a poporului romîn, zămislitoarea ideilor naționale au oscilat în mai multe rînduri ca o cumpănă mare atîrnată peste piscurile Carpaților, plecîndu-se mai tare cînd într'o parte cînd în alta. Așa după înflorirea minței românești în veacul al XVII-le, cu deosebire la scriitorii Moldoveni, — cătră sfîrșitul celui al XVIII-le, cînd în Moldova și Muntenia gîndirea românească se zbătea în cătușele grecismului, o însămnată înflorire literară izbucni în Transilvania. Dînsa însă în loc de a se mîntîne, ați-pește în curînd, și ridicătorul culturai iarăși se pleacă cătră cîmpia mai liberă a regiunilor romîne.

Anume încheierea sfintei alianțe și sistemul absolutistic îngrozitor ce fu urmarea neapărată a unui

atare act, înăduși pretutindene în Apusul Europei străbateră gîndirei, și cu atît mai mult trebuia să fie împiedecată odrăslirea ei între Romîinii Ardealului. Episcopii lor, atît cel unit cît și cel neunit, erau constituiți răspunzători pentru liniștea poporului supus la a lor oblăduire, și anume cu nimic mai puțin decît cu capetele lor. Cum ar fi îndrăznit ei să dea avînt spiritului, avînt care cerea neapărat libertatea manifestărei sale? «Chiar în Blaș unde oameanii se mai puteau provoca la drepturi cîștigate, și mai dispuneau de unele fonduri, se încuibă de la 1815 înainte o stagnațiune spăimîntătoare care ținu peste 15 ani. Cenzura cărților ajunsese a fi strictă pînă la ridicul, fiindu-le frică pînă și de cărțile rituale, și pretinzînd ca și ele să fie cenzurate. Cărți scolare precum gramatica latinc-romînă a lui Gheorghe Șincai, nu se mai puteau retipări, a mai trimite tineri în afară la vre o universitate nu se mai putea, decît numai la Viena, și aici însă numai la patru ani cîte doi. Guvernatorul Banfi aflînd că la Blaș ar fi peste 200 de scolari la învățătură, se sparie și întrebă pe episcop ce arc să facă cu atîta indivizi ținuți prin scoli, care pot deveni periculoși pentru țară? O rigoare cumplită controla programele; studiul istoriei universale, și a științelor naturale era înlăturat din Blaș»¹. Dacă mai adăogim cătră acesta și bătrînețele cele adînci ale episcopului Ioan Bob, care moare în 1830 în vrîstă de 91 de ani și nu era de loc dispus a susține lupta cu ocîrmuirea, atunci vom înțelege starea pe loc a minței românești din Transilvania în răstimpul de la 1821—1837, de altfeliu nu prea explicabilă după înflorirea cea atît de puternică ce o presedase numai decît.

Numai pe tărîmul didactic se mai mănținea un

1. *Barișiu*, Părți alese din istoria Transilvaniei, I. p. 557.

slab fir din activitatea literară națională ce apusese, publicându-se de la 1812—1837 mai multe abecedare, gramatici și dicționare². Dacă se ivește unde și unde câte o manifestare literară de altă natură, și anume pe tărîmul național, ea se arată pe calea privată, în epistole scrise de unii învățați transilvăneni către colegi din țările romîne. Așa bună-oară scrisoarea doctorului în drept Vasile Pop, acel adus de mitropolitul Veniamin în Iași ca director la seminarul Socola, către traducătorul psaltirii în versuri, poetul moldovan Ioan Pralea, în care învățatul transilvănean caută să dovediască neapărata nevoie a studiului limbei latine, și în care între altele se fericește că «din îndurea providenței au dobîndit ambele principate domni din sinul său, de la care multe pot aștepta muzele»³. De asemenea preotul Moise Soranul Novacul scrie între anii 1825—1830 un «răspuns îndreptat contra profesorului ungur Andrasi, carele depunîndu-și tot simțul de iubire și de adevăr, zise public în scoala din Alba Iulia că Romîinii s'ar trage cu vița din tâlharii trimiși de prin temnițele Romei», care respuns rămîne însă netipărit⁴. Numai în glasul mai alegoric și ascuns al poeziei se putură întrupa unele cugetări ce aveau raport cu poporul către care se îndreptau. Astfeliu Vasile Aron, mort în 1822, scrie mai multe poeme: Piram și Tisbe, Narcis și Echo, acăror subiecte erau împrumutate din metamorfozele lui Ovid, însă prelucrate în chip

2. Dintre ele enumerăm: gramatica macedonă romînă de *Boiadji* 1813, Ortografia de *Diaconovici Loga* 1818, Bocoavna de normă cu slove românești și latine de *Moisi Fulea* 1830, Gramatica romînă de *Diaconovici Loga* 1822, Dicționarul romănesc-latinesc și nemțesc de *Ioan Bob* 1823, Dicționarul romănesc-latinesc-unguresc și nemțesc din Buda 1825, Gramatica daco-romînă de *Ioan Alexi* 1826. Vezi *Baritiu*, Părți alese, I, p. 608.

3. Scrisoarea lui *V. Pop* c. *Ioan Pralea*, 1 Octomvrie 1827 în *Arunc Pumnul*, Lepturariu, IV, p. 114.

4. *Pumnul*, Lepturariu, IV, partea 2, p. 37.

poporan, și Leonat și Dorofata, o poemă cu caracter moral; iar Ioan Barac tipărește în 1831 vestita poemă Arghir și Elena, o alegorie sub care se ascunde cucerirea Daciei de Traian. Toate aceste avură o mare înrîurire asupra poporului, întru cît atare alcătuirii, concepute cu totul conform geniului său, erau cetite cu mare rîvnă.

Dacă însă curentul național nu se putea manifesta în Ardeal la lumina zilei, el se mănținea în afund în toată puterea lui, hrănit de marele creațiuni ale apostolilor românismului și urmînd în tăcere sporniceii lor îmboldiri. Că el era numai comprimat și nu înăbușit, se vede de pe cumplita lui izbucnire în revoluția din 1848.

Dacă însă Romîni Ardealului nu puteau aduce în desbateri publice chestiunea naționalității lor, ei erau primiți înainte a-și îmbogăți mintea în scoalele Ardealului, catolice sau unite, unde ei adunau, pe lîngă studiile obligatoare de teologie, și acele cunoștinți din care se adăpase și marii lor învățători. Astfeliu țara de peste munți ajunse a deveni pentru întregul neam românesc, chiar în timpul de asupra a manifestărilor literare de acolo, o răsadniță de oameni învățați și patrioți. De aceea întîlnim împrejurarea, de altfeliu cam neînțeleasă, că într'un timp cînd producerea literară era așa de slabă dincolo de Carpați și ea din contra începuse a curge din coace de ei, Romîni din principate să-și aducă tot de peste munți puterile cele mai de samă în învățămînt. Aceasta cu atîta mai mult cu cît scoala din Blaș făcuse încă ceva progres, înmulțindu-se și adîncindu-se învățăturile ce se predau în ea și anume în limba romînă. La început, simplă scoală elementară, se introduse în ea, pe timpul episcopatului lui Grigore Maior (1772—1782), studiul filosofiei și al teologiei, sub profesura călugărilor Samuil Micu și Stefan Pop. În 1829 Ti-

moteiu Cipariu începu a preda în limba romînă filosofia germană, deschizînd astfel Romînilor și alte orizoane decît acele cuprinse în clasicii latini. În 1831 guvernul preface gimnaziul din Blaș în liceu, înmulțind corpul profesoral cu Simion Bărnui pentru filosofie și istoria universală și Neculai Marcu pentru fizică și matematică. Simion Bărnui mai ales prin elocventele sale lecțiuni asupra dreptului natural, la început, 1831, în limba latină, de la 1834 în cea romînă, deșteptă în mintea ascultătorilor cunoștința drepturilor firești, nu numai ale indivizilor ci și ale popoarelor, critică indirectă dar puternică și convingătoare a stărei poporului romîn cel lipsit tocmai de toate drepturile⁵.

Romîni învățați, care trecură din coace de munți spre a contribui la deșteptarea fraților lor din țările romîne, sunt în destul de numeroși. Ei încep cu Lazăr în 1816. După el vin alți patru profesori aduși de mitropolitul Veniamin pentru seminarul de la Socola 1820, din care rămîne însă în Moldova numai Vasile Fabian. La 1826 Goleșcu aduce pentru scoala lui pe Aron Florian⁶. Mai merg apoi în Muntenia Ioan Maiorescu ca director la scoala din Craiova, trecînd de aici ca director la seminarul de la Socola din Moldova, și apoi întorcîndu-se la București ca profesor de istorie⁷; Radu Tempea (fiul protopopului cu acelaș nume, autorul gramaticii romîne), care se strămută împreună cu Veniamin Tudor ieromonahul, ca profesori la seminarul de la Rîmnicul Vîlcei, la înființarea lui în 1835; Neculai Bălășescu viitorul membru în comitetul revoluționar din Transilvania la seminarul din București; Gavril Munteanu la acel

5. *Papiu Larian*, Istoria Romînilor din Dacia superioară, I. p. 201.

6. Mai sus, p. 245.

7. *V. Gr. Pop*, Conșpect asupra literaturii romîne și a scriitorilor ei, București, 1876, p. 165.

din Buzeu. David Almăgeanu la scoala de la Vălenii de Munte, Ioan Procopie la Craiova, A. Treboniu Laurian la București. În Moldova vin afară de scurta trecere a lui Ioan Maiorescu la Socola, Damaschin Bojincă ca rector seminarului de acolo, după aceea juriconsult al statului; profesorii de filosofie Eftimie Murgu 1834 și Petru Cîmpeanu 1835 și Mihalic de Hodocin directorul scoalei de arte a lui Mihail Sturza.

Dacă însă țările române din poalele Carpaților căutau să-și îmbogățască cunoștințele prin învățați aduși de peste munți, ele însăși înapoiau fraților lor din acele regiuni slujbele aduse de ei, trimițându-le la rîndul lor producerile renăscutei lor literaturi, care se putea desvolta ceva mai în libertate.

Redobîndirea domnilor naționali și reîntroducerea limbii române, ca organ oficial de înțelegere, provocase în chip firesc o îmboldire a cugetării românești care se manifestă în curînd în forme literare. Pe lîngă cărțile de școală, începură să apară în număr tot mai mare produceri ce tindeau a întrupa frumosul în graiul strămoșesc, și ceea ce devenise o excepțiune în ultimele timpuri ale Fanarioților se grămădea tot mai mult spre a deveni obștească. Zilot Romînul și Naum Rîmniceanu în Muntenia se întrecu Beldiman în Moldova spre a biciui și lua în batjocură pe Grecii cei răsturnați și alungați. La 1822 apare în Muntenia o culegere de poezii cuprinzînd între altele o «odă rîvnitoare spre învățătură», în care poetul necunoscut plînge patria lui, pentru că tot suferă defăimări și aude hula străinilor⁸. Tot pe atunci Iancu Văcărescu, care rostise încă din vreme dorința ca «sermanul corb muntean iar acvila să se facă», încoardă mai mult struna patriotică, scri-

8. Rost de poezie adecă stihuri acum întăi alcătuite în limba românească. 1822 (Bibl. acad. Nr. 2875).

înd sub întipărirea evenimentelor din 1821 poeziile : sfățuire și rugăciune, cîntec românesc, buna veste, glasul poporului sub despotismu, și altele încă. Culegerea poeziilor lui, ce apare în 1830, cuprinde pe lîngă acele enumerate, încă și altele de conținut patriotic, precum glasul lui Mihaiu Viteazul, hai Romîne, hai voinice și frumoasa lui apostrofă la Milcov pe care'l întrebă : «de unde-ți vine numele, părau fără putere, ce despărțirea neamului, ai îndrăznit a cere» și care încheie cu prevestirea unirei, «căci despărțit ori depărtat, fratele e tot frate». Paris Momuleanu, care scrisese încă din 1817 oda lui la deschiderea scoalei lui Lazăr, publică în 1825 o culegere de poezii intitulată Caracterele, în prefața căroră fericește pe poporul romîn că acum ar avea domn și stăpînitor din fiii patriei, din însuș sîngele și mădularile ei, părinte a tot ce-i cîstit, Romîn ce lucrează pentru binele și folosul patriei. Pe lîngă mai multe poezii de dor, Momuleanu scrie ei «plîngerea și tînguirea patriei despre nedreptatea ce i s'a făcut de cătră străini pre care i-a primit în sinu-i ca pre fiii săi»⁹. În ediția publicată în 1837 chiar în anul morței sale, el mai adaoge încă altele, precum patria, memoria celor trecute, cîntarea cătră Dumnezeu, toate înflăcărate de cel mai curat patriotismu.

Mai înfocat însă de cît el, și făcînd să răsune aproape numai struna patriotică, este Vasile Cîrlova, care într'o limbă frumos curgătoare, înflăcărat de dragostea țării, scrie o noapte pe ruinele Tîrgoviștei, și cînd vede după secolii de adormire iarăși înviind oștirea romînă în 1831, el scrie vestitul «marș, odă oștirii romîne cu ocazia înălțării steagului național

9. Vezi prefața poeziilor lui Paris Momuleanu publicată în București în 1837. (Bibl. acad. Nr. 2883). În broșura din 1825 „Caracteruri” (Bibl. acad. Nr. 2875), nu se află cuprinsă plîngerea patriei ce pare a fi posterioară a celui an.

în 1831», înscriindu-se el singur între rîndurile ei. Mîndru și însuflețit strigă Cîrlova: «Steagul filfîe în vînt; armele lucesc, și slava iese iarăși din mormînt». În timp ce poeții căutau să deștepte inima, alți scriitori lucrau la trezirea conștiinței naționale pe calea reflexivă. Ioan Heliade marele stăruitor în atare direcție, stăruia neîncetat prin adaosul literar de la Curicrul românesc și de la 1836, prin foaia literară, Curierul de ambe sexe, la înavușirea organului de cugutare național al limbei romîne, și la redeșteptarea iubirei propriului neam. Pe lîngă culegerea poeziilor sale apărute în 1835, el se ocupă în diverse alte direcțiuni și scrie între altele o lucrare înșămătoare pentru întărirea ideii latinităței noastre, paralelismul între limba italiană și cea romînă. La 1835 Aron Florian, profesorul adus de Golescu la 1826 de peste munți, care ajunsese profesor la Sf. Sava, publică Ideo repede de istoria prințipatului țării Rumănești, punînd în întroducerea la această scriere, pe celelalte nații să țină următoarea cuvîntare unui popor fără istorie: «Începutul ce ai este necunoscut, numele ce'l porți nu este al tău, nici pămîntul pe care locuești. Soarta ta așa a fost ca să fie tot deauna cum ești. Leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele sau primește pe acela ce ți-l dau eu; rîdică-te și du-te din pămîntul pe care locuești, căci nu este al tău și nu mai munci în zădăr, căci nu poți fi mai bine de cum ești». Aron se arată în această întroducere, pe cît cunoscător al faptelor istorice, pe atîta stăpîn și pe mînuirea limbei romănești. După ce expune în trăsături mari faptele înșămnote a le istoriei romîne, ajungînd la epoca regenerărei, el prețuește după adevărata ei valoare lucrarea lui Șincai, Micu și Maior. El spune prea bine că «prin ea și prin alte împrejurări politice se dete o lovitură electrică duhului românesc și se puse temeiul renașterei sale». Venind apoi la greu-

tatea de a se scrie o istorie a țării, el exclamă nerăbdător : «Și cu toate aceste trebuie să facem odată un început, fie cât de slab, căci într'alt chip țara românească nici odată nu va avea istoria sa ; va umbla tot deauna în întuneric și va suferi toate atacurile» ¹⁰.

În Moldova pe lângă Beldiman, care după ce scrise jalnica tragedie, mai traduse din limba franceză mai multe lucrări literare ; pe lângă eroticul și pasionatul Cónachi, care și cîntă iubirile și plăcerile lui arătînd că puteai spune lucruri gingașe și duioase și din plină gură românească, iar numai de pe vîrfurile limbei celei grecești. Gheorghe Asaki vrednicul tovarăș al lui Rădulescu, în silințele puse spre redeşeptarea conștiinței naționale, urma înainte pe lângă scrierile lui didactice, a trata și toate soiurile de genuri literare, căutînd să deie în toate părțile o spornică îmboldire. Între alte scrieri ale lui patriotice, cităm legenda lui Ștefan cel Mare și numele lui la cetatea Neamțului, și testamentul politic al marelui domn, pentru ilustrarea cărora el concepușe încă de pe cînd era în Roma, niște tablouri, executate după arătările lui de un pictor italian. Ambele aceste lucrări a le lui apar în 1833 și 1834. Tot pe atunci Alexandru Hrisoverghi scrie oda la ruinele cetății Neamțului, vrednica paralelă a cîntărei lui Cîrlova la acele ale Tîrgoviștei, împărtășind și soarta poetului muntean de a se cobori în groapă, fără a ajunge măcar deplin în vrîsta bărbăției.

Până pe la anul 1837 producția literară nu este însămnată nici în țările romîne, cu toate că ea tot întrecea pe aceea a Ardelului, care era aproape cu totul înăbușită sub apăsarea absolutismului. De aceea videm pe Romîni de peste munți făcînd mari jărtfe

---

10. Ideea de istoria prințipatului țării Rumânești de *Florian Aron* profesor de istoria generală în colegiul Sf. Sava din București, Tomul I, (singurul ce a eșit) București, 1835. p. VI și XXI.

spre a-și procura cele ce eșiau din condeiul fraților din principate. Așa bună oară Curierul românesc al lui Heliade, era trimis peste Carpați, închis ca scrisoare, plătindu-se mult pentru a-l dobîndi pe această cale¹¹. De pe la acel an înainte începe însă pe de o parte a slăbi în Ardeal apăsarea guvernului, și deci spiritul comprimat până acuma a-și lua iarăși zborul spre ideea națională; pe de alta în țările romîne, starea mai liniștită a locuitorilor sub ocîrmuirile lui Alexandru Ghica și Gheorghe Bibescu în Muntenia, și mai ales a lui Mihaiu Sturza în Moldova, îndrumează o epocă de înflorire a literaturii romîne, a căreia lucrări și astăzi încă pot sluji de modeluri. Producția literară născîndu-se acuma pe toată întinderea regiunii locuite de Romîni și transmiterea rodurilor ei de la o parte la alta ne mai fiind împiedată ca mai înainte, se încinge în toate țările lor o spornică activitate literară, care trebuia, lovindu-se tot mai mult de o stare politică ce nu răspundea de loc aspirațiunilor poporului, să producă o ciocnire: revoluția din 1848.

Cu cît Maghiarii căutau să se emancipeze de sub tutela absolută a Austriei, cu atîta aceasta deslega frînele ce reținuse până atunci manifestările culturale ale popoarelor deosebite de națiunea maghiară. Acestei împrejurări fu datorită învoirea dată lui Gheorghe Bariț, de a deschide foi periodice în țara de peste munți. În 1837 el face să apară Foaia Duminicii, care aducea numai articule cu totul neofensive, de cunoștinți generale. În 1839 ea se prefăcu în Foaia pentru minte, inimă și literatură, și în acelaș an Bariț editează drept complinire a foaii literare și una politică: Gazeta Transilvaniei. Ambele foi, după ce păstrează în primele lor numere caracterul indiferent

11. *Barițiu*, Părți alese, I. p. 615.

al Foaei Duminiceii, încep tot mai mult a se ocupa de interesele poporului, și anume foaia politică de acele politice, acea literară de acele literare și naționale. Așa Gazeta Transilvaniei dă cel întâi semn de opoziție contra Ungurilor, în numerele 42 și 43 în care se ocupă cu hotărîrea dietei de a substitui în scoli limba maghiară celei latine, ca organ de predare. «Șese milioane de Slavi, trei milioane de Nemți și două milioane de Romîni, locuitori în Ungaria și Transilvania, să-și părăsască limbele sale păstrate, de atîtea veacuri, și să primiască a vorbi și a scrie numai ungurește!»¹². De acolo înainte opoziția contra Ungurilor se accentuează din ce în ce mai tare, putîndu-se desvolta la umbra protecției guvernului german al Transilvaniei, care avea interes a combate tendințele maghiare. Aceeași apărare a naționalității romîne o întreprinde apoi și Foaia pentru minte, pe un tărîm bine întăles mai științific.

Așa în 1841 o foaie maghiară arătînd că Romîinii, ar fi un element periculos Ungurilor, din cauză că naționalitatea, limba și religia lor i-ar trage în spre nord la Slavi, Bariț îi răspunde că națiunea romînă e latină, și că tendința ei este de a desvolta firea ei particulară, și nu de a se contopi ca vre-un alt popor.

Astfelu gazetelor de peste munți ieu imediat după întemeierea lor, rolul cel greu, dar plin de urmări fericite, de a apăra naționalitatea romînă contra atacurilor, atît teoretice cît și practice ale adversarilor. Intemeietele pe ideile desvoltate de marii istorici ai Ardealului, ele urmează înainte lupta începută de ei, susținînd în contra protivnicilor latinitatea rasei românești, apărînd cu căldură manifestarea cea mai de samă a acestei origini, limba romînă, contra încercărilor de cotropire din partea Ungurilor, care încă de

---

12. Gazeta Transilvaniei. p. 1839, p. 169.

pe atunci se arătase la lumina zilei, și în dcobște revendicînd dreptul de a trăi ca națiune a parte și de sine stătătoare.

Foile românești din toate țările romîne, devin organe de mare preț pentru întărirea unei altei idei tot atît de însemnate, tot atît de spornică în urmările sale; acea a unității neamului românesc și a solidarității intereselor sale, ori unde ele s'ar arăta. Cu un an încă înainte de a se transforma Foaia Duminicii în acea pentru minte, inimă și literatură și de a apărea Gazeta Transilvaniei, Vasile Pop directorul de cite-va luni a seminarului Socola, proclamase sus și tare principiul că «o nație nu se poate osebi firește prin munți înalți, riuri mari sau alte hotare politice, ci numai acolo încetează o nație unde încetează limba care o unește»¹⁴. Acest principiu caută să'l pună în practică ambele foi transilvanene, devenind organe de rostire pentru interesele tuturor Romînilor, arătînd tot atîta rîvnă și iubire pentru semnele propășirii lor, fie ele manifestate în Transilvania, fie în Moldova sau Muntenia, fie ele chiar în părțile subjugate, precum Besarabia. Ori unde se mișca o suflare românească, era salutată cu bucurie de organele transilvanene; ele reproduceau lucrări literare din Moldova și Muntenia, ca și acele ale fiilor patriei mai răstrînse în care acele organe apăreau; produsele transilvane la rîndul lor erau reproduse de foile periodice ale principatelor, în cît rolul cel mare al ziaristiceii romîne din acele timpuri, era de a propaga și întări ideea unității neamului românesc, și deci acea a dreptului său de a se uni în un singur tot, de o cam dată cultural și intelectual, înainte de a pași pe tărîmul politic.

Așa în 1839 Foaia pentru minte, după ce începe

---

¹⁴ Precuvîntarea la Disertația despre tipografiile românești, Sibiu, 1838.

un studiu asupra mai multor inscripțiuni, reproduce din Curierul românesc constituirea societății științelor naturale din Iași, care el însuși luase acea știre din Albina românească. Într'un articol intitulat Literatură, arată unitatea limbei tuturor Românilor. Curierul românesc făcînd oare-care observări, asupra unui articol din Albina iașană : «Doctorul și coteleta», Albina răspunde curierului prin un studiu, în care analizează observările lui, tot din punctul de vedere al limbei de obștie a neamului românesc, la care iarăși răspunde Curierul. Foaia pentru minte reproduce toată această polemică. Apoi adaugă în coloanele ei întreaga traducere pe care Aristia o făcuse din Iliada lui Omer, poezia Însărarea de Cîrlova, de asemenea o cuvîntare ținută de elevul din seminarul Socolei, Ioan Teodorescu, rectorului Damaschin Bojinca, în care mulțamește acestuia pentru sfaturile ce le «adresa elevilor, pline de entusiasm național», și pentru traducerea teologiei morale, pe care Bojinca o făcea spre uzul elevilor, sfîrșind cu cuvintele : «Bucurați-vă că sunteți luminătorii fiilor patrioticești, care cu aprinsă rîvnă voesc a-și lumina prea iubită lor patrie și a o scoate din adîncul întunericii necunoștinței».

În anul 1840 Foaia pentru minte, reproduce biografia lui Gheorghe Lazăr de Heliade, în care spune că «catedra lui sămăna a amvon ; cu minile pline arunca el în ori-ce ocazie sămințile rumănismului și a naționalității». Mai publică apoi și cuvîntarea lui Lazăr, la întronarea mitropolitului Dionisie Lupu. De asemenea mai multe lucrări din Albina românească, între altele una intitulată Lexicografie, în care autorul se mîndrește cu împrejurarea că «astăzi (1840), așăzămînturile cele mîntuitoare favoresc pe Moldo-Romîni și trebile statului, învățăturile și politica se tratează în limba lor națională» ; o poezie tot din Albina în care se cîntă : «Sosește timpul, vine ! Mol-

dova se renaște» ; apoi frumoasa nuvelă a lui Costache Negruzzi, Alexandru Lăpușneanu, darea de samă a sărbărei aniversării Academiei din Iași ; o critică a unui anonim asupra hronicului lui Cantemir, în care susține stăruința Românilor de a stînga Dunărei ; Arzul magzar al boierilor din 1821 ; paralelismul între limba romînă și cea italiană de Heliade și articolul lui Mihail Cogălniceanu, apărut în Dacia literară (1840) : A. Demidoff în Moldova.

În 1841 Foaia pentru minte aduce din țările surori, între altele multe, următoarele lucrări : din Dacia literară «Semne de viață națională în Besarabia», discursul lui Al. Hîjdău eforul scoalelor din Hotin ; o biografie a lui Șincai de M. Cogălniceanu, la care Foaia adaugă mai multe alte științi din viața lui ; apoi din alte izvoare descrierea cadrului I din istoria Moldovei, muma lui Stefan cel Mare ; cuvîntul rostit de Ioan Maiorescu, în numele corpului profesoral din Craiova în 14 Octomvrie 1840 înaintea domnitorului Alexandru Ghica ; schițarea vieței lui Mihaiu Viteazul de Florian Aron, extrasă din vol. I, al Istoriei Valahiei ; mai multe nuvele de Costache Negruzzi ; fabule de A. Donici ; relația stărei învățăturilor în Moldova de Gh. Asaki ; de acelaș legenda Dochiei și a lui Traian, cu o descriere a unei urcări pe muntele Ciablău, & &.

Și așa mai departe în fie-care an se adăogea tot material nou, cules din toate țările locuite de Romîni, care să întărească tot mai puternic chitul ce lipia la o laltă mădularele răschirate a le naționalității lor în un tot nedespărțit.

Acest material devenia însă pe fie-ce zi ceva mai de valoare, nu numai relativ la poporul romîn, dar chiar absolut ca producere literară, cu care s'ar fi putut mîndri ori-ce popor. Oglindind tot mai puternice în el razele naționalității, le răsfrîngea din sinul

său ca un soare strălucitor, care arunca lumina sa asupra întregului popor, din inima căruia el răsărise.

Astfelu în Transilvania apăruse marele limbist și naționalist Timoteiu Cipariu, care urmînd cu consecvență ideile apărute de marii săi antecesori, vroia să întoarcă limba romînă la formele arhaice, spre a o apropia cît mai mult de muma ei, latina; Ioan Maiorescu care apără latinatatea limbei romîne contra tuturor celor ce o atăcau, arătînd că formele ei sunt mai apropiate de latina, din care se trage de cît acele ale tuturor limbilor surori, Gheorghe Bariț, apărătorul cel călduros și neobosit al tuturor intereselor românești, intemeietorul organelor celor însămănate de publicitate, în care el lua în mînă atare apărare; August Treboniu Laurian care publică la 1840, «tentamen criticum in lingua romanica» care de și greșit din rădăcină ca concepție limbistică, pornia prin gîndirea, ce-i dăduse naștere tot din ideea mamă a dezvoltării noastre, ideea romană, ducînd la culme exagerările ei. Dintre poeți amintim numai pe unul, dar pe acel ce au știut mai ales să infibgă în sufletul Romînului dorința de a renaște din pulbere la viață, Andreiu Mureșanu, cu singurul său product, de valoare dar același singur în felul lui, oda lui «Deșteaptă-te Romîne din somnul cel de moarte»¹⁵.

Dacă însă în Transilvania, unde apăsarea străină nu încetase nici un moment, și amenința să stîngă iarăși facla naționalității, abia aprinsă după atîtea greutăți, literatura trebuia să iee de la sine mai mult caracterul unei polemice contra atacurilor aduse din partea protivnicilor, și să umble mult mai mult după apărarea și întemeierea ideii naționale, de cît după creațiuni estetice, în țările romîne, tocmai redobîndi-

---

15. Cea întâi poezie publicată de el a fost „glasul unui Romîn“ în Foaia pentru minte, 1843, p. 234, o pregătire la vestita sa odă.

rea voiei de a trăi ca Români, împinse pe popor spre căutarea idealului în măestrelor forme ale poeziei. De aceea cu mult mai bogate se arată Moldova și Muntenia de cât Transilvania în producțiuni inspirate de Muze, cu toate că nici ele nu lasă la o parte apărarea naționalității române; dar pe când în Transilvania până și poezia se colorează tot de acest puternic simțimînt al conservării rasei, în principate, dezvoltarea spiritului național se face în sensul adăogirei comoarei sufletesti; se tinde la sporirea pozitivă a valorii naționale, pentru a avea ce apăra în contra străinilor.

În Muntenia întîlnim întai urmarea înainte a lucrării poezilor și literatorilor, cu care începuse renașterea gîndirii românești. În primul loc pe Heliade, care ținînd în mînele sale tiparul și organele de publicitate, era sufletul vieții intelectuale a Romînilor din Muntenia. El împingea în toate părțile pe tineri la scris și la producere, spunînd în o scrisoare către Costache Negruzzi, că suntem într'un timp și în o stare, cînd dacă putem nu trebuie să lăsăm nimic să întîrzie; căci e destulă vreme de cînd în harta Europei suntem socotiți ca un norod iar nu ca o națiune, pentru că n'am avut nimic din cîte se alcătuesc ea»¹⁵. Cu un an mai înainte l'am aflat scriînd aceluiasi Negruzzi frumoasele lui principii și povești pentru creșterea limbii romîne¹⁶. În o alta din 1837 Heliade trimite lui Negruzzi opt coli tipărite din traducerea făcută de acest din urmă a dramei lui Victor Hugo, Maria Tudor, și îi mulțamește din partea lui Aristia pentru observațiile făcute de Negruzzi asupra unei traduceri a prietenului său¹⁷. În același

15. Scrisoare a lui I. Heliade c. Cost. Negruzzi din 15 Oct. 1836, în Convorbiri literare, XII, p. 375.

16. Mai sus, p. 247.

17. Scrisoarea din 4 Ianuarie 1837 Conv. lit. XII, p. 417.

an, Heliade răspunde lui Negruzzi că primește cu plăcere propunerea lui de a traduce pe Tasso, împărțind lucrarea între ei, și anume așa că Aristia să traducă cîntul I, Heliade pe al II-le și Negruzzi pe al III-le și așa mai departe până la sfîrșit. Mai întrebă în această scrisoare și ceva vești politice, rugîndu-se însă de Negruzzi și nu arăta scrisoarea și ne subsemnînd numele lui în ea¹⁸. În 1839 îl aflăm cu preocupări de altă natură, anume raportînd lui Negruzzi despre prețul unor teascuri și litere, cerute de Cogălniceanu, probabil pentru instalarea tipografiei, din care au eșit apoi Dacia literară¹⁹. În acelaș an Heliade, năcăjit nu știm din ce pricini, trimite o scrisoare plină de humor prietenului său de la Iași, în care se roagă să-l erte dacă i-au dres sau mai bine i-au stricat vră o două versuri, «căci zilele aceste numai poet nu sunt, și cînd mă apuc de astfeliu de lucruri mai nu știu ce felu de zamă neagră scoate pe nas o biată pană de gîscă, făcută pentru a zbura, dar înghezuită între trei degete convulsive ale unui om ce-și blăstămă soarta că e născut Român și au învățat trei buchi, ca să se apuce să scrie, iar nu s'apucă să învețe meșteșugul potcovăriei»²⁰. Și cu toate aceste Heliade nu se descuraja, ci ținea sus și tare steagul naționalității pe care scrisese: deșteptarea prin minte.

Alături de Heliade găsim pe Cesar Boliac, care în 1836 scoate o foaie «Curiozul, ce avea de scop a desrădăcina mărăcinile și a curăți și polei limba romînă»²¹. Ceva mai tîrziu apare Bălcescu, care începuse cariera lui literară prin un studiu asupra pu-

18. Idem, XIII p. 77.

19. Idem, p. 363.

20. 22 August 1839 Idem, XIV, p. 155.

21. Așa o caracterizază Boliac însuși în o scrisoare a lui către C. Negruzzi din 1838. Conv. lit., XV, p. 74.

terei armate la Români, publicat de el în Foaia științifică și literară din Iași²¹. Intemeind apoi magazinul istoric pentru Dacia în colaborare cu Laurian, în 1841, el înserează aici mai multe cercetări pe cât originale pe atât și pline de patriotism, precum: cuvântul preliminar despre izvoarele istoriei Românilor, Români și Fanarioții, Ioan Tăutul marele logofăt al Moldovei, Logofătul Miron Costin istoricul Moldovei, Postelnicul Constantin Cantacuzino și altele încă, premergătoarele studii la marea operă a vieții lui, Istoria lui Mihai Viteazul pe care moartea nu'l îngădui să o isprăvească. Colaboratorul Bălcescului, Laurian trăta în Magazin partea veche a istoriei române, căutând să pună mai ales în lumină strânsa legătură ce ne alipia de Romani. Magazinul istoric câștigă mult în a lui valoare și prin faptul că el publică aproape toate culegerile cronicilor muntene, care desvăleau împrejurarile istorice a le poporului muntean, încât astfel se apropia tot mai mult istoria trecutului de prezentul însat de ea. O mulțime de documente, primite în aceeași revistă, stabileau cu mai mare autoritate mai multe puncte din cele nesigure²².

Era firesc lucru ca încercările mai de samă întreprinse de Români pe tărîmul cercetărilor să se întindă în cîmpul istoriei, întru cât numai prin al ei studiu se putea contribui la întărirea ideii naționale, și precum în Ardeal mișcarea de regenerare a minții românești se manifestă mai ales prin scrieri istorice, astfel și în țările române ea se îndrumă pe aceeași cale. Totuși atare mișcare se desemnă de o cam dată mai puternic în Muntenia, pe cînd în Moldova tratarea istoriei se făcea în chip mai mult literar, prin novele

21. *Odobescu* în prefața la istoria Românilor sub Mihaiu Vodă Viteazul, București, 1878.

22. Magazinul istoric pentru Dacia cuprinde 5 volumuri, cel I apărut în 1845, II și III în 1846 și IV și V în 1847.

istorice, care căutau să înfățișeze figurile apuse, îmbrăcate în veșmintele poeziei. Așa afară de novelele istorice ale lui Asaki care urmează înainte a le așterne pe un fond istoric din ce în ce mai puțin real, aflăm pe Costache Negruzzi zugrăvind în colorii neperitoare cumplita figură a lui Lăpușneanu, scrisă în o proză din cele mai puternice, precum pe de altă parte tot el cîntă în versuri epizodul din viața lui Ștefan cel Mare intitulat Aprodul Purice.

Dacă însă istoria ținea în chip reflexiv și conștiut la dezvoltarea ideii naționale, nu mai puțin contribuie la acelaș scop, de și pe o altă cale, creațiile poetice, care se înmulțiau pe fie ce zi mai mult, sub condeiuul unor talente reale, împinse de tendința după viață a poporului român, la afirmarea acesteia înaintea lumii.

Printre stele mai mărunte de pe ceriul literar al Munteniei: Bălăcescu, Boliac și chiar Bolintineanu în primele lui creațiuni, apare strălucitor luceafărul celui mai mare din poeții Munteniei, Grigore Alexandrescu, care întrunia pe lîngă focul adînc al iubirii de țară, o măreție a cugetărei și o putere de rostire neasemănată. Căci cu ce poezie nu numai din ale noastre, dar chiar ale celor mai vestiți străini nu s'ar putea măsura Umbra lui Mircea? Lucru însă și mai neașteptat, Grigore Alexandrescu e tot atît de mare și în un alt gen, pentru care se cer cu totul alte însușiri, de cît inimă caldă și simțire adîncă, în fabulă, cu tonul ei glumeț și mușcător, a căreia învățători însă iscusitul poet știe să le întoarcă spre folosul neamului.

În Moldova producția poetică, este încă mai bogată de cît în Muntenia. Pe lîngă Asaki ce urmează înainte, în spornica lui activitate, a atinge și tărîmul poetic, apar G. Săulescu, Vasile Pogor care traduce Enriada lui Voltaire, M. Cuciureanu, Besarabianul

cavalerul Stamate, Alexandru Donici fabulistul, Costache Negri care publică o serie de poezii în Foaia științifică și literară, și deasupra tuturor poezilor tuturor țărilor române, regele poeziei române, Vasile Alexandri.

Dacă vre unul din oamenii ce au mînuit condeiul au avut o înriurire asupra desvoltării culturale și naționale a Romînilor; dacă vre un glas a fost ascultat cu drag din colibă până în palat; dacă vre un poet a știut să facă să răsune, în limba poeziei artistice, struna inimei poporului, apoi de sigur că a fost Vasile Alexandri.

Cu toate că, chiar absolut vorbind, cele mai multe din creațiile lui sunt juvaeruri neperitoare, totuși mai mare poate încă a fost rolul lui ca deșteptător al simțului național, ca cîntăreț al tuturor momentelor mari din șirul de evenimente la care au asistat. Și numai din acest punct de vedere al înriuririi lui asupra consolidării simțimîntului național, ne vom ocupa cu marcanta lui personalitate. S'ar parea că un feliu de predestinație l'a făcut să se nască în Moldova, țara aceea în care trebuia mai ales încordată iubirea neamului, pentru că de la jărtfile ce i se vor cere va atîrna închegarea, în un corp mai întreg, a răslețelor provincii ale neamului romîn. Am văzut din cele expuse până acuma, că creațiunile minței românești se arătase ca lucrări de valoare aproape exclusiv pe tărîmul național. Poporul, patria și trecutul, iată cele trei mari izvoare de unde cursese cele mai frumoase ale lui inspirații. Alexandri nu se mărginește numai a împrumuta din viața poporului romîn, motivele creațiunilor lui. El se coboară mai adînc în sufletul aceluia, îmbrăcînd în strălucitoarea mantie a imaginației ideile, simțimîntele și credințele lui : așa în neasemănatele mîrgărintare care se chiamă Doina, Baba Cloanța, Sora și Hoțul, Cinel-Cinel, Craiu-Nou,

Strunga, Făt-logofăt, Visul, publicate toate în Foaia științifică și literară din 1844, și reproduse de Curierul de ambe sexe din București, și de Foaia pentru minte din Transilvania. În aceste poezii, pe lângă că limba este mănținută pe cât se poate în sfera cugetărei poporane, apoi și forma ie adese-ori acelaș caracter, în cât Alexandri apare ca poetul poporan, per excellentiam, cu deosebire numai că în loc de a se șterge necunoscut în dosul creațiilor lui, ca necunoscuții barzi ai poporului, numele lui crește pe fie-ce zi, până ce umple întregul orizon cu via lui lumină: Alexandri era însă să facă încă un pas în identificarea lui cu simțimîntul poetic al poporului român; era să-i culeagă propriile lui inspirații, poleindu-le forma într'un chip mai desăvârșit, fără a se simți însă că juvaerul poporan trecuse prin atelierul poetului artist, căci Alexandri el însuș era un poet poporan, cel mai mare din toți²⁴.

Tot atît de național ne apare Alexandri în piesele sale de teatru, Iorgu de la Sadagura sau Nepotul e salba Dracului, reprezentată în Iași în 1844, și în București în 1845, în care căuta să biciuiască, toate moravurile cele uricioase și înțălenite a le timpului.

Astfeliu mișcarea literară și dezvoltarea geniului poetic luau pe fie-ce zi un avînt mai mare, răsfrîngînd necontentit razele lor învietoare asupra naționalității neamului românesc, deschizîndu-i orizoane nouă, îndreptîndu-i tot mai mult inima spre iubirea ei, mintea spre a ei îmbogățire. De aceea nici mișcarea literară nu fu aparată de prigonirile ocîrmuirei, suferind și ea lovituri, ca și celelalte manifestări culturale. Așa foaia Alăută românească, fondată de Cogălniceanu în 1839, fu oprită puțin timp după a ei aparițiune, din cauza unui

---

24. Iată cum trebuie apreyută culegerea poeziilor poporane de Vasile Alexandri, iar nu din punctul de vedere îngust al Folk-Lorului, cum fac unii critici.

articol, *Filosofia vistului*, tradus din rusește, dar considerat de guvern ca atingător politicei rusești²⁵. În 1840 Cogălniceanu scoate o nouă foaie, *Dacia literară*, care avea de «scop a se îndeletnici numai cu literatura națională, fie din ori care parte a Daciei, numai bună să fie»; și ea este oprită, după un an de eșire, din pricina laudei aduse de Cogălniceanu lui Alexandru cel Bun al Moldovei, laudă ce părea o critică a guvernului din 1840²⁶. În 1844 se face a treia încercare tot a lui Cogălniceanu, în unire cu Alexandri, Ioan Ghica și Panaite Balș, de a întemeia un organ al literaturii române. Numele său era să fie *Propășirea*; dar guvernul care se temea de un asemenea cuvânt, nu învoi atare numire a revistei. Fundatorii atunci lasară, în mod și mai înșămnător încă, titlul foaia în alb, punînd ei sub locul liber explicativul: foaie științifică și literară: Nici această foaie însă nu trebuia să aibă o lungă durată; și ea fu suprimată din pricina unei novele, *Toderică* jucătorul de cărți, în care Costache Negruzzi atingea iarăși pasiunea predominantă a timpului.

Poporul român aspira la viața care nu se putea desvolta sub încătușările apăsării, și tocmai o atare îl zugruma atît din colo cît și din coace de Carpați. Peste munți, Ungurii, emancipîndu-se tot mai mult de stăpînirea austriacă, căutau să-și întinda răstrînsa lor ființă pe socoteala poporului român; naționalitatea acestuia era amenințată în a ei existență. Din coace de munți, Rușii siluiau mîna domnitorilor, spre a-i împinge să înădușe ori-ce manifestațiuni culturale și naționale. În ambele părți tot esența poporului, firea lui particulară era periclitată. De aceea și revoluția pornită în contra elementelor apăsătoare, se făcu în toate țările locuite de Romîni, în numele și pentru apărarea, nu atît a vieții materiale, cît a celei intelectuale. Aici stă înșămnătatea acelei mișcări.

25. V. Alexandri, opere complete, Proza I, p. 557.

26. Idem.

II

REVOLUȚIA DIN ANUL 1848.

1. REVOLUȚIA DIN 1848 ÎN ARDEAL¹⁾.

Veacul al XVIII-le adusese o mare transformare în starea poporului român din cetatea Carpaților. Dezvoltarea culturii îi deschisese mintea, și ideea originii romane apăruse pe orizontul întunecatei lui minți de până atunci ca răsăritul unui soare strălucitor. Revoluția din 1784 venind în ajutorul țintei filantropice, urmărite de împăratul Iosif al II-le, adusese o ușurare de fapt în starea iobagilor și chiar proclamarea în principiu a desființării șărbirei. Tot ea apoi reîntregise în conștiința poporului român unitatea interesului național, ce păruse zdruncinată prin unirea unei părți din el cu biserica latină. Poporul român trezit la viața de sine, îmboldit prin măreția originii sale și necăutînd la desbinarea confesională, se

---

1. Pentru acest capitol ne-am folosit de scrierile lui *Papin Ilarian*. Istoria Românilor în Dacia superioară și *G. Barișin*, Părți alese de istoria Transilvaniei, vol. II, care ne-au scutit în deosebire de a mai recurge și la alte izvoare întru cît ele conțin reproduse în extenso sau în extracte toate fîntinele timpului.

va sili de acum înainte să ajungă a realiza de fapt starea la care avea drept, țintă a căreia rostire cea d'întăi se vede în cererea lui pentru drepturi formulată în 1791.

Tocmai însă în timpul cînd națiunea romînă ajunge la conștiința drepturilor sale, se trezește și cea maghiară din letargia în care se afla, și văzîndu-și puținătatea ființei sale, își pune în gînd a o lăți și mări pe socoteala Romînilor. Se adaoage deci, pe lângă a-suprirea materială, pericolul desnaționalizării, în un moment tocmai cînd poporul romîn căpătase conștiința individualității sale deosebite. Lupta întreprinsă de el la început numai pentru egalizarea condiției sale juridice, se complică acuma cu răspingerea încercărilor elementului domnitor de a-i atinge chiar ființa lui particulară; pe de o parte deci poporul romîn va fi silit să atace pentru a dobîndi, pe de alta să se apere spre a păstra, și ămbele aceste tendinți fiind combătute de elementele domnitoare, se va încinge între ele o luptă pe viață și pe moarte, din care revoluția din 1848 a fost numai începutul, iar urmarea dramei se desfășură și astăzi înaintea ochilor noștri. Cu un an mai înainte ca dieta Transilvaniei să răspingă suplica Romînilor, cea din Ungaria vota în 1790, ca limba maghiară să înlocuiască pe cea latină în afacerile țării. Limba maghiară însă era foarte puțin cultivată, săracă și amestecată mai ales cu slavona. Spre a se mai curăți ceva de amestec, tot dieta hotări învătarea ei în scoale, în cît se poate susține cu dreptul că această limbă au început a se cultiva și înăvuți numai de la acel timp în coace. Tot în dieta din 1791 din Transilvania, se ivi pentru prima oară în desbatere ideea unirei Transilvaniei cu Ungaria, pe care împăratul însă o împedecă de a ajunge la un rezultat².

2. Siebenbürger Bote diu 9 August 1865, în das alte und neue Kronstadt

Dieta cea d'întăiu, chemată după perioada absolutismului, se adună în 1825, și ea este însemnată prin ivirea unui barbat, care cel întăiu dădu o formă teoretică, logică și strînsă intereselor poporului maghiar, anume comitele Stefan Szechenyi. Mai mulți deputați aducînd imputări guvernului, că nu ar fi dat curs votului dietei din 1790, privitor la învățătura și desvoltarea limbei maghiare, propuseră tot odată spre ajungerea mai deplină a unui atare țel, înființarea unei academii ungurești. Reprezentantul Austriei întimpinînd că nu ar exista fondurile trebuitoare pentru crearea unui atare așăzămînt, Stefan Szechenyi se scoală se oferă venitul său întreg pe un an, 60,000 de fiorini, spre întemeierea academiei. Ca o scînteie electrică propunerea lui Szechenyi trezește entuziasmul adunării; se subscrie în un patrar de oară suma îndestul de însemnătoare de 250,000 de fiorini și academia ungurească este creată; cu ea însă tot odată și vaza și înriurirea lui Szechenyi asupra compatrioților săi. Patriotul ungar își desfășură curînd planul întreg, din care înființarea academiei era numai prima verigă a lanțului. Prevăzător și inteligent, el înțălese că poporul unguresc, mic la număr și deci slab în puteri, fără razim nicăierea de cît în propria lui individualitate, trebuia să caute cu orice preț a-și spori numărul, și era aproape gîndirea că lățirea lui să se facă pe socoteala celorlaltor națiuni conlocuitoare cu el pe teritoriul patriei comune, și anume a celor mai puțin culte din acele popoare, a Slavilor și mai ales a Romînilor. Întîlnind în baronul Neculai Wesselenyi, din Transilvania, un partizan al scopurilor sale, ambii începură a le da pe față, prin scrieri, în care se proclamă ca principiu suprem pre-

---

II, p. 296, nota citată de *Barișiu*, I. c., p. 525. Comp. p. 532 și *Papiu*, I. c., II, p. LXXXIV.

domnirea Ungurilor asupra Slavilor și a Românilor. Szechenyi însă vroia să ajungă la această țintă prin ademenirea elementelor de cotropit, anume dând drepturi tuturor acelor ce vor intra în sinul națiunii maghiare. El combătea deci tendințele egoistice ale magnaților Unguri, care țineau cu atâta scumpătate la privilegiile lor, sfătuindu-i prin prima sa scriere, Hitel (creditul), ca să renunțe la învechitele lor privilegii, să nu mai țină în șerbitute rușinatoare milioane de asemeni, să se supună la plata contribuțiilor, și să nu mai lupte în contra reformelor pe care coroana ar vra să le introducă. Ungurii, orbiți de interesul personal, nu văzură în propunerile lui Szechenyi, de cât desființarea poziției lor de veacuri, și nu interesul cel mare pentru care el lupta. Ei considerară apelul lui drept opera unui nebun, și arseră cartea lui cu paradă în Pesta. Un nobil Aureliu Dessewffy răspunzându-i prin o broșură, *Taglalat* (analiza), Szechenyi, replică prin o a doua scriere, *Vilag* (lumina), într'un chip așa de victorios, în cât de acolo înainte chiar nobilii sunt nevoiți să iee doctrinele lui în băgare de samă³. Tot pe atunci colegul și prietenul său Wesslenyi publică din parte-i o altă scriere, în care susținea că Maghiarii au dreptul de a cere în schimb pentru favoarea cetățeniei, ungurirea acelor ce aspiră la ea, arătând că acest drept nu poate fi dăruit de cât numai locuitorilor, care sunt în stare a se naționaliza unguri, și în special el prevedea că «țărani în țara noastră numai sub acea condiție să se împărtășască din drepturile naționale și reprezentative, dacă se vor face Unguri într'adevăr. Acest mod, adaoge Wesselenyi, nu este prea exclusiv nici constrângător. Singură învățarea unei limbi se pune ca preț pentru un dar atât de măreț. În ce măsură ar

---

3. *Barișiu*, I. c., I, p. 572.

începe a se unguri cu încetul, cei ce acum nu vorbesc ungurește și nu sunt Unguri, în aceeași măsură ar căpata și drepturi naționale»⁴. Acești doi bărbați constituiră deci în Ungaria și Transilvania partida națională-liberală; națională fiind-că tindea la maghiarizarea tuturor naționalităților; liberală fiind-că, drept mijloc spre a ajunge la această țintă, întrebuinta nada egalizării drepturilor.

Pentru a se putea însă ajunge la efectuarea schimbului propus de Szechenyi, de a se da adecă cetățenia maghiară acelor ce ar lepăda naționalitatea baștinasă și ar adopta pe cea maghiară, trebuia pregătite popoarele, puse în putința de a deprinde tot mai bine limba rasei domnitoare. Dietele, atât din Ungaria începînd de la 1825 cît și din Transilvania de la 1824 înainte, votează mai multe legi, care urmăreau atare țintă. Așa se hotărește întâi ca limba maghiară să fie întrebuintată în toate daraverile ocîrmuitoare și judecătorești, în corespondența între autoritățile eclesiastice și cele civile, în redactarea tuturor matriculelor, în corespondența oficială de la regimentele grănițarești; în sfîrșit se mai adaoage dispoziția că nici un act să nu aibă valoare în justiție, dacă nu va fi scris în limba maghiară, și ca în toate scoalele din țară limba predării obiectelor să fie cea maghiară⁵.

Mai mare pericol se ivi însă pentru naționalitățile celelalte, și mai cu deosebire pentru cea romîină, din faptul că mai mulți membri ai lor, fiind primiți în funcții, în urma deprinderii limbei maghiare, începu în sinul naționalităților însăși o rîvnă și o plecare cătră cea limbă, cu învățătura căreia se despoiau însă acei o întreprindeau și de simțimîntul solidarității

4. *Papiu*, l. c., II, p. XXV.

5. *Idem*, XXXV și XLII, Comp. I, p. 100.

cătră interesele propriului lor popor. Elevii prin școală primiau cu plăcere ungurirea numelor. Românii începură a nu se crede civilizați, dacă nu vorbeau limba maghiară; ei iubiau cel puțin a-și impeștră graiul lor cu cuvinte ungurești, substituite celor românești. Protopopii și preoții cei mai de frunte își trimiteau fetele la învățătura ungurească din Cluș. Damaschin Bojinca susținea pe atunci în o scriere a lui din 1827, că «Românii înțelepțește se pun cu diligență spre a învăța limba patriei ungurești, de a căreia dulceață și străinii se răpiau; că nenumărați barbați de națiunea română vorbeau limba patriei, cea ungurească, nu mai puțin ca Ungurii născuți»⁶. Curtea episcopului român unit, Lemeny, sămăna a curte ungurească, atât de întrebuințată era această limbă, și în 1830 la moartea episcopului Ioan Bob, viitorul episcop ținuse cuvântarea funebră în limba maghiară. Chiar în cetatea românismului, seminarul din Blaș, se introdusese limba maghiară; studenții neavînd voie să vorbească românește, chip pentru a deprinde latina, vorbeau între ei ungurește. Limba maghiară amenința sub conducerea unguritului episcop Lemeny, să se introducă chiar în biserică, acesta cerînd pe la 1841 voie de la guvernul transilvan, a tipări în limba ungurească niște cărți liturgice traduse din românește, și tot pe atunci un Român fruntaș renegat se arăta ca apărător înfocat al maghiarismului, în o gazetă ungurească din Cluș, în contra susținerilor naționale al gazetei de Transilvania⁷.

Totuși un avînt atât de îmbucurător pentru Unguri trebuia să se stînjinească din deosebite motive, între care socotim ca cele mai de samă, întăi schimbarea caracterului propagandei ungurești, din blîndă și as-

6. *Animadversio in dissertationem hallensem auctore Damasceno Th. Boz-sinka, 1827, citată de Popiu, II, p. CVII.*

7. *Popiu, l. c., I, p. 101—107.*

cunsă, în violentă și răsturnătoare, prin suplantarea lui Szechenyi de către Ludovic Kossuth; al doilea faptul trezirei naționalității românești, asupra pericolului ce o aștepta, pericolul dat pe față tocmai prin propagarea violentă a ideii maghiare, și al treilea prin împrejurarea că Ungurii, cu cât își făcea mai mult drum sistemul de maghiarizare violentă, lăsau în părăsire împărțășirea mulțămilor, drepturile cetățenești. Sistemul rece și calculator al lui Szechenyi, nu era de loc potrivit cu firea aprinsă și pornită a poporului maghiar. Apoi o generație nouă se ridica, crescută în ideile înferbîntate ale maghiarismului; ea vroia să ajungă de îndată ținta întrevăzută de Szechenyi în îndepărtarea timpului; vroia să maghiarizeze în 10 ani (!) națiunile eterogene; Szechenyi era lăsat în urmă; metoda recomandată de el nu mai ajungea poporului său, însătat de mărire.

Reprezentant al acestei nouă faze a dezvoltării ungarismului fu Ludovic Kossuth, care lăsa în curînd în umbră pe inițiatorul mișcării. El își atrăsese un renume prin un proces și o închisoare suferită, pentru publicarea desbaterilor dietale din anul 1836. Căpătînd învoirea deschiderii unei gazete, el începe a susține părerile sale în Pesti Hírlap de la 1841 înainte. Kossuth era extrem în toate privirile, fără să cunoască nici piedică nici margine planurilor și ideilor sale. El începe o combatere a influenței germane, spunînd pe față că scopul final al ungarismului era de a se rumpe din monarhia austriacă. El aprinde tot mai mult mintea Ungurilor, făcîndu-i să creadă că popor mai mare nu este pe pămînt, nici limbă mai bogată ca cea ungurească, îndemnîndu-i din răspunerii de a lăși cu toată vigoarea naționalitatea lor, între celelalte popoare conlocuitoare. Răspingînd sistemul lui Szechenyi, de a nu buciurma în toate părțile scopul maghiarizării, ci de a-l îndeplini în tăcere

și pe nesimțite, el dă pe față motivele ce împingeau pe poporul său a-și impune firea celor de altă origine. El spune curat în ziarul său, «că sau să se topiască toate națiunile țării, și să se facă din ele o națiune ungurească mare și tare, sau Ungurii trebuie să piară» ; protestează în dieta, unde fusese ales membru, în contra numelui de Croația și desemnarea deputaților acelei țări ca deputați croați, spunînd că el nu cunoaște Croația în țara Ungurească, ci numai comitatele Agram, Veröcze etc. Kossuth, apoi fără a lua sama că cuvintele sale puteau fi întoarse ca o armă în contra însuș scopului urmărit de el, exalta el și cu partizanii lui, în declamările cele mai aprinse și mai pompoase, prețul pe care'l punea pe limba și naționalitatea poporului său, spunînd că «fără naționalitate viața este de prisos», sau că «atunci cînd am pierde cuvintele limbei noastre naționale, ne-am pierde și sufletul ; a pierde naționalitatea este a muri ca popor ; pentru aceea naționalitatea și limba este mai scumpă de cît libertatea, căci libertatea pierdută se poate recîștiga, iar naționalitatea nici odată. Naționalitatea este acea fisionomie cu care un popor se arată în sinul națiunilor ; asemenea fisionomie individuală avem și noi Ungurii și pe aceasta nu voim să o pierdem, pentru că a o pierde înșamnă a muri»⁸.

Apoi dacă așa erau lucrurile, cu ce drept vroiau Ungurii să rîpească de la alte popoare bunurile, pe care ei le prăznuiau așa de sus ? Pentru ce pretindeau ei ca Romîni, Croații, Slavii, să se desbrace de naționalitățile lor, spre a îmbrăca pe aceea ungurească, cînd o atare desbrăcare ei înșii o considerau de crimă, de omor ? Unde mai era logica, unde mai era consecvența, care nu poate fi înfruntată așa fățiș nici chiar

---

8. Reproduse din cuvîntările lui *Kossuth* și a lui *Szemeré*, în *Papju*, I. c., II, p. LIII.

în interesata viață politică? Înțelegem mai la urmă mijlocul ascuns și pieziș al lui Szechenyi de a fura, de a escamota naționalitățile în folosul acelei maghiare; politica lui Kossuth era însă lipsită până și de bunul simț cel mai elementar, de oare-ce trezia el însuși pe popoare a apăra ca bunurile cele mai scumpe, în contra Ungurilor, tocmai acele elemente pe care aceștia doriau să le cotropiască în folosul lor.

În ce privește pe Români, ei nu întârziară a descoperi ținta de care până atunci nu și dăduse o limpede samă, și opuseră îndată toate mijloacele de care dispuneau, spre a scăpa pe poporul lor de pericolul nimicirii. Tocmai pe atunci ocîrmuirea Transilvaniei, dorind să aducă în ajutorul ei în combaterea Ungurilor și pe Români, învoi lui Gh. Băriț scoaterea unei foi românești, *Gazeta Transilvaniei*, care apărură la Ianuarie 1839. După ce în primele numere se mărginește a reproduce știri politice din Europa, în numărul din 5 Iunie găsim prima notă opoziționistă contra Ungurilor, cu prilejul unor bîrfeli aduse de ziarul *Erdelyi Hirado* contra Romînilor, relativ la superstițiile absurde în care ei ar fi crezut. *Gazeta* răspinge cu indignare atare imputare⁹. «Nicăiri, spune Papiu Ilarian, n'a fost vre-odată un organ de publicitate mai bine-venit de cît *Gazeta Transilvaniei*, chiar atunci în mijlocul națiunei romîne. Căci într'atît îngropaseră acum Ungurii, cu constituția lor cea egoistă, tot spiritul în Romîni, și atîta frică sclăvească băgaseră în ei, cît ar fi crezut cine-va că nu poate să se nască vre-odată un Romîn, cu sufletul atît de mare, ca să cuteze măcar a vorbi de națiunea romîna, sub corona și constituția ungurească și pe pămîntul unguresc, și ce e mai mult să aibă curajul de a apăra în public, că o națiune ca aceasta are drepturi

---

9. *Gazeta Transilvaniei*, 1839, p. 189.

egale cu acea ungurească»¹⁰. După ce prima încercare izbutise fără pericol, de oare-ce guvernul transilvanean austriac vedea cu plăcere atare mișcare, *Gazeta* prinde inimă și începe a lovi din ce în ce mai fără de cruțare în Unguri, revendicând drepturile Românilor și apărînd cu energie în contra lor limba și naționalitatea romînă, periclitată prin apucăturile Maghiarilor. Mai cu osebire înfrunța *Gazeta* pe acei din Romînia renegați care luau apărarea intereselor ungurești; ea amintea între altele cuvintele lui Herder: «cel ce iubește mai mult limba străină de cît sunetele cele dulci ale limbei mume, nu este vrednic de numele de om». La susținerile Ungurilor, despre minunata fire a poporului maghiar, *Gazeta* opunea cugetarea rece, dar adevărată, că nici o națiune nu se poate pretinde constituită mai pre sus de o alta, și dacă era vorba de străbuni, de origine, apoi cu cît mai superioară era aceea a națiunii romîne, coborîtoare din marele popor roman, de cît Ungurii, strănepoții salbatecelor oarde hunice și avarice? La pretențiile Ungurilor că Romînia ar fi niște venetici în țara ce o locuiau, *Gazeta* opunea continuitatea istorică a neamului românesc pe pămîntul Daciei, pe care tot acest neam o apăraseră adese-ori, chiar după ce încăpuse sub stăpînirea maghiară. Și pentru a vîrî amăria în sufletul Ungurilor, le amintea printre apărătorii Transilvaniei, pe lîngă Mihaiu Viteazul, pe care Ungurii îl tratatau de cap de bandiți, încă pe Ioan și Mateiu Corvin, pe care Ungurii, cu toate probele cele mai învederate, se refuzau a-i recunoaște de viță romînă.

Înainte însă de *Gazeta* Transilvaniei apăruse în acea țară în anul 1838, o foaie cuprinzătoare de obștești cunoștinți numită *Foaia Duminicii*, care în 1839 ie

---

10. *Papiu*, I. c., I, p. III.

un caracter literar și în curînd național, sub numele de Foaia pentru minte, inimă și literatură, și reproducînd lucrări literare, eșite la lumină în Muntenia și Moldova, întărea în mod pozitiv simțimîntul național la Romîni de peste munți, îmboldindu-le neconținut energia de care avea trebuință spre a lupta contra Ungurilor¹¹.

Pe lîngă atare opoziție ivită în organele de publicitate, ea se mai arată și în consistoriul unit de la Blaș, unde am văzut cum sub episcopia ungritului Lemeny maghiarismul făcuse atîta propășire. Dieta din Cluș din anul 1842 votase două proiecte de legi, în care se răsfrîngeau pe deplin doctrinele Kossuthiane, adecă îndatorirea tuturor celor care doriau a purta vre-o dregătorie ca să învețe limba maghiară pînă în zece ani, după care termen era să fie introdusă fără excepție în toate daraverile publice. Proiectul însă mergea mai departe; punea în perspectivă introducerea limbei maghiare și în biserica națiunilor ne-ungurești, nu mai puțin în scoale, prevăzînd anume că și în scoala din Blaș, limba de propunere să fie cea maghiară. Cum se auzi în Blaș, despre atare proiect, Simeon Crainic directorul seminariului convocă corpul profesoral întreg, și se făcu un protest în contra acelei plănuite legi. În el se spunea între altele că dreptul națiunii romîne, de a se sluji de limba ei în scoală și biserică, nu i se poate lua de nimine, fără vătămarea personalității sale naționale, ca nu în zece ani, dar nici în zece scoli nu va asculta de o lege, care-i pregătea peirea națională; ca atare lege ar ațîța încă mai tare ura care exista și pînă atunci între elementul romîn și acel ungru-
resc, ațîțare ce ar putea aduce rezultate fatale. Tot

---

11. Mișcarea literară în Ardeal de pe la 1815—1839 fu aproape nulă. Vezi mai sus, p. 304.

odată consistoriul poștește pe episcopul român unit, Lemeny, ca să se țină de canoane și să apere interesele bisericii sale contra întreprinderilor străine ¹².

Pe când Szechenyi susținea că în viața privată, în școală și biserică, să se lese națiunilor, nemaghiare libera întrebuintare a limbei lor, impunându-le pe cea ungurească numai în daraverile publice, Kossuth și cu Wesselenyi, care se despărțise asupra acestui punct de vechiul său prieten, vroiau să introducă limba maghiară și în sanctuarul vieții private a popoarelor conlocuitoare. Pe când Szechenyi vroia o ungurire mai mult de formă a elementelor neungurești, Kossuth vroia să ajungă la o maghiarizare a inimei însăși, și se înțalege ușor, din deosebirea acestor două ținte, pentru ce poporul trecuse în partea lui Kossuth și părăsise pe Szechenyi.

Între proiectele cele mai caracteristice ce umblau pe atunci prin mintea Ungurilor, este și acel a azilelor de copii așa numitele Kişdedovuri, un soi de grădini fröbeliane, în care copiii de Români trebuiau să fie crescuți din vrîsta cea mai fragedă, sub îngrijirea unor învățători și învățătoare maghiari ¹³, proiect ce, precum se știe, a fost prefăcut în lege abia în timpurile noastre. Dar toate proiectele ungurești zugrumătoare de naționalități, nu au fost sancționate de împăratul, ci întoarse înapoi, pe cînd astăzi curtea de Austria este la dispoziția și capriciul înferbîntăților Maghiari. Astfeliu cu cît înainta timpul, cu atîta Ungurii rîpiți de ideile kossuthiane, împingeau cu ori-ce preț la maghiarizarea cît mai grabnică a popoarelor de altă ginte, provocîndu-le pe aceste, Sași,

12. Protestul în *Papiu*, I, p. 246: „fatemur autem sincere non tantum post decem annos sed neque post decem saecula, imo nullo unquam tempore, nos, nationemque nostram lege obligari posse. quae moribus ac religiositate periculum ac obicem, nationalitati vero ruinam parat ac interitum“.

13. *Papiu*, I, p. 202.

Croați, Slavi și Români la împotrivire din ce în ce mai îndărăptnică în contra atentatului pus în lucrare de elementul domnilor asupra națiunilor conlocuitoare. Pentru Români, am văzut că tocmai până la 1848, dezvoltarea culturii le și întărise ideile naționale, și între aceste două tendințe atât de protivnice trebuia să se întîmple o ciocnire.

Am văzut aiurea cum Iosif al II-le folosindu-se de mișcarea violentă a revoluției lui Horia, prin un decret din 21 August 1785, desființază iobagia, adică împiedecarea liberei strămutări, și în Transilvania. Atare măsură însă trebuia, pentru a intra în practică, să fie încuviințată și de dieta țării, și aceasta nu se arăta de loc dispusă a o primi, mai ales după o revoluție care băuse atîta sînge de al nobilimei. Împăratul Leopold al II-le propune în dieta din 1790 întocmirea unui urbariu, adică a unei legi care să reguleze repoartele între proprietari și țărani, recunoașterea rîdicării șerbirei iobagilor, desființarea pedepselor trupești aplicate lor și recunoașterea dreptului lor de a dispune de averea cîștigată prin muncă. Dieta recunoscă țăranilor dreptul de liberă strămutare, tot însă în felul aceluia care mai tîrziu fu concedat prin regulamentul organic țăranilor moldoveni și munteni, între altele îndatorindu-i a-și plăti toate datoriile și de a pune oameni în locul lor. Cît despre urbariu el rămase să se reguleze la dietele următoare. O comisiune numai, întocmi un proiect de urbariu, care trebuia să vină în desbatere în dieta din 1810. În acest proiect se spunea între altele că «urbariul va fi legal, numai dacă prin el nu se vor vătămă *nici-de-cum* prerogativele nobiliare, dacă conservîndu-se întregi și neatînse drepturile nobililor, nu se vor apăsa aceștia cu nici o greutate»; cu alte cuvinte, dacă se va preface în lege o stare de fapt nedreaptă, pe care tocmai urbariul ar fi trebuit să o

reformeze. Țăranii însă reveniau neconținut cu plîngerii contra asuprirei lor din partea nobililor, și cînd împăratul Francisc I trece în 1817 prin Transilvania, țăranii îi iesă și lui înainte ca și lui Iosif al II-le, dîndu-i cu miile suplici și tînguiri. Sub regimul absolutistic ce se întări însă în Austria după încheierea sfintei alianțe, guvernul austriac se gîndi a introduce urbariul pe cale autoritară, și pentru a se putea îndeplini lucrul, trebuiau făcut întăi niște cercetări preliminare. Proprietarii unguri spărieți de asemenea întroducere silită a urbariului, răs-pîndiră intrigi și neadevăruri prin sate, că comisiunea imperială venise spre a cerceta întinderea pămîntului lucrat de iobagi în scopul de a-i supune la dări potrivit cu mărimea ogoarelor, ceea ce împinse pe țărani a tăinui și micșura întinderea pămîntului cultivat de ei, și pe care tocmai urbariul plănuit avea de scop a-l lăsa în a lor plină proprietate. Încercarea ocîrmuirii austriace trebui însă să rămînă neîndeplinită, din pricina turburărilor revoluționare ivite în Italia și Spania, urmate curînd după aceea de revoluția grecească și de lupta între Turci și Ruși, sfîrșită prin pacea din Adrianopole în 1829. Puțin timp după liniștirea lucrurilor europene, chestiunea urbariului revine iar deasupra apei; și în 1831 se răs-pîndi chiar vestea unei răscoale noue a Romînilor în contra magnaților în scopul de a dobîndi odată ușurarea nesuferitei lor poziții. De și atare veste era numai o scornitură pentru acel moment, ivirea ei nu arată mai puțin starea psihologică a asupritorilor Unguri, care vedeau neconținut înaintea ochilor lor spectrul revoluțiunii, și în fie ce Romîn un Horia reînviet.

În dieta chieamată din nou în Transilvania, în anul 1834, guvernul propuse iarăși alcătuirea unui urbariu, și atare interesare atît de rîvnitoare a ocîrmuirii au-

striace de soarta țaranului român, se explică, nu doar din considerațiuni umanitare, și curat numai din interesul cel foarte real pe care îl avea la descătușarea țaranului din lanțurile iobagiei, care'l fereceau atât de tare de interesul stăpînilor de moșii, încît statul nu mai putea trage de la el aproape nici un folos. Se mai temea apoi guvernul austriac că cele ce se zvonise în 1831 dupre o răscoală a țaranilor să nu devină o realitate¹³. Și dieta din 1834 și aceea din 1842 înlăturară însă propunerile împăratului, numind comisii pentru studiarea lor, ceea ce era acelaș lucru ca o traganare a lor până la nesfîrșitele.

Abia dieta din 1846 se ocupă cu atare întrebare, spăriați fiind nobilii pe de o parte, de scenele de măceluri petrecute în Galiția din partea țaranilor răsculați asupra nobililor, pe de alta de amenințarea guvernului de a introduce pe cale administrativă un urbariu provizoriu. Totuși urbariul votat numai de nobili nu putea fi decît codificarea și îmbrăcarea abuzului secular în formă de lege. Într'adevăr nobilii se folosiră de falsele arătări ale țaranilor din 1819¹⁴, pentru a le îngusta pămînturile ce ei le concedau și încă și această concesiune se face cu dreptul domnului de a sili pe țaran a lua în schimb alt pămînt pentru acel ce l'ar avea, adecă bine înțeles mai rău pe mai bun. Pentru acest pămînt concedat țaranului, el trebuia să lucreze o zi pe săptămînă cu vita sau 2 cu brațele, adecă 52 sau 104 zile pe an, pe care domnul putîndu-le cere toate în timp de vară, lăsa țaranului zilele de iarnă, pe care nu le putea întrebuința la nimic; apoi domnul

---

13. *Barițiu* I, p. 583.

14. *Barițiu* I, p. 645 arată deosebirea cea mare între pămîntul concedat țaranilor de urbariul Ungariei și acel al Transilvaniei. Acel din Ungaria dădu țaranilor 25 50 jugere (1600 st. [L]) pămînt; acel din Transilvania de la 14—20. Atîta declarase cei mai mulți ce posedau în 1819, pe cînd în realitate ei avuse mai înainte de la 30—40 juguri.

mai avea voie ca la timp de lucru grabnic, să poată îndoii zilele de lucru pe săptămână, ceea ce lăsa totdeauna facultate stăpînului de a asupra pe țărani. Pe lingă atare îndatoriri de muncă, în schimbul pămîntului, țăranul mai trebuia să se învoiască tot în zile de muncă cu proprietarul pentru o sumă de alte nevoi, de acăror îndeplinire nobilii se considerau scutiți tocmai prin desființarea iobagiei; astfel era dreptul de a lua lemne din pădurea proprietății, de a ținea circiune, măcelării, mori; dreptul de vînat, păscuit, de păserărit, de piață, de tîrguri, de vamă, etc.¹⁵ În afară de atari prestațiuni în muncă mai erau îndatoriti țărani a da domnilor pămîntești zecimea din toată recolta lor, pe alocurea nona, adecă a noua parte. Nobilii unguri se gîndeau însă și la lucruri mici; își aduceau aminte de timpul fericit cînd țărancele jumuleau pentru ei gîștele lor proprii de puf, spre a face stăpînilor perine și saltele, pentru dulcea lor odihnă. Se prevăzura deci prin un articol, că țăranul să fie îndatorit a da pe an domnului două găini, doi pui și zece ouă. Mai era dator a-i duce cîte un stîrjin de lemne și a-i face cîte două cărături pe an. Iată legea fatală care zugrumă cu totul pe țăranul român, de oare ce aproape toată munca lui era răpită de domn, în schimb pentru o fărâmatură de pămînt, de pe care nici macar nu și putea scoate hrana. La auzul votărei unei legi atît de asupritoare, o mișcare se făcu în toată poporația rurală, semnul înainte mergător al revoluției ce trebuia să izbucnească puțin timp după aceea. Raporturile Romînilor cu Ungurii în Ardeal explică în destul izbucnirea mișcării din anul 1848. În clasa cultă teama pentru destrugerea naționalității romîne prin măsurile de maghiarizare tot mai aprigi și mai amenin-

---

15. *Pașiu*, I, p. 187.

țătoare ; în poporul de jos, din nefericire nu prea în stare a înțalege pericolul național, atingerea interesului individual prin îngustarea mijloacelor de hrană, față cu o mănținere aproape neschimbată a îndatoririlor de muncă, iată cele două pricini care, lucrînd în acelaș sens, aruncară în brațele unei alteia clasa cea de jos și pe acea cultă a poporului român. Ambele trebuiau să lupte spre a impune Ungurilor respectarea vieței intelectuale și materiale a poporului român.

Dacă însă era îndestul stof explozibil în Ungaria și Transilvania spre a provoca o revoluție contra absolutismului unguresc, scînteia ce'l aprinse nu fu decît o așchie din acea sărită în Franția în ziua de 23 Fevruarie 1848. După ce în 13 Martie Vienejii imitează pe Franceji, curînd după aceea izbucnește și în Ungaria revoluția în contra Austriei, din care apoi se desface revoluția popoarelor tiranizate de Unguri în contra acestora, între altele și aceea a poporului român, de care vroim a ne ocupa.

Revoluția din 1848 care se lăți aproape asupra întregii Europe, luâ un caracter deosebit după popoarele în sinul cărora ea se desfășurâ. În Franția ea se colorâ de tendințele socialiste care frămîntau pe marea mulțime a lucrătorilor din Paris ; în Italia ea avu drept țintă răspingerea stăpînirii străine pentru a constitui apoi întregimea țarei ; în Germania de asemenea se desvoltară, pe lîngă cerințele după libertate, acele după unitate, strîns legate împreună ; în Austria din protivă, stat compus din deosebite naționalități, adunate împreună în mod nefiresc, sub supremația istorică a unei minorități numerice, revoluția tinse la desfacerea acestei monarhii în tot atîtea părți câte popoare o alcătuiau, și acelaș lucru se repetâ pe a doua treaptă în Ungaria, țară care reclamînd de la Austria dreptul liberei ocîrmuiri, nu vroia să

conceadă aceeași prerogativă popoarelor înglobate sub a ei stăpînire, între care era și poporul român.

Iată geneza revoluției Romînilor contra Ungurilor, întîmplată în 1848.

Tendințele de dominare și de maghiarizare din partea Ungurilor a tuturor popoarelor conlocuitoare îi puneau într'o poziție de tot falsă față cu principiile pe care revoluția lor contra Austriei îi silia să le proclame. Ei cereau autonomia și neatîrnarea față cu monarhia austriacă, însă numai în interesul lor, și spre a putea zugruma mai în voie încă celelalte naționalități pe care dezvoltarea istorică le alipise mai larg sau mai strîns de destinele lor. Departate de a recunoaște și popoarelor supuse lor emanciparea și egalitatea față cu ei, pe care dînșii le cereau față cu Austria, Ungurii urmînd înaintea a susține teoriile iubite, proclamau cu aceeași liniște sufletească existența numai a Ungurilor în sinul Ungariei, tăgăduind naționalităților conlocuitoare nu numai dreptul la participarea egală sau proporțională în viața statului lor, dar chiar și aparența unei existenți deosebite de cea a Maghiarelor; cu alte cuvinte Ungurii urmăreau, în revoluția lor, deslipirea de Austria, tocmai în scopul de a putea înăduși mai fără împotrivire pe toate popoarele de altă gîntă cuprinse în ceea ce se numea în de comun țara Ungurească.

Dieta din 1848, chemată în Ungaria, fu apucată de evenimentele revoluției, și partida liberală-națională, cu Kossuth în frunte, propuse îndată constituirea unui minister deosebit pentru Ungaria, chiar și în privirea războiului, a finanțelor și a politicii externe, și constituirea Ungariei ca stat neatîrnat de Austria sub arhiducele Stefan, încît regele, adevărat împăratul Austriei, mai păstra o putere numai nominală. Constituția votată în grabă de dietă și consfințită de împăratul în ziua de 11 Aprilie, sub presiunea evene-

mentelor din Viena, nu amintea prin nici un cuvânt de existență celorlaltor naționalități. Ea cunoaște numai o Ungarie și un singur popor, pe acel unguresc. «Regele e unguresc, țara ungurească, toate popoarele țării sunt ungurești, ministeriul unguresc, constituțiunea ungurească, legile ungurești, garda națională și toată miliția ungurească, colorile naționale ungurești și limba țării ungurească»¹⁶. Și spiritul acestei constituții în aparența liberală, care desființa privilegiile aristocrației și punea un capăt robotului, adevă muncii silite a țaranului, se arată mai ales față cu Români, în dispozițiile privitoare la unirea Transilvaniei cu țara Ungurească. Un număr de 69 deputați ai Transilvaniei trebuiau să fie primiți în dieta ungurească, care deputați erau să fie împărțiți între Maghiari, Secui și Sași: deci și constituția liberală a Ungurilor din 1848 nu se deosebia întru nimic în privirea Românilor de acea veche întemeiată pe uniunea celor 3 națiuni. Poporul românesc rămânea tot în afară de ori ce viață politică în țara lui, în care el avea imensa majoritate! Tot această constituție formulează o foarte draconică lege de presă, supunând ziarele la o cauțiune de 10.000 de fiorini și prevăzând pedepse foarte aspre contra editării unor ziare necauționate, contra tipăririi unor cărți anonime sau fără numele și locuința tipografului. De sigur că partida liberală care triumfa cu Ungaria nu era să se teamă tocmai de libertatea tiparului, și dacă se luau atari măsuri, se făcea numai în vederea naționalităților de altă fire, lucru ce reșea cu deosebire din pedeapsa de 4 ani de închisoare și 3000 de fiorini amendă impusă aceluia ce ar agita contra perfecte unități a statului unguresc¹⁷. Apoi

---

16. *Papiu*, II p. 15.

17. *Barițiu*, II, p. 24. *Comp. Papiu* II, p. 22.

cum puteau deosebitele naționalități din Ungaria să recunoască o constituție a întregii țări, făcută chip în numele libertății, însă fără a lor participare și numai de cătră elementul domnitor ?

Dintre aceste naționalități, două erau într'o poziție politică mai bună decât Romîni, care nu aveau absolut nici un drept, care nu erau recunoscuți nici într'un chip ca element politic în statul maghiar ; acestea erau Croații și Sirbii. Croații păstrase încă individualitatea lor istorică, personificată în funcțiunea banului lor, care se denumia în tot deauna de împăratul. Tocmai în ajunul anului 1848 fusese numit în atare dregătorie. Francisc Iellachich, om de o mare vază și popularitate la Croați. În vederea acestei împrejurări și temîndu-se Ungurii că planurile lor să nu întimpine o împotrivire mai ales în Croația, mai scăzuse, după izbucnirea revoluției lor, tonul în dietă, și Kossuth însuș, care mai înainte nici vroia să audă de numele de Croația, acuma proclama sus și tare că Ungurii vroesc să respecte naționalitatea croată ¹⁸.

Sirbii, de și erau lipsiți ca și Romîni de un cap politic, găsiră un conducător în mitropolitul, mai apoi în patriarhul lor Raiacici, protestînd contra nimicirii naționalității lor. Prin constituția din 11 Aprilie, ei își delimitază un teritoriu al lor, pe care'l denumesc de sîrbesc, și aleg chiar de Voevod al lor pe colonelul Suplicaț. Ei dau o proclamație în 18 Mai în care spun că, de și nu au de loc scopul de a se rupe de coroana Ungariei și de casa Austriei, totuși revendică dreptul lor de a trăi ca nație deosebită, cu limba și așăzămintele ei. Ungurii nevroid să recunoască Sirbilor nici un soi de drepturi. pornesc în contra lor o armată, și se ciocnesc cu Sirbii, făcînd să curgă primul sînge din împărecherile interne, provocate prin

---

18. *Papîu*, II, p. 24—30.

politica ungurească, cea tot atât de nedreaptă pe cât și lipsită de simț sănătos.

În Transilvania împrejurările trebuiau să fie mai complicate, din pricina amestecului mai mare de interese protivnice între deosebitele popoare ce o locuiau: Secuii, Sașii, Ungurii și Romînii. Ungurii și parte din Secui, adoptară îndată constituția maghiară, siliră pe guvernator, comitele Teleki, să arboreze stindardul unguresc, semnul primirii unirei, și se constituiră pretutindene în garde naționale, împiedecînd pe Romîni de a lua chiar și o singură armă din depozitele publice, Sașii îngrijiți pe de o parte de ținuta amenințătoare a Romînilor, le conced drepturile, până atunci cu stăruință refuzate, în teritoriul sosesc, anume acela de a fi aleși ca membri în comunele săsești, de a putea învăța meserii, și popii lor a primi pămînturile trebuitoare, care la caz de lipsă să fie înlocuite prin lefi¹⁹; pe de altă parte Sașii se temeau de unirea Transilvaniei cu Ungaria și nu vroiau să primească deslipirea de Austria, ca buni Germani ce erau. Dacă însă la Sași se amesteca și simpatiile de rasă în ținerea cu Austria germană, popoarele slave și romîne erau împinse cătră aceeași politică din interesul lor cel mai lămurit, opoziția contra unor tendinți de absorbire și desființare a naționalităților lor, care nu ar mai fi cunoscut nici o margine, cînd Ungurii desfăcuți de Austria nu ar mai fi fost împiedecați de nimene în năzuințele lor cotropitoare. Aparentele concesiuni, pe care Ungurii se arătau plecați a le face Croaților, erau numai o vremelnică înșălătorie. Vroiau anume să zdrobiască întâi naționalitățile celelalte, Romînii, Sașii, Sîrbii, Slovicii cu ajutorul Croaților, și apoi să se întoarcă asupra acestora, spre a le lua înapoi cele ce se făcuse că le conced.

---

19. Concesiunile făcute Romînilor de Sași reproduse de Gazeta Transilvaniei 1848 No. 27 vezi și în *Papiru*, II, p. 272.

Mișcarea Romînilor fu cu atîta mai însemnată cu cît la ei lipsia și un cap politic ca Iellachich care să pună mișcarea anti-ungurească în legătură cu tronul austriac, lipsia chiar și ca la Sirbi un cap bisericesc patriot, care să țină locul celui politic; căci «episcopii Romînilor parte s'au abătut de la cauza națională, parte n'au avut inima ca să ocupe strălucita poziție de conducător al ei»²⁰. Dar dacă le lipsia un cap oficial, ei simțiau viața lor amenințată, și deci se sculară toți ca un singur om. Pericolul cel mare era unirea Transilvaniei cu Ungaria, cerută cu o energie înfricoșată de partida învingătoare și care unire de și era rău văzută chiar de unii aristocrați ai Transilvaniei, nu îndrăzneau s'o combată de frică. Pentru partea din poporul românesc ce-și prețuia naționalitatea, unirea cu Ungaria era tot atîta ca și moartea ei; pentru masele inculte atare unire era să întărească pe nobili, pe Unguri, și deci apă-sarea seculară a lor asupra Romînilor, așa de bine documentată în urbariul din 1847.

Atare mișcare fu determinată de proclamația lui Simion Barnuț, care puse un capăt șovăirilor de până atunci în mintea Romînilor asupra primirei sau respingerei unirei. Barnuț punea cu drept cuvînt înainte de toate ca principiu suprem recunoașterea naționalității romîne, de care Ungurii nici vroiau să știe, și întru cît principiul național nu putea de cît să fie periclitat mai mult încă prin unirea cu Ungurii, despre o trătare a unei asemenea întrebări nu ar putea fi vorba de cît întru cît Romîni ar putea-o face ca națiune liberă cu națiune liberă. Proclamația lui Barnuț aduse pe Romîni la conștiința adevărată a trebuințelor și interesului lor. Se arătară de îndată mințelor nepreconcepute cît de zădarnice erau argumentele a-

---

20. *Popiu*, II, p. 55.

duse până atunci de acei ce sprijinise unirea : că prin ea poporul românesc din Transilvania s'ar face una cu acel din Ungaria și că s'ar întinde și la Transilvania desființarea iobagiei. Toate dispăreau înaintea acelei idei mai covârșitoare, a peirei naționalității române, care ar deveni neaparată prin unirea cu Ungaria. Tinerimea română din Oșorhein, cu Avram Iancu cancelistul în frunte, hotărî ca pentru Duminița Tomei, să se afle cu toții în Blaș, în jurul profesorilor de acolo, fruntașii inteligenței române. Vestea, acestei adunări a poporului umplu de bucurie toată suflarea românească. Toți se așteptau de la ea la lucruri mari : inteligența la mîntuirea de supremația maghiară ; poporul de rînd la scuturarea iobagiei îngreuietă încă, în loc de a fi ușurată, prin urbariul din 1847. Pe cît însă se bucurau Românii, pe atîta se temeau și se încruntau Ungurii de adunarea românească. Măsurile cele mai aspre, proclamarea stărei de asediu, amenințarea celor ce vor merge la adunare cu punerea în țapă, iată mijloacele draconice, prin care Ungurii vroiau să opriască avîntul poporului român. Și cu toate acestea Ungurii, Secuții și chiar Sașii cei protivnici unirei țineau adunări în toate părțile. Lor le era însă permis, de oare-ce erau națiuni recunoscute ; Românilor însă nu ; dovadă că și acuma în mijlocul zbierătelor Ungurilor după libertate, numai la dînsa nu se gîndeau. Neputînd împiedeca însă întrunirea unei adunări, fără pericolul de a provoca lucrul de care tocmai se temeau de la ținerea ei, revoluțiunea, guvernul transilvanean caută prin intermediarul episcopului unit Lemeny, partizanul Ungurilor, ca să se adune un sinod în locul unei adunări naționale. Inteligența română cunoscînd însă plecarea cătră Unguri a episcopului și a celor mai mai mulți din protopopi, luptă din răsputeri ca să se țină o adunare a poporului în care mai ales să

fie reprezentați numeroși delegați sătești. La sfârșit guvernul fu silit să cedeze și învoi întrunirea unei adunări naționale, a poporului român în Blaș, însă pentru a zădărnici pregătirile făcute, și a face pe o mulțime de oameni săraci să vină în zădar până la Blaș, învoirea fu dată pentru alt termen de cât acel hotărît de Duminica Tomei, anume pentru 15 Maiu (stil nou). Pe de altă parte însă neputîndu-se împiedeca sosirea celor mai mulți delegați pentru Duminica Tomei, schimbarea termenului aduse Romînilor, slujba cea minunată ce ei ținură două adunări în loc de una, din care cea din Duminica Tomei fu o pregătire pentru cea mare de la 15 Mai. Încă la adunarea din Duminica Tomei mai mulți oratori spuseră mulțimei scopul pentru care o chemase. «Noi ne-am adunat frați Romîni ca să dăm de știre celorlaltor națiuni din țară, care au domnit până astăzi preste noi pe nedreptul, că șerbi mai mult nu vrem să fim, ce vrem să fim liberi; noi nu vroim să domnim peste alții; dar nici nu vom mai suferi, noi cei mai numeroși și cei mai vechi locuitori ai țării ca să se mai facă vre-o lege în această a noastră țară fără știrea noastră». Se vede deci modul ghibaciu cum conducătorii mișcării căutau să uniască cătră ei masele poporului, apăsînd mai ales asupra nevoiei celei mai simțite de ele, înlăturarea șărbirei. Totuș atît de bine știuse agenții conducători să prelucreze masele, încet, lucru la care ne am putea mai cu greu aștepta, ele răspunseră în totul la ideile lor, și în privirea curat politică a chestiunei. Cînd reprezentanții Ungurilor veniră în mijlocul Romînilor adunați, pentru a-i îmbia să se retragă, urmînd a se ținea adunarea cea învoită de guvern la 15 Maiu, și spunîndu-le între altele că Ungurii vroiau binele Romînilor, că iobagia se va șterge, căci se va uni țara Ardealului cu cea ungu-rească, și atunci Romîni vor fi asemenea Ungurilor,

din toate părțile se auziră între grupele țărani răsunînd vorbele: «nu ne vindem țara, nu vrem să știm despre unirea cu țara Ungurească pe care vreau să o facă domnii fără știrea Romînilor; vrem înainte de toate să fim liberi în țara noastră; ca șarbi nu putem face învoieli cu țări străine; după ce vom fi o națiune liberă, vom vedea apoi cu ce țară avem a ne uni; iobagi însă jurăm nu vom mai fi, ori vor șterge domnii iobagia ori nu»²¹. Mai ales o idee însemnată, care trebuia să alipească și mai mult pe masele poporane de conducători pătrunsese în ele, anume teama că dacă ar primi unirea cu Ungaria, Ungurii devenind atunci mult mai puternici și în Transilvania ar putea să întăriască asupra lor iobagia, pe care acuma se oferiau să o șteargă. Aceasta fu ideea care uni mai ales într'o singură voință grămezile poporului, ce se gîndeau bine înțeles tot mai mult la interesul lor privat, cu inteligența romîină, care avea privirile sale ațintite mai cu deosebire asupra cauzei naționale.

Tocmai pe cînd se rostiau cuvîntările din partea conducătorilor către popor, prin care căutau să întărească în el, odată cu apărarea drepturilor sale, reînvierea conștiinței naționale, sosi Simion Bărnuț, barbatul de la care am văzut că plecase toată mișcarea antiunionistă. El este primit cu un entuziasm nedescriptibil. Țăranii deshămă caii și trag ei înșii trăsura lui până în piața Blașului, cu toate că Bărnuț le spunea că nu era acuma timpul a se înjuga ca vitele, că destul robise ei până acuma și că le venise timpul de a fi oameni liberi. Bărnuț însă ca om înțelept, știind puterea pe care o avea asupra poporului, îl îmbie să rămînă liniștit, să urmeze înaintea cu munca către boieri până șărbirea a fi desfăcută

---

21. *Papiu*, II, p. 137.

pe o cale legală și'l rugă să se ducă de o cam dată a casă, spre a reveni la 15 Maiu, ziua adunării celei mari. Poporul care refuzase ascultare atît comisarilor unguri cît și episcopului ce'l rugase în acel sens, ascultă de glasul lui Bărnuț și se împrăștiè. În răstimpul de la Duminica Tomei până la 15 Maiu, Ungurii lucră din răspuțeri pentru a împiedeca adunarea cea mare. Arma întrebuintată de ei era mai ales ponegrirea și calomnia conducătorilor mișcării, pe care îi arătau de oameni cumpărați de Sași, pentru a lucra în contra unirei. Li se mai îputa apoi că ar fi agenți rusești, sau că ar favoriza ideea contopirei țărilor romîne într'o singură unitate sub stăpînirea Austriei, tendința reconstituirei Daciei vechi, așa numitul pe atunci daco-românismul. Cele d'întăi imputări erau curate născociri menite a ponegri mișcarea Romînilor. Cît despre aceasta de pe urmă a tendinților daco-romane, ele de și puteau să existe de pe atunci în adîncul minții unor Romîni, mai departe țintitori cu gîndurile lor, nu apăruse nicăiri la lumină, ca rostire a cugetelor românești. Și într'adevăr partida liberală din principate avea îndestul de lucru să lupte în contra protectoratului rusesc, iar cea din Ardeal contra absolutismului maghiar, pentru a se gîndi la planuri mai îndepărtate. Lucru însă curios și cam neașteptat, planul unui stat daco-romîn sub oblăduirea Austriei, răsări în capul Sașilor din Ardeal, tot ca un mijloc de a combate unirea cu Ungaria, fiind convinși Sașii «că naționalitatea germană va putea subsista lîngă cea daco-romană, și se va putea desvolta la tot mai mare grad de perfecțiune politică, intelectuală și religioasă și încă pe temeiul național german; pe cînd lîngă naționalitatea ungurească nu mai poate subsista de aci înainte nici o altă naționalitate, fără a se lepăda de sine însăși»²². Un rău

22. Broșura postorului sas *Roth* asupra foloaselor întemeierei unui stat

mai mare făceau însă cauzei naționale a Românilor, susținerile unor Români parte cumpărați de Unguri, parte chiar sinceri, care urmau mai departe a sprijini unirea, punând mai ales în lumină foloasele ce ar rezulta pentru țărani, din egalizarea condiției lor, cu cea a țăranilor din Ungaria, prin desființarea iobagiei. Din fericire pentru poporul român frunțașii inteligenței și a culturii române din Ardeal, Bărnuț, Buteanu, Iancu, Cipariu, Bran, Laurian se plecaseră cu toții spre părerea protivnică unirii și izbutiseră a face se pătrundă convingerea lor și în masele populare, mai ales prin mijlocirea ideii arătate mai sus, că după unire Ungurii, devenind mai tari, vor reintroduce iobagia momentan desființată. Izbînda ideii naționale, asupra acelei unioniste se văzu mai ales din împrejurarea că *Organul Luminării*, al lui Timoteiu Cipariu din Blaș, care până la Duminica Tomei apăraseră cauza unirii, după aceea zi părăsește atare idee și devine unul din cei mai focoși sprijinitori ai interesului național.

Guvernul unguresc vroia cel puțin să despartă adunarea Românilor în două tabere, cea a uniților și a neuniților, micșurînd astfel înșămîntătea lor. Români însă care la 1791 reclamară împreună chiar prin organul episcopilor lor, fără a căta la desbinarea confesională, erau să cate ei acum la dînsa, cînd organul protestărei nu mai erau capii religioși, ci înșuș poporul cel chinuit? Aice se văzu încă odată că unirea cu biserica Romei precum nu aduseseră poporului român nici o alinare a suferințelor, astfelu nici nu aruncaseră sămînta discordiei între ei. Dacă erau deosebiți în confesiune, erau tot una în suferinți, și nu era vorba acum de dobîndirea ceriu-

---

daco-roman editată anonim sub titlul: Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche daco-romanische Monarchie unter Oesterreich's Krone, Mai 1848, Hermannstadt. Extracte din ea în *Papiu*, II, p. 179-186.

lui pe ceea lume și de scăparea de iadul din aceasta de pe pământ.

Adunarea deci se întruni alcătuită din Români veniți «cu merinde în spate» din toate părțile țării, în frunte cu preoții lor sau cu tinerii agitatori care percurse țara chemînd pe tot poporul la Blaș, locul mîntuirii. Cu o pornire neoprită, căreia în zadar căutau Ungurii a-i pune piedeci, începură să curgă din toate părțile grămezi de oameni din ce în ce mai numeroase cătră locul întîlnirii.

Numărul celor adunați era însemnat, peste 40,000 de suflete. Neputîndu-se ținea ședințele necum în biserică cum era dorința guvernului, dar nici măcar în piața Blașului, se hotări ca ele să se țină pe cîmpia din apropierea orașului, care luă de atunci numele de cîmpia libertății. De și proporțiunile adunării din 15 Maiu întrecea pe înzecitele pe acele a le adunării din Duminica Tomei, totuși ordinea cea mai exemplară predomină și aici și nu fu turburată un singur moment, dovedind deci cît de zădarnică era din acest punct de vedere teama Ungurilor, despre apucăturile unui popor *necult* cînd s'ar vedea în așa de mare număr. Români în marea lor majoritate erau neculți în adevăr, în senzul posedării de cunostinți, peiră că regimul neomenos sub care zăcuse le împiedicase sistematic dobîndirea lor; dacă ei însă nu le posedau, erau plecați cătră ele, pentru că erau odraslele unui popor civilizată, care lăsase ca moștenire în sîngele lor apucăturile culturale. Cît se deosebiau ei de Ungurii, cei preținși cultivați, la care nici-o adunare nu se putea ține fără capete frînte și pericolul existenței? Generalul Schürter care asistă la rugăciunea făcută de episcopul neunit, Andreiu Șaguna, pentru împăratul, la deschiderea ședinței din 15 Mai, mărturisește că «adunare de popor atît de numeroasă și totuș condusă cu atîta orînduială, și care să docu-

menteze atîta cultură și seriozitate, atît entusiasm nobil, n'a văzut încă în toată Europa»²³.

În o adunare atît de numeroasă erau fără îndoială și reprezentanți romîni ai ideilor maghiare și cu deosebire de acei ce susțineau unirea cu Ungaria. În cuvîntarea rostită de Simeon Bărnuz în biserica din Blaș, în întrunirea pregătitoare ce precedă deschiderea adunării, și anume în ziua de 2 Mai 1848, el aduse argumente atît de convingătoare, încît partizanii unirii amuțiră pentru tot restul decursului adunării, temîndu-se mai ales a nu provoca în contra lor furia poporului. În acest discurs memorabil, tot atît de elocvent pe cît și de adînc cugetat, tribunul adunării ardeleno din 1848, Bărnuz, își pune toate silințele pentru a dovedi nenorocirile ce ar urma pentru poporul romîn din primirea unirii. El începe cu o privire istorică asupra rapoartelor dintre Romîni și Unguri de la așazarea acestora în Transilvania, dorînd ca «cuvîntarea lui așa să facă pe cei ce'l ascultă a simți cei 944 de ani de umilire ai Romînilor, cum simte șerbul una zi de rob în care a lucrat de dimineață pînă în sară, flămînd, ars de sete și bătut». El arată apoi că Ungurii nu erau așa de salbateci cînd veniră asupra pămîntului Romînilor, cum s'au făcut după-aceea mai tîrziu; că ei sunt mai barbari astăzi de cum erau cu o mie de ani mai înainte. După aceea expune drepturile de care Romîni se bucurau sub Unguri, și cum aceste le fură treptat și pe nesimțite rîpite; analizază unirea din 1437 a celor trei națiuni contra Romînilor, acăreia primă urmare fu încătușarea lor sub legile cele barbare și neomenoase ale tripartitului unguresc, arătînd toate monstruoasele lui dispoziții în protiva Romînilor. El caracterizază chiar legile precum și con-

---

23. Cuvintele lui reproduse de *Papiu*, II, p. 231.

stituția impuse Transilvaniei de Unguri, ca «documentele barbarici celei mai de jos; că dreptul unguresc calcă în picioare pe o mulțime de ginți, desbrăcându-le de demnitatea omenească, rîpindu-le toate mijloacele de cultură și apărare, dînd toate bunătățile și onorurile țării aristocraților, iar pe popor îl încarcă cu greutate și-l dau legat în minile aristocraților ca pe o vită». Trecînd după aceea la analiza aprobatorilor constituțiunii, Bărnuț arată cum Ungurii nu s'au mulțămît numai a desbrăca pe poporul român de toate drepturile sale, «ci încă îl și calomniază, zicînd că este o națiune de jos». Atare trătare a națiunii romîne împinse pe nobilimea ei să se maghiarizăze, spre ași apăra astfel viața individuală; iar poporul rămas singur căzu tot mai adînc sub barbara și neomenoasa asuprire. «Eată că acum îi scot pe iobagi la sapă, la secere sau la alte lucruri, îi mîna cu alunul din dărăpt de se înalță pulberea în urma lor, ca în urma carălor ce fug pe drumul țării; cînd e barbatul la carat de grău, de fin, de vin domnesc, au cu aratul în pămîntul domnesc, atunci femeia e în curte la cernut, la dires, la scos de cînepă, la tors; casa țaranului e ramasă numai în îngrijirea pruncului din leagăn. Cînd e timp frumos țaranul lucră la domni, cînd plouă vine la lucrul său; cînd a sfîrșit lucrul stăpînului, numai în deșert mai aruncă el sămănta în pămînt, căci a trecut timpul sămănatului. Afară de aceasta, prestațiunile cele multe, zecimele, găinele Crăciunului, mielul Paștilor, puii și ouele și cupele de unt, afară de vacile cele grase și de pieile de vulpe pe care le dădeau înainte popii românești. Sunt și aristocrați care bagă în jug pe oameni și grapă cu ei». Atare tablouri scoase din viața reală și deci care aveau ecou în inima fie căruia, trebuiau mai ales să facă simpatie pe oratorul ce le rostia, și să-i dea asupra țaranilor o autoritate

aproape neîmpărțită. Românii, văzînd soarta lor desperată, aleargă la unirea cu biserica catolică, spre a mai scăpa de suferinți; dar și acea jărtfă fu zadarnică; ademenitoarele făgăduinți se sparseră toate în fum. «Să jurăm că nu ne vom lăsa să ne mai înșăle; să jurăm că nu vor mai putea turbura pacea și buna înțelegere a noastră, nici iezuiții, nici călugării sîrbești, nici misionarii Strigonului, nici agenții națiunilor străine, chiar și cînd s'ar îmbrăca în vestimente de preoți și episcopi românești; să jurăm că nici diavoli iadului nu vor mai putea rumpe legăturile iubirii frățești cu care e legată adunarea aceasta și printr'însa toată națiunea romînă. Să jurăm fraților și ca frați de un sînge să eșim la luptă contra aceluia dușman al naționalității noastre, ce vine cătră noi cu flamura de uniune nouă cu țara ungherească!» După ce termină cu schița istorică, încunjurînd cu înțelepciune revoluțiile Romînilor și cu deosebire cea din 1784, de care era periculos a se ocupa într'o adunare atît de pornită contra elementului asupritor, și care trebuia mîntînită în ordine spre a nu da prilej la cruzimi și măceluri, el ajunge la planurile de unghurire ale Maghiarilor, asupra celorlalte naționalități conlocuitoare și cu deosebire asupra Romînilor; arată că prin unirea consimțită de Romîni, Ungurii vrau să pună și de drept mîna pe Ardeal, pe care acuma îl au numai de fapt, și contopind Ardealul cu Ungaria să creeze o singură mare patrie ungherească: «Înțălesul cel adevărat al unirei nu este altul, fără numai să ne dăm pămîntul nostru Ungurilor, pămînt proprietate adevărată a națiunii romîne, cîștigat cu bună dreptate înainte cu vre-o mie șapte sute ani, și ținut de atunci pînă azi cu multă sudoare și osteneală». Dar fiind că Ungurii tocmai susțineau că prin unire departe de a lua proprietatea cui-va, vroiau să facă proprietari și pe acei ce pînă

ferbinte decît Romînul pe a sa, și ca să fie mai mîndru cu originea sa cea scitică decît Romînul cu cea italică? Așa este, fără de naționalitate nu e libertate, nici lumină nicăiri, ci pretutindene numai întunec și amorțire. Ce este apa pentru pește, aerul pentru zburătoare și pentru toate viețuitoarele, ce este lumina pentru vedere, soarele pentru creșterea plantelor, vorba pentru cugetare, aceea e naționalitatea pentru ori care popor; într'însa ne-am născut, că este mama noastră; de suntem barbați ea ne-au crescut; de suntem liberi într'însa ne mișcăm; de suntem vii într'însa trăim; de suntem supărați ne alină durerea cu cîntece naționale; prin ea vorbim și astăzi cu părinții noștri care au trăit înainte cu mii de ani; prin ea ne vor cunoaște strănepoții și posteritatea peste mii de ani, și iată că unirea cu Ungurii acum vra să frîngă și să zmulgă această ancoră de mîntuire, vra să strice acest organ al vieții românești, vra să rîpească de la Romîni libertatea cea de pe urmă! Posteritatea romînă se va mira de nesimțirea noastră și ne va blăstăma în morminte că am ascultat cu nepăsare sentința de moarte a gîntei noastre, că nu am recurs chiar la cele din urmă mijloace pentru sporirea neamului romîn, că nu ne-am rîdicat toți pentru unul și unul pentru tot, ca să depărtăm de la strănepoți această infamie nemeritată. Au nu ar fi lucru mai strălucit și mai măreț înaintea oamenilor și a dumnezeirei, ca să ne oștim pentru nemurire și mai bine să descindem toți în morminte la părinții noștri, încoronați cu glorie, de cît să lăsăm o infamie vecinică moștenire nefericivilor noștri strănepoți», și așa mai departe pe un ton din ce în ce mai ferbinte, până la sfîrșitul acestui monument neperitor al elocvenței politice romîne²⁴.

24. Discursul lui *Bărnuz* reprodus de *Papiu*, II, p. 307—363.

A doua zi în adunarea generală Bărnauț propuse următoarele rezoluțiuni, care fură votate în unanimitate de către întreaga adunare, pusă în cunoștința lor prin repetare de pe tribune secundare înprăștiate în masa celor adunați.

I. Cîmpul acesta pe care se ține prima adunare națională romînă din Transilvania, întru eternă aducere aminte a acestei lucrări glorioase, se va numi cîmpul libertății.

II. Națiunea romînă se declară că are să rămână de a pururea statornic credincioasă înălțatului împărat al Austriei și marelui principe al Transilvaniei și augustei case austriace.

III. Națiunea romînă se declară și se proclamă de națiune de sine stătătoare și de parte întregitoare a Transilvaniei, pe temeiul libertății egale.

IV. Națiunea romînă depune jurămînt de credință către împăratul și către patrie²⁵.

Aceste rezoluții fură apoi dezvoltate în ședința a doua din 4 Maiu, specificîndu-se mai amărunit drepturile cerute de națiunea romînă, care sunt: independența ei națională în privirea politică; reprezentanți la dieta țării în proporție cu numărul său; dregători în ramurile administrative, judecătorești și militare în aceeași proporție; întrebuițarea limbii sale în toate trebile ce se ating de ea, atît în legislațiune cît și administrațiune; Romînii să poarte acest nume ca oficial și nu acel de Valah; biserica să rămînă neatîrnată de ori-care alt cult, egală în drepturi și foloase cu celelalte biserici ale țării; scaune în dietă pentru episcopi; desființarea iobagiei fără nici o despăgubire și acea a dijmelor; libertatea tiparu-

25. *Barișiu* I. c. II, p. 110. După protocolul ședinții I (p. 119). Papiu, II, p. 232 dă rezoluțiile în 5 puncte, mai adăugînd ca I: „Adunarea se proclamă de adunarea națională a națiunii romîne din Transilvania”, punct ce nu se află în protocolul adunării.

lui și a întrunirilor; libertatea personală; tribunale de jurați cu debateri orale; garda națională; înființarea de școli românești în toate satele, de gimnazii, institute militare și seminarii preoțești, pe unde s'ar cere trebuința, și aceea a unei universități române cu libertatea învățământului; împărțirea dărilor proporțional cu averea fie-căruia; întocmirea unei constituții nouă pentru Transilvania; în sfârșit punctul poate de căpitanie al tuturor rezoluțiilor, că națiunile conlocuitoare să nu iee în dezbateră cauza unirei cu Ungaria, până când națiunea română nu va fi constituită și înzestrată cu vot deliberativ și deciziv în camera legislativă, protestînd ea în contra unei uniri încheiate fără a ei participare²⁶.

Adunarea din Blaș îndeplinise un mare act în viața poporului român din Transilvania. După lungi secolii de amorțire și suferinți, după încercări de îmbunătățire a soartei lor pe calea concesiunilor sau pe acea violentă a protestărilor revoluționare, poporul român cerca acuma o alta, acea a revendicării dreptăței pe calea pacinică, dar amenințătoare și ea, a unei impunătoare manifestări poporane. Fie-care mod de procedare era conform cu spiritul timpului în care el se petrecuse, și acuma în veacul libertăței, Românii credeau că e de ajuus de a proclama drepturile lor netăgăduite spre a le dobîndi. Cît trebuiau să se înșăle ei, crezînd că vor putea izbuti a pune cu liniște mîna pe o poziție ce li se denega de atîtea veacuri!

Și într'adevăr cît țineau Ungurii în samă hotărîrile adunării din Blaș, se văzu curînd după aceea, în dieta Transilvaniei care se deschise la Cluș. Aproape toți deputații fuseseră aleși prin un sistem de terorizare ne mai pomenit, dintre partizanii unirei, fiind înlăturați toți magnații conservatori care se temeau

---

26. După protocoalele oficiale reproduse de *Barîtu*, II, p. 120-124.

ca unirea să nu atragă după ea desființarea iobagiei. Cînd chestia unirei veni la desbatere, o mulțime ne-sfîrșită de Unguri, purtînd steaguri pe cari era scris: «Unirea sau moartea» încunjură localul dietei și pă-trunse în tribune, injurînd și zbierînd în contra pro-tivnicilor unirei și amenințîndu-i să pună asupra lor în aplicare deviza de pe steagurile lor. Sub atare cumplită presiune, nu îndrăzni nici un deputat să spu-nă un cuvînt contra unirei; ba cei 22 de deputați sași, din care cei mai mulți nici nu îndrăzniră a vorbi, neștiind ungurește, de teama să nu fie sfîșiati de plebe, dacă s'ar rosti în limba germană, votară și ei pentru unire, și însuși parohul Roth, acela ce scri-sese broșura în contra unirei și pentru daco-romanismu, luă cuvîntul, spre a proclama aderarea Sașilor la u-ciderea poporului lor.

Incordarea cea violentă între Romîni și Unguri ajunse la culme prin votarea unirei, pe care nici nu o alipiră de corolarul ei neapărat, desființarea iobagiei, în cît astfelu și poporul de jos dintre Romîni se porni în contra Ungurilor, vaziud că se realiza spusa conducătorilor săi de la Blaș, că unirea va în-greuija numai soarta Romînilor, iar nu o va ușura. În atare stare de lucruri era prea ușor să izbucnea-scă o faptă violentă, precum fu măcelul din Mihalț, unde curse primul sînge al revoluției din 1848. Ța-ranii din acest sat, cărora proprietarul, baronul Es-terhazy, le luase o parte din fînăț, crezînd că acuma venise momentul, de a redobîndi pămîntul înapoi, întră cu puterea în el. Perzînd judecata ei refuză a restitui pămîntul, și opunîndu-se execuției militare, 12 inși dintre ei sunt împușcați²⁷. Judecătorește poate

---

27. Așa reiesă mersul firesc al faptelor expuse de *Barfiu*. II p. 157, de și autorul vra să arăte măcelul că o uneltire ungurească; dar ce nevoie este ca provocarea de fapt să vină tot din partea Ungurilor, cînd se făcuse atîtea pen-tru a aduce pe Romîni la desperare!

avea dreptate baronul Esterhazy ; dar de atare dreptate era acum vorba între Români și Unguri ? De dreptatea de cancelarie era acumă întrebarea, sau de acea mare și sfântă sădită în sufletul omenesc, care l'împinge pe acesta la moarte chiar, pentru a o face să triumfe ? Și atare dreptate, după ce Românul o ceruse la toate mijloacele omenesti, trebuia să recurgă iar la armă și la sânge spre a o redobîndi. Simțimîntul adevărat pe care măcelul din Mihalț, îndreptățit sau nu judecătorește, îl trezi în inima poporului român, se vede prea bine din efectul pe care știrea lui o produse asupra inimei celei mai fierbinți a revoluției din 1848, acea a lui Avram Iancu, care îndată ce află de el, vroi să plece între Muntenii din Bihar, spre a-i face să răsbune vărsarea sîngelui întîmplată, și numai cu mare greutate fu reținut de Bariț și Bărnuf²⁸.

Lucrurile se încurcă în curînd tot mai mult, provocate fiind mai ales de măsurile partidei unioniste ungurești, care vroia să frîngă toate împotivirile. Așa arestîndu-se de cătră agenții unguri pe Laurian și pe Bălășăscu, o mulțime de săteni din încunjurimile Sibiului vin spre a-i libera, ceea ce văzînd autoritățile militare germane, care tot se mai aflau în Transilvania, ordonă să li să deie drumul. Apoi regimentul I din grăniceri români ie o rezoluție publică, a nu asculta de ministeriul de războiu din Pesta, ci numai de guvernul austriac. Deputații acestui regiment subscriu chiar niște puncte analoage cu acele votate de adunarea cea mare din Blaș, și le comunică prin o petiție împăratului.²⁹ Tot așa face și al II-le regiment român de graniță sub colonelul Urban, și un batalion al său refuză a se bate cu Sîrbii

28. *Barițiu*, II, p. 164.

29. Vezi petiția reprezentanților acestui regiment cătră împăratul din 11 Septembrie 1848, în *Die Rumänen der oesterreichischen Monarchie*, Wien, 1849, p. 23.

cei revoltați, întru cât și Sîrbii avînd steag împărătesc, el nu vroia să împuște în steagul împăratului spre folosul Ungurilor.

Intre acestea revoluția Ungariei contra Austriei, izbucnise prin uciderea lui Lambert, numit comisar împărătesc în Pesta, în locul arhiducelui Stefan, ce fusese disgrățiat de împăratul. Ungurii amețiți și amenințați de o parte de Romîni, de alta de Croați, și stînd chiar în luptă față cu Sîrbii, trec de la vorbe la fapte, de la strigăte și vociferări la omoruri și și măceluri. Ei încep cruzimele lor încă din timpul cînd își eșise din fire, văzînd că Romîni vor cu orice preț să țină adunările din Blaș. Atunci prind ei și torturează cu cruzime pe un preot, Simion Balint, care luase cuvîntul în adunarea din Blaș. La 2 Iunie se întîmplă execuția militară din comuna Mihalțul. În 17 Iuliu niște Sequi străpung pe doi Romîni în comuna Sf. Craiu. În 11 Septemvrie publicîndu-se manifestul banului Iellachich, Ungurii se înverșunează și mai rău contra Romînilor, și măcelurile ieu un caracter mai rostit. În 13 Septemvrie țaranii din comuna Lunca opunîndu-se la conscripția ce se făcea fără ordin împărătesc, pentru a se înarma pe Romîni în contra Romînilor, se comandă foc, și 23 de oameni cad morți. Tot în Septemvrie unul din cei mai crunți persecutori ai Romînilor, baronul Apor, pune să se spînzure 26 de Romîni, așa numai din plăcerea de a-i ucide, preumblîndu-se apoi cu țigara în gură între cadavrele lor. După omorul comisarului împărătesc Lambert în 28 Septemvrie, o furie și mai cumplită cuprinde pe Unguri, și ei spînzură în 3 Octomvrie pe iuriștii romîni Alexandru Bătrîneanu și Vasile Simonis, tribuni denumiți de comitetul românesc din Blaș a organiza împotrivirea ; apoi în 12 Octomvrie pe teologul Vasile Pop. Romîni, văzîndu-se snopiți și uciși în toate părțile, recurg și ei la violențe și

măcel, ucid în 13 Octombrie pe doi nobili jăcași Alexa Gyárfas și Sigismund Dobay, iar în 20 Octombrie comit un măcel înfricoșat în 45 de familii nobile maghiare din comuna Sangatin, în care pier 141 de inși²⁹, măcel care învață pe Unguri cum spune Bariț, «că și rabdarea de oae a Romînului, putea fi curmată și chiar acest Romîn cu sînge de mămăligă și de ceapă se putea preface în tigrul turbat, silit fiind să vază și să miroase necurmat și neîncetat sînge vărsat din trupuri omenesti»³⁰.

Poporul Romîn simția însă că nu poate lupta cu Ungurii de cît organizîndu-se, și cea mai de aproape idee era de a oferi puterile sale firești comandanților austriaci, care să le întocmească, conducă și înarmeze în contra Ungurilor. Se și face o nouă mare adunare în Blaș la care vin și trupe romîne armate cu ce putuse găsi, sub comanda lui Avram Iancu, Ioan Axenti și Iovian Brad. Această adunare iarăși foarte numeroasă, de aproape 30,000 de oameni, după ce protestează contra măsurilor de terorizare puse în lucrare de Unguri, cere din nou prin un protocol subsemnat în 25 Sept. 1848, desființarea iobăgiei, întocmirea unei garde naționale romîne și lăsarea Transilvaniei în starea ei autonomă; refuză de a recunoaște ministerul unguresc; declară că vra să asculte numai de împăratul și cere deschiderea unei diete compusă din deputații tuturor națiunilor și a celor românești după numărul sufletelor³¹. Cu alte cuvinte identic cererile făcute de adunarea din 25 Mai și de cea a celor două regimente grănicerești.

Între aceste un agent al lui Kossuth, Buzenczai, merge în Secuime, rescuind și pe acest popor sălbatec în contra Romînilor. Mai multe bande armate

29. *Barițiu*, II, p. 131, 154, 133, 240, 261, 262, 263, 210, 265 și 263.

30. *Idem*, p. 265.

31. Protocolul în *Die Rumänen der oest. Mon.*, p. 31.

pornesc, fără provizii de mâncare și în speranța numai a jafului și prăzei, asupra comunelor românești și săsești. Colonelul Urban comandantul regimentului de grăniceri românesc, le iese înainte la Reghin, și aici se întâmplă prima ciocnire, oare cum regulată, între oștirile ambelor tabere. Izbînda fu a Secuilor, care întrecea cu mult prin numărul lor pe Romîni, după care Secuții pradă și ard orașul Reghin în chipul cel mai sălbatec.

Războiul civil fiind dat pe față prin operațiile începute de Secui și atacul îndreptat de ei contra trupelor imperiale, comandantul obștesc al acestora, baronul Puchner, dă în 18 Octomvrie proclamația lui, prin care arată că rupe ori ce relații cu guvernul unguresc, declară pe Unguri de trădători și însărcinează pe comitetul revoluționar român din Blaș ca să desarmeze pe toți Ungurii, chemînd tot odata gloatele la apărarea cauzei imperiale. Comitetul revoluționar român compus din Laurian, Bărnauț, Bălășescu, Micaș, Cipariu și Bran provoacă prin un călduros apel pe popor la arme³¹, și contra-revoluție românească se deslănțuește în toată furia ei. La Oșorheiu s'întîmplă o a doua ciocnire între Secui și Romîni, comandați de generalul Gedeon, în care Secuții, fiind ei acuma mai slabi, o rup de fugă chiar de la prima lovitură de tun, încît lucru curios în această bătălie nu a perit decît *un cal*, iar din oameni nici unul.

Cine ar putea descrie toate grozăviile petrecute între Romîni de o parte, Secui și Unguri de cealaltă, grozăvii cu atîta mai mari cu cît ele se petreceau în sute de locuri de odată, pretutindenea lucrîndu-se la destrugerea avuțiilor omenești prin pradă și foc, la destrugerea vieților lor prin furci și spîn-

---

31. Apelul în *Barifiu*, II, p. 306—308.

zurători. Fie-care faptă a uneia din cele două taberi era răsbunată cu o întrecere de cruzime din partea celei opuse. Inșălarea și trădarea însoțiau cele mai de multe ori actele mai crâncene. Inverșunarea provinea mai ales din faptul că Romînii căutau, îndeplinind ordinul generalului Puchner, să dezarmeze pe Maghiari; iar aceștia vedeau în atare măsură peirea poporului lor, pe care'l știeau numai o frîntură din poporația Transilvaniei. De și însă Ungurii erau în număr mai mic, erau mult mai bine organizați și mai bine înarmați ca Romînii, care cu toate că mai numeroși, erau lipsiți atît de cele mai elementare cunoștinți în arta militară precum și de armele cele mai trebuitoare. Bravura personală, mare ca totdeauna la poporul romîn, înlocuia numai cu prețul a mari sacrificii lipsa organizării, și viețile pierdute nu răspundeau mai nici odată la câștigurile dobîndite. Trupele imperiale, care trebuiau să sprijine și să conducă mișcarea Romînilor contra Maghiarilor, erau ele înșile puțin numeroase, guvernul din Viena neputîndu-le întări din pricina nevoilor ce avea de întimpinat în alte părți. Ceea ce însă mai ales lipsia erau armele, încît puterile Romînilor, de și înșămbrate ca cifre, trebuiau să rămînă paralizate. Nu e vorbă, comandantii germani sprijiniau pe cît puteau pe Romîni și căutau să-i apere în contra violențelor maghiare; așa colonelul Urban în proclamația dată de el, după luarea Clujului, amenința pe Unguri că pentru fie ce Romîn spînzurat, din cauză că a fost creștinos împăratului, vor fi spînzurați cîte doi Unguri ³². Asemenea proclamații nu putea însă îndrepta lipsa de organizare a partidei austriace, cătră care se alipiseră Romînii, și în toate intîlnirile mai înșămbrate Ungurii repurtau izbînzi cu efect, cu atît mai mult

32. Proclamația în *Barițiu*, II. p. 306—308.

că o armată regulată, comandată de generalul polon Bem, venise din Ungaria în ajutorul răsculaților Unguri. La Ciucea armata austro-română este bătută, și Bem reocupă Clujul capitala țării din mâinile imperiailor; tot pe atunci colonelul Urban e nevoit să scape cu trupele sale în Bucovina. Atare izbîndă a Ungurilor întartă încă și mai tare pe Săcui a urma înaintea cu atrocitățile lor, răspîndind focul și omorul pretutindene unde întilneau avere sau viață românească. Cuvîntul de înțelegere al Secuilor era stîrpirea fizică a poporului român pe care nu'l puteau răpune moralmente. Sașii însă fiind deopotrivă amenințați cu Românii, și fiind oameni bogați, deprinși a trăi liniștiți, și cu totul desvătăți de la mînuirea armelor, văzînd pericolul cel eminent ce amenința mai cu deosebire pe orașele lor cele două mai mari, Brașovul și Sibiul, se hotărăse a chema în ajutor trupele rusești, care sub generalul Lüders ocupase acuma Bucureștii, după stîngerea revoluției întîmplate în acel oraș. Se convoacă îndată comitetul apărării țării, compus din Sași și Romîni, și cu toate că mai mulți membri să opuseră intervenirii străine, majoritatea hotărî să recurgă la ea, mai cu osebire după discursul episcopului român neunit Andrei Șaguna, și să trimesă o deputație la generalul Lüders care să ceară intervenirea armatei rusești. Bărnuz era cu deosebire protivnic chemării Rușilor, căci vasta și caldă lui inimă vedea că atare chemare a lor în ajutor era cu totul periculoasă pentru Romîni; că spesele războiului numai cu Moldova și Muntenia s'ar plăti, și mai bine să murim spunea el, de cît să ne vindem noi pe noi, ori pe frații noștri³³. Propunerea pentru ajutorul rusesc fusese făcută din partea autorităților militare

---

33. Scrisoarea lui Bărnuz c. T. Maiorescu în *Ioan Ghica*, Amintiri din pribegirea după 1848, București 1890, p. 172.

austriace ; dar spre a acoperi rușinea unei asemenea cereri de ajutor, propunerca era formulată așa că să pară a fi fost făcută chip din partea Sașilor și a Românilor, iar baronul Buchner, comandantul general austriac, să protesteze în contra întrării trupelor străine în țările împărătești. Bine înțales că o asemenea propunere stranie nu fu primită, și comitetul Sașilor și al Românilor nu se hotărî a chema pe Ruși, decît după ce Austriacii se lepădară de ideea protestului. Iată modul cum înțălegea Austria să acopere rușinea cea ne mai pomenită de a fi nevoită să ceară intervenirea străină, spre a pune în rînduială pe popoarele propriiei ei monarhii. Deputația la generalul Lüders nu izbuti la nimic. Rușii vroiau să ajute împărăția Austriacă, și nu pe naționalitățile Transilvaniei. Lüders refuză deci ajutorul cerut până nu va fi reclamat de însuș baronul Puchner în numele guvernului său, cerere la care fu nevoit mai la urmă să se supună baronul, în loc de a protesta în contra întrării trupelor rusești!

Sosirea cîtor-va trupe moscovite, care se așăzară cu garnizoana în Brașov și Sibiu, dădură putința austriacilor de a întrebuinta toate puterile lor în protiva răsculaților, așa că ei putură obține a izbîndă contra lui Bem la Sibiu, și apoi în o bătălie mai singeroasă, la Simeria, cel puțin rezultatul eși nehotărît. Condușă însă precum era lupta din partea imperialilor, fără nici o unitate, fără nici un plan, și numai așa încăerîndu-se pe unde se întîlniau, izbînzile din o zi se întorceau a doua zi în perderi, care ruinau cu totul toate silințele și opintelele făcute. Așa Bem bate pe generalul rus Skariatin care apăra Sibiul, ocupă orașul căruia îi impune o contribuție de 200,000 de fiorini, pe lîngă că mai gălesc în oraș 21 de tunuri și o mare cîtime de praf, gloanțe și patroane de puști. Celalalt general rus, Engelhardt, care apăra

Brașovul, auzind de catastrofa de la Sibiu și de marele curaj pe care insurgenții îl capătă în urma acelei izbînzi, aflînd apoi că un corp de 10,000 de Secui vine asupra Brașovului, se hotărăște și el a părăsi Transilvania ca și colegul său cel bătut la Sibiu. Retragerea Rușilor aduce și ocuparea Brașovului, în ziua de 20 Martie 1849. Trupele austriace sunt aruncate și ele peste graniță în Muntenia, în cît Transilvania cade aproape toată (afară de țara Moșilor) în puterea răsculaților.

Eminentul conducător al acestora, generalul polon Bem, organizează îndată din recruți noi, Secui, Sași și Romîni (cu sila), un corp de 30,000 de oștire; pune să toarne din clopotele bisericilor 110 tunuri; înființază pretutindene fabrici de praf, de curăle, de arme; întărește pasurile care conduceau din țările romîne către Transilvania; cîștigă iubirea soldaților săi înaintînd în grade pe cei superiori și dînd gratificări bănești la cei de jos; într'un cuvînt se arată tot atît de destoinic organizator al apărării țării cucerite, pe cît fusese priceput luptător, și îndeplinește în o lună ceea ce nedestoinicii generali austriaci nu putuse face în șese. Bem însă vroia ca prin blîndeță să întoarcă simpatiile popoarelor, protivnice de pînă atunci, către cauza maghiară. Ungurii însă, cu partida extremă în frunte, nu primesc un atare sistem. Rîpiți de turbare în contra acelor pe care-i răpusese, ei țintiau să pună în lucrare asupra întregii țări o strașnică răsburare. Așa înțălegeau Ungurii să facă politică și se conducă popoarele!

Bem anume fiind nevoit a pleca din Transilvania către Banat, Ungurul Csangi rămîne în locul lui ca guvernator al țării și răstoarnă în o clipă, toate măsurile de împăciuire încercate de Bem, înlocuindu-le cu o goană nebună în contra tuturor acelor pe care-i știea că fusese protivnici ai Ungurilor, anume în

contra Sașilor și mai ales a Romînilor. Amnistia proclamată cu înțelepciune de Bem este îndată revocată, și se instituie pretutindene tribunale marțiale, care să exercite justiția răsbunătoare. Incepură omoruri în massă a poporului romîn, chiar și fără acel simulacru de judecată, în cîmp, în oraș, pe drum, unde îi întâlneau, ca fiarele selbatice, ca cîinii turbați. În mai puțin de două luni mai mult de 4,000 de Romîni cad jărtfa furiei ungurești³³. Și cum să nu fi fost ripiți Ungurii la asemenea măceluri, cînd aproape în același timp cu ocuparea Transilvaniei, Windischgraetz, generalul austriac, este răspins din Buda pe care o ocupase. Ungaria se declară cu totul deslipită de Austria și Kossuth este numit guvernatorul Ungariei neafîrnate.

Și cu toate aceste izbînzi netăgăduite ale cauzei maghiare, cu toată terorizarea cea înspăimîntătoare a Ungurilor asupra Romînilor, aceștia urmează înainte a lor împotrivire, care se concentrează acuma în țara Moților, în munții apuseni ai Transilvaniei, dinspre Tisa, sub eroul munților, Avram Iancu. Acesta pe care l'am văzut fiind inițiatorul adunării din Blaș, începe activitatea lui mai rostită de la a treia adunare din acel oraș în Septemvrie 1848, cînd se constituie comitetul de pacificare romîn și se dă ordinul de desarmare a Maghiarilor. El pune îndată acel ordin în lucrare, desarmînd pe Unguri în Abrud, Roșia, Zalatna, Aiud, Vințul de sus și altele încă. Ungurii văzînd că atare împotrivire, încuibată în munții cei greu de străbătut ai Romînilor, putea deveni periculoasă, își pun toate puterile spre a o nimici, și trimit în contra poporului răsculat din munții apuseni, mai multe trupe. Urmează un șir întreg de lupte cu rezultat deosebit,

33. Numărul acesta este constatat în chip oficial, vezi *Barișiu*, II, p. 494. O parte din date este reprodușă de *Barișiu*, p. 495—504.

însă mai mult în favoarea Romînilor, a căror femei luptau cu energie alături de bărbații spre apărarea căminelor lor³⁴. Pe cînd însă Romîni se băteau în munți, se aude de odată aici vestile fatale, mai întăi despre luarea Clușului prin Bem, apoi despre retragerea trupelor austriace în Muntenia. Din fericire însă pentru locuitorii revoltați ai munților, rîndurile lor se îngroșiau neconținut prin fuga tuturor Romînilor din cîmpie, care nu vroiau să se supună regimului maghiar, și mai ales să se înroleze în armata lor. Incurajați prin atare sporire a puterilor lor, Romîni munților nu lasă arma din mîni, cu toate rălele vesti ce le primise asupra căderii țării în mîinile Maghiarilor. Cu toate aceste, lupta merge greu, și prefectul Auxențiu Sever și Buteanu fusese siliți a se retrage mai în lăuntru munților, perzind cel întăi în 15 April 1849 orașul Zalatna³⁵. Maghiarii însă, încunjurînd muntele, tăiese Romînilor puțința aprovizionărei din vale cu deosebitele obiecte trebuitoare traiului; o scumpete din ce în ce mai mare apăsa tot mai greu asupra vieții lor³⁶. In asemenea stare desperată affîndu-se Iancu și cu ai lui, primește pe la sfîrșitul lui April vizita delegatului unguresc, Ioan Dragoș, care avea de scop a momi pe Romîni cu masca unor tratări de pace, și în acest răstimp a înlesni Ungurilor ocuparea vre unui pas care să le deie stăpinirea cetății munților. Se întîlniră în ziua de 25 Aprilie, în Mihaileni, prefectii Avram Iancu, Buteanu, Dobru, Valint, Boieru și încă căți-va cu Dragoș. De și Romîni nici visau macar de o puțință de împacare cu Maghiarii, aceștia însă aveau cel mai

---

34. Vezi descrierea luptei cavaleriei femești sub conducerea Pelagiei Roșca la Marișiu în Raportul lui Avram Iancu asupra faptelor legiunei puse sub a lui comandă în anii 1848—1849 in *Die Rumänen der oester. Monarchie*, II-tes Hef., p. 21.

35. Idem, p. 34.

36. Idem, p. 25.

mare interes de a liniști pe Românii din munte, de la supunerea cărora atârna ocuparea capitalei Transilvaniei, Alba Iulia, până atunci tot în stăpînire germană. Dragoș primește ad referendum propunerea lui Iancu, de a încheie un armistițiu, și revine după 8 zile înzestrat cu o scrisoare a lui Kosuth, în care se promitea Romînilor o sumă de cîncesii, precum întrebunțarea limbei naționale nu numai în biserică, dar și în viața comunală, egalizarea condiției preoților romîni cu cea a celorlaltor religii, sprijinirea și îmbunătățirea din partea statului a așăzămintelor lor de cultură, toate împreunate cu o amnistie generală, din care se excepta numai mitropolitul Andreiu Șaguna. Ungurii cerînd însă în schimb desarmarea poporului, și Romîni fiind de atîtea ori înșalați de ei, Iancu refuză. Dragoș atunci îi cere voie a vorbi el însuș poporului, ceea ce învoindu-i-se, în 5 Maiu delegatul Ungurilor ține în Cîmpeni o cuvîntare cătră Romîni adunați. Aceștia însă, inspirați de Iancu, răspund că nu pot primi împăcarea singuri, ci numai după înțelegerea și învoirea comitetului de împăciuire națională și a reprezentantului Austriei. În timpul acestor tratări, Ungurii, credincioși gîndului lor de trădare, se pun în mișcare asupra muntelui, cu toate că armistițiu nu expirase încă. Ei ocupă în sara de 6 Maiu Abrudul, silind garnizona romînă să se retragă. Buteanu și Dobru sunt prinși de Unguri, care după aceea se dedau la prădăciuni și neomenii înspăimîntătoare asupra locuitorilor romîni din Abrud. Iancu văzînd tradarea se îndreaptă iar cătră popor, și îi cere reînnoirea jurămîntului, ceea ce se face sub strigările entusiaste de «să trăiască împăratul». O nouă încordare de puteri din partea Romînilor sporește inima și curajul lor. Pozițiunile sunt toate ocupate, și oștirea maghiară intrată la Abrud este închisă din toate părțile. După mai multe

lupte singeroase se dă un atac general, din partea Românilor, asupra Abrudului, care este luat, și Hatvany comandantul Maghiarilor scapă numai cu cea mai mare greutate cu rămășițele descompuse ale armatei sale. O a doua încercare a lui Hatvany, de a relua Abrudul, îl costă încă și mai multe jărtfe. Furios pentru îndoita pierdere, pune să spînzure pe Buteanu care moare spunînd cuvintele: «mor liniștit căci moartea mea este răsbunată prin cele două înfrîngeri ale Ungurilor la Abrud»³⁷. Romîni înflăcărați se gîndiau să despresure Alba Iulia, întreprindere pe care Ungurii o previn prin trimiterea unui corp de armată de 3,000 de oameni, sub Wolfgang Kemeny. Improvitivirea contra acestor nouă puteri nevoind adăogirea numărului trupelor, Iancu se îndreptă iarăși cătră sexul femeesc, care răspunde cu aceeași exactitate, bravură și spirit de jărtfire de care mai dăduse odată probe. Femeile fiind însărcinate cu paza pasurilor, mai mulți bărbați pot lua parte la lupta ce se încinge cu mare furie, în ziua de 9 Iunie, lîngă satul Ciurileasa, care apăra Abrudul. Ungurii izbutise-a ocupa acest nenorocit oraș care fuse ruinat aproape cu totul prin repetatele lovituri primite. Romîni se hotăresc a scoate iarăși pe Maghiari din el, și'l atacă în deosebite rînduri în zilele de 11, 12, 13 și 14, până ce-l constring atît de rău în cît silesc pe Unguri în 15 Iunie a face ei singuri o eșire, spre a zdrobi armata încunjurătoare. Sunt însă cumplit bătuiți, pierzînd o mulțime de oameni și sunt nevoiți, ca și Hatvany, să părăsască Abrudul în fugă rușinoasă. Prin cruzimi îngrozitoare căutau Maghiarii să răsbune aceasta de a doua înfrîngere, și anume după ce măcelăresc bătrîni și femei nevinovate, pun pe pruncii femeilor moarte pe recele sin al acestora, spre a-i ucide astfel cu în-

---

37. Idem, p. 48.

cetul. Multe din aceste nevinovate ființi fură regăsite încă 3 zile după aceea tot în viață și putură fi scăpate; cele mai multe murise în chinurile grozave ale foamei³⁸. O nouă încercare a ofițerului ungar Vasvar de a pătrunde în munte se sfârșește prin moartea lui și uciderea aproape a întregului său corp de vr'o 3,000 de oameni la satul Fintinele, și în altă parte prin răspingerea unui corp de 1,000 de Unguri la satul Ponorul în ziua de 10 Iunie. În 25, 27 și 29 Iunie bate prefectul Balint pe Unguri din Turda și Aranios, care vroiau se străbată prin alte pasuri.

«Acele sunt însemnatele fapte săvârșite de poporul pus sub comanda mea, sfârșește Avram Iancu raportul operațiilor sale. Izolat de toată lumea și părăsit, au săvârșit el prin stăruinți mult mai mult de cum cu dreptate se putea aștepta de la el»³⁹.

În timp ce lupta se încorda tot mai tare în Ungaria între Austriaci și Unguri, și în munții Apusului între aceștia și Români, revoluționarii din principate, împrăstieți prin intervenția ruso-turcă, căutase în toată părțile mijloacele de a scăpa patria lor din ghiarele rîpitorilor. Cei mai mulți din ei se îndreptase către Unguri, căutînd să împace pe Romîni Ardealului cu apăsătorii lor, și apoi uniți cu ei, ce erau la rîndul lor amenințați cu intervenția Rușilor, să se împrotivească acestora. N. Bălcescu venise în Ungaria și avuse întîlniri repetate cu capii mișcării maghiare, Bem, Dembinsky, Battyani, Kossuth, stăruind din răsputeri pentru a storce de la Unguri oare-care concesiuni, care să poată fi primite de poporul român și se aducă împăcarea dorită. Cît timp Ungurii aveau însă superioritatea, toate silințele Bălcescului

38. Idem, p. 61—62.

39. Idem, p. 67.

se zdrobise de un refuz aproape absolut. Unitatea statului maghiar și limba maghiară impusă tuturor naționalităților formau crezul politic al Maghiarilor, de la care ei nu înțelegeau să renunțe nici cu un fir de păr. Numai după ce Rușii intrară în Transilvania, Ungurii amenințați începură a mai lăsa din pretențiile lor, și era aproape să se încheie pacea între Iancu și Unguri, și cu toții să facă front contra Rușilor, când Ungurii fură zdrobiți la Villagos și odată cu neatîrnarea Ungariei se îngropă și ultima speranță a revoluționarilor din principate⁴⁰.

Anume Rușii văzînd că revoluția maghiară amenința a izbuti, ceea ce ar fi atras numai de cît o mișcare analogă în Polonia, se hotărîse să dea o urmare mai deplină cererilor de ajutor ale Austriei și trimit armate mai puternice în Ungaria și Transilvania, pentru a înăduși răscoala. Generalul Lüders intră din Muntenia cu 26,000 de oameni în Transilvania, iar comandantul suprem Pașchevici cu un corp și mai însemnat în Ungaria. Ungurii în desperare, după ce încearcă în zădar a mișca în favoarea lor diplomația europeană, ba chiar pe cea americană, văzînd că se apropie sfîrșitul visului lor de neatîrnare, mai fac niște ultime silinți spre a scăpa din pericol; propun lui Avram Iancu rangul de general, dacă ar vroi să lupte cu Românii în contra Rușilor; aceasta prin intermediul lui Cesar Boliac, care umbla și el să împace pe Romîni cu Ungurii. După ce însă primiră de la Romîni răspunsul ce li se cuvinea, Bem intră în Moldova, în scopul de a răscoala pe Moldovenii în contra Rusiei. Tot poporul fuge însă din calea lor, încît Bem e nevoit să se întoarcă prin Oituz în Transilvania. Înaintea puterii covîrșitoare,

---

40. *Ioan Ghica* Amintiri din pribegia după 1848, București. 1890. p. 237 și urm.

revoluția ungurească trebuia să depună armatele, ceea ce se întâmplă după câte-va alte lupte nefericite pentru ea, în capitulația lui Görgey de la Villagos, în Banat (13 August 1849), în urma căreia generalul Pașchevici scrie împăratului său vestita depeșă : « Ungaria este culcată la picioarele maiestății voastre ». Kossuth părăsește puterea și scapă în Turcia împreună cu Bem și alți cîți-va insurgenți.

Bine înțales că, odată cu înădușirea revoluției ungurești, piere și pericolul pentru Romîni de a fi absorbiți în naționalitatea maghiară, prin unirea Transilvaniei cu Ungaria. Cetatea carpatină încape sub un absolutismu foarte strîns, dar care învoiește Romînilor a se desvolta după propria lor fire, și trebuia ca să vină anul 1867, cu înființarea dualismului austro-ungar, pentru ca pericolele anului 1848 să se reînnoiască asupra Romînilor, sporindu-se și ascuțindu-se într'un chip mult mai serios.

Este însă netăgăduit că revoluția din 1848 a poporului romîn din Transilvania avu pentru viața lui urmările cele mai însămnate. Din toate numeroasele revoluțiuni sculate de Romîni în contra asupritorilor lor, aceasta de pe urmă fu cea mai roditoare pe cîmpul intelectual. Product, nu al unei protestări mai mult fizice contra unor apăsări materiale, ci al redeschetării conștiinței naționale, trezite prin marii scriitori ardeleni de la începutul veacului, ea proclamă pentru prima oară, cu arma în mîni, dreptul poporului romîn la existență în țara unde zăcuse ca rob secolii îndelungați. Romîni nu se mai mulțămesc numai cu revendicări de drepturi civile ; ei aspiră la rolul politic, vroesc să aibă și ei o parte proporțională cu numărul lor, în conducerea destinelor Transilvaniei, cerere care dacă ar fi izbutit, ar fi dat în mîinile lor, ca cei mai mulți, puterea asupra patriei comune. De aceea și toată lupta se încinge

între Romîni și Unguri de la chestia unirei cu Ungaria, susținută de aceștia cu tot atîta înverșunare, pe cît combătută de cei d'întăi. Și lucru în destul de extraordinar, videm luptînd în contra unirei cu Ungaria, nu numai clasa inteligentă a Romînilor din Transilvania, în care era deșteaptă conștiința naționalității, ci chiar și masele poporului, care cu toate aceste erau ademenite de Unguri cu nada desființării șărbirei la plecarea cătră cererea lor. Dacă țărani romîni din Ardeal răsping atare propunere și se pleacă mai curînd a susține lupta, cu toate pericolele ei, alătura cu autonomiștii, o fac această mai întăi fiind că ei știeau ce înșamnă făgăduințele maghiare, apoi fiind că se temeau ca Ungurii, întărindu-se în Transilvania, să nu îngreuie încă și mai mult jugul pe grumajii lor; în sfîrșit și ei presimțiau prin instinct pericolul de care cei culți își dădeau deplină samă, acela ce se apropia de naționalitatea lor prin contopirea Transilvaniei în țara Ungurească. Se cutremurase în adîncul ființei lor nervul existenței; îi apucase groaza nimicirii lor ca individualitate istorică, și instinctul de conservare al rasei îi împingea mai curînd la jărtfirea vieței fizice de cît la acea a celei morale.

2. REVOLUȚIA DIN 1848 ÎN ȚĂRILE ROMÎNE.

Avem să trecem la expunerea efectului pe care mișcarea obștească din 1848 îl avu asupra țărilor române de la poalele Carpaților. De și sîngele nu fu vărsat aici cu aceeași îmbelșugare ca la Romîni de dincolo de munți, totuși însemnătatea evenimentului nu rămîne mai mică, prin ținta cea îndrăzneată urmărită de el, anume emanciparea poporului romîn de epitropia asupritoare în care'l ținea puterea ce se da în aparență de a lui proteguitoare și de apărătoarea intereselor sale. Precum peste Carpați poporul romîn se sculase împotriva stăpînirii ungurești, așa în Moldova și Muntenia el se rădică în contra protectoratului rusesc și a regulamentului organic, mijlocul prin care acela se exercita. Dacă în Transilvania se tîndea prin unirea cu Ungaria și sistemul desnaționalizării a se ucide pe poporul romîn, în Muntenia și Moldova se luase toate măsurile spre a împiedeca renașterea lui la viață și cultură, după ce însă fusese lăsat, fie și numai o clipă, să guste din rodul cel oprit. În ambele regiuni deci poporul romîn lupta pentru păstrarea ființei, pentru apărarea individualității sale. Și în țările romîne mișcarea națională era îmbinată cu o alta spre libertate și egalitate, fără de care acea d'întăiu nu se putea desvolta în tot largul ei. Aceasta din urmă tîndea și aici la desființarea privilegiilor și la îmbunătățirea soartei muncitorului de pămînt, avînd deci ca și în Transilvania, prin acest al doile al ei țel, răsunset și în masele poporane.

Este învderat ca împrejurările în care se întreprindea revoluția din țările române erau mult mai grele decât acele ce încunjurau mișcarea transilvaneană. Acolo Romînii aveau un sprijin în puterea Austriei și în poporul Sașilor, cel jignit ca și ei prin încălcările maghiarismului; nu e vorba doi tovarăși ce se arătară cu totul nedestoinici în desfășurarea luptei, dar acăror sprijin cel puțin le dădu la început inima de a îndrăzni. Apoi Ungurii nu erau o putere așa de covârșitoare; și ei nu erau decât un popor supus, care prin revoluție trebuia să îndeplinească două ținte: emanciparea sa din legăturile cu Austria și apoi întinderea lui pe socoteala celorlaltor naționalități. Lupta deci se înfățișa pentru Romînii de peste Carpați, dacă nu în condiții de egalitate, din pricina lipsei totale de organizare din partea lor, cel puțin cu oare care sorți de izbîndă. Ce să zicem însă de mișcarea celor din principate? Aice răscoala putea părea o curată nebunie; căci trebuia ca piticii de Romîni să lupte cu urieșul colos moscovit, captușit la nevoie și cu puterea turcească. Singele și celui mai ilimos putea să înghete numai cînd se gîndea la cutezanța ne mai pomenită a întreprinderii, și cu toate acestea ea fu cercată; căci era *singurul* mijloc de mîntuire a existenței unui neam.

Pe cînd însă revoluția din Transilvania eși până la un punct în favoarea Romînilor prin răpnerea Ungurilor de ajutorul rusesc, în țările române ea fu spulberată ca pleava de vînt. Și cu toate acestea—așa sunt schimbările acestei lumi—desvoltarea ulterioară a împrejurărilor istorice aduse emanciparea părții poporului romîn ce căzuse în a lui întreprindere și încatenarea din nou a celei ce izbutise. Pe cînd Romînii din foastele principate, striviți la 1848, se bucură astăzi de o viață neatârnată, acei din Transilvania, care răpusese pe Unguri, zac astăzi iarăși obo-

rîți de ei la pămînt, în cel mai mare pericol pentru a lor existență.

Revoluția din 1848, de și lasă în fapt pe Rusia neatinsă, nu încetă totuși a-i pricinui mari îngrijiri, mai ales din cauza Poloniei, care la auzul ori cărei mișcări, înălța capul în speranța de a redobândi libertatea și viața pierdute. Și cu cît vîrtejul pornit din apus se apropia de răsărit, cu atîta îngrijirea Rusiei creșterea mai tare, căci ea se temea cu drept cuvînt ca să nu se molipsiască și țara sa de epidemia revoluționară, cînd atunci nicăirea n'ar fi fost mai cumplită decît la dînsa, întru cît destinderea este în totdeauna acolo mai puternică unde încordarea a fost mai mare. Rusia deci crezu necesar a pune puterile sale în slujba despotismului, și cînd revoluția ajunsese în Austria, ea se pregăti a o înăbuși, simțind-o că e în ajunul de a bate chiar la porțile ei. Cu atîta mai mult trebuia să fie atinsă Rusia de o revoluție în țările romine, care nu putea avea altă țintă decît răsturnarea formei de guvern sub care ele erau încujbate, și care reprezenta două apăsări hultuite una pe cealaltă. Cum se vesti întrucît-va că revoluția apusană era să aibă răsunset și în principate, Rusia se oferi îndată a sprijini pe principii cu puterea armată. Ambii domni însă, Mihaiu Sturza și Bibescu, mulțămiră călduros pentru interesul ce le purta înalta lor protectoară și refuzară ajutorul cerut, nevroid să se slujască de un asemenea sprijin contra unei mișcări pe care ei credeau c'o vor putea stăpîni singuri, și care ajutor în cazul cînd l'ar fi primit ar fi îngreuiat încă jugul de fier sub care erau nevoiți să-și țină domniile. Rusia urmărea și un alt interes, căutînd să ocupe principatele, anume privighereea mai de aproape a revoluției ungurești, pe care o putea comprima atunci prin mai multe părți, prin Galiția, Moldova și Muntenia. În acest sens trebuie

înțelese numeroasele rostiri ale oamenilor timpului că Rusia ar fi favorizat răscoala în țările române¹. Înțelegem ca Rușii, înădușind revoluția ce amenință să izbucnească în țările române, să se fi folosit de atare împrejurare spre a ocupa tot odată aceste țări și a strânge în un cerc de fer amenințătoarea pentru ea revoluție maghiară; dar ne pare, chiar pentru Ruși, prea machiavelic de a provoca ei însuși o revoluție în principate, spre a putea interveni în ele și a le ocupa. Ar fi fost cu totul nechibzuit din partea Ru-

1. G. Rosen, *Geschichte der Türkei*, Leipzig 1867 II p. 112: „Daneben aber beabsichtigte es schon jetzt, mit einer imposanten Macht in der Nähe der siebenbürgischen Grenze festen Fuss zu fassen, um später auf ein geeignetes Zeichen die Wallachei zur Basis seiner Operationen gegen den ungarischen Aufstand machen zu können“. *Dimitri de Boukharoff*, *La Russie et la Turquie* Paris 1877 p. 143 „Il est probable que, pour sacrifier ainsi les fruits d'efforts séculaires et agir contre l'opinion de la majorité des Russes, le cabinet de St. Petersbourg, à part le désir ou l'espoir de renouveler son influence perdue dans l'Empire Ottoman, prenait encore, en intervenant dans les affaires des Principautés danubiennes, une position contre la révolution Hongroise, a l'oppression de laquelle, sans raison aucune (!) elle prenait une part active. „La afița trebuie reduse și rostirile mai hotărâte ale capilor revoluției române: I, *Heliade*, Protectorat du Czar p. 31: „Le cabinet impérial fit ourdir par ses consuls à Iassi une conspiration des grands boyards. La jeunesse patriote, a son insu, en devint l'organe“ p. 35 „(Duhamel) chargea M. Mavros de monter une conspiration systématique contre le domnu.“ *Ioan Ghica* sub pseudonimul *G. Chainoi*, *Derniere occupation des principautés danubiennes*. Paris 1853 p. 82: „La Russie intéressée à se donner un prétexte pour occuper les Principautés et prendre une position stratégique, encourageait les tendances de chaque parti“. - *Le dossier russe* dans la question d'Orient par un ancien diplomate en Orient. Paris 1869, p. 84 și 94: „Tout s'y faisait par lui (gouvernement russe), même la révolution. C'est par les intrigues de ses émissaires qu'en 1848 le prince Bibesco, hospodar de Valachie, fut renversé du pouvoir, sous l'inculpation de tiédeur envers la Russie“. C. A. Rossetti, *Apel la toate partidele*. Paris 188, p. 49: „In adevăr mulți conspirau (din boerii cei mari), însă prin Rusia și cu scop d'a resturna pe G. Bibescu ca să-i ia locul.“ și p. 42: „Știeam că Rusia o să intre pe temeiul cător-va iscălituri ce umbra s'adune, precum a și intrat în Moldova, unde nu era nici o revoluție. Vezi și epistolă d-lui Lenș către lordul Palmerston publicată în *The Times*, 4 Sept. 1848 și *N. Roussou*, Suite à l'histoire politique et sociale des principautés danubiennes, Bruxelles. 1859, p. 33. Contra tuturor acestor păreri se ridică *N. Bălcescu* în o scrisoare c. *Ioan Ghica* 16 Februarie 1850, *Ioan Ghica*, Amintiri din pribegire, p. 465: „Scrierea lui Heliade e plină de minciuni; zice de exemplu că opoziția lui Cîmpineanu de la 1837 era făcută de Rusia; revoluția din 1848 s'a lucrut Mavru și asemenea îndrumată de Rusia; indirect ești și tu cuprins între uneltele muscălești!“

siei a stîrni, mai aproape încă de hotarăle ei, o mișcare pe care vroia s'o înădușe mai în depărtare, de teamă de a nu se molipsi însuși al el organismu.

Revoluția din 1848 cearcă să izbucniască mai întâi în Moldova, unde am văzut că domnia lui Mihaiu Sturza adunase în destul stof revoluționar. Anume în 27 Martie se adună vre o mie de oameni la otelul Petersburg cu scopul ca după o sfātuire comună să depună tinguirile lor la picioarele tronului. La acea adunare vine și ministrul trebilor din lăuntru, aga orașului, cîți-va deputați din adunare și alți dregători. Consfātuirea se deschise sub președința lui Grigore Cuza, bărbat cunoscut pentru talentele sale și neștrămutatele sale simțiminte patriotice. Lascara-che Roset arată cum din abuzurile ocîrmuirii, țaranii, boierii, agricultura și comerțul sufăr, cum țara întreagă merge la peire, și cuvîntarea elocventă a lui Roset găsește sprijin în alți membrii liberali, precum Alecu Cuza (viitorul domn), Vasile Ghica și alții. Ministrul, văzînd apucătura ce o luase desbaterile, făgăduiește îndreptarea rălelor și pentru a îngrozi pe manifestanți cu intervenția străină, citește o adresă a consulilor, prin care cereau asigurarea averii sușilor lor față cu mișcările ce se făceau în Iași.

Adunarea de la otelul Petersburg alege o comisie de 16 barbați, boieri și neguțitori, care să aibă a formula în 24 de oare o jalbă de dat ocîrmuirii. Ea este alcătuită din 35 de punturi, care însă aproape toate nu cereau de cît stricta aplicare a regulamentului organic, avînd deci caracterul mai mult a unei opoziții îndreptată contra ocîrmuirii lui Mihaiu Sturza de cît una de principii. Se cerea în ea stîrpirea abuzurilor și a corupției, îmbunătățirea stărei locuitorilor săteni, înflorirea negoțului, ușurarea agriculturii prin desființarea dărilor împovorătoare, înființarea de scoli elementare cît și înalte, prefacerea sis-

tematică a învățătorei publice pe o bază națională, desființarea obșteștei adunări de atunci, libertatea tiparului și o gardă cetățenească, numai aceste două din urmă întrecînd marginile regulamentului.

Petiția comunicată principelui fu privită de el ca productul unui complot urzit în contra stăpînirii. El se închide în cazarmă împreună cu soția lui, iar pe fiii lui îi trimite cu o mie de soldați ca să prindă pe capii conjurației. Armată calcă întăi casa lui Costache Sturza, unde însă nu găsește nimic; după aceea alte locuinți, până ce dau peste ei în casa lui Alecu Mavrocordat, unde capii mișcării pentru a se acoperi, se prefăceau a petrece cu glume și cîntări din clavier. Cu toții sunt luați la cazarmă, până unde sunt duși tot în bătăi de soldățească înțepită; apoi sunt surguniți pe la diverse locuri, cătră care sunt transportați în căruți de poștă; mai mulți trecuți peste graniță, unii în Turcia alții în Austria³.

Dacă mișcarea din Iași fu așa de grabnic înădușită, atare izbîndă a domnului se datorește împrejurării că formularea cererilor de schimbări neatingînd întru nimic interesele poporului, masele lui nu luară parte de la ea, spre a-i da caracterul acel de seriozitate, pe care'l impune mulțimea întărtată.

Mihaiu Sturza după ce comprimă atît de iute rezmerița, publică un ofis prin care întărește în 25 de puncte toate prescrierile regulamentului organic.

Domnul ținînd însă samă de opinia obștească, vra să și convingă pe popor despre neîndreptățirea pornirii în contra lui. El pune să se publice mai multe broșuri, prin care căuta să loviască cu deosebire în boierii cei nemulțămii cu a lui ocîrmuire. În una din ele editată în București, se găsește între altele

---

3. Vezi broșura intitulată *Intîmplările din Moldova din luna Martie 1848*, adunată împreună cu altele în volumul din bibl. Acad. col. Sturza, No. 3782.

următoarea apostrofă la adresa lor: «Răilor, care a fost totdeauna ținta voastră și a strămoșilor voștri? A vă folosi când de protecția domnului spre a împila țara, când a vă scula în contra lui în numele țării, și acuma bîziți, umblați cu făgăduinți mincinoase pentru a înșala slabul popor, spre a clătina tronul lui Mihaiu Sturza, pe care'l vedeți a sta în contra voastră, la rălele voastre cugetări, și nu se unește cu voi a înființa zece neamuri de aristocrați»⁴.

Altă broșură apărută la Viena, tot din inspirația domnului Moldovei, apără ocîrmuirea lui Sturza care ar tinde a ocroti drepturile poporului, contra încălcărilor aristocraților, sprijinindu-se pe regulament. «Nu schimbarea domnilor, sfîrșește ea, este fericirea unui popor, și mai ales aceea unui domn a căruia înțelepciune și talente administrative sunt recunoscute»⁵. Partida însă adevărat revoluționară din Moldova, care nu discuta cu domnul exacta sau rătăcita aplicare a principiilor regulamentului, ci se scula însuș în protiva lui, atîcîndu-l cu toată energia în puterea ideilor moderne, era reprezentată prin fruntașul ei Mihail Cogălniceanu. El formulează toate imputările ce se puteau aduce în contra regulamentului organic în o broșură devenită celebră, care în privirea fondului și a formei nu lăsa nimic de dorit. Din fie-ce rînd al ei se vede durerea marelui patriot pentru rușinea și înjosirea ne mai pomenită a țării lui. El arată întăi cum regulamentul nici nu a fost măcar publicat în întregimea lui în ediția oficială, lăsîndu-se poporul în necunoștință tocmai

4. Căința încrederii în boierii aristocrați și sfînta hotărîre de a nu-i mai crede, București, 1848 (Bibl. Acad. Col. Sturza, No. 3782), p. 6 și 13. Broșura este subsemnată M. K(ogălniceanu) și N. I(strate). Cogălniceanu însă în un protest arată că numele său i-a fost furat, și că nu el ar fi scris un pamflet ce avea de scop a învrăjbi clasele nației în folosul domnului.

5. O scînteie de deșteptare de *N. Arbore*, Viena, 1848, p. 17.

asupra dispozițiilor lui celor mai de căpitanie, privitoare la organizarea politică. «Așa acest regulament, zice el, care astăzi ni se impune cu sila baionetelor, singură Rusia i-a refuzat cea întâi condiție a valabilității ori-cărei legi, adecă publicitatea». Amintind apoi îngrozitoarea apăsare a Rusiei, care nu îngăduia întregului corp al statului român să facă nici un pas fără autorizarea ei, Cogălniceanu întrebă: «în ade-văr de la 1834 până astăzi, ce măsură obștească se adoptă în țară, ce lege se propuse adunării, sau se întări, se puse în lucrare, înainte de a primi învoirea ministerului rusienesc? ce dregător măcar se orîndui fără primirea consulilor rusești? El spune pe față și fără încunjur că «regulamentul organic și deci protectoratul rusesc nu pot nici într'un chip face fericirea țării, mai ales cînd prin articolul său final rîpește Moldovei dreptul de legiuire internă și de autonomie; și cum ar putea fi altfel cînd acest regulament este o legiuire străină, întocmită după instrucții rusești»? ⁶

Principiile care ar putea face pe Moldoveni fericiți sunt următoarele cuprinse în 36 de puncte: 1) autonomia țării și dreptul de a-și da singură legile ce le va crede de trebuință; 2) egalitatea civilă și politică a tuturor cetățenilor; 3) adunare compusă din reprezentanți ai tuturor stărilor; 4) domnul să poată fi ales de asemenea din toate clasele poporului; 5) libertatea tiparului; 6) răsplătirile pentru merite date de adunare nu de domn; 7) reprezentanții țării să nu poată primi răsplată de la domn; 10) publicitatea debaterilor parlamentare și judecătorești; 11) dreptul de petiție la adunare; 12) agenții din Constantinopole aleși de adunare din Romîni; 13) garantarea libertății individuale și a domiciliului; 14)

6. Dorințele partidei naționale în Moldova. Iași, 1848, p. 69 și 71 și 16.

instrucția egală și gratuită tuturor cetățenilor ; 15) garda cetățenească urbană și rurală ; 16) juriul în pricini criminale și de presă ; 17) desființarea pedepsei cu moarte și a bătăiei ; 11) înființarea unui ordin de avocați, libertatea cuvîntului în apărare ; 19) ministeriul public ; 20) inamovibilitatea judecătorilor ; 21) neamestecul domnului în ramura judecătorească, puterea publică neavînd de cît să execute sentințele ; 22) desființarea comisiilor de judecată ; 23) libertatea cultelor ; 24) ridicarea clerului ; 25) organizarea clerului catolic pentru Romîni de acea religie ; 26) drepturi politice egale tuturor Romînilor de ori-ce confesiune ; 27) emanciparea Izraeliților ; 28) secularizarea averilor mănăstirești ; 29) descentralizarea administrativă : 30) desființarea dărei asupra exportului ; 31) reforma codicilor ; 32) reforma penitenciarelor ; 33) înfrînarea corupției ; 34) înlesnirea concurenței și a libertății muncii ; 35) lepădarea aristocraților : a) de privilegii, b) de scutirea de contribuții, c) de folosul banilor scutelnicilor, avînd a primi pensii numai cei nevoieși, d) de dreptul robiei pe Țigani și e) de munca silită asupra țăranilor, desființînd claca. Ca încununare a tuturor acestor cereri, într'adevăr progresiste și umanitare, ca al 36-le și ultimul punct, unirea Moldovei cu Muntenia ⁷.

După ce Cogălniceanu expune fie-care articol cu argumentele ce vineau în sprijinul lui, el se silește a dovedi că Moldova ar avea dreptul ca să-și deie o nouă constituție, combătînd o depeșă a ministrului rusesc din 19 Iulie 1848, prin care susținea că principatele nu pot preface regimul odată admis, fără încuviințarea ambelor curți⁸, și arătînd că însuș tratatul de Adrianopole recunoaște dreptul de autonomie a Moldovei,

7. Idem, passim.

8. Idem, p. 47—49.

bazat pe capitulațiile cu Poarta otomană. Tot în atare depeșă ministrul rusesc rostindu-se în contra unirei, Cogălniceanu arată, că însuș regulamentul organic recunoaște baza unirei în articolii săi; și Cogălniceanu revine asupra cererii sale, după ce Rușii uniți cu Turcii trimit în țările române comisia de anchetă, care să cerceteze pricinile turburărilor. În această depe urmă broșură scrisă pe cînd comisarii cei doi, Talat Effendi și generalul Duhamel, erau în București, el nu se oprește însă numai la chestiunea de principii, ci face tot odată și o strașnică învinuire domniei lui Mihail Sturza⁹. Principele ordonă ca el să fie prins și trimis la mănăstire legat cot la cot, lucru de care scapă prin fugă.

Revoluția din Moldova avu mai mult o înșămănatate teoretică, arătînd în cotro tindeau năzuințele Romînilor ce o locuiau, de cît una practică, de oarece era să fie zugrumată de la prima ei arătare, slabă și neînșămănată, din pricina neparticipărei poporului.

Se trecem la acea din Muntenia care avu un joc mult mai înșămănat. Gîndul ce o înșufleția este cuprins în proclamația redactată de Heliade la Islaz și care este următoarea :

«Poporul romîn se scoală nu pentru o luptă de partizi, nu pentru a rupe legăturile exterioare, dar pentru a pune un frâu răilor și a ținea în respect pe dușmanii ordinii publice.

«Poporul romîn în ceea ce privește exteriorul rămîne pacinic, respectă toate puterile și cere ca și aceste să respecte drepturile sale, stipulate prin tratatele lui Mircea și ale lui Vlad și recunoscute prin toate tratatele ulterioare încheiate între Rusia și Turcia. Romîinii n'au luat nici odată nimic de la

---

9. Mihail Sturza, partida națională și comisia. 1848, legată împreună cu scrierea citată în nota 4 în Vol No. 3782 a bibl Acad. col. Sturza.

Ruși și nu vreau să-i primească în patria lor. Preoții vor pune Evanghelia, baza așezămintelor noastre, în calea lor, pentru ca ei să o calce în picioare, înainte de a veni să șerbească pe un popor, care în totdeauna le-au vroit binele și i-au susținut în resboaele lor. Rusia până acuma se arătase ca garantă a tratatelor noastre; noi nu cerem decât drepturile noastre și protestăm dinainte la Sublima Poartă, la Franța, Germania și Anglia în contra ori cărei încălcări a pământului nostru, care ar veni să turbure fericirea noastră și se destrugă neatîrnarea noastră legală.

«Poporul român răspinge un regulament care este protivnic drepturilor sale legiuitoare, precum și tratatelor care recunosc autonomia sa.

«Poporul român decretează responsabilitatea miniștrilor și a funcționarilor publici, egalitatea drepturilor civile și politice, contribuția generală în raport cu starea fie-cărui, reprezentarea țării întregi în adunare, libertatea presei, a cuvîntului, a întrunirilor, emanciparea averilor mănăstirești, suprimarea boerescului și a robiei Țiganilor pentru o despăgubire către proprietari»¹⁰.

Această proclamație arată într'un chip văzut tendințele revoluției romîne. Ea nu se îndrepta în contra domnului, precum nici în contra Turcilor, ci în contra acelei puteri ce apăsase până atunci atît de mult pe Romîni, și sub pretextul de a-i emancipa din robia turcească, îi supusese sub o alta și mai îngreuitoare. Revoluția din 1848, spune foarte bine Bălcescu, nu era decât desvoltarea lucrării neîncetate și providențiale, începute în societatea noastră mai ales de la 1821. Atunci se făcuse o revoluție națională și democratică contra Fanarioșilor și a ciocoilor, cerînd

---

10. *I. Heliade*, Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine, Paris, 1851, p. 65—79.

de la Poartă mântinerea capitulațiilor noastre. Cîștigărăm însă atunci un singur punct, acel național, de oare ce furăm mîntuiți de Fanarioți; dar cel democratic fu cu totul pierdut, căci regulamentul organic constitui încă mai puternic aristocrația, apăsînd poporul nu numai în numele statului dar și în acel al proprietății. Revoluția din 1848 avea de scop reînnoirea revoluției democratice, adăogîndu-se pe lîngă ea o nuanță socială, împrîrietărîrea țaranilor. Dreptul nostru de a face revoluția stă în acel al autonomiei, care ne fusese recunoscut de ambele puteri, ce se pusesse pe capul nostru, chip spre a ne apăra existența»¹¹. Obiectivul acestei revoluții trebuia să fie pe de o parte Rușii, pe de altă parte majoritatea boierilor, care nu înțălegeau să se plece cerințelor timpului¹².

Se instituie îndată un guvern provizor, compus din Ioan Heliade, Stefan Golescu, Tell, Magheru și Scurtu, avînd ca secretari pe Costache Roseti, Neculai Bălcescu, Alexandru Golescu și Ioan Brătianu, care guvern silește pe mitropolit a se pune în fruntea lui ca președinte. Pentru a reținea pornirea poporului contra boierilor, Roseti îi ține o cuvîntare, în care între altele spune că «boierii pierzînd prin reformă toate privilegiile și o parte însămnată din veniturile lor, merită oare-care considerație». În ziua de 15 Iunie se sfințesc steagurile, se cetește și se primește cu jurămînt constituția nouă, și se alege de comandant al gărzei orășanești Scarlat Crețulescu, pe o cîmpie lîngă București, care prin imitația a celei de lîngă Blaș, este denumită și ea cu numele de cîmpia li-

11. Scrisoarea lui Bălcescu c. I. Ghica în Amintiri din pribegie, p. 475.

12. Din 30 de familii boerești din Valahia, numai 7 ieu parte la revoluția din 1848 și anume toate sunt din vechii boeri naționali: Filipescu, Crețulescu, Ghica, Cîmpineanu, Bălăceanu, Grădișteanu și Golescu. A. G. Golescu, Abolition du servage dans les Principautés danubiennes, Paris, 1856, p. 9.

bertăței, și pe care erau adunați mai bine de 15,000 de oameni¹³.

Mișcarea întreprinsă, nu ca cea din Moldova, pe baza respectului pentru regulament, ci tocmai în proțiva acelei legiuiri, trebuia să găsească un adînc răsunset în masele poporane, ceea ce se vede din primirea strălucită ce se face membrilor guvernului provizor ce treceau din județe cătră București, atît în Caracal și Craiova, cît și mai ales la ajungerea lor în capitală; apoi din participarea unui mare număr de țărani, avînd în fruntea lor pe preoții și dascalii satelor¹⁴. Și cum să nu fi fost bine primită de ei revoluțiunea, cînd ea era făcută cu deosebire în interesul lor, și cînd li se făgăduia ușurarea de atîtea greutăți și dobîndirea a atîtor drepturi!

Totuși ca ori-care lucrare omenească, revoluția din 1848, trebuia să înfățoseze și părți umbrite, și născută fiind ea cu atîta pripire, trebuia să arăte chiar de la început neînțelegeri și disharmonie între acei ce o conduceau. Ei se desbinară chiar de la obîrșie în două partizi, una ce vroia să răstrîngă mișcarea numai la interesele muntene, și să se sprijine pe Turci pentru a respinge protectoratul rusesc—în fruntea ei era Heliade sprijinit de Tell și N. Golescu; cealaltă alcătuită din tineritul, mai ales cel reîntors din țările Apusului, care tindeau mult mai departe. Conduși de Neculai Bălcescu acest partid, care s'ar putea numi cel radical, vroia să se folosiască de turburarea în care era cuprinsă întreaga Europă, pentru a elibera pe Romîni, de sub toate stăpînirile sub care

13. Pruncul romîn din 17 Iunie 1848. Comp. o relațiune c. mitropolitul Neofit asupra revoluției din 1848, Doc. col. *Hurm.*, supl., IV, p. 588.

14. *Heliade*, Memoires, p. 85—89. În 22 Iunie vine bună oară deputăția din Vălenii de munte spre a felicita guvernul provizor, deputăție compusă din un preut și un număr de țărani. Vezi Pruncul romîn din 22 Iunie 1848. Comp. relația lui *Ioan Ghica*, Amintiri, p. 25.

zăceau, să înarmeze poporul și să'l împingă la luptă de odată contra Rusiei, Turciei, și a constitui prin unirea principatelor un singur stat în valea Dunărei. Ba ei așteptau chiar, de la descurcătura revoluției de peste munți, puțința unirei tuturor Romînilor în marele stat al Daciei moderne. Așa în scrisoarea raportată și mai sus, Neculai Bălcescu după ce caracterizază revoluția din 1848, ca urmărind două scopuri, unul democratic și unul social, adaugă «că dacă această revoluție ar ajunge a fi realizată, ar mai rămînea Romînilor de îndeplinit încă alte două, una pentru aducerea unității naționale și alta pentru neațîrnarea națională. Chestiunea unității spune el, a făcut mari progrese și s'a simplificat mult. Unirea Moldovei și a Valahiei este un fapt statornic pentru toată lumea, chiar și în ochii Rușilor, și nu poate întîrzia a lua ființă. Romîni din Austria, bazați pe constituția din 4 Martie și pe făgăduințele date lor, cer cu stăruință și într'un glas a fi constituiți în un singur corp de nație de 3 $\frac{1}{2}$ milioane, și vor sfîrși prin a obține. Cînd însă două mari grupe, de 4 milioane și de 3 $\frac{1}{2}$ milioane de Romîni, vor fi constituiți unul lingă altul, cine le va putea împiedeca de a se uni? România noastră deci există; am convingerea nestrămutată. Orb e acel ce nu o vede»¹⁵. Și este de notat că Bălcescu spera această unire, chiar după ce revoluția din Muntenia fusese înădușită. Cu cît mai mult trebuia să o viseze el, cînd încă mișcarea munteană era în picioare!

De aceea găsim pe ceilalți fruntași ai revoluției rostindu-se în acelaș sens. Așa Constantin Roseti, arată că scopul revoluției din 1848, ar fi fost de a ne apăra țara, cu armele în mîni, de ori-ce năvălire

---

15. Scrisoarea lui Bălcescu c. I. Ghica din 4 Martie 1850. I. Ghica, a-mintiri, p. 476.

turcească sau rusască¹⁶, și în o scrisoare către Ioan Ghica din 1849 Aprilie în 20 exclamă: «Ah! dacă eram un guvern de Romîni, gloria aceasta de a scăpa lumea din robie n'ar fi avut'o Ungurii, ei noi; sau uniți' cu Ungurii am fi fost siguri să luăm Viena și se proclamăm republica»¹⁷. Neculai Russu arată că adese ori Romîni emigrați auziau pe Ioan Ghica blăstămînd pe Heliade că nu făcuse războiul de odată *Turcilor* și *Rușilor*, și el caracterizază prea bine visul politic al partidei radicale ca acela de a lupta în acelaș timp contra *Turciei*, *Austriei* și *Rusiei*, a zmulge de la aceasta din urmă Besarabia, de la Austria Bucovina, Transilvania și Banatul și a reconstitui vechea Dacie¹⁸. Ioan Brătianu scrie în foaia editată în Paris în 1851, *Republica romîna*. că Romîni n'ar fi fost învinși în 1848, dacă în loc de a-și pierde timpul în diplomație și a striga în Muntenia «trăiască sultanul», și în Transilvania «trăiască împăratul» și ar fi adus aminte de stindardul republicei una și nedespărțită, și s'ar fi sculat într'o singură zi 10 milioane de glasuri, strigînd: «uniți și liberi sau morți». Ioan Ghica ne spune chiar că erau stabilite înțelegeri în vederea unei acțiuni comune, punînd Romîni de peste Carpați mare speranță în acei din principate. Cazul era prevăzut între comitetul revoluționar muntean și cel transilvanean, îndată ce se ivise ideea de a se aduna la Blaș. Transilvania se prezintă firește ca refugiul revoluției romîne; și în caz de a fi învinsă, hotărîrea era de a lupta la munte și a trece cu armele pe la Bran¹⁹.

16. C. A. Roseti, Apel la toate partizele, Paris, 1850, p. 43.

17. Amintirile lui I Ghica, p. 65.

18. N. Rousso, Suite á l'histoire politique et sociale des principautés danubiennes, Bruxelles, 1855, p. 64 și 95.

19. Amintiri, p. 187. Vezi Extractele din *Republica romîna* reprodusă de d. Vintilă Roseti, în Amintiri istorice, scrieri adunate și anotate de V. C. A. Roseti și programele liberale de la 1848 până astăzi, București, 1889, p. 134.

Care din cele două partizi avea dreptate? Este învederat că acea a moderaților, și că tinerii mergeau cu visurile lor mult mai departe de cum putea să le învoiască împrejurările în care erau cuprinși. De și erau prea adevărat spusele lui Rosetti, că «Turcii cînd sunt slabi ne dau în gura Muscalului, iar cînd sunt tari vor să ne înghiță ei»²⁰, și că deci ar fi fost de dorit mîntuirea de amîndoi, totuși partidul radical scăpa din vedere că agitățile revoluției europene din 1848 nu le slujiau la nimic, întru cît tocmai acele puteri, de la care trebuiau principatele să-și zmulgă drepturile lor, rămăsese neatînse de ele. În Transilvania era o greutate și mai mare care trebuia să împiedece o acțiune comună. Aici Romîni luptau în contra Ungurilor, ținînd cu casa de Austria și cu Rușii ce veniră în curînd în ajutorul acesteia, pe cînd Romîni din principate aveau de dușmanii lor cei mai neîmpăcați tocmai pe Ruși, și vroiau să lucreze în unire cu Ungurii pe care tocmai îi urgisiau Romîni Ardealului. Partidul radical avu în curînd prilejul a experimenta zădărnicia speranțelor sale în o solidaritate de interese a Romînilor întregii Dacii, cînd după căderea revoluției din Muntenia, vroiră să o reînvie prin o alipire de revoluția ungurească și împăcarea fraților din Ardeal cu asupritorii lor.

Rusia nu putea sta nepăsătoare față cu mișcarea din Muntenia, mai ales că avea în sprijinul ei, chiar în țară, partidul retrograd, care se găsia de minune, învălit în scuticele regulamentului. Apoi revoluționarii în dorința lor de a împăca clasele poporului, spre a le arunca în contra Rusiei, precum umblase la început a cîștiga chiar pe domn în partea

---

20. C. A. Rosetti din Passy c. I. Ghica în Constantinopole, 20 Aprilie 1849, Amintiri, p. 69.

lor, dăduse ministeriul finanțelor boierului Hèrescu, care făcuse parte din ministerul lui Bibescu celui răsturnat de ei; mai mare greșală făcuse însă lăsînd comanda armatei celor doi coloneli Odobescu și Solomon, ambii foști ofițeri în armata rusască și partizani devotați ai intereselor rusești. Rezultatul acestor greșeli fu în curînd experimentat de însăși guvernul provizor care le făcuse; anume dușmanii lui înțaleși cu comandantii oștirea, urzesc o conspirație în protiva guvernului provizor, și în ziua de 19 Iunie colonelii întroduc în sala deliberărilor aceștia pe ofițerii lor, sub cuvînt de a fi înfătoșați guvernului, și la un strigăt convenit de «vin proprietarii», Odobescu arestează pe Heliade și pe ceilalți membri ce se găseau față. Poporul, auzînd de acest act de trădare al armatei, vine într'un număr foarte mare la palat, spre a elibera pe membrii arestați. Colonelul Solomon, comandantul garnizoanei capitaliei, lovește în carne și ucide opt inși din poporul îngrămădit. Se face o strașnică mișcare care dezarmează oștirea, și colonelii ce comandase măcelul scapă numai cu mare greu de a nu fi sfîșițați de popor, prin aceea că guvernul provizor, spre a-i scăpa, îi pune la oprială²¹.

Reacțiunea văzînd că cu violența nu ajunge la nimica, fiind că guvernul provizor avea sprijin în popor, se hotărăște a întrebuița spaima, care în acele împrejurări putea face mai mult chiar de cît putea brútală; stîrnește anume vestea că ar veni Rușii,

21. Roseti relatează astfel în Pruncul din 22 Iunie fapta colonelilor: „Odobescu este însă silit de popor a slobozi pe cei arestați. Dl. Solomon al cărui plan mergea mai departe și care precum toate ne fac a crede era pus de vrăzmași țarei să facă o răscoală și să compromită cauza noastră în ochii Europei, comandă foc!” Aceste cuvinte ne arată că nedreaptă era imputarea ce se aducea lui Roseti și Brătianu, că ar fi fost și ei amestecați în complot, în scopul de a răsturna pe unii membri, neplăcuți lor, din guvernul provizor. *Regnault*. Histoire politique et sociale des principautés danubiennes, p. 436. *Heliade*, Mémoires, p. 119. Apoi *Ioan Ghica*, în Amintiri, p. 27, spune că poporul ce veni spre a elibera pe guvern, era condus de Ioan Brătianu.

atribuind pornirea acestei știri consulului englez Colyhoun. La auzul ei, fără a căuta să se convingă mai întâi dacă este adevărată, membrii guvernului provizor, cu o grabă uimitoare, părăsesc capitala și se retrag la Tîrgoviștea²².

Reacționarii pun însă de îndată mîna pe putere, și adunîndu-se la mitropolie, decretează o căimăcănie sub Teodor Văcărescu, Emanuel Băleanu și Neofit mitropolitul, care se grăbește a înștiința pe popor prin o proclamație că «răsvrătorii au fugit din capitală în noaptea de 28 spre 29 Iunie, îndată ce au aflat că armatele înaltelor curți suzerane și proteguitoare se apropiau de granițele noastre». Căimăcămia însă, începînd a maltrata și persecuta grozav pe toți partizanii constituției, poporul se rescoală din nou sub conducerea lui Ioan Brătianu, și nimicește această nouă formă de guvern, arătînd mai multă inimă de cît acei ce luase asupra lor greua sarcină de a-l conduce în acele împrejurări, și rechiama din Tîrgoviștea pe membrii guvernului provizor. Mitropolitul publică, a doua zi chiar, după proclamația reprodușă mai sus, o alta, în care spune: «ceea ce s'au obștit ieri în 29 ale acesteia sub a noastră iscălitură, făcînd guvernul provizor rebel și altele, astăzi după dorința poporului român o renegăm cu desăvârșire»²³. Clerul urma și de astă dată maxima lui favorită: «Capul plecat sabia nu'l taie».

După resturnarea căimăcămiei, poporul cere numirea iarăși a guvernului provizor în fruntea trebilor. Fiînd însă că membrii săi erau fugiți și trebuia să li se dea timp spre a se reîntoarce, apoi pînă la reîntrearea lor în capitală se constituie un guvern inte-

22. Pruncul român în numărul din 10 Iulie 1848, numește atare fugă, „o retragere atît de fatală libertății noastre“. Comp. memoarul mitropolitului Neofit asupra revoluției din 1848 în Doc. col. *Evrm.* supl., IV., p. 589.

23. *Aeliade*, Memoires, p. 126.

rimar, compus din mitropolit ca președinte, Crețulescu, Mincu și Cîmpincanu ca membri și Ioan Brătianu ca secretar. Colonelii Odobescu și Solomon, puși în libertate de căimăcămie, sunt nevoiți a și da demisia și a se retrage din București. În curînd după aceea membrii guvernului provizor, și anume Stefan și Neculai Golescu, Magheru, Tell, Heliade și C. Filipescu, sosind în capitală, ieu earăși în mîinile lor conducerea trebilor, rușinați de popor, care se arata-se mai cu inimă decît acei în care el pusese încrederea sa, și hotăriți de astă dată a se face vrednici de dînsa, înfruntând ori ce primejdie. Ei încep a prcgați proiectele de legi ce erau se fie sumpuse adunării legiuitoare, și se promulgă un decret prin care se hotărește modul alegerei acestei adunări pe basa votului universal. Din toate unghiurile țarei vin deputațiuni care să feliciteze pe guvernul național; totul mergea bine, toată lumea era multămită; o serbătoare obștească și neînteruptă se celebra în toată Muntenia. Se numesc agenți romîni în streinatate care să explice și să susțină cauza revoluțiunei împlinite cu atîta izbîndă, și anume Ioan Maiorescu la dieta din Frankfurt, Alexandru Golescu la Paris și Ioan Ghica la Constantinopol.

Rușii vedeau că, lucrînd numai cu elemente interne, nu izbîndeau a face pe nici un partid să ceară intervenția lor; căci în această privire erau cel puțin toți de o părere, aducîndu-și aminte de jafurile și de pustierea ne-mai pomenită a țarei din 1828. Ei se hotăresc a amesteca pe Turci în daraverile Muntenilor, fiind siguri că prin aceasta vor ajunge mai curînd la âmbele ținte urmărite de dînsii, înădușirea revoluției muntene și ocuparea țarei cu armatele lor spre a ține în frău revoluția maghiară. Revoluția din 48, în starea în care se afla până acum, ferită de exagerările partidei radicale, nu se sculase în po-

triva Turcilor. Politica rusască trebuia să țintească a înfătoșa această mișcare ca făcută în dauna intereselor turcești, și a stîrni astfel un conflict măestrit între vasal și suzeran, pentru a avea dreptul de a veni să împace o stare de lucruri amenințătoare pentru viitorul protegiuților săi. Tot odată prin o asemenea manoperă se desbina și se punea în confuziune pe chiar capii mișcării, întru cît ei, care susținuse până acuma respectarea legăturilor de vasalitate, s'ar vedea reprobați de către însuș suzeranul lor, fără să'i fi dat vre-o pricină de nemulțămire. Astfeliu s'ar compromite acei capi și în ochii popoului, dînd dreptate, într'un mod indirect, cererilor partidei radicale, care vroia resboiul cu Turcii. Rusia se hotărăște a aplica iarăși politica din 1836, 1842 și 1847 făcînd, din fricoasa și dărăpănata Turcie unelea cea mai îndămănitecă a scopurilor sale.

Rușii ponegresc la Poartă pe Romîni că revoluția făcută de dînșii ar avea un caracter socialist²⁴, că ea ar tinde la unirea Romînilor și sustragerea lor de sub suzeranitatea Porței, ceea ce până la un punct părea îndreptățit, față cu agitările partidei radicale, și cer deci a se trimite în Valachia un comisar special, care să cerceteze lucrurile și să aducă iarăși pe Romîni la ordine și supunere. Poarta însărcinează cu aceasta misiune pe Soliman pașa, dîndu-i ca sprijin o armată de 20,000 de oameni sub comanda lui Omer pașa. În 18 Iulie Soliman pașa, sosind la Rusciuc, trimete o înștiințare administratorului județului Vlașca, arătîndu-i intențiunea sa de a trece în țara Muntenească «nu într'un chip dușmănesc, după

---

24. Atare ponegrire îi era dată chiar în țară de protivnicii ei. Mitropolitul Neofit, acărnia schimbare de părere după împrejurări am văzut-o mai sus, într'o adresă din 10 Iulie către *Kotzebue*, numește mișcarea: „une révolution communiste qui proclame la ruine de la famille et de la propriété“. Doc. col. *Herm.*, supl., IV, p. 575.

cum s'ar putea crede, dar numai în scopul de a protegii vechile drepturi și așazămintele a le țării și de a restatornici legiuita rânduială»²⁵. Guvernul provizor convoacă poporul bucureștean pe câmpul libertății, unde se adună în număr de vr'o 25,000 de oameni și protestează în contra acestei încălcări a țării, arătînd că ar fi în totul neîndreptățită, întru cît «prin nici un articol din constituție nu se atinge cît de puțin drepturile Sublimei Porți»²⁶. Soleman pașa trece totuși Dunărea la Giurgiu și trimite pe un adiutant al seu, Tinghir, în București, care cetește în 22 Iulie notabilităților orașului, întrunite în sala adunării, o scrisoare adresată boerilor și căpiteniilor țării, care conținea, între altele, următoarele :

²⁵ «Un oare care numer de indivizi, dându'și numele de Valahi, s'au aratat de o dată în acest principat și, după ce au cîștigat miliția țării și răsturnat ocîrmuirea, s'au folosit de împrejurări pentru a impune domnului, sub numele de noue așezăminte, niște condiții care l'au silit a'și părăsi reședința. Aceste acte nu numai că nu se pot împaca cu drepturile suzeranității și cu principiile de ocîrmuire a le Înaltei Porți, dar sunt încă și protivnice mîntinerii ordinei și a liniștei în țară. Obiectul principal al misiunii mele este de a vă arata într'un chip lămurit că stăruirea în mersul actual al lucrurilor, stabilit în contra drepturilor de suzeranitate și a principiilor de ocîrmuire a Maiestății Sale Sultanului, ne putînd fi îngăduită, guvernul provizoriu, format în chip nelegiuit în principat, trebuie să fie de îndată desfăcut; că o persoană de încredere trebuie să fie numită, fără cea mai mică întîrziere, în însușire de Locotent, conform dispozițiunilor regulamentului organic,

25. *Héliade*, Mémoires p. 218. Pruncul român din 20 Iulie.

26. Mémoires p. 219. Pruncul, Ibid.

în postul rămas vacant prin retragerea principelui Bibescu ; că tot ce s'a stabilit în mod arbitrar în țară, sub numele de noue așezeminte, este privit chiar de acuma ca nul și fără ființă ; că după ce se va fi adus astfelu țara în starea sa de mai nainte, se vor lua în băgare de samă plîngerile întemeete ce veți fi în stare de a îndrepta, fie în contra execuțiunei nedepline a regulamentului, fie în contra administrării principelui. În cazul contrar, nu mă voi putea împedeca de a înainta în interiorul țarei cu puterea armată de care dispun, ca ultim mijloc de a executa ordinele Maiestăței sale împărătești, și de a lucra după cum vor cere-o împrejurările»²⁷.

Asupra liniei de purtare ce trebuia ținută față cu intervenirea armată a Turcilor, făcută în Muntenia prin trimiterea lui Soliman pașa, se produse cea mai adîncă divergență de păreri între capii revoluțiunei, divergință care sămănă între ei ura și înverșunarea neîmpacată, cu care apoi ei se prigoniră până la sfîrșit. Partida radicală era de părere să se opună cu puterea întrării armate a Turcilor în țară. Bălcescu, Roseti, Brătianu și cu Bolliac stăruise însă în zădar ca guvernul să concentreze trupele și se înarmeze țara²⁸. Membrii acestuia erau de părere a se supune Turcilor și prin acest act a cîștiga pe Turci în favoarea lor, spre a putea lupta contra apăsării celei mai grele, care era acea a Rușilor. Soliman pașa cerînd după inspirațiile rusești, ca să se reîntre în regulamentul organic, înlocuindu-se guvernul provizor cu o căimăcămie, cu care să poată întra în tratări, guvernul pentru a desminți tot odată susținerile reacționarilor, care spuneau că el nici nu era adevărata expresiune a voinței poporului, se demisionează, și

27. *Héliade Mémoires* p. 227. Reprodușă după o copie legalizată în Doc. col. *Hurm.*, Supl., IV, p. 577.

28. Scrisoarea lui *Bălcescu* r. 1. *Ghica*, Amintiri, p. 480.

prin ultima sa proclamație invită pe popor «a proceda fără întârziere la alegerea unui alt guvern, care după cererea trimisului Inaltei Porți va purta numele de locotenentă domnească a țării Românești și va fi recunoscut oficial de curtea suzerană»²⁹. Bălcescu rugat a primi funcțiunea de membru al locotenenței, refuză, și se alege atunci prin aclamare, pe cîmpul libertății, sub numele de locotenentă domnească, aceiași membri cari compuneau guvernul provizor. Totuș Soliman pașa găsind că numirea de șese membri ar fi protivnică regulamentului, cere ca să se numească un singur căimăcan³⁰. După multe desbateri se convine a se numi trei membri, care sunt de îndată aleși de popor cu învoirea comisarului turcesc, din cei șese ai guvernului provizor, și anume Neculai Goleșcu, Heliade și Tell. Bălcescu, văzind astfel înălăturată cu totul părerea lui, vroeste să părăsască țara și să se ducă la Paris; este însă împiedecat de Brătianu, care îi spune că nu ar avea încredere în locotenenta numită, și că trebuie să rămînă spre a-i opri de a face rău, fără de care ar fi hotărît a-i surpa. Delegatul turcesc rămase însă încîntat de această supunere a țării la ordinele sale și își exprimă mulțămirea către guvern prin cuvinte pline de simțire; consulii streini vin să felicite pe noul guvern, (afară de cel rusesc bine înțeles) și se numește o deputațiune care să meargă la Constantinopoli să înfățișeze Sultanului proiectul constituției admise de popor. Soliman pașa, pentru a întări, și prin schimbarea de simțimente, fericita armonie ce se stabilise între Turci și Romîni. dă o masă strălucită, la care ieu parte membrii locotenenței domnești și mai multe notabili-

29. *Héliade*, Mémoires, p. 230 Pruncul romîn din 24 Iulie.

30. Adresa lui *Soliman pașa* către *delegația boierilor* din 28 Iulie, Doc. col. *Hurm.*, supl., IV, p. 579. Pruncul romîn din 29 Iulie, spune că însuși Soliman ar fi cerut un guvern din trei persoane.

tăți ale țerei. Se închină aici mai multe toastu... dintre care se deosebește acel al lui Soliman pașa, îmbrăcat în alegoriile poeziei orientale: «Ved o frumoasă grădină; între dînsa și soarele care trebuia să deie viață florilor și arborilor ei, se interpusese niște nouri geloși; grădina întîrziea a răspîndi împrejur parfumul florilor și folosul roadelor sale. Rădic acest toast pentru împrăștierea nourilor! Soarele este Sultanul; grădina România; eu m'ași simți fericit a-i fi grădinarul»³¹. După aceasta Soliman pașa, care până atunci stătuse la Giurgiu, vine la București. «Poporul se pregătise a'l primi cum nu fusese nimine primit de cînd exista România. Drumul de la Giurgiu la București era o alee de ghirlânzi și de arcuri de triumf. Locuitorii celor trei districte mărginașe îl așteptau cu ramuri în mână. Fetele și băieții presurau drumul cu cununi de spice și de flori. La bariera prin care era să între se rîdicase un arc de triumf colosal. Portretul sultanului strălucea în mijlocul unor semne simbolice. Stindardele turcești și românești filfeau alătura»³². Soliman pașa, intrînd în București, poștește îndată pe toate căpitanii orașului și le ține o cuvîntare în limba turcească, acăreia traducere fu cetită de Tinghir, și care se sfîrșia prin cuvintele: «Vă recomand, domnilor, de a uita tot trecutul, de a vă întinde cu toții mîna ca niște frați, bogați și săraci, tineri și bătrîni; și ca niște părinți cătră copii lor, să ierte bătrîniile celor tineri și aceștia se respecteze pe bătrîni. Așteptați în pace răspunsul și ordinele sublimei Porți și totul se va împlini după dorința și spre mulțămirea generală. Am convingere că nu veți refuza de a recunoaște locotenența și că o veți asculta ca pe un guvern le-

31. *Héliade Mémoires* p. 251.

32. *Idem*, p. 260.

giuit»³³. Tot în aceea zi de 11 August veni la Soliman o deputație de vr'o mie de oameni din județul Prahova. Ghenadie Poenariu îi rostește o cuvîntare, cerînd sultanului recunoașterea constituției și arătîndu-i supunerea cea mai desăvîrșită. Soliman îi răspunde ca să aștepte poporul în liniște responsul pe care sultanul îl va da deputației trimise la Constantinopole³⁴. Sara comisarul împărătesc fu poftit la un bal cîmpenesc dat în întinsa grădină a șoselei. Un strălucit foc de artificiu închise petrecerea pe la 12 oare, în care cuvintele «Sultan» și «Constituție» scînteiau în litere de foc asupra capetelor mulțimei, care le saluta cu aplause entuziaste.

Partidul radical combătea atare supunere desăvîrșită a țării către Turci cu cea mai de pe urmă înverșunare. Roseti scrise, în «Pruncul român», asupra abdicării locotenenții de șese și înlocuirea ei cu una de trei, următoarea violentă apostrofă: «Locotenența celor șese au publicat un act prin care ea rupe tratatele existente și cedează Turciei unul din drepturile noastre cele mai mari, singurul drept pentru care ne-am ridicat, singurul drept în puterea căruia aceeași oameni au protestat contra năvălirii otomane, singurul drept pentru care putem cere ajutorul ceriului și a celorlaltor națiuni; prin urmare noi înșine tăiem firul existenței noastre, prin urmare părintele zugrumă pe proprii săi fi. Vai nouă! dacă guvernul revoluțiunii dăruiește streinilor viața a doue milioane și jumătate de Romîni; dacă guvernul revoluțiunii cedează străinilor aceea ce adunarea generală, aleasă după regulamentul organic, nu putu consimți să cedeze în 1837 nici chiar înaintea puterii baionetelor!»! Bălcescu încă judecă mai tîrziu astfel actul îndeplinit: «Lo-

---

33. Ibid. p. 255.

34. Pruncul român din 14 August.

cotenența au inaugurat venirea ei, jărtfind prin un act public, remis lui Soliman pașa, autonomia țării, cu toată împotrivirea ce i-am făcut. De atunci revoluția politică fu sacrificată și părăsită, precum o fusese și revoluția socială; căci dreptul nostru de a face revoluția se răsăma numai pe autonomia noastră. Așa dar Soliman pașa și cu locotenența, iar nu Fuad au răsturnat revoluția. Acesta nu a făcut de cît să substituie un singur căimăcam celor trei locotenenți. Revoluția nu mai exista»³⁵. Bălcescu de aceea și caută a îndrepta ceea ce el consideră ca o neiertată greșală. El își dă toate silințele spre a face pe Tell să pregătească o apărare, care ar fi putut cel puțin să deie puțință de a face o capitulație onorabilă și folositoare țării; dar nu putu izbuti.

Cine avea dreptate din doi, urmarea evenimentelor se însărcină a o dovedi. Turcii, de și curtenii de Romîni în toate modurile, de și ascultați cu cea mai deplină supunere, tot nu le dau sprijin în contra Rușilor, ci îi jărtfesc fără cea mai mică răsghindire, precum vom vedea-o în curînd. Și era firesc lucru să o facă, întru cît, din înfricoșată, Turcia devenisă fricoasă; din putere domnitoare, devenise numai o unealtă oarbă și ascultătoare în mâinele diplomației moscovite. Apoi era lucru de sine înțales pentru ori ce om ce nu se legăna numai cu visuri, că nu florile aruncate sub picioarele lui Soliman pașa erau să determine purtarea Turcilor, ci lanțurile de fier cu care Rusia ținea în frâu și făcea să dănuiască după cum îi cînta pe ursul cel altă dată atît de cumplit de pe malurile Bosforului. Ce s'ar fi întîmplat dacă ar fi triumfat ideile partidului radical, cine ar putea-o spune! Este însă înviderat că revoluția contra Rușilor, astfelu cum o conduse acel moderat, izbuti numai cît la un fiasco deplin.

35. Fruncul romîn din Iulie. Scrisoarea lui Bălcescu citată în nota 33.

Înainte de a intra însă în arătarea acestor dezamăgiri, să expunem un epizod din revoluția din 1848, interesant prin el însuși și care nu încetă de a avea o mare înfrîurire asupra mersului evenimentelor; anume tocmai atunci în 9 August locotenența domnească convocase comisia cea alcătuită din deputați ai sătenilor clacași și ai proprietarilor, de fie-care județ câte unul, spre a desbata și hotărî raporturile dintre aceste două clase³⁶; măsură foarte nepotrivită de a regula atare daravere, acăreia hotărîre se delega împričinaților însuși. De aceea desbaterile luară caracterul numai a unor încriminări mutuale, care nu puteau conduce la nici un rezultat.

Țăranii care venise în numărul deplin de 20, prin deputații lor Lipan, Badea, Eni, Cojocarul și preotul Neagu zugrăvesc în colori foarte vii și în o limbă înflorită suferințele suportate de ei în timpul regulamentului organic, care arată în triste lumini starea celei mai numeroase clase a populației țării sub imperiul acelei legi. Ei spun: «că noi n'am știut nimic de regulamentul făcut de d-voastră, și ne-am pomenit de odată cu el în spinare»; arată apoi cum sunt tratați țăranii de proprietari, cum sunt bătuți cu biciul, luați din sinul familiilor lor în timpurile cele mai grele și duși cu sila la munca cîmpului; nevasta de dimineată săcerînd și până la prînzul cel mare, nu este slobodă să meargă să și alăpteze copilul; că adese ori săptămîna întregă de lucru, bună oară pentru a căra porumbul la pătul, se socotește numai drept o zi de muncă; că se îngrădește fie-care locuitor în proprietatea fie-cărui proprietar ca în o cetate de zid cu porțile de fier, «de nu mai avem pe unde eși, măcar de și ne-am lăsa munca părinților

---

36. Pruncul român din 12 August 1848 Decretul de convocare apăruse din 9 Iulie.

noștri și a noastră, și nu ne lasă să ne hrănim acolo unde fugim de răle și asupra neomenoase; că în ceasul ce se află, se trimit ispravnici și vin și arendașii ca gonaci, ne țin legați și ne aduc iarăși la muncă întocmai ca pe niște robi, închizându-ne prin beciuri și prin coșerele d-lor lor la vreme de iarnă, fără de nici un foc, ba aruncînd apă pe noi ca să degerăm, ca cu patima acelor să se sparie cei-lalți. Iar cînd e vorba de a aduna ostași, dorobanți, cordonari, potecari și ori ce altfelu de slujbași în urnirea poverilor, cine altul i-a dat decît noi, fără ca să fim nădăjduiți la vre o mîngăiere decît la acea a birului și a biciului stăpînirii. Se cer bani, produse, nutrețuri, vite, podvezi; cine le împlinește decît iarăși noi din sărăcia noastră, luîndu-ne chiar îmbucătura de la gura noastră și a copiilor noștri. Apoi după acest felu de jărtfe făcute cu sîngele și sudoările noastre, oare nu e pacat înaintea lumii și a lui D-zeu, ca tocmai noi să fim străini și nemernici în pămîntul nostru»³⁷? Atare tînguiuri, pornite din ascuțita împungere a suferințelor, oglindesc cu amărăciune starea desperată a țaranului sub regulamentul organic, arătînd tot odată că acele ființi ce se păreau lumii că nu sufăr, fiind că se supuneau la chinuri, simțiau în adîncul inimei lor toată nedreptatea stărei lor, simțire așa de frumos întrupată în gîndirea preutului Neagu: că tocmai ei care suportau toate greutățile țarei să fie străini și nemernici în propriul lor pămînt.

Țăranii cer deci, ca îmbunătățire a soartei lor, să li se deie o părticică de pămînt în plină proprietate; iar care din ei ar vra să lucreze mai mult (pămînt) să deie din productul, scos de pe el, dijma proprie-

---

37. Chestiunea proprietății debătută de proprietari și săteni la 1848, editată de C. D. Aricescu, București, 1862, p. 27, 32, 33, 46, și 78.

tarului. Ei hotărâse întinderea de pământ trebuitoare pentru traiul lor la : 14 pogoane la cîmp, 16 la baltă, 11 la podgorie și 8 la munte ³⁸.

Proprietarii răspundeau cu argumente contra doctrinei socialiste, opunînd teorii la nevoile ascuțite și neînlăturabile. Ei spuneau, prin organul boierului Lahovari, că «a se lua pămîntul de la proprietari spre a-l da țăranilor ar fi un lucru ne mai pomenit în istoria popoarelor civilizate ; că cererea lor se va întinde apoi la vite, bani, haine și la tot felul de avere ; că atunci cînd s'ar atinge dreptul proprietății nimine nu s'ar mai sili să se înavuțască, și lumea se va întoarce iar la starea dobitocească» ; cereau necontentit ca țăranii să recunoască sfințenia proprietății, la care țăranii răspundeau cu hotărîre : «și noi sfințim proprietatea, dar după ce se va împărți ; acumă nu putem» ³⁹. Alt deputat al proprietarilor, Robescu, mergea până a recunoaște că pot avea țăranii trebuințe de a fi împrorietăriți ; dreptul însă a cere atare lucru nu'l aveau ⁴⁰.

Cu toate că Ioan Ionescu, vice-președintele care conduce mai toate desbaterile, sprijinia necontentit partea țăranilor, ele nu conduseră la nici un rezultat. Proprietarii veniseră la început în număr de 7 numai. După aceea se urcase la 11 dar se retraseră în curînd mai mulți din ei, spre a nu ajunge membrii la cele $\frac{2}{3}$ trebuitoare pentru a se putea lua hotărîri, vroid ei ca desbaterile să aibă numai un caracter pregătitor. Văzînd la sfîrșit formularea preciză a țăranilor, pentru cîtîmea pămîntului cerut, ei spun în ședința din 18 August, că a doua-zi vor aduce răspunsul ; dar nu mai vin, și apoi se retrag și ceilalți deputați proprietari, protestînd că ar fi în mi-

38. Idem p. 39 și 88.

39. Idem, p. 31 și 60.

40. Idem p. 65.

noritate. Totuși înainte de a părăsi ultima ședință, deputatul Robescu declară țăranilor că proprietarii ar fi dispuși a vinde sătenilor vetrele satelor, cu o rază împrejur de 20 stînjeni, care întindere socotindu-se în stînjeni pătrați, să li se plătească cîte un leu de stînjan în bani pe șin, iar nu în făgădueli și închipuită nădejde⁴¹. Ședințele următoare devenind din ce în ce mai furtunoase, locotenența domnească se convinse în curînd că atare comisiune putea deveni periculoasă, dînd prilej de desfășurare tocmai uneltirilor rusești, care tindeau a provoca turburări, și luă deci măsură de a o desființa. Suprimarea acestei comisiuni fu așa de bine privită de popor, încît chiar foaia care apăra interesele sătenilor se arată mulțumită, spunînd : «felicităm pe locotenența domnească și pe membrii ce o compun pentru că au știut și cu această împrejurare a da de greș planurile dușmanilor păcei. Știm bine că această luptă a fost provocată în mod întunecos de cătră dușmanii patriei»⁴².

Intre aceste, de și fusese numit Roseti la directoratul ministeriului de interne și Ioan Brătianu la poliția capitaliei, ajungînd astfel a face parte din guvern, ei nu încetează a publica în gazeta lor, Pruncul român, articulele cele mai violente în contra Rusiei. Aceasta, foarte mulțumită de a găsi un pretext de tînguire contra Porței, «face pe guvernul român respunzător de scrierile dregătorilor săi și pe guvernul turcesc solidar de faptele celui român», și trimite deci, la Constantinopole, o notă foarte amenințătoare, în care spune : «că Rusia, ca protegiutoare, nu se poate opune la îmbunătățirea stărei Valahiei; pușin îi pasă de nouele așezăminte pe care

---

41. Idem. p. 75. 98 și 104.

42. No. 21. din 30 August.

sublima Poartă vroiește să le recunoască; dar Valahia, prin guvernul său insultă pe împaratul și provoacă pe Rusia. Acest împarat au declarat altă dată războiu chiar Sultanului Mahmud, cînd se crezu insultat de dînsul. Rusia este greu lovită în onoarea ei și declară războiu Turciei și ori-cărei puteri care ar încuviința purtarea acestui principat»⁴³.

O împrejurare destul de neașteptată dădu Rușilor prilejul de a se putea supăra și mai tare pe guvernul muntean, și a cere astfel de la Turci o reprizare și mai aspră a acestuia.

De cît-va timp se născuse în poporul din București, ideea că regulamentul organic, temelia îniriurii rusești, trebuie ars, pentru a arăta astfel de acestei puteri, că Romîni sunt hotărîți a pune odată capăt amestecului lor. În 6 Septemvrie locotenența domnească primește visita a vre-o 20 de oameni, care cer regulamentul și arhontologia (cartea boierilor), spre a le arde. Cu toată opunerea guvernului, venind popor în o mulțime înșămnată, acesta strică ușa secretariatului de stat, unde se aflau actele încriminate. Se aduc îndată două pătaște îmbracate în negru pe care ambele cărți sunt depuse; muzica începe un marș funebru și poporul a plînge și a se văita în mod ironic, întreprînd adesa lamentațiunile sale prin lungi hohote de ris și glume din cele mai libere. Astfel ajunge cortegiul înaintea locuinței consulului rusesc, unde se oprește, și acei ce împliniau rolul de preoți săvîrșesc prohodul celor două victime. După aceea merg drept la Mitropolie, unde era înălțat un rug; mitropolitul este silit să iasă în balcon și se âfurisască cărțile cele două, și un țaran le rupe filă cîtră filă, aruncîndu-le în flacări. După aceea mulți-

---

43. *Heliade*, Memoires p. 284.

mea merge și dărimă monumentul ridicat de Kiseleff în amintirea regulamentului⁴⁴.

Religiunea, idealul cel mai scump al Rușilor, devenise la coboritorii lui Traian forma comică în care ei turnase ura lor în contra Rușilor; actul cel mai serios al vieții, îngroparea, fusese parodiat cu un humor ne mai pomenit, pentru a face din el purtătorul batjocurei și a ironiei celei mai amare. Nepuțindu-și răsbuna într'un alt chip contra regulamentului organic, îl ucidea prin ridicul în partea lui interioară, precum în cea exterioară îl nimicea, dându-l pradă mistuirii flacărilor. Dar ce le păsa Rușilor de atare insultă adusă operei și vazei lor?

Rusia obține cu ușurință de la Poartă ca să reprobe purtarea delegatului său, și să jârftască pe Romîni, care cu toate aceste sprijiniau interesele turcești contra prea covârșitoarei influenți rusești. Se rînduește alt comisar turc, Fuad-Effendi, pus de astă dată sub ordinile directe ale însărcinatlui rusesc, Duhamel, al căruia cort se înălța în mijlocul corturilor turcești, ca un semn că armata sultanului și generalul ei nu erau de cît niște unelte ascultătoare în mîinile prea ghibace a le Rușilor. Ori-cine putea prezice, chiar de pe acum, care erau să fie urmările unei asemenea stări de lucruri. Duhamel, care vedea că intervenția Rusiei nu va putea avea loc de cît în urma unei ciocniri între Turci și Romîni, caută a provoca o asemenea cît se poate de repede și întrebuițază următorul meșteșug spre a reuși. Se duce anume la București și de aici scrie lua Fuad Effendi, rugîndu-l să-i trimită cătră sară vr'o 200 de soldați, căci s'ar teme de popor. Omer pașa, comandantul trupelor otomane se opune la această cerere, spunînd

---

44. Vezi descrierea acestei scene și mai ales modul cum mitropolitul fu silit să rostească anatema, în memoriul mitropolitului Neofit. Doc. col. *Hurni.*, supl., IV, p. 590.

că el nu poate trimite asupra nopții soldați în București, care să sparie populațiunea și se deie loc la vre-un conflict. Duhamel, fiind însă sigur că Turcul nu-i va refuza dorința, și crezînd că Turcii odată cu sara întrase chiar în capitală, trimite pe oamenii săi să tragă clopotele și se deie alarma că Turcii au intrat în oraș, fiind sigur că astfel va provoca un măcel. Poporul aleargă la toate rohatcele și vede că a fost înșălat prin o veste fără temei⁴⁴.

Totuși ostenelele lui Duhamel, cele atît de stăruitoare nu puteau rămănea fără izbîndă. Ciocnirea, dorită de dînsul, se întîmplă cu ocazia intrării Turcilor în București, în mijlocul unei poporații ce era acum atît de pornită împotriva lor, vîzîndu'i că stăruesc a se purta dușmănește față cu Romîinii, cu toată prietenia și supunerea ce aceștia le arătase, în cît o scînteie era de ajuns pentru a face să izbucnească focul.

Turcii anume intrară în București în trei coloane, dintre care una prin bariera de la Mihaiu Vodă, pe unde se afla cazarma din dealul Spirei. Soldații romîni aveau ordin a se intruși cu compania pompierilor în ograda căzărmei, și, așăzîndu-se în rînd, să primiască pe Turci cu onorurile cuvenite și apoi să se retragă, cedîndu-le cazarma. Cînd ajung la cazarmă știrile că vin Turcii, soldații se înșiră în curte și cînd Turcii sosesc în dreptul ei, prezentează arma, fără ca Turcii să'i iee în bagare de samă. Compania pompierilor, care se întîrziase puțin, tocmai atunci venia ca să între în ograda căzărmei, pe dinaintea căreia treceau Turcii, cu mare repegiune, cu fitilurile aprinse lîngă tunuri, și se așezau în coasta căzărmei în o poziție amenințătoare. Căpitanul Zăgănescu, ce conducea compania pompierilor, comandă atunci pas

44. *Helïade*. Mémoires, p. 316.

gimnastic și își deschide un drum printre Turci, tăind rîndurile lor la dreapta și la stînga. «Turcii ordonară ca toți ai lor, pe care îi despărțisem la dreapta, să treacă din stînga; în grăbirea lor un soldat turc se împiedică și lovindu-se de unul de ai mei, care era la coadă, căzu. Un ofițer turc lovi cu sabia în soldatul meu, și un alt soldat turc imitînd pe ofițerul său, descărcă pușca sa asupra unuia dintr'ai mei care căzu mort. Văzînd atunci că eram în fața tunurilor, am comandat să grăbească pasul pentru a ne apropia de cazarmă. Cînd mai mult de jumătate din colonă trecuse direcția tunurilor, și cînd Turcii trecuse acuma cu toții din stînga, un tun fu slobozit care deschise un larg drum prin coloana mea; loviturile se repetară și uciseră pe mai mulți dintr'ai mei. Descărcăturile puștelor și a carabinelor urmară celor a tunurilor; dar noi eram acuma în apărare în dosul zidurilor căzărmei. Oamenii mei încarcară puștile și eu comandău foc. Mai mult de trei descărcături avură loc din partea noastră; dar mitralia turcească ne cauza mari daune; cînd tunurile se descărcău, ai mei se culcau la pămînt; dar desperați, rîdicîndu-se de jos ei strigară ca un singur om: Pe tunuri băeți, că ne prăpădesc! Ei se aruncară într'o săritură și tunurile, încărcate și gata de a face iarăși foc, căzură în puterea oamenilor mei; ei le întoarseră în contra rîndurilor celor dese a le Turcilor și dădură foc. Atunci se făcu acea ucidere cumplită, de care Turcii se plîng încă cu drept cuvînt, căci mitralia nu se opri de cît pe corpuri omenеști»⁴⁵.

Imprejurarea, dorită de atîta timp de Duhamel, se întîmplase. Contimpuranii nu stau la îndoială pentru

---

45. Relațiunea căpitanului Zăgănescu făcută la ancheta orînduită de consulul englez în *J. Heliade, Mémoires*, p. 331.

a pune acest măcel pe socoteala intrigilor rusești. Să se observe într'adevăr, bine că Turcii au tras în Romîni, fără nici o provocare din partea acestora, și ar fi fost chiar o nebunie ca o mîna de oameni să vroiască a rezista armatei turcești. Apoi pentru ce se aruncase Turcii în goană pe uliți cu fitilurile aprinse la tunuri? Corespondentul gazetei de Transilvania spune de aceea foarte drept: «Excese, pentru care Turcii fusese *cumpărați*, nu întîrziară a da un pretext lui Duhamel pentru a chema pe Ruși»⁴⁶.

Două zile după această întîmplare Cazacii treceau granița Valahiei. Turnavit, administratorul districtului Rîmnicul-Serat, se puse în fruntea a o mulțime de țărani pentru a protesta contra încălcării teritoriului. Crucea și Evanghelia fură puse, precum se zicea în proclamațiune, în calea năvălitorilor; dar ele fură calcate în picioare poporul fu bătut și preoții puși în fiere.

Magheru, retras în Oltenia, se găsea în fruntea unei oștiri de vr'o 20,000 de oameni, care cereau cu mare glas răsbunarea țării și conducerea lor în protiva năvălitorilor. Sfătuit însă de vechii săi prieteni și de consulul englez, a nu arunca țara în cumpănă necunoscută a unui războiu atît de disproportionat, dă drumul oștirilor sale și înștiințază pe Fuad Effendi, despre această hotărîre a sa, prin o missivă din 28 Septemvrie, în care ei spune între altele: «Națiunea romînă în puterea tratatelor sale, și-au dat noue așezăminte potrivite cu nevoile sale. Națiunea în urma abdicării Domnului, au ales din sinul ei un guvern compus din oamenii cei mai luminați ai țării. Acest

46. Gazeta din Transilvania No. 85 din 1848. Comp. Album Moldo-Valaque par *Billecoq* 25 Octomvre 1848. „Voilà des exploits que les soldats du Sultan Abdul-Medjid n'auraient certes pas accompli en 1848, si le général Duhamel, jaloux avant tout de venger tant d'échecs personnels, n'avait pas été sous la tente du commissaire turc“.

gubern a fost recunoscut de Excelența sa Soliman pașa în numele Maiestatei Sale Sultanului și felicitat de către agenții diplomați ai puterilor europene. La sosirea Excelenței Voastre poporul v'a făcut protestările cele mai curate și cele mai vederate de supunere către Înalta Poartă; dar ați mers cu armata în contra Bucureștilor, unde se întâmplă măcelul, a căruia ațișători sunt cunoscuți de întreaga țară. În mijlocul secolului al XIX-le un astfelu de atentat la drepturile naționalității romîne, o astfelu de încălcare a teritorului nostru, protivnică tuturor tratatelor, dovedesc în deajuns că Rusia urmărește, fără încetare și fără pedeapsă, mersul său către cucerirea europeană. Prin urmare subsemnatul, văzînd două puteri întrunite contra unei națiuni pacinice, și sperînd că Sublima Poartă se va convinge mai tîrziu de credința Romînilor, precum și de scopurile perfide a le Rusiei în privirea principatelor dunărene, depune însărcinarea care-i fusese încredințată de națiune, pentru a nu atrage asupra ei urmările unui războiu disproportionat»⁴⁷.

Armatele, atît a le suzeranului cît și acele ale protegitorului ocupînd Muntenia, dovediră de îndată țării îngrijirea lor cea părintească, prin jafurile și cruzimele cele mai neomenoase. «Toată noaptea de 13 spre 14 Septemvrie, Turcii prădară casele, despoiară și uciseră barbați, femei și copii, sparseră biserică, răpînd din ele odoarele. A doua zi pungile și ornicele fură zmulte cu sila în mijlocul ulișilor. În prăvălii și magazii Turcii intrau și luau tot ce le plăcea, fără a plăti nimica. Indigeni pre cît și supuși streini de ambe sexurile fură măcelăriți; femei fură rîpite cu puterea în mijlocul zilei. Supușii străini alergară a treia zi la consulatele lor respective și ce-

---

47. Mémoires p. 354.

rură protecțiune. Consulii se adunară, se duseră la Fuad Effendi și protestară, cerîndu-i socoteală de toate aceste scene»⁴⁸.

Dar aceste suferinți sporiră până la nesfîrșitele cînd veniră Rușii. Într'adevăr Turcii despoiau și jăfuiiau numai ca indivizi. Rușii organizară după obiceiul lor despoierea în regulă și cu o aparență de legalitate. Ei mai întăi se oferiră de a înainta banii necesari, pentru întreținerea trupelor în timpul ocupațiunei, care cheltuială de sigur trebuia suportată de țară, întru cît ocupațiunea se făcuse *în interesul ei*. Prin aceasta își constituiau Valahia debitoare pentru suma de 300,000 de ruble pe lună. Mai pe urmă apoi, trecînd cu armata în Ungaria, ei impun locuitorilor aprovizionarea și cărăturile pentru oștirile lor, și astfel dobîndesc de la țară un ajutor așa de prețios, în cît după aprecierile chiar a unui general rus (Lüders), în lipsa acestuia, Rușii n'ar fi putut nici un moment susține lupta cu Bem.

Locotenența domnească fu răsturnată și înlocuită prin căimăcămia lui Constantin Cantacuzino; parti-da constituțională, rîsipită și împrăstietă, parte prin arestări și maltratări, parte prin surgunire. Cu multă amărăciune caracterizază Heliade purtarea puterii suzerane în scrisoarea sa din 20 Noemvrie către Gazeta Transilvaniei: «Căpii guvernului național, pentru că au reușit a înăduși o revoluție de patimi și de răsbunare, uneltită de Duhamel, pentru că au izbutit a mănținea ordinea după abdicarea vrednică de osîndit a lui Bibescu, pentru că au făcut cunoscut lumii o naționalitate romîna, prietină Turcilor și indignată de criminalele intrigi a le cabinetului rusesc, într'un cuvînt pentru că au izbîndit a face o mișcare națională în favoarea gloriei și a intere-

48. Mémoires, p. 337.

selor Turciei, Fuad Effendi comisarul sublimei Porți în urma unui raport, iscălit de niște oameni cunoscuți ca dușmanii Turcilor, ne osîndește la surgun ! Ah ! Domnule Redactor, dacă Romîni ar fi putut prevedea uneltirile lui Duhamel și purtarea lui Fuad Effendi, sau dacă membrii locotenenței ar fi avut mai puțină iubire pentru popor și mai multă ambiție pentru o glorie zadarnică, astăzi Valahia n'ar fi înfătoșat de cît o movilă enormă de Romîni, de Turci și de Ruși, pe care ultimul Romîn s'ar fi suit pentru a se apropie de cer și a cere dreptate de la Dumnezeu !»⁴⁹.

Curînd după stîngerea revoluției muntene, Rusia încheie cu Poarta convenția de la Balta Liman, 1 Maiu 1849, prin care se prevede, drept măsură provizorie, ca domniile principatelor se fie numiți direct de către Poartă pe sorocul de 7 ani. Adunările obștești, atît cea ordinară cît și cea extraordinară să fie desființate și înlocuite cu divanuri, alcătuite din boierii cei mai de frunte, orînduiți de domn, care să se îndeletnicească cu revizuirea legilor în ființă, și schimbările făcute de ele să între în lucrare după ce vor fi fost încuviințate de ambele curți. O armată ruso-turcă de 25—35,000 de oameni să ocupe însă principatele, pentru a sprijini ocîrmuirile lor, și, după ce țările se vor fi liniștit, ea să fie redusă la 10,000. Aceste trupe vor părăsi principatele după desăvîrșita lor organizare ; dar vor fi totdeauna gata a reîntra în ele, îndată ce ar cere-o împrejurările. Până atunci un comisar rus și unul turc vor sta în principate, pentru a supraveghea mersul trebilor, și ei vor îndrepta către gospodari sfaturile și îndemnările lor, de cîte ori vor observa vre-o abatere sau vre-o măsură protivnică liniștei țărilor.

---

49. Mémoires, p. 378.

Asemene orînduiri nu puteau de cît întărita și mai tare pe locuitorii principatelor, și anume nu numai în protiva Rușilor ci și în protiva Turcilor, care se purtau față cu dânșii cu astfelu de asprime, de și Romîinii le arătase atîta prietinie și atîta supunere. De atunci încep Romîinii a vedea că nici pe Turci nu se puteau răzâma, și că ei trebuiau să caute aiurea sprijinirea drepturilor lor, în protiva încălcărilor rusești. Turcia urma în această împrejurare o politică dușmană intereselor sale. Ea își înstrăina simpatiile unor țări, pe care ar fi trebuit să le atragă prin toate mijloacele. Dar ea era silită la aceasta de o parte de frica Rusiei, pe de alta prin nepăsarea puterilor apusene. Purtarea Turciei era nesocotită; dar era fatală. Ea nu putea face altfelu; trebuia să meargă fără de voie spre însăși a ei dărăpănare, spre însăși a ei risipă.

Cînd soarele începe a cobori calea sa spre asfințit nimic în lume nu-l mai poate împiedica de a se cufunda sub orizon. Tot așa se întîmplă și cu popoarele, cînd au dat pe povîrnișul decăderii lor; nimic nu le mai poate reține.

Indată după încheierea convenției pomenite, Mihail Sturza, ne vroind să mai domniască sub un control atît de aproape a puterilor suzerane, se retrage din scaunul Moldovei⁵⁰; cel muntenesc era vacant încă de la abdicarea lui Bibescu, la începutul revoluției. Poarta orînduiește deci domni noi în principate, și anume pe Barbu Stirbeiu în Valahia și pe Grigore Ghica în Moldova, cu consimțirea și învoirea Rusiei. Obșteștele adunări erau înlocuite cu niște divanuri, compuse din membrii sfatului extraordinar (consiliul miniștrilor), acei ai divanului domnesc și prezidenții tribunalelor din capitală⁵¹.

50. *Quinze années d'administration en Moldavie*, Paris, 1856, p. 16.

51. Ofisul domnesc al lui Gr. Ghica din 1850, *Doc. Renașterii României*, II, p. 957.

CAPUL III

UNIREA MOLDOVEI CU MUNTENIA.

BARBU STIRBEIU ȘI GRIGORE GHICA.

I. BARBU STIRBEIU

Barbu Stirbeiu în Muntenia, 1849—1856. Domnul ce ocupă tronul muntenesc după revoluția din 1848, își făcuse încă de mult un nume în țara lui.

Barbu Stirbeiu fusese născut în 1799 în Craiova, din marele vornic Dimitrie Bibescu, și era deci frate bun cu Domnul dintre anii 1842—1848; primise însă numele de Stirbeiu în urma adopțiunii de cătră un unchiu din partea mamei sale, Ecaterina Văcărescu, marele vornic Barbu Stirbeiu, adopțiune făcută cu condiție ca să-i poarte numele¹. Tânărul Stirbeiu fu trimis la Paris în 1817, unde urmă cu sîrguință studiile de filosofie, drept și economie politică. Cînd vru să se întoarcă în țară în 1821, fu

---

1. Familia Stirbeiu este amintită, după cît știm, pentru prima oară, în un hrisov al lui Brîncovanu din 1698, *Condica logofetei*, needită la arhiva statului, p. 93. Sunt enumerați în el: *Radu Stirbeiu* fără rang de boierie, fratele lui *Constantin Stirbeiu* vel clucer și vărul lui *Cernica Stirbeiu* vel armaș. Ca soacră a lui Radu Stirbeiu este aratăată Ilinca Vorniceasa.

oprit de turburările revoluției și rămase în Transilvania, până către anul 1825, când putu reîntra în Muntenia, unde fu numit îndată ispravnic al județului Ilfov și apoi director al vistieriei, în vremile domniei lui Grigore Ghica, și în care post stă până la ocupația rusască din 1828, în timpul căreia numele său de om învățat și purtat prin trebile țării îi procură, de și tânăr încă (avea abia 30 de ani), înșămната funcțiune de secretar, redactor al secțiunii muntene de întocmire al regulamentului organic. După ce el săvârși atare grea și migăioasă lucrare în decurs de un an de zile, fu numit în 1830 unul din cei trei membri ai divanului executiv, care purta trebile sub ordinele superioare ale ocîrmuirii provizorii rusești, și anume în partea cea mai grea a lucrărilor acelor comisiuni, fiind însărcinat cu departamentul din lăuntru, care avea de luptat pe de o parte cu greutățile introducerii nouelor reforme, pe de alta cu nevoile create prin ocupația rusască. La începutul anului 1831, el ie parte la adunarea de revizuire a regulamentului organic, și despre spiritul de care era în-suflețit dă dovadă următoarea împrejurare: Un membru propunînd ca cele 5 pogoane de finaț, încuviințate țaranului să fie reduse la 3, toți membrii adunării în număr de 43 afară de unul, primesc atare îndreptare. Acel unul singur, care se opuse acestor măsuri favorabile boierilor și obijduitoare pentru țaran, fu Barbu Stirbeiu².

După închiderea adunării de revizuire, Stirbeiu devine secretar de stat adecă ministru al trebilor străine, post care în starea în care se afla Muntenia pe atunci, supusă controlului puterilor și mai ales protectoratului rusesc, era centrul de unde plecau și către care se întorceau aproape toate daraverile.

2. Analele parlamentare a României, I, p. 502.

Toate proiectele și rapoartele trebuiau alcătuite în două limbi, romîna și franceza, spre a putea fi date în cunoștința puterilor stăpîne. De și nu ar fi trebuit să fie în competența lui, îl videm în 1832 făcînd cătră Kisseleff, înșămnatul său raport asupra stărei Munteniei, la începutul ocîrmuirii provizorie rusești, în care descrie cu o deplină cunoștință de cauză, și într'un chip viu și precis destrăbălarea desăvîrșită în care se aflau toate serviciile publice, în momentul cînd Rușii ocupară principatele, și după aceea arată istoricul reformelor care dădură naștere regulamentului, precum și binefacerile realizate prin noua întocmire dată Munteniei. Acest raport fu întrebuintat de însuș Kisseleff, ca bază de informațiuni, cînd în 1834, își făcu darea lui de samă a activității sale³.

În 1834 Stirbeiu trece de la funcțiunea de ministru al trebilor din afară la aceea a departamentului bisericesc, făcînd să fie numit, în locul părăsit de el, fratele său Gheorghe Bibescu. El rămîne în fruntea acestui departament în anul întăi al domniei lui Alexandru Ghica, priveghînd întocmirea scoalelor elementare în toate capitalele ținuturilor și în unele comune rurale mai împoporate și reorganizarea învățămîntului național, mai cu samă al colegiilor din București și Craiova⁴.

Pentru a se mai odihni de munca încordată căreia se supusese în decurs de aproape 10 ani, în 1835 se duce la Paris, de unde se întoarce în 1837, răs-

3. Raportul lui Barbu Stirbeiu din 1832, publicat în *Convorbiri literare* XXII, Nr. 9, 10 și 12; XXIII Nr. 1 și 2. Pentru întrebuintarea raportului lui Stirbeiu de către Kisseleff, comp. partea publicată în *Conv. XXII, Nr. 9*, cu traducerea raportului lui Kisseleff din 1834, publicată în *analele Academiei*, Seria II, Tomul IX, p. 138.

4. În cuvîntarea rostită de *P. Poienaru* la împărțirea premiilor din 1843, el spune că „după Lazăr veniră silințele lui Kisseleff care găsi în Stirbeiu Vornicul, un vrednic ajutor pentru reînălțarea învățămîntului național”. *Foiaș pentru minte*, 1843, p. 244.

punzînd la chemarea principelui, care-i oferea departamentul dreptăței. În acest nou minister Stirbeiu dovedește aceeași destoinicie, rîvnă și iubire de lucru, pe care le arătase în celelalte dregătorii ocupate de el, și prin silințele sale ajunge a desfunda tribunalele de nămolul de procese ce se adunase în ele, și care paralizau cu totul mersul regulat al justiției. În raportul său din 1840 către adunare, Stirbeiu enumeră toate îmbunătățirile aduse de el departamentului lui, și anume organizarea grefelor și a arhivelor, și activarea judecării proceselor. La venirea lui în capul departamentului, el găsisse pendente 24,225 de pricini, către care se mai adaosesă în cursul anilor până la 1840 încă 42,418, fiind de judecat în răstimpul de trei ani 66,643 de procese. Din aceste se judecă și se împacă 21,658, se închid din alte motive 26,985 și mai rămîn de hotărît la începutul lui 1840 numai 18000. Se aduce o uniformitate în lucrările de procedură a tuturor instanțelor, îndatorindu-se grefierul a ținea o condică și a trece în ea toate actele pentru care legea cerea o atare formalitate. Se alcătuește un comitet care se pregătiască legile trebuitoare, și se traduce din limba franceză condica de comerț. Se mai înființază patru catedre pentru studiul dreptului⁵. În 1841 Stirbeiu părăsește din nou ocupațiile și se întoarce la Paris; dar răsturnarea principelui Ghica și alegerea noului domn îl fac să vie în țară, unde dă concurs fratelui său Gheorghe Bibescu la alegerea de domn. În 1844 cînd Bibescu trebuia să plece la Constantinopole spre a lua investitura, Stirbeiu este numit în postul de ministru de interne. În atare însușire lucrează împreună cu domnul la introducerea tuturor măsurilor

5. Relația din partea departamentului dreptăței cu vîntată în seanța obșteștei adunări, București în tipografia lui Z. Carcalechi și fiu, Iunie în 26, 1840.

de îmbunătățire administrativă, care deosebesc domnia Bibescuului. În 1847 Stirbeiu se retrage din acel post, rămînînd departe de trebile publice pînă la 1849, cînd în urma convenției de la Balta Liman, este numit la domnia Munteniei de cătră ambele curți care năbușise revoluția munteană.

În ziua de 16 Iunie anul 1849 Barbu Stirbeiu fu uns de domn al țării Muntenesti în catedrala din București. Și Muntenia avea nevoie de un barbat luminat și ocîrmuitor destoinic precum era Stirbeiu, acuma după revoluția care zdruncinase atît de adînc starea ei materială, prin ocuparea violentă a țării, și cea morală, prin deschiderea de nouă orizoane, cu atîta mai mult că noue greutăți, noue ocupațiuni erau să vină în curînd să adagă încă la greutățile existente. A se conduce însă statul cătră progres în asemenea condiții era greu, și că Stirbeiu în Muntenia, ca și Grigore Ghica în Moldova, au știut să o facă, iată meritul cel mare al ocîrmuirilor lor.

Întăia grijă a domnului, încă pe cînd armatele străine ocupau pămîntul țării, fu redeschiderea scoalelor, care stătuse în nelucrare 2 1/2 ani, de la revoluție. În Octombrie 1850 se face o solemnitate, la care Stirbeiu rostește un însemnător discurs⁶, în care între altele îndeamnă la «înzăstrarea patriei cu barbați împodobiți de științi pozitive și speciale în deosebite ramuri, în cît să se poată compara cu cei mai învățați de aiurea; cu acest mijloc putem numai deschide țării izvoare de fericire și a ne socoti și noi între neamurile civilizate».

Scoalele fusese reorganizate în felul că să înființase pe deplin un curs superior al învățurilor, însă în limba romînă.

Cea mai mare greutate ce apăsa asupra Munte-

6. Publicat în Vestitorul românesc, pe 1851, p. 205.

niei era ocupația militară rusască și turcească și prezența comisarilor acelor două puteri, care făceau cu neputință ori ce inițiativă, subordonând toate măsurile de ocîrmuire intereselor armatelor de ocupațiune. Articolul 4 al convenției de la Balta Liman, din 1 Mai 1849, prevedea lăsarea de o cam dată în țările romîne a unor trupe turco-ruse în număr de 25—30,000 de oameni din fie-care parte, ce trebuiau să stea până la deplina restabilire a liniștei la granițele țării, revoluția din Ungaria nefiind încă încă potolită⁶; după aceea erau să mai rămînă cîte 10,000 de oameni ai ambelor puteri până la isprăvirea lucrărilor de îmbunătățire organică și a întăririi liniștei interne a celor două țări. Revoluția ungurească fiind înădușită în 13 August 1849 la Villagos și liniștea granițelor restabilită, trupele de ocupație fură reduse la numărul de 20,000, Ruși și Turci împreună, care însă de și mai puțini, nu încetau de a încurca mersul ocîrmuirii. Știrbeiu luă toate măsurile pentru a putea garanta liniștea țării, și apoi în 1851 ceru desărtarea ei deplină de trupele străine, care-i fu încuviințată, și astfel Romîniei putură iar răsufli de apăsarea în care îi afundase trecutele evenimente. Finanțele țării însă fusese adînc zdruncinate, întâi de turburările revoluției, apoi de cheltuielile ocupației ruso-turce. Vistieria se încarcase cu o datorie de 19,066,000 de lei. Știrbeiu hotărî că fond de strîngere a acestei datorii să afecteze a patra parte din veniturile mănăstirilor închinat și neînchinat, și cele două zecimi adiționale la dăjdi, acărur ridicare îi fusese încuviințată prin obștescul divan. Dar clerul grecesc se împotrivi a plăti partea ce se cuvinea să răspundă și guvernul nu găsi cu cale să aplice

6. Firmanul Sultanului pentru ridicarea trupelor împărătești turcești și răsenești, cetit în divan în 14 Aprilie 1851. Vestitorul romîn 1851, p. 105.

această măsură numai la mănăstirile cele neînchinate; iar cele două zecimi, de și s'au împlinit, aceasta s'a făcut cu începere de la 1851, dar sumele încasate s'au pretins de guvernul rusesc ca un acout pentru cheltuețele ocupației din 1848⁸. Fără a spori contribuțiile, principele izbuti numai prin regularitate și controlul încasărilor și a cheltuielilor, ca datoria să fie plătită din prisosul de venituri, și fu redusă în 1853 la 6,700,000 de lei⁹.

Miliția fusese de asemenea zdruncinată în organizarea ei, de abia începută, prin revoluția din 1848. Ea trebuia, pentru a zice astfel, creată din nou. Pentru a forma un corp de ofițeri capabili, se instituie în 1850 o școală militară, în care elevii erau primiți prin concurs, eșind din ea pe an câte 12 absolvenți, care după un an de serviciu în front erau trecuți ofițeri. Se înființază și o baterie de artilerie, adăogându-se 8 tunuri la cele 4 ce fusese dăruite de mai înainte țării de Poartă. Ceea ce împiedeca însă propășirea armatei era împrăștierea ei pe liniile de frontarii, fiind întrebuințată la paza pichetelor Dunărei și la acea a graniței carpatine. Răspîndită astfel pe o mulțime de puncte, instrucțiunea tehnică era peste puțină și armata se demoralizase și zăcea în neștiință. Pentru a face din ea ceea ce trebuia să fie, un corp care să slujască la caz eventual spre apărarea țării de dușmanii din afară și nu numai la paza ei polițienească, Știrbeiu organizază două alte corpuri menite a îndeplini ele această de pe urmă însărcinare, care corpuri fusese prevăzute de regulamentul organic, dar până atunci rămăsese neîntocmite, anume un corp de păzitori ai granițelor com-

---

8. Starea finanțelor țării Românești la retragerea din domnie a prințului Barbu Știrbeiu.

9. Adresa divanului către domn. din 2 Martie 1853 în *Etat de l'administration et des services publics de la principauté de Valachie en Juin 1856*.

pus din 5 batalioane (împărțite fie care în 5 companii), din care trei aveau să păzască linia Dunărei, iar două aceea a munților. Din numărul total, a treia parte făcea la câte 2 săptămîni slujba activă. Al doilea corp pentru siguranța internă era o jandarmărie, sub numele de Dorobanți, împrumutat de la vechii Darabani, cu toții călări și înarmați cu o carabină și o sabie. În fie care din cele 17 districte ale țării se înființă câte un escadron de dorobanți, de 200—300 de oameni, puși sub un ofițer și mai mulți caporali, și aceștia făceau slujbe alternative de câte 2 săptămîni. Astfel se ajunse a se crea o poliție a granițelor, lăsîndu-se pe de o parte miliției rolul ce era menit să l'aibă, pe de alta ne împiedecîndu-se cu totul pe grăniceri de la munca cîmpului. Armata, puțînd întrebuița timpul la a ei instrucțiune, nu înțîrziă în puțin timp a face un progres simțitor.

Prin instituirea dorobanților de cătră Știrbei, reînnoirea vechiului asăzămînt ostășesc al țării, s'a pus baza viitoarei ei reorganizării în privirea militară, și timpurile mai nouă care au pus temeiul armatei românești în corpul dorobanților, nu au făcut decît a clădi mai departe pe temelia vechei constituirii a armatei romîne, acăreia primă desgropare este datorită lui Știrbeiu.

Cele mai însemnate reforme ale lui Știrbei fură: aceea privitoare la raporturile muncitorilor cu proprietarii și reorganizarea învățămîntului, care introduce înapoi limba națională, îndeplinite ambele în descurul anului 1851.

Legea agricolă a lui Știrbeiu sporește numărul zilelor de muncă de la 12 cîte erau sub regulament la 22; dar scăzînd cîtimea de muncă ce țăranul era îndatorit să îndeplinească în o zi, nu îngreuiază starea plugarului. Următorul tablou arată lucrările agricole pe care săteanul era nevoit să le facă în o zi regulamentară și în o zi după legea lui Știrbeiu.

*Regulament.**Știrbeiu.*

Arat 10 prăjini pogonești în moină; 7 în țalină.	8 pr. pog. în moină 5 în țalină.
Grapat 1 pogon.	16 pr. pogonești.
Podvoadele 5 zile cu 4 boi pentru o distanță de 12 oare;	idem
Cu 2 boi 3 zile p. 6 oare.	idem
Sămănatul cu mîna; 5 po- goane.	3 pogoane
Sămănatul cu acoperirea pi- ciorului 1 pogon.	16 pr. pogonești.
Sămănatul cu sapa: $\frac{3}{4}$ de pogon.	$\frac{1}{2}$ de pogon
Săcerișul $3\frac{1}{2}$ clăi	idem
Culesul 20 de baniți	10 baniți
Cositul 1 pogon	12 prăjini pog.
Strînsul finului 1 pogon	idem

Legea lui Știrbeiu păstrează dijma, însă suprimă ca-
rul de lemn de transportat din partea țaranului, ziua
de plug în afară de acele ordinare și cei 4 oameni
la sută ce erau datori sătenii să deie proprietarului.
În privirea pămîntului pe care proprietarii erau da-
tori a-l pune la dispoziția sătenilor, Știrbeiu păstrează
în toate privirile vechea măsură. Numai cît locul de
izlaz îl sporește de la $\frac{1}{2}$ de pogon de cap de vită
la un pogon întreg, fiind și acuma ca domn consec-
vent cu ceea ce lucrase ca deputat în adunarea de re-
vizuire a regulamentului, cînd votase singur din toată
adunarea contra răstrîngerei pămîntului de hrană a
vitelor săteanului, propusă prin un amendament¹⁰.

10. Mai sus, p. 420. Sporul de pămînt ce nu fusese primit de comisiunea ce-
întocmi noua legiuire, fu adaos prin observațiile principelui însuș, precum se
vede aceasta din originala condică care conține acest proiect de lege, aflată
în păstrarea principelui A. Știrbeiu; care au bine voit a mi-o pune la dispo-
ziție.

Cu alte cuvinte legea lui Stirbeiu a stabilit cîtimea reală a muncii, pe care țăranul poate s'o facă în o zi, spre a înlătura de o parte tînguirile proprietarului asupra neîndeplinirii muncii din partea locuitorilor, de alta ale acestora despre asupririle proprietarului. În multe alte priviri această lege conține un progres asupra trecutului, precum în regularea modului cum trebuiau să fie formate alcătuirile de bună voie, pentru locul de hrană trebuitor peste numărul de 5 vite prevăzut prin lege, prin care măsură se îndepărta arbitrarul tocmai din partea cea mai delicată a daraverilor țărănești. Asupra dreptului de strămutare a locuitorilor, de și legea lui Stirbeiu lasă în alte priviri, dispozițiile regulamentare aproape neschimbate, ea ușurează atare strămutare, învoind-o fără nici-o mărginire, la împlinirea fie-cărei perioade de recenziment, care avea să fie însă numai de 5 ani în loc de 7, și împiedicările mai grele sunt prevăzute numai pentru cazul cînd strămutarea s'ar face în lăuntrul perioadei recenzimîntului.

Atare învoire mai lesnicioasă a dreptului de strămutare adusese chiar o tendință prea rostită a sătenilor de a se așaza prin orașe, în contra căreia departamentul, este nevoit să iee niște măsuri, pentru a mai stîmpara asemenea apucături, ce puteau aduce tocmai dărăpănarea țăranilor; anume se cerură de la țărani ce vroiau să devină orășeni, dovedirea cunoștinței unei meserii sau garanția unui proprietar din oraș, că săteanul strămutat își va îndeplini toate îndatoririle sale de orășan¹¹.

11. Jurnalul sfatului administrativ extraordinar publicat în Buletinul oficial pe 1851, Nr. 69, p. 273.—Protivnicii principelui Stirbeiu, găsesc mijlocul de a critica și dispoziția de liberă strămutare încuviințată țăranilor, spunînd că domnii ar fi luat atare măsură spre a-și umplea moștile lui de locuitori. (Coup d'oeil sur l'administration de la principauté de Valachie de 1849—1853 par un Valaque Paris, 1854; Bibl. Acad. Col. Sturza, No. 3775, p. 25). Mai jos însă, întrînd învinuirea adusă, susține că nicăreia sătenii nu' ar fi fost

Precum însă săteanul avea voie să se strămute la fie-care period de 5 ani, așa și proprietarul avea voie să izgonească de pe moșia lui pe țărani neplăcuți lui, după ce-i despăgubia de sădirile lor. In deobște legea lui Stirbeiu caută să reguleze raporturile dintre proprietari și săteni, pe baza principiului condiceii lui Caragea, care socotea pe țaran ce locuia pe moșia proprietarului ca un chiriaș al pământului lucrat în al său folos, chiria acestuia fiind reprezentată prin plata sau munca făcută în folosul proprietarului. Stirbeiu privia însuși legea lui ca transitorie, până se va putea introduce de obștie în Muntenia învoielile de bună voie, «la care învoieli privește mai cu samă duhul acestei legiuiri, și pe care se silește a le înlesni prin toate mijloacele». Legiuirea se mărginește însă a regula, ea în locul învoielelor, numai raporturile ce s'ar naște până la nevoile săteanului de pământ pentru 5 vite maximum, rămânând ca ceea ce ar întrece atare cifră să se întocmiască tot prin bună înțelegere.

Este de netăgăduit că legea lui Stirbeiu ținea mai bine samă de nevoile țaranului și-l lua sub a ei ocrotire într'un chip mai întreg de cum o făcea regulamentul organic, și că este deci un pas înainte-făcut către regularea mai dreaptă a raporturilor între ambele clase¹². Principiul însă pe care această lege se întemeia, baza ei teoretică, anume concepțiunea raportului țaranului către pământul lăsat în a lui folo-

---

mai apăsați de cât pe moșiile domnului, (p. 38). Cum se face atunci de oamenii se strămutau pe moșiile principelui, dacă aici îi aștepta apăsașarea și relele tratamente ?

12. Legea lui *Stirbeiu* din Iunie 1851, publicată împreună cu instrucțiile și mai multe anexe sub titlul : Instrucții pentru introducerea noiei legiuiri privitoare la reciproacele drepturi și îndatoriri ale proprietarului și ale lucrătorilor pământului, București, Tipografia Statului, 1851. Pentru asemănarea cu dispozițiile regulamentulului organic al Munteniei, vezi *Analele parlamentare*, I, p. 79.

sire, ca acel al unui chiriaș, era de tot greșit, de oare-ce am văzut în mai multe rînduri că țăranul, chiar după ce se vînduse vecin sau rumîn, tot păstrase dreptul său de proprietate asupra ocinei lui de pămînt. Concepțiunea legei lui Stirbeiu înlătura pentru tot dea-una dreptul de împroprietărire¹³.

Stirbeiu mai sporește lefii funcționarilor, spre a-i îndemna la o purtare mai corectă față cu publicul cu care veniau în atingere, și recunoaște apoi și funcționarilor de mai puțin de 200 de lei leafă pe lună dreptul la pensie, de care nu se bucurau mai înainte.

Pentru încurajarea agriculturii înființază o fermă model și încurajază plîntarea de duzi; întemeiază apoi o școală de arte și meșteșuguri, organizează un început de serviciu sanitar, stabilind spitaturi în toate ținuturile, și se crează o școală de hirurgie la București.

În privirea lucrărilor publice se alcătuește un corp al personalului punților și șoselelor, cu o școală anumită; se desfășoară ca prea împovorătoare prestațiunea personală de 6 zile pe an pentru lucru la șosele, și se înlocuiește cu un impozit de 9 lei pe cap de țăran, din care 6 plătiți de el și 3 de proprietarul pe moșia căruia se afla, prima încercare de supunere și a claselor privilegiate la contribuție. Cu sumele adunate din darea înlocuitoare prestațiunilor, se așterne șoseaua cea mare ce trebuia să lege capitala țării cu monarhia austriacă, de la București prin Ploiești la Predeal.

În ramul judecătoresc se promulgă codul și procedura penală în 1851, iar condica civilă este îndeplinită prin deosebite dispoziții legiuitoare. Se grăbește încă cercetarea pricinilor, așa că în 1853 se ajunge aproape a se istovi toate rămășițele vechi.

13. Comp. *Cogălniceanu*, ștergerea privilegiilor boierești, desrobirea Țigărilor și emanciparea țăranilor, discurs rostit în academia română 1 Aprilie 1851, București, 1891. p. 34.

Se înființază o tipografie spre tipărirea cărților sfinte trebuitoare slujbei.

Toate aceste măsuri, introduse din inițiativa principelui, erau privighiate de el în a lor executare, și călătorii regulate întreprinse prin județe îi dădeau mijlocul de a se încredința în persoană, despre gradul până unde pătrunsesse dispozițiile luate de guvernul central în practica și obiceiurile administrației ținutale¹⁴. Astfeliu ajunse Stirbeiu, prin o muncă stăruitoare, a readuce în puțini ani mersul Munteniei iarăși pe pirtia propășitoare, când de odată ceriul iar se întunecă, un nou războiu izbucnește și Muntenia este expusă alătura cu Moldova la o nouă încălcare a oștirilor străine, și anume ale celor două state vecine cu ele din spre nord : Rusia întâi pentru un timp mai scurt, apoi Austria pentru tot restul cât mai stătu Stirbeiu în scaunul muntean.

Chestiunea locurilor sfinte aprinsese iarăși războiul între cele două puteri, ce împărțiau dreptul de suveranitate asupra țărilor române, și Turcia fiind de astă dată susținută de puterile Apusului, Rusia trebuia să înfrunte o puternică coaliție. Vom vedea mai la vale cum de Rușii îndrăzniră să întreprindă atare luptă. E însă netăgăduit că ei se hotărăsc a face întâiul pas dușmănesc ocupînd principatele. Incă din luna Martie 1853, se temeau în București de o pătrundere a Rușilor în țările române, veste transmisă de ispravnicul de Putna, dar care se adeveri în curînd ca prea timpurie. Stirbeiu spre a se asigura despre adevăr, vroi să trimită la Iași pe colonelul Bibescu, sub pretextul complimentării lui Grigore Ghica, pentru în-sănătoșirea lui din o boală. Consulul rusesc Kalcinski

---

14. În relația asupra inspecției făcute de domn în țară în 1851. Vestitorul românesc, 1851, p. 309, spune : „că scopul acestui voiaj avea de țintă a se încredința M. S. dacă cursul slujbei e conform cu impulsia activă ce-i este dată”.

El asigură însă că'l va înștiința el singur despre intrarea Rușilor în Moldova. Tocmai atunci venind agentul lui Stirbeiu, Aristarchi, din Constantinople, îi spuse că Turcii, în caz cînd Rușii ar declara războiu, ar cere de la domni țărilor romîne să se retragă din domnie. Poziția lui Stirbeiu devenia grea de oare-ce se aștepta pe fie-ce zi ca Rușii să între în Moldova, și o atare pășire peste granițele otomane, nu putea fi interpretată altfel de cît ca o declarare de războiu. Peste puțin timp Stirbeiu și primește, de la comandantul oștirilor rusești, ordinul de a lua măsurile trebuitoare spre aprovizionarea trupelor împărătești, care erau să pătrundă în Muntenia. La atare veste poporul Bucureștilor, știind că Stirbeiu nu va vroi să slujască la doi stăpîni și mai curînd se va retrage, se arată foarte îngrijit pentru părăsirea țării din partea domnului în niște momente atît de critice, care îngrijire Stirbeiu se silește pe cît poate să o liniștească. Rușii trecînd Prutul în 20 Iunie 1853, Stirbeiu primește în 5 Iulie comunicarea lui Nesselrode prin care îi spune că nu se va atinge de organizarea Munteniei, și va învoi gospodariilor ocîrmuirea mai departe a țării, cu condiția ca domni să întrerupă la moment ori-ce relații cu Turcii și să înceteze a le răspunde tributul¹⁵. Stirbeiu se grăbește a transmite atare impunere marelui vizir Reshid-pașa care'l autoriză a păstra scaunul numai cu condiție a refuza să se supună cererilor rusești, și a urma regulat înainte cu plata tributului, adăugînd la sfîrșit în formă de amenințare că, la caz protivnic, Poarta va lua măsurile necesare pentru apărarea intereselor ei¹⁶. Mai pe urmă chiar Turcii se răsîndesc și ordonă domnilor romîni, pur și simplu, părăsirea scaunelor, întru cît

15. Ordin din 11 Iunie 1853. Doc. renașterii României, II, p. 130.

16. Reshid-pașa către principii Munteniei și Moldovei, 30 August 1853, idem, p. 213.

nu s'ar cuveni ca *funcționarii Porței* să steie în niște țări ocupate de dușmani¹⁷.

Stirbeiu însă fiind împiedecat de Ruși a răspunde trimestrul tributului pe Octomvrie, și deci văzînd că a sta contra ordinului înadins al sultanului, ar fi a se da în partea Rusiei, ceea ce nu era în scopul său, față cu alianța Porței cu puterile Apusului, se hotărăște a se retrage din scaun în 16 Octomvrie 1853¹⁸. Cu prilejul acestei părăsiri a puterii, Stirbeiu renunță la lista civilă ce i se cuvinea de la 1 Ianuar 1854 înainte, hărăzînd'o țarei, spre a răspunde grelele nevoi ce căzuse peste ea¹⁹. Stirbeiu se retrase la Viena.

În timpul lipsei domnului, țara rămase sub ocîrmuirea sfatului administrativ (consiliul de miniștri), autoritatea superioară fiind înlocuită prin agenți rușești, și anume baronul de Budberg ca președinte al ocîrmuirii ambelor țări, ajutat de doi vice-președinți, Kalcinski la București și principele Urusoff la Iași²⁰. Rușii caută să-și atragă simpatiile mai multor boieri, înălțîndu-i în ranguri, care toate sunt însă anulate la eșirea Rușilor din țară²¹. Purtarea acestora e însă mult mai blîndă de cît în ocupațiile anterioare, cu toate că țara nu este cruțată de cheltuielile trebuitoare pentru întreținerea armatelor. De și Rușii promit a plăti toate proviziile, cabinetul de Petersburg ne

17. *Reschid-pașa* c. *Stirbeiu*, 31 Octomvrie 1853, idem, p. 272.

18. În o scrisoare a lui către *Reschid-pașa* din 11 Octomvrie, idem, p. 264, el îi spune că pleacă „poimîni, Mercuri”. El pleacă însă în 16 Octomvrie, p. 689. O mulțime de amărănțimi asupra părăsirii tronului de către Stirbeiu conține raportul c. Poartă din 23 Martie 1855, idem, p. 681. Raportorul însărcinat cu o cercetare asupra purtării lui Stirbeiu cu prilejul înțrării Rușilor, conchide la nevinovăția lui de trădarea ce i se impută.

19. Scrisoarea lui Stirbeiu, idem, p. 689.

20. Ordin din 25 Noemvrie 1853, idem, p. 301. Comp. o dare de samă a sărbătorilor de la Iași de ziua împăratului Neculai 7 Decemvrie 1853, idem, p. 318.

21. O listă a boierilor anulate de Turci, idem, p. 791. Cf. Buletinul oficial al țarei Românești, 1854, p. 181 și 185.

avînd bani, emite pentru plata celor cumpărate bunuri cu curs forțat, până la suma de 17,590,000 de lei, din care Rușii plătesc numai 5,276,447 de lei rămînînd restul de 12,313,553 în sarcina vistieriei muntene. Stirbeiu se silește ca la tratările de pace să se obțină de la Ruși plata acestei datorii²².

Rușii însă nu pot sta mult timp în țările romîne, de oare-ce aliații schimbînd atacul din valea Dunărei în Crimeea, Rușii sunt siliți să-și retragă trupele din principate, spre a le duce pe noul cîmp de răsboiu. Ei părăsesc deci Muntenia cătră Iulie 1854²³, fiind înlocuiți curînd după aceea de Austriaci, care ocupă țările romîne după convenția încheietă cu Turcia în 29 August 1854. Până să vină ele, Turcii întră în Muntenia, și Halim-pașa dă o proclamație, prin care arată că a venit să mîntină liniștea²⁴. Dervisch-pașa comisarul turcesc înștiințază însă curînd după sosirea lui, că după înțălegerea avută cu înalta Poartă, cabinetul austriac va trimite trupele sale să ocupe principatele²⁵. El instituie un sfat administrativ provizoriu, până la reîntoarcerea lui Stirbeiu din Viena, iar domnul vestește pe poporul muntean, că va relua frînele ocîrmuirei²⁶.

Cum reie Stirbeiu guvernul pe mîni, caută întăiu să-și deie samă de starea finanțelor țării, care de abie îndreptate prin sirguințele lui, fusese din nou aduse la ruină în urma cheltuielilor ocupației rusești. În

22. *Thouwenel c. Walewsky*, 25 Fevruarie 1856, Doc. ren., Rom., p. 962. Comp. comunicarea lui Gr. Ghica domnului Moldovei c. Reschid-pașa, 30 Iunie 1853, idem, p. 146.

23. Buletinul oficial din 12 Iulie 1854, p. 213, conține înștiințarea comandantului Mihaiu Gorciakof, că „în urmarea concentrării armiei împărătești, ce se va opera fără zabavă, orașul București se va deșarta de trupele rosiene”. Baronul Budberg părăsește ocîrmuirea lăsînd-o pe mîinle vornicului din lăuntru.

24. Din 27 Iulie 1854, Buletinul oficial, p. 229.

25. Doc. ren. Rom., II, p. 498. Buletinul oficial, 26 Aug. 1854, p. 245.

26. Doc. ren. Rom., p. 513.

7 Iunie 1855 el ajunge de abia a încheie socotelele, și vede cu durere că datoria ce se redusese până la 1853, la 4,600,000 de lei se adăogise acuma într'un chip urieș din nou, întâi cu 2,000,000 de lei deficitul anilor în care urmase ocupația ruscă, 1853 și 1854, cu rămășița cheltuielilor făcute și neplătite de Ruși, în sumă de 12,300,000 de lei, pe lângă cheltuielile ocupației austriace de la intrarea lor. pe la Septembrie 1854, până la 7 Iunie 1855, în sumă de 7,000,000 de lei,—alcătuiind în totul o datorie publică de tot apăsătoare, pentru puterile producătoare ale Munteniei de atunci, de 26,000,000 de lei. Stirbeiu, constrâns de nevoie, mănține cele 2 zecimi adăuse la contribuție și pe care acum putea să le încaseze țara. Cu acest slab ajutor, ocîrmuirea muntenească este în stare a suporta cheltuielile ocupației austriace, fără a mări cu nici un ban datoria publică a țarei, care rămîne fixată la suma preciză de 25,988,450 de lei în 1855; ba budgetul din acest an se înfășoșază chiar cu un prisos de 2,738,580 de lei, care putea fi întrebuițat la cheltuielile extraordinare pe anul 1856²⁷. Tot atunci însă casele publice ofereau economii și rezerve însemnătoare, în sumă totală de 28,000,000 de lei, din care bună oară acea a mănăstirilor suma de 5,000,000, acea a mitropoliei 3,000,000, acea a podurilor și șoselelor 8,500,000 de lei. Atare rezervă însemnată din casele publice, făcea singură cu puțință procurarea, până la încasarea veniturilor, a banilor neapărați cheltuielilor ocupației, care dacă ar fi fost împrumutați de la privați, ar fi încarcat cu procente, pe atunci foarte grele, tezaurul public.

Stirbeiu însă pentru a adăugi veniturile statului,

---

27. *Etat de l'administration publique*, p. 5. Ofisul lui Stirbeiu, pentru deschiderea divanului din 2 Ianuarie 1856 în *Doc. ren. Rom.*, II, p. 898

cerea neconținut de la Turci regularea daraverilor mănăstirilor închinatelor Grecilor. Aceștia acum, după războiul cel nenorocit purtat de Ruși, ne mai putând fi protejuați de ei, domnul spera că va putea îndupleca pe Poartă a îndatori pe Greci la primirea reorganizării pe care Stirbeiu vroia să o deie mănăstirilor închinatelor. Pentru a izbuti însă în atare încurcată daravere, ar fi trebuit să poată dispune și de timp, și sorocul domniei lui mărginit la 7 ani, se împlinia în 1856.

Stirbeiu mai stăruiește pentru emanciparea tuturor Țiganilor, a căruia început fusese făcut prin cea a Țiganilor statului și a mănăstirilor cu legea lui Bibescu din 1844. Încă din 1851 el oprește vânzarea Țiganilor de la particulari la particulari, dispunând ca acei ce ar vrea să-i vîndă să o facă numai către stat, care le dădea îndată libertatea²⁸. În ofișul de deschidere al divanului din 1856, îl înștiințază că între alte măsuri trimise spre chibzuire, se află și cea privitoare la desrobirea Țiganilor particulari, care lege primită de divan este sancționată de domn în 2 Fevruarie 1856²⁹.

Principele cu toate că termenul domniei lui se apropia, lucra așa ca și cînd domnia lui avea să țină un timp nedefinit, ținîndu-se de principiul după care se săvîrșesc toate lucrurile mari: lucrează așa ca și cînd n'ar fi să mori nici odată, dar tot-deauna să fie gata de a părăsi lumea. El face să treacă o lege privitoare la înființarea drumurilor de fier și alta la cea a unei bănci publice, cînd împlinindu-se termenul de 7 ani al domniei, și principatele urmînd să fie reorganizate după noiele principii primite de congresul de Paris, el părăsi puterea și fu înlocuit cu

28. Vestitorul românesc, 1851, p. 77.

29. Comp. cele două ofișe din Doc. ren Rom, II, p. 899 și 961.

căimăcămiile acele care stătură la cîrma țărilor romîne, în tot acel răstimp memorabil, în care se puseră bazele vieței lor celei noue.

Toată ocîrmuirea lui Stirbeiu dovedește destoinicia lui în mînuirea trebilor publice, destoinicie de care el dăduse dovezi încă dinainte de domnie, în însămnatele funcții pe care le ocupase în țara Romăncască, dar care se desvoltă în toată deplinătatea ei, din momentul ce el deveni conducătorul soartei patriei sale. Cea mai vie dovadă a eminentelor sale însușiri administrative, se vede în partea cea mai delicată a ori cărei ocîrmuirii, conducerea finanțelor, pe care în timpuri de o nespusă greutate putu să le țină în bună orînduială, tocmind necontentit prin economia cea mai severă și privigherea mănținerei ordinei în contabilitate. spărturile făcute în ele de ocupațiile străine. De aceea nimene nu poate tăgădui lui Stirbeiu, eminentele lui însușiri ocîrmuitoare, și oameni cu totul străini și nepărtinitori, precum delegatul francez la comisiunea din București, Talleyrand, numește vigoaroasă a lui ocîrmuire și spune despre el că «de și nu ar fi sosit încă timpul de a rosti o judecată asupra persoanei lui, totuși se poate constata chiar astăzi că în luptă cu cele mai grele împrejurări, slujit de oameni corupți, el lasă pline casele statului. Aceasta este atestația cea mai neauzită de dat acestui barbat»³⁰.

---

30. *Thonwenel c. Walewsky*, 18 Fevruarie 1856, idem, II, p. 953; alta din 26 Iulie 1856, idem, III, p. 713.

2. GRIGORE GHICA

Grigore Ghica în Moldova, 1849—1856. Grigore Ghica era un coborîtor al domnului cu acelaș nume, care pierise ucis de Turci în piața Beilicului, în 1777. El era ginerile fostului domn al Moldovei Ioan Sandu Sturza, își făcuse studiile în Germania și luase parte ca membru al partizei naționale, în mișcarea din 1848 contra moșului său Mihaiu Sturza ¹.

Fiind numit domn în Moldova în urma convenției de la Balta Liman, el se duce împreună cu Stirbeiu la Constantinopole, unde de și sunt primiți ceva mai cu distincție, de cum se făcuse cu domnii mai vechi ai țărilor romîne, fiind între altele poftiți la masă de vizir și chiar de sultan, sunt cu toate aceste obligați și ei a se prosterna înaintea padișahului și ai săruta papucul ². Încă înainte de a se mîntui Moldova de ocupația militară adusă prin evenimentele din 1848, Ghica se apucă de oare-care reforme folositoare. Așa în 1849 el regulează modul ținerei școlotelor din partea eforiei capitaliei, apoi a celor din orașele județene, desființază monopolul cărnei și a luminărilor, fixînd un aiar pentru vînzarea lor ³. El mai înființază departamentul lucrărilor publice ⁴, și

---

1. La Moldavie sous Grégoire Ghyca par *Murphy Byrne*, sujet britannique, Jassy, 1856.

2. Actele publice a le principatului Moldovei 1849. (Bibl. Acad. colecția Sturza. Nr. 3782) p. 33—38.

3. Manualul administrativ al principatului Moldovei, I, p. 169, 187.

4. Idem, II, p. 211.

În 1850 reorganizază gendarmaria pe picior militar, spre o mai bună pază polițienească; reduce mai multe taxe, ia măsuri pentru alinierea stradelor și zidirea binalelor, în scopul de a introduce o regulă în așternerea și ridicarea clădirilor; regulează modul de funcționare al pietelor de vânzare de obiecte și stavilește jăfuirea țăranilor din partea funcționarilor subalterni; înființază o pedeapsă pentru tănuirea boalelor de vite; regulează chestiunea vitelor de pripas⁵. Tot în acel an 1850 Ghica ia însă o măsură care au contribuit a adăogi numărul populației evrești în Moldova. Anume după legile vechi orice Evreu, care nu justifica posedarea unui capital de 5,000 de lei, sau exercitarea unei meserii sau industriei, putea fi izgonit din țară ca vagabond. Atare măsură, de o extremă asprime, nu fusese nici odată aplicată cu stricteță, în care caz cea mai mare parte din Evrei, fiind oameni săraci și fără meserii, ar fi trebuit să părăsască țara, și Moldova nu ar fi înfățoșat o populație atât de bogată de Evrei. Totuși atare lege constituia fără îndoială o piedecă la năvălirea lor în țară de peste graniță. Grigore Ghica revoacă această dispoziția, ordonând ca ea să fie aplicată numai Evreilor veniți *de curînd* de peste hotar. Nelămurindu-se însă întru nimic înțelesul acelui termen, interpretarea lui rămînea la arbitrarul autorităților inferioare, care fiind dată starea lor de moralitate, atare dispoziția deschide porțile țării largi emigrării evrești. O a doua măsură favorabilă Evreilor, fu desființarea măsurii luate de Mihaiu Sturza, în 1844, de a se opri pe Jidovi de la ținerea de orînzii prin sate, învoindu-le Ghica atare îndeletnicire sub niște condiții prea ușor de îndeplinit⁶. Sporul vă-

5. Idem, I, p. 91, (Comp. p. 304 și 342), 143, 208, 211, 408, 450 și 475.

6). Idem, I, p. 521 și II, p. 43. Prin urmare nu fără cuvînt învinuiește

mei de la 3 la 5 sută câștigat după multe stăruinți de principele Bibescu pentru ambele principate, nu fusese pus în lucrare din pricina turburărilor întâmplate. De abie în 1850 se vede aplicată această măsură în Moldova, și lucru vrednic de însemnat pentru tendințele de emancipare ale intereselor românești, este împrejurarea că sfatul administrativ al Moldovei, odată cu regularea acelei afaceri, scade și vama de export (care prin o neînțelegere fenomenală a intereselor economice, fusese fixată de Turci la 12 ‰), tot la nartul de 5 ‰⁷. Ghica mai înființază o școală de inginerie pe lângă departamentul lucrărilor publice, ia măsuri pentru șosăluirea și paveluirea Iașilor, precum și a orașelor ținutale⁸, înființază serviciul dilijanselor pe lângă poștă pentru transportul călătorilor, și în deosebire de Stirbeiu care desființase prestațiile în natură pentru lucrarea șoselelor, Ghica introduce atare măsură în Moldova, îndatorind pe țaran la munca de 3 zile pe an pentru întocmirea lor. În sfârșit tot în 1850 el zidește penitenciarul cel mare de la Tîrgul Ocna⁹.

Pe lângă aceste și alte măsuri mai mărunte de administrație, Grigorie Ghica mai provoacă în 1851, după ce Moldova se mîntuie de ocupația ruso-turcă, facerea a două legiuri însemnate, menite ambele a influența asupra dezvoltării generale a țării, anume reforma legii care regula raporturile dintre proprietari și muncitori și organizarea învățămîntului public, ambele măsuri luate paralel și în același timp cu acele identice din Muntenia.

Indatoririle impuse sătenilor prin legea lui Ghica,

pe Ghica *Revista domniei prințului Grigorie Ghica* de un membru al partizei naționale. 1856, că ar fi deschis țara Evreilor.

7. Man. adm., II, p. 111.

8. Idem, II, p. 217, 247 și 258.

9. Idem, II, p. 131, 225—234 și I, p. 508, 592.

de și cer ceva multe munci agricole de cît regulamentul organic, scăzînd însă numărul cel însemnat de zile, întrebuițat pentru reparările la acareturi, iazuri și țarine ale proprietarului, reduce în total cîtimea de muncă, prestată de locuitor în favoarea stăpînului. Legea lui Ghica revine, în fixarea cîtimei de muncă de prestat din partea țăranului, iar la nartul muncii anuale, părăsind sistemul zilelor regulamentare, care numai reale nu erau, impunînd în o zi mult mai multă muncă, de cum omeneste putea fi făcută. Pentru a putea însă face o comparație între legiuirea din 1851 și regulamentul organic, va trebui să reducem și munca cerută de acea lege, în zile reale de muncă precum am făcut-o cu așa numitele zile regulamentare.

<i>Regulamentul organic</i>		<i>Legea din 1851</i>	
munci	zile reale	munci	zile reale
Arătură 14 prăjini	2	28 prajini	4
Prașilă de 2 ori 36 pr. în 3 zile regulamentare	12	42 pr. idem	14
plus strînsul și caratul			
Săcerat 48 pr. în 3 zile regul. plus caratul	8	56 pr. idem	9
Cosit, 1 falce, adunat și clădit	8	1 falce, idem	8
2 podvoade	8	2 podvoade	8
2 cară de lemne	2	2 cară de lemne	2
Lucrul la acareturi	4	Lucrul la acaret. 4 ¹⁰ .	
Meremetul iazurilor	6		
Ingrăditul țarinilor	3		
După regulament	53	După leg. din 1851	49

10. Vezi art. 28 al legii din 1851, Man. adm., I. p. 428. Meremetul iazurilor și îngăditul țarinilor intră toate în acele 4 zile de lucru la acareturi.

Cu toate că legea din 1851 sporește întru cât-va munca agricolă propriu zisă, ea scade în total zilele de muncă, prin reducerea numărului celor întrebuințate mai înainte la meremeturi, și care erau prin abuz adese ori schimbate de proprietari în zile de muncă la cîmp. Ba legea din 1851 împiedecă asemenea prefacere, dispunînd ca zilele neîntrebuințate de proprietar după prescrierile ei, să rămînă cîștigate de locuitor. Mai regulează apoi deosebite punte, care erau toate interpretate mai înainte în defavoarea țaranului, precum schimbarea celorlaltor munci agricole în cea mai grea a prașilei, reduce la moșiile înguste munca locuitorului în proporție cu pămîntul dobîndit, și lucru mai înșămnat, desființază dijma pe care țaranul era dator să o deie din productul sale, compensîndu-se prin acest mare folos, sporul cel nu prea înșămnat de de muncă adăugit locuitorului. În privirea pămîntului pe care proprietarul era dator a-l da țaranului, legea nouă adaugă numai 20 de prăjini la imașul locuitorilor ¹¹.

În privirea dreptului de strămutare, legea lui Ghica mai ușurează condițiile în care ea putea fi efectuată. De și păstrează nedreapta dispoziție, ca locuința și sădirile țaranului strămutat să rămînă fără nici o despăgubire în folosul proprietarului, ea reduce sumele pe care țaranul trebuia să le răspundă proprietarului și cutiei satului, de la echivalentul acelor datorite în munci și bani pe un an întreg, la acele ce s'ar constata ca datorite până atunci, prin o dreaptă răfu-

11. Iată cum arată comitetul proprietarilor în divanul ad-hoc al Moldovei foloasele încuviințate țaranilor prin legea lui Ghica: „așăzămîntul publicat în 1851, desființînd și îndatorirea sâtenilor de a face coșerele proprietarului și mai desființînd și îndatorirea celor fără boi de a lucra 4 zile la reparațiile acareturilor, în locul transporturilor prescrise de regulamentul organic, au sporit și cu 20 de prăjini imașul cuvenit locuitorilor, și prin urmare departe de a le înmulți îndatoririle, le au adus un simțitor folos”. Buletinul ședințelor divanului ad-hoc al Moldovei, l-ul supplement la Buletinul No. 21, p. 3.

fuială; de asemenea suprimă îndatorirea impusă țăranului de a răspunde anticipat toate dările până la împlinirea perioadei recenzimentului, dispoziție luată de regulament, chip pentru a nu încurca socotelele vistieriei prin strămutarea contribuabililor, în realitate însă pentru a împiedeca cu totul strămutarea locuitorilor.

Paralel însă cu atare înlesnire a dreptului de strămutare, legea din 1851 caută să oprească pribegirea fără temei a locuitorilor, care desgolia moșiile și încurca, ba adesa ori păgubia încăsările vistieriei. Se ie anume măsura de a se impune o pedeapsă satului ce ar primi pe un fugar, fără dovada îndeplinirii îndatoririlor sale, pedeapsă ce consta în plata îndoită a sarcinilor ce fugarul avea de făcut pe răstimpul de la ziua strămutării pînă la ridicarea lui de ispravnic. Ghica privighiază ca legiuirea strămutării să fie îndeplinită cu dreptate, și dacă el împiedeca strămutările fără cale, o făcea nu numai în interesul proprietarului, dară chiar în acel al țăranilor, care adese ori părăsiau o moșie fără motive îndestulătoare, «darapînîndu-și avutul și rămânînd isteresiți de zilnica hrană peste an, prin pierderea vremei cu așa pribegire»¹¹. De altfelu cînd strămutarea se cerea în condițiile legii, o învoia numai de cît, și proprietarul Călineștilor refuzînd locuitorilor ce vroiau să se strămute răfuirea daraverilor lor, domnul ordonă ca privighitorul să facă atare răfuială, după arătarea țăranilor, și să le învoiască strămutarea¹².

A doua masură de reorganizare însămnată întreprinsă de Ghica fu aceea privitoare la învățămînt, îndeplinită tot în 1851. Acesta este legiuit în marele său regulament din acel an¹³, care împarte instruc-

11. Dispoziția din 1851, idem. II, p. 28

12. Dispoziția din 1853, idem, II, p. 30.

13. Idem, II, p. 304.

ția în trei categorii : cea primară, secundară și înaltă, acesta de pe urmă reînființînd iarăși, după distrugerea lui din 1847, învățămîntul superior în limba romînă, și atît de mult se deosebia Ghica de principiul lui Sturza și Bibescu din 1847, în privirea destoiniciei limbei romîne ca organ de predare, în cît impune chiar profesorilor de limbi străine să predeie în românește¹⁴. Cursul superior al învățăturilor este împărțit în 4 facultăți : cea filosofică, juridică, teologică și medicală. Din aceste însă numai cele două dintăi se înființază în realitate, constituind cele trei facultăți ale literilor, științelor și dreptului. Cea teologică era lasată pe sama seminariilor, care ele însăși se reorganizază prin o legiuire tot din 1851¹⁵; iar în locul celei medicale care nu se putea înființa din lipsa de mijloace, se întemeiază o școală de moșit unită cu un institut pentru primirea femeilor însărcinate sărace și pentru creșterea copiilor găsiți, numit institutul orfanotrofic. Tot pentru complinirea facultăței medicale să mai face și o școală de hirurgie. Alt așăzămînt de bine-facere este ospiciul de infirmi de la Galata. Ghica precizază mai bine, relativ cu instrucția, dispozițiile după care urmau să fie primiți aspiranții la dregătoriile publice, hotărînd că nu se pot primi în slujbe de cît acei ce vor fi petrecut cu laudă cursul învățăturilor ; pentru scriitori, clasele primare ; până la cap de masă, învățăturile gradului al doilea ; pentru capii de secție și înainte, acele de gradul al treilea¹⁶.

Intrarea Rușilor în Moldova în Iunie 1853, sili pe Ghica ca și pe Stirbeiu a se retrage la Viena și purtarea domnului Moldovei în această împrejurare, față cu Poarta otomană, este identică cu cea a domnului

14. Ofis din 1852, idem, II, p. 341.

15. Idem, p. 376.

16. Anafora din 25 Octomvrie 1852, idem, I, p. 57.

Munteniei¹⁷. Și Ghica avu c̃ luptat din pricina ocupațiilor străine cu greutateți financiare, lasate mai întâi de revoluția din 1848, sporite prin ocupația rusoturcească ce-i urmă. Anume în 1851 deficitul constatat prin budget se urcă la 1,000,768 de lei, care este însă redus prin măsuri de economie la 655,266 în 1852, iar în 1853 este stîns cu desevrșire, ivindu-se chiar și un prisos de 123,688 de lei. Tocmai atunci însă întervine din nou ocupația rusască, și deficitul reapare la sfîrșitul anului în sumă de 1,223,817 lei. Cu toată suprimarea tributului, a plăței agentului din Constantinopole și a listei civile a lui Ghica, el găsește cînd se întoarce în Octomvrie 1854, un deficit de 2,408,345 de lei, care adaos cu cheltuielile pricinuite de ocupația austriacă se urcă la 1855 la 3,025,691 de lei. Pentru acoperirea lui se face primul împrumut al Moldovei de 2,400,000 de lei, de la bancherul Hillel Manoah din București. Nevoile ocupației austriace aduc în curînd facerea unui al doilea împrumut de la casa maiorului Mișu Anastasievici de 2,500,000 de lei. Împrumuturile fură în parte restituite, însă dolînzile cele mari unite cu cheltuielile continue ale ocupației austriace, aduc la sfîrșitul domniei lui Ghica în 1856, un neajûns total de 6,000,000 de lei (vechi). Ghica vroise pentru a căpăta mijloace noue de întîmpinare a grelelor nevoi în care se afla țara, să supună la contribuție averile mănăstirilor închinatē; dar este împiedecat a o face prin un ordin al Porței.

Față cu rezultatul purtării finanților din partea lui Ghica, nu se poate de cît lăuda modul cum el a știut să se învîrte prin încercăturile timpului, și de aceia cu drept cuvînt o apreciază în chipul următor,

---

17. Vezi mai sus, p. 433. Con.p. scrisorile lui Ghica c. *Beschid-pașa* din 18 25 și Iunie 1853 în Documentele renașterii României, II, 146 și 160.

raportul oficial făcut de vistiernicul Scarlat Roseti către căimăcămie în 18 August 1856: «cine nu vede că atare rezultat defavorabil nu este datorit de cât urmărilor evenimentelor și situației noastre politice? În fața crudelor încercări prin care au trecut Moldova de la 1848 pînă astăzi, este încă de mirat cum de deficitul este numai de 6,000,000 de lei (în realitate de 6,984,148), cînd în Valahia unde aceleași fapte s'au produs el se urcă la 27,216,543 de lei. Dacă s'ar restitui Moldovei toate cheltuielile făcute cu oștirile străine, de sigur că nu numai deficitul ar fi umplut, dar încă ar rămînea un prisos; trebuie însă să ne supunem soarței celor slabi»¹⁸. Feliul cheltuielilor pentru oștirile de ocupație, consta în întreținerea spitalelor, aprovizionarea cu lemne, leafa generalului Budberg în timpul ocupației rusești, despăgubirea antreprenorului postelor pentru pierderea de cai, care condeiu singur se urca la 986,850 de lei, construirea de poduri, lefile talmacilor, etc.

Grigore Ghica dovedește, în tot timpul domniei lui, că-și mîntîne principiile naționale care-l însuflețise înainte încă de a ajunge în tron. El emancipează pe Țigani, despăgubind pe proprietarii lor, încuviințază libertatea presei și pune să tipărească în întregul ei cronica lui Gheorghe Șincai în 1853. El ie o parte însămnată alături cu Știrbeiu la lupta Romînilor pentru realizarea unirii principatelor și a emancipării lor de sub cleștele suzeranității otomane, atît în timpul domniei lor cît și mai ales după a lor

18. Observations sur l'état actuel du finances en Moldavie présenté à la Caimacamie par le vistiar Ch. Rosetti le 18 Août 1856, Bruxelles (Bibl. Acad. Col. Sturza N-ro 3,796), p. 25 și 47—49. Comp ofisul lui Ghica c. adunare din 10 Mai 1856, în documentele renașterii, III, p. 466. *Murphy-Byrne* (mai sus, nota 1), impută fără drept deficitul, rălei administrații a finanțelor din partea lui Ghica, și îl urcă la 13,000,000, socotind în el și datoria pentru emanciparea Țiganilor, care însă urmînd a fi încasată de la desrobii, nu constituiau o adevărată datoric.

eșire din scaun în 1856. Ghica este ca și Stirbeiu și om de progres. El introduce telegraful, vra să construiască uu drum de fer de la Botoșani la Galați, și să canalizeze Prutul; dar împlinindu-se terminul domniei lui, el părăsește puterea, înainte de a fi putut să pună în aplicare planurile sale de îmbunătățire.

În timpul domniei acestor doi de pe urmă domni ai țărilor romîne despărțite, se întîmplă un mare eveniment european, fără de care Romîni nu ar fi văzut poate nici odată împlinită macar o parte din visul cel mai dulce al sufletului lor. Ceea ce Romîni nu putuse smulge prin mișcarea violentă din 1848, ajunseră a-l realiza cu prilejul unui nou mare conflict iscat între Rusia și Turcia. În loc însă ca de astă dată urmările sale să le fie ca de obicei dăunătoare și fatale, ele fură din protivă din cele mai ferice, aducînd garantarea existenței lor ca popor, îndrumarea unei vieți într'adevăr civilizate, precum și putința consolidării puterii lor, prin unirea cel puțin a două din răschiratele mădulare a le corpului lor, a celor două țări surori de la poalele Carpaților. Înainte de a păși la expunerea acestui eveniment, cel mai mare și mai frumos al întregii lor istorii, trebui să arătăm împrejurările marei crize europene, zămislitoarea norocului lor.

II

RĂSBOIUL DIN 1853.

PACEA DE PARIS 1856.

I. LOCAȘURILE SFINTE.

Răsboiul din 1856 este un epizod în epopea urieșă a războaelor ruso-turce, epizod ce nu prea se împacă cu șirul întregului poem. Până acum izbînzile Rusiei în contra Turciei mersese tot propășind, îngrămădind victorii peste victorii, cotropire peste cotropire. Acum pentru întâia oară ele sunt stavilite, și puterea moscovită, ce părea un puhoiu menit a înghiți împărăția otomană, este oprită în cursul ei vijelios, spulberată și aruncată în vînturi. Cauza, acestei scriintiri în mersul triumfurilor rusești provine din împrejurarea, că de astă dată Rusia nu mai lupta singur în contra politicei Apusului care ar fi venit în ajutorul Turciei, ci însuși în contra brațului său de fier și de foc, în contra puterii sale materiale, ce întindea în sfîrșit o mîină de ajutor împărăției lîncezînde a lui Mohamed. Cît timp Rusia luptase în protiva unei împărății mai neculte decît dînsa, ea

litica lor trebuia să fie aceeași. Ambele aveau de aparat niște daraveri bănești de o mare însemnatate și trebuiau deci să se opună cu puteri unite politicei rusești, care amenința desfășurarea lor. Primejdia pentru dînsele era următoarea: dacă Rusia punea mîna pe strîmtorile turcești și poate chiar și pe Egipt, atunci introducînd ea în aceste părți sistemul prohibitiv, nimicia prin o singură lovitură tot comerțul anglo-francez, înlocuindu'l cu al ei.

Pe lîngă acest pericol, care amenința pe Franția cît și pe Anglia, mai erau și altele care priviau numai cît interesele engleze. Această țară se mai temea ca Rusia punînd stăpînire pe Egipt și pe Turcia aziatică, să nu-i împiedece comunicarea sa cu India, izvorul cel mai mînos al bogăției sale, cu atîta mai mult că poporul englez era neliniștit și de propășirea Rusiei în Asia centrală, a căreia țintă nu putea fi, după Englezi, de cît surparea puterii lor în Indii.

Italia pe atunci frămîntată de dorința unirei, dominată de mai multe dinastii dușmane una alteia, nu putea urma în privirea Orientului o politică susținută, și de aceea participarea ei la războiul Crimei nu avu atîta în vedere restatornicirea unor interese trecute, cît îngrijirea de altele viitoare.

Austria nu putea să învoiască prea marea întindere a Rusiei în Orient din alte motive. Pentru a ajunge la Constantinopole trebuia ca Rusia să pună mîna pe țările romîne, lucru pe care l'am văzut că fusese totdeauna combătut de Austria cu cea de pe urmă stăruință, ca unul ce putea deveni periculos pentru dînsa. Prin atare întindere Rusia devenia vecină nemijlocită a Austriei și pe la sud, putînd da mîna cu Romîni din Transilvania și cu Slavii din sudul împărăției austriace. Apoi Rusia punînd prin pacea de Adrianopole (1829), stăpînire pe guri-

le Dunărei, se folosise de această împrejurare pentru a îngreua tot mai tare plutirea pe acest fluviu. Ea nu îngrijise pentru curățirea albie Suli-
nei, înființase o carantină la gurile fluviului și su-
punea toate corăbiile ce treceau prin ele la niște o-
rinduri foarte împovărătoare, încât comerțul ce Au-
stria îl făcea prin artera Dunărei amenința să decadă
din ce în ce mai tare ⁶. Ce era însă să se întâmple
dacă Rusia era să ajungă stăpîna netăgăduită a îm-
părăției turcești? Era să fie nimic și comerțul cel
însămnat al Austriei cu această împărăție care se rî-
dica în 1850 la 70,000,000 de franci. ⁷

Prusia nu avea un interes așa de nemijlocit în che-
stiunea orientală, și celelalte țări germane erau prea
mici și neînsămnate pentru a putea rîdica și ele gla-
sul lor. In genere vorbind, Germania, ruptă în o
mulțime de părți, nu putea juca un rol precumpe-
nitor în această însemnată chestiune. Ea era deprinsă
a fi împilată; toate arteriile cele mari a le comer-
țului ei erau în mâinile străinilor: Olandezii le închi-
deau Rinul, Englezii prin Helgoland, Elba; Danezii,
marea Baltică. ⁸. Cum putea ea împedica pe Ruși de
a închide acuma și Dunărea, când statul cel mai
puteric, Prusia, era deprins de sute de ani a nu avea
în politică altă voință decât cea a cabinetului de
Petersburg? Cu cît Prusia prinde mai târziu la pu-
tere, cu atîta ea se emancipează de sub epitropia ru-
sască. De cînd au ajuns a realiza unitatea Germaniei
și se vedea în fruntea a mai multor milioane de baio-
nete, ea se vede silită a apara interesele ei, care sunt,
în privirea Dunărei, identice cu ale Austriei ⁹. Deve-

6. *Die orientalische d. i. russische Frage* p. 65.

7. *Josheph Eain*, Handbuch der Statistik der besterreichischen Kaiserstaates.
Wien 1853, II, p. 522.

8. *Die orientalische d. i. russische Frage*. p. 65. *Kelenföldy*, p. 22.

9. Drouyn de Lhuis către generalul de Castelbajac 15 Iuni 1853, Doc. ren.
Rom. II p. 128. „l'Allemagne a une trop grande intelligence de ses intérêts

mind tot mai neatirnată în politica ei orientală, în curînd va vroi să dicteze și aice precum s'au deprins a dicta aiurea, și un rășboiu va trebui numai decît, mai curënd s'au mai tîrziu, să pună un capăt bunei înțalegeri, ce au predominit până acuma între aceste două state.

Să videm acuma care era starea acelei împărății, ce era aruncată, ca mărul discordiei, între Rusia și popoarele apusene. Această împărăție mergea spre stîngerea ei, și toate silințele, atît ale sale proprii cît și acele a le puterilor Europei, nu puteau decăt cel mult să întîrzie căderea ei, dar nu să o oprească. Răul de căpitenie, ce o săpa fără încetare, era dușmănia tot mai fățișă între poporația creștină și cea muzulmană. Turcii nu puteau uita că sunt învingători și că creștinii sunt supușii lor; apoi acești supuși, fiind de o altă religiune decăt cea a lui Mahomed, ei îi priveau ca pe niște ființi de jos, care nu erau vrednice a se bucura de alte drepturi, decăt de acele ce stăpînii lor se îndurau să le încuviințeze. Numai împărăția turcească mai făcea în Europa o deosebire între cuceritori și cuceriiți; numai în ea se mai aflau două clase suprapuse a le societăței, ce nu puteau a se contopi nici într'un chip, fiind despărțite prin rasă, religiune, credinți și obiceiuri. Pentru un Muzulman, ghiaurul nu însămma nimica; averea lui, onoarea lui, chiar viața lui erau o jucărie în mănile sale, și adese ori regimul cel cu totul arbitrar al poporului dominitor împingea pe supuși la răscoală. De cînd Rușii se apropiese de peninsula Balcanului, gințele de aice își îndreptară cătră dinșii speranțele lor de scapare. Unele din ele se lepădară apoi de aceste așteptări, văzîndu-se înșalate; cele mai multe însă, Slavonii, ve-

---

pour accepter facilement l'éventualité de la possession du bas Danube, qu'elle considère avec raison comme une de ses voies commerciales, par un grand Etat qui pourrait lui fermer le débouché."

deau tot în Rusia îngerul mântuitor al suferințelor lor, și priviau deci ori ce încercare de a susține pe Turcia, ca un act de dușmănie în protiva lor. Și cu toate aceste țările Apusului trebuiau să sprijine pe Turci și să caute a susține împărăția lor; căci ele nu găseau alt mijloc mai potrivit pentru a scapa Orientul de o stăpînire exclusivă, de cît acela de a lămenținea, cît se va putea mai mult, în starea în care se afla. Intregimea împărăției otomane deveni astfel maxima conducătoare în politica statelor apusene, și ele trebuiau să priviască de dușmani, nu numai cît pe Rusia, dar și pe popoarele acele din peninsula Balcanului, care cereau emanciparea lor de sub jugul turcesc. Din această pricină proveniră toate încercăturile politice orientale. Rusia, care proteguia popoarele creștine în protiva asuprilor turcești, era privită ca apărătoarea intereselor umanitare; Apusul, care susținea pe Turci și barbariele lor, păreau că-i spijine numai cît pentru niște interese egoistice. Rolurile se schimbaseră cu totul: Rusia, stat despot și înapoiat era apostolul libertății și a omeniei; țările apusene, vetrele luminei și a le culturai, deveniau uneltele arbitrarului. Nu e vorbă că aceste din urmă stăruiau pe cît puteau pe lîngă Turci, ca să mai îndrepte corupția înpăimîntătoare a administrației lor și să recunoască și creștinilor o stare mai puțin împilată; dar silințele lor erau zadarnice. Sultanul și dregătorii turci cei înalți, însuflețiți de luminile civilizației și îmboldiți fără încetare de agenții puterilor apusene, proclamau necontentit principii mai umanitare; dar aplicarea lor întîlnia greutăți și chiar piedici nefololaturabile, întu cît schimbarea sistemului nu se putea aștepta decît la o schimbare a minței poporului turcesc, și aceasta era peste putință de ajuns, din pricina rasei inferioare de care se trăgea ¹⁰.

10. Die orientalische d c russische Frage p 83, pune greșit neputința de

Ca toate faptele istorice și acestea erau neaparate, fatale. In zadar s'ar fi susținut cutare sau cutare mod de rezolvire a chestiunii orientale, după cum s'au încercat să o facă mai mulți publiciști al aceluia timp. Turcii trebuiau să stăruiască în barbaria lor; Rușii să caute a înainta, și popoarele apusene să li se opună. Pentru a hotărî într'un felu niște tendinți atât de contrazicătoare, trebuia alergat la mijlocul cel de pe urmă ce rămîne popoarelor, cînd toate celelalte au dat de greș — la răsboiu, care și începu de fapt prin întrarea Rușilor în principate în 3 Iuliu 1853.

Rușii pretindeau că, de și ei au încălcat granițele împărăției otomane, n'au înțeles prin aceasta a porni cu răsboiu asupra Porței; că ei ar fi vrut numai cît prin o astfel de măsură să constrîngă pe Poartă a se supune dreptelor lor cereri, iar pe de alta ar fi fost provocați la o asemenea, prin apropierea amenințaroarea a flotelor anglo-franceze de strîmtoarea Dardanelelor¹¹.

Că aceasta era numai cît un meșteșug, se poate vedea foarte lesne; nu era nici cea mai mică asemănare între așăzarea flotelor apusene în Besica-Bai și acea a oștilor rusești în principate. Aceste flote aveau înt'adevăr dreptul dn a staționa în acel port, ca în ori care altul de pe marea Mediterană. Prin arătarea lor în acele ape nu se înfrîngea nici un tratat, nu se încalca nici un teritoriu, nu se lovia în nici un principiu de drept public; neatîrnarea împărăției otomane nu era amenințată; și Rusiei nu se da nici un motiv de supărare. Din contra ocuparea principatelor de cătră Rusia era o încălcare viderată a posesiunelor sultanului și a tratatelor care

propășire a Turciei în sama religiei lor. Tot Mahomedani fusese și Arabii; dar la ce înaltă cultură dăduse ei ființă!

11. Circulara contelui de Nesselrode 2 Iulie. Doc. ren. Rom. II, p. 150.

reglau soarta acelor două provincii ; era o izbire în principiile dreptului public și un act de dușmănie neindolnic în protiva sultanului, care ar fi avut dreptul a răspunde unei asemenea urmări, prin o declarare de războiu și chiamarea în ajutorul său a escadrelor aliate ¹².

Dar să cercetăm acuma ocuparea principatelor din punctul de vedere al poziției Rusiei față cu dînsele. Nici un tratat nu învoia Rusiei o asemenea ocupare. Acel de Adrianopole prevedea ca Rușii să poată intra în principate, numai atunci cînd privilegiile lor ar fi încălcate de Turci, și pe baza acestui drept trimisese Rușii în 1848 oștirile lor în principate. Sene-dul de la Balta-Liman din 1849 adaugă, în vederea revoluției din 48, că dacă asemenea turburări s'ar ivi din nou în principate în răstimpul de șapte ani, ambele puteri să iee măsurile trebuincioase pentru restatornicirea orînduelei. Provinciile romîne nu fusese nici împilate de Turci, nici nu erau turburate de vre o rezmeriță, care să îndreptățască intrarea în ele a oștirilor rusești ; și cu toate aceste erau cuprinse de dînsele. ¹³

Rușii priviau în tot deauna provinciile romîne sub două fețe deosebite; după cum le cerea interesul: cînd ca niște țări cu totul deosebite de împărăția turcească, pentru care stipulau în tratatele lor drepturi și privilegii ; cînd ca parte întregitoare a împărăției otomane. Nevoile momentului cereau ca țările romîne să fie privite în a doua ipostasă, ceea ce Rușii făce ocupîndu-le cu armele. Dîn această însă se poate foarte bine videa curățenia politicei rusești față cu principatele dunărene.

12. Circulara cabinetului englez către agența sa diplomatică, 16 Iuliu 1853, idim, p. 171.

13. Circulara cabinetului francez către agenții săi diplomați, 15 Iuliu 1853, idem, p. 166.

Anglia și Austria, care doriau din toate puterile ca să măntină cît se va putea mai mult timp pacea între ambele împărății rivale, sfătuesc pe Poartă să nu priviască ocuparea principatelor, de Ruși, ca un casus belli, ci închizînd ochii aspru acestui fapt dușmănesc, să urmeze înainte calea negocierilor ¹⁴.

Aceste se reîncep prin stăruințele Austriei, putere din cele mai interesate în chestiunea Orientului. Rusia anume, căreia iar fi plăcut mai bine a surpa pe Turci prin o cale piezișă decît prin un războiu, propune la Viena un proiect de notă, ceva deosebit de acela pe care principele Mencikoff îl lăsase în mîinile Turcilor, la plecarea sa din Constantinopole. Acest proiect, sprijinit de Franția și de Anglia, mai mult de cum se cuvinea, este trimis la Poartă, cu stăruințele cele mai călduroase pentru primirea lui. Poarta se rostește că'l va primi dacă va suferi oare care schimbări. Incepe atunci o lucrare a diplomației din cele mai seci și mai nemulțămitoare, anume schimbarea frazelelor și a cuvintelor, răsucirea și învîrtirea lor astfelu ca se împace ambele cerinți. Așa d. e. nota vieneză conținea următoarea frază : «dacă în toate timpurile împărății Rusiei au arătat îngrijirea lor cea mai harnică pentru măntinerea scutirilor și privilegiilor bisericei grecești ortodoxe în împărăția otomană, sultanul nu s'au refuzat nici odată a le consfinți din nou prin acte solemne.» Această redacțiune spăria pe miniștrii Turciei ; din paralela în care se punea respectarea privilegiilor de cătră Turci cu îngrijirea pentru măntinerea lor din partea Rușilor. Se temeau miniștrii sultanului a nu recunoaște că cea a doua fusese cauza celei d'întăi, și pentru a îndeparta o asemenea tălcuire, ei propuseră îndreptarea frazei în modul următor : «dacă în toate

14. Circulara austriacă 4 Iuli, Iasmund, No. XCVI.

timpurile împarații Rusiei au arătat îngrijirea lor cea mai harnică pentru cultul și biserica ortodoxă grecească, sultanii n'au încetat nici odată de a veghea la mănținerea scutirilor și a privilegiilor pe care din bunul lor plac le au încuviințat.» Anglia își dă mare osteneală pentru a dovedi Turciei că schimbările propuse de dînsa sunt de prisos, arătînd că această frază constată numai cît un fapt istoric, că acesta poate fi adevărat sau fals; dară că Rusia nu dobîndește prin el nici un drept și că Turcia nu se leagă la nimic prin recunoașterea lui. Sultantul chiar dacă ar da oare care drepturi creștinilor în urma stăruințelor unei puteri creștine, nu se leapădă de nici nici un drept al său, nu se leagă la nimic, nu restrînge nici într'un mod suveranitatea sa, și cîte de aceste.

Bieții Turci știeau însă prea bine cu cine aveau a face. Videau ei acuma ce tălcuire dădeau Rușii tratatului de Cainargi; știeau ei cîte bucăți de teritoriu le fusese rîpitate tot prin asemenea meșteșuguri și se păziau ca de foc de a se lega în vre un chip cătră Ruși, asupra unei împrejurări așa de delicate. De acea ei stăruiră cu toată puterea pentru primirea schimbărilor propuse de dînșii, cu toate cererile Angliei, Franței și ale Austriei, care le spunea să se lepede de ele.

Pe cînd însă puterile europene se siliau a convinge pe Turci, că n'ar fi nici un pericol în privirea notei, așa cum fusese ea întocmită de la început, Rușii înțălegeau cu totul altfeliu îndatoririle ce Poarta trebuia să le iee față cu dînșii, și dau și ei o tălcuire a notei vieneze, și de astă dată o tălcuire autentică, ce nu mai lăsa nimic de dorit. In o depeșă a contelui de Nesselrode din 7 Septemvrie, acesta pune în cea mai vie lumină înțălesul pe care Rusia vroia să'l dee notei vieneze, și care se rezumă în în-

datorirea din partea Turcilor de a da o *fağaduința și o garanție pentru viitor despre mântinerea privilegiile bisericeii grecești*. Franția, luînd cunoștință de această depeșă, se roștește ea însăși; „că nu era acesta înțălesul pe care conferența din Viena avuse în gînd a'l da notei în chestiune,“ și așa toate ostenelele diplomaților și zbuciumarea lor de atîta timp rămaseră zadarnice ¹⁵.

Aceștia, în iubirea lor pentru fraze și tălcuiri subtile, trăgănasе afacerea mai multe luni, lăsînd Rusiei timpul de a se pregăti și a se întări, crezînd că ceea ce desbina pe Ruși de Turci era o chestiune de cuvînt. Ei uitau că în mijloc erau niște interese mult mai grele, care, în ori-ce cuvînte ar fi fost îmbracate, tot la sfîrșit erau să'și arăte cozile și urechele lor. Atîta este de adevărat că adese ori persoanele oficiale de multă diplomație nu 'și mai aduc aminte de politică, adecă de înterele ce sunt puse a apăra.

De la căderea notei vieneze, speranțele pentru pace sunt tot mai mult înlăturate, și războiul devine din ee în ce mai neaparat, cu toate că diplomații nu încetează nici acuma a-și da osteneală pentru a'l împe-deca, sau cel puțin a'l amîna.

Puterile maritime, Anglia și Franția, văzînd că toate încercările pentru pace au dat de greș, și aștep-tîndu-se în fie-ce moment la un atac din partea Rușilor, contra proteguiților lor, dau ordin flotelor lor ca să, între în Dardanele. Rușii pretind atunci că s'ar fi încalcat tratatul din 1841, care prevedea închide-rea strîmtorilor, cît timp Poarta s'ar afla în pace, și cer Angliei socoteală pentru acest pas.. Aceasta le răspunde că «de și nu urmase declarare de războiu,

15. Amănunțimile vezi în Forcade. Histoire des causes de la guerre d'orient, Paris, 1854. Chap. III, La conférence de Vienne

Poarta încetase de a fi în pace, din momentul ce un soldat rus călcuse principatele dunărene»¹⁶. Turcii îmbarbatați prin această măsură, în care ei vedeau un sprijin efectiv al puterilor Apusului, declară Rusiei războiul în 4 Octomvrie 1853.

Rușii, urmînd înaintea jocul lor cu două fețe, arată în o circulară a contelui de Nesselrode, că de și Turcii le au declarat războiul, ei se vor mîrgini a pastra pozițiunea ce au luat'o în principate, rămî-nînd în apărare cît timp nu vor fi siliți a eși din cercul în care doriau să 'și mîrginească operațiunile lor»¹⁷. Ea repetă această declarație în alte două rînduri, spunînd că vor rămînea «cu brațele încrucișate, hotărîți numai a rîspinge ori-ce atac îndreptat în contra lor, fie în principate, fie pe granițele Asiei», și aiurea: «trupele noastre vor sta în apărare, aștep-tînd atacul Turcilor și rîspingîndu'l, dacă s'ar în-tîmpla»¹⁸. Puterile maritime, luînd act de asemenea făgăduinți solemne, trimit ordin escadrelor lor de a învoi corăbiilor rusești, transportarea trupelor și a munițiunilor lor de la un port la altul. Dar Rușii dăduse acele asigurări numai cît spre a circonvieni pe Apuseni. În războiul ca și în diplomație ei procedau prin surprindere neașteptată. Pe cînd flotele anglo-franceze, încrezîndu-se în Ruși, nu părăsise încă Constantinopole, flota rusască întră fără veste în portul Sinope, și nimicește aice o flotă turcească, ce stătea la ancoră, încarcată cu proviziuni ce trebuia să le ducă în un port al coastei aziatice, ucigînd vr'o 4,000 de oameni și prefăcînd în cenușă corăbiile turcești. Cînd știrea despre acest măcel ajunse în Europa, ea produse o indignare ne mai pomenită și mai că era să provoace de îndată declararea de răs-

16. *Clarendon c. Brinow*, 1 Oct. Doc. ren. Rom., II, p. 236.

17. *Nesselrode c. agenții Rusiei*, 31 Octomvrie 1853, idem. p. 276.

18. *Forcade*, p. 266.

boiu din partea puterilor Apusului. Ruşii, interpelaţi asupra acestui fapt, răspund : că ei au înţeles a pastra o poziţiune de aşteptare numai în principatele dunărene ; « dar suntem noi oare îndatoriţi pentru aceasta a face acelaş lucru pe coastele noastre ? Să credem noi că în un războiu, pe care nu l'am dorit, şi care ne-au fost declarat, numai Turcii au dreptul ofensivei, şi că noi, când suntem siguri că un atac va fi îndreptat în protiva noastră, nu avem dreptul a l'împiedeca ? »¹⁹ Şi cu toate aceste din depeşele reproduce mai sus, este viderat că Rusia luase asupra şi îndatorirea de a sta în aparare, mărgininuse a răspinge atacurile Turcilor, şi aceasta *nu numai pentru principate, precum pretindeau acuma, ci şi pentru Asia,* şi deci nu numai pe uscat ci şi pe mare. Apoi că flota turcească nu avea nici un scop duşmănesc în protiva Rusiei, se vede din împrejurarea că ea staţiona în linişte în un port turcesc.

Pentru a împiedeca reînnoirea unor asemenea întâmplări, puterile maritime se hotărăsc a ocupa marea Neagră, şi fac cunoscut Rusiei că ori-ce corabie rusească va fi întâlnită în marea Neagră va fi de îndată învitată a intra într'un port rusesc, şi că la întâmplare de refuz, va fi silită la aceasta cu puterea, îndatorindu-se tot odată a împiedeca flota turcească de a ataca pe Ruşi²⁰. O asemenea măsură era însă până la un punct mai protivnică Ruşilor de cât Turcilor. Pe când Turcii erau împiedecaţi numai de a ataca pe pe Ruşi, fiind de altfelii liberi a umbla cu corăbiile lor în marea Neagră, Ruşii n'aveau voie să iasă cu nici o corabie afară din un port : prin urmare erau opriţi chiar de a comunica pe apă cu porturile lor. Ei ameninţă deci atunci puterile apusene cu ru-

19. *Ne selrode c. Brünow*, 16 Ianuar 1854, Doc. ren. Rom., II, p. 337.

20. *Carendon c. Seymour*, 27 Decembrie 1853, *ibid*, p. 325.

perea relațiilor diplomatice, cînd ar mănținea măsura luată, și aceste stăruind în hotărîrea lor, cabinetul de Petersburg își rechemă ambasadorii din Londra și din Paris. Napoleon se hotărăște a scrie o scrisoare autografă țarului Neculai, în care între altele îi spune următoarele: «Este un fapt neîndolnic că corăbii rusești au venit și au atacat vase turcești în apele acestora și în un port unde staționau pe ancorele lor, și că le-au nimicit, cu toate asigurările cabinetului împărătesc, de a nu ataca el cel întăiu și cu toată vecinătatea escadrelor noastre. Nu au suferit politica noastră o lovitură la Sinope, ci acel fapt au răsunat cu durere în inima tuturor persoanelor din Anglia și din Franța, care au un simțimînt de vrednicie națională²¹».

Relațiunile între puterile Apusului și împărăția rusească înăsprindu-se pe fie-ce zi, trebuia numai de cît să cășuneze o ruptură. Anglia și Franța cer de la Rusia ca condiție a mănținerii păcii ca ea să deșerte principatele, ceea ce această refuzînd, și ele îi declară răsboiu în 27 Mart 1854.

Ce făceau în acest răstimp puterile germane?

Rusia, de îndată ce văzu că trebile merg a răsboiu, căută să înduplece pe Austria și pe Prusia a păzi neutralitatea. Austria întrebă atunci pe Rusia: «dacă împaratul ar avea de gînd a îndeplini făgăduințele sale, de a nu trece Dunărea, a părăsi provinciile dunărene îndată după răsboiu, și a nu scriinti sistemul de state ce exista astăzi în împărăția turcească?». Comitele Orloff răspunse că împaratul n'ar putea lua asupra-și nici un soi de îndatorire. «In acest caz replică împaratul austriac nici el n'ar putea să se lege la cele ce i se cereau. El va stărui în principiile pe care le-au admis, în unire cu celelalte trei puteri

21. Scrisoarea autografă din 29 Ianuar 1854, ibid, p. 340.

mari și se va conduce în purtarea sa numai cît după interesul și vrednicia împărăției sale²².

Aceste principii fusese statornicite în mai multe conferenți ținute în Viena, în unul din protocoalele acesteia din 9 April 1854, redactat după declarația de războiu a puterilor Apusene, cele patru puteri subsemnate, Anglia, Franța, Austria și Prusia recunosc : «că întregimea împărăției otomane este și rămîne condiția absolută a ori căror tratări, ce ar avea de scop restatornicirea păcii între puterile în luptă. Guvernele, reprezentate prin subsemnații, se îndatorează să caute împreună niște garanții care să asigure existența împărăției otomane, ca condiție a echilibrului european»²³.

Am arătat mai sus motivele care explică îndestul pentru ce Austria uita slujba făcută de Rusia în 48, și se dădea în partea puterilor apusene, în lupta ce era să se încingă. Mai greu este de înțeles cum de Prusia părăsise politica ei tradițională, aceea de a merge tot-deauna în apele rusești, și se hotărîa să se pună alături cu puterile apusene în protiva tendințelor moscovite.

Trebuie amintit, în această privire, că revoluția din 1848 dăduse naștere în Germania, unei partizi unitare, care vedea în Prusia, puterea aceea ce părea menită de soartă să realizeze visul poporului german. În Prusia, această partidă se interesa la rîndul ei de nevoile germane, și doria să deie poporului german neatîrnarea politică și libertatea de acțiune potrivită însemnătății sale. Această tendință nu vroia să zică altă ceva în acela moment, de cît eșirea de sub epitropia seculară a Rusiei. De aceea, de și regele Frederic Wilhelm al IV-le și încunjuri-

22. *Westmoreland c. Clarendon*, 4 Febr. 1854, *ibid.*, p. 356.

23. *Ibid.*, p. 417.

mea sa precum și partida aristocratică, erau pentru sprijinirea Rusiei, acest curent trebui să se mistuiască față cu un altul, mult mai puternic, acel al partidei naționale, ce susținea politica intereselor adevărat germane, care fiind identică cu cea austriacă, nu putea de cât fi protivnică Rusiei²⁴.

Prusia încheie deci în 20 April 1854 un tratat cu Austria, în care se stipulează că : « guvernul împărătesc austriac va îndrepta cătră curtea împărătească rusască o poftire, în scopul de a dobîndi la Maiestatea Sa împăratul Rusiei, ordinile necesare pentru a opri înaintarea armatei sale pe pămîntul turcesc, precum și pentru a dobîndi asigurări depline despre curînda deșărtare a principatelor, și guvernul prusian va sprijini această poftire din toate puterile sale. In cazul cînd răspunsul curței împărătești rusești, la aceste pasuri ale cabinetelor de Viena și Berlin, ar fi în contra așteptărilor, astfeliu, în cît să nu le deie o deplină liniștire, atunci va avea loc aplicarea art. 2 al tratatului încheiet tot astăzi, anume : că fie-ce atac dușmănesc făcut în protiva teritorului uneia din puterile contractante să fie răspins de cealaltă cu toate mijloacele militare, de care va dispune. O pornire ofensivă a ambelor puteri contractante ar fi la locul ei, numai cît la întîmplarea unei încorporări a principatelor, precum și la un atac sau o trecere a Balcanilor de cătră Ruși »²⁵. Cu cîte-va zile mai înainte se încheiese între Anglia și Franția tratatul de alianță, prin care ambele puteri dau o consfințire juridică comunității de interese ce le unise până acum (10 April 1854)²⁶.

24. Asupra acestei schimbări în politica Prusiei vezi : *La Prusse, la cour et la cabinet de Berlin dans la question d'orient. Extract de la Revue des deux Mondes, 1855.*

25. Act adițional la tratatul de alianță ofensiv și defensiv încheiet între Austria și Prusia în 20 April 1854. Doc. ren. Rom., II, p. 429.

26. *Ibid.*, p. 418.

Rusia era deci să se măsoare cu puterile Apusului. Ea îndrăznea să încerce o asemenea luptă, pentru că era îndestul de sigură a casă la dînsa, ştiind bine că de şi Austria şi Prusia încheiesc o legătură până la un punct protivnică ei, duşmănia acestora nu era să meargă aşa de departe, în cît să iee parte lucrătoare la răsboiul ce se încinsese. De Prusia era sigură prin simpatiile regelui ei, care de şi iscălise mai mult silit, tratatul cu Austria, se rostise foarte hotărît că nu va lua parte la un răsboiu contra Rusiei²⁷. Politica austriacă apoi era cunoscută Rusiei de mult timp. Ştiea aceasta că poate s'o împace în momentul critic, prin o bucată de pămînt aruncată la timp în gura ei. Austria nu putea învoi un atac al puterilor apusene, prin Valahia şi Moldova şi din alte motive. Apropiindu-se armatele aliaţilor prea tare de Polonia, o răscoală a acestia era cu putinţă, răscoală ce era tot atît de primejdioasă pentru Rusia ca şi pentru Austria şi Prusia, Apoi Romîni şi Ungurii puteau să se trezască, şi prin urmare un atac în contra Rusiei prin valea Dunărei, nu putea de loc să se împace cu intereşul austriac²⁸. Rusia prin urmare, de şi refuzată în propunerile ei formale, putea crede în neutralitatea puterilor germane. Ea nu se temea deci a fi atacată pe uscat, ci numai pe mare şi a-

27. „Lorsqu'il fut question de poser le cas de guerre, Frédéric Guillaume prit l'alarme et fit toutes sortes de difficultés. Le général Hess proposait d'indiquer dans le traité, comme justifiant l'entrée en campagne de l'Autriche tout mouvement de l'armée russe au delà de la muraille de Trajan. *Le roi s'emporta et s'écria avec colère qu'il ne voulait pas faire la guerre à la Russie, qu'il ne le voulait à aucun prix*“. La Prusse, la cour et le cabinet de Berlin dans la question d'orient. Extrait de la *Revue des deux Mondes*, 1855, p. 61.

28. *I. C. Brătianu*, Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'orient. Paris 1855. p. 23. *Bolintineanu*, L'Autriche la Turquie et les Moldo-Valaques Paris 1856 p. 25. *De la conduite de la guerre d'Orient*, Expédition de Crimée, par un officier général. Berlin. 1855, p. 19; „ce que l'Autriche voulait éviter à tout prix, c'était l'apparition d'un drapeau français sur les frontières hongroises: c'était l'agitation qui en pouvait résulter dans une province toute prête à se soulever“.

nume pe marea Neagră, căci în marea Baltică o apăra Cronstadul. S'înțelege de la sine că o expediție maritimă trebuia, chiar prin firea ei, să fie mărginită în numărul oștilor, și de aceea, Rusia nu se aștepta la un atac mai adînc al posesiunelor sale. Ea se răsăma apoi pe puterea de aparare a nemăsuratei sale întinderi, și și amintea cu mîndrie, în această privire, zdrobirea armatei lui Napoleon cel Mare, în 1812. În sfîrșit mersul lucrurilor adusese pe Ruși numai decît a declara răsboiul : altfelu trebuiau să se hotărască a pierde cu totul trecerea ce o aveau la popoarele peninsulei Balcanului și înrîurirea lor în Răsărit, pentru care făcuse jertfe atît de urieșe. Rusia era deci de astă dată împinsă și prin o chestiune de vrednicie națională a pune în cumpană soarta poporului seu, ea care până atunci nu știuse să lupte decît sub îmboldirea înterului.

3. TRATATUL DE PARIS

Pentru a și ajunge scopul, Austria trebuia, în puterea tratatului de sprijinire mutuală închiet cu Prusia, să ocupe principatele, apărînd astfel interesul de căpitanie al Germaniei, Dunărea de jos, și tot odată asigurîndu'si, pentru toate întîmplările, posesiunea țărilor romîne.

Am văzut mai sus că în toate timpurile politica Austriei avuse de țintă a pune mîna pe principate, și semnele celē mai clare a le acestei tendinți se dăduse pe față în tratatul de la Passarovitz (cedarea Olteniei), și în rîpirea Bucovinei. Dacă însă scopul ascuns al Austriei era înglobarea țărilor romîne, ea vroia să ajungă la dînsul, nu prin o măsură violentă, ci pe cît se poate pe o cale pacinică. Ea se ținea cu statornicie de principiul ce dăduse naștere în veacul al XV-le al glumei cunoscute: «bella gerant alii, tu felix Austria nube». Aceiași sistemă pe care Austria o întrebuintase la rîpirea Bucovinei, o aplica și acum *mutatis mutandis*, la întregile țări romîne. Nu se știa care va fi soarta răsboiului. Dacă el era să fie în folosul aliaților, Austria privighea în tot timpul interesele sale la Dunărea de jos, și împedea desvoltarea unor năzuinți ce puteau deveni primejdioase planurilor sale, Dacă Rusia eșia învingătoare și împărația otomană era să fie desfăcută, Austria punea mîna pe partea cea mai bună din moștenirea acesteia. Rolul Austriei era deci cel mai mulțămitor

din lume: ea nici scotea sabia din teacă și, cu toate aceste foloasele ce era să le tragă din încurcăturile Răsăritului erau să covârșască cu mult pe acele a le popoarelor ce 'și varsau sîngele' pentru interesul european.

Pentru a putea realiza în toată liniștea planurile sale asupra țărilor romîne, Austria asigură pe Turci că vroeste să-i ajute în lupta lor în protiva Rusiei, și anume, silind pe aceasta a deșărta principatele, pe care dînsa era să le ocupe până la sfîrșirea răsboiului, pentru a le feri de nouă încălcări, îndatorîndu-se formal a le înapoi atunci Porței otomane. Acest tratat este încheiat în 14 Iunie 1854¹. Pentru a împaca puterile răsboitoare cu măsura aceasta, luată în interesul ei, Austria explică pe de o parte aliaților că ar fi ocupat principatele pentru a ținea pe Ruși îndepărtați de ele, iar Rusiei că a făcut-o pentru a-i lasa puțința de a cădea asupra dușmanilor ei. Și diplomații cei mari europeni cred asemenea vorbe, de oare ce mai tîrziu împăratul Nopoleon al III-lea se jăluia cătră principele Albert al Angliei că ar fi fost înșălat². Odată cu încheierea lui videm o măsură cu totul nouă luată de aliați în conducerea răsboiului, anume strămutarea operațiunilor din valea Dunărei în Crimeea. Dacă aceste două fapte stau într'o legătură oare care, sau dacă numai cît întîmplarea le au făcut să cadă împreună, iată o întrebare care, cu toate numeroasele scrieri asupra răsboiului Orientului, încă nu este deslegată. Unele din ele pretind că aliații ar fi fost nevoiți să strămute teatrul răsboiului, pentru că Austria ocupînd principatele, ar fi împiedecat înaintarea armatelor lor cătră Rusia prin țările romîne. Alții susțin că greutățile în-

1. Doc. ren. Rom., II, p. 459.

2. Insemnările principelui Albert asupra întrevederii de la Osborne, 11 August 1857, Doc. ren. Rom. V, p. 401.

timpinate de aliați și mai ales mortalitatea în mîntătoare, care nimici în puține zile mai mult gimente, în cîmpiile mlăștinoase ale Dobrogiei fi motivat această schimbare a liniei de atac. Crezut că părerea întâi e mai apropiată de adîntu cît am văzut că Austria se temea de înarea trupelor aliate prin valea Dunărei, și pe lîngă celelalte scopuri urmărite de dînsa, prin ocuparea principatelor, ea vroi să silească armatele apusene a se îndepărta de granițele sale³.

Planul acestei noue expediții fusese urzit la Paris, se zice că sub inspirația directă a lui Napoleon al III-lea. El fu foarte bine primit de Engleji, care asteptau de la dînsul ruinarea flotei rusești în marea Neagră. El fu însă cea mai mare greșală a războiului. Atacul cel mai serios al aliaților prin valea Dunărei — pe unde puteau fi sprijiniți de o populație plină de simpatii, Romîni, care ar fi pus la îndămîna lor, pe lîngă bogățiile firești a le țărilor lor și un ajutor armat, pe unde aliații apropiindu-se apoi de hotarele Poloniei, puteau să neliniștească pe Ruși prin frica unei revoluțiuni, pe unde în sfîșit erau sprijinite armatele lor de un șir de cetăți, cea mai puternică bază de operațiune — acel atac, zicem, este înlocuit prin unul în protiva Crimeei, apărută prin așăzarea ei firească, precum și prin o cetate din cele mai tari, unde nu se putea ajunge decît pe marea și unde toate ajutorurile și îndemănările ce le înfătoșa valea Dunărei erau înlocuite cu greutate și primejdii⁴.

Armatele aliate părăsesc Varna pe la Septemvrie și la 13 a aceleiași luni zăresc pentru întâia oară

3. Consultă asupra acestei întrebări : De la conduite de la guerre d'Orient par un officier général, Berlin, 1855 p. 18. *Fr. von Hagen*, Geschichte der orientalischen Frage, Frankfurt a. M. 1877. p. 69, *I. C. Brătiano*, Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'Orient, p. 22

4. De la conduite de la guerre d'Orient, p. 28 *I. C. Brătiano*, Mémoire sur l'empire d'Autriche, p. 23.

ele stînci a le Crimeei. În ziua de 14 ele se scoară din corăbii în număr de 62,000 de oameni, care 28,000 de Franceji, 26,000 de Englezi și 10 de Turci, „Năvăleau în Rusia precum năvălind-va Normanii în Sicilia, Pizarro în Peruvia și Fernand Cotez în Mexico. Armata era sub impresia unei neliniști de care nu'și putea da samă. Fiecare soldat era hotărît să'și facă datoria și să'și vîndă scump viața sa. Dar este sigur că dacă generalii ruși ar fi avut mai multă prevedere, armatele aliate n'ar fi petrecut nici o noapte în Crimeea și ar fi fost aruncate în marea fără răgaz și fără milă⁵. Rușii însă, care nu se așteptau la o expediție în protiva Crimeei, tocmai asupra iernei, se vede că nu adunase multe oștiri în peninsula, și de aceea nici nu îndrăzniră a se opune coboririi aliaților pe pămîntul rusesc. În 20 Septembrie aceștia întilnise o armată rusască la Alma, o împrăstie și se apropiie apoi de Sevastopol, în potriua căruia se hotăresc la un atac. Fînd însă că prin partea sudică se puteau apropia și cu corăbiile lor, aliații se apucă să treacă spre acea parte, peste rîul Cernaia. Prin aceasta însă se lăsa Rușilor sloboda comunicare cu lăuntru țării pe la Nord și ei se folosiră în curînd de această greșală a aliaților, pentru a întări armata lor de apărare. După 16 zile de pregătire (1—16 Oct.) se începe bombardarea, atît de pe uscat cît și de pe mare. Fînd însă că tunurile aliaților se aflau la o îndepărtare prea mare de cetate, ele produsera mai mult vuet decît treabă, și deci ei fură nevoiți a procede la un asediu în regulă, prin deschiderea de paralele. Intre aceste Rușii încearcă în două rînduri de a despresura cetatea, odată pe drumul de la Balaclava (23 Oct.) și a doua oară cu mult mai mari

5. De la conduite de la guerre de Crimée. p 31.

puteri, pe podul de la Inkermann punînd armatele anglo-franceze în o die, din care fură scapate numai pri roismul soldaților lor. Iarna însă că după aceea, și ea fu în acest an (1854) prime deosebită, pare că zeul gerurilor de astă dată se apere țara sa de atac. Dușmăniile încetară fără voie, și at Rușii întrebuițară timpul pentru a ziițiile lor, și mai ales generalul rus Todleben să se folosească minunat de răgazul în jurul Sevastopolului mai multe întă piedici noue propășirii Apusenilor.

Această iarnă mai văzu și moatea Ne-
culai, întîmplată în 2 Mart 1855. «E
 nima zdrobită; anul cel din urmă îi
 multe desamăgiri. Cît de rău se potri
 tirile resboiului turcesc, cu care el înc
 sa domnie, experiențele acestui de față
 după așteptările sale să pună cununa
 zilor! Europa unită în protiva sa, si
 ocîrmuire, atît de urît lumii întregi, i
 tivnicul seu, Turcul, putuse deveni p
 sfîrșit armata, copilul iubit al acelu
 care el făcuse atîtea jărtfe și care trel
 cea întăi din lume, bătută pe însuși
 ba chiar însămnată cu pecetea inferio
 mult decît o ascunsă și neingrijită bo
 săpase aceste dureri morale măduva vi
 aruncase în mormînt. Totuș fiul seu Ale
 declară la suirea sa pe tron, că va ur
 tălui său, încît numai monarhul, nu
 schimbare în Rusia, cu moartea impara

Cu sosirea primăverii reîncep dușm

1. Canrobert, comandantul șef al expedițiunii, este cuit prin generalul Pelissier, care pune îndată mai mare activitate în lucrările împresurării, și ales se arată mult mai puțin cruțător de viesoldatilor. El ordonă un asalt al redutelor maredan și turnul Malacoff, care nu izbândește și pe aliați o mulțime de morți. După o nouă bătălie cu Rușii la Cernaia, se dă un al doilea asalt al numitelor redute, în care Francezii ajung, de și cu pierderi însemnate, să pună mâna pe Malacoff, cheia Sevastopolului, pe care Rușii îl părăsesc curînd după acea.

În tot timpul războiului, încercările de a restaura pacea nu încetase un singur moment, mai ales prin stăruințele puterilor germane. Anglia și Franța cereau ca condiție a împăcării următoarele îndatoriri din partea Rusiei, cunoscute sub numele oficial de *cele patru puncte*: 1) Incetarea protectoratului rusesc asupra Moldovei, Valahiei și Serbiei și punerea acestor țări sub garanția colectivă a puterilor europene. 2) Libertatea plutirii pe Dunăre. 3) Revisuirea tratatului din 1841 în sensul unei mărginiri a puterii rusești în marea Neagră. 4) Renunțarea Rusiei la protectoratul asupra creștinilor din peninsula Balcanului⁶. Cît timp Sevastopolul fu în minile Rușilor, ei nu vroiră nici să audă de asemenea pretenții. «Sub numele de interesul echilibrului european, ni se pretinde nimicirea tuturor tratatelor noastre de mai înainte, distrugerea flotelor noastre și mărginirea puterii noastre în marea Neagră⁷». De îndată însă ce vestita cetate căzu în minile aliaților Rusia începu a da înapoi și a se arata mai plecată a asculta propunerile învingătorilor.

6. *Drouyn de Lhuys* către baronul *Bourqueney* 23 Iuli 1854, *Iasmond* CCXLIII.

7. Conte *Nesellrode* c. principele *Gortschakoff* 26 Aug. 1854. idem, No. CCLI.

Mai multe împrejurări lucrară împreună pentru a îndupleca pe Ruși. Mai întâi pierderile lor erau înspăimântătoare, cășunate nu atîta prin focul dușmanului, cît prin răua îngrijire, drumurile cele nesfîrșite, bolile epidemice și muncile fără cruțare la care erau expuși soldații ruși. Doctorul Chenu socotește la 630,000 numerul Rușilor periți din pricina războiului⁸; de și această cifră poate părea exagerată, totuși de sigur că nu este tare îndepărtată de adevăr⁹. Cheltuelile făcute de Ruși erau iarăși cu totul afară de proporțiune cu mijloacele lor; războiul i costase aproape la patru miliarde de franci¹⁰. Apoi în 2 Decembrie 1854 Austria, văzînd că prin prelungirea războiului se periclita întereșele ei, încheise cu puterile maritime un tratat, prin care se obliga a nu împiedeca pătrundera lor prin țările romîne cãtră Rusia: în cazul cînd ar izbucni dușmăniile între Rusia și Austria, ele se îndatoreșc a-i trimite ajutoare: nici o putere nu poate încheie pace sau vre un armistițiu fără învoirea celorlalte, și dacã pãnã la sfîrșitul anului pacea nu ar fi asigurată, atunci puterile contractante s'ar înțelega asupra mijloacelor de a ajunge la acest scop¹¹. Austria prin urmare se lasã tot mai mult în șivoiul puterilor apusene, care amenința pe fie ce zi s'o arunce chiar în dușmăni de fapt în protiva Rusiei. Prusia, de și nu și calca cu totul pe inimã, mai ales prin opunerea regelui la politica anti-rusascã, totuși prin purtarea ei

8. *Paul Leroy-Beaulieu*, *Recherches économiques sur les guerres contemporaines*, Paris 1869, p. 107.

9. Armata rusascã se vede cã suferise atît de cumplit încît, pentru întãrirea ei, împãratul Neculai ordonã strîngerea milițiilor. Pentru o împãrãție așã de mare ca a Rusiei aceasta este fãrã îndoialã ceva însemnãtor *Iasmund* No. CCIV. (13 Februar 1855.)

10. *Paul Leroy-Beaulieu* p. 119. *F. von Hagen*, *Geschichte der orientalischen Frage*, p. 89 socotește la 300.000 numãrul Rușilor picași și aproape 2 miliarde franci banii cheltuiți de dñșii cu rãzboiul Crimeei.

11. Doc. ren. Rom. de II p. 568.

de până acuma, însuflase Rusiei temerea că ar putea fi mai curînd în contra ei decît pentru dînsa. În-sfîrșit Sardinia oferise și ea un ajutor de 15,000 de oameni și această împărtășire a ei la răsboiu putea deveni o îmboldire pentru Svedia, care avea și dînsa vechi socoteli cu Rusia. Pe de o parte deci nepu-tința de a rezista mai mult, pe de alta pericolul de a se expune la coaliția întregii Europe în contra sa, hotăresc pe Rusia să plece capul, și închinîndu-se voinței europene, să primească condițiile ei,

Dar și statele ce luaseră parte la acest răsboiu, erau mai cu totul istovite de puteri: Franța pierduse 95,000 de oameni și la 1,660,000,000 de franci, Anglia 22,000 de oameni și 1,885,000,000 de franci, Turcia 35,000 de oameni și 765,000,000 de franci, afară de ruina comerțului și a industriei, urmare neaparată a ori cărui răsboiu ¹².

Obosite de luptă, toate puterile ce luase parte la ea doriau reaşezarea păcii și o doriau din toată inima. De aceea ea nici nu întîrziă a se restatornici.

Dintre cele patru puncte, unul, cel de al treilea, mărginirea puterii rusești în marea Neagră, lovia mai greu în interesele moscovite, și conferențele din Viena ce începuse iarăși ședințele lor după căderea Sevastopolului, împiedecate de această opunere a Rusiei, închid iarăși lucrările lor. Austria trimite atunci, la 16 Decembrie 1855, un ultimatum la Petersburg, în care lămurește înțelesul ce vroiau să'l dea puterile celor patru puncte, și care este următorul:

1) Înălăturarea deplină a protectoratului rusesc și prin urmare a ori cărui drept de protecție și de amestec al Rusiei în trebile principatelor. Aceste țări să urmeze însă a se bucura de privilegiile lor sub suzeranitatea Porței. Țările să pună la cale organi-

12. *Paul Leroy-Beaulieu*, Chapitre II Guerre de Crimée, p. 101 et suiv.

zarea și apărarea lor, în înțelegere cu puterea suzerană, și să poată chiar lua măsuri extra-ordinare pentru răspingerea unui atac străin. Rusia se învoiește la o îndreptare a granițelor sale către Turcia și anume pornind de la Hotin până la lacul Salzyk, și bucata aceasta de pământ să fie încorporată principatelor, sub suzeranitatea Porței.

2) Libertatea Dunărei și a gurilor ei va fi apărută prin măsuri efective luate de Europa, la care puterile contractante să fie de o potrivă reprezentate, fără a se atinge prin aceasta interesele puterilor marginase a le fluviului.

3) Marea Neagră este neutralizată; ea va fi deschisă corăbiilor de comerț a tuturor națiunilor și rămîne închisă pentru vasele de războiu. Arsenale pentru marină militară nu mai pot fi deci înființate pe coastele sale și cele în ființă trebuiesc înlăturate. Ambele state marginase se îndatoresc a întreține pe apele ei numai cîtîimea de corăbii necesare pentru slujba coastelor, de o mărime anumită. Aceste vor fi hotărîte în un tratat încheiet între acele puteri, care va fi ratificat de puterile semnatare a tratatului general.

4) În privirea emancipării creștinilor din Turcia, se vor stabili drepturile raialelor Porței, fără a se atinge prin aceasta neatîrnarea și onoarea coroanei sultanului. Rusia va lua parte la conferențele care au de scop asigurarea drepturilor creștinilor din împărăția mahometană.

5) Puterile răsbitoare își păstrează dreptul de a propune și alte condiții, afară de cele patru puncte, în interesul european¹³.

Rusia văzîndu-se acuma de a dreptul amenințată de Austria, și sfătuită de Prusia în modul cel mai

---

13. Doc. ren. Rôm., II, p. 482.

hotărîtor de a nu se mai opune voinței Apusului, declară, în Ianuarie 1856, că primește fără nici o condiție preliminarile de pace, puse prin ultimatul din 16 Decembrie, și astfel se întrunește la Paris congresul acel european, care trebuia să așaze iarăși pe temelile ei Europa zdruncinată.

Tratatul de pace, scris în ziua de 30 Martie 1856, cuprinde următoarele orînduiri :

Turcia este primită în dreptul public european ; puterile contractante se leagă a respecta întregimea și neatîrnarea imperiului otoman, și privesc ori-ce act care ar putea jigni această orînduire, ca o chestiune de interes general (art. 7.) Sultanul, din libera sa voință, au împărțășit puterilor un firman prin care îmbunătățește soarta creștinilor din împărăția mahometană. Această împărțășire nu dă dreptul, nici uneia din puterile semnatare, a se amesteca, fie colectiv în parte, în raporturile Majestății sale Sultanului cu supușii săi, *nici în administrația launtrică a împărăției sale* (art. 9). Marea Neagră este neutralizată ; deschisă corăbiilor de comerț a tuturor țarilor, ea rămîne închisă pentru marina de războiu (art. 11). Se desființază toate așăzămintele militare maritime atît a le Rusiei cît și a le Turciei, de pe coastele acestei mări (art. 13). Plutirea pe Dunărea nu va putea fi supusă nici unei piedeci sau dări, afară de acele prevăzute în tratat. Se așază o comisiune, alcătuită din delegații tuturor puterilor semnatare care va privighea a se executa lucrările necesare pentru ușurarea plutirei pe fluviu, și o a doua comisiune a unor delegați ale puterilor mărginașe, pentru lucrarea regulamentelor de navigare și de poliție (art. 15, 16, 17). Împăratul Rusiei consimte la o îndreptare a granițelor în Basarabia, hotărîndu-se în principiu și linia de demarcație, Teritoriul cedat va fi alipit cătră Moldova, sub suzeranitatea înaltei Porți (art. 20, 21). «Principatele

Moldovei și Valahiei vor urma înainte a se bucura, sub suzeranitatea Porței și sub garanția puterilor contractante, de privilegiile și scutirile (immunités) în a căror stăpînire se află. Nici o protecție exclusivă nu va fi pusă în lucrare de nici una din puterile garante. Nimine nu va avea dreptul de a se amesteca în treburile lor lăuntrice (art. 22). Sublima Poarta se leagă a pastra ziselor principate o administrație neatîrnată și națională, precum și deplină libertate de cult, legiuire, comerț și navigație. Legile și statutele, ce sunt astăzi în putere, vor fi revizuite. Pentru a întemeia o înțelegere deplină asupra acestei revizuii, o comisiune specială, asupra alcătuirii căreia puterile contractante se vor înțelega, se va întruni fără întârziere la București, cu un comisar al Sublimei Porți. Această comisiune va avea de însărcinare de a cerceta starea de față a principatelor și de a propune bazele viitoarei lor organizări (art. 23). — Maiestatea Sa Sultanul făgăduiește a convoca de îndată, în fiecare din acele două provincii, un divan ad-hoc, compus astfel ca se constituie reprezentarea cea mai exactă a intereselor tuturor claselor societății. Aceste divanuri vor fi chemate a exprima dorința populațiilor asupra organizării definite a principatelor. O instrucțiune a congresului va regula raporturile comisiunei cu aceste divanuri. (art. 24) Luînd în bagare de samă opinia emisă de aceste divanuri, comisiunea va transmite fără întârziere rezultatul lucrărilor sale la scaunul actual al conferențelor. Înțelegerea finală cu puterea suzerană va fi consfințită prin o convenție, încheiată la Paris între înaltele puteri contractante, și un hatti-scherif, conform cu stipulațiile convenției, va așaza într'un chip desăvîrșit organizarea acestor provincii, puse de acum înainte sub garanția colectivă a tuturor puterilor semnatare (art. 25). Este înțeles că va fi în principate

o putere armată națională, organizată în scopul de a mântînea siguranța lăuntrului și de a asigura pe acea a graniților. Nici o piedică nu va putea fi adusă măsurilor extra-ordinare de aparare pe care împreună cu Sublima Poartă, ele ar fi chemate a face, spre a respinge ori ce atac străin. (art. 26) Dacă liniștea lăuntrică a principatelor s'ar găsi amenințată sau compromisă, Sublima Poartă se va înțelega cu celelalte puteri asupra măsurilor de luat pentru a mântîne sau restabili legiuita orînduire. O intervenire armată nu va putea avea loc, decît după o înțelegere de mai înainte cu aceste puteri (art. 27).

Dispozițiuni asupra Serbiei analoage celor asupra principatelor romîne (art. 28 29)¹⁴.

Articolele tratatului de pace reproduse mai sus scoteau țările romîne de sub îndoita împilare a Rușilor și a Turcilor, le recunoștea de și mărginit, dreptul de a se cîrmui și a trăi neatîrnat de puterile acele ce apăsase până acuma ca un munte asupra pieptului lor. Dacă însă amestecul Rusiei în trebile lor putuse fi respins ca unul ce avea de temelie numai încălcarea, nu era tot așa cu acel al Turciei, acărui rădăcini istorice îi dădea o îndreptățire, ce putea fi ușor tălcuită spre nefolosul lor.

Cu toate aceste videm că tratatul ține socoteală de poziția deosebită a principatelor dunărene și le privește ca pe niște țări neatîrnate de împărăția Otomanilor, de și în legătură cu dînsa. Această părere își făcuse calea în mintea diplomaților încă d'înainte de răsboiu; căci am văzut mai sus că puterile europene sfătuesc pe Turcia să nu priviască încălcarea principatelor din partea Rușilor ca un casus

14. Textul tratatului publicat de nenumarate ori, între altele în: *Le Traité de Paris du 30 Mars étudié dans ses causes et ses effets par le correspondant diplomatique du Constitutionnel*, Paris 1856, p. 411 și urm.

belli, ceea ce ar fi fost peste putință cînd aceste țări ar fi fost privite ca făcînd parte întregitoare din împărăția turcească ¹⁵. Tratatul de Paris întărește părerile diplomatilor; anume după ce în art. 9 se prevede că puterile europene să nu se amestece nici într'un chip în administrația lăuntrică a împărăției otomane, prin art. 26, privitor la principate, se dispune ca organizarea lor să fie întocmită de puterile contractante, dispoziție pe deplin protivnică înțelesului art. 9 ¹⁶. Dar însuși Poarta recunoaște această stare de lucruri, căci altfelu pentru ce ar fi stăruit ea așa de mult ca delta Dunărei, care la început era să fie alipită cătră Moldeva, să se încorporeze împărăției sale, dacă principatele romîne n'ar fi fost decit niște provincii turcești? ¹⁷ În sfîrșit cum s'ar împăca ideia unei depline suveranități a Turciei asupra principatelor cu condiția cuprinsă în art. 24, privitoare la convocarea unor divanuri *ad-hoc*, care să arăte dorința principatelor asupra viitoareii lor organizări politice?

Pentru a nu se tragana încheirea păcii, se prevede ca această organizare să se facă prin un act deosebit; însă această întîrziere a așazării lor desăvîrșite aduce o însemnată răstrîngere a principiilor puse prin tratat, spre marea daună a țărilor romîne.

Franția într'adevăr care sprijinea mai ales țările romîne, perdu în curînd din înriurirea precumpenitoare pe care i o dădea amintirea izbînzilor sale; pe de altă parte schinbarea intereselor politice aduse în curînd pe proteguitoarea noastră a da înapoi a-

15. L'empereur Napoleon III et les principautés roumaines, Paris. 1858 p. 11.

16. I. C. Brătiano. Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris, Paris 1857 p. 25.

17. L'empereur Napoleon III et les principautés roumaines. p. 12. I. C. Brătiano, Mémoire sur les situation de la Moldo Valachie p. 22.

supra mai multor punte în sămănate, înaintea puterilor ce ne erau dușmane, și astfel se născu acea constituțiune hermafrodită conținută în convențiunea de Paris; lucrare a momentului, ea era menită a peri la cea d'întăi ciocnire cu interesele vitale a le poporului asupra căruia era să fie aplicată.

Cele d'întăi conferinți, după sfârșirea războiului se făcuse la Constantinopole, între delegații celor patru puteri ce erau mai de a dreptul interesate în pricină; Turcia, Franța, Anglia, și Austria, în scopul de a hotărî mai de aproape condițiile păcii. Prin protocolul încheit în 11 Februarie 1856, în acel oraș, se declară că ambele țări romîne fac parte întregitoare din împărăția otomană; domni să fie numiți de a dreptul de Poartă; principatele să fie reprezentate în relațiile lor cu țările străine de către agenții sultanului; tratatele încheiate de Turcia cu țările străine să urmeze ca și până acuma a fi aplicabile și în principate; străinii să aibă dreptul de a avea imobile în țările romîne și în sfârșit articulele XXIX și XXX cuprind următoarele dispozițiuni: Art. XXIX: «Legislația constituitivă a principatelor trebuind a fi uniformă, o comisie pe jumătate moldovană și pe jumătate munteană, *aleasă de caimacani în unire cu comisarul imperial* va veni de îndată la Constantinopole, pentru a așaza în locul regulamentului organic, nu numai noiele combinări necesitate prin articulele precedente, ci și toate acele a căror folosință experiența ar fi dovedit'o, și mai cu samă acele ce privesc la organizarea puterii legislative.» Art. XXX: «Lucrarea comisiei va fi supusă înaltei Porți și împărțită de ea înaltelor părți contractante. Ea va fi investită cu aprobarea sultanului, și publicată *în numele său*, la București și Iași, în timp de trei luni de zile»¹⁸.

18. Presa franceză și principatele romîne de T. Codrescu Iași 1856 p.

Turcia, de la care pornește acest proiect credea că, întru cât tratatele între Rusia și Turcia, privitoare la principatele române, au încetat prin faptul războiului, aceste țări sunt căzute pe deplin sub stăpînirea sa; că ea are de acum să reguleze soarta lor, și că are să le încuviințeze numai cât acele scutiri ce va crede de cuviință. Ea uita că, dacă tratatele Rusiei cu Turcia încetase de a mai avea vre o putere, nu era tot astfel și cu tratatele încheiate de Romîni în veacurile al XV și XVI care singure hotărau drepturile lor față cu Poarta, și pe care ea însăși le amintea în art. I al protocolului. Turcia uita principiul elementar al ori cărui drept, anume că daraverile petrecute între două persoane nu pot nici folosi nici strica unei al treile. Ea vroia să se folosiască de izbînzile aliaților ei pentru a-și întinde și a-și mări stăpînirea pe socoteala unor țări, ce păreau a fi lăsate în prada aceluia ce va întinde mai curînd mîna asupra lor.

Ea nu știa că puterile europene avuse de scop a asigura viitorul Orientului în contra ambiției Rusiei, nu însă de a reașaza acest viitor sub vechiul regim turcesc ¹⁹.

Pe cînd Turcii pregăteau țărilor romîne o astfel de soartă, în ele se organiza o mișcare însămuată pentru a dobîndi o așazare a lor care să le înlesnească desvălirea puterilor lor de viață și de propășire.

---

126 și urm. *Elias Regnault* in *Mystères diplomatiques des bords du Danube*, Paris, 1858, p. 19. Principele Munteniei Barbu Știrbei și acel al Moldovei Grigore Ghica combat prin două memorande punctele formulate de Poartă prin acel protocol. Vezi ambele memorande și *Doc. ren. Rom.* p. 963 și 965.

19. *Saint-Marc Girardin*. *Journal des Débats* 1856 April. Vezi și *Presa franceză și principatele romîne* p. 195.

III

UNIREA MOLDOVEI CU MUNTENIA

I. IDEEA UNIREI.

Se pretinde de unii scriitori romîni că ideea unirei poporului lor în un singur stat ar fi aproape tot atît de veche ca și încheierea vieții lor politice. Ei nu lipsesc a invoca în sprijinul acestei păreri numele cele mari ale istoriei noastre: Mircea, Ștefan și Mihaiu. În asemenea susțineri se poate constata numai o tendință foarte lăudabilă, de a se da ideilor mîntuitoare ale poporului nostru o adîncă rădăcină istorică, dar care de altfel nu are nimica a face cu adevărul¹. Despre Mircea știm atîta că el a prins pe Iuga al II-le domnul Moldovei și au ajutat fratelui acestuia, Alexandru cel Bun, a lua corona ei. De la sprijinirea însă a unei rude, pentru a ajunge la tronul unei țări vecine, până la ideea unirei cu acea țară este încă foarte departe. Ștefan cel Mare știm că a scos pe Radu cel Frumos din Muntenia; ceea ce do-

---

¹. Bogat în fantazie în această privire este cu deosebire B. *Boerescu*, *La Roumanie après le traité de Paris*, p. 96.

vedește înviderat că ideea unirei, era peste putință nici de conceput pe atunci, este tocmai împrejurarea că el, în loc de a pune Muntenia sub coroana lui, o dă unui partizan al său de acolo, Laiot Basarab. Și nu doar că i-ar fi lipsit dorința de a o încorpora, dovadă că atunci când a putut, a rupt din ea ținutul Putnei pe care-l încorporă Moldovei; dar el se teme a arăta o asemenea tendință, spre a nu trezi o împotrivire în contra lui a întregii țări, care nu vroia să fie încorporată în Moldova, de oare-ce atare încorporare ar fi privit'o nu ca unire, ci ca o cucerire. Mihaiu Viteazul de și de fapt realizează întrolocarea celor trei țări române: Muntenia, Ardealul și Moldova sub stăpînirea lui, nu întreprinsese atare izbînzii cu scopul de a uni poporul român în un singur corp, ci împins numai de nevoia de a scăpa de dușmanii săi, ce se încuibase în Ardeal întăiu, în Moldova apoi. El vroia să cucerească chiar și Polonia pentru a stîrpi izvorul de unde se alimenta necontentita reîmprospătare a dușmăniilor pornite asupra lui. Ceea mai vie dovadă că Mihaiu Viteazul nu au tins prin cuceririle lui la unirea poporului român, este împrejurarea că el nu se bazază pe elementul românesc, nici în Muntenia nici în Transilvania, spre a-și întemeia puterea, ci în cea d'întăiu pe mercenari străini, jărtfind pe țărani nevoiei sale de bani, în a doua pe Unguri, răspingînd pe Romîni. Totuși Mihaiu Viteazul de și n'a fost îmboldit de ideea unirii în răsboinicile sale întreprinderi, are un merit foarte mare pentru atare idee, acela de a fi pus cadrul ei exterior, și de a fi arătat nouă urmașilor pînza ce trebuie umplută cu marelui tablou². Și apoi e curios de a deduce ideea unirei din răsboaie între țările surori. Intre unire, rezultatul unei îmboldiri

2. Comp. vol III, p. 398.
VOL. VI.

lăuntrice și voluntare, și cucerire, acel al siluirei exterioare, este deosebirea cât ceriul de pământ. De altfel nu înțelegem pentru ce nu s'ar atribui aceeași idee și lui Ioan Vodă cel Cumplit, care pusese pentru un moment mâna pe Muntenia în lupta lui cu Petru Schiopul, ba chiar unui principe străin, lui Iacob Eraclide despotul, care căutase a aduce și el coroana Munteniei pe capul său alături cu aceea a Moldovei și încă nu prin cucerire și prin o răscoală a boierilor munteni, deci prin o mișcare internă, care putea să înfățișeze mai pe deplin o tendință către unire³. Toate aceste însă sunt numai aparente; o mișcare către unirea politică nu se putea face în un timp în care Români erau cu totul lipsiți de unire intelectuală. X

Cel întâiu pas în această direcție fu făcut cu introducerea limbei române în biserică, începînd mijlocul său firesc de rostire a servi și de organ pentru cugetarea sa mai cultă, reflexivă. Inflorirea literară ce fu o urmare neapărată a acestui fericit eveniment, aduse chiar în conștiința poporului român cele d'întăi idei relative la originea, la neamul și la unitatea lui etnică, și Miron Costin, marele cronicar al Moldovei, proclamă pentru prima oară însemnatul adevăr că «Moldovenii, Muntenii și Ardelenii toți de un neam sunt, românesc» că alcătuiesc deci una și aceeași unitate națională⁴. Pe lângă ideea unirei și odată cu ea apăruse celelalte două mari idei pe care se razimă întreaga dezvoltare a poporului român: originea lui romană, pîrghia cea mai puternică a civilizării sale și aceea a stăruinței sale în Dacia traiană, sprijinul cel mai puternic al Românilor de peste munți, în lupta lor cu Ungurii. De îndată ce

3. Vol. III, p. 72 și III.

4. Vol. IV, p. 591; comp. Vol. III, p. 400.

atari idei luaseră naștere în mintea poporului român, se zămislise în el și odrasla unității politice, care aștepta numai momentul favorabil pentru a se desvolta și ea ca un arbore trainic.

De și curentul născut în țările dunărene trebui să scadă în puterile lui prin împlîntarea grecismului în mintea românească, totuși indirect, prin reacțiunea culturii naționale contra celei străine, ascuțindu-se dorința după o viață liberă și demnă, se întări această direcțiune; și prin lățirea în ascuns a fondului comun de cugetare românească, se consolidă baza pe care se hultuise ideea unirei.

Un nou avînt trebuia să dobîndească atare idee prin a doua înflorire a gîndirii romînești la cugețătorii Ardealului. Ei reluară la cercetat, și în chip mai temeinic de cît scriitorii moldoveni și munteni ai veacului al XVI-le, cele trei idei mari generatoare ale avîntului cultural al poporului român, le răspîndiră mai întins și le făcură să pătrundă mai adînc în conștiința lui; de atunci ele deveniră la toți Romîinii culți un crez național, și treziră în fundul sufletului lor un vis măreț, o țintă a vieții, întrolocarea tuturor Romînilor și într'o unitate politică, după cum erau uniți prin gîndiri și simțiri comune.

Pe lîngă această țintă a căreia realizare trebuia să fie îndepărtată, tocmai din pricina mărimii ei, ideea unirei îmbracă însă și o formă mai răstrînsă, mărginită de o cam dată la cele două țări mai libere romîne: Moldova și Muntenia. Aici se adăugea pe lîngă unitatea neamului, și comunitatea de gîndiri născute din o soartă comună, repercutate tot de-a una de ecoul celei-lalte țări, un paralelismu în desvoltare, așa de deplin în cît încetează de a mai fi datorit jocului întîmplărei, și devine productul acelorasi puteri, care împingeau din lăuntru în afară fenomenele istoriei.

Inceputul soartei comune a vlăstarilor române din Moldova și Muntenia, cade la însuș descălecareă, care împinsese pe o parte din poporul român, a eși din țară de baștină a naționalității lui, cetatea carpatină și a se revărsa către văile roditoare a le Nistrului și Dunărei. Pornite ca niște râuri dătătoare de viață pentru câmpiile ce veniră să rodească, ambele ramuri a le poporului român trebuiau să deie naștere, în ambele țări născute din a lor răspîndire, unei istorii în mare parte asemănătoare: aceleași zile de fericire și răstriște: aceleași înrîuriri exterioare care hotărîră în mare parte mersul dezvoltării lor. Mircea și Stefan, Ioan cel Cumplit și Mihaiu Viteazul, Mateiu Basarab și Vasile Lupu, Brancovanu și Cantemir, Gh. Lazăr și Gh. Asaki, și apoi mai încoace răstrîngerea tot mai mult a firelor comune, până ce se contopesc ambele țări în un corp unitar. Toate aceste împrejurări își găsesc explicarea în faptul că era istoria aceluiași popor, așazăt în așelaș mediu geografic, și împărțit numai din întîmplare în două state deosebite. Intîmplătoare nu este asemănarea ci desbinarea lor; de aceea și trebuiau să sfîrșască ele prin unire, menirea lor din vechi, de atunci de cînd pornise ambele pîrăe din creștetul Carpaților, pentru a da în valea roditoare naștere unui riu mare, plin și unic. Forma de astăzi a statului român liber a fost determinată de descălecare, precum unirea mai îndepărtată a întregului neam va avea de pricină comunitatea lui de rasă și de origine. Unirea Moldovei și a Munteniei are în ultima analiză o cauză geografică, precum cea mai îndepărtată a întregului neam va fi datorită identității lui etnografice, căci natura a hotărît tot deauna formele create de mintea omenească ⁵.

5. Comp. un studiu al meu: Intîmărirea țărilor române în Revista pentru istorie, arheologie și filologie a d lui *Gr. Tocilescu.*, V, p. 309

Cu cît se înaintau vremurile, cu cît se strica mai rău soarta poporului român, cu cît se ascuțiau suferințele lui prin afundarea tot mai adîncă în noianul încălcărilor; cu atîta apărea mai în față identitatea intereselor lui; cu atîta el se convingea mai tare că protestările trebuiau să fie aceleași, spre a avea mai puternic efect; cu atîta el învăța a prețui unirea puterilor sale, spre a eși din prăpastia în care era cufundat. După sfortările comune spre a scăpa din apăsarea turcească, acele încercate spre a răspinge de pe capul său copleșirea grecească; și cînd veniasul mîntuirii cu revoluție din 1821, ea porni în contra Grecilor în ambele țări deodată, căci ambele aveau interesul identic de a nu cădea în peire pentru o cauză ce le era străină. Cînd fură să se reintroducă domniii pămînteni, din ambele țări plecară deputații și tînguii la Constantinopole și cînd cererea le va fi încuviințată ambele se bucurară de izbînda lor. De atunci încoace istoria amînduror provincii romîne reproduce acelaș mers atît politic cît și cultural, și o doesebire nu se mai poate întîlni de cît în nuanțele faptelor sau în personalitatea oamenilor ce le îndeplinesc.

Este în natura omului ca faptele să se cristalizeze în idei, și un fapt care era oare cum în aer, care înconjura pe toată lumea cu puterea evidenței, trebuia de la o vreme să și găsească un răsunset intelectual. Nevoia cea firească și naturală a unirei trebuia să și afle și rostirea ei teoretică. În care minte se aprinse pentru prima oară această scînteie, nu se mai poate lămuri astăzi, ca toate întrebările asupra începuturilor. Pe la 1830 unirea își găsia un resunet poetic în strofele lui Iancu Văcărescu adresate Milcovului, în care ocărăște pe acel pîrau pentru despărțirea fraților.

O corespondență din București din 1834 spune

că ideea unirei preocupa pe atunci toate spiritele ; dar Rușii fiind stăpînii principatelor, niminea nu îndrăznea să o propună, cînd de odată și pe neașteptate însuș Rușii o chiamă la lumină.

«Ideea unei întruniri a celor două principate în un mare ducat al Daciei, ne spune acea corespondență a unui Moldovan aflător în București, nu numai că nu a rămas necunoscută Rușilor, dar a primit chiar nu de mult oare care încurajare din partea lor. O instrucție comunicată de dl. Minziaki comitetului reformelor și care trata despre dispozițiile, și principiile generale de stabilit în regulament, arăta cu putere foloasele și urmările priincioase care ar rezulta pentru ambele principate de la grija ce ele ar lua a răstrînge din ce în ce mai mult legăturile care le unesc, așa ca să nu facă, pe cît ar putea decît o singură națiune. Unul din comisari, dl. Catargiu (visternicul Iordache Catargiu comisar moldovan) lua act de atare recomandare pentru a propune unirea ambelor provincii sub o singură ocîrmuire. Atare propunere adoptată de întreg comitetul, și agreată de generalul Kissileff și de dl. Minziaki fu trimisă la Petersburg. Ea reveni de acolo cu invitare de a-i da urmare, și comisiunea să se ocupe cu a ei redactare, cînd dl. Catargiu ceru ca, pentru a înlătura ori ce gelozie, să se adaugă clauzula că principele ce ar fi să se institue, pentru a ocîrmi noul stat, să nu aparțină uneia din cele trei mari puteri încunjurătoare. Dl. Catargiu atribui acestei propuneri părăsirea în care fu de atunci lăsat proiectul unirei. De acolo înainte nu se mai vorbi de el, sau că Rusia să fi văzut, în modul cum a fost primit, un scop protivnic, sau că clauzele ce vroia a se adăuga dădeau de greș oare care speranță de ambiție personală. Creațiunea unui mare ducat al Daciei, urmează corespondența mai departe, mi-a părut a fi aici. (în

București) rostirea dorinței celei mai obștești al acestei țări. M'am pus în Iași în legătură cu tot a se putea întilni ca oameni ce luau o parte la trebi și cu toții, fără nici o provocare din parte-mi, îmi rostiau aceeași dorință. La ideia unirei celor două provincii se adauge aceia de a remite ocîrmuirea unui principe străin. Și aceasta este o dorință generală, chiar la acei ce ar avea un interes ca să fie atfleliu. Beizadea Ghica îmi spunea: tatăl meu a fost gospodar, moșul meu se află acuma; cu toate aceste nu sunt jărtfe pe care nu le aş face, pentru a procura țării mele cele două singure baze de existență care să-i poată învoi speranța unei statornicii oare care: intrunirea celor două principate și rîdicarea unui principe străin. Marele vornic Filipescu îmi spunea că ar primi cu lacrimi de recunostință ori ce principe străin, fie cine a fi: în sfîrșit dorința de a videa sau Dacia, sau chiar principatele în starea lor de astăzi, subtrase de la proteguirea exclusivă și imperioasă a unei singure curți și pusă sub acea a marilor puteri europene, această dorință de lung timp manifestată, mi-a fost de asemenea de mai multe ori repetată atît la Iași cît și la București, și realizarea ei este considerată că trebuind să îndeplinească opera de regenerare a acestor țări»⁶. Tot pe atunci ideea unirei țărilor dunărene găsia un răsunset și în o pană străină care scriea o broșură asupra acestei chestiuni, căutînd să dovedească de ce importanță

---

6. Această prea interesantă corespondență, datată din București, 17 Mart 1834, a fost reprodusă de *Moniteur universel*, Paris, 18 Septembre 1859, care pune în introducere: nous croyons qu'on ne lira pas sans intérêt l'extrait suivant d'une correspondance écrite il y a plus de 22 ans sur cette importante combinaison, qui dès lors préoccupait vivement les populations¹. Doc. ren. Rom. III. p. 826. C. Brăiloiu în un articol publicat în *Romnul* din 1867 p. 19 amintește despre această corespondență arătînd cum încă de pe atunci boierii doriau unirea sub un principe străin. Corespondența este dată ca trimisă de către un Francez: *Bois le Comte*.

este Moldo-Valachia în afacerile Orientului și rezumînd cercetările făcute prin următoarele cuvinte: «În scurt Turcia, dacă ar gîndi cu maturitate, argăsi că poate să se lipsască de neînsemnatul tribut pe care i-l oferă aceste țări, pentru a vîdea siguranța în a ei împărăție. Austria va eși din apatia ei pentru integritatea teritoriului ei, iar Anglia și Franța pentru interesul civilizației și a comerciului lor vor executa proiectul unui regat moldo-valac care s'ar împăca cu a lor interese, cu onoarea și demnitatea lor și a păcii Orientului»⁷.

Corespondența reprodușă aici ne arată că de îndată ce ideea unirei întrasă pe calea reflexivă, ea se limpeze și dăduse naștere le corolare neapărate pentru a deveni într'adevăr pîrghie a progresului. Întăi adaosul cătră ea a principelui străin din o dinastie europeană. Și să nu ne mirăm că Romîni, abia mîntuiți de domnitori străini, iar sub de aceștia vroiau să'și plece capul. Era o deosebire uriașă între principele străin așa cum el era cerut acuma, membru al unei case domnitoare europene care putea să deo coroanei românești vază și sprijin la vreme de nevoie, și a tirdisitorii greci, slugi ascultătoare ai tiraniei turcești. Apoi Romîni știau prea bine că o stabilitate era peste putință cu domnii naționali, întru cît ne mai existînd o stîrpe domnitoare, toți boerii puteau să aspire la domnie, și atare năzuință trebuia să arunce vecinic țările lor în frămîntările și frigurile schimbărilor de domnie. In contra unei atare stări periculoase nu rămînea însă altă scapare decît dinastia de origină străină. Dar atare cerere a principelui străin era încunjurată ea însuș cu garanții, pentru a nu face din statul romîn un vasal al puterilor imediat intere-

7. Poids de la Moldo-Valachie dans la Question d'Orient par M. de O*** ancien agent diplomatique dans le Levant, Paris, 1838.

sate și de aice clauzula că el să nu poată aparține a caselor celor trei monarhii mărginașe ale țărilor române. Atare clauzulă răci îndată pe Ruși despre ideea unirei Românilor, de oare ce ei dacă vroise contopirea lui, o făcuse numai în scopul de a-i supune unui principe din neamul rusesc.

A doua cerință care trebuia prin îndeplinirea ei să vină a încununa opera unirei, era scoaterea statului român de sub protectoratul rusesc, care se arătase atît de îngreuior și de absorbant, și punerea acestui stat sub scutul tuturor puterilor europene. Observăm că de și se agitau atare chestiuni de interes național printre boerimea timpului nu se vede nici o rostire în privirea schimbării și a constituției launtrice, a desființării privilegiilor și a introducerii ideii dreptății în un organism social, care era tocmai tăgăduirea ei cea mai fățișă. Atare idee era să fie adaosă de generația următoare, cea din 1848, la opera de regenerare a poporului român, și apoi toate aceste cerinți fiind consfințite prin noua organizare dată de congresul de Paris țărilor române, și introduseră în ele o viață nouă, bazată pe elementele adevăratului progres: naționalismu și egalitate.

Să ne întoarcem însă la ideea unirei.

De și Rușii părăsise cum am văzut ideea unirei deplină a țărilor române, așa cum fusese propusă de Iordache Catargiu, ei introduc în regulamentul organic ideea lor primordială a răstrîngerei vieții comune a poporului din ambele principate, și legiuirea rusască după ce pune ca principiu în art. 425 că: «originea, religia, obiceiurile și asămănarea limbei locuitorilor ambelor principate conțin elementele unei uniri intime, care a fost întîrziată și împiedecată prin împrejurări întîmplătoare și de a doua mîină, că foloasele și urmările bine-făcătoare ce ar izvorî din întrunirea acestor două popoare nu ar putea fi puse

la îndoială; că elementele contopirii poporului moldo-valac sunt chiar puse în acest regulament prin asamănarea administrației ambelor țări» — după ce, zicem, regulamentul pusese acest principiu, în art. 426 el întemeiază pe dînsul nevoia instituirii unei «comisiuni mixte din partea guvernului ambelor principate, cu menirea a preface într'un singur trup legile moldo-valace, identitatea legislației fiind unul din mijloacele cele mai potrivite, pentru a aduce la împlinire această unire morală».

Ambele ramificări ale ideii unirei neamului românesc deveniră de acolo înainte niște puternici rîdicători ai vieții sale morale. Substratul lor, comunitatea de simțiri, cugetări și interese se lăți tot mai mult, prin desvoltarea unei producții literare și naționale, care făcea să tresară în întregul corp struna atinsă în o parte a lui. Foile periodice întemeiete în principate întâi în 1829, apoi în Ardeal în 1839, deveniră organele de transmitere grabnică și întinsă a tuturor gîndirilor încolțite în ori-ce ungher al țărilor romîne. Creațiunile poezilor, discursurile patriotice, studiile istorice, într'un cuvînt întregul val de gîndiri referitoare la trezirea și slăvirea națiunii, născute ele ori unde, erau de îndată reproduse de gazetele surori, așa că toți Romîni din toate părțile se bucurau și-si încălziau sufletul la razele binefăcătoare ale soarelui național. Romîni începură a simți că pe lîngă viața colțului lor de pămînt mai era și viața întregului.

Pe lîngă această lățire a culturai naționale care apropia pe toți Romîni unii de alții, fapte speciale răstrîngeau tot mai mult pe acele două ramuri ale lor care trebuiau să se uniască mai întăiu într'un singur mănunchiu. Așa la căderea lui Alexandru Ghica din tronul Munteniei, în 1842, mai mulți boeri munteni trimit pe Ioan Ghica la domnul Moldovei

spre a-i oferi și coroana Munteniei. gîndindu-se astfel a realiza unirea cea mult dorită. Nu era încă timpul de a se realiza asemenea idei și mai trebuiau încă pregătite mințile pentru ca unirea să devină o pornire a popoarelor și nu făptuirea cîtor-va individualități. Domnitorul Munteniei Gheorghe Bibescu face un mare pas spre contopirea intereselor ambelor țări surori, suprimînd în 1843 vămile dintre ele. Această măsură atît de favorabilă pentru ambele trunchiuri ale Romînilor din Muntenia și Moldova îi făcu să resimtă în interesele lor chiar efectul fericit al înlăturării unei supărătoare împiedecări. În urma unei asemenea măsuri se putu ceti în condițiile vinzării vămilor ambelor principate din 1853 următoarele cuvinte mult înșămănătoare: «Ori unde într'aceste puncturi se pomeneste de graniță, margini sau hotar se înțelege sub această numire linia încunjurătoare amînduror principatelor»⁸. Astfeliu începură Romîni a se deprinde ca *hotarele unei patrii comune*, care trecu în curînd de la daraverile comerciale la întreaga viață și toate a le ei manifestări. Conform cu atare împrejurări întîlnim în Foaia pentru minte din 1843 atribuindu-se de un anonim pricina înapoiei Romînilor în faptul că «nici odată Moldova și cu Muntenia nu au alcătuit o unire între ele, ei au fost vecinici dușmane și sfișiete chiar în lăuntrul lor prin împărechierile boierilor. Numele Milcovului, riu cobitor de nenorociri, în loc de a spăla odată păcatele politice ale națiunei moldo-romîne, astăzi leneș, despărtește nu numai trupul în privința geografică ci și politic în toate privințele». Articolul este însă împiedecat de cenzura austriacă a urma mai departe⁹.

8. Buletinul oficial al Munteniei p. 1853, Mai 21 p. 128.

9. Foaia pentru minte, inima și literatură, 1843, p. 124.

Revoluția din 1848, care aduse în mare fierbere întregul val de gândiri ce se adunase prin lucrarea veacurilor în sufletul poporului român, trebuia să dea o îmboldire mult mai vie și ideei unirei și anume în ambele ei forme, atât mai răstrînsă a Moldovei cu Muntenia, cît și mai întinsă, a întregului neam românesc. Așa pe cînd Mihailu Cogălnicianu cerea în vestita sa scriere: Dorințele partizei naționale din Moldova, ca încunare a tuturor, unirea țărilor surori, Pruncul român a lui Constantin Roseti în apelul său către «frații noștri din Moldova» spunea că: «Munteanul și Moldoveanul sunt frați, o singură nație. Voi fraților ați făcut începutul, dar din nenorocire n'ați putut izbuti. Nu e vina voastră: vouă vă rămîne gloria de a fi început, nouă cea de a fi săvîrșit»¹⁰. Și ideea unirei tuturor Romînilor își găsi un răsunset în revoluția din 1848, acea mișcare care răscoli toate ideile fundamentale ale poporului român, toate dorințele lui după libertate și neatîrnare exterioară, dreptate și egalitate launtrică și viață comună a întregului neam românesc. Formularea ei cea mai lămurită se găsește în o scrisoare a lui Neculai Bălcescu în care el expune planul întregii mișcări pe care regenerarea romîni trebuia s'o îndeplinească spre a-și ajunge ținta desăvîșit, în care după ce analizează țalul revoluției din 1821 și acel al mișcării din 1848, adaugă că ar mai rămînea de făcut două revoluții pentru a ajunge capătul dorințelor poporului român, una de unitate și alta de neatîrnarea națională. Prin revoluția de unitate el înțelege unirea tuturor Romînilor. «România noastră există, exclamă el cu convingere puternică, și orb e acel ce nu o vede. Ea poate exista sau în folosul Turciei sau în acel al Austriei, după cum una din aceste două puteri vor

10. Pruncul român din 4 Septemvrie 1848;

favoriza-o; dar poate exista și în contra lor, de vor vroi s'o împiedice. Maghiarii cei luminați nu se opun întru cât văd că nu pierd nimica, ba din protivă câștigă. Se poate din întâmplare ca revoluția de unitate națională să fie în acelaș timp o revoluție de nea-tîrnare. Se poate că înainte ca nația noastră să reîn-tre în drepturile ei, să se scurgă un veac, un veac în decursul căruia să fim meniți a ne război cu Rușii, precum am petrecut zece veacuri în lupta cu barbarii și patru cu Turcii; dar ce este un secol în viața unei națiuni»¹¹?

Și Bălcescu avea dreptate a închiega în fierbintea lui minte atare visuri dragi și iubite, căci el lucra în Transilvania la împăciuirea Romînilor răsculați, cu Ungurii, pentru a se opune cu toții amenințărilor rusești, Sub presiunea evenimentelor, Ungurii se prefăcuse chiar a ceda Romînilor, recunoscîndu-le dreptul de a exista ca naționalitate a parte în Transilvania¹². Până să plece Bălcescu la Romîni din țara Moșilor pentru a le propune împăcarea, revoluția ungurească era zdrobită la Villagos de puterile rusești.

Încă din 1844 se înființase în Paris unde mulțime de romîni din Moldova și Muntenia căuta în-vățătură, o societate care avea de scop a sprijini la studii în capitala Franței pe Romîni din ori ce loc. În 1846 societatea își constituie o bibliotecă prin si-lințele lui Scărlat Varnav, care devin centrul comun de întrunire al tuturor Romînilor¹³. În 1851 însu-flețită prin adăugirea emigraților Romîni societatea

11. *N. Bălcescu și Al. Golescu*, Paris 4 Martie 1850 în *Ivan Ghica* Amintiri din pribegia după 1848, p. 472. Mai sus p. s'au reprodus părțile celelalte din scrisoarea Bălcescului.

12. - Vezi adresa ministrului ungar *Bathyan* c. *Bălcescu* din 14 Iulie 1849 care aduc cererile Romînilor formulate de Bălcescu, Amintiri p. 171.

13. Biblioteca romîna din Paris fondată în anul 1846, Paris 1846 (Bibl. acad. Col. Sturza, No 3408).

studentilor din Paris publică un ziar intitulat *Juni-mea română* care apare însă numai în decursul a câtorva luni din acel an. În prospectul ziarului redacția spune între altele că între talhari și armatele împăratului Neculai nu e decît o deosebire de număr: din dreptul de apărare naște principiul solidarității între popoarele cu aceeași soartă. Astfel noi Romîni care suntem apăsați de Ruși în Basarabia, de Ruși și Turci în Moldova și Muntenia, de Austriaci în Bucovina, Transilvania și Banat, suntem solidari cu Polonii și Italienii, care sufăr ca și noi tirania ruso-austriacă. Studentii cer deci neatîrnarea și unirea tuturor Romînilor și organizarea adevăratei democrații ¹⁴.

De la acea dată înainte, scrierile care arătase dorințele Romînilor se înmulțiau pe fie ce zi, publicate atît de Romîni cît și de străini, mai ales Franceji, ce le îmbrătoșase cauza din curată simpatie, și aceste scrieri publicate parte în broșuri, parte în marele organe a le presei franceze precum în *le Constitutionnel*, *la Presse*, *les Debats*, *le journal de le Gironde*, *le Siècle*, *le Pays*, *la Revue des deux Mondes*, *Times*, *Vanderer*, puseră în curînd pe întreaga Europă apusană în cunoștință despre lucruri cu totul pînă atunci necunoscute de ea! Originea, neamul, aspirațiile Romînilor și pericolul căroră existența lor era expusă.

Cînd veni tratatul de Paris, diplomații Apusului, știau că pe lîngă chestiunea Orientului, și ca o anexă importantă a ei, eră și chestiunea Romînilor, și de aceea ei se ocupară de soarta acestui popor în marele act internațional, căruia datorim existența noastră actuală. Iată în ce este însemnată lucrarea revoluționarilor din 1848 ¹⁵.

¹⁴. Bibl. acad. col. Sturză. No. 3408.

¹⁵. O bibliografie completă a scrierilor privitoare la unire ar fi o lucrare interesantă. O parte din ele a fost adunate în scrierea mea, *Răsboiele dintre Ruși și Turci și învierea lor asupra țărilor romîne*, Iași, 1881, II, p. 248; o parte din ele reproduse în extenso în *Doc. ren. Rom.*, vol II și III.

2. UNIREA ȘI PUTERILE EUROPENE.

Prin tratatul de Paris țările dunărene române fusesse scoase de sub autoritatea exclusivă a puterilor care până atunci determinase destinele lor și urmau să fie reorganizate, după ce mai întâi era să fie consultată dorința poporațiilor asupra acestui punct. Atare dorință ne este cunoscută din istoricul ideii regeneratoare a vieții lor, acea a unirei. Să vedem acum ce formă s'au împăcat să deie dorințelor românești, puterile întrunite la Paris, pentru a pune un capăt crizei Orientale. Spre a înțelege pe deplin lucrarea congresului trebuie să luăm lucrurile de la începutul tratărilor pentru noua pozițiune ce era să fie făcută țărilor române,

Încă din întâiul an al războiului puterile apusene, dorind să răstatornicească pacea cât se poate de curînd, hotărîse sub forma celor patru puncte condițiile, în care ele înțelegeau ca pacea să fie încheiată. În un memorandum împărtășit curței rusești de către împuterniciții Austriei, Franței și Angliei în 23 Decembrie 1854, se spune, în privirea principatelor, că puterile «înțeleg că nici una din stipulațiile vechilor tratate a le Rusiei cu Poarta privitoare la zisele provincii nu ar putea fi mănținute la încheirea păcii și că întocmirile ce ar fi să se facă în privirea lor, au a fi astfel potrivite, în cît să deo o mulțămire deplină drepturilor puterii suzerane, celor a le principatelor, pe cît și intereselor generale a le Europei»¹.

1. Doc. ren Rom., II, p 559.

În luna lui Mart, anul următor, deschizându-se conferențele de Viena, Rusia care prevedea sfârșitul războiului, declară că se unește în totul la această părere, cu condiție numai cât ca: «nouvele orînduiri să nu lipsască pe principate de nici din unul foloasele de care se bucurase până acuma, în privirea administrativă, financiară și comercială»². În anexa la protocolul conferenței I se hotărăsc drepturile neapărate a le principatelor și anume: ca ele să urmeze înainte a atîrna (continueront à relever) de Sublima Poartă în puterea capitulațiilor și haturilor împărătești. Li se garantează teritoriul lor, o ocîrmuire neatîrnată și națională, libertatea cultului, a legiurii, a comerțului și a navigației: ele vor avea o putere armată. Poarta nu va putea înterveni militărește în ele decît după o întălegere cu puterile garante. Imputernicitul francez cere, în a doua conferență, scoaterea cuvîntului «teritoriu» din garanțiile ce erau să se deie principatelor «nevroid să înlătoreze puțința de a întruni odată teritoriile ambelor țări în unul singur, dacă această unire ar fi judecată în stare de a ușura ocîrmuirea și a favoriza înteresele lor»³.

Cu acest cuvînt al reprezentantului Franței cade pentru intăia oară ideia *unirei* în conferențele diplomaților europeni, cărora le era delegată, între alte însărcinări, și acea atît de nobilă pe cât și de primejdioasă, de a hotărî soarta unui popor.

În conferența a II-a și a III-a se hotărăște a se consulta dorința poporațiilor, fie asupra mănținerei legiurii în ființă, fie asupra schimbărilor ce ar fi de făcut în ea⁴. În sfârșit în conferența a VI-a impu-
 ternicitul francez, lăsînd însă tot cîte una ideile

2. Idem, p. 614.

3. Idem, p. 623.

4. Idem, p. 624 și 627.

din mintea sa, pentru a nu spărie pe cei interesați în cauză, adaugă că „gîndul celor trei cabinete aliate n'a fost numai cît de a sustrage teritoriul principatelor de sub o înfriurire exclusivă, dar încă de a face din ele un feliu de stavilă firească peste care aceasta să nu mai poată trece, pentru a amenința chiar inima împărăției otomane. Mijlocul cel mai nimerit ar fi unirea principatelor cerută chiar de natură, prin identitatea limbei, a moravurilor, legilor și intereselor. Unirea ar răspunde pe deplin dorințelor poporului moldo-valac; apoi și interesul sultanului ar fi mai bine aparat, prin o mare provincie de aproape 4,000,000 de suflete, în locul celor două principate, până astăzi prea slabe, pentru a opune cu izbîndă o stavilă înaintării Rusiei». Tot pentru aceleași temeuri Franția mai cere ca «ocîrmuirea noului principat să fie tare; pentru care ar fi neapărat a se încredința ocîrmuirea sa unui principe din o familie domnitoare a Europei». Reprezentantul Turciei înlătorează de o cam dată aceste propuneri din discuție, observînd că «chestiunile ce au fost atinse de împuternicitul Franției ar lovi prea direct în drepturile puterii suzerane, încît el crede că inițiativa de propunere în privirea lor ar trebui păstrat guvernului său⁵, lucru la care se unesc și reprezentanții Austriei și a Angliei.

Conferențele din Viena, neputînd însă aduce înțelegerea asupra punctului al III-le, mărginirea puterii rusești în marea Neagră, negocierile se rup în 4 Iunie 1855, pentru a reîncepe tocmai în Paris, după luarea Sevastopolului.

În a VI-a întrunire a congresului din Paris (3 Mart 1856) comitele Walewski, împuternicitul Franției și președintele congresului, reimprospătînd ideile sus-

---

5. Idem. p. 639 și 641.
VOL. VI.

ținute de colegul său, baronul de Bourqueney, în conferințele vieneze, propune ca, «înainte de a se începe discuția privitoare la organizarea principatelor, să se hotărască o chestiune de principiu, anume dacă aceste două provincii au a rămînea despărțite, sau dacă nu ar fi mai bine să se întrunească în una singură, arătînd că unirea răspunde pe deplin la niște necesități descoperite prin cercetarea cu luare aminte a deosebitelor lor interese. Congresul ar trebui să o primiască și să o proclame».

Imputernicitul Angliei împărtășește și sprijine aceeași propunere, «întemeinduse mai ales pe folosul ei, și pe nevoia de a se lua în serioasă luare aminte dorințele populațiilor, de care e totdeauna bine de a se ținea samă.» Delegații puterilor protivnice unirii tăgăduesc atunci tocmai existența acestor dorinți ale Romînilor de a trăi o viață comună, cel turcesc arătînd că nu se poate atribui despărțirii principatelor situația căreia trebuie a se pune un capăt; că despărțirea lor datează din timpurile cele mai vechi și este urmarea firească a moravurilor și obiceiurilor lor; că oare care indivizi, sub înfrurirea unor considerații personale, au putut să formuleze o părere protivnică stărei actuale: dar că de sigur aceea a populațiilor nu poate fi atare» iar comitele de Buol, reprezentantul Austriei, susține că: «de și nu este imputernicit a discuta o așa chestiune, totuș crede că nimic nu ar îndreptăți unirea celor două provincii. Popolațiunile n'au fost consultate, și dacă se ie în bagare de samă prețul pe care îl pune fie ce colectivitate de oameni pe autonomia sa, se poate declara, *a priori* că Moldovenii și cu Muntenii doresc înainte de toate a păstra așazămintele lor locale și despărțite». El mai adaugă că nimene nu poate fi mai în poziție de cît imputernicitul Turciei pentru a aprețui adevăratele nevoi și dorinți a le populațiilor.

Reprezentantul Sardiniei observă că chiar în regulamentul organic se prevede în principiu unirea celor două țări române, iar acel al Rusiei arată că «guvernul său, putîndu'și da samă de nevoile și dorințele ambelor principate, sprijină proiectul de unire, ca unul ce ar trebui să ajute la propășirea acestor provincii».

Puterile favorabile unirei, care erau pe atunci Franția, Anglia, Rusia și Sardinia (cătră care se alipește mai tîrziu și Prusia, chemată a lua și ea parte la congres), văzînd că acele protivnice tăgăduiau principatelor nu *dreptul* ci *voința* de a se uni, întemeindu-se pe susținerea că dorința lor asupra acestui punct nu fusese consultată, se hotărăsc a îndeplini și această cercetare, constituînd comisiunea europeană, în scopul de a culege tocmai dorințele populațiunii țărilor române. Se înțălege că puterile protivnice nu se putură opune la o măsură pe care împlăcit ele însăși o ceruse, cugetînd pe de altă parte că le va fi ușor de a face ca rostirea dorită să se facă conform cu tendințele și interesele lor⁶.

Care erau motivele ce făceau pe puterile apusene a se interesa de soarta Romînilor, a-i subtrage de sub înfriurirea rusască, a-i protegui chiar în protiva încălcărilor vechiului lor suzeran și a-i pune sub garanția colectivă a tuturor statelor Europei? Ce lucru mai ales împingea pe Franția și pe Anglia a sprijini chiar dorința cea mai scumpă a poporului romîn, unirea sa într'un singur stat?

Pentru cel ce cugetă rece, este învederat că mo-

6. Protocolul al VI-lea al congresului de Paris, ședința din 8 Mart 1856, idem, II, p. 1015—1016. Austria deci au emis pentru prima oară ideea consultării populațiilor, cum observă și I. C. Brătianu în Mémoire sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris, 1857, Paris, idem, II, p. 154. În ședința din 14 Martie Protocolul N ro 9, idem. II, p. 1023, se hotărăște instituirea comisiei europene și chemarea divanurilor ad-hoc.

tivele unei asemenea purtări nu pot fi căutate de cît în interesul acelor puteri însăși și nu în idei de omenie, cu atît mai puțin în faptul că Franția, descoperind pe malurile Dunărei o națiune de aceeași viță cu dînsa, întindea surorii sale o mîină de ajutor.

Care era interesul Franției și al Angliei la Dunărea de jos și ce vroiau ele să facă cu Romîinii? Cel mai îndemănatoc mijloc de amestec al Rusiei în trebile lăuntrice a le Turciei fusese proteguirea creștinilor, dintre care Romîinii erau aceia care se înfățșau întăi privirilor lor. Prin tratatele încheiate cu Turcii, Rușii dobîndise un drept de ingerință tot mai precumpenitor în daraverile Romîinilor și cu încetul ajunsese a împărți suzeranitatea asupra lor împreună cu Turcia. De aice însă decurgea pentru Europa o nesigurantă din cele mai mari. In fie ce moment Rușii puteau, din pricina ciocnirii lor cu Turcii în principate, să declare răsboiul acestora, punînd astfel neconținut în primejdie interesele cele mari a le Apusului. Răsboiul Crimeei fusese început tocmai pentru a împiedeca un pas mai hotărîtor al Rusiei în proteguirea creștinilor. Izbînda aliaților trebuia numai decît să aibă de efect înlăturarea din rădăcină a acestei protecții, începînd cu Romîinii. Nu decî numai pentru Romîini se interesa Europa, și cu deosebire Franția, căci am văzut cum altă dată Napoleon cel Mare era dispus să ne dee Rusiei, cu toate că și el va fi auzit despre originea noastră și despre comunitatea noastră de singe cu poporul francez. Sprijinul încuviințat Romîinilor se făcea în scopul ca, prin întărirea lor la gurile Dunărei, să se pună o stavilă atacurilor neconținut reînprospătate ale Rusiei contra împărăției mohametane, care atacuri puneau în fie care moment în pericol siguranta Europei; dar Apusul vroia tot odată subtrăgînd pe Ro-

mîni de sub barbaria turcească și dînd ascultare dorințelor lor, să înlătore influența rusască, cătră care erau în chip fatal îndreptați de cîte ori suferințele impuse lor de Turci deveniau prea ascuțite. Interesul însuș al Europei cerea deci să se îngrijiască de acel al Romînilor și de aceea în tratatul de Paris se face o atît de largă parte acestui din urmă, și unirea cea dorită și răspîndită de pribegii din 1848 prin toate mijloacele putincioase este chiar luată în bagare de samă de reprezentanții marilor puteri⁷.

Austria avea un interes mult mai nemijlocit la apărarea principatelor de cotropirea rusască. Ea se temea că, dacă ar pune Rusia mîna pe dînsese, să nu vie în atingere cu Slavii din peninsula Balcanului, prin care ar încinge pe Austria în un cerc întins de populațiuni de aceeași vită (și în parte de aceeași religie), cu popoarele supuse împărăției austriace; ar unelti neconținut intrigi și resculări în această împărăție și ar lucra astfel la dărăpănarea ei prin aceleași mijloace cu care ar fi ajuns a surpa împărăția turcească. Pe lîngă acest interes mare politic, mai era unul comercial care hotăria în acelaș sens politica austriacă anume plutirea, pe Dunărea, pe care Rusia căuta să o îngreuie în toate modurile, spre a atrage comerțul mării Negre în porturile sale. Acuma se înfătoșa Austriei prilejul cel mai minunat pentru o deplină stăpînire pe puternica vîină de apă, răsuf-lătoarea împărăției sale spre marea Neagră; de aceea

7. Franția susținea pe Romîni din principiu precum făcuse cu Mehemed Ali. Ea vroia să înlocuiască elemental putred al Osmanilor cu alte mijloace de rezistență contra Nordului. Anglia numai cît din un interes momentan; de aceea pe cînd Franția susține până la sfîrșit unirea Romînilor, Anglia o părăsește. Les voyageurs en Orient în *Revue des deux Mondes*, XVIII, p. 336. Comp. l'empereur Napoleon III et le principautés roumaines și *Walewski c. Thouvenel*, 29 Martie 1856, Doc. ren. Rom. II p. 1105 Tot din acest motiv ceruse altă dată Anglia, în 1824, neutralizarea principatelor. *Felix Colson*, De l'état présent et de l'avenir des principautés, p. 289.

și videm pe Austria propunînd cea d'întăiu retrocedarea Besarabiei către Moldova¹⁰, fiind că o asemenea îndepărta pe Ruși de malurile Dunărei,

Dacă însă era primejdios pentru Austria ca Rușii să se așaze în principate, era (sau cel puțin guvernul ei credea că este) tot atît de primejdios pentru dînsa de a se întări elementul român.

Austria este alcătuită din o mulțime de naționalități deosebite, care nu sunt reținute împreună decît prin tradiția istorică ce le au legat de casa de Habsburg. Ea samănă în această privință Turciei, cu singura deosebire înșămnată, că în Turcia elementele deosebite au fost cucerite de către unul predominant, pe cînd în Austria precumpănirea elementului german nu este datorită unor împrejurări violente, ci unei încete formațiuni istorice. Dacă în Turcia, cu slăbirea poporului cuceritor, statul merge numai decît spre decădere, aceasta este o necesitate fatală, pe care nimene din lume nu o poate împiedeca. Austria din protivă, pentru a trăi, n'are decît prin o lucrare conștiută, să întăriască chitul acela ce lipește între dînsese părțile împărăției sale. În timpul tradițiilor și a legendelor era îndestulătoare tradițiunea; în timpul interesului, trebuia să fie interesul. Austria deci va căuta întăiu, cît îi va fi prin putință să germanizeze rasele mai neculte ce locuiesc în împărăția sa¹¹. Fiind însă ca acest mijloc devine cu atîta mai greu cu cît se trezește spiritul național, apoi ea se va sili să lege pe toate popoarele împărăției sale prin dezvoltarea intereselor materiale. Guvernul austriac va «căuta să deo o mare întindere mișcării comerciale și industriale, să împingă toată activitatea populațiilor în această cale, și să deo

10. Réorganisation des provinces danubiennes p. 8.

11. *J. Strat.* Un coup d'oeil sur la question roumaine, Paris, 1858, p. 23.

naștere unor mari interese, care să fie legate de existența împărăției ¹². Din aceste cauze Austria fu una din cele d'întâi puteri, care deschise Evreilor porțile cetățeniei, fiind că acest neam este cel mai co-răspunzător, prin tendințele sale, idealului statului austriac; o asociațiune cosmopolită de interes bănești. «Formată din dărămăturile mai multor popoare, sfărmate de dînsul, el este dușmanul născut al naționalităților. Austria n'a fost nici odată o națiune; ea nu este atît un guvern cît o biurocratie, o companie de exploatare. Austria este mai reacționară de cît Rusia; căci de și Rusia este o națiune ambițioasă și cuceritoare, dar cel puțin ea este neobosită, pe cînd Austria nici macar nu cucerește; ea roade, și au cîștigat mult mai mult prin manopere, căsătorii și neutralitate de cît prin armele sale» ¹³.

După cum am văzut în mai multe rînduri, Austria umbla numai decît să pună mîna pe țările romîne, și trebuia deci cu atîta mai mult să urmeze și în privirea lor, politica aceea ce o întrebuița a casă la dînsa, pentru a reține la un loc mădulările împărăției sale. Ea cerca prin urmare să germanizeze pe Romîni și, dacă nu putea face aceasta în chip direct, căuta cel puțin s'o facă indirect prin încurajarea emigrării evreești. Un mijloc însă mult mai grabnic de a ajunge la cîștigarea pe calea pacinică a țărilor romîne era *cucerirea lor economică*. Formularea cea mai lămurită și tot odată cea mai netăi-nuită a principiilor aplicate de Austria, în această privire, a fost făcută de profesorul de economie politică, *Stein*, în ziarele vieneze din 1856. Renumitul profesor susține întăiu că, *pentru motive economice* țările romîne sunt necesare dezvoltării Austriei.

¹² I. C. Brătiano, Mémoire sur l'empire d'Autriche dans la question d'Orient, p. 10.

¹³ L'empereur Napoléon III et les principautés, p. 21.

Apoi el arată că ar fi o greșală a cerca cucerirea lor prin arme, cînd Austria poate ajunge la acelaș rezultat prin alte mijloace, precum: «monopolul navigației pe Dunăre: canalizarea rîurilor interioare; exploatarea minelor și a pădurilor prin companii privilegiate; așăzarea capitalurilor austriace în principate în tot soiul de întreprinderi productive, stabilirea de poște, telegrafuri, diligențe; colonizarea progresivă a țării și mai ales întinderea cea mai mare a jurisdicției consulare»¹⁴.

Mijlocul de pe urmă ne va destăinui cu deosebire pentru ce Austria se opunea la unirea principatelor. De aceea vom intra în privirea lui în oare care amănunțimi.

Până la 1848 amestecul consulilor în trebile țărilor romîne era acel ce se obicinuia și în Turcia, în scopul de a se asigura străinilor o justiție mai nepărtinitoare. De acolo înainte, slăbirea puterilor statului în țările romîne spori acest amestec într'un chip cu totul nemăsurat. Mai ales în două soiuri de daraveri autoritatea țării era cu totul înlăturată și înlocuită cu cea străină: falimentele și pricinele criminale. Austria pune întâiu în aplicare sustragerea falimentelor de la jurisdicția principatelor în 1851, făcînd în acel an cunoscut tribunalului de București că de acum înainte, falimentele supușilor Austriaci vor fi tratate în cancelariile consulare. Dacă se gîndește cineva la împrejurarea că în țările romîne, mai toată obștimea neguțitorilor erau supuși austriaci, se va convinge ușor că prin o asemenea măsură tot creditul neguțitoresc al țărilor romîne era pus sub paza Austriei. Nu mai puțin încălcător era și dreptul ce și'l luară consulii austriaci de aface ei judecarea

14. L'Autriche dans les principautés danubiennes. Paris 1858 p. 37, una din broșurile cele mai interesante aspra țărilor romîne.

pricinilor criminale a le supușilor lor ; lipsită de orice control, era cel puțin tot așa de abuzivă ca și aceea a autorităților române, de care vroiau să scape. Era destul de a fi cineva supus austriac, pentru a fi sigur de nepedepsire. Aceste împrejurări unite cu scutirea supușilor austriaci de mai multe dări îngreuitoare, învățară în curînd pe consulii austriaci un nou soi de încălcare ; anume încuviințarea protejării lor pămîntenilor Romîni, cerînd tot odată să protejuiască cu grămada pe toți locuitorii acei ce se trăgeau prin originea lor din împărăția austriacă, precum erau Ungurii din ținutul Bacăului. Prin asemenea măsură ei ajunseră în curînd a număra în țările romîne peste 200,000 de supuși, și sporirea lor mergea așa de răpede încît amenința că în curînd toți locuitorii țărilor romîne să ajungă supușii Austriei, cînd atunci nu era decît un pas de făcut de la supunerea individuală la supunerea colectivă, de la robirea privaților la aceea a țărilor. Pe lângă aceasta consulii mai înlesneau tuturor vagabonzilor austriaci intrarea în țările romîne, prin pasporturile lor, învoiau nenumărate abuzuri din partea mocanilor transilvaneni, ce veniau în principate pentru a pășuna oile ; introduceau pe la autoritățile polițienești și judecătorești agenți consulari, care sub pretextul de a privighia interesele supușilor austriaci, ajunseră în curînd nedeslipiți de acele autorități, punîndu-le astfelu numai decît sub controlul Austriei, și cîte alte încălcări nenumărate ¹⁵.

15. *I. C. Brătiano*, *Mémoire sur l'empire d'Autriche*. Comp. *L'Autriche et les principautés roumaines*, Paris, 1859, p. 26: „Ce que voudrait l'Autriche, ce n'est point seulement le maintien de la séparation des deux principautés, mais aggraver la division dans chacune d'elles, excitant les partis contre les partis, les classes contre les classes, profitant de la rivalité des deux princes pour les neutraliser l'un par l'autre, pour les dominer. pour leur imposer des ministres dociles à ses consuls. Et tout cela en vue d'obtenir concessions sur concessions, de mettre la main sur les ressources du pays, de faire de Bucarest et de Jassy des succursales de Vienne et d'opérer ainsi pacifiquement la conquête de ces riches et fertiles contrées”.

Unirea principatelor sub un domn din o casă străină, înlăturînd anarhia ce domnia în ele, ar fi pus un capăt acestei ingerinți, neîndreptățită a consulilor austriaci, și ar fi rîpit Austriei mijlocul cel mai îndămănat de pacinice cuceriri. Austria nu era mai puțin convinsă de cît Romîinii, ca unirea face puterea; dar tocmai din această pricină ea nu putea să o doriască, întru cît înălțarea Romînilor nu însemna altă ceva de cît coborîrea Austriei¹⁶.

Iată adevăratul motiv ce împingea pe Austria a fi protivnică unirei. Neputîndu'î însă mărturisi, ea fățarea niște altele, care să acundă pe cel adevărat. Ea pretindea că Romîinii, odată uniți, ar considera suzeranitatea Porței ca o nedraptate și o rușine; ar găsi teritoriul lor prea mic, ar năzui a forma un stat neatrnat, cuprinzînd Bucovina, Transilvania și Banatul, și avînd nevoie de lanțul Balkanilor drept fruntarie¹⁷. Este de mirat cum de Austria s'a putut hotări a face o asemenea mărturisire, ce nu se poate de loc împaca cu pozițiunea ei de stat mare european; dar ea trebuia să prefere, între două rele, pe cel umilitor celui rușinos.

Turcia, în această împrejurare, urmează orbește însuflărilor Austriei, care știu s'o îngăimeze atît de bine, în cît făcu din ea protivnica cea mai înverșunată a unirei Romînilor.

Motivele pe care Turcii le invocau în potrivă dorinței Romînilor erau de două soiuri: cele ce se răpoartă la legăturile lor cu puterea suzerană și acele privitoare la folosul principatelor însăși.

Pentru cele d'întăi Poarta, întîmpina că unirea ar fi în protiva drepturilor de suveranitate (!) a le sultanului; căci «în loc de două provincii care să

16. *Bolintineano*, L'autriche, la Turquie et les Moldo Valaques, Paris, 1856. p. 28.

17. *Thouvenel c. Walewsky*, 13 Martie 2856, Doc. rên. Rom II, p. 1101.

se miște în propria lor sferă casnică, ce ar putea să le facă să trăiască fericite sub legile garantate de Poartă, cînd vom avea un stat ca și neatîrnat, un asemenea va stărni prin forma și prin natura sa ținte ambițioase, și atunci el va înceta de a fi pentru împărăție un mijloc de apărare și va deveni o sarcină și o primejdie neîncetată, nu numai cît pentru dînsa dar și pentru vecinii ei»¹⁷. Unirea apoi nu ar putea face din principate un stat indestul de puternic, pentru a se împotrivi, fără ajutor, unui atac străin. În cuvinte mai puțin acoperite Turcia vroia să zică, unindu-se principatele, ele ar putea deveni mai curînd o armă în minile Rusiei, de cît o stavilă în protiva ei, și această temere i-o insufla cu deosebire identitatea de religie a Romînilor cu Rușii¹⁸. Mai adăugeau Turcii că Romîni neatîrnați le-ar pricinui la nord aceleași greutăți pe care i le cășunează acuma Grecii la sud, că ar fi a se pune împărăția lor între două Grecii, precum se jăluiau Austriacii că prin aceeași măsură s'ar pune statul lor între două Piemonturi. Aiurea Turcii spuneau pe față: temerile lor, care erau că «unirea principatelor înșamnă înstituirea unui principe străin, ereditatea și ca termin de pe urmă, neatîrnarea pînă într'un an dacă nu îndată»¹⁹. Nu se poate zice că în atare punct Turcii să se fi înșălat.

În privirea foloaselor ce erau să le tragă Romîni din unire, Turcii observau întăi că dreptul de ocîrmuire neatîrnat al principatelor, ca un privilegiu al lor, au fost garantat de puteri nu numai cît «în privirea împărăției, ci și în privirea fie-căreia din ambele provincii»²⁰; că a se ataca tocmai principiul

17. Circulara Porței din 31 Iulie 1856. Doc. ren., Rom. III, p. 729.

18. L'empereur Napoléon III et les principautés p. 19.

19. Ibid. p. 39. comp. Thouvenel c. Walewsky, 13 Martie 1856. Doc. ren. Rom. II, p. 1097.

20. Circulara Porței citată în nota 17.

ocîrmuirii despărțite, ar fi a se necunoaște unul din privilegiile lor, cele mai de căpitanie. Relele de care sufăr aceste țări nu pot fi atribuite despărțirii lor, ci altor împrejurări sociale și politice. Apoi unul din principate, încorporat în celalalt, va pierde de sigur toate foloasele de care se bucură în puterea așazămintelor sale deosebite și naționale. Astă despărțire istorică înfățoșază și din punctul de vedere administrativ foloase naturale, întemeiete pe nevoia raporturilor teritoriale, care se vor înțălege lesne aruncîndu-se o privire pe hartă. Țara are în realitate două centre, Bucureștii și Iașii. Fie-care din ambele principate își are portul său, în Valahia Brăila și în Moldova Galații. Unirea principatelor, desbinîndu-le de fapt de Turcia, ar stinge ori-ce interes al acestei puteri pentru dînsese, și puterile Apusului, chiar dacă ar garanta neutralitatea lor, se află prea departe pentru a le întinde la nevoie o mîna de ajutor, mai ales că pentru a face aceasta ele sunt nevoite să vină pe calea Dardanelelor și a Bosforului, pe unde nu vor putea pătrunde decît atunci cînd vor fi cu Turcia în bună înțălegere²¹.

O răsufare mai neacoperită a scopurilor Turcilor asupra țărilor romîne și mai potrivită pentru caracterul turcesc decît politeța silită ce li era impusă de conveniențele diplomatice, se arată în Journal de Constantinopole, organul oficios al guvernului turcesc. In el se susțin teorii cu totul stranii asupra raporturilor Porței cu principatele; se bănuște tratatului de Paris că ar fi vorbit de o simplă suzeranitate, cînd ar avea asupra țărilor romîne niște drepturi suverane; că cu toate stipulațiile acestui tratat despre consultarea dorinței populațiilor, ea sus-

---

21. Articol din Le Constitutionnel reproduc de Pressa franceză și principalele dunărene, p. 105. și circulara citată.

ține că unirea nu trebuie să se facă și nici se va face, ori care ar fi votul țării; că și ea opune dreptului internațional dreptul său istoric și cite de aceste ²².

Turcia nu înțelegea că prin o asemenea politică, ea nu slujia decât interesele austriace, dăunînd pe a le sale în chipul cel mai simțitor, căci își înstrăina tot mai mult simpatiile Romînilor, precum și le înstrăinasă la 1812 la 1842 și la 1848. Turcia nu se putea deprinde a vedea în țările romîne altă ceva decât niște provincii a le împărăției sale, pe cînd Romîni, care învățase a cunoaște drepturile lor, refuzau numai decât o asemenea poziție. Dacă ei n'ar fi văzut în Ruși un element mult mai dușman naționalității lor, de sigur că o asemenea politică din partea Turciei i-ar fi aruncat în brațele lor. Dar Romîni știau acum cine sunt Rușii, și nu se lăsau a fi înșalați nici de aparenta sprijinire a intereselor lor din partea Rusiei, care se alipise în congresul de Paris pe lângă puterile ce susțineau unirea. Ei știau că Rusia fusese silită a se face apărătoarea unirei, de oare ce atare măsură era propusă spre a o slăbi și dacă ea s'ar fi opus, fără îndoială că ar fi împins la a ei primire tocmai pe Turci, poate chiar și pe Austria; din protivă punîndu-se pe partea ei, dădea chestiunii o culoare îndoioasă și aducea în bănuială tendințele Romînilor. Așa trecerea Angliei către protivnicii unirei este datorită în mare parte jocului ghibaciu al politicii rusești ²³, de aceia și

22. *Journal de Constantinople* din 26 Iunie, 24 și 31. Iulie, 4 și 11 August reproducă în Presa franceză și principatele dunărene, p. 3. Dintre nenumăratele combateri a le pretențiilor Porței cităm: Les principautés devant le second congrès du Paris Paris, 1858.

23. I. C. Brătianu, Scrisoare către ziarul *Globe* din Londra, publicată în *l'Étoile du Danube* 23 Februarie 1857, No. 19, p. 111, reproducă de *Doc. ren.*, III, p. 1150. Comp. un articol din *Journal des Débats*, 1858 (idem, V, p. 11): „La Russie n'a par hésité à soutenir l'union contre l'Autriche. Elle

dintre puterile apusenă numai Franția sprijine până la sfârșit cauza Românilor. Anglia care la început stătuse alături cu Franția pentru unirea principatelor, își schimbă în curînd părerea, dîndu-se în partea Austriei. Pe cînd contele de Clarendon declară în una din ședințele congresului de Paris că împărtășește și sprijine părerea Franției în această privire (8 Mart 1856), două luni în urmă (4 Mai) lordul Palmerston spune în mijlocul parlamentului: «că nu se poate amesteca în afacerile principatelor, care sunt sub suzeranitatea Turciei; că aceste cerînd unirea sub un principe străin, lucrează sub niște însufălări și intrigi din afară; că cele cinci puteri ale Europei n'ar putea încuviința alegerea unui catolic roman și că, în realitate, unirea sub un principe străin n'ar avea alt scop decît unirea sub un principe din familia imperială ruscă»²⁴.

Schimbarea raporturilor politice între marile puteri europene lămurește această răcire năprasnică a Angliei în chestia unirei. Franția și Rusia simțiau nevoia unei apropieri; cea dintăiu din pricina convingerei ce dobîndise că, în răsboiul ce se sfîrșise toate greutățile fusăse a le sale și tot folosul al Angliei; și ea nu vroia deci să slăbiască prea tare pe Rusia; aceasta, la rîndul ei, se încredințase că pe cînd Franția o combătuse din principiu; Anglia și Austria o dușmănise din interes. De aceea Rusia de la început curteneste fățiș pe Franția, învoiește toate cererile ei, sprijine toate propunerile ei, și Franția, din parte'i, caută să ușureze pe cît se poate condițiile păcii. De aceea mai ales Rusia sprijine pe Franția

sait bien en même temps que l'union est peu probable en ce moment et elle comprend de plus que la meilleure manière d'empêcher cette union est de paraître la vouloir. Avec les passions qui prévalent en Angleterre, tout ce que la Russie semble vouloir devient à l'instant même odieux à l'Angleterre".

24. L'empereur Napoléon III et les principautés, p. 28.

în chestia unirei²⁵, vroidnd s'o îndepărteze cât se poate mai mult de Austria, Dar îndrumarea unei alianțe sau cel puțin a unei înțălegeri franco-rusești trebuia să aibă numai decît de rezultat o apropiere a Angliei de Austria²⁶, ceia ce nu se putea face din partea celei d'întăi, de cît jărtfind principiul unirei pe care 'l susținuse la început. Cît despre Prusia ea crezu și în această împrejurare a nu se despărți de politica rusască, susținînd principiul unirei²⁷.

Aceste fiind scopurile puterilor europene față cu naționalitatea romînă, nu rămînea decît o cale spre a eși din încurcături, anume consultarea ei asupra dorințelor sale privitoare la viitoarea ei reorganizare, consultare asupra căreia toate puterile erau înțălese, de și ele aveau de gînd s'o pună în lucrare după înteresul ce 'l avea în viitoarea constituire a principatelor, și anume Franția și puterile ce se unise cătră părerile ei făcînd din atare consultare un mijloc sincer de investigare asupra voinței poporului acăruia soartă era să fie hotărîtă, iar statele protivnice unirei, care erau tocmai acele limitrofe și cu mai mare autoritate în ele, cugetînd să facă din atare întrebare tocmai o armă în contra unirei celei urgisite.

Inainte însă de a procede la constituirea organelor ce erau să rostiască dorințele țărilor romîne, trebuiau hotărîte alte întrebări. Cui era să fie încredințată ocîrmuirea lor, în răstimpul cît era să țină în ele starea provizorie cerută tocmai de a lor reorganizare?

25. Că Franția știea prea bine că Rusia nu sprijinea unirea din convîngerea vezi o depeșă a lui *Thouvenel* c. *Walevsky*, 13 Martie 1856. *Docren*, II, p. 1092: „je ne discute pas la sincerité des plénipotentiaires russes; je la conteste même“.

26. *L'empereur Napoléon III*, p. 33. *Histoire diplomatique de la crise orientale*, p. 81.

27. Erau însă voci în Berlin protivnice unirei. În o broșură „*Quid facimus nos?*“ Berlin, 1858. (*Bibl. acad. col. Sturza*, No. 3786) p. 15, cetim: „Unter solchen Umständen sollte man aus einem Völkchen von einigen Millionen, welche, noch obendrein von vielen fremden Elementen durchsetzt, dazu ohne Geschichte und ohne eigene Cultur und sogar mit geringer Wehrkraft ausgestattet, einen neuen Staat bilden können?“

În ședința din 8 Aprilie 1856 a congresului din Paris lordul Clarendon, ocupându-se tocmai cu chestiunea modului cum trebuia să se facă consultarea populației principatelor, spune că: «congresul de Paris, propunându-și, înainte de toate, a provoca libera arătare a acestor dorinți, o asemenea ar putea fi împiedecată, dacă gospodarii ar rămînea în posesiunea posturilor lor și că ar trebui poate, a se căuta o combinație care să asigure divanurilor o deplină libertate.» Austria și cu Turcia, împotrivindu-se, pe temeiul că «nu trebuie a se atinge administrația în un moment de criză ca acela prin care au a trece principatele», congresul hotărî a se lăsa în grija Porței ca la sfîrșirea sorocului domniei actualilor principii, care se împlinea tocmai atunci, 1856, (7 ani după convenția de la Balta-Liman, 1849) să iee măsurile cele mai potrivite pentru a îndeplini intențiunile congresului, combinînd libera arătare a dorințelor divanurilor cu mîntinere ordinei și respectul stărei legale²⁸. Poarta, de și ar fi vroit să mîntină principii în scaunele lor, totuși fiind că ei și mai ales Ghica se arătase favorabil ideei unirei, ea fu nevoită să-i îndeapărteze²⁹.

Ideea congresului fusese deci de a înlocui pentru timpul cît aveau să funcționeze divanurile ad-hoc administrația statornică a domnilor prin una provizorie, căreia lipsindu-i puterea și mijloacele de abuzivă influență, să facă cu putință o liberă exprimare a țarei. Așa ar fi fost de s'ar fi pus în lucrare dispozițiunile prevăzute de regulamentul organic, la schimbarea de domni; căci, până la înlocuirea lui cu o altă legiuire, el nu înceta de a fi lucrător. Art. 18 prevedea că, în caz de vacanță, trei caimacami vor

28. Doc ren. II, p. 1055.

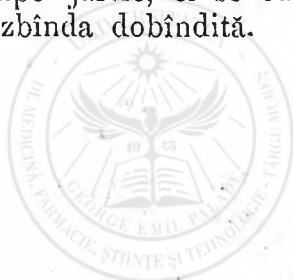
29. *Ubicini*. La question des principautés devant l'Europe, Paris, 1858, p. 64

lua de îndată frânele guvernului; caimacanii vor fi de drept : marele logofăt, ministrul de interne și președintele divanului domnesc, și art. 19 : «căimăcanii nu vor putea da, în timpul ocîrmuirii lor, nici titluri de nobleță, nici consfinți hotărîri în cea de pe urmă instanță, nici destitui funcționari, afară de cît pentru delictе vădite. În caz de vacanță a unei dregătorii ei nu vor putea numi decît suplinitori.» În loc de a se urma astfel, Poarta numește de a dreptul cîte *un singur* caimacan în țările romîne (Iulie 1856) și prin firmanul de investitură îi încunoștiințază că : «ori ce act, care nu ar fi conform cu regulamentele fundamentale astăzi în putere, va trebui să fie privit ca fără ființă»²⁹. Poarta își bătea joc de lume ; ea ordona a respecta prescrierile regulamentului organic unor dregători ce fusese numiți tocmai cu încălcarea acestuia.

Acești caimacani aveau apoi iarăși, în contra regulamentului, toate drepturile și prerogativele domnilor : ei puteau împărți titluri de boerie, scoate dregătorii și numi pe alții în loc, încît le lipsia numai numele pentru a fi pe deplin domnitori. Ei dispuneau prin urmare de toate acele mijloace de înrîurire, pe care tocmai congresul ar fi vrut să le înlătoreze. Atare poziție a caimacamului devenia amenințătoare cu deosebire pentru Moldova, asupra căreia, din mai multe împrejurări, era să cadă tot greul luptei pentru sprijinirea ideii unirei. Mai întâi, comisia europeană, avînd a se întruni în Muntenia, sub ochii ei era greu de a se combate așa de fățiș ideea unirei, pe cînd Moldova, stînd mai îndepărtată de controlul comisiei, putea să devină un tărîm mult mai mînos pentru intrigi și uneltiri. Apoi puterile vrăjmașe credeau că ar fi mai bine a concentra toate silințele lor asupra unei țări în loc de a le împrăștiia între două. În

29. *Ubicini*. I. e., p 61.
VOL. VI.

sfârșit, și aceasta era hotărîtor, unirea trebuind să iasă, deocamdată măcar, în folosul Munteniei, era firesc lucru ca Muntenii să o doriască, pe cînd Moldova, care era să piardă, putea mult mai ușor să fie arătată ca protivnică acelei măsuri³⁰. De aceea, nu fără cuvînt, se mîndrește Moldova că ea au făcut unirea. Ea știe bine că proclamînd'o își împunea niște jărtfe împovătoare. Soră mai mică, ea trebuia să lese toate foloasele celei mai mari, mulțămindu-se cu rolul frumos dar ingrăt de a fi dat naștere statului român. De aceea și ea singură ridică tot greul luptei; ea puse piept contra silinților urieșe de a face să cadă ideea mîntuitoare; însă dacă singură singeră sub cele mai scumpe jărtfe, ei se cuvine și cununa de lauri pentru izbînda dobîndită.

30. *Musurus-pașa* amb. ottoman din Londra scrie lui *Vogoride*. În 23 Aprilie 1857: „Le parti de l'union peut s'appeler *parti national* en Valachie. on il tend à l'agrandissement de la patrie, et c'est par la même raison qu'il ne saurait avoir d'autre nom en Moldavie que celui de parti anti-national”. Doc. ren. Rom., IV, p. 401. Cf. *Ubicini*, l. c., p. 185.

3. CĂIMACANIA LUI TODERIȚĂ BALȘ.

Lupta Romînilor pentru realizarea ideilor lor de regenerare începe ca protestul domnitorilor Munteniei și Moldovei contra hotăririlor luate în niște conferinți preliminare ținute în Constantinopole, în luna lui Fevruarie 1856, cîte va zile înaintea întrunirii congresului de Paris. În aceste conferințe predominase punctul de vedere turcesc asupra celui european, și Turcii credeau că dacă puterile apusene au scos principatele de sub protectoratul rusesc au luat atare măsură numai în interesul lor, spre a le pleca cu totul sub a lor stăpînire. De aceea conferențele din Constantinopole pun țările romîne în o poziție de drept mai ră de cum o avuse până atunci, îngreuiind încă lanțurile vasalității, așa încît să le prefacă aproape cu totul în provincii ale monarhiei otomane. Așa ele puneau mai întăi principiul că țările romîne fac parte întregitoare din împărăția turcească ; li se conceda numai în aparență o autonomie lăuntrică. de oare-ce ea era spartă mai întăi de impunerea tratatelor închiete de Turci cu alte puteri, apoi de acea a recunoașterei dreptului de proprietate cătră străini ; cere apoi ca o comisiune de Moldoveni și de Munteni să fie trimisă la Constantinopole, spre a întocmi acolo. sub ochii Porței, legiuirile principatelor ; ca domnul să fie numit, după un nou sistem, dintre trei candidați aleși de adunare, spre mai mare afirmare a drepturilor Porței asupra principatelor, și pare că înadins

pentru a jigni mai adînc simțimintele lor, Poarta tratează pretutindene pe domni *de funcționari ai ei*, și cîte altele de aceste încălcări neîndreptățite. Principiul protestează în contra unei atari tratări a țărilor și încălcare fățișă a drepturilor lor, Știrbeiu spune în protestul lui că: «fie ce lovitură dată pentru a fereca mai tare lanțul care leagă pe aceste nenorocite țări de Poartă va avea de rezultat a le arunca în brațele Rusiei. Istoria trecutului e față spre a o dovedi. Să deo soarta ca îngrijirea puterilor aliate să fie luminate asupra vederilor înguste ale unei preocupări temătoare și să nu sufere ca principatele să fie jărtfite; căci ziua nu ar fi departe în care s'ar ivi niște complicări care ar fi vrut a se înlătura și care ar putea ușor să se arăte ca de neînvinș»¹. În protestul lui Ghica, după ce domnul analizază punct cu punct toate articolele votate în conferința din 11 Fevruarie, răspingînd toate încălcările abuzive conținute în ele, ajungînd la acele unde se stipulează ca principatele să aibă fie care o ocîrmuire neatîrnată, observă că «întru cît s'au atins chestiunea organizării principatelor, ar fi trebuit conform cu împrejurările actuale să se procedă într'un chip mai larg la atare măsură și satisfacă chiar de la început una din dorințele cele d'întăi, una din nevoile mai de samă al Moldo-Valachilor, întrunind cele două principate»². Și Știrbeiu apăruse cauza unirei în două rînduri înainte, încă de Ghica, întăi în 1854 prin un memoriu prezentat conferințelor din Viena, arătînd că unirea ar fi o garanție de stabilitate pen-

1. Analiza memorandumului principelui Valahiei Știrbeiu. asupra protocolului conferințelor din Constantinopole din 11 Fevruarie 1856, București, Fevruarie. Doc. ren., II p. 963.

2. Protestul lui Ghica trimis în 28 Fev. 1856. comitelui *Walerwsky*, idem, II. p. 975. Ghica fusese sprijinit de o tînguire a celor mai mari boieri ai țării din 26 Fevruarie, prin care protestase în contra încălcării drepturilor țării și cereau unirea. Intre cei subsemnați este și *Neculai Milu, N. Docan și N. Istrat*, mai tîrziu deveniți separatiști.

tru viitor, de oare ce ar fi dorința unanimă a ambelor țări; a doua oară el trimise un alt memoriu în 26 Ianuarie 1856 către cabinetul francez, în care susține că unirea principatelor sub un principe ereditar dintr'o casă europeană și neutralitatea noului stat român este cel mai sigur mijloc de a deslega chestiunea principatelor în interesul lor propriu și în acel al Europei. Tot aici se vorbește și de puțința de a face principatele neatârinate, desdaunînd pe Poartă prin capitalizarea tributului cu 8 $\frac{0}{10}$ ³.

Pe cînd videm pe de o parte pe Știrbeiu sprijinind trebuința unui principe străin, Ghica pe de alta pleda în contra prelungirii însăși a ocîrmuirii sale în timpul perioadei de reorganizare, susținînd în memoriul său către comitele Walewsky, că pe cît ar fi de periculos un singur căimăcam în acel răstimp, de oare ce ar apăsa cu prea mare putere asupra alegerii principelui, pe atîta mai ales ar fi dăunătoare prelungirea puterii principilor actuali în timpul cînd ar fi să se aleagă pe acel pe viață ⁴. Ambele aceste acte arată în o frumoasă lumină spritul de desinteresare ce însuflețea pe ambii domni ai Munteniei și Moldovei, și dorința lor de a se jertfi pentru binele obștiei. Dacă adăugăm aceasta trăsătură către eminentele însușiri administrative dovedite de ei în decursul scurtei și îngreuietei lor ocîrmuirii, nu se poate tăgădui că intîlnim în ei două din figurile cele mai deosebite ale trecutului nostru.

Ghica știind că asupra Moldovei va cădea tot greu

3. *Const. Hurmuzaki și Ioan Maiorescu*, Desvoltarea drepturilor principatelor Moldo-Romane, în urma tractatului de Paris din 30 Martie 1856, Bruxela, 1857, idem, III, p. 206, nota . . .

4. Scrisoarea lui Ghica c. Fuad pașa 3 Iunie 1856, idem, III, p. 495: „pentru că după opinia mea, din mai multe rezioane, nu ar trebui ca prinții să se găsească în fața locului în epoca reorganizării cei noue a principatelor și a viitoareii alegeri a domnitorului“. *Comp. Memoriul lui Ghica asupra conferenței din Constantinople*, idem, II, p. 969.

luptei, vroeste să întrebuițeze scurtul timp ce mai avea de stat în scaun cu pregătirea poporului spre primirea cât mai călduroasă a ideii unirei. Și silințele domnului corespundeau dorinței obștești care vedea în întrunirea ambelor țări scaparea de toate rălele trecutului. Partidul protivnic acestei ținte era compus mai ales din acei ce erau să fie loviți în interesele lor private și de aceste se întâlneau nu numai în Moldova, dar lucru mai neașteptat chiar și în Muntenia. Argumentele lor erau pentru Moldova temerea ca Muntenii, ca mai numeroși, să nu scoată din funcțiile lor pe Moldoveni; ca toate trebile să nu încapă pe minile Muntenilor și Moldova să ajungă numai o provincie a Munteniei, asemenea banatului Craiovei, ca Iașii să nu decadă din puterile și însemnătatea lor și să nu ajungă un al doile Hirlău. Intre Munteni iarăși se întâlnea teama ca să nu fie concurați în posturile lor de mai numeroșii boieri moldoveni. Din atare temere mutuală, relativă la acelaș punct, se vede că nu erau în joc decît interese private, fără jertfirea cărora nu s'a putut ajunge nici odată un mare scop național⁵.

Față cu atare argumente atît de slabe ideea unirei trebuia să triumfe în toate părțile unde era propagată. Manifestări favorabile ei se arătase în toate lucrurile, așa într'un banchet dat la via lui Mihaiu Cogałniceanu în onoarea maiorului Filipescu, reîntors în țară din surguunul lui din Rusia, ideea unirei este

5. Asupra părerilor protivnice unirei vezi Corespondența din București din 1834. Doc. ren., III, p. 826 și *N. Istrati*, Cvestia zilei în Moldova, Iași, 1856, idem, p. 132. Comp. *Thouvenel c. Wolewsky*, 8 Mai 1856, idem, p. 458: „Le Moldavie, où l'idée de la réunion est moins caressée qu'en Valachie, se croirait sacrifiée à la province la plus étendue et la plus peuplée, &c.”. Erau unii care admiteau unirea, însă prin un simțimint de gelozie cereau înființarea unei noue capitalii în centrul țării, adecă în loc de scăderea unui oraș se aducă pe acea a două. *Place c. Wolewsky*, 13 Iunie 1856, idem, III, p. 538.

sărbătorită ca o înflăcărare de nedescris, ridicându-se numeroase închinări întru izbândirea ei ⁶. Românii pribegi auzind de acel banchet, trimit prin o scrisoare a lui Dimitrie Brătianu felicitările lor celor ce luase parte la el ⁷. În 28 Mai se înființază un comitet al unirei care avea de scop răspîndirea și înrădăcinarea acestei dorinți în masele poporului. La început actul de înființare este subsemnat numai de 16 persoane, toți boeri mari. În 10 Iunie se constituie însă comitetul deplin din vr'o 180 de membri, între care mulți reprezentanți ai celor întăi familii din Moldova ⁸. Dar nu numai privații făceau pasuri pentru realizarea unirei, ci sub îndemnul și înboldirea domnului chiar organele statului se rostiau pentru ea. Așa la adresa de răspuns la mesajul de închidere al divanului, acesta mulțamește domnului, căci a pregătit calea către mîntuirea țarei noastre, sprijinind și pledînd înaintea areopagului european întrunirea principatelor, principiu de mărire, de glorie, de adevărată și solidă existență a țărilor romîne ⁹. Și într'adevăr că Românii, pe deplin treziți la viață și conștiință națională, înțălegeau că acuma sau nici odată sosise momentul de a trăi și ei o viață vrednică de oameni, și că dacă ar pierde prilejul oferit de soartă, li se va închide orizontul poate pentru tot-deauna ¹⁰. Se repeta într'un mod și mai intenziv ceea ce se petrecuse în timpul revoluției din 1821, cînd Românii simțise că

6. Maiorul Filipescu fusese sursunit de Ruși în lăuntru Rusiei, pentru că în 1854, la retragerea Rușilor din principate, refuzase de a merge cu ei în Crimeea. Vezi darea de samă a banchetului în Steara Dunărei din 26 Mai 1856, idem, III, p. 497. Comp. p. 506.

7. Idem, p. 516.

8. Idem, p. 522 și 531.

9. Adrese din 22 Maiu 1856, idem, p. 485.

10. Logofătul Gheorghe Sturza scrie în 28 Mai comitetului unirei: „fîind acuma criza viitorului nostru, de v'om scăpa acum prilejul, care nu poate să vie peste o sută de ani, va fi vina noastră și cu dreptu! ne vor blăstăma stră-nepoții noștri”. Idem, III, p. 527.

puteau să scape de dominarea grecească. Atare convingere adâncă a solemnității și importanței momentului inspira întregului popor pe de o parte o înțelepciune și o moderație în purtare vrednică de mirare, mai ales față cu neconținutele zădăririi ale Porții și cu încurcăturile diplomatice ce rezultau din complexitatea intereselor de împăcat; pe de altă parte o statornicie în voință și o ghibăcie în alegerea mijloacelor, care te pune în adevărata uimire. Așa numai se putea face ca ținta Românilor nu numai să se realizeze în contra voinței hotărîtă a trei mari împărății, dar să calce chiar alătura cu stipulațiile întregului areopag european și se aducă la îndeplinire ideea unirei. Dacă Români au izbutit, aceasta o datoresc numai înflăcărei ce le aprindea inima, și în slujba căruia își pusese toate silințele iscusitului lor ingeniu, spiritului de jărtfire pentru binele comun, și înlăturării pentru moment a interesului individual. Epoca unirei este fără îndoială cea mai mare din întregul trecut al poporului român, pentru că este ilustrată nu printr'o marcantă individualitate ci prin o înălțare a întregului popor la nivelul unei mari idei.

Fără îndoială însă că unirea nu ar fi fost nici odată realizată, dacă Români nu ar fi avut sprijinul energetic, și simpatic chiar, al puternicei Franții. În afară de interesul politic a căruia natură l'am cercetat mai sus, se născuse din atingerea pribegilor cu mai mulți barbați însămnăți din acea țară și o mișcare simpatică în favoarea Românilor. Michelet, Edgard Quinet, Paul Bataillard, St.-Marc Girardin, Ubcini, Leon Plée și alții, toți pe întrecutele viu în sprijinul intereselor și a cauzei Românilor prin scrieri eminente și le deschid coloanele marilor foi franceze pentru susținerea lor.

Unul din Francezii acei ce contribuira mai ales la sprijinirea poporului român fu Victor Place, numit consul în Moldova chiar în ajunul marelui luptei ce

era să se încingă pe pământul ei, pentru mântuirea întregului neam. Incunjurat de Români partizani ai unirei, care îi descriau cu atîta foc și durere suferințele lor trecute și aspirațiile după o viață mai vrednică, asistînd el singur la frămîntările unui popor întreg și la lupta cea crîncenă cu adversarii ce vroiau să-l doboare, îmboldit și sfîrșit prin dorința de a face să triumfe politica împărăției ce reprezenta, Place devine centrul în jurul căruia se adună toate elementele societății moldovenești care vroiau să scoată patria lor din hăugașul vremilor trecute.

Era de cel mai mare interes a cîștiga pe cler în favoarea unirei. În capul acestuia, mitropolitul Sofronie Miculescu arăta temeri în privirea unirei, care trebuind să se facă sub un principe străin, ar putea periclita biserica ortodoxă; apoi se mai temea și de desființarea mitropoliei moldovene și reducerea ei la o simplă episcopie. Într'o interesantă convorbire Place demonstrîndu-i că temerile sale în aceste două puncte ar fi neîntemeiate, mitropolitul care în inima lui dorea unirea, devine unul din sprijinatorii mișcării unioniste și ordonă arhimandritului Neofit Scriban să deie la lumină o scriere alcătuită de el întru apărarea ei¹¹.

Domnitorul Moldovei, punîndu-se în fruntea ideii unirei, numește după sfatul lui Place în toate districtele prefecți unioniști care imbiînd pe popor la manifestări pe față pentru ideea regeneratoare, actele de alipire ale districtelor către comitetul unirei din capitală încep a încurge din toate părțile. Bacăul dă semnalul ei, după el vin pe rînd Dorohoiul, mănăstirea și județul Neamțul, Romanul, Bîrladul, Tecuciul,

11. *Place c. Walewsky*. 22 Iunie 1856. idem, p. 554. Scrierea lui Scriban intitulată: Unirea și neunirea principatelor române, Iași. 1856. idem. p. 1—7. Părerea că mitropolia Moldovei ar trebui redusă la o episcopie fu susținută de Crețulescu, în un memoriu dat lui Thowenel. idem, p. 727. O altă cuvîntare în favoarea unirei este cea a rectorului seminarului de Huși, *Melhisedek*, rostită în ziua de 29 Iunie, idem, p. 620.

Putna, Fălciul, orașul Fălțiceni și județul Suceava, în sfârșit și celelalte districte ale Moldovei¹². Pe când unioniștii lucrau pe față, protivnicii lor conștuienți că lucrau în contra interesului țării și că aparau numai interese individuale, fiindu-le rușine în asemenea situație a se arăta la lumina zilei, se prefăceau față cu consulul francez a fi pentru unire, iar în ascuns u-neltiau în contra ei. Ei căutau mai ales să compromită pe principe, agentul de căpitanie al unirei, învinuindu-l prin adrese către Poartă că «ar fi jăfuit țara, și cerînd o anchetă asupra ocîrmuirii lui. Știînd ei anume că Poarta este în contra unirei, vroiau prin asemenea mijloace sau să înfricoșeze pe principe și să'l opriască în calea pe care o apucase, prin amenințarea unei anchete, sau a discredita pe partizanii unirei zicînd că aceștia o caută numai cît în speranța că o nouă organizare va sluji a acoperi abuzurile ocîrmuirii lor»¹³. Tot în scopul de a ponegri pe Ghica mai susțineau anti-unioniștii că «dacă gospodarul actual s'a rostit așa de puternic în favoarea proiectului de unire, a făcut-o în scopul de a obține că în timpul interregnelui care va urma după retragerea principilor, căimăcămia să fie compusă din creaturile sale spre a nu se lua informații asupra fără de legilor ce au pătat a lui ocîrmuire¹⁴. Atît modul de lucrare al anti-unioniștilor pe care nimine nu-i împiedeca de a lucra pe față, cît și argumentele întortochiete și greu de înțales ce ei le aduceau în contra unirei arată inviderat că sub ele se ascundeau alte scopuri interesate și deci cu neputință de adus la lumina zilei. Și adevăratale pricini care îi împingeau la împrotivire erau întetirile consulului austriac Goedel, care era necon-

12. S'au reafiat actele de alipire numai ale județelor anume înștimate în text, idem, III. p. 545, 547, 548, 552, 553, 558, 580, 587, 590 și 616.

13. *Place c. Walewsky*, 24 Iunie 1856, idem, p. 563.

14. *Place c. Walewsky*, 15 Iunie, idem, p. 541.

tenit în relații cu toți reprezentanții separatismului ¹⁵. Altfel nu cum s'ar explica că mai mulți boieri ce subsemnase petiția către Ghica prin care protestau în contra conferențelor de Constantinopole și cereau unirea, mai târziu să se întoarcă în contra ei, și unul dintr'înșii N. Istrati să scrie chiar o broșură în contra unirii, singura lucrare de atare natură ce eși din pana unui Român ¹⁶.

Cît timp Ghica stătu în scaun, și anume încă vr'o lună peste termenul de șapte ani fixat prin convenția de la Balta-Liman care se împlinea în ziua de 16 Iunie ¹⁷, cauza unirii proteguită și favorată de el, avea de protivnic numai pe Austria, uneltirile consulului găsînd un ajutor puternic în armata de ocupațiune austriacă care urmă înainte a rămînea în principate și după sfîrșitul războiului și încheierea chiar a tratatului de Paris în 30 Mart 1856. Comitele de Buol reprezentantul Austriei în congresul de Paris, cu prilejul discuției privitoare la evacuarea regiunilor ocupate de armate în timpul războiului, declară că «evacuarea principatelor de trupele austriace nefind însoțită de aceleași greutăți, ca aceea a celor ale puterilor aliate, ea se va putea îndeplini mai în grabă, și că trupele austriace vor fi deșărtat principatele înainte ca armatele răsbitoare să fi putut din partea lor a se retrage cu totul ¹⁸. Mai tîrziu însă Austriacii își dau samă că mijlocul lor cel mai energic de presiune contra unirii ar fi oștirile lor ce staționau în țările romîne, și prelungesc pe cît pot ocupația, eșind ei, nu

15. Scrisarea citată în nota 14, l. c. : „Mr. Goedel se trouve en relations si fréquentes avec ces individus, qui par l'opposition qu'ils veulent mettre à la réunion du principautés, servent des vues que l'Autriche n'a pas dissimulées au congrès”.

16. Vezi mai sus nota 2 în fine. *Thouvenel* c. *Walewsky*, 4 August 1856, idem, III, p. 734. *Walewsky* c. *Thouvenel*, 16, August, p. 773.

17. Ordinul de înlocuire a lui Ghica cu caimacatul Teodor Balș, din 14 Iulie 1856, idem, p. 646.

18. Protocolul 21, ședința din 4 Aprilie 1856, idem, II, p. 1052.

cei d'întăi, ci cei de pe urmă din teritoriile ocupate. Pretextul invocat de ei era interesul ce aveau ca să se săvîrșască retrocesiunea Basarabiei, pretext în desul de îndreptățit în formă, dacă ne amintim că retrocesiunea Basarabiei se făcuse mai ales în interesul austriac. Delimitarea și predarea Basarabiei retrocedate nefăcîndu-se decît în Fevruarie 1857, se prelungește și deșărtarea Moldovei și a Munteniei de trupele austriace până către sfîrșitul lui Mart acel an¹⁹. Înțelegem ori cine cîtă presiune putea exercita prezența armatei unei puteri declarate dinainte contra unirei, asupra opiniei publice, și pe cîți trebuiau să-i înspăimînte și să-i rețină de la adevărata manifestare a părerii lor.

Dar dacă oștirea austriacă tot punea stavili contra ideei unirei, cît timp un guvern favorabil ei conducea ocîrmuirea, ce trebuia să se întîmple cînd Ghica fu înlocuit ca caimacamul Toderiță Balș, cîștigat mai înainte, prin deschiderea perspectivei hospodaratului Moldovei, în contra contopirii ambelor țări? Așa caimacamul, punînd în lucrare tot vechiul sistem al cumpărării domniei, se împăcase cu bancherii Zarifi și Vlasto din Constantinopole ca să «trateze în numele său cu miniștrii turci despre numirea sa la hospodoratul Moldovei, însărcinînd pe această casă de a merge până la 80,000 de galbeni spre a obține atare rezultat și în caz de izbutire, caimacamul obliga a da zisei case cu preț neînsemnat arenda salinilor și dreptul de exportare a cerealelor. Casa de bancă îi răspunde că și-au asigurat cooperarea ambasadorilor Franței (!) și a Angliei și că se leagă a procura lui Balș caimăcămia pentru 25,000 de galbeni. Balș răspunde

---

19. *Place c. Walesky*, 7 Septembrie 1856. idem, III, p. 806. *Comp. Clarendon* c. amb. Angliei din St. Petersburg, 12 Noembrie 1856. Abia în 14 Mart 1857 părăsește ultimul corp de Austriaci Moldova. *Place c. Walesky* 16 Martie 1857, idem, IV, p. 58.

de o cam dată că va primi căimăcămia adecă va da cei 25,000 de galbeni, numai dacă i se va asigura dobîndirea domniei ²⁰; mai la urmă însă se hotărăște a face jărtfa cea mai mică și a pune mîna pe căimămie, în ori ce caz calea ce mai sigură spre a ajunge la domnia Moldovei, intru cît îi dădea putința de a înăbuși planul unirei ce ar fi înlăturat cu totul a lui candidatură.

Austria dobîndise de mai înainte făgăduința lui Balș de a combate unirea, și sprijine numirea lui la Constantinopole, care bine înțales fu primită cu plăcere de Turci, ei înșii vrăjmașii acelei idei. Franția văzu aice ce mare greșală făcuse, lăsînd, din ideea preconceptută a mîntînerei întegrităței morale și materiale a împărăției turcești, pe poporul românesc la discreția Turciei, tocmai pentru timpul reorganizării lui, și anume cînd știea de mai înainte că ea nu admitia proiectul contopirei țărilor romîne într'un singur stat.

La instituirea solemnă a lui Toderița Balș, trupele austriace participă cu multă căldură, și caimacantul apare în toată strălucirea lui, înaintea publicului, adunat la serbare, avînd de ambele sale laturi cîte un general austriac care vroiau să arăte lumii cine era adevăratul stăpîn al țării Moldovei ²¹. Și într'adevăr cum ie Balș în mîna frînele ocîrmuirei, loviturile încep a ploua pe capul unioniștilor și pe toți partizanii regenerării românești. Ascultătoare unealtă în mîinile Turciei, care ea însăși era orbită și fărîmăcată de insinuările Austriei, Balș domnia în Moldova întocmai ca un pașă în vilaietele otomane, devenenînd executorul fir-

20. *Place c Walewsky*, 10 Iulie 1856. idem, III. p. 617.

21. Buletinul săptămînei din Steana Dunărei 14 Iulie 1856, idem. p. 672: „S. E. le caimacam ayant à ses côtés MM. les généraux autrichiens Gablentz et Resnicek et suivi de plusieurs aides de camp et officiers de l'armée d'occupation et de la milice du pays, a passé en revue les troupes moldaves”.

manelor Porței care se amesteca în daraverile launtrice ale Moldovei într'un grad mai rostit decît chiar pe timpul Fanarioșilor, întru cît pe atunci dacă Poarta trimitea firmane, o făcea spre a-și tocmi oare care *interese*, iar acuma dispunea prin ele asupra unor *drepturi* interne ale țărilor romîne. Așa prin un firman Poarta suprimă încuviințarea privilegiului navigărei pe Siretiu, dat de Ghica unei companii franceze; prin un altul desființază pe acel dat unei societăți prusiane pentru întemeierea unei bănci; prin un al treilea desființază libertatea presei, cea introdusă de Grigore Ghica; un al patrulea oprește reîntrarea în țară a patrioșilor expulzați după 1848 și toate aceste firmane erau date parte în interesul comun al Austriei și al Turciei, de a împiedeca răspîndirea unirei, parte în interesul exclusiv austriac, de a împiedeca dezvoltarea economică a Moldovei, pentru a putea fi mai ușor exploatată de Austriaci după principiile lui Stein²². Poarta găsia bine înțales mijlocul de a apăra neconținut încălcările ei, și anume susținînd că libertatea presei ar fi contrară regulamentului organic care ar prevedea cenzura; că concesiunea monopolului navigației pe Siretiu ar fi protivnică chiar tratatului de Paris ce ar stipula libertatea navigației pe Dunăre și deci așa-i pacea Porței să întindă stipulația în interesul prietenei sale, Austria — și pe afluențele fluviului. Franția protesta mereu contra încălcării principiului stipulat prin art. 22 al tratatului de Paris, care opria ori ce soiū de amestec al ori cărei puteri în daraverile interne ale

22. I. C. Brătianu. Memoire sur la situation de la Moldo-Valachie d'après le traité de Paris, 1853. Paris, idem. III p 173 Comp. *Place c. Walewsky* 24 Decembrie 1856, idem, p. 101 : „A défaut d'une absorption territoriale des principautés, entreprise trop difficile, l'Autriche veut recourir à une absorption politique et surtout financière et industrielle, en empêchant l'introduction de capitaux étrangers qu'elle ne pourrait expulser plus tard et en s'opposant à ce qu'une bonne réorganisation des principautés, assise sur la base de la réunion, donne à ces pays une vie propre et quasi indépendante”.

țărilor române. Turcia mănținea sus și tare drepturile sale *suverane* asupra acestor țări, și Franția care ajunsese să determine pe Rusia, *puterea cu care se bătuse* la primirea condițiilor dictate de dînsa, trebuia acum să lupte mai din greu cu Turcia, *puterea pe care o ajutase* spre a o aduce la respectarea însuș a tratatului încheiet mai ales în al ei folos!²³

Balș pe de altă parte lucra din răsputeri spre a răsturna tot ce Ghica clădise în favoarea unirei. El distituie pe toți prefecții fostului domn, înlocuindu-i cu persoane cunoscute ca anti-unioniste, apoi cu ajutorul lor și a starostilor Austriei de prin județe, începe a aduna petițiuni și subsemnături în contra unirei, siluind chiar pe acei ce se rostise pentru ea pe timpul lui Ghica, a revoca alipirea lor și a arăta că ea le fusese zmulă cu puterea²⁴. După schimbarea organelor administrative, veni rîndul celor judecătorești care se împănară pretutindene cu protivnici de-ai unirei. Căimacamul vroi înțai să schimbe întreg divanul domnesc, compus aproape în totalitatea lui din partizani ai acelei idei; neîndrăznind însă să destituie fără motiv pe oamenii onorabili ce-l alcătuiau, între care cel mai cu vază era președintele lui, Vasile Ghica, Balș recurge la un alt mijloc, anume a-i sili să demisioneze prin o vajnică atingere a onoarei lor. Anume un protivnic al unirei, Neculai Canta

23. Comp *Walewski* c. *Thouvenel*, 9 August. p 749: „J: m'étonne que les conseillers du sultan n'aient pas été frappés de l'étrange situation que fait à la Porte la conformité de leur opinion avec celle du cabinet de Vienne, pendant que les autres puissances représentées au Congrès et particulièrement celles qui ont combattu avec la Turquie, ont exprimé un avis contraire”.

24. Așa petițiunea separatiștilor din Birlad, 19 August 1856. idem, p 775, adresată sultanului. spune: „Nous boyards, négociants et habitants propriétaires du district de Tutova, déclarons à V. M. que bien que quelques uns d'entre nous aient signé un papier dans lequel ils demandaient la réunion des principautés. espandant ceci a été fait sans notre volonté et parce que le gouvernement précédent nous y a contraint par toute sortes de menaces”. Asupra amestecului starostilor, vezi *Place* c. *Walewski*, 16 Decemvrie 1856, idem, p. 976.

avînd un proces la divan, cere de la caimacam că «întru cît, acest corp l'ar persecuta, comițînd chiar fraude în dauna lui, și avînd în vedere actele atit de necuviincioase ale acestui divan, să aibă bunătatea a prezida el însuș ședința, singurul mijloc de a garanta împričinașilor apărarea drepturilor lor în contra sfruntatelor lui nedreptăți.» Caimacamul, ca și cînd n'ar fi cetit rostirile ofensătoare la adresa celui mai înalt corp judecătoresc al țării, se mărginește a pune rezoluția că «cererea se încuviîțază»²⁵, încuviîțînd tot odată și imputările aduse divanului de Neculai Canta. Întreg divanul își dă demisiunea care fiind așteptată, se primește cu mare grăbire de caimacam. Ca mulțămîtă a lui Canta pentru slujba adusă, el este numit ministru din lăuntru, și lucru încă mai caracteristic, Neculai Istrati, acel ce se rostise în contra unirei, este numit ministru al lucrărilor publice, și întîmplîndu-se pe atunci să moară Mihaiu Cantacuzin Pașcanu partizan al unirei, în timpul ce el zăcea mort în casa lui, alătura cu el ministrul N. Istrati dădea un bal și se înveselea cu muzică și lăutari²⁶.

Tot pe acel timp trebuind a se lua în primire de cătră autoritățile romîne bisericile din Basarabia, caimacamul delegeă, fără a consulta pe mitropolit, pe Meletie Istrati fratele lui Neculai, episcop de Huși și separatist ca și fratele său, cu acea însărcinare, pentru a putea influența astfel pe populația din ținuturile retrocedate, spre a se rosti în protiva unirei. Mitropolitul însă după stăruințele lui Place refuză încuviîțarea lui, și uneltirea este nimicită²⁷. Pe lîngă aceste măsuri mai obștești luate de caimacam, or-

25. Demisia divanului idem, p. 975. Place c. *Walewsky*, 29 Decembrie 1856, idem, p. 1008

26. Place c. *Walewsky*, 2 Martie 1857, idem, p. 1169. Necrologul lui Mihaiu Pașcanu, 13 Ianuarie 1857, idem, p. 1053.

27. Place c. *Walewsky*, 23 Februarie 1857, idem, p. 1154.

ganul Austriei și al Turciei contra unirei, prigonirile individuale plouau pe capul unioniștilor. Trei tineri sunt surguniți pentru că-și rostise prea pe față gândurile lor; se violează domiciliul și se arestează pe doi alți tineri Holban și Voinov care se întorceau de la o petrecere la țară îmbrăcați în costum național; colonelul Frunză este destituit din postul de comandant al diviziei a II-a pentru că se rostise în favoarea unirei; de asemenea comandantul gendarmariei ținutului Tecuci, Diamandescu. Prefectul Gheorghe Roznovanu arestînd din o neînțelegere pe acei ce prelucrau satul Vadurile din județul Neamț în contra unirei, el este destituit și dat în judecată pentru atentat la libertatea individuală: perceptorul aceluiaș district Grigoriu îndepartat pentru împărtășirea părerilor unioniste²⁸, și așa mai departe acte arbitrare de prigonire contra tuturor partizanilor unirei pe care nu este cu putință a le înșira. Muzica militară și bandele de lăutari sunt oprite de a mai cînta hora unirei, și dialogul lui V. Alexandri «Tîndală și Picală» în care un unionist izbutește a aduce pe un protivnic la ideea unirei, și după aceea se prind a cînta această vestită horă a unirei ce fusese pusă și în muzică, este oprit a mai fi jucat, și cîte altele de acest feliu!²⁹ Iar Balș credea că va putea acoperi atare purtare, plănuiind ridicarea unui monument lui Ștefan cel Mare!³⁰

Austria deci și cu Turcia, puterile acele ce aveau înriurirea cea mai covîrșitoare în principate, slujite de minune de oamenii lor, caimacamii, cărora li se promisese domnia, și deci aveau și un interes personal a păstra desbinarea țărilor romîne, își pusese toată în-

28. *Place c. Walewsky*, 29 Septembrie 1856, idem, p. 852.

29. Articol din *L'Étoile du Danube* 8 Ianuarie 1857, Bruxella, idem, p. 1034—1037. Steaua Dunărei din Iași, închisă prin suprimarea libertății presei, apare în Bruxella sub acelaș titlu, în limba franceză.

30. Idem, p. 891.

riurirea uriașă de care dispuneau spre a combate partida unionistă, cu deosebire în Moldova, de la rostirea căreia era să atîrne soarta unirei. Și această partidă era combătută chiar în popor de acei interesați ca ținta ei să nu se realizeze. Dușmanii unirei erau o cetate; sprijinatorii ei o gramadă întinsă, dar neorganizată și neînarmată, în care numai cîți-va inimoși, în fruntea lor Mihăiu Cogălniceanu, își punea în joc toată soarta lor spre a face să triumfe marea idee.

Partidul unionist era însă întărit tocmai prin lupta ce trebuia să susțină; ba ura cea adîncă în contra Austriei, acăreia ocupațiune prelungea fără motiv suferințele poporului, împingea chiar pe mai mulți indiferenți, ba chiar anti-unioniști, în tabăra opusă, numai spre a-și răzbuna prin acest chip contra urgisitei Austrii³¹.

Ceea ce însă mai ales încuraja pe unioniști a-și încorda puterile și a nu despera despre izbînda finală a ideii lor, era sprijinul cel foarte energic al Franței, reprezentată în Orient prin doi oameni tot atît de ghibaci pe cît și de hotărîți: Edouard Thouvenel ambasador în Constantinopole și Victor Place consul în Iași. Dar cu cîte greutateți nu aveau de luptat acești apărători ai unei drepte cauze, libera rostire a unui popor! Place, trebuia pe lîngă combaterea uneltirilor anti-unioniste, să se silească a reține pe acei ce îi favoriza, a merge prea departe în dreapta manifestare a indignărei lor. Așa el sfătui întâiu pe unioniști de a lăsa pentru un moment la o parte chestia principelui străin, pe care ei o socotiau nedeslipită de acea a unirei, dar care mai ales înspăimînta

---

31. *Place c. Walewsky*, 2 Martie 1857, idem, p. 1171: „l'argument le plus puissant sur les esprits en faveur de la réunion, c'est que cette idée doit être bonne et utile aux principautés, puisque les Autrichiens n'en veulent pas”.
Comp. *Thouvenel c. Walewsky*, 1 Septembrie 1856, idem, p. 788 în care se spune că logofătul Milu devine din năcaz asupra Austriacilor, de și protivnic unirei, partizan al ei”.

pe Poartă ³². Apoi el caută să modereze protestările patrioților contra pretențiilor teoretice și încălcărilor de fapt ce Turcia și le permitea pe fie ce zi mai mult asupra țărilor române; în sfârșit, consulul francez își dădea toate silințele spre a sfătui pe conducătorii mișcării unioniste a păstra liniștea și sîngele rece, cu ori ce preț—ceea ce însă era atît de greu față cu provocările guvernului—spre a nu da prilej, prin izbucnirea vre unor turburări, la măsuri de represiune contra unioniștilor celor mai în vază, care odată loviți și îndepărtați din țară, cauza unirei ar fi fost nu-mai decît compromisă ³³.

Dacă Place însă lupta în Moldova pentru a ocroti ideea unirei contra celor ce vroiau să o înădușe acolo de unde trebuia să-și iee zborul, Thouvenel ducea o companie nu mai puțin grea pentru a face cu puțință rostirea acestei idei cătră puterile europene. A-nume congresul de Paris dispusese prin art. 24 al tratatului, operei lui, ca sultanul să convoace imediat în fie care din cele două provincii, un divan ad-hoc, compus astfel încît să reprezinte în modul cel mai exact interesele tuturor claselor societăților, care divanuri ar fi chemate a se rosti asupra dorințelor poporațiilor privitoare la organizarea desăvîrșită a principatelor.

Nefind deci stipulat anume că poporațiile vor fi întrebate asupra cererii de unire între ele, Austria și cu Turcia începură în curînd a agita chestiunea că firmanul de convocare trebuia să circomscrie marginile în care dorințele poporațiilor puteau să fie rostite, ceea ce nu însămnă nimic mai puțin decît înlăturarea ideei unirei din atare manifestări. Și în a-

---

³² *Thouvenel c. Walewsky*, 8 Mai 1856, p. 458; *Place c. Walewsky*, 13 Iunie 1856, idem, p. 537. *Thouvenel c. Walewsky*, 21 August 1856, idem p. 777.

³³ *Place c. Walewsky*, 25 Fevruarie 1857, idem, p. 1160.

ceastă chestiune, Austria se pune în fruntea mișcării, și după cât e probabil inspiră ea Porței planul răstrîngerei firmanelor de convocare, pe care aceasta se grăbește a-l îmbrățișa. Mai cerea Austria ca membrii divanurilor să nu fie desemnați prin alegeri, ci numiți de caimacami, adică de Turci, la care pretenție ambasadorul francez răspunde foarte just, că dacă s'a crezut folositor a se consulta populațiile aceasta nu ar trebui să se facă numai în aparență.³⁴ Viziurul Ali-Pașa caută atunci să ajungă acelaș scop, propunînd să indice în firman punctele acele asupra căroră ar trebui să atragă cu deosebire luarea aminte a divanurilor, cu alte cuvinte în loc de a opri, să înlătore chestia unirei. Thouvenel demonstrează marelui vizir că art. 24 al tratatului de Paris nu permitea să se indice divanurilor cele ce trebuiau să facă, dar că congresul avea de judecat cele ce vor fi făcut. Ali Pașa stăruind asupra acestui punct, Thouvenel «îi declară prietenește însă categoric că firmanul se va ocupa numai cu chipul alcătuirii adunărilor cercetătoare, și că nu l'ar primi dacă, conținînd o enumerare a reformelor de desbătut, n'ar atinge și chestiunea unirei teritoriale și administrative»³⁵.

În răstimpul acestor tratări Anglia se dăduse pe față ca părăsind ideea unirei, pe care o susținuse în congresul de Paris, aducînd astfel Turciei un sprijin cu atîta mai puternic, cu cât venia de la însuși aliata Franței³⁶. Celelalte trei puteri: Rusia, Sardinia și Prusia susțineau din protivă cauza unirei; Rusia din motivele arătate, adaoase încă prin îndărătnicirea în care o puneă stăruința Austriei de a nu vroi să iasă

34. *Thouvenel c. Walewsky*, 21 Iulie 1856, idem, p. 687.

35. *Thouvenel c. Walewsky*, 1 Septembrie 1856, idem, p. 789.

36. Idem, p. 790. *Thouvenel c. Walewsky*, 11 Septembrie 1856, idem, p. 810. *Talleyrand c. Walewsky*, 18 Sept. 1856, idem, p. 630. *Comp. Lordul Lyndhurst în camera Lorzilor 27 Mai 1856, idem, p. 452. Walewsky c. Thouvenel*, 7 Iunie 1856, idem, p. 525.

din principate³⁷; Prusia din motive particulare, iar Sardinia, văzînd în unirea țărilor romîne un precedent fericit pentru realizarea aceleași dorinți a patriei italiene³⁸.

Thouvenel văzînd că Poarta susține mereu ideea programului, opune îndărătniciei Porței un argument, contra căruia era foarte greu a se întîmpina ceva, anume că reorganizarea principatelor avînd de țintă reformarea regulamentului organic, este cu neputință ca se nu se ocupe și de articulele 245 și 246 ale acelei legiuiiri care ar atinge tocmai chestia unirei, și că pentru a opri pe divanuri de a se preocupa și de atare chestiune, ar trebui ruptă pagina pe care acele articule se află scrise³⁹. În sfîrșit ministrul Franței dă chiar a înțelegere marelui vizir că o opoziție formală din partea miniștrilor sultanului la rostirea divanurilor ad-hoc ar provoca o criză cu atît mai supărătoare, că buna lor credință ar fi pusă în joc, precum și existența cabinetului. Față cu această presiune uriașă pusă în lucrare de Franția sprijinită de Prusia, Rusia și Sardinia, cabinetul Porței otomane cedează asupra punctului programului, pe care chiar Anglia, aducîndu-și aminte de principiile constituționale, renunțase a-l mai sprijini, promițînd numai a înterpuce mai tîrziu buna ei slujbă pe lîngă celelalte puteri, spre a se reveni la punctul de vedere al guvernului otoman⁴⁰.

Totuși cunoscuta îndărătnicie a guvernului turcesc găsi alt mijloc de a înlocui părăsirea programului, anume însoțirea comunicărei firmanului cătră puteri

37. *Talleyrand c. Walewski*, 7 Sept. 1856, idem, p. 407. Alta din 14 Sept. 1856, idem, p. 419

38. *Comp. Cavour c. Corti*, 4 Sept. 1856, idem, p. 796 și *Wildenbruch c. regele Prusiei*, 12 Sept 1856, idem, p. 814.

39. *Thouvenel c. Walewsky*, 15 Sept. 1856, idem, p. 822. *Wolewsky c. Tallegrand*, 23 Sept. 1856, idem, p. 841.

40. *Thouvenel c. Walewsky*, 22 Sept 1856, idem, p. 838.

cu o notă care să conțină protestarea Porței contra unirei principatelor. Ideea aceasta este comunicată întâi lui Thouvenel indirect, care se grăbește a declara că va refuza într'un chip absolut a primi sub ori ce formă ar fi, ori ce declarație scrisă sau orală care ar fi de natură a răstrînge puterile legale ale divanurilor ad-hoc. Intrebînd pe Fuad-pașa asupra acelei note el îi răspunse cu destulă încurcătură că într'adevăr așa ar fi scopul guvernului otoman. Atunci Thouvenel spuse lui Fuad-pașa cuvintele hotărîtoare, că «dacă rezervele voastre au de obiect a răstrînge puterile divanurilor ad-hoc, încă voi refuza formal a discuta terminii firmanului, pentru că ați reveni prin o cale piezișă pe un tărîm pe care știți că instrucțiunile mele mă opresc de a vă urma. Dacă însă aceste rezerve se rapoartă la chestiunea unirei principatelor și aveți de gînd a proclama de mai înainte că nu vroiți a lua în băgare de samă dorințele poporațiilor, după ce v'ați legat a le consulta, nici să desbateți cu aliații voștri asupra organizării desăvîrșite a principatelor, după ce punerea iscăliturii în josul tratatului de Paris vă face o lege din aceasta, dacă acest scop îl urmăriți, nu aș fi eu acela care aș putea apreteui o declarație de o așa gravitate și nu știu cum să vă sfătuesc mai mult să vă gîndiți la urmările pe care nu ar lipsi de a le avea»⁴¹. Ținuta energetică și hotărîită a Franței tîind și acest mijloc de scăpare a situației la care Poarta recursese în desperare, ea caută să mai lese a pătrunde modul ei de a videa în redacțiunea firmanului de convocare: dar și textul lui este luat cu deamăruntul în cercetare de conferința ambasadurilor și modificat așa încît se stîrpește din el până și umbra unei idei ros-

41. *Thouvenel c. Walewsky*, 25.Sept. 1856, idem, p. 846. Alta din 29 Sept. 1856, idem, p. 853.

tite în contra unirei. Legea electorală conținută în firman, modificată de asemenea după relațiile statistice aduse de ambasadorul francez, era pe cît puteau s'o facă niște străini, în destul de conformă ca starea țării și interesele claselor sociale, pe care congresul de Paris dorise a le vedea reprezentate în divanuri.

Poarta și Austria bătute pe tărîmul formal, trebuiau să se abată acuma asupra Moldovei, spre a o constrînge de a da prin divanul ei o părere protivnică unirei. Spre o atare lucrare erau pregătite toate capcanele, și caimacamul Balș acuma tocmai trebuia să și arăte întreaga lui destoinicie, cînd tocmai s'întîmplă de moare de o boală naprasnică în una Martie 1857⁴².

---

42. Idem, -p. 1164.

4. ALEGERILE LA DIVANURILE AD-HOC.

Moartea lui Toderiță Balș dădea putința unei îndreptări a caracterului ocîrmuirii, și partida unirei se grăbește a cere de la miniștrii trebilor străine ale puterilor garante numirea unei căimăcării de trei persoane conform prescrierilor regulamentului organic, legea sub care tot încă se aflau principatele dunărene, sperînd că prin atare formă de guvern influențele individuale ar fi neutralizate unele prin altele»¹. Pe cînd însă unioniștii se gîndeau la un atare mijloc de a-și asigura rostirea dorințelor, candidații la căimăcămia individuală răsăriau din toate părțile. Nu mai puțini de 15 încep a face să joace tratele bancherilor evrei către Constantinopole și dau tot odată asalt și la consulul francez, făgăduindu-i cu toții cea mai strictă neutralitate. Intre acești candidați aflăm și pe Neculai Vogoride, Grec din Constantinopole, barbatul ficei logofătului Costache Conache, care dă și el o garanție scrisă consulului francez, că se «leagă în chipul cel mai formal a nu face nimic care să poată împiedeca fie în alegeri, fie în divan, libera rostire a dorinței poporațiilor»². Consulul francez are buna credință a lua la serios atare făgăduință și recomandă lui Thouvenel tocmai pe Vogoride ca pe

---

1. *Unioniștii din Moldova c. miniștrii af. str.*, 1 Martie 1857, idem, IV, p. 7.

2. Reversul lui *Vogoride* de 2 Martie 1857, p. 8. *Comp. Place c. Walewsky*, 4 Martie 1857, p. 11.

persoana cea mai vrednică de a fi investită cu puterea. Ambasadorul mai prevăzător nu face întrebuintă de recomandarea lui Place, și se mărginește a nu combate candidatura lui Vogoride³. Dacă însă Vogoride nu fusese sprijinit de Franceji, se aflară alte puteri care să-l îmbrătoșeze: anume Turcia îl considera ca omul ei, întru cât era fiul lui Stefanache Vogoride, fost bei de Samos, și apoi avea titlul de pașă turcesc, fiind nu de mult înaintat la rangul de Rutlei-Ulea; apoi ea avea o garanție pentru purtarea lui, în faptul că părintele lui reședea în Constantinopole. Austria, căreia Vogoride de sigur că-i promisese a fi contra unirei, în acelaș timp pe când dădea lui Place înscrisul că va fi nepărtinitor, încă cere cu stăruință numirea lui de caimacam⁴. Astfeliu instituirea lui Vogoride în acel post atit de în-sămnat pentru destinurile Moldovei din acele timpuri fu datorită puterilor protivnice unirei. Dacă agenții Franței se arătase cam indiferenți față cu numirea noului caimacam, lucru de care în curînd trebuiau să se căiască, nu fu tot astfeliu cu țara asupra căreia trebuia să domniască și care simți mai de înainte că era să aibă în el un dușman încă mai neîmpacat și mai primejdios de cum fusese reposatul Toderiță Balș. De aceea și «numirea lui Vogoride la căimăcamie pricinui o obștească înmărmurire»⁵.

Curînd după instalarea noului caimacam, Poarta trimite în Muntenia pe cât și în Moldova firmanul

3. *Thouvenel c. Walewsky*, 9. Martie 1857 și alta din 12 Martie, idem, p. 24 și 37.

4. *Stefan Vogoride c. căimăcamul Neculai Vogoride*, 6 Mai 1857, p. 515. Comp. *Fotiades capuchehaia al Moldovei c. Căimăcamul* 16 Mai, p. 593. Asupra rangului său de pașă turcesc, vezi Doleanța unioniștilor moldoveni c. comisia din București, 30 Martie, p. 166.

5. Corespondența către l'Étoile du Danube 9 Martie 1857, Iași, p. 27: „La nomination de M. Vogoridès a causé une stupéfaction générale”. Telegrama pentru numirea lui Vogoride este din 7 Martie, p. 14.

pentru convocarea divanurilor ad-hoc, și comisarii puterilor europene se adună în București. De și primirea celui francez este mai entusiastă, unioniștii munteni au înțelepciunea de a nu arăta pe față simțimentele lor de antipatie nici cătră reprezentanții puterilor protivnice unirei. Din partea acestora se accentuează însă îndestul de văzut pornirea sufletească de care erau mișcați, și mai ales acel al Austriei care răspunde deputăției ce vine să-l salute, că nu poate să între în relații cu indivizi, nici cu partizi, ci numai cu reprezentarea legală a țării, divanurile ad-hoc⁶.

Lui Vogoride îi venia deci un sprijin care lipsise lui Balș, anume prezența comisarilor puterilor dușmane unirei, în țările unde trebuia să iee ființa, care comisari erau pe de o parte să combată stăruințele ce erau să fie făcute de acei ai puterilor favorabile ei, pe de altă să încurajeze pe căimăcamul Moldovei în toate nelegiuirile cu care era să copleșască pe unioniști.

Vogoride începe prin a retracta făgăduința cea prea obștească pe care o dăduse consulului francez în momentul cînd îi cerea sprijinul pentru căimăcămie, înlocuind-o cu una condițională, anume că va sprijini *cu cumpătare* unirea, dacă va dobîndi siguranța ca această combinație va triumfa în congres, după ce va fi fost votată de divanuri. Vra să zică, făgăduia sprijinul său, și acesta încă cumpătat, sub o condiție a căreia împlinire atîrna tocmai în mare parte de sprijinul ce era să-l dee, cere vicios, îndatorire sofistică care nu-l lega absolut la nimic⁷. Nu e vorbă

6. Discursurile deputăției unioniștilor cătră reprezentantul Austriei și răspunsul comisarului *Lieshman de Palmrode*, idem, p. 69. Cătră ceilalți, vezi p. 57, 58, 59, 73 și 145. Al Rusiei *Busely* vine mai tîrziu, după deplina evacuare a principatelor de Austriaci, p. 264. Comp. corespondența c. Etoile du Danube 2 Aprilie 1857, p. 337.

7. *Place c. Walerowsky*, 14 Martie 1857, p. 48: „s'il obtenait la certitude que cette combinaison triomphera dans le congrès après qu'elle aura été votée par les divans”.

Vogoride la început dă un ofis cătră sfatul administrativ, prin care îi ordonă a se păzi din partea autorităților locale cea mai strictă nepărtinire în operațiile electorale ⁸, și el pare chiar în curs de opt zile, până la sosirea cumnatului său, capuchehaia Fotiade, a se mănținea pe o cale neutrală. De îndată însă ce acest agent al Porței, investmîntat în haina înșălătoare de reprezentant al intereselor Moldovei, sosește în Iași, purtarea lui Vogoride se arată aceea ce trebuia să fie. Fotiade aducea anume lui Vogoride instrucțiunile secrete, prin care i se cerea ceea ce el însuși doria, întru cît îi deschidea, ca și lui Balș, perspectivă la domnie, a fi în contra unirei și a mănținea neschimbat ministerul lui Balș, instrucțiuni pe care chiar Fotiade nu se sfiște a le mărturisi consulului francez ⁹. Atîta numai că se face o permutare în vechiul cabinet: anume Neculai Cantacuzino trece de la interne la justiție iar Costin Catargiu de la justiție la interne. Și apoi schimbarea se făcuse pentru a asigura mai bine izbînda guvernului. La o întrunire ținută la Catargiu, la care asistase Fotiade, Goedel consulul austriac, N. Istrati vestitul teorician al separatismului și Neculai Cantacuzino, acesta declară că nu ar putea lua îndatorirea de a face ca alegerile să fie contra unirei. Catargiu atunci ie asupra lui a răspunde de toate, legătură în urma căreia i se încredință ministerul internelor ¹⁰.

Văzînd atare urmare din partea căimăcamului, partidul unionist se pregătește de luptă. Mihaiu Cogălniceanu propune în comitetul central al unirei a se face, prin o deputație compusă din Ștefan Catargiu, Costache Rolla, Petrance Mavrogheni, Dimitrie Rallet și el însuș face întrebare căimăcamului dacă are de

---

8. Ofis din 24 Martie, p. 114.

9. *Place c. Thouwenel*, 25 Martie, p. 131.

10. *Idem*, p. 132.

gînd: 1) a permite libertatea presei de care se bucură Muntenia; 2) a depărta pe miniștrii care întrebuițază autoritatea lor nelegiuit spre a nu lăsa cetățenilor dritul liberei rostiri a dorințelor lor; 3) a se învoi partidului unionist ținerea de adunări, spre a discuta chestiunea unirei, însușirile candidaților și altele asemenea. În caz cînd căimăcamul ar da un răspuns negativ cererei deputăției, ea să se îndrepte către comisarii puterilor străine¹¹. Lucrul se și întîmplă. Caimacamul răspingînd cererile deputăției, ea se jăluște la comisia din București, cea înțai tînguire ajunsă în mînile reprezentanților puterilor străine din partea unioniștilor Moldovei¹². Și cu toate aceste, ce puține și neînsămnate sunt îngerițele de care se plîng unioniștii acuma, cînd abia răsăriau zorile căimăcămiei lui Vogoride, și cît mai ascuțite trebuiau să fie prigonirile pe care născocitorul gînd al celor interesați era să le apese tot mai greu asupra capetelor partizanilor unirei!

X Piedica cea mai grea ce se opunea tendinților unioniste era suprimarea libertății presei, efectută cum se știe prin firman turcesc pe timpul căimăcămiei lui Balș. Suprimarea fusese ordonată pe motivul că regulamentul organic ar prevedea cenzura. În asemenea împrejurări favorabile țintelor lor, Turcii își aminteau de dispozițiile regulamentare; ei le uitau însă cînd trebuia să le jigniască interesele; așa în numirea căimăcamului unic în loc de trei și în liberarea lui de dispozițiile mărginitoare a le autorității sale. Unioniștii cer însă, în mărginile celei mai stricte legalități, să apară foile lor conform regulamentului, sub privigherea cenzurei. Cu toate aceste cererea lor e refuzată, pe cînd guvernul scotea organul său, ga-

11. Jurnalul comitetului central al unirei din Iași, 29 Martie p. 159.

12. Dolcanța citată în nota 4, p. 167—168.

zeta de Moldova care nu lipsia de a combate unirea în toate modurile. Nu numai atîta, se învoiește chiar eșirea unei gazete evrești, care fiind inspirată de Austria, era și ea protivnică unirii. Mai caracteristică este împrejurarea că guvernul refuză a da asupra cererei privitoare la gazetă un răspuns scris, de oare ce era peste putință de a-l motiva pe vre o dispoziție legală ¹³.

Vogoride începe însă curînd, prin mijlocul lui Catargiu, a îndruma uneltiri pozitive în contra ideei unirii. Așa mai întăi el răspîndește un program fals, atribuit unioniștilor munteni, în care se spunea că unirea ar trebui să aibă de rezultat împărțirea pămînturilor și introducerea catolicismului, două știri care, cu toată absurditatea lor, puteau îndepărta de cugetele mai simple. Se mai răspîndește știrea că s'ar cere cunoștința exactă a numărului fălcilor fie cărei proprietăți, spre a fi impusă cu 6 lei de falce, știri menite a face pe proprietari a-și ascunde întinderea proprietăților lor, spre a micșora numărul alegătorilor ¹⁴. Lipsa absolută de ori ce organ de publicitate făcea însă cu neputință combaterea uneltirilor de acest fel ¹⁵, Lipsind unioniștilor presa, ei căntau să o suplinească prin litografisirea programelor lor și prin întruniri în care să desbată din viu graiu chestiunile privitoare la ideea ce-i însufleția. Catargiu ie însă măsuri și în contra acestor mijloace de propagandă. După o circulară a lui cătră ispravnici, în care le recomandă păzirea liniștei și a siguranței publice, le lămurește mai limpede atare îndatorire în sensul de a desființa comitetele unioniste, programele și proclamațiile lor. Este curios de cunoscut modul de argumentare al guvernului care lua atari măsuri, după cum spunea el, tocmai pentru a asigura viitoarelor

13. *Place c. Walevsky*, 31 Martie, p. 181—183.

14. Scrisoare din Bărlad c. comitetul central al unirii, 3 Aprilie, p. 217.

15. *Idem*, p. 182.

duale, libertatea părerilor, consacrată chiar de firmanul de convocare. Cum s'ar putea înțelege alegătorii asupra părerilor lor și asupra candidaților de numit, cînd ei se văd expuși ocărilor și amenințați cu închisoarea?»¹⁹. Exemplul arestării lui Turculeț și Cuparencu în Iași încurajază pe agenții guvernului din provincii. Așa în Bîrlad, negușitorul Dobrovici este amenințat, iar profesorul Popescu destituit, șatrărul Teodor Albu închis și maltratată pentru că răspîndiau idei unioniste²⁰. În Focșani se vestește prin baterea dobei circulara departamentului, și se oprește «într'atîta ori-ce adunare, și cea mai nevinovată, încît nici doi oameni nu se mai pot întruni la un loc ; iar pe de altă parte emisarii d-lui dregător umblă, răsbat pretutindene și fâțiș propoveduesc, ponegrind pe unioniști că n'ar fi mai puțin revoluționari de cît acei din 1848, și că să nu fie ascultați, îngrozind pe oameni cu persecuții, pedepse și cu ocară»²¹. Pentru a încuraja și mai mult pe prefectul de Putna în atare sălbătăcii, Costin Catargiu îi scrie că «nu poate fi permis nimărui să se rostiască liber de cît la epoca și în mijlocul divanului ad-hoc ; de aceea s'a dat ordine formale pentru mănținerea ordinei legale, și a prefectilor este datoria de a opri pe toți acei ce ar lucra în chip protivnic». Și pentru a'l ademeni și pe partea interesului de a se devota trup și suflet pentru sprijinirea guvernului, Costin Catargiu nu uită să-i spună că : «îndată ce a primit scrisoarea lui, a vorbit excelenței sale Căimăcamului, în favoarea fiului său Mitică, și am primit făgăduința că cu prelejul sărbătorilor va fi înaintat la gradul de ofițer. Gîndesc numai că este neapărat să-i scrii, îndemnîndu-l a urma scoala cadeților, căci sunt încredințat

20. Adresa comitetului din Bîrlad către acel Central, 8 Aprilie, p. 271.

21. Adresa comitetului din Focșani c. acel central, 9 Aprilie, p. 282.

că nu face nimic și numai bate ulițile. Cu toate aceste D-tale nimic nu ți se poate refuza»²². În Roman polițaiul amenință pe unioniști cu soarta lui Turculeț și Cuparencu, și că «de vor pomeni măcar cuvîntul de unire au să se ducă acolo unde nu vor mai videa soarele cu ochii»²³. În Tecuciu lupta pentru unire este purtată însă cu mare energie. După ce în o numeroasă adunare se declară aderarea la programul din Iași, se numesc comisuni însărcinate cu răspîndirea ideii unirei, în cît prefectul luat pe dinainte, nu îndrăznește a se opune, cu toată circulara guvernului. După primul moment de șovăire, își reie însă cumpătul și prigonirile încep a ploua pe capul unioniștilor. Una din jărtfele cele mai de samă a lor fu Roseti-Tețcanu care este calcat în casa lui, la 2 Aprilie pe la 10 oare, de comandantul însoțit de 30 de jandarmi, de care spăimîntat scapă cu fuga la satul Căbeștii, și de acolo închiriind o trăsură, vine în Iași la căimăcanul, spre a se jălui contra barbariei suferite. Această violare a domiciliului lui Tețcanu avea de scop a-i lua cu sila un exemplar al programului partidului unirei pe care refuza a-l da privilegiatorului care i-l ceruse, precum și de a înspăimînta pe ceilalți unioniști prin lovirea uneia din căpiteniile lor²⁴. Altă jărtfă din Tecuciu este protoiereul Dimitriu, dat afară din funcția lui, pe motivul rostit cu două înțălesuri, că «nu ar urma a sta în linia conservatoare pentru a se înlătura cu totul înriuririle din partea guvernului, pe cînd cucernicia sa ar vorbi fără respect și cu mare slobozenie, urmare care

---

22. *Min. de interne c. Iordache Pruncu* prefect de Putna, 13 Aprilie, p. 322.

23. Două corespondenți din Roman din 6 și 9 Aprilie, p. 255 și 286.

24. Adresa comitetului din Tecuciu c. acel central, 10 Aprilie, p. 295. Alta din 15 Aprilie, p. 338. Jăluirea lui *Roseti-Tețcanu* c. *Căimăcanul* 6 Aprilie, p. 355.

ar trage după sine împărechieri»²⁵. Cum putea fi învinuită aceiaș persoană pe de o parte de a exercita o înriuire nelegală din partea guvernului și pe de alta de a vorbi fără respect, ceea ce nu se putea înțalege decît *în contra* guvernului, *în favoarea* căruia economul Dimitrie era învinuit că lucrează. În Dorohoiu spătarul Anastasiu este îndepărtat din postul de primar al orașului, pe motivul că ar fi străin, Grec, imputare nejustificată, întru cît era născut în țară și boierit, deci chiar dacă ar fi fost străin era împămintenit²⁶. În Vaslui guvernul anulează de șese ori alegerea de suprefect a unionistului Iacob Racoviță, din partea locuitorilor, care nu se lăsau neconținut a-l alege din nou. Velisarie, membru al tribunalului din Vaslui, este dat afară, pentru că împărtășia păreri unioniste. Constantin Sturza este răspins de la legalizarea unui act de delimitare a moșiei sale, pentru a nu-și putea constata în chip legal întinderea proprietății și a nu fi înscris în listele electorale. În Bacău Vasile Popovici este arestat și cîte altele de aceste călcări de lege fără număr. În Bîrlad poporul adunat la grădină cere ca muzica să-i cînte hora unirei. Poliția împiedecă; însă este silită de amenințări a se retrage, și muzica, pusă să cînte, întovărășește pe public la o procesiune prin tot orașul. Prefectul turbat de mînie, arată prin o telegramă ministrului scandalul întîmplat, învinuind pe starostele francez, Cayolle, că ar fi îndemnat pe popor la rezistentă și a face bucați pe autoritatea ce s'ar împrotivi. Totuși cînd ministrul cere de la poliția din Bîrlad o confirmare scrisă a denunțării contra agentului francez, polițaiul începe a îngăima, că nu ar fi auzit el singur vorbele starostelui; că i s'ar fi spus de marturi acă-

25. Decretul de destituire a protoiereului de Tecuciu, 11 Aprilie, p. 397.

26. Petiția locuitorilor din Dorohoiu c. caimacamul, 29 Aprilie, p. 454.

ror nume l'ar fi uitat, toate aceste arătînd evident că toată pîra nu era decît o iscodire²⁷.

Iată cum înțalegea deci căimăcamul Vogoride să pună în lucrare firmanul de convocare a divanurilor ad-hoc, care-i prescria a păzi în operațiile electorale cea mai strictă nepărtinire. Nici unioniștii însă nu se lăsau. La fie care lovitură, răspundea cîte un strigăt de indignare, fără ca cu toate acestea să facă pe placul ocîrmuirii, de a recurge la mijloace de fapt, care ar fi îndreptățit o intervenție armată. Prigonirile aveau și aicea efectul lor cunoscut de a lăți ideea ce tindeau să înădușe. Așa protopopul din Bacău scrie lui Neculai Hermezii, că în ținutul său toată lumea e pentru unire. În Piatra, afară de 7—8 anti-unioniști cunoscuți, nici unul nu s'ar mai afla în întregul ținut²⁸; de asemenea în Tecuci, Focșani, Botoșani, Dorohoiu și în deobște în toate județele, fără a vorbi de Iași cuibul și focolarul ideii regeneratoare. De aceea se și observă faptul înșămănător că în toată țara nu se afla un singur comitet anti-unionist, ci numai guvernul și agenții săi, instrumente ale Turciei și Austriei, reprezentau ideea separatistă²⁹. Ce dovadă mai bună se poate cere pentru împrejurarea dacă Moldova vroia sau nu unirea ei cu Muntenia? Dar Costin Catargiu vroia să-și țină jurămîntul făcut, cînd luase asupra-și ministerul internelor, anume că să-i se taie musteața dacă un singur partizan al unirei ar pătrunde în divanul ad-hoc.

Agenții Franței, atît consulul Placé de la Iași, cît

27. Protestarea lui *Const Sturza* din Vaslui; p. 387. Depeșa lui *Vasile Popovici* către logofătul *Stefan Catargiu* 10 Aprilie, p. 298. Chestiunea cu *Cayolle* în actele de la p. 371, 386 și 416.

28. *Protopopul de Bacău c. episcopul Romanului*, p. 268, adresa comitetului din Piatra c. cel central, 8 Aprilie 1857, p. 270

29. *Placé c. Walewsky*, 5 Aprilie, p. 246: „D'un côté les comités unionistes c'est à dire le pays, de l'autre le gouvernement ou pour mieux dire l'Autriche et la Turquie”.

și baronul de Talleyrand de la comisia din București, precum și ambasadorul din Constantinopole Thouvenel, înțelegînd că, dacă ar tolera sistemul de intimidare urmat de guvernul lui Vogoride, cauza unirei ar fi nu numai compromisă ci chiar desăvîrșit pierdută, își dădeau toate silințele pentru a pune în o lumină cît se poate mai vie uneltirile căimăcamului, spre a sili astfel pe Turcia a reveni la respectul stipulațiilor tratatului de Paris. Toată acțiunea trebuia concentrată la Constantinopole de oare ce numai de aici s'ar fi putut pune un capăt prea înfocatei rîvne a lui Vogoride. În o întrevvedere cu Reschid pașa, Thouvenel arată marelui vizir dovezi inviderate că ministerul cu care lucra Vogoride îi fusese impus de agenții Porței, și anume de Fotiade. Vizirul pentru a nu avea aerul că atare impunere ar fi pornit de la el, ceea ce l'ar fi compromis față cu ambasadorul francez, cătră care tot deauna făcuse paradă de a lui nepărtinire, trimite căimăcamului o scrisoare în care îi spune că fără temei s'ar fi răspîndit vestea că ministerul d-lui Catargiu ar fi sprijinit de Poartă, că «informațiile ce i se trimisese prin Fotiade, purtătorul firmanului de investitură, se mărginiau a-l sfătui de a întrebuița printre boieri, pe acei acăror pricepere și simț de dreptate ar fi încercate»³⁰.

Vizirul avea deci aerul de a nu fi amestecat în ingerințele ocîrmuirii moldovenești și el revoca chiar oficial ordinele date în secret, și pe care însuș Fotiade le destăinuise ambasadorului francez într'un moment de naivă sinceritate³¹.

Și cu toate aceste marele vizir al Porței otomane căuta numai să-și mîntuie onoarea, căci ordinele fusese date și anume chiar de la Poartă lui Vogoride

30. *Thouvenel c. Walewsky*, 6 Aprilie, p. 256. Scrisoarea vizirului c. *caimacan*, 6 Aprilie, p. 260.

31. Mai sus, nota 9.

de a lucra în toate chipurile spre a împiedeca manifestarea ideii unioniste. Cîte-va scrisori confidentiale scrise de mai multe personaje politice din imperiul otoman, rudonii de a le căimăcamului Moldovei, care scrisori nu știm prin ce fericită împrejurare încăpură în mîinile lui Dimitrie Rallet și fură comunicate ambasadorului francez și date publicității, dovedesc până la cea de pe urmă evidență că purtarea lui Vogoride, de și ea însăși interesată, era numai punerea în lucrare a ordinilor secrete transmise căimăcamului și din acărora credincioase îndepliniri trebuia să lucească pentru el speranța tronului Moldovei. În una din ele, cea mai veche în dată, Alexandru Vogoride, secretarul ambasadei otomane din Londra și fratele căimăcamului spune acestuia : «cumnatul nostru, ambasadorul (Musurus pașa), a văzut pe lordul Palmerston care este cu totul protivnic unirei, considerînd-o ca răsturnătoare a drepturilor și supremației suveranului nostru, și prin urmare instrucții de acest feliu au fost trimise lui Sir Henric Bulver comisarul Marei-Britanii în principate. Este de mare nevoie ca să întrebuițezi la timp toate silințele d-tale pentru ca Moldovenii să nu rostiască dorinți pentru unire și astfel să te faci vrednic de bună voință a sublimei Porți și de sprijinul Angliei și Austriei, întru cît toate trei aceste state sunt hotărîte a împiedeca din toate puterile lor unirea. Nu trebuie să te pui în grijă de ceea ce vor sau amenință să facă Francejii, acărora ziare te numesc Grec. Din protivă trebuie lucrat cu ghibăcie și fineță, avînd față cu Moldovenii o purtare generoasă, față cu boierii o atitudine politicoasă, arătîndu-te tot odată ca un protivnic hotărit al unirei. Trebuie să spui că întru cît unirea ruinează drepturile Moldovei, nu poți consimți ca în timpul căimăcămiei d-tale ele să fie pierdute și nimicite în favoarea Valahiei. Un astfelu de lim-

bagiu va părea de sigur plăcut ori cărui patriot moldovan»³².

În o altă scrisoare, fratele căimăcamului îl sfătuește «a se conforma sfaturilor și dorințelor consulului austriac și a întrebuița cu plăcere și fără nici o întimpinare toate persoanele ce ți le-ar propune, fără a te pune în grijă dacă acele recomandate sunt stricate sau au nume rău; căci ce-ți pasă dacă oamenii pe care consulul austriac ți-i recomandă sunt morali sau înrăutățiți? Singurul lucru pe care tu trebuie să-l cercetezi este dacă acei oameni sunt sinceri și cu adevărat protivnici unirei, întru cât nu este vorba astăzi de considerații filosofice de moralitate, ci numai de interesele stăpînului nostru. Este neapărat ca divanurile Moldovei să se rostiască contra unirei, căci atunci greutățile celor trei puteri față cu Franția și cu Rusia vor fi mai mici și ele îți vor datori recunoștință ca la unul ce mai ales vei fi contribuit a se ajunge la acest rezultat»³³. În o altă scrisoare secretă a lui Fotiade, acesta îi spune între altele, că «din *ordin superior* adaugă că trebuie să se feriască pe cât se poate de cuvinte violente cu ori cine ar fi dintre consuli, cu atît mai mult că cuvintele nu pot decît să ne strice, pe cînd faptele fără vuiet ne sunt foarte trebuitoare»³⁴. O altă scrisoare a lui Stefan Vogoride, tatul căimăcamului, este încă și mai lămurită. El îi spune că «*sublima Poartă cere* ca să fii tare și neclintit și să urmezi o linie care să tindă tot deauna

32. Scrisoarea din 14 April, Londra, idem, IV, p. 328. Că toate aceste scrisori erau adevărate se vede de pe nota secretarului de stat, înserată în Gazeta de Moldova din 21 August, idem, V, p. 486: „Plusieurs journaux viennent de publier quelques lettres *qui ont été volées* au prince caimacam Conaki-Vogoridès—et non pas égarées comme les recelleurs l'ont fait dire par les journaux“. Urmează după aceea învinuirea că reproducerea lor ar fi fost alterată. Față cu toate împrejurările, rezultă înviderat că ele nu fusese nici alterate, ci reproduceau exactul adevăr.

33. Din 15 Aprilie, Londra, idem, IV, p. 343.

34. Din Aprilie, Constantinopole, p. 369.

a dovedi că ești funcționarul puternicului imperiu al Turciei, observînd totuși cuviințele. D-ta trebuie să-i aperi interesele, până în momentul cînd sublima Poartă va putea să se declare pe față contra unirei³⁵. Și dovada cea mai inviderată, că Reschid-pașa înșala numai pe ambasadorul francez, cînd scriea înaintea lui scrisoarea prin care părea că se desinteresează de modul alcătuirii guvernului căimăcamului, stă în în o altă scrisoare de mai tîrziu a lui Fotiade, în care acesta arată lui Vogoride că noutatea plăcută a apropietelor alegeri și făgăduința voastră, de și nu cu totul sigură, asupra dobîndirii majorității, a bucurat mult pe marele vizir, care îndată ce rezultatul va fi ajuns, își va face plăcerea, după cum m'au asigurat, de a dovedi Exelenței Voastre, îndată după izbîndă, prin dovezi strălucite mulțămirea sublimiei Porți în privirea voastră. In puține cuvinte iată spiritul politicei sublimiei Porți; ea cere ca Exelența Voastră să lucreze cu energie contra unirei; dar să o facă fără vuet și mai ales fără a destăinui că ar primi instrucțiuni de la Poartă». Și cu toate aceste în momentul ce agentul Porței punea în vedere căimăcamului să ascundă că instrucțiile de a lucra contra unirei îi veniau din Constantinopole, marele vizir protesta ambasadorului, cu lacrimile în ochi, că ar condamna excesele lui Vogoride³⁶!

35. Din 6 Mai, idem, p. 513. Și prin cuvinte aproape identice învață în acelaș timp ambasadorul austriac din Constantinopole, baronul de Prokesch-Osten pe Vogoride, cînd îi spunea în scrisoarea lui secretă din 18 Aprilie (p. 359): „c'est précisément dans le cas où l'action de la Porte se trouve arrêtée ou contrariée, que commence celle de ses organes, à la sagacité et au dévouement desquels elle a confié ses intérêts“.

36. Scrisoarea lui Fotiade este din 20 Mai, p. 620. In 28 Mai la întrevăderea marelui vizir cu Thouvenel, ambasadorul francez spune că: „Reschid pacha m'a juré les larmes aux yeux qu'il condamnait les excès de Vogoride“ !! Comp. Talleyrand c. Walewsky, 12 Iunie p. 800: Ce que je tiens à faire ressortir, c'est que. Fotiade écrivait ces lettres édifiantes au moment où Reschid protestait les larmes aux yeux à M. Thouvenel de son impartialité et de son abstention de l'envoi d'ordres ou d'avis secrets au caïmacam“.

Totuși acea scrisoare a marelui vizir către Vogoride aduse după ea demisiunea lui Costin Catargiu din postul de ministru de interne și înlocuirea lui cu Vasile Ghica³⁷, dar atare schimbare se referea numai la persoane, nu la sistem care rămase și mai înainte tot cel de până atunci. În demisiunea aceasta a unui sprijin încercat, a jucat un rol însemnat femeia lui Vogoride, fiica lui Costache Conache. Principesa care nu putea suferi pe calăul țarei ei, ceruse în repețite rînduri de la soțul ei îndepărtarea lui din minister. Văzînd că-i se refuză statornic cererea, ea se retrase la țară. Tocmai pe atunci sosirea în Iași a comisariilor din București cerea ca domnița să fie și ea în Iași, spre a face onorurile comisarilor puterilor. Ea puse atunci ca condiție neapărată îndepărtarea lui Catargiu, de acărui mîntinere la minister Vogoride fiind deslegat prin scrisoarea vizirului, el putu să facă pe placul soției lui. Principele Moruzi care conducea tratările între Vogoride și domnița, arată lui Place că ar fi determinat pe căimăcamul a se despărți de iubita sa unealtă, amenințîndu-l cu altă despărțenie mai gravă, acea din partea soției lui, care era să-l lese iarăși pe paiele de pe care se înălțase acolo unde era³⁸.

Cu toate că cei mai mulți din comisari venise la Iași, spre a se convinge despre cele denunțate fără încetare de plîngerile unioniștilor, urmașul lui Catargiu nu se teme de loc a pune în lucrare acelaș sistem de intimidare și de prigonire a partizanilor unirei. Așa un profesor din Fălticeni, Verdeanu, este insultat de ispravnic pentru că subsemnase în adresa de felicitare către reprezentantul Franței, și tînguîn lu-se nu-

37. Asupra demisionării lui *Catargiu*, vezi actele de la p. 457, 472, 478, 505 și 543.

38. *Place c. Walewsky*, 2 Mai, p. 478.

mitul profesor la ministru, este destituit. Divanul de apel este curățit de acei membri care aveau păreri favorabile unirei, precum : Neculai Burchi, Stefan Silion, Stefan Grigoriu ; de asemenea este destituit Teodor Gheorghiu, asesor al tribunalului din Roman, protoiereul de acolo Matcaș, Homiceanu profesor din Piatra, acest din urmă după suplica mai multor anti-unioniști provocați de prefect și care arată că Homiceanu nu-și făcea datoria. Calian profesor din Huși este iarăș destituit și i se promite reîntegrarea numai dacă Meletie Istrati episcopul de Huși sau fratele său Neculai, cunoscuții separatiști, vor garanta că el nu va mai umbla după unire³⁹. În sfârșit guvernul, călcând și căderea sa și toate legile țării, destitue pe arhimandritul Neofit Scriban rectorul seminariului Socola ; însă atare îndrăzneală aprinde în capul caimacamului un foc care nu se stinse de cât cu răpunerea lui de cătră partidul unionist. Anti-unioniștii se temeau ca frații Scriban, desemnați unanim de opinia publică ca reprezentanți ai clerului, să nu pătrundă în divanul ad-hoc, cunoscută fiind autoritatea lor și simțimintele lor unioniste, arhimandritul scriind chiar de la început o broșură în care îndemna pe Români la unire. Acest vrednic cleric mergând înaintea comisarului francez spre a-l saluta, este învinit de perturbare la ordinea publică și caimacamul cere lui Beldiman ministrul de culte să-l surguniască sau să-i întente un proces în scopul de a-l putea elimina dintre eligibili. Beldiman refuzând a călca astfelu legea și conștiința lui, este silit să demisioneze și este înlocuit cu Alexandru Sturza. Căimăcamul însă vroind să înlătore pe fratele arhimandritului, egumenul mănăstirei Socola, din rîndul eligibililor, cere de la mitropolit să-l destitue, fără nici un motiv. A-

---

39. Actele de la p. 461, 468, 582, 595, 638, 726.

cesta refuză, de și este somat atît de ministrul de culte cît și de acel de interne și în fine de caimacam în persoană. Văzînd guvernul că nu poate face nimic pe această cale, refuză listele electorale ale mitropolitului, în care erau trecuți frații Scriban ca alegători, pe motivul că ar fi călugări și că firmanul ar îndritui numai pe preoți a lua parte la alegeri, la care mitropolitul răspunde foarte drept că și călugărul tot preot este și că mai la urmă autorității bisericești îi rămîne păstrată hotărîrea asupra chestiunii care persoane din cler sunt preoți și care nu. Caimacamul în desperare aleargă atunci la un mijloc extrem, dîndu-se din propria lui autoritate pe arhimandritul Scriban din rectoratul seminarului, pe motiv de neglijență și nedestoinicie, înlocuindu-l cu arhiereul Vladimir Suhopan, care însă somat de mitropolit a se întoarce la mănăstirea lui, se supune, iar Scriban declară, încurajat de mitropolit, că nu se va da a fi îndepărtat din seminar de cît cu puterea. Caimacamul nu îndrăznește însă să trimită jandarmii cu care amenințase pe Scriban și văzu, însă prea tîrziu, greșala ce o făcuse punîndu-se în luptă cu biserica. Consulul francez care de mult timp nu mai vedea pe caimacamul, hotărîndu-se a-i vorbi în chestia mitropolitului, caimacamul are curajul a-l ruga să mijlociască o împăcare cu el. De și Place refuză la început atare rol, văzînd că Vogoride stăruiește, îl întreabă ce propuneri ar face pentru a ajunge la înțelegere. Cu o necrezută naivitate acela îi răspunde că mitropolitul să cedeze asupra destituirii lui Scriban. Observîndu-i consulul că ar fi stranie transacție de a cere cedarea tocmai asupra punctului de împăcat, Vogoride adaoge că să spună mitropolitului că-i va încuviința pe urmă tot ce va dori pentru banii și moșiile ce le reclamă. Consulul se mulțamește a-i observa că nu putea sluji de samsar pentru un ase-

mene târg, și părăsește pe caimacamul. «Acuma avem măsura, adage Place, despre ceea ce e în stare ocîrmuirea ce apasă asupra Moldovei. Văzînd că până astăzi ea a putut să-și permită totul și că la actele sale cele mai neregulate, cele mai violente, cele mai scandaloase nu s'au opus în deobște de cît cuvinte și întîmpinări fără nici un rezultat serios, ea a crezut că va putea cu atîta mai ușor pleca mintea unui bătrîn slab și temător. Dar noi nu lăsăm din ochi pe mitropolitul, și cînd el s'a simțit susținut, el au ascultat de mărimea datoriei și de sîntenția misiunii sale. El a simțit că dacă boierii, corporațiile, țărani se lăsase a fi zdrobiți, el ca șef al bisericii trebuia să rîdice voacea, întru cît însăși înalta lui demnitate nu era respectată. El a simțit că atunci cînd un guvern, în nebunie, îndrăznia a-și bate joc cu atîta cutezanță de vroința marilor puteri, a lui datorie era ca prezident desemnat al divanului și ca răspunzător în atare însușire de sinceritatea și de libertatea deliberărilor ce se pregătesc, a nu lăsa să se îndeplinască, fără protestare, nedemna comedie și nerușinata mistificare, a cărei mijloace și țintă nu mai sunt pentru nimine o taină. Din organul lui răsună țipetul unui popor întreg ce se calcă și se ocărăște, în desprețul garanțiilor pe care Europa întreagă le-a dat, și acest țipet este cu atîta mai duos cu cît este dat de un păstor obosit de vrîstă, dar reînsuflețit de primedja poporului său. După ce a siluit toate clasele societăței, ocîrmuirea moldovenească atacă pe arhiepiscop, ultima și cea mai serioasă piedică. Nu se atacă atît pe prelat cît pe viitorul președinte al divanului. Ținta răsturnării este opera însuși a congresului»⁴⁰.

---

40. Place c. *Walewsky*, 7 Iunie p. 747. Destituirea ministrului Beldiman, p. 550.

Pe cînd se luau atari măsuri draconice contra unioniștilor, autorii lor se gîndeau că trebuie să arăte și prin o mișcare oare cum pornită de sine a țării că ea ar răspinge înnoirea ce vroia să se introducă de unii în a ei viață. Și aice însă tot guvernul e nevoit să iee inițiativa acelei pretinse de sine porniri. El pune să se tipărească în teascurile tipografiei gazetei oficiale, o suplică contra unirei cătră delegatul otoman la comisia din București care este subsemnată, lucru caracteristic, aproape numai de funcționari, între care chiar un ministru, Panaite Balș, acel al afacerilor străine.

Întîmplîndu-se ca această petiție să se rătăcească de pe masa directorului tribunalului, unde se storceau subsemnături de la împricinați, directorul Constantin Constantiniu este arestat și amenințat cu ba-taia și moartea, de care siluri îl scapă numai inter-venirea lui Mihaiu Cogălniceanu; și se face în jurul acelei petiții un scandal nemai pomenit, care se explică numai prin faptul că ea fusese cerută de comisarul otoman aflător pe atunci în Iași, Savfet-Effendi ⁴¹. Ce păcătoasă era o atare manifestare față cu pornirea aproape unanimă a țării pentru mîntuitoarea idee a unirei!

Guvernul lui Vogoride vedea însă bine că cu astfelu de mijloace nu va putea să zădărnicească silințele unio-

41. Vezi asupra acestei suplici: Raportul lui C. Constantiniu c ministrul justiției, 30 Aprilie, p. 458; Place c. Walewsky, 2 Mai, p. 482; suplica cu subsemnăturile din 14 Mai, p. 572 și Place c. Walewsky, 14 Mai, p. 576: „Alors un des employés a répondu: il ne faut pas trop en vouloir au gouvernement, car il ne sait plus où donner de la tête avec cette petition. Savfet-Effendi y tient et ne veut partir pour Bucarest que lorsqu'il l'aura entre les mains, couverte du plus grand nombre de signatures possible“. Că petiția a fost tipărită în tipografia guvernului, vezi actele de la p. 663. Și pe cînd guvernul făcea să se întocmească petițiunii contra unirei, culegînd subsemnături prin organele sale, el trimitea ordine severe tuturor primarilor de a prinde și aresta orice individ, chiar boier, ce ar umbla prin *sate* după subsemnături pentru unire. Vezi declarația primăriei din *Hilișeni*, 21 Aprilie, p. 381.

niștilor. El recurge la unul mult mai radical și care trebuia să aducă dorita izbândă, anume eliminarea sistematică din listele electorale a tuturor acelor ce arătase simpatii pentru cauza unirei. Și ne întrebăm chiar, când avea acest mijloc atât de îndemănat la dispoziție, ce nevoie mai avuse a zădări țara și a o porni încă dinainte asupra lui prin prigonirele și nedreptățile arătate. Așa sunt însă guvernele; ele nu se mulțămesc numai a face să le triumfe vroința, ci au încă pretenția a arăta lumii că vroința lor e cea a țării. Vogoride crezuse întâi că va putea prin spaimă, prigoniri și nedreptăți să înspăimînte poporul și să-l facă să se lepede de ideea urgisită și temută de el, ca și când acea idee ar fi fost un capriciu născut din fantazia poporului, și nu manifestarea unei puteri ascunse, în care se încorpora evoluția fatală a neamului românesc. Neizbutind pe acest tărîm, el se abate cu atîta mai multă putere pe celalalt, al chipului alcătuirii listelor.

În această privire am văzut mai sus cum în scopul de a elimina pe frații Scriban din lista clerului, el intră în primejdioasa pentru el luptă cu mitropolitul.

Imensa majoritate a țării fiind favorabilă unirei, trebuia ca eliminările oamenilor cu drepturi din liste să atingă o proporție prea bătătoare la ochi, și deci era periculoasă. Orbit însă de mirajul domniei care strălucia la capătul izbînzei sale, el îndrăznește să pășască peste toate considerațiile, peste toate drepturile, fiind sigur că lucrează în conformitate de vederi cu Turcia, Anglia și Austria, și sperînd că aceste trei puteri, vor fi îndestul de tari spre a răpune mai la urmă pe Franceji, sprijinatorii atât de înfocați și de hotărîți ai unirei principatelor. Uita Vogoride un lucru, că nu poți lovi dreptatea în față, că nu poți călca fără pericol peste toate legile dumnezeiești și

omenești, și că chiar cei interesați în cauză încă sunt nevoiți, de rușine măcar, a se preface că merg pe calea dreptății și a adevărului. Atîta putere are cel puțin dreptul în lume, de a căuta să fie invocat chiar de cătră acei ce-l calcă în picioare.

Dispozițiile firmanului de convocare înfătoșau mai multe lipsuri și nedeslușiri care trebuiau interpretate. După mai multe desbateri între ambasadorii din Constantinopole și miniștrii Turci, se hotărise ca deslegarea acelor greutăți să fie delegată comisiei din București. Vogoride însă, pentru care nimic nu era confuz, de oare-ce toată tendința lui era de a răstrînge pe cît era cu putință numărul alegătorilor, nu vroiește să aștepte rezultatul conferențelor ținute de comisia din București, fiind îndemnat fără încetare de Turci a grăbi cu alegerile din Moldova⁴². Intr'adevăr era de cel mai mare interes pentru Turci și Austriaci, ca întai să se rostiască divanul Moldovei care, dacă ar fi votat contra unirei, ar fi făcut de prisos un vot al celui muntean în favoarea acestei idei, întru cît Moldova nu putea fi silită a face jertfa în favoarea mai marei sale surori⁴³.

Lipsa apoi deplină de ori-ce statistică, de ori-ce măsurătoare sigură a moșiilor, de evaluări oficiale ale proprietăților urbane, de acte de naștere, de naționalitate, și mai ales dispoziția din firman că numărul de fălci cerut pentru a fi alegător să fie liber de ipotecă, ușurâ guvernului rîspingerea cu toptanul din inscrierea în liste a tuturor celor cunoscuți

42. Fotiade în scrisoarea lui confidențială cătră *Vogoride*, 16 Mai, p. 594, spune: „il faut presser les élections et nos efforts seront récompensés par la Porte qui désire beaucoup que le divan de Moldavie se réunisse avant celui de Valachie”. Mai vezi actele de la p. 609, 709 și 847.

43. *Talleyrand c. Walewsky*, 23 Iunie, p. 934: „Tout a été mis en oeuvre pour que les élections de la Moldavie précédassent celles de la Valachie. pour qu'un vote contraire à l'union vint, de lassy, frapper de stérilité le vote que l'on savait bien ne pouvoir empêcher le divan valaque d'émettre”.

sau bănuți de unioniști. Nu e vorbă ei puteau reclama contra neînscrierii ; însă comitetele pentru cercetarea reclamațiilor erau constituite din prefect, președintele, doi judecători ai tribunalului, și trei membri ai sfatului orășănesc, aceștia din urmă ceva mai neatârnați, ca proveniți din alegere, dar care erau sau majorizați de cei patru agenți ai guvernului, sau în caz cînd erau prea periculoși, prin influența personală ce puteau s'o exercite, dați afară și înlocuiți cu substituiți numiți tot de guvern. De aceea nici că s'a văzut vre-odată în lume, o mai deplină nerușinare, în călcarea drepturilor. Cele mai adese ori aceste comitete nu se întruniau în complectul lor, și atunci admisesese o jurisprudență de a se cere deslegare de la departamentul de interne, ceea ce pe lîngă că nu putea aduce de cît un rezultat defavorabil, mai expunea pe părțile nedreptățite și la închiderea dreptului lor, care trebuia să fie limpezit în cele 30 de zile ce erau acordate de firman între publicarea listelor și data alegerilor. Ba guvernul mai ie încă o măsură și mai arbitrară în contra dispozițiilor chiar a le firmanului, scurtînd acest termen numai la 15 zile. Cele mai adese ori protestele nici nu erau primite, ci se restituiau pur și simplu celor ce le făcuse, fără nici o rezoluție pe ele, mijlocul cel mai îndămănat de a nu fi expus a da nedreptatea pe față⁴¹. Cînd se punea cîte o rezoluție era într'un chip cu totul general, că «cercetînd reclamația cu luare aminte a găsit'o neîndestulătoare înmărginirea înaltului împărătesc firman», precum se pune bună oară pe reclamația agăi Ioan Botez, cu toate că el poseda trei

44. Vezi proclamația lui *Const. Dimitriu* înapoiată ruptă „fînd rugat reclamantul de prezidentul comitetului, banul Ioan Eni, a lua îndărît, întru cît ar avea ordin a nu-l inscrie pe liste, dar neputînd găsi nici un motiv legal de rîspingere, nu ar vra să-i facă o nedreptate oficială”. Din 20 Iunie 1857, p. 894.

moșii, Țibucanii, Potlogenii și Strimbii, în întindere totală de 2836 de făci⁴⁵. Tot așa este răspins Grigore Vărnăv din Roman a căruia proprietate valora 16,000 de galbeni pe motivul că ar avea pe ea o ipotecă de 4,000; Anastasie Panu om de legi și proprietar mare de case din Iași, deci de două ori îndrituit a fi înscris în liste; Constantin Hurmuzaki diplomat de la facultatea juridico-politică din Viena, și exercitând profesia de avocat de la 1852, fiind și «boier, fiu, nepot și strănepot de boier pămîntean»⁴⁶, și cîți alții nenumărați. Abuzurile erau atît de revoltătoare în cît cînd se întîmplau se figureze în comitetele de reclamații persoane mai neatîrnate (dintre membrii municipali, bine înțăles) ei dădeau dimisii motivate, protestînd în contra nelegiurilor comise, precum fac căminarul Gheorghe Dimitriu și medelnicerul Alecu Dimitriu delegați ai primăriei de Bacău⁴⁷. Cît despre clasele acele în care alegerile trebuiau să se facă prin delegați, guvernul puse să tipărească niște formulare de pe procese verbale de alegere, cu care alegătorii trebuiau să subsemne, lăsînd în alb numele delegaților care era să fie umplut de guvern, în cine era să creadă el de cuviință, cum se făcu cu corporațiile din Iași și din districte, și în deobștie cu toți alegătorii țărani. Așa înțălegea Vogoride a culege adevăratele păreri ale claselor sociale din Moldova⁴⁷!

La confecționarea listelor se avuse în vedere un singur principiu, fără a se lua în nici o considerație

45. Reclamația lui *Botez*, 18 Iunie, p. 880. Rezoluția comitetului, 20 Iunie, p. 894. Scurtarea termenului reclamațiilor, p. 838.

46. Actele de la p. 888 și 893, 959, 985.

47. Vezi protestarea c. comisiei din București, 25 Iunie, p. 957. Asupra votărei prin procese verbale, vezi actele de la p. 100 și 709.

47. Vezi protestarea locuitorilor din comuna Duca, județul Vaslui, siliți să pună degetele pe o hirtie al căruia conținut nu-l cunoașteau, p. 608. Asupra starostilor de corporații, vezi actele de la p. 600, 709.

dreptul de a fi înscris; de îndată ce un individ era contrar unirei era bun și trebuia să fie înscris cu drept sau fără drept: dacă era dintre partizani unirei, era numai decît eliminat. Iată cum destăinuiește lui Place un ampoliat de la ministerul de interne modul cum listele electorale fusese alcătuite: «Încă din luna lui Fevruarie trecut, materialele trebuitoare listelor au fost adunate la domnul Istrati, cu toate că acesta ne mai fiind ministru nu avea nici o însușire a le poseda. Dar agentul Austriei, al căruia instrument cel mai activ este tocmai el, o ceruse astfel. Cu ajutorul acestor materialuri acelaș ampoliat care mi-a dat lămuririle, spune consulul francez, au întocmit listele aproape depline pe niște foarte mari coli de hârtie, pe care le-au dus în o sără împreună cu ministrul de interne la domnul Gödel de Lannoy. Ele au fost corectate cu luare aminte și apoi depuse la domnul Costin Catargiu, unde în timp de șese zile în șir s'au întrunit agentul Austriei, secretarul de stat Panaite Balș, Istrati, N. Cantacuzino ministrul dreptăței, de cînd în cînd și căimăcamul. Cu ajutorul informațiilor venite de la prefecți asupra părerilor fie căruia alegător, listele au fost supuse unei prime curățiri în care s'a și omis un număr de unioniști; dar tot rămînea încă o prea mare mulțime. Listele au fost duse atunci la domnul Istrati unde în timp de mai bine de o lună, agentul Austriei informat de starostii din ținuturi, despre părerile fie căruia, pe cînd pe de altă parte Istrati primia acelaș felu de știri de la prefecți, ele au suferit schimbări successive care au adus rezultatul ce ne este cunoscut astăzi. Domnul Gödel a supravegheat această lucrare până în ultimul moment, mergînd adese ori la tipografia statului diriguată de Asaki, în timpul cît se tipăreau listele, și acolo încă a mai făcut ștergeri»⁴⁸.

48. *Place c. Walewsky* 4 Iulie, Doc. ren Rom., V. p. 36. cf. corespondența din lași c. l'Etoile du Danube, 12 Iunie, IV, p. 800.

Poate să ne pară curios că Asaki, în care am văzut că se încorporează mai ales tendințele de renaștere ale poporului moldovenesc la începutul ivirii acestei mișcări în sinul său, acuma când marele act al unirei era să încunune opera începută de el, să deie o mână de ajutor la silințele de a o zădărnici⁴⁹. Se vede însă că timpul lui Asaki se trecuse. El era din acei oameni în care vrîsta tocește avînturile tinereții și desvoltă egoismul. Fiind de mai de mult timp director al tipografiei statului, devenise cu înțetul om de afaceri din purtător al regenerării poporului. În loc de a vedea o neconsecvență în purtarea lui, noi nu putem descoperi decît o desfășurare consecventă a unor însușiri depuse poate în germene în caracterul său primordial, și care nu se putuse manifesta pînă atunci, întru cît silințele făcute de el pentru deșteptarea poporului român se împăcaseră prea bine pînă atunci cu însuși interesele sale.

Un epizod foarte nostim din această parte a activității lui Asaki este cel următor. Maiorul Papazoglu, unul din rarii reprezentanți ai neunirei în Muntenia, înserează în Vestitorul, organ semi-oficial al guvernului, un articol relativ la Sîmbăta Moșilor, arătînd după Fotino că această sărbătoare ar fi fost instituită de Mateiu Basarab în amintirea victoriei raportate de el asupra lui Vasile Lupu, și cere ca să se ridice un monument în acea cîmpie glorioasă spre a vecinici memoria învingătorului. Asaki în gazeta Moldovei nu combate atare idee, ci reproduce întegul articol al confratelui său, nu numai în românește, dar

---

49. În o altă depeșă a lui *Place c. Walewsky* din 15 Iunie, Doc. ren., IV, p. 848, Place impută lui Asaki conlucrarea nu numai la tipărirea dar chiar la alcătuirea listelor electorale: „Il est regretable pour l'honneur de l'Autriche que son agent ait travaillé pendant plusieurs mois, avec des hommes comme Istrati et Asaki à la confection d'une oeuvre aussi monstrueuse, qui est certainement l'attentat le plus audacieux qui ait encore été porté au traité de Paris“.

pentru a-i da mai mare însemnătate, însoțit de o traducere franceză ; însă prin o duioasă îngrijire de gloria moldovenească el propune să se «neutralizeze simțimîntul de umilire pe care monumentul valac l'ar inspira Moldovenilor, rîdicînd un altul lui Stefan cel Mare biruitorul Muntenilor⁵⁰. Ce meschină apare asemenea scormonire a desbinărilor trecute spre a ucide înfrățirea prezentă.

Listele alcătuite în condițiile arătate constituiau o adevărată bătae de joc a prescripțiilor tractatului de Paris care prevedeau ca divanurile ad-hoc să fie o reprezentare pe cît se poate mai credincioasă a tuturor claselor societății. Din 2000 de proprietari mari ai Moldovei numai 350 fură primiți în ele ; din mai mult de 20,000 de proprietari mici, numai 2264. Pentru alegătorii orășănești s'au înscris numai 11 persoane exercitînd profesiunile liberale de doctori, avocați, ingineri și dintre neguțitori și meșteri, în număr de cel puțin 11,000 fură înscrși numai 1190. În totul listele se alcătuiu din 4658 de alegători din clasele superioare în loc de 40,000 ce ar fi trebuit să conțină. Se face nu e vorbă mare paradă cu trecerea celor 167,222 de țărani care însă față cu modul cum am văzut că li se lua votul nu puteau avea absolut nici un rol în rezultatul alegerilor⁵¹.

Un strigăt de indignare răspunse în întreaga țară unei atare înfruntări a adevărului. Acuma însă era momentul suprem, căci dacă alegerile care trebuiau să se facă după 30 de zile de la publicarea listelor erau să fie efectuate după asemenea crîmpeie era în-

---

50. Corespondență din Iași c. l'Etoile du Danube. 24 Iunie. p. 948.

51. Protestația patrioților moldoveni contra listelor electorale, 20 Iunie, p. 904 cf. actele de la p. 716. 750. 839, 881 și 902. Nota gazetei de Moldova din 18 Iunie care confirmă oficial cifrele conținute în liste, p. 865. În județul Romanului în special din 130 de mari proprietari nu se înscrisese decât 24. Comitetul unionist de Roman c. cel central, 14 Iunie, p. 838.

viderat că jurământul lui Catargiu era să fie îndeplinit de Vasile Ghica vrednicul său succesori, și că nici un singur unionist nu era să se înfilniască cu mandatul de deputat. Protestările încep a curge și voiu cătră comisia din București, pornind din toate cele 13 județe de odată, și se face în deobște în țara întregă o mișcare precum nu se mai pomenise doară din vremile străvechi, când răsunsu buciumele care chemau pe oameni la apărarea țării, și mișcarea de acuma era datorită *unei idei*, adecă unor concepțiuni ce se referiau la viitor, nu numai la soarta prezentului. Precum în vremile apuse, țara se scula ca un singur om spre a-și apăra existența, așa acuma ea pornia ca lava din un vulcan spre a ocroti pîrghia regenerării. Asistăm la cea mai energică manifestare a puterei de viață a poporului român, la momentul cel mai solemn al întregului său trecut, un moment de care-și dădea bine samă și al cărui înșămătate știu să o prețuiască. Turburarea era atât de mare încît dădea legitime îngrijiri, și cu toate că consulul francez își punea toate silințele spre a liniști furtuna spiritelor, el nu recunoștea mai puțin în rapoartele cătră superiorii lui, că Romîni erau jucați cu atîta nerușinare și că li se zmulgea una cîte una legiuitele speranțe pe care Europa întregă i le dăduse, în cît ar fi avut tot dreptul să se răscoale. «Până acuma poporul s'a mănținut în căile legale, dar cred că au ajuns la ultimele mîrgini a le răbdării, și dacă se îngăduie a se face alegerile în condițiile de față, nu mai răspund de liniștea publică» ⁵².

Dar Poarta și cu Austria ce căutau? Tocmai izbucnirea unei mișcări turburătoare care să îndrăpătăscă o ocupare armată în fața căreia ar fi trebuit să amuțască ori ce năzuință după unire. Așa încă:

52. *Place c. Walewsky*, 18 Iunie, p. 884.

înainte de acest moment atât de critic, Poarta încercase de a propune Franței ocuparea armată a principatelor, spre a preveni mișcărilor turburătoare, propunere bine înțeleasă răspinsă de Franția și la care răspingere se asociază chiar și Anglia, întru cât nu vroia să complice din nou raporturile între puteri, chiar și așa îndestul de încordate⁵¹.

Dacă înțelepciunea poporului român îl feri de a cădea în cursa ce i se întindea, și îl împinsă a căuta mîntuirea intereselor sale tot de la protestări pe calea legală, trebuia să mărturisim că el trebuia să fie înzăstrat cu o răbdare supraomenească, sau să fi fost adînc conștiut de pericolul ce-l păștea pentru a nu lăsa să izbucniască indignarea de care era cuprins. Mulți însă, foarte mulți din foștii protivnici ai Rusiei văzînd cit de slab și neputincios era ajutorul Europei, se întrebau, «dacă comisiunea din București va putea obține pentru principate măcar a patra parte din ceea ce Rusia știuse să impună în favoarea lor, și dacă la urma urmelor nu ar trebui să se îndrepte la împăratul Alexandru spre a pune un capăt acestui regim de pašalic turcesc care este o ofensă cătră națiune și cătră congres.» Se îndeplinea deci profeția lui Stirbeiu, că fie care încercare de a țintui mai cu putere lanțurile din partea Turciei ar avea de urmare plecarea Romînilor cătră Ruși. Acest pericol era arătat în colorile cele mai vii de agenții franceji celor turci. Talleyrand spunea colegului său Savst-Effendi: «Veți recunoaște prea tîrziu care erau adevărații voștri prieteni; înțelepciunea și pătrunderea împăratului vă sfătuiau de a vă alipi principatele prin legăturile recunoștinței. Trebuia pentru aceasta să le faceți de bună voie un măreț dar, acel al unirei, al constituirei naționalității lor. Puteați a-

---

53. *Walewsky c. Thouvenel*, 1 Mai, p 477. Comp. alta din 9 Mai p. 356.

vea un Egipt creștin, dar ați preferat a avea o Polonie română. Slobodă voie! dar să știți cel puțin că, împreună cu domnii Vogoride, Liehman și Bulwer lucrați pentru împăratul tuturor Rusiilor și în dauna intereselor sultanului, suveranului vostru»⁵⁴. Toate erau însă în zădar. Pe Turci îi apucasă o groază de unirecare nu mai era rațională, ci instinctivă, și care deci nu mai putea fi combătută pe calea argumentelor. Reschid pașa, constrâns la extrem de ambasadorul francez, îi mărturisește că teama despre unire era așa de mare, așa de obștească, că toată lumea se pleacă din instinct cătră părerea aceloră ce o combat. Aș fi gata să mă lepăd de marele vizirat, dacă ați crede că alții mai mult decât mine vor putea să vă ajute a dobîndi unirea»⁵⁵.

Văzînd ambasadorii puterilor favorabile unirei că pe calea convingerei nu vor putea obține nimic de la Turci; apucă pe acea a amenințărilor, care în starea în care se afla Turcia, datorînd nu numai scaparea ei momentană dar și existența ei viitoare sprîjinul Apusului, credeau că vor avea un efect mult mai rostit. Thouvenel spune marelui vizir că voința congresului fiind astfel luată în bataie de joc, o nouă chestiune s'ar putea în curînd ivi alătura cu acea a principatelor și o chestiune gravă, acea a unei ofense aduse demnității și bunei noastre credinți». Vizirul atunci răspunde ambasadorului că «dacă comisarul francez nu ar ascunde părerile sale favorabile unirei, comisarul turcesc și autoritățile numite de sultanul pot și ele să rostiască părerea protivnică a Porței»⁵⁶. Reschid pașa avea aerul să impute orga-

54. *Talleyrand c. Walewsky*, 4 Mai, p. 508.

55. Raportul lui *Outrey* dragomanul amb. franceze c. *Thouvenel*, 14 Mai, p. 610. Că toate personajele politice din Turcia erau protivnice unirei, vezi *Thouvenel c. Walewsky*, 14 Mai, p. 581.

56. *Thouvenel c. Walewsky*, 14 Mai, p. 577.

nelor diplomației franceze, că întru cât ele ar sprijini unirea, puterile acele ce nu vreau s'o admită puteau s'o combată, dreptul ar trebui să fie egal pe ambele părți. Vizirul uita un lucru, că congresul de Paris, fără a prejucă întrebarea unirei, hotărîse să se consulte poporul român asupra modului cum doria să'și vadă constituită viața lui în viitor, și că pentru ca atare dorință să fie cât mai-cu adevărat exprimată, se stipulase ca divanurile ad-hoc să reprezinte pe cât s'ar putea mai deplin toate clasele societății. Ei bine! poporul român doria unirea, aceasta era un fapt mai presus de îndoială. Atare dorință se împăca cu planurile politice ale Franței, dar nu convenia Austriei și Turciei. Puterile protivnice luară deci toate măsurile spre a înăduși libera rostire a cugetării românești. Franția văzînd atare siluire trebuia să iee apărarea unei cauze, care avea nu e vorbă simpatiile ei, dar înainte de toate era aceea a *dreptății și adevărului*. Apoi în asemenea condițiuni se mai poate vorbi de pozițiuni egale a le puterilor pentru sau contra unirei? Din punctul de vedere al interesului, fără îndoială că toate puterile erau egale; dar Franția avea pe partea ei singură elementul tocmai care sfințește interesul, rădăcina lui juridică — *dreptul*. Congresul de Paris hotărînd ca să întrebe dorința popoului român, iar aceste dorind unirea, Franția avea *dreptul* a o sprijini, pe cînd celelalte puteri *nu aveau dreptul* a o combate.

Asemene ținută energică a ambasadorului acelei puteri de la al cărui sprijin se trăgea cu deosebire mîntuirea Turciei, nu putea rămînea fără efect, de oare ce în dosul amenințării, cu supărarea Franței, se rîdica cea a părăsirii soartei Turciei în voia întîmplării din partea apărătoarei ei cînd atunci ea ar fi fost pusă din nou singură în față cu vecinica ei dușmană, și istoria de până atuncia o învățase în des-

tul ce vroia să zică asemenea poziție. «Teama deci de a dispăcea Franței deveni de la vreme mai tare decît temerile inspirate Porței prin proiectul de unire,» și dacă ea se mai încumăta a se împotrivi puternicei ei proteguitoare, o făcea numai fiind că a doua putere care luase alătura cu Franța apărarea ei, Anglia, o încuraja la împotrivire⁵⁷. Și cu toate că în Londra mai multe organe mari ale presei, indignate de modul cum se punea în practică față cu țările romîne sistemul parlamentar, susțineau pe Romîni și că chiar guvernul englez părea a șovăi în hotăririle sale, ambasadorul Angliei din Constantinopole intenția din toate puterile pe Turci la împotrivire, încît o corespondență din Constantinopole credea chiar că lordul Redeliff ar lucra contra instrucțiilor curței sale⁵⁸, de sigur bănuială exagerată, dar care explică pentru ce Turcia păru că cedează un moment cererilor Franței.

O împrejurare internă aduse încă mai mare putere protestărilor franceze și descurajare în rîndul protivnicilor unirei, anume demisiunea lui Alexandru Cuza, parcalabul județului Covurluiu. Cu toate că el fusese ademenit prin toate modurile a ținea cu guvernul, și mai ales înaintat în rangurile militare în modul cel mai grabnic, fiind urcat în decurs de 10 zile de la rangul de locotenent la acel de căpitan și apoi de maior⁵⁹, cu toate aceste mijloace de cîștigare a simpatiilor lui Cuza, acesta rămase cu convingerile nestrămutate, și prin dimisia lui din postul de parcalab sau prefect al Galaților, aduse mai mare serviciu cauzei unioniste, decît dacă s'ar fi declarat

57. *Thouvenel c. Walewsky*, 1 Iulie, V. p. II. Comp. alta din 8 Iulie, p. 73.
58. Din 15 Iulie, p. 123.

59. Decretele de înaintare a lui Cuza din 24 Aprilie la rangul de locotenent; din 28 Aprilie la acel de căpitan și în 3 Mai la acel de maior; p. 415, 451 și 485.

de la început de partizan al ei și s'ar fi pierdut în mulțimea protestărilor. Cuza își motivează dimisia lui pe următoarele motive: 1) că s'ar fi publicat listele electorale netrecându-se în ele persoane cu drepturi și punându-se în ele acele fără drepturi; 2) că se schimbasesc privighitori vrednici înlocuindu-se cu oameni nedestoinici; 3) că în lipsa lui din Galați, pe când se afla la Iași, s'au calcat casa lui Ghiță Alecora de cătră sameșul ținutului, în temeiul ofisului caimacamului direct cătră acel sameș și tănuit de el prefectul, «căci ar fi fost stavilă unor așa nedreptăți și nici odată unealtă nerușinată a ocîrmuirii»; 4) că se respinsese fără drept pe toți acei ce reclamasă înscrierea la comitetele electorale; 5) Că el, Cuza, fusese înlăturat din alcătuirea comitetului și trimis în misiune în Besarabia, tocmai în momentul când trebuia după glăsuirea firmanului să presideze numitul comitet, și alte încă. «Toate acestea, urmează Cuza, fiind lovitoare pe de o parte în dreptățile pămîntenilor, iar pe de alta în ințalesul înaltului firman bazat pe tratatul de Paris și nevăzînd nici o măsură luată spre a lor stavilire, din contra acele de spăimîntare predominant și sporînd în tot ținutul Covurluiului, mă văd silit cu o vie părere de rău, în protiva dorinței ce am a sluji patriei într'o vreme așa de gingașă, a vă cere demisionarea mea din funcția de parcalab fiind o tristă povoaară sub un asemenea sistem»⁶⁰.

Demisiunea este comunicată în copie și lui Place și face în țară pe cît și în cercurile politice o senzație din cele mai mari. Terminii demisiunii lui Cuza «care prin averea, relațiile, cinstea și capacitatea lui ocupa unul din locurile cele mai însemnate în opinia publică, alcătuia un strașnic act de invinovățire centra guvernului moldovenesc», și într'adevăr a-

---

60. Din 6 Iulie, V, p. 447.

ceastă demisie trebuia să cadă pe capul lui Vogoride și tovarăși ca o lovitură de măciucă, de oare ce protestarea contra nelegiuirilor pleca acuma chiar de la un om ce fusese până atunci în tabăra guvernamentală.

Zdruncinată priu atari lovituri, Turcia era aproape să cedeze, și anume să incuviințeze revizuirea listelor electorale, în care se concentrău acuma toate stăruințele prietenilor unirei. Intr'o conferență a ambasadorilor din Constantinopole în care se desbătea punctul dacă interpretările date firmanului de convocare a divanurilor ad-hoc trebuiau să fie aplicate și de Vogoride în Moldova, conferența care era împărțită în cele două tabere, admite după multă discuție și formulări de rezoluțiuni care căutau să împace apa și cu focul un soi de recomandare făcută lui Vogoride, de a lua în bagare de samă interpretările comisiei din București, care de sigur, și chiar în ochii reprezentantului Franței, nu aveau un caracter obligatoriu⁶¹. Vogoride bine înșăles primind odată cu depeșa oficială care îi făcea acea recomandare, instrucții secrete ca să nu țină samă de ceea ce i se spune pe cale publică, nu dă nici o luare aminte unei atari sfătuirii și nu procede la îndreptarea listelor. Văzînd că era cu neputință de luptat numai cu adevărul și dreptatea în fața rălei credinți ce i se opunea din toate părțile, Thouvenel se silea să obțină de la Poartă un ordin cătră Vogoride, în care să i să spună că revizuirea listelor după interpretările comisiei din București ar fi

61. *Thouvenel c. Walewsky*, 1 Iunie, IV. p. 714: „Ce n'est par à proprement parler un ordre pour le prince Vogoridès; mais s'il obtempère pas à l'avis de Saffet-Effendi. il s'expose à ce que l'on trouve qu'il n'a pas appliqué aussi exactement que possible le firman de convocation”. Slabă mîngăere! Pentru mai multe amărănțimi. vezi actele de la p. 251, 290 și 324. Punctul principal era aplicarea dispoziției privitoare la ipotecă. De și firmanul (III. p. 1050), făcea din ipotecile existente pe o moșie o cauză de excludere numai pentru eligibili, interpretare consacrată de comisia din București, Vogoride o aplică și la alegători. excluzînd pe cei mai mulți. pe motivul că ar avea moșiile ipotocate. Vezi actele de la p. 430, 521 și 556.

obligatorie pentru el și că în acest sens ar fi trebuit să înțeleagă el depeșa ce i se trimisese. Sub presiunea loviturilor primite Poarta, cedeză, și un consiliu de miniștri hotărăște să facă pe placul ambasadorului francez care se grăbește a informa despre acest triumf pe ministrul său. Dar el se pripise; ambasadorii Austriei și Angliei aflând despre atare hotărâre a consiliului de miniștri, aleargă în sinul lui chiar, zbiară, protestează și amenință cu atîtă violență, încît aluatul cel moale al hotăririlor turcești ie îndată o nouă formă admitînd propunerea ambasadorilor puterilor protivnice unirei de a se întruni din nou conferența reprezentanților în Constantinopole, spre a interpreta ea sensul depeșei trimise lui Vogoride, dacă era obligator sau îndemnător. Reprezentanții puterilor favorabile unirei știind bine cum stătea lucru, și ne vroidnd să se expună la atare experiență refuză la rîndul lor proiectul unei nouă conferinți, încît lucrurile rămîn tot în starea de mai înainte⁶².

Vogoride încurajat prin știrile din Constantinopole procede la alegeri, după listele, așa precum erau ele alcătuite. Clerul însă oprit de mitropolit refuză aproape în întregimea lui a lua parte la vot. Astfeliu în Iași se prezinta la vot din 8 egumeni numai 4 și din 139 de preoți numai 3! Mai însămnător fu însă că chiar din listele cele alcătuite precum am văzut de căimăcamul și din care își dăduse toate silințele spre a elimina tot ce părea unionist, introducînd în ele fără drepturi chiar protivnici ai acestei idei, chiar din acele liste majoritatea refuză a lua parte la vot. În Iași din 40 de mari proprietari în-

---

62. Rezoluția consiliului de miniștri din 8 Iulie, -V, p. 70. Telegrama lui Thouvenel din 9 Iulie, p. 81. *Thouvenel c. Walewsky*, 15 Iulie, p. 121: *L'opposition officielle de lord Redcliffe suspend l'exécution de la décision de la Porte malgré la volonté exprimée de satisfaire le France*."

63. Vezi actele de la p. 193, 195, 199, 200 și 247.

scriși, pe cînd în realitate erau 700, numai 17 se prezintă la vot; în Bacău tot 17 din 57, în Botoșani 12 din 40, în Suceava din 35 minoritatea de 17 o lovitură teribilă era dată guvernului Moldovei, întru cît chiar după listele sale era dat ramas. Mai ales mare senzație făcea obținerea clerului în toată Moldova. Din 193 de clerici înscriși (pe cînd erau în realitate 3263) numai tot fatalul număr de 17 ieu parte la vot. Cît despre alegerile celorlaltor trei clase ale proprietarilor mici, comercianților și țăranilor, ele putem zice că nici nu avură loc, efectuîndu-se prin procese verbale întocmite de mai înainte și subsemnate cu deasila și adese ori chiar prin punerea numelor sub ele fără a întreba pe alegători⁶⁴. Iată în ce condiții se alesese divanul acela care trebuia să fie exacta rostire a dorințelor populațiilor, acela care avea să-și dea părerea asupra viitoarei reorganizări a principatelor!!

Napoleon văzînd că lucrul devine serios și că unirea este cu desăvîrșire compromisă dacă soarta ei era să fie dată pe mîna divanului lui Vögöridé, ordonă lui Thouvenel că «dacă Poarta ar mănținea alegerile din Moldova, ambasadorul să-și ceară paspoartele»⁶⁵, și tot așa amenința ceilalți ambasadori ai Prusiei, Rusiei și Sardiniei cu rumperea relațiilor diplomatice. Își poate cine-va închipui emoțiunea, teama și vâlmașagul produs în Constantinopole prin atare declarație. Turcii erau rupti în două părți prin două temeri tot atît de mari. Pe de o parte Franța o amenința că «dacă ea ar părăsi-o, singura putere care nu poftea nici o parte în despoierea Turciei,

64. Vezi actele de la p. 418, 424.

65. *Napoleon al III-le c. Walewsky*, 26 Iulie, p. 261: „Il faut aujourd'hui montrer de l'énergie à Constantinople. Si la Porte maintient les élections de Moldavie dites à M. Thouvenel de demander ses passeports”. Punerea în intrziere a Porței din partea lui Thouvenel din 28 Iulie, p. 268.

ar rămânea mântinerea teritorială a împărăției otomane în sama rivalităților Rusiei, Angliei și Austriei, păstrându-și Franța rolul de a interveni, atunci când aceste rivalități nu s'ar mai putea stăpîni, la timpul ei conform cu interesele sale, fie pe cîmpurile de bătălie, fie în sfaturile europene; pe de alta însă ea videa în unire numai de cît avenirea la tronul Romînilor a unui principe străin, de care aceștia nu vroiau cu nici un preț și cu toate stăruințele Franței, să desfacă chestia unirei⁶⁵ și neatîrnarea, care în curînd imitată de Sîrbia (la Bulgaria nici se gîndea pe atunci) ar face pe Poartă să piardă șese milioane de supuși împreună cu vaza și poziția ei din Europa⁶⁶. Turcii se hotărîră mai curînd pentru jărtfirea prieteniei Franței, de cît a se expune pericolului desmembrării și de și dădură satisfacție morală Franței, schimbînd ministeriul, nu stărui ră mai puțin în refuzul lor de a anula alegerile din Moldova. Ba ei consimțiră a o face sub o condiție însă prin care ei cîștigau, iar Franța pierdea totul, anume că Franța să renunțe a cere avizul divanurilor asupra unirei⁶⁷, cu alte cuvinte Turcia, după tot zbuciumul prin care se trecuse, revenia iar la cererea ei primordială, făcută încă în desbaterile pentru firmanul de convocare.

De și ambasadorul francez răspinge cu energie o atare cerere, tot la ea sau pe aproape, erau să izbutiască complicațiile diplomatice: anume Napoleon văzînd că toată împotrivirea Turciei își sorbia puterile

65. *Place c. Walewsky*, 24 Septemvrie, p. 624: „Je me suis efforcé de séparer l'idée du prince étranger de celle de l'union elle-même; mais je dois avouer que j'ai obtenu peu de succès. Sans doute on évitait cette question devant moi; mais je n'en ignorais par pour cela quels étaient les vœux non moins arrêtés du pays. Aucun candidat n'a obtenu des suffrages qu'après s'être engagé à voter l'union avec un prince étranger”.

66. *Thouvenel c. Walewsky*, 29 Iulie, p. 300 și depeșa lordului *Clarendon* din 6 Martie 1856, p. 407.

67. *Thouvenel c. Walewsky*, 7 August, p. 415. Comp. p. 434.

ei de la sprijinul Angliei, se întâlnește cu regina Victoria la Osborne, unde după consfăturile avute, se hotărăște ca Napoleon, să se mulțamească cu o unire militară, vama și judecătorească a principatelor, însă sub două guverne separate, iar Anglia să ceară împreună cu Franția de la Turci anularea alegerilor moldovene, ca o satisfacție morală pentru Franția. Aceasta cu alte cuvinte părăsia chestia unirei, pentru care atîta stăruise, și dacă se părea că cîștigă ceva prin anularea alegerilor, era numai un cîștig formal, pe cînd fondul chestiunii era pierdut de ea și cîștigat de protivnicii unirei⁶⁸. Nu e vorbă cabinetul francez își dădea aerul, și anume chiar cătră agenții săi, că nu ar fi cedat în principiu asupra unirei, a căreia desbatere ar rămînea păstrată pe deplin congresului; în realitate însă lucrurile stăteau altfel și cu toată protestarea agenților Franției, ziarele austriace și turcești arătase adevărul cînd spuneau că Turcia părăsise alegerile moldovene, numai după ce i se notificase din partea Austriei și a Angliei cîte un memorandum, în care se garanta că în intrevederea de la Osborne, împăratul Francejilor părăsise cu totul cauza unirei politice a principatelor, împrejurare adevărită pe deplin în urmă prin convenția de Paris⁶⁹.

68. Memorialul principelui *Albert*, barbatul reginei Victoria, asupra conversației sale cu Napoleon al III-le de la Osborne, 11 August, p. 400: „das erzielte Uebereinkommen besteht darin dass England die Pforte veranlassen soll die Wahlen zu annulliren und das der Kaiser in der Frage der Einigung nachgeben soll“. *Outrey c. Thouvenel*, 17 August, p. 474: „La France a gagné la forme; mais l'Angleterre, l'Autriche et la Turquie ont gagné le fond et le but de tous leurs efforts“. Cum puteau Francejii să se mai laude cu „strălucitul succes obținut de politica așa de preciză și, de sinceră în chestiunea alegerilor moldovene“. *V. Place c. Walewsky*, 3 Septembrie, p. 555. Numai ca necunoscînd împrejurările adevărate ale întîlnirii de la Osborne, și ceva firesc lucru să nu le cunoască înțelegem pe *Wallewsky* scriind lui *Talleyrand* în 17 August, p. 476: „Nous tendons vers le même but; mais nous avous toujours eu l'intention de nous prêter a des concessions qui, en ajournant le succès, ne le rendront que plus certain“; și aiurea *Walewsky* scrie lui *Thouvenel* 14 August, p. 464: „rien de précis n'a été arrêté sur la réunion“.

69. *Thouvenel c. Walewsky*, 22 Septembrie, p. 612.

Dacă însă agenții Franței însuși erau lăsați în neștiință sau îndoială asupra întinderii concesiunilor de la Osborne, Români nici atîta nu puteau să le cunoască, și răsufliările ziarelor din statele protivnice unirei erau privite de ei ca niște răsbunări neputincioase în contra unei vădite izbînzi. Un lucru era netăgăduit: Alegerile fusese anulate și se ordonase a se face din nou, după ce listele electorale vor fi fost revizuite în sensul reclamațiilor partizanilor unirei. Li se recunoscuse dreptatea și pentru ei era înviderat că politica puterii ce-i sprijinise repurtase triumful. Vogoride schimbă purtarea lui de a totului tot și din un vrăjmaș neîmpăcat al unirei, el deveni cu totul nepărtinitor, ordonînd cu o energie tot atît de mare, dar mai sinceră de cît altă dată, ca organele ocîrmuirii să nu se amestece nici de cum în mînuirea operațiilor electorale; destitui pe ministrul de interne Vasile Ghica, și dădu ordin ca colegiile electorale să fie prezidate de unul din alegători, nu mai mult de prefect ca în cele anulate, și în deobște se poartă în tot decursul acestor operații așa că dobîndește pe deplin aprobarea consulului francez, care stăruia acuma el spre a-l mănținea în scaunul din care vroia—lucru curios—să'l răstoarne acuma consulul austriac. Această schimbare atît de radicală a lui Vogoride, se explică tot din devotamentul său cătră Turci, pe care se temea să nu-i vîre iar în încurcături ca acele atît de grave prin care trecuse⁷⁰.

Alegerile făcute din nou în atare împrejurări, re-

---

70. *Placc c Wales's'y*, 3 Septemvrie, p 357: „un des motifs qui le soutiennent dans la nouvelle phase de la conduite est le désir d'éviter de nouveaux embarras à la Porte, ceux dont elle vient de sortir si heureusement étant assez graves pour que la Turquie ne veuille pas les voir se renouveler“. Asupra nepărtinirii de astă dată a lui Vogoride, vezi actele de la p. 506, 562, 563, 618. La p. 589. *Placc* telegrafiază lui *Wales's'y* în 18 Septemvrie: „Tout s'est passé avec ordre et la plus grande légalité; le gouvernement a été complètement impartial“.

prezentînd de astă dată adevărata opinie a țării, esă aproape în unanimitate favorabile unirei. Din 89 de deputați numai 4 păreau îndoioși și din aceștia vom vedea că numai doi stăruesc până la sfîrșit în părerile lor protivnice unirei.

În Muntenia în tot acest răstimp lucrurile mersese mult mai fără greutăți, întru cît puterile dușmane credeau de prisos a stoarce de la Muntenia un vot protivnic unirei, ceea ce ar fi părut chiar absurd de la prima vedere, unirea trebuind să iasă numai de cît în favoarea Munteniei. De aceea și toate silințele se purtase asupra Moldovei, care susține acea luptă uriașă cu energie, un curaj și o nesocotire a interesului individual ce trebuie să ne pună în uimire, și care se explică numai prin puterea covârșitoare pe care unele idei mari le pun în lucrare asupra oamenilor. Atari avînturi sunt rari în viața unui popor; dar acela care e totuși în stare să le aibă la momentul trebuincios, dovedește că pulsul vieții bate încă puternic în el, că nu este destinat peirei ca acele popoare care nici în zilele grele nu știu să se rîdice deasupra nivelului josnic al interesului nemijlocit. Că poporul român a străbătut spre onoarea lui o atare criză, iată titlul său cel mai mare la viață în sinul Europei civilizate.

Divanurile ad-hoc se deschid, acel al Moldovei în 20 Septemvrie 1857 și al Munteniei, opt zile după aceea, în 30 a aceleiași luni.

5. DORINȚELE ROMÎNILOR ȘI CONVENȚIA DE PARIS

Divanul ad-hoc al Moldovei deschide ședințele sale în ziua de 22 Septemvrie 1857, iar acel al Munteniei opt zile mai târziu, în 30 ale aceleiași luni. După cercetarea titlurilor deputaților și alcătuirea unui regulament interior al lucrărilor adunării muntene, se procedează chiar în ședința a 6-a, din $\frac{9}{21}$ Octomvrie, la desbaterea celor patru puncte capitale, de la primirea cărora Romîinii așteptau regenerarea vieții lor. După o scurtă deliberare și motivare, care nu avea nevoie de lungi dezvoltări, convingerea adîncă despre neînălăturata lor înșămînată fiind sădită în inimile tuturor, se votează în unanimitate următoarea lor formulare :

1) Garanția autonomiei țării Românești și a drepturilor sale internaționale, astfel precum ambele sunt definite prin capitulațiile încheiate între țările romîne și sublima Poartă suzerană în anii 1393, 1460 și 1513, precum și neutralitatea teritoriului moldo-romănesc.

2) Unirea Munteniei și a Moldovei într'un singur stat și sub o singură ocîrmuire.

3) Principe străin cu ereditatea tronului, ales în una din dinastiile domnitoare din Europa, ai căruia moștenitori născuți în țară să fie crescuți în religia ei.

4) Guvern constituțional reprezentativ și, potrivit cu vechile obiceiuri ale țării, o singură adunare obștească, întemeietă pe o largă bază electorală, astfel

că să reprezinte interesele generale ale populației românești¹.

Se hotărăște după aceea alcătuirea unui memoriu deslușitor acestor rezoluțiuni, care să le lămuriască și să le întemeieze; și adunarea cuprinsă de simțimîntul marelui act ce să săvîrșise, prin afirmarea față cu întreaga Europă a dreptului la viață a poporului român, refuză pentru acea zi a lua în desbatere ori ce altă împrejurare, și se despărțește în mijlocul strigătelor răsunătoare de: trăiască România, trăiască puterile garante²! Prin acel memoriu divanul ad-hoc făcea comisiei din București o însemnătoare declarație, anume că cu emiterea acelor patru dorinți își considera misiunea ca sfîrșită; că «națiunea românească nu are alte dorinți de rostit, întru cît acele arătate ar cuprinde toate bazele organizării politice de care are trebuință, și putința de a cere de la Europa recunoașterea și garanție lor; și pentru că de la atare recunoaștere și garanție ar atârna toate reformele politice și sociale cerute de legiuirea lăuntrică a României»³. Cît de deosebit înțălegea divanul ad-hoc al Munteniei rolul ce era chemat a-l avea, de cum vroia să i-l atribuie puterile europene, și mai ales Turcia și Austria! Congresul de Paris stipulase ca divanurile romîne să se rostiască asupra modului cum ar dori Romîinii să-și vadă organizată viața lor în viitor, înțălegînd că atare dorinți să se refere tocmai la schimbarea așăzămintelor interne, și pe cînd Turcia și Austria vroiau să excludă din desbaterile lor chestia unirei, ca una ce ar depăși interesele interne, celelalte puteri considerau și întrebarea unirei, ca întrînd în cîmpul acelor cu care pu-

1. Procès-verbaux des séances de l'assemblée ad-hoc de la Roumanie et autres actes relatifs aux travaux de cette assemblée, Séance IV, p. 2.

2. Ibidem.

3. Idem, Procès-verbal No. 7, p. 25.

teau să se îndeletniciască. Divanul Munteniei se abate în totul de la prescrierile congresului și de la înțelesul dat acestora de diplomații celor 7 puteri, rostindu-se numai asupra poziției exterioare a țării lor și refuzînd a intra în desbaterea întrebărilor interne. Și este înviderat că dreptul și logica era ca în totdeauna în contra părerilor întortochiate ale diplomației, întru cît după chiar congresul de Paris, principatele fiind declarate autonome, divanul muntenesc se întemeia tocmai pe acest principiu al autonomiei pentru a răspinge amestecul străinilor în daraverile sale lăuntrice. Recunoașteți-ne autonomia, și deci lăsați-ne să ne întocmim în lăuntru nostru după ale noastre interese! Romîni apoi mai cereau unirea. De la primirea sau răspingerea acestei cereri, atîrna în totul viitoarea organizare internă, care în cazul cînd unirea ar fi fost primită, trebuia să fie altfelu întocmită, de cît atunci cînd ambele țări rămîneau despărțite, și anume, în acel caz, organizarea internă a țărilor unite trebuia să se facă prin o adunare comună a ambelor principate. Comisia europeană primind memoriul divanului, prin o adresă din 16 Noiembrie, pune oare-cum într'o amenințătoare întîrziere pe divan, cerîndu-i să bine-voiască a-i declara dacă stăruiește în hotărîrea lui, și dacă crede că și-au îndeplinit mandatul, arătînd dorințele obștești cuprinse în zisul memorandum ⁴.

Ioan Brătianu în cuvîntarea lui asupra acestei adrese, spune că «ar trebui întrebată comisia europeană, cu tot respectul ce îi datorim, asupra căreia stări a întrebărilor din lăuntru dorește ea ca noi să ne manifestăm părerile? Să avem în vedere principatele întrunite sub un cap ereditar și străin, bucurîndu-se de toată neatîrnarea asigurată nouă prin

4. Idem, p. 31.

capitulațiile noastre și cu un guvern reprezentativ ; sau pe această țară în parte, cu drepturile sale violate, cu regimul voevozilor și cu nimica sigur pentru a doua-zi ? Cum am putea noi revizui legile și statutele în ființă, înainte de a cunoaște statul pentru care aceste legi și statute ar fi destinate » ? ⁵

Dușmanii unirei însă nu lipsiau a atribui un atare refuz unui spirit de nesupunere contra puterilor garante, proiectelor dușmănești pe care Românii le coceau în taină în protiva siguranței statelor vecine și a ordinii publice din Europa. Era ușor de răspins atare calomnii ; căci soarta Românilor fiind în mâna puterilor europene, ar fi fost o nebunie de a provoca nemulțămirea lor ; dar mai puternică de cât chiar atare teamă era logica împrejurărilor, care nu putea învoi pipăirea chestiunilor interne, fără a prejudeca prin aceasta însuș marele și covârșitorul interes al unirei.

Era însă altă temere mai mai mare de cât toate, care reținea pe divanul Munteniei de la cercetarea împrejurărilor lăuntrice, anume aceea a desbinării de păreri, a ciocnirii de interese, în locul armoniei ce prezidase la rostirea dorințelor asupra poziției exterioare de dat statului român viitor. Se temeau membrii ca entuziasmul și înțelegerea care îi unise până atunci să nu se schimbe în ură și învrăjbire, și să nu deie Europei privilegia unui popor ce în loc să tindă la regenerare ar înfățișa numai un organism putred și corupt, de la care nimic nu se mai poate aștepta. Se mai temeau apoi ca unanimitatea obținută în chestiunile cele mari ale vieții românești, să nu fie ea însăși compromisă de turburarea produsă prin atingerea celor-laltor, și că mulți din partizanii unirei, văzînd că alătura cu ea se cereau și reforme în sen-

---

5. Discursul lui I. C. Brătianu, idem, p. 32.

zul democratic și egalitar, care erau să loviască în poziții câștigate, să nu arunce, de teama acestora, și unirea în baltă. De aceea C. Crețulescu găsea de rău Moldovenilor, că s'ar fi aruncat și asupra reformei așăzămintelor înterne⁶.

Toate aceste împrejurări fac pe divanul muntencesă să stăruiască în hotărîrea luată, de a nu intra în desbaterea reformelor lăuntrice, până ce Europa nu se va fi rostit asupra poziției ce era să o dobîndiască statul român. Comisia europeană ie act de atare declarație prin o adresă din $\frac{4}{16}$ Decemvrie, și divanul muntencesă se proroagă după aceea pe un timp nedeterminat.

În Moldova divanul ad-hoc începe ca și acel din Muntenia, prin formularea dorințelor celor fundamentale, care este identică cu cea din țara soră. Votarea acestor punte întîlnește însă doi protivnici în sinul adunării: Nistor Hermeziu episcopul de Roman și boierul Alecu Balș proprietar, cum spunea el cu fală, a 80,000 de fălci de pămînt, care și înmînează președintelui o protestare scrisă în contra ideei unirei, motivată numai în chip cu totul abstract: că «asemene fuzie nu ar produce de cît elemente de discordie, lupte, vrăjmășie și neprevăzute amenințatoare intervenții de a pururea vătămătoare», adăogîndu-se cătră aceste și obserarea că atît textul tratatului de Paris cît și firmanul de convocare ar cere întrunirea divanului numai în privirea reorganizării principatului⁷, argument precum am văzut învocat de toți dușmanii unirei în contra atingerii acestei idei.

În deosebire însă de divanul Valahiei care, în

6. Procès-verbal, Mo. 5, p. 18.

7. Buletinul ședințelor divanului ad-hoc al Moldovei, Iași, 1858, Suplément la Buletinul No. 2, p. 3. Puntele moldovene formulate în număr de 5, însă cu acelaș conținut, vezi în suplimentul la Buletinul No. 3, p. 3.

atare privire, ne pare a fi dovedit mai mult tact politic de cît acel al Moldovei, acest din urmă, după arătarea dorințelor obștești, întră și în cercetarea reformelor lăuntrice care trebuiau în curînd să'l pună în cele mai vajnice încurcături. Nu e vorbă, el ie măsura de a cere de la comisia europeană, că «eventualele deosebiri în rostirea dorințelor ambelor adunări, (credea că și divanul muntenesc se va aluneca pe aceeași clină), asupra reformelor viitoare, să nu prejudice cauza unirei politice, cerută de unanimitatea deputaților ambelor țări»⁸. Nu era însă aici pericolul desbaterilor chestiunilor interne, căci mai la urmă chiar de s'ar fi ivit o divergență, încă ea nu ar fi fost îndestulătoare spre a motiva înlăturarea unirei cerută cu atîta conglăsurire de ambele adunări, ci Moldovenii văzură în curînd că dacă ei erau îndestul de unanimi asupra celor patru puncte, nu era tot astfel, de îndată ce se aduceau în desbatere chestiuni de organizare internă, în care se ciocniau părerile nu numai ale indivizilor, dar mai rău încă, acele ale claselor deosebite reprezentate în adunare. De și divergențele se arată și asupra altor puncte precum în acel al înțălesului ce trebuia dat toleranței religioase, cea mai periculoasă și care era să pericliteze lucrarea întregului divan, se raporta la modul cum trebuiau întocmite relațiile între proprietari și săteni. În ședința a 27-a din 16 Decembrie, sătenii aduc în sinul divanului propunerea reformelor cerute de ei, propunere frumos concepută și stilizată, și care amintește până la un punct tînguirea deputatului țaranilor munteni, din comisia instituită de revoluția din 1848⁹, pentru a deslega aceeași întrebare. Sătenii se tînguesc în propunerea lor, că «până astăzi

8. Idem. No. 4 în fine.

9. Mai sus, p. 404.

toate sarcinile cele mai grele, numai asupra noastră au fost puse, și noi mai nici de unele bunuri ale țării nu ne-am îndulcit; iar alții fără să fie supuși la nici o povoaară, de toată mana ei s'au bucurat; că noi biruri grele pe cap am plătit; oameni de oaste numai noi am dat; ispravnicii, judecători, privighitori și jandarmi numai noi am ținut; drumuri, poduri și șosele numai noi am lucrat; beilicuri, podvezi și havalele numai noi am făcut; boierescuri, zile de meremet numai noi am îndeplinit; elacă de voie și fără de voie numai noi am dat; la Jidovul orîndar ca să ne sugă toată vлага numai noi am fost vînduți; băutură scumpă și otrăvită numai noi am băut; pîne neagră și amară, udată cu lacrimi numai noi am mîncat; bătălii și rezmerițe cînd au fost tot greul numai noi l'am dus; oști cînd au venit noi le-am hrănit, noi le-am slujit, noi le-am purtat; că cel cu putere țara își părăsiasă, peste hotară trecea; nevoia și greutatea o duceau cei ce rămîneau la vatra lor. Țara aceasta nici băi, nici măestrii, nici meșteșuguri multe ca alte țări nu are; toată îmbelșugarea brațele și sapele noastre o aduc. Cîntă-i Dunărea de mare și de largă curge riul sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotare, acolo se preface în riuri de aur și de argint și curg iarăși înapoi de se revarsă în țară noastră; iar noi de la ele nici că ne îndulcim.

Cînd ne-am jăluit, cînd ne-am tînguit, păsurile cînd ne-am spus, ispravnicul ne-au bătut, privighitorul ne-au bătut, jandarmul ne-au bătut, zapciul ne-au bătut, vătăjălul ne-au bătut, posesorul ne-au bătut, boierul de moșie ne-au bătut; cine s'au sculat mai dimineață, cine au fost mai tare, acela era mai mare. Boul și vaca, munca ostenelelor noastre nu știeam că sunt ale noastre; puiul și găina, laptele de la gura copiilor noștri de multe ori cu nedreptul ni s'au luat.

Boierescul era odinioară 6 și 12 zile ; apoi sau făcut lege ca să tălmăciască ziua lăsată de Dumnezeu cîtu-i de mare, și boierescul s'a mărit ; în urmă iar s'au tălmăcit și boierescul s'au tot îngreuiat. Acum sunt 12 zile de pont, ziua cît luna ; lucrăm din primăvară până în toamnă, lucrăm de cum se ie omătul și până dă înghețul tot la boieresc ; lucrăm cît zice legea și mai des și peste lege, lucrăm și nu mai mîntuim. Holdele cele mari și întinse se fac frumoase și mănoase, iar cînd treci pe lîngă pămînturile noastre și se rumpe inima ; ogoarele ne rămîn în paragină ; păpușoi ni se înneacă în buruiiană și rămîn necopti de-i bate bruma ; cei boierești așezați de noi în coșere șad ca aurul de frumoși. Cînd dă frigul, cînd bate crivățul, cînd ne bate nevoia, ne ducem de ne răscumpărăm însuș munca noastră ca să ne hrănim copii cu dînsa. Înainte de reglement săteanul avea 10, 15 și peste 20 de fălci ; rîdicam vite, ne prindeam nevoia și era și țara folosită, că cirezile cele multe care eșiau din țară, noi le creșteam. Cu regulamentul, munca ni-au împovorat, iar pămînturile s'au micșurat. Noi nici la facerea legii acesteia nici la celelalte nu am fost chemați, nici întrebați, nici la vre-o învoială nu am stătut. Domnia lor boierii de moșie sînguri le-au făcut, noi le am urmat, de și greu și amar ne au picat. Dar fiind că Dumnezeu și-au adus aminte și au dat în gînd celor 7 puteri de s'au îndurat ca de astă dată să fim și noi întrebați despre păsurile și durerile ce avem, uitat să fie și șters tot trecutul cu chinurile sale, departe fie toată ura, toată vrajba și toată împărechierea de la sufletul nostru ; o samă și din boieri au fost cu frica lui Dumnezeu și maidin vechi, pe cînd cu toții de a valma ne luptam și ne vărsam sîngele pentru apărarea credinței și a moșiei strămoșești, și ne erau ca părinți și noi ca fiii lor. Noi însă știm că de cînd

cu domniile grecești, de atunci s'au stricat și dresese țarei și ale noastre. De aceea noi nu facem nici imputare, nici înfruntare nimărui, ci să avem iertare, dacă spund adevărul, vom fi scăpat vre-o vorbă care să vie greu la auzul cui-va. Noi dorim ca tot poporul român să se înfrățască și să traiască în pace și în liniște pe pământul strămoșesc al României, pentru mărirea și fericirea neamului».

După această introducere, sătenii formulează următoarele dorinți în privirea reformei condiției lor: înălțurarea bătăiei, cea a tuturor beilicurilor, havalelelor și a birului pe cap, și înlocuirea tuturor acestor îndatoriri prin un bir pe averea fie-cui fără osăbire în țară; satele să-și aibă dregători aleși din sinul lor și la sfârșit căderea boierescului adecă răscumpărarea lui cu toate acele cu care sunt împovorați de cătră boierii de moșii. «Voim să scăpăm, să ne răscumpărăm de robia în care suntem; vroim să ne răscumpărăm, să nu mai fim a nimărui, să fim numai ai țarei și să avem și noi o țară; am îngenuchiat, am îmbrîncit cu toții; cum suntem nu o mai putem duce îndelung. Nu vroim să jignim drepturile nimărui; dar nici al nostru să nu se întunece»¹⁰.

Este inviderat că propunerea deputaților săteni, alcătuită de un cărturar partizan al intereselor lor, lăsa mai mult în interesul obștesc decît folosia clasei pentru care era formulată; de oare ce, de și îmbrăca în rostiri, ce păreau eșite chiar din inima acelor suferinzi, adevăruri netăgăduite despre ceea ce fusese, era neoportun a se învenina înfrățirea ce ar fi trebuit să domniască în adunare, prin amintirea tuturor urgiilor trecute, din care o parte provenise tocmai de la clasa boierească. Mai mult de cît forma

10. Buletinul No. 21 p. 3.

jignia însă fondul ei pe deputații marilor proprietari; căci în privirea celor trei punte d'întăiu proprietarii susțineau, că țaranii nu mai aveau cuvînt a le cere întru cît prin votarea oboririi privilegiilor și a egalității înaintea legii li se făcuse dreptate. Cît despre punctul capital, răscumpărarea boierescului, proprietarii îl tratează de «utopie condamnată de toată lumea, expresie sofistică care ascunde în ea o cerință comunistă, care cu alte cuvinte vra să zică: împroprietărirea universală fără cumpărarea și plata pămîntului, pe care compuitorii propunerii locuitorilor îl înțeleg proprietate comună a tuturor, precum este aerul și soarele»¹¹.

O adevărată furtună se deslănțuise în sinul adunării aceleia pe care Europa o convocase spre a cunoaște dorințele poporului român. Ce spectacol era să deie comisiei europene și prin ea puterilor și lumii întregi desfășurarea unei lupte încinse pe un tărîm pe care înțelegerea se arăta ca peste putință de stabilit? Oamenii conducători din divanul moldovenesc simțiau primejdia unei atari situațiuni, și se iviră o sumă de propuneri care ținteau la deslegarea acestei chestiuni nenorocite. Așa în afară de propunerile protivnice ale țaranilor și proprietarilor mari, mai formulară alte moduri de împăcare ale intereselor dușmane: minoritatea comitetului proprietarilor mari, o socotință particulară a lui Roseti Tețcanu, o alta a majorității comitetului proprietarilor mici cu osăbită socotință a unuia din ei, V. Zaharia, o altă părere a lui C. Hurmuzaki, cu amendamentul foarte lung și puternic motivat a unui număr de deputați din cler, boieri liberali și proprietari mici care conchidea pe față la împroprietărirea sătenilor pe pămîntul atribuit lor prin regulamentul organic, o altă propunere

---

11. Suplementul I la acelaș număr al Buletinului.

în acelaș întâles a lui Constantin Negri și altele încă. După o desbatere vie se pun la vot toate aceste propuneri și lucru curios, cu toatele sunt răspinse, neputînd întruni nici una majoritatea absolută a voturilor¹², așa că chestiunea țărănească turburase numai divanul ad-hoc, fără a se ajunge la nici o deslegare a grelei probleme. În 21 Decembrie divanul ad-hoc al Moldovei închide și el ședințele sale, după ce votează, de astă dată în unanimitate, o adresă de mulțămiri cătră reprezentanții puterilor garante¹³.

Poarta cu toate asigurările date ei de Anglia și Austria, că Franția ea însăși părăsise ideea unirei politice a principatelor, totuși se simte adînc lovită prin rostirea unanimă a ambelor divanuri în favoarea unirei și încă cu spărietoarea cea strașnică pentru Turci a principelui străin. Ne știind cum se puteau întoarce lucrurile până la hotărîrea desăvîrșită ce trebuia să fie luată la Paris, Turcii se mîngăiau cel puțin cu ideea că afirmînd tot mai tare că principatele le aparțin, le vor alipi în realitate mai strîns de subreda lor împărăție. Așa prin firmele de disolvire ale divanurilor ad-hoc, ea afirmă din nou, că principatele ar face *parte întregitoare* din împărăția ei. Dacă însă Poarta își arăta pe față mereu atare dorință scumpă inimei ei, modul cum firmele erau redactate, stilul și rostirile întrebuintate, care aveau caracterul ordinului unui stăpîn cătră robul său, nu erau de natură de loc de a împrăștia din sufletul popoului român amărăciunea și îndepărtarea pe care tocmai purtarea și pretențiile arogante a le Turcilor față cu Romîni, de la începutul desbaterilor private la a lor reorganizare, la adunase pe întrecu-

12. Buletinul No. 22, ședința din 19 Decembrie.

13. Buletinul p. 24, p. 3.

tele¹⁴. Și într'adevăr, cum spune o corespondență a timpului, din Iași către l'Etoile du Danube din Bruxela; «cît de rău inspirați sunt miniștrii sultanului de a încerca cucerirea acestor teritorii prin niște termini jignitori amorului propriu național și prin rostiri care amenință libertățile politice unui întreg popor! Miniștrii înălțimei sale nu ar trebui să uite cît de mult niște cuvinte necorecte ca acele de provincie-sau «parte întregitoare» rănese simțimîntul național. Această apucătură a cancelariei turcești, de a nu scrie o simplă frază, fără a baga în ea scopuri care pun în îngrijire simțul politic al poporațiilor, pare că vra să devină o neîncetată provocare. Poarta nu vra să recunoască în nici un chip existență națională a principatelor! Dar atunci la ce mai sunt bune tratatele, legăturile formale privitoare la aceste țări? Este de mirat, cum de a tolerat chiar așăzarea în București a comisiei europene în scopul de a cerceta dorințele poporațiilor. Dacă principatele sunt posesiuni ale imperiului otoman, cu ce drept se amestecă Europa în ele spre a le organiza?»¹⁵ Și cu toate aceste Poarta nu avea de ce să fie îngrijită, căci părăsirea unirei politice a principatelor de către Franția era un fapt îndeplinit. După ce Poarta primise până a-

14. Iată textul firmanului sultanului, model de necuviință, mai ales față cu acel ce nu se putea apăra: „Le divan convoqué en vertu de mon firman impérial dans la province de Valachie qui fait partie intégrante de mon empire, à l'effet de mettre à exécution les articles 23 et 24 du traité de Paris, s'était réuni pour exprimer les vœux du pays et fournir à la commission composée du délégué de ma sublime Porte et de ceux des puissances garantes, les informations nécessaires à l'accomplissement de son mandat. La dite commission venant de déclarer unanimement que ce divan a cessé de lui être d'aucune nécessité on ut'ilité, de concert avec les susdites puissances j'ai jugé convenable d'en prononcer la dissolution. Par conséquent, toi caïmacam à la réception de mon ordre révééré, tu auras à dissoudre sur le champ le susdit divan et en informer qui de droit“. Place c. *Walews y*, 26 Ianuarie 1858, Doc. ren. Rom., VII. p. 55, spune: „le divan de Moldavie, qui a accompli son oeuvre avec régularité, méritait réellement un eongé plus poli“. Firmanul idem, p. 44 și 52.

15. Idem p. 56.

tunci comunicări în atare privire numai de la prietenele sale, Austria și Anglia, acuma după rostirea divanurilor ad-hoc și în ajunul de a se deschide conferențele din Paris care aveau să le cerceteze, însăși Franția dă planul de organizare, pe care se hotărîse a-l substitui unirei desăvârșite, în cunoștința Porței, prin ambasadorul Thouvenel. În memoriul comunicat ei, se prevedea numele de principatele unite de dat țărilor romîne, iar unirea lor era să se refere la legislație, stare economică, finanțe, măsuri, greutăți, armată, păstrîndu-se în privirea politică două ocîrmuri sub doi domni și două adunări¹⁶. Proiectul e primit cu oare care întîmpinări secundare de Turci. Ideea părăsirii unirei desăvârșite din partea Franției, ne mai fiind acuma un secret pentru nimene, ea ajunsese și la cunoștința lămurită a poporului romîn, care cu toată amara desîncîntare căreia fu expus, tot în Franția își punea speranța, că măcar o parte din rălele de care suferia vor fi tămăduite¹⁷.

În 22 Mai 1858 se deschid însă conferențele de Paris care trebuiau să pună un capăt fierberii și așteptării atît de nerăbdătoare a Romînilor asupra soartei ce era să li se facă. În ședința întăi, de și se stieau crurile de mai înainte, se găsește de cuviință a se juca de a doua oară o comedie, pentru a mîntui onoarea politicei franceze. Cea întăi se jucase atunci cînd, după concesiunile de la Osborne, Anglia consimțise la anularea alegerilor făcute pentru divanul ad-hoc al Moldovei, pentru ca să se deie Franției satisfacția de a auzi pe divanurile ad-hoc rostindu-se pentru unirea, pe care ea însăși o părăsise. Anume

16. Idem p. 86, Memento din 11 Martie 1858.

17. Depeșa lui *Plaoe c. Walewsky* din 15 Mai, idem, p. 171, interesantă și prin judecată purtată de consul asupra diverselor persoane ce ar putea aspira la domnie. Singurele capabile pentru un atare post ar fi *Petrache Mauroieni* și principele *Grigore Sturza*.

În această primă conferență comitele Walewski se preface a susține din nou proiectul de unire, sprijinindu-se acuma și pe dreptatea pe care dorințele rostite de divanuri o dăduse prevederilor franceze. Bine înțeles că reprezentantul Porței, Fuad pașa, măntine punctul de vedere turcesc al nevoiei de a se respecta privilegiile separate ale țărilor române; iar baronul de Hübner are plăcerea a pune, din partea Austriei, în îndoială că divanurile să fi rostit adevăratele dorinți ale populațiilor, care ar avea nevoie de ordine și stabilitate. Atunci intervine reprezentantul Angliei, lordul Covley, care spune că, după ce au ascultat pe puterea suzerană, nu crede că unirea să răspundă scopului urmărit de congres. Recunoaște însă că divanurile s'au rostit în favoarea acestei idei, și crede că s'ar putea combina, prin asimilarea așăzămintelor administrative, un sistem care ar satisface și dorințele principatelor, fără a jigni drepturile legiuite ale puterii suzerane. După ce și ceilalți plenipotențiarți își rostise părerile lor mai mult sau mai puțin conform cu ale antevorbitorilor, reprezentantul Franței spune că întru cât nu ar fi cu putință a se procede pe calea majorității, conferența va izbuti a așăza o înțelegere întemeietă pe concesiuni mutuale și reciproce, așa că să se mulțămiască pe cât se poate toate interesele, precum spunea plenipotențiarul Marei-Britanii¹⁸.

Înțelegerea fiind stabilită în principiu, formularea organizărei fu o lucrare mai mult migăioasă de cât grea, și în 19 ședinți, așa numita convenție de Paris era gata.

Această convenție este o lucrare foarte stranie, o silință supremă a combinației diplomatice, care tot deauna o căutat să domine prin idei, adese ori prin cuvinte, interesele reale și puternice ale vieței. Ea

18. Protocolul conferenței I din 22 Mai 1859, idem VII, p. 216.

este un amestec hibrid și ne firesc de unire și despărțire, în care caută să se împace interesele deosebite ale puterilor pe capul poporului român. Neconținut i se arată unirea, dar i se pun stavili pentru ca ea să nu se realizeze. Se aproprie unda de buzele lui ; dar când vra să beie ea se îndepărtează. Așa, titlul oficial al țărilor române era să fie acel de *principatele-unite* ; dar pentru a nu-și crea prea mari iluzii asupra înșămătăței lui, se pun după el : *ale Moldovei și Valahiei*. Era să fie o comisiune centrală în Focșani pentru pregătirea legilor de interes comun și o curte de casație comună care să judece procesele ambelor țări în ultima instanță : organizarea armatelor trebuia să fie identică, pentru a se putea contopi la vreme de nevoie în un singur corp, și șteagurile, de și deosebite, erau să fie decorate cu o panglică comună de culoare albastră ; măsurile și greutatețile erau să fie unificate, pe lângă vâmi care fusese întrunite încă de pe timpul lui Bibescu ; dar toate aceste îmboldiri către o viață comună trebuiau să fie oprite prin zidul de despărțire politic și administrativ ridicat între ele ; domnia și reprezentarea națională erau deosebite.

În privirea principiilor după care urma să se îndrepte de acolo înainte mersul treburilor în țările române, convenția de Paris introduce în ele principiul constituțional, însă în adevărata lui ființă, bazat pe egalitate și nu numai caricatura lui, precum fusese constituționalismul regulamentului organic. Se stipulează anume prin articolul 46 al convenției că «Moldovenii și Muntenii sunt cu toții egali înaintea dărilor și de o potrivă primiți în dregătorii publice în una și alta din ambele țări. Libertatea lor individuală este garantată și nimene nu va putea fi reținut, arestat, nici urmărit decît conform cu legea. Nimene nu va putea fi expropriat decît în chip legal,

pentru pricină de interes public și după o despăgubire. Moldovenii și Muntenii de toate riturile creștine se vor bucura de o potrivă de drepturile politice, și bucurarea de atari drepturi vă putea fi întinsă și la celelalte culturi prin dispozițiuni legiuitoare. Toate privilegiile, scutirile sau monopolurile de care se bucură încă unele clase vor fi desființate și se va procede fără întârziere la revizuirea legii care regulează raporturile proprietarilor pământului cu cultivatorii, în vedere de a îmbunătăți soarta țăranilor»¹⁹.

Iată noua întocmire sub care Europa dispunea, în autoritatea ei absolută și supremă, că trebuia să trăiască poporul român. El fusese consultat și rostise dorinți mult mai întinse decât ceea ce Europa se îndura să-i conceadă. Prin organele divanurilor ad-hoc el rostise, nu o dorință așa ruptă din senin, ci o nevoie neînlăturabilă, urmarea dezvoltării sale întregi de până atunci — unirea țărilor surori. Greutățile politice nu învoise primirea unei atari cereri radicale; totuși ori cât de puțin încuviințase Europa, tot era foarte mult, căci Românii cel puțin scăpase de urgia trecutului, de apăsarea turcească ce-i silea să caute scăpare în protectoratul rusesc, care apoi îi strângea în brațele sale până aproape la deplină înăbușire.

De aceea, lucru la care poate nu am prea putea să ne așteptăm, căpiteniile Românilor se arată mulțămii cu rezultatul dobândit. Așa Vasile Boerescu, de și recunoaște că s'a proclamat numai o semi-unire, unire în nume, în instituțiuni, în legi, în armată, în consiliul central, o unire reală până la un punct, însă nu complectă, ci începută — adaugă că rămîne acuma că Românii prin o purtare cu tact și prudență să o poată complecta. Noi mulțămim Europei că cel

19. Art. 46, idem, VII, p. 313.

puțin ne au arătat că unirea poate fi posibilă»²⁰. Nu știea Boerescu că atunci cînd el sciea acele rînduri, profetiza ceea ce trebuia să s'ntîmple «și încă așa de curînd, Ioan Brătianu din potrivă mergea prea departe cu entuziasmul, cînd spunea că «Romînii primiau convenția fără vre o gîndire ascunsă, nu cu cuget de a o călca, ci cu hotărîre a o apăra chiar cu sîngele lor»²¹. Ce curînd erau să fie lăsate la o parte atare jurăminte, și apucînd taurul norocului de coarne, era să ne făurim noi înșine soarta refuzată de areopagul european!

Convenția de Paris prevede în dispoziția ei finală că «în momentul ce hatiseriful sultanului va promulga în principate stipulațiile ei, ocîrmuirea va fi remisă de caimacamii unei comisii interimare, (căimăcămie) constituită conform prevederilor regulamentului organic, adecă alcătuită din președintele divanului domnesc, marele logofăt și ministrul de interne care erau în funcție sub ultimii gospodari înaintea înstălării guvernului provizor din 1856. Zisele comisii se vor ocupa de îndată cu alcătuirea listelor electorale, care vor trebui să fie întocmite și publicate în sorocul de 5 săptămîni. Alegerile vor avea loc 3 săptămîni după publicarea listelor. A zecea zi, după aceea deputații vor trebui să fie întruniți în fie-care principat, spre a procede la alegerea gospodarilor» (art. 49).

Fură numiți deci, în virtutea acestei dispoziții, de caimacami în Muntenia: Emanoil Băleanu, Ioan Manu și Ioan Al. Filipescu, iar în Moldova: Stefan Catargiu, Anastasia Panu și Vasile Sturza.

20. Convențiunea relativă la organizarea principatelor, articolul d-lui V. *Boerescu* în Naționalul. idem, VII p. 408. Comp. alt articol p. 632

21. Declarația lui *I. C. Brătianu* din Rômînul, idem p. 510.

6. CĂIMĂCĂMIA DE TREI ȘI ALEGEREA LUI ALEXANDRU IOAN I DE DOMN ÎN AMBELE PRINCIPATE.

Adunările ce trebuiau să fie alese erau să hotărăscă într'un chip înșămnător soarta țărilor române, de oare-ce de la oamenii ce erau să le alcătuiască, de la spiritul ce era să predominiască în ele, de la persoanele cărora erau ele să încredințeze conducerea destinilor ambelor ramuri ale poporului român, era să atirne soarta acestuia. Partidul național, înflăcărat numai de ideea binelui obștesc, nu se gîndea acîta la persoana viitorului domn, cît se îngrijea ca să pătrundă în adunare oameni destoinici, luminați și patrioți. În o profesie de credință naționaliștii declarase, în chip solemn, că sunt partizanii unei bune și neatîrnate adunări, că ei nu au nici în iveală nici în ascuns vre-un candidat la domnie, că nu vor cunoaște de domn al țării de cît pe acela ce va eși legiuit din urna adunării obștești¹.

Nu făceau tot astfel și partizanii ambițiilor personale, care nu aveau alt scop în toată mișcarea lor de cît triumful candidatului sprijinit de ei, și deci alegerea deputaților din rîndul acelor ce erau să i deie glasul.

În Muntenia partida națională nu era reprezentată

---

1. Profesia de credință a partidului național din Moldova, 8 Decembrie 1858. idem, VII p. 1033. Comp. o depeșă a lui *Place c. Walewsky*, 6 Noiembrie 1858. În care arată că mai multe persoane i-ar fi cerut deslușiri asupra candidatului plăcut Franței, idem, p. 629.

în guvern prin nici una din fețele sale. Toți căimăcamii lucrau pentru candidaturi anumite: doi din ei, Manu și Băleanu, pentru acea a lui Gheorghe Bibescu, iar al treile, Filipescu, pentru Barbu Stirbeiu. În vederea de a obține o cameră potrivită cu dorințele lor, căimăcamii orînduesc mai multe măsuri apăsătoare, spre a detrage pe oameni de la simpatiile lor către partidă liberală. Și fac destituiri de funcționari pe o scară destul de întinsă, motivate de participarea lor la întrunirile acelei partide. Mai mulți din ei protestînd la consulii străini, căimăcămia se hotărăște a răstrînge încă și mai mult frînele, și pentru a îndreptați atare măsuri, se pretextează de unul din ei, Manu, a fi fost jărtfa unei încercări de asasinat cu o bombă explozibilă de sticlă, aruncată pe fereastă în casa lui. Se ieu atunci măsuri aspre de privighere a întrunirilor, nu numai a celor din localurile publice, dar chiar și a celor din cele particulare; se ordonă ca miliția să îndoiască străjile puse la dispoziția poliției, și departamentul internelor este invitat a ordona aspru administratorilor din județe a se sili să descopere prin toate mijloacele pe acei ce ar încerca să turbure liniștea publică. Cenzura este mănținută cu toată asprimea și căimăcămia de trei în Muntenia nu se deosebia de cît doar în mai rău de acea a lui Alexandru Ghica.

Căimăcămia însă trebuind să îngrijască de întocmirea listelor electorale, găsește în atare atribuție prilejul de a silui mult mai puternic conștiința publică, dînd o interpretare cît se poate de strîmtă și restrictivă dispozițiilor electorale anexate pe lîngă convenția de Paris, adăogînd chiar din propria ei autoritate, condiții noue spre a putea fi înscris ca alegător. Așa, bună oară, reduce cu 5% venitul proprietăților ipotecate; nu vra să țină în samă pentru constituirea capitalului de 6,000 de galbeni cerut de

la alegătorii direcți ai orașelor, numerariul și creanțele ce ar fi avut; impune neguțitorilor numai de cît înfășoșarea de patente, cînd mulți din ei, după regulile de pînă atunci, fusese scutiți de plata unor asemenea, și altele de acelaș feliu. Toate aceste apăsări și măsuri neîndreptățite atrag o sumă de protestări din partea partizei naționale².

În Moldova lupta între partida națională și aceia a candidaturilor personale ie încă un caracter și mai ascuțit, prin desbinarea ce se pune, puțin timp după începerea lucrărilor căimăcămiei, între unul din membrii ei, Stefan Catargiu, cu ceilalți doi Anastasie Panu, și Vasile Starza.

Acești din urmă, devotați cu totul interesului național, temîndu-se a nu se întîlni tot deauna în păreri cu colegul lor, propun de la început, ca în lucrările căimăcămiei să predominiască principiul majorității³, propunere care este primită de Stefan Catargiu, însă cu condiție ca fie-care din cei trei membri ai locotenenței să-și reieze ministerele pe care le avuse sub domnia lui Ghica, Catargiu fiind interesat a avea sub a lui putere ministeriul din lăuntru, prin care spera că va putea lucra așa ca să-și pregătiască lui domnia⁴.

Dacă Stefan Catargiu se silise a apuca ministeriul internelor, o făcuse crezînd că va putea dispune de el fără nici un control, întru cît autoritatea lui de ministru era întărită prin acea mai mare încă de căimăcam. El uita un lucru, că această de pe urmă înșușire era împărțită cu alți doi, cătră care el legîn-

2. Circulara partidului național din Decembrie, idem, p. 920. Mai multe protestări c. consului străini, idem, p. 1044, 1053, 1186. Comp. protestarea contra alegerilor, efectuate pe baza listelor electorale, a lui *I. Brătianu* și a lui *N. Goleșcu* c. Napoleon al III-lea. p. 1380, 1382. Chestiunea bombei explozibile, vezi în actele de la p. 849, 859, 939.

3. Actul de la p. 599.

4. Idem p. 780, 862.

du-se a asculta de principiul majorității, autoritatea supremă nu-i mai aparținea. Orbit însă de patima ambiției și de luciul domniei, cu care ea făgăduia a fi încununată, Catargiu nu se gîndește la poziția lui, și pretinde o libertate absolută în conducerea ministeriului său. Desbinarea de păreri se vede chiar de la primul act al căimăcămiei, Catargiu refuzînd a subsemna decretul pentru restabilirea libertății presei. În curînd era însă se izbucniască o mai vajnică neînțelegere. Panu și cu Sturza găsiră de cuviință a schimba mai mulți ispravnici, între care erau și acei de Tutova și Putna, rudenii de ale lui Catargiu. Acesta se opune, pretinzînd că nu ar putea suferi ca în ministeriul său să se amestece capetele altor departamente. În zădar se siliră Panu și cu Sturza a-l face să înțaleagă că autoritatea lui de ministru trebuia să se plece înaintea celui mai mari a căimăcămiei, și ca în exercițiul acesteia se convenise ca să predominiască principiul majorității. Ștefan Catargiu se opune cu înverșunare la atare schimbare și ea efectuîndu-se fără consimțimîntul lui, nu vroiește să mai recunoască principiul majorității, la care cu toate aceste se îndatorise a se supune, și părăsind sala deliberărilor, refuză de a lua parte la lucrările ulterioare ale căimăcămiei. A casă el primește o deputație alcătuită din partizanii săi care 'l felicitază pentru energica lui împotrivire la dorințele colegilor săi. Majoritatea spre a nu lăsa nehotărîte trebi cu atîta mai grabnice, cu cît se apropia terminul în care trebuiau să fie întocmite listele electorale, își făcea regulat datoria de a invita pe Catargiu la ședinți, și după ce-l aștepta până la 12 oare, hotăria lucrările fără a lui împărtășire ⁶. Directorul ministerului de interne, Pruncu, refuzînd, după întehirile lui Catargiu, de

6. Mai multe invitări de aceste la p. 630, 722, 725, 744, 758, 767.

a veni la un consiliu, este destituit de căimacamii cei doi și înlocuit cu Teriachiu. Catargiu refuză însă de a primi pe noul director «și acesta ocupându-și funcția într'o zi înainte de a sosi ministrul său, este dat afară cu puterea, de însuș acesta⁷; nedemnă violență care arată însă până unde ajunsese pornirea lui Catargiu în protiva celorlalți membri ai căimăcamiei.

Dacă Catargiu însă își permitea o asemenea purtare, o făcea numai, fiind încurajat de consulul austriac și de comisarul turc, Afif-bei, acărui menire fusese numai de a ceti firmanul promulgator al convenției, dar care rămăsese în Iași și după îndeplinirea acelei formalități. Comisarul turc vroind să expediască o telegramă cifrată la Constantinopole, în care de sigur relata tînguirile lui Catargiu, direcția telegrafului refuză primirea ei, pe motivul că numai membrii guvernului și consuliile puterilor acreditați pe lângă ei ar avea dreptul a trimite depeși tainice⁸. Înțalege ori cine cît a trebuit să se aprindă Turcul la acest refuz, care-l aruncă încă și mai mult în partea lui Catargiu. El trimite atunci un curier la Poartă, prin care lămurește pe larg purtarea celor doi căimăcami, din punctul de vedere turcesc atît de necorectă, și comunică și tînguirea lui Catargiu către marele vizir, în care acesta nu roșește a spune că face un de pe urmă apel la dreptatea Inaltei Porți, cerînd intervenirea legiuită a curței suzerane și sprijinul ei mîntuitor, care în atîtea rînduri ale trecutului au mîntuit nenorocitul nostru principat⁹. Iată deci cum înțălegeau unii din boierii noștri să apere autonomia cea de abia dobîndită și cu atîta trudă și năcaz ! Cum primește Alif răspunsul de la marele vizir el înștiin-

7. Idem p. 684, 742, 791.

8. Idem p. 770. Incurajare cons. austr. p. 783.

9. Idem. p. 732.

țază pe cei doi căimăcami că are să le facă o comunicare și, îndată ce se duce la ei spre a le-o împărtași, găsim și pe Catargiu însoțindu-l. Sturza și cu Panu cerînd de la comisar comunicarea în scris, spre a putea delibera asupra ei și a răspunde în cunoștință de cauză, Catargiu se grăbește a întîmpina că nu se încapă deliberare unde «rmează poruncă»¹⁰. Majoritatea căimăcămiei se refuză a da o urmare depeșelor viziriale comunicate de Afif-bei, mai întăi fiind că nu veniau prin canalul unui reprezentant acreditat, apoi fiind că comunicările ce-i se făceau erau numai verbale¹¹.

Majoritatea căimăcămiei ie în curînd însă o măsură ce trebuia să supere încă și mai rău pe Turci, anume, bazîndu-se pe art. 9 al convenției care spuneau că gospodarii vor avea agenți care să-i reprezinte la Constantinopole, retrage puterile lui Fotiade ce fusese până atunci agent al Moldovei, de oare ce aceste țări nu era acuma ocîrmuite de un gospodar, ci numai de o locotenență domnească¹². Această măsură pune vîrfurile relațiilor încordate între Moldova și Poarta otomană. Vizirul convoacă consiliul ambasadorilor și le supune purtarea abuzivă a căimăcămilor, după rapoartele primite de la Afif-bei și tînguirile lui Catargiu. Majoritatea căimăcămiei nefiind sprijinită de nimene la Poartă, ambasadorii se unesc cu vizirul în alcătuirea unei note dojănitoare, care cerea încetarea abuzurilor căimăcămiei și reîntrarea ei în legalitate. Insuș Franția este ademenită a se uni la acest demers colectiv, și comitele Walewski, des-

10. Idem p. 787.

11. Idem, p. 789. 790. 826, 854. Un rezumat al luptei între Catargiu sprijinit de Turci și Austriaci și căimăcămie în memoriul lui *V. Alexandri*, idem, p. 1084; altul în depeșa lui Place din 25 Decembrie 1858, idem, p. 1329. altul în Adresa căimăcămiei c. reprezentanții puterilor 14 Dec. 1858, idem, p. 1339.

12. Idem, p. 764.

aprobă, în o depeșă către Plăce, destituirea lui Fotiade¹³. Se înțelege de la sine cât o atare nemulțămire a întregului areopag european, cu purtarea celor doi căimăcami, trebuia să deie curaj umeltirilor dușmane. Fiind că desaprobarea ambasadurilor atingea și destituirile de funcționari interni, apoi de îndată se sculară foștii miniștri ai lui Văgoride care fusese înlocuiți la întrărea în funcție a noii căimăcării, precum și alți dregători subalterni, cerind cu sumeție de la cei doi căimăcami reîntegrarea în posturile lor, Căimăcămia însă, întemeindu-se pe neclintita ei dreptate, răspinge cu energie toate acele cereri și pedepsește chiar pe unul din petiționari, Iorgu Roznovanu, retrăgându-i însușirea la aghiotant ce o avea pe lângă rangul său militar¹⁴. Căimăcămia care se apăruse până atunci numai prin o depeșă către marele vizir și către reprezentanții puterilor garante¹⁵, trimite o adresă, de astă dată îndreptată în contra Turciei, aceluiași reprezentanți, în care dovedește prin textul a două depeși, că Poarta călca într'un chip inviderat stipulația conținută în art. 2 al convenției de Paris, după care principatele aveau să se ocîrmuiască liber și în afară de ori ce amestec al sublimei Porți. Prin una din acele depeși, adresată lui Afifbei, vizirul îl însărcina, nerespectînd nici măcar formele politetei celei mai elementare, «*a spune căimăcămiei de a nu face nimica privitor la mănăstirile grecești până la epoca cînd daraverea cu ele avea să fie definitiv regulată prin un firman imperial*»; a doua ordona revocarea libertății presei încuviințată de căimăcami, care nu făcuse decît a restabili o lege votată pe timpul lui Grigore Ghica și care fusese

13. Idem, p. 771, 1006, 1010, 019.

14. Idem p. 1048—1052, 1071

15. Idem p. 1096.

suspendată prin firman pe timpul lui Vogoride¹⁶. Amestecul Turcilor era vădit. Se cunoaște că mintea lor aziatică nu înțelegea ce vra să zică legătura unui tratat pe care ei înșii îl iscălise, și ei nu se puteau desvâța de obiceiul de a privi țările române ca niște adevărate ale lor pašalicuri. Ce e drept obiceiul era așa «de vechiu așa de înrădăcinat încît greu era, mai ales pentru Turci, a să desface de el. Și apoi ce să ne mirăm de Turci, cînd se găsiu chiar fruntași Romîni care să-i îmbie a o face!

Această luptă a celor doi căimăcami, Anastase Panu și Vasile Sturza, contra intrigilor din lăuntru și a încercării Turciei de a mănținea pe cale piezișă influența pe care o pierduse pe față, constituie unul din momentele cele mai de samă ale istoriei popoului romîn. Ea ni-l arată pe deplin trezit la conștiința de sine, apărînd cu energia, pe care i-o da temelia juridică, poziția cîștigată prin tratatul de Paris. Dacă Europa apusană întinsese mîna ei naționalității romîne, ea nu galvanizase numai un corp mort și fără viață, ci scăpase de moarte un organism ce vroia să trăiască. Norocul cel bun al popoului romîn a vrut însă ca în guvernul acela ce era să preșadă la actul cel mai însemnat al regenerării sale, alegerea domnilor, să se nimeriască, cel puțin în una din țări, acea ce era menită de soartă a aduce la mărire neamul întreg, două suflete mari, două inimi generoase și neînteresate, care să jărtfiască personalitatea lor binelui obștesc. Fără Anastasie Panu și fără Vasile Sturza, partidul național nu ar fi triumfat în Moldova; acelaș domn nu ar fi fost ales în ambele țări, și visul unirei cine știe dacă vreodată ar mai fi fost îndeplinit!

Dar tocmai această luptă încordată și periculoasă

---

16. Adresa idem p. 1339.

contra neîndreptătitului amestec al Turcilor în dăruirile Moldovei, detrasese luarea aminte a căimăcămiei de la privigherea pe care ar fi trebuit să o aibă asupra operațiilor electorale, și așa se făcu ca în adunarea Moldovei să pătrundă mai mulți partizani ai candidaturilor personale, de cît s'ar fi convenit după numărul lor. Din 64 deputați aleși 21 erau partizani ai lui Mihaiu Sturza fostul domn al Moldovei, 13 ai lui Grigore Sturza fiul său, iar restul de 30 membri ai partidei naționale. De și nu aveau de sprijinit o candidatură anumită, totuși trebuiau acuma cel puțin, după alegere, să se gîndiască a găsi și ei un «om nou pentru legile nouă sub care Moldova trebuia să trăiască». De îndată ce chestiunea atinse tărîmul personal, era peste putință a nu se naște desbinări; unii din deputați avînd în vedere pe o personalitate, alții pe alta. Incepu să se vorbească de candidaturile lui Constantin Negri, Lascar Catargiu, Scarlat Ruset, V. Alexandri, acest din urmă sprijinit de așa numita bandă neagră, în fruntea căreia era Docan. Pericolul pentru partidul național consta în alianța dintre Mihailieni și Gregorieni, care în cazul cînd s'ar fi unit ar fi obținut majoritatea. Desbinarea însă era așa de mare între tată și fiu, în cît asemenea teamă putea fi privită ca înlăturată. Mai greu era însă de a se ajunge la o înțelegere asupra candidatului partizei naționale, căci rămînînd ea imbucățătită în mai multe fracțiuni, apoi dacă nu la primul scrutin unde trebuia să se obțină majoritatea absolută, de sigur însă că acea relativă era să o dobîndiască tot fostul principe, Mihaiu Sturza. Pricina desbinării partidei naționale stătea mai ales în chestiunea rurală, din care Constantin Negri, unul din candidați, și Lascar Catargiu altul, reprezentau păreri extreme, unul în favoarea țăranilor, celalalt în acea a proprietarilor. Neînțelegerile ținură chiar până în ajunul

alegerii care trebuia să aibă loc la 5 Ianuarie. Ingrijirea și teama creștea cu cât se apropia termenul fatal; în sara de 3 Ianuarie deputații liberali-naționali se întruniră la Costache Rola, care ședea în niște odăi de lângă cabinetul de Istoria naturală din Iași. Aice după ce se discută până pe la 11 oare, Mihaiu Cogălniceanu văzînd că nu era cu putință a se obține conglăsuirea tuturor asupra unei persoane, eși furios din adunare. După el erau să se iee mai mulți, cînd Pisoschi se aruncă la ușă, scoase un pistol și amenință se se sinucidă în cazul cînd toți ar urma înainte a părăsi consfătuirea. Reluîndu-se în desbateri pe cine se aleagă, Pisoschi, care se așăzase la gura sobei, rosti numele lui Alexandru Cuza. Ca o scînteie electrică străbutu acest nume prin gîndurile tuturor, neîntîlnind nicăirea împotrivirile de care se lovise celelalte. Intr'adevăr Cuza era cunoscut în bine până atunci de partidul național; avea reputația unui om de o perfectă cinste și-și făcuse un nume prin vestita lui dimisie din părălăbia Galațului pe timpul lui Vogoride. Planurile și ideile sale reformătoare nu erau cunoscute; apoi el fiind o personalitate mai puțin marcantă, toți sperau că-l vor putea conduce după dorințele lor. În sfîrșit legăturile lui de familie cu mai mulți din partizanii bandei negre, îi dădeau un sprijin în acest partid destul de puternic; într'un cuvînt toate împrejurările concureau pentru a face ca să fie primit. Se subsemnă de îndată un proces verbal prin care cei 32 de membri prezenți se legau de a sprijini în adunare alegerea colonelului Alexandru Cuza de domn al Moldovei. Ceilalți candidați renunțase de îndată la aspirațiile lor și în procesul verbal se văd subsemnați și Lascar Catargiu și Vasile Alexandri¹⁷. Alexandru Beldiman

---

17. Procesul verbal publicat de d. *Papadopol-Calimah* în *Convorbiri literare*, XV, p. 234.

fu trimis chiar în noaptea aceea la Mihaiu Cogălniceanu spre a subsemna și el procesul verbal. Trezindu-l din somn, Beldiman îi prezintă hîrtia, ținînd ascuns cu mîna numele alesului. Cogălniceanu întrebă că cine este: Mihaiu Sturza? Nu, răspunse Beldiman; Grigore Sturza? iar nu. Atunci dă-mi să iscălesc zise Cogălniceanu. Cînd văzu că e Cuza, izbucni în un vesel hohot de rîs.

Alegerea domnului în Muntenia fusese amînată de partidul național pînă să se afle rezultatul celei din Moldova, de oare ce partidul național din Muntenia era hotărît a alege pe aceeași persoană ca domn și în această țară. Într'adevăr convenția de Paris de și dispusese ca să fie două guverne sub doi domni separați, nu prevăzuse cazul cînd alegerea ambilor domni ar cădea asupra uneia și aceleiași persoane. Cînd partidul național din Muntenia află despre alegerea lui Cuza, el trimise o deputăție către adunarea moldovenească, care se felicite pentru fericita ei izbîndă, și de îndată se luară măsuri în București, pentru asigurarea alegerii domnului Moldovei. Adunarea de aice aleasă sub influența caimacamilor era favorabilă lui Gheorghe Bibescu, fostul prințipe. În ziua de 23 Ianuar cînd cu verificarea titlurilor, poporul din București după îndemnul partidului național, se adună în mare număr în dealul mitropoliei. A doua zi cînd trebuia să se aleagă domnul, guvernul luă măsura de a încunjura camera cu un corp de armată care avea ordin să tragă asupra mulțimei la caz de a vroi ca să pătrundă cu deasila în locul deputaților. Capii partidului național însă să înțălesese cu colonelul Vlădoianu, ca să nu execute atare ordin, și cînd poporul se îngămădi la întrarea mitropoliei, fu lăsat de gardă să treacă neîmpiedecat. Măcelarii ce erau în mare număr începură în chip însămnător a-și ascuți cuțitele cu mare vuet.

Deputații, spărieți de presiunea poporană, cu toate că erau hotărâți să-și dea glasurile lui Bibescu, votară cu toții, de teamă, pe Cuza. Astfeliu domnul Moldovei încinse și sceptrul Munteniei. Unirea era efectuată, căci ori câte greutateți mai erau de învins pentru a câștiga învoirea Europei, la un act făcut înviderat contra voinței ei, totuși nu este mai puțin adevărat că de la îndoita alegere a lui Cuza, datează existența României de astăzi și se sfârșește istoria despărțită a țărilor romine.

SFÎRȘIT

INDICE GENERAL.

(Numerile latine arată volumul ; cele arabe pagina ; cele mici noata).

A

- Abdul Medjid*, VI, 452.
Ad-Mediam, I, 146.
Adrianopole (pacea), VI, 74.
Aelius Catus general roman, I, 126.
Agatirșii, I, 29, 46, 52, 63.
Ahtun, I, 467, 486.
Akerman, I, 315 ; (convenția) VI, 61, 96.
Ainali-Kavak, (convenția) V, 287.
Aixis I, 139.
Alba-Iulia, I, 154.
Alberic cronicarul, I, 521.
Albotă. Alboteni, II, 186 ; — IV, 92.
Alexa stolnicul, II, 416.
Alexandrescu Grig., VI, 321.
Alexandri Vasile, VI, 372.
Alexandru cel Bun domnul Moldovei, II, 153.
Alexandru II id. II, 170, 174.
Alexandru III Cornea, id, II, 566.
Alexandru IV Lăpușneanu, id, III, 56, 85.
Alexandru V Movilă, id, III, 496.
Alexandru VI Iliși, id, III, 505.
Alexandru VII Coconul, id, III, 513, 515.
Alexandru I Basarab domnul Munteniei, II, 78.
Alexandru II, id, III, 12.
Alexandru III, id, III, 42.
Alexandru IV Iliși, id, III, 465, 472.
Alexandru V Coconul, id, III, 470.
Alexandru fiul lui Stefan cel Mare, II, 395.
Alexandru ducele Litvaniei, II, 387.
Alexandru regele Bulgarilor, II, 77.
Alexandru cel Mare, I, 56.
Alexandru I împăratul Rusiei V, 455.
Alexi Ioan, VI, 305³.
Altinus, I, 301.
Aluta, I, 121 ; *Aluta terra*, I, 550.
Amiras Alex, V, 750.
Anlaşul, II, 29, 32, 111.
Ampeia, I, 182.
Ampoiul, I, 302.
Amurat II, II, p. 125.
Amutrium I, 153, 182, 299.
Anania juristul grec, V, 432.
Anastasia f. lui Lațcu, II, 144.

- Anastasiévici* Mișu, banchier, VI, 445.
Androfagi, I, 29, 32.
Anghel Athanasie, mitrop., IV, 686; — V, 711.
Anghelar, I, 448.
Anții, I, 356.
Antim Ivireazul mitrop. IV, 649; — V, 32.
Antina, I, 293.
Anton din Popești, domn Munteniei, IV, 242.
Antonie Roset domn Moldovei, IV, 327.
Anton mitrop., V, 501.
Antoninus Pius, I, 274.
Apele vii (sat), II, 186; III, 406.
Apollodoros din Damasc, I, 148.
Apulensis Dacia, I, 207.
Apulum, I, 182, 220.
Aquae, I, 148⁶.
Araris, I, 34.
Arbănașul (sat), IV, 13.
Arbore Luca, II, 520.
Arboreștii, II, 566.
Ardeal, I, 481.
Ares (Mars, zeu getic), I, 93.
Argeșul, I, 36, 302; — II, 13, 29, 70; *Argeș* mănăstire, II, 480; — III, 675.
Aristarchi agent la Constantinopole, VI, 135, 432.
Aristia C., VI, 253, 284.
Armanul Petru, III, 160.
Aron Emanoil domn Moldovei, III, 144, 269, 480.
Aron Petru id., II, 167, 170, 175.
Aron Vasile, VI, 305.
Arpad, I, 484.
Arutela, I, 152, 182.
Asaki Gheorghe, V, 626, 644, 755; — VI, 98, 162, 238, 251, 255, 259, 262, 270, 288, 291, 310, 593.
Asaki Leon (Lazăr), V, 758.
Asaki Petru, VI, 262.
Askii Torg (Iașii), I, 545¹⁶.
Asparuch, I, 396.
Asprocastron (Cetatea albă), III, 450.
Aspron (id.), I, 517.
Asanestii imp. romino-bulgaro, I, 568.
Ateluzu, I, 484, 516.
Athos (munte), II, 414, 478.
Attila, I, 325.
August imp. roman, I, 124.
Aurelian, id. I, 283.
Avarii, I, 354.
Azizis (Aixis), I, 72, 182.
Azovul, IV, 34, 438.

B

- Baarch*, II, 33.
Baba-Novak, III, 392.
Badea țaranul din 1848, VI, 404.
Bădenii de Jos, I, 315.
Bagarre director de pansion, VI, 260.
Bahlui (heleșteu), IV, 49.
Baia (bătălie), II, 296.
Bacău, II, 111; Episcopia catolică, III, 133.
Băicoiu (sat), III, 412.
Bălăceanu Const., IV, 266, 368, 374.
Bălăceanu Grigore, V, 31.
Bălăceanu Stefan, VI, 97.
Bălășescu Nec. VI, 307, 362.
Bălcescu Neculai, VI, 130, 319, 344, 389, 524.
Băleanu Emanoil, VI, 137, 395.
Băleanu Grigore, VI, 97.

- Balica* hatmanul, V, 16.
Balk fiul lui Sas, II, 39, 131.
Balta-Liman (conv.), IV, 415.
Băltătești, V, 14.
Bălănyos (castel), II, 539.
Balș Todiriță caimacamul, VI, 547.
Banatul, I, 77.
Barac Ioan, VI, 306.
Bariț Gh., VI, 312.
Barnovski hatman, III, 78.
Barnovski Miron, III, 508.
Barnovski (mănăstire), IV, 15.
Barpuț Simion, VI, 307, 346.
Basaram-ban, I, 552.
Basarab banul, II, 70.
Basarab Tugomir, II, 73.
Basarab Ivancu, II, 77.
Basarab Alexandru, II, 78.
Basarab Vladislav, II, 81.
Basarab Radu II, II, 84.
Basarab Dan, II, 85.
Basarab Mircea c. Mare, II, 89.
Basarab Laiot, II, 300, 420.
Basarab c. Tînăr, II, 420, 423.
Basarab c. Bun, II, 420, 423.
Basarab Preda și Pîrvu, II, 483.
Basarab Neagoe, III, 451; — IV, 624.
Basarab Mateiu, III, 479; — IV, 5.
Basarab Radu Șarban, III, 431; IV, 60.
Băsarăbești, II, 120, 278; — III, 3, 46, 158, 501, 524; — IV, 543.
Basarabia, II, 112; — V, 394, 406.
Bașotă Anastasie, VI, 273.
Basta generalul, III, 258.
Bastarnii, I, 105, 120, 122, 126.
Bataillard Paul, VI, 552.
Bataze Leon, I, 560.
Batori Andreiu, III, 249.
Batori Ștefan, III, 20.
Batori Sigismund, III, 160.
Batu Khan, I, 528.
Beaupol de St. Aulaire, V, 362.
Beauri Jacob, III, 394.
B. gner Hanoș, III, 633.
Beldiman Al., VI, 308.
Belgrad, (bătălie), II, 311.
Bem generalul, VI, 369, 375.
Bendis, zină la Geți, I, 93.
Berendeu, II, 179, 296.
Ber-hoe (luptă), I, 582.
Bersavia, Bersana, I, 73.
Bersovin, I, 136, 182.
B. rthier secretarul lui P. Cercel, III, 23, 28.
Besak consul rus, VI, 219.
Besii, I, 95, 442.
Bethlern (biserica) VI, 453.
Bethlen Gabor, IV, 22.
Bibes u Gheorghie, VI, 158, 262, 523, 627.
Bibescu Dim., VI, 158, 192⁵¹, 419.
Bihor, I, 467.
Bilazora, I, 66.
Billecorg Adolphe, VI, 150.
Bîrlad, I, 542; — II, 111, 38; III, 60¹³⁴.
Bîrsavu, I, 299.
Bîrsei (țara), 492; II, 69.
Bîrtok, II, 377.
Bisericanii (mănăstire), II, 244.
Bissenii, I, 493, 520.
Bistru, I, 139, 152.
Bisrița, I, 371; cetate, II, 537; mănăstire, II, 162, 244.
Bob Ioan, VI, 305.
Bochctor, I, 531.

